

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 1

พระสุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต - ทุกนิบาต

เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

เอตทัคคบาลี

วรรคที่ ๕

ว่าด้วยภิกษุณีผู้มีตำแหน่งเลิศ ๑๓ ท่าน

[๑๕๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้รู้ราตรีนาน.

พระเขมาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้มีปัญญามาก.

พระอุบลวรรณาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้มีฤทธิ์.

พระปฐาจาราภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ทรงวินัย.

พระธรรมทินนาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้เป็นธรรมกถึก.

พระนันทาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ยินดีในฉาน.

พระโสณาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ปรารถความเพียร.

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 2

พระสกุลาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้มีจักขุทิพย์.

พระภัททาภูณณฑเสนาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเรา
ผู้ตรัสรู้ได้เร็วพลัน.

พระภัททาปิลาณีภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ระลึก
ชาติก่อน ๆ ได้.

พระภัททาภัจจนาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ได้
บรรลุดุริยญาณใหญ่.

พระกิสสาโคตมีภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ทรงจิวร
เสร์้าหมอง.

พระสิลาสมาตาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้พ้นจาก
กิเลสได้ด้วยศรัทธา.

จบวรรคที่ ๕

เถรีบาลี

อรรถกถาวรรคที่ ๕

อรรถกถาสูত্রที่ ๑

๑. ประวัติพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี

ในสูตฺรที่ ๑ นั้น พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า ยทิท มหาปชาบดี โคตมี ท่านแสดงว่า พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้รั้ราตรีนาน ในปัญหากรรมของท่าน มีเรื่องที่จะกล่าวตามลำดับ ดังนี้:-

ได้ยินว่า พระมหาปชาบดีโคตมีนี้ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ถีอปฏิสนธิในเรือนสกุล กรุงหังสวดี สมัยต่อมา กำลังพึงพระธรรมเทศนาของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้รั้ราตรีนาน ก็ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป บรรณาดำแหน่งนั้น. นางถวายทานรักษาศีล จนตลอดชีวิต จุตฺติจากภพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก จุตฺติจากเทวโลกในพุทฺธันดรหนึ่งอีก ไปบังเกิดเป็นหัวหน้าทาสี ในจำนวนทาสี ๕๐๐ คน ในกรุงพาราณสี. ครั้งนั้น สมัยเข้าพรรษา พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ลงจากเงื้อมเขานันทมูลกะ ไปที่ป่าอสิปตนะ เทียวบิณฑบาต ในกรุงแล้วกลับมาป่าอสิปตนะดำริว่า ควรเราจักขอหัตถกรรมงานช่างฝีมือ เพื่อทำกุฎิสำหรับเข้าจำพรรษา. เพราะเหตุไร. เพราะผู้จะเข้าอยู่จำพรรษาในฤดูฝน ทั้งปฏิบัตินาลกปฏิบัติปา จำต้องเข้าอยู่ในเสนาสนะ

ประจำ ที่มุงบังด้วยเครื่องมุงบัง ๕ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง. สมจริง

ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่มีเสนาสนะไม่พึงเข้า
อยู่จำพรรษา ภิกษุใดฝ่าฝืน ต้องอาบัติทุกกฏ ดังนี้. เพราะเหตุนั้น เมื่อ
ใกล้ฤดูฝน [เข้าพรรษา] ถ้าได้เสนาสนะนั้นก็บุญละ ถ้าไม่ได้ ก็จำต้อง
แสวงหาหัตถกรรมทำ เมื่อไม่ได้หัตถกรรม ก็พึงทำเสียเอง. ภิกษุไม่มี
เสนาสนะไม่ควรเข้าอยู่จำพรรษา. นี้เป็นธรรมดาประเพณี. เพราะเหตุนั้น
พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นคิดว่า เราจำจักต้องขอหัตถกรรม จึงห่มจีวร
เข้าไปสู่พระนครเวลาเย็น ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของเศรษฐี. นางทาสี
หัวหน้า ถือน้ำกำลังเดินไปทำน้ำ เห็นเหล่าพระปัจเจกพุทธเจ้าเดิน
เข้าพระนคร เศรษฐีรู้เหตุที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นมาแล้ว ก็กล่าวว่า
ข้าพเจ้าไม่มีเวลา โปรดไปเถิด. ลำดับนั้น ทาสีหัวหน้า ถือน้ำจะ
เข้าไป เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นกำลังเดินจากพระนคร จึงลด
หมอน้ำลง ไหวอย่างนอบน้อม เหยปากถามว่า ทำไมหนอ พระผู้เป็น
เจ้าทั้งหลาย พอเข้าไปแล้วก็ออกไป. ท่านตอบว่า เราพากันมา ก็เพื่อ
ขอหัตถกรรมงานสร้างกุฏิสำหรับอยู่จำพรรษา. นางจึงถามว่า ได้ไหมละ
เจ้าข้า. ตอบว่า ไม่ได้ดอก อุบาสิกา. นางถามว่า จำเป็นหรือที่คน
ใหญ่ๆ เท่านั้นจึงจะทำกุฏินั้นได้ หรือแม้คนยากจนก็ทำได้. ท่านตอบว่า
ใครๆ ก็ทำได้. นางจึงกล่าวว่า คิละเจ้าข้า พวกดิฉันจักช่วยกันทำ ขอโปรด
รับอาหารของดิฉันในวันพรุ่งนี้ นิมนต์แล้ว ก็ถือน้ำพักไว้ที่ทาง
ทำน้ำที่มาแล้ว กล่าวกับนางทาสีทั้งหลายว่า พวกเจ้าจงอยู่ตรงนี้กันนะ
เวลาที่ทาสีเหล่านั้นมา ก็กล่าวว่า พวกเจ้าทั้งหลาย พวกเราจักทำงานเป็น
ทาสีสำหรับคนอื่นกันตลอดไปหรือ หรือว่า อยากจะพ้นจากการเป็นทาสี
เขา. เหล่าทาสีก็ตอบว่า พวกเราอยากพ้นเสียวันนี้แหละ แม่เจ้า. นาง

จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น เหล่าพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ที่ยังไม่ได้หัตถกรรม เราก็นิมนต์ให้ฉันในวันพรุ่งนี้แล้ว พวกเจ้าจงให้สามีของพวกเจ้า ให้งานหัตถกรรมเสียวันหนึ่ง. เหล่าทาสีก็รับว่า ดีละ แล้วบอกพวกสามี เวลาที่เขาออกมาจากคงเวลาเย็น. สามีเหล่านั้นรับปากแล้วมาประชุมกัน ที่ประตูเรือนทาสีหัวหน้า ครั้นนั้น ทาสีหัวหน้าจึงกล่าวว่า พ่อทั้งหลาย พรุ่งนี้พวกเจ้าจงถวายหัตถกรรมแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ด้วย แล้วบอกอานิสงส์ ชุคนที่ไม่อยากจะทำด้วยโอวาอันหนักหน่วงให้ทุกคนยอมรับ. รุ่งขึ้น นางถวายอาหารแก่เหล่าพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วให้การนัดหมายแก่ลูกทาสทุกคน. ทันใดนั้นเอง ลูกทาสเหล่านั้นก็พากันเข้าป่า รวบรวมทัพพสัมภาระแล้ว สร้างกุฎิที่ละหลังเป็นร้อย ๆ หลัง จัดบริเวณมีที่จงกรมเป็นต้น วางเตียง ตั้ง น้ำฉัน น้ำใช้เป็นต้นไว้ ให้พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายรับปฏิบัติญาที่จะอยู่จำพรรษา ณ ที่นั้นตลอดไตรมาส ให้จัดเวรถวายอาหาร. ทาสีผู้ใดไม่อาจถวายในวันเวรของตนได้ ทาสีหัวหน้าก็นำอาหารจากเรือนตนถวายแทนทาสีผู้นั้น. ทาสีหัวหน้าบำรุงมาตลอดไตรมาสอย่างนี้ ให้ทาสีคนหนึ่ง ๆ จัดผ้าสาฎกคนละผืน. รวนเป็นผ้าสาฎกเนื้อหยาบ ๕๐๐ ผืน. นางให้เปลี่ยนแปลงผ้าสาฎกเนื้อหยาบเหล่านั้น ทำเป็นไตรจีวรถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์. พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายไปสู่เขาคันธมาทน์ทางอากาศทั้งที่ทาสีเหล่านั้นเห็นอยู่นั้นแล.

ทาสีเหล่านั้นทุกคนทำกุศลจนตลอดชีวิต ก็บังเกิดในเทวโลก. บรรดาทาสีเหล่านั้น ทาสีหัวหน้าจูดิจากภพนั้นแล้ว บังเกิดในเรือนของหัวหน้าช่างทอหูก ไม่ไกลกรุงพาราณสี. ต่อมาวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธ-

เจ้า ๕๐๐ องค์ บุตรนางปทุมวดี ที่พระเจ้ากรุงพาราณสีนิมนต์ไว้ มาถึงประตูพระราชนิเวศน์ไม่พบคนใด ๆ ที่จะดูแล จึงกลับออกไปทาง ประตูกรุง ไปยังหมู่บ้านช่างทอหูกนั้น. หญิงผู้นั้นเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย นึกเอ็นดู ก็ไหว้หมดทุกองค์แล้วถวายอาหาร. พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ฉันทอาหารเสร็จแล้ว ก็ไปสู่เขาคันธมาทน์อย่าง เดิม.

แม้หญิงผู้นั้น ทำกุศลจนตลอดชีวิต ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ แล้วถือปฏิสนธิในเรือนของเจ้ามหาสุปปพุทธะ กรุงเทวทหะ ก่อนพระศาสนาของเราบังเกิด. พระประยูรญาติถวายพระนามของท่านว่า โคตมิเป็น กนิษฐภคินีของพระนางมหามายา [พระพุทธมารดา]. เหล่าพราหมณ์ ผู้ชำนาญมนต์ตรวจดูพระลักษณะแล้วพยากรณ์ว่า ทารกที่อยู่ในพระครรภ์ ของพระนางทั้งสองพระองค์ จักเป็นจักรพรรดิ. พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงมงคลอภิเษกกับพระนางทั้งสองพระองค์ เวลาที่ทรงเจริญวัย แล้วทรงนำไปอยู่พระราชนิเวศน์ของพระองค์. ต่อมา พระโพธิสัตว์ของเรา จุดิจจากสวรรค์ชั้นดุสิต ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมหามายาเทวี. ในวันที่ ๗ ตั้งแต่วันที่พระโพธิสัตว์ประสูติแล้ว พระนางมหามายาเทวีก็สวรรคต บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต. พระเจ้าสุทโธทนมหาราชก็ ทรงสถาปนาพระนางมหาปชาบดีโคตมิ พระมาตุจฉา [พระน้านาง] ของพระมหาสัตว์ไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี. เวลานั้น นันทกุมารก็ ประสูติ. พระมหาปชาบดีนี้ ทรงมอบพระนันทกุมารแก่พระพี่เลี้ยงนางนม ทรงประคบประหงมบำรุงพระโพธิสัตว์ด้วยพระองค์เอง. สมัยต่อมา พระโพธิสัตว์เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ทรง

อนุเคราะห์โลก เสด็จถึงกรุงกบิลพัสดุ์ เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในพระนคร. ครั้งนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราชพุทธบิดา ทรงสดับธรรมกถา ณ ระหว่างถนน เป็นพระโสดาบัน. ครั้นวันที่ ๒ พระนันทกุมาร ก็ทรงผนวช. วันที่ ๓ พระราहुล ก็ทรงผนวช. ต่อมา พระศาสดา ทรงอาศัยกรุงเวสาฬหีประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา. สมัยนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ทรงทำให้แจ้งพระอรหันต์แล้วปรินิพพาน ภายใต้พระมหาเศวตฉัตร.

ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดี เกิดว่าเหว่พระอุททัยจะทรงผนวช. แต่เนิ่น นางปาทปริจาริกา ของพระกุมาร ๕๐๐ พระองค์ ผู้ซึ่งเสด็จออกทรงผนวชเมื่อจบกลหวิวาทสูตร ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี ทุกคนมีจิตเป็นอันเดียวกันว่า พวกเราจักเข้าไปเฝ้าพระนางมหาปชาบดี แล้วบวชในสำนักพระศาสดาหมดทุกคน จึงให้พระนางมหาปชาบดีเป็นหัวหน้า ประสงค์จะไปเฝ้าพระศาสดา. ก็พระนางมหาปชาบดีนี้ทรงทูลขอบรรพชาจะพระศาสดาครั้งเดียวครั้งแรกเท่านั้น ก็ไม่ได้. เพราะเหตุนั้น พระนางจึงรับสั่งเรียกช่างกัลบกมาแล้วให้ตัดพระเกศา ทรงครองผ้ากาสายะ [ผ้าข้อมน้ำฝาด] ทรงพาเหล่าสาวกยานีทั้งหมดนั้น เสด็จถึงกรุงเวสาฬหี ให้ท่านพระอานนทเถระทูลอ้อนวอนพระทศพล ก็ทรงได้บรรพชาอุปสมบทด้วยครุธรรม ๘ ประการ. ส่วนเหล่าสาวกยานีทั้งหมด ก็ได้อุปสมบทพร้อมกัน. นี่เป็นความสังเขปในเรื่องนี้. ส่วนเรื่องนี้โดยพิสดารมาแล้วในพระบาลี. ก็พระนางมหาปชาบดีครั้งทรงอุปสมบทอย่างนี้แล้ว เข้าเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้ว ประทับ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง เวลานั้นพระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพระนาง พระนางรับกรรมฐานในสำนักพระศาสดาพระองค์เดียวกับบรรลुพระอรหันต์. ภิกษุณี ๕๐๐ รูปนอกนั้น ก็บรรลुพระอรหันต์

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้า ที่ 8
เมื่อจบนั้นทโกวาทสูตร. เรื่องนี้เกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้. ต่อมาภายหลัง
พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระเชตะวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนาภิกษุณีทั้งหลาย
ไว้ในตำแหน่งเอกทัตตะหลายตำแหน่ง จึงทรงสถาปนาพระมหาปชาบดีไว้
ในตำแหน่งเอกทัตตะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้เป็นรัตัญญู ฐ
ราตรีนาน แด.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๑

อรรถกถาสูตรที่ ๒

๒. ประวัติพระเขมาเถรี

ในสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เขมา ได้แก่ ภิกษุณีมีชื่ออย่างนี้. ก็แล ตั้งแต่นี้ไป ข้าพเจ้า
จะกล่าวว่ ในปัญหากรรมของท่าน มีเรื่องที่จะกล่าวตามลำดับดังนี้แล้ว
จะกล่าวข้อนี้ควรจะกล่าวตั้งแต่อภิหารเป็นต้นไปไว้ทุกแห่ง.

ดังได้สดับมา ในอดีตกาลครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ
นางเขมานี้ก็บังเกิดนับเนื่องกับคนอื่น ในกรุงหังสวดี. ต่อมา วันหนึ่ง
นางพบพระสุชาตเถรี อัครสาวิกาของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น กำลังเที่ยว
บิณฑบาต จึงถวายขนมต้ม ๓ ก้อน ในวันนั้นนั้นแล ก็จัดในเรือนของ
คนแล้วถวายทาน แต่พระเถรีทำความปรารถนาว่า ดิฉันพึงมีปัญญามาก
เหมือนท่าน ในพุทธรูปบาทกาลในอนาคต. เป็นผู้ไม่ประมาทในกุศล
กรรมทั้งหลายจนตลอดชีวิต ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์แสนกัป-
ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ก็ถือปฏิสนธิในพระราชนิเวศน์ของ
พระเจ้ากิงกิ เป็นพระธิดาอยู่ระหว่างพระพี่น้องนาง ๗ พระองค์ ทรง

ประพตติกุมารีพรหมจรรย์ ในพระราชนิเวศน์ถึง ๒๐,๐๐๐ ปี ร่วมกับ พระพี่น้องนางเหล่านั้น สร้างบริเวณที่ประทับอยู่ของพระทศพล เวียนว่าย อยู่ในเทวคาและมนุษย์พุทธรันดรหนึ่ง ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็ถือปฏิสนธิ ในราชสกุล กรุงสาเกต แคว้นมัททะ พระประยูรญาติเฉลิมพระนามของ พระนางว่า **เขมา** พระนางมีพระจิววรรณแห่งพระวรกายเลื่อมเรื่อคัง น้ำทอง พอเจริญพระชันษา ก็เสด็จไปอยู่ในพระราชนิเวศน์ [เป็นพระเทวี] ของพระเจ้าพิมพิสาร. เมื่อพระตถาคตทรงอาศัยกรุงราชคฤห์ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร พระนางทรงสดับว่า เขาว่า พระศาสดาทรงแสดง โทษในรูป เป็นผู้มัวเมาในรูปโฉม ไม่กล้าไปเฝ้าพระทศพล ด้วยทรง กลัวว่าพระศาสดาจะทรงแสดงโทษในรูปของเรา. พระราชาทรงพระดำริว่า เราเป็นอัครอุปฐากของพระศาสดา แต่อัครมเหสีของอริยสาวกเช่นเรา ก็ ยังไม่ไปเฝ้าพระทศพล ชื่อนี้เราไม่ชอบใจเลย. จึงทรงให้เหล่ากวีประพันธ์ คุณสมบัติของพระเวฬุวันราชอุทยาน รับสั่งว่า พวกท่านจงขับร้อง ไกล่ ๆ ที่พระนางเขมาเทวีทรงได้ยิน. พระนางทรงสดับคำพรรณนาคุณ ของพระราชอุทยาน ก็มีพระประสงค์จะเสด็จไป จึงกราบทูลสอบถามพระ- ราชา. ท้าวเธอตรัสว่า ไปอุทยานก็ได้ แต่ไม่เฝ้าพระศาสดา อย่าได้ กลับมานะ พระนางไม่ถวายนคำตอบแต่พระราชา ก็เสด็จไปตามทาง. พระ- ราชตรัสสั่งเหล่าบุรุษที่ไปกับพระนางว่า ถ้าพระเทวีเมื่อจะกลับจากสวน เฝ้าพระทศพลได้อย่างนี้นั้นก็เป็นบุญ ถ้าไม่เฝ้า พวกท่านก็จงใช้ราชอำนาจ แสดงกะพระนาง. ครั้งนั้น พระนางเสด็จชมพระราชอุทยานเสียนสิ้นวัน เมื่อเสด็จกลับก็ไม่เฝ้าพระทศพล เริ่มจะเสด็จกลับ. แต่เหล่าราชบุรุษนำ พระนางไปยังสำนักพระศาสดา ทั้งที่พระนางไม่ชอบพระทัย.

พระศาสดาทรงเห็นพระนางกำลังเสด็จมาจึงทรงใช้พุทธฤทธิ์เนรมิต เทพอัปสรนางหนึ่งซึ่งกำลังถือก้านใบตาลถวายงานพัดอยู่. พระนางเขมาเทวี เห็นเทพอัปสรนั้น แล้วทรงพระดำริว่า เสียหายแล้วสิเรา เหล่าสตรีที่เทียบ กับเทพอัปสรเห็นปานนี้ ยังยืนอยู่ไม่ไกลพระทศพล เราแม้จะเป็นปริจาริกา ของสตรีเหล่านั้น ก็ยังไม่คู่ควรเลย ก็เพราะเหตุไรเล่าเราจึงเป็นผู้เสียหาย ด้วยอำนาจจิตที่คิดชั่ว เพราะอาศัยความมัวเมา แล้วก็ถือนิมิตนั้น ยืน ทอดพระเนตรสตรีนั้นอยู่. เมื่อพระนางพิจารณาสตรีนั้นอยู่นั้นแล แต่ ด้วยกำลังพระอธิฐานของพระตถาคต สตรีนั้นล่องปลงม้วยไป เหมือนตั้ง อยู่ในมัชฌิมวัยฉะนั้น ล่องมัชฌิมวัยไป เหมือนตั้งอยู่ในปัจฉิมวัยฉะนั้น ได้เป็นผู้มีหนังเหี่ยวย่น ผมหงอก ฟันหักแล้ว. แต่นั้นเมื่อพระนางกำลังแลดู อยู่นั้นแหละ. สตรีนั้นก็ล้มลงกลิ้งพร้อมกับพัดใบตาล. ลำดับนั้น พระนาง เขมา เมื่ออารมณ์นั้นมาสู่วิถี เพราะเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยบุพเพเหตุ จึงทรง พระดำริอย่างนี้ว่า สตรีระมีย่างอย่างนี้ ยังถึงความวิบัติอย่างนี้ได้ แม้สตรีระ ของเรา ก็จักมีคติอย่างนี้เหมือนกัน. ขณะที่พระนางมีพระดำริอย่างนี้ พระศาสดาจึงตรัสพระคาถาในธรรมบทนี้ว่า

เย รากรตฺตานุปตฺนุติ โสถํ

สยํ กตํ มกฺกฏโกว ชาลํ

เอตมฺปิ เฉตุวาน ปริพุพฺพหฺนุติ

อนเปกฺขิโน กามสุขํ ปหาย.

ชนเหล่าใด ถูกราคะย้อมแล้ว ย่อมตกไป

ตามกระแส เหมือนแมลงมอมตกไปตายไยข่ายที่ตนเอง

ทำไว้ คนเหล่านั้น ตัดกระแสนั้นได้แล้ว ไม่เยื่อใย

ละกามสุขเสียด ย่อมบวช ดังนี้.

จบพระคาถา พระนางประทับยืนในอิริยาบถที่ยืนอยู่นั้นแล ก็บรรลुพระ
อรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ธรรมดาว่า ผู้อยู่ครองเรือนบรรลुพระอรหัต
จำต้องปรินิพพานหรือบวชเสียดในวันนั้นนั้นแหละ. ก็พระนางรู้ว่าอายุ
สังขารของพระองค์ยังเป็นไปได้ ทรงพระดำริว่า เราจักให้พระราชาทรง
อนุญาตการบวชของพระองค์ จึงเสด็จกลับพระราชนิเวศน์ ไม่ถวายบังคม
พระราชอาประทับยืนอยู่. พระราชาก็ทรงทราบโดยสัจญาณคือพระอาการว่า
พระนางคงจักบรรลุอริยธรรมแล้ว. พระราชาจึงตรัสกะพระนางว่า พระ-
เทวีเสด็จไปเฝ้าพระศาสดาหรือ. ทูลว่า พระมหाराชเจ้า หม่อมฉัน
ประพฤติกุศลอย่างที่พระองค์ทรงเห็นแล้ว หม่อมฉันได้ทำพระทศพล
ให้เป็นผู้อันหม่อมฉันเห็นด้วยดีแล้ว ขอได้โปรดทรงอนุญาตการบรรพชา
แก่หม่อมฉันเถิด. พระราชาตรัสรับว่า ดีละพระเทวี ทรงนำไปยังสำนัก
ภิกษุณีด้วยวอทอง ให้ทรงผนวช. ครั้งนั้น ความที่พระนางมีพระปัญญา
มาก ปราภุไปว่า ชื่อพระเขมาเถรี บรรลุพระอรหัตทั้งที่อยู่ในเพศภุหัตถ์
ในข้อนี้มีเรื่องดังนี้. ต่อมาภายหลัง พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระเชตะวัน
วิหาร เมื่อทรงสถาปนาภิกษุณีทั้งหลายไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ จึงทรง
สถาปนาพระเขมาเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าภิกษุณี-
สาวิกา ผู้มีปัญญามาก แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๓

๓. ประวัติพระอุบลวรรณาเถรี

ในสูตที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อุบลวรรณา** ได้แก่พระเถรีมีชื่ออย่างนี้ ก็เพราะประกอบด้วยผิวพรรณเสมือนห้องดอกอุบลขาบ.

ได้ยินว่า พระอุบลวรรณาเถรีนั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** ถีอปฏิสนธิในครอบครัวในกรุงหังสวดี ภายหลังไปสำนักพระศาสดาพร้อมกับมหาชน กำลังฟังธรรมอยู่ เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้มีฤทธิ์ จึงถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ๗ วัน ปรารถนาตำแหน่งนั้น. นางทำกุศลจนตลอดชีวิต เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ถีอปฏิสนธิในราชนิเวศน์ของพระราชอาพระนามว่ากิงกิ กรุงพาราณสี เป็นพระธิดาอยู่ในระหว่างพระพี่น้องนาง ๗ พระองค์ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ถึง ๒๐,๐๐๐ ปี ทำบริเวณถวายภิกษุสงฆ์ บังเกิดในเทวโลก จุตจากเทวโลกนั้นไปสู่มนุษยโลกอีก บังเกิดในถิ่นของคนทำงานด้วยมือตนเองเลี้ยงชีพในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง วันหนึ่ง นางไปยังกระท่อมในนา ระหว่างทางเห็นดอกปทุมบานแต่เช้าตรู่ในสระแห่งหนึ่ง ลงสระนั้นแล้วเก็บดอกปทุมนั้นและใบของปทุมเพื่อใส่ข้าวตอก เตีตรงข้าวสาลีใกล้คันทนา นั่งในกระท่อมคั่วข้าวตอก นับได้ ๕๐๐ ดอก. ขณะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งออกจากนิโรธสมบัติที่เขาคันทมาทน์ มายืนไม่ไกลนาง. นางแลเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็ถี

ดอกปทุมพร้อมทั้งข้าวตอกลงจากกระท่อม ใส้ข้าวตอกในบาตรของพระ-
ปัจเจกพุทธเจ้า ปิดบาตรด้วยดอกปทุมถวาย. ครั้งนั้น เมื่อพระปัจเจก-
พุทธเจ้าไปได้หน้อยหนึ่ง นางก็คิดว่า ธรรมดาเหล่าบรรพชิตไม่ต้องการ
ดอกไม้ จำเราจักไปเอาดอกไม้มาประดับ แล้วไปเอาดอกไม้จากมือพระ-
ปัจเจกพุทธเจ้าแล้วคิดอีกว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องการดอกไม้ไซ้ร้ ท่าน
จะไม่ให้วางดอกไม้ฉันไว้บนบาตร พระผู้เป็นเจ้าจักต้องการแน่แท้ แล้ว
ไปวางไว้บนบาตรอีก ขอขมาแล้วทำความปรารภว่า พระคุณเจ้าข้า
ด้วยผลานิสงส์ของข้าวตอกเหล่านี้ ของจะมีบุตรเท่าจำนวนข้าวตอก ด้วย
ผลานิสงส์ของดอกปทุม ขอดอกปทุมจงผูกทุกอย่างก้ำวของดิฉัน ในสถาน
ที่เกิดแล้ว. ทั้งที่นางเห็นอยู่นั้นแล พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ไปสู่เขาคันธ-
มาทน์ทางอากาศ วางดอกปทุมนั้นไว้สำหรับเช็ดเท้า ใกล้บันไดที่พระ-
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายเหยียบ ณ เจ็อมเขานั้นทมูลกะ ด้วยผลทานนั้น
นางถือปฏิสนธิในเทวโลก. จำเดิมแต่เวลาที่นางเกิด. ดอกปทุมขนาดใหญ่
ก็ผุดขึ้นทุก ๆ อย่างก้ำวของนาง.

นางจุติจากเทวโลกนั้นแล้ว ก็บังเกิดในห้องของดอกปทุม ในสระ
ปทุมแห่งหนึ่งใกล้เชิงเขาที่คาบสองค้หนึ่งอาศัยเชิงเขาอยู่. คาบสนั้นไปสระ
แต่เช้าตรู่ เพื่อล้างหน้า เห็นดอกไม้ฉันนั้นแล้วก็คิดว่า ดอกนี้ใหญ่กว่าดอก
อื่น ๆ ดอกอื่น ๆ บาน ดอกนี้ยังตูมอยู่ คงจะมีเหตุในดอกนั้น แล้วจึงลง
น้ำ จับดอกนั้น. พอคาบสนั้นจับเท่านั้น มันก็บาน. คาบสเห็นเด็กหญิง
นอนอยู่ภายในห้องปทุม ได้ความสินหาดังธิดา นับแต่พบเข้า จึงนำไป
บรรณศาลาพร้อมทั้งดอกปทุม ให้นอนบนเตียง. ขณะนั้นด้วยบุญญาภาพ

ของนาง น้านมก็บังเกิดที่นิ้วหัวแม่มือ. ดาบสนั่นเมื่อดอกปทุมนั้นเหี่ยว ก็นำดอกปทุมดอกอื่นมาแทน ให้เด็กหญิงนั้นหลับนอน. นับตั้งแต่เด็กหญิงนั้นสามารถเล่นวิ่งมาวิ่งไปได้ ดอกปทุมก็ผุดทุกๆ อย่างก้าว. ผิวพรรณแห่งสรีระของนาง เป็นเหมือนดอกบัวบก. เด็กหญิงนั้น ยังไม่เจริญวัย ก็ล้ำผิวพรรณเทวดา ล้ำผิวพรรณมนุษย์. เมื่อบิดาไปแสวงหาผลาผล เด็กหญิงนั้นก็ถูกทิ้งไว้ที่บรรณศาลา.

เมื่อเวลาเจริญวัยแล้ว อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อบิดาไปแสวงหาผลาผลพรานป่าคนหนึ่งเห็นนางก็คิดว่า ขึ้นชื่อว่าเหล่ามนุษย์รูปร่างอย่างนี้ไม่มี จำเราจักตรวจสอบนาง แล้วนั่งรอการมาของดาบส. เมื่อบิดากลับมา นางก็เดินสวนทางไปรับสาแหรกจากมือของดาบสนั้นมาด้วยตัวเอง แล้วแสดงข้อวัตรที่คนควรทำแก่ดาบสซึ่งนั่งลงแล้ว. ครั้งนั้น นายพรานป่าก็รู้ว่านางเป็นมนุษย์ จึงกราบดาบสแล้วนั่งลง ดาบสจึงต้อนรับด้วยผลหมากรากไม้กับน้ำดื่มแล้วถามว่า คุณก่อนบุรุษผู้เจริญ ท่านจักพักอยู่ที่นี้หรือจักไป. เขาตอบว่า จักไปเจ้าข้า อยู่ในที่นี้จักทำอะไรได้. ดาบสขอร้องว่า เหตุที่ท่านเห็นอยู่นี้อ่าได้พูดไปเลยนะ. เขารับว่า ถ้าพระเจ้าผู้เป็นเจ้าไม่ประสงค์ก็จะพูดไปเพราะเหตุไรเล่า แล้วไหว้ดาบส ทำกึ่งไม้ รอยเท้า และเครื่องหมายต้นไม้ไว้ในเวลาที่จะมาอีก ก็หลีกไป.

นายพรานป่านั้นไปกรุงพาราณสีเฝ้าพระราชา. พระราชาตรัสถามว่า เหตุไรเจ้าจึงมา. กราบทูลว่า ข้าแต่ท้าวะ ข้าพระบาทเป็นพรานป่าของพระองค์ พบอิตถิรัตนะอันน่าอัศจรรย์ที่เชิงเขา จึงมาเฝ้าพระเจ้าข้า แล้วทูลเล่าเรื่องทั้งหมดถวาย. พระราชาสดับคำของนายพรานป่านั้นแล้ว รีบเสด็จไปเชิงเขา ตั้งค่ายพักในที่ไม้ไกลจึงพร้อมด้วยนายพรานป่า และเหล่าราชบุรุษอื่นๆ เสด็จไปที่นั่น เวลาดาบสนั่งฉันอาหาร ทรงอภิวัต

ปฏิสันถารแล้วประทับนั่ง พระราชาทรงวางเครื่องบริขารสำหรับนักบวชไว้แทบเท้าดาบส ตรัสว่า ท่านเจ้าข้า พวกเราจะทำอะไรสักอย่างก็จะไปดาบสทูลว่า โปรดเสด็จไป เถิด มหาบพิตร. ตรัสว่า ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าจะไป ได้ทราบว่าเป็นบริษัทที่เป็นข้าศึกอยู่ใกล้พระผู้เป็นเจ้าของอยู่ บริษัทนั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำให้การปฏิบัติเน่นช้าสำหรับนักบวชทั้งหลาย ขอบริษัทนั้นจงไปเสียดกับข้าพเจ้าเถิด ท่านเจ้าข้า. ทูลว่า ขึ้นชื่อว่าจิตใจของเหล่ามนุษย์ร้ายนัก หลิงผู้นี้จักอยู่กลางหมู่ผู้คนมากๆ อย่างไรได้. ตรัสพลอบว่า ท่านเจ้าข้า นับแต่ข้าพเจ้าขอบใจนางก็จะตั้งนางไว้ในตำแหน่งหัวหน้าของคนอื่น ๆ ทะนุบำรุงไว้. ดาบสฟังพระราชดำรัสแล้ว ก็ร้องเรียกธิดาโดยชื่อที่ตั้งไว้ครั้งยังเล็ก ๆ ว่า ลูกปทุมวดีเจ้า. โดยเรียกคำเดียว นางก็ออกมาจากบรรณศาลาขึ้นไหว้บิดา. บิดาจึงกล่าวกะนางว่า ลูกเอ๋ย เจ้าเจริญวัยแล้วคงจะอยู่ในที่นี้ได้ไม่ผาสุก นับแต่พระราชาทรงพบแล้ว จงไปกับพระราชานี้เถิดเถิดนะลูกนะ. นางรับคำบิดาว่า เจ้าคะ ท่านพ่อ ไหว้บิดาแล้วเดินไปร้องไห้ไป. พระราชาทรงพระดำริว่า จำเราจะยึดจิตใจบิดาของหลิงผู้นี้ จึงวางนางไว้บนกองกหาปณะแล้วทรงทำอภิเษก.

จำเดิมแต่พระราชาทรงพานางมาถึงนครของพระองค์แล้ว ก็ไม่ทรงเหลียวแลสตรีอื่น ๆ เลย ทรงอภิธรรมอยู่กับนางเท่านั้น. เหล่าสตรีอื่น ๆ ก็ริษยา ประสงค์จะทำนางให้แตกกันระหว่างพระราชานี้ จึงพากันกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า หลิงผู้นี้มิใช่ชาติมนุษย์ดอกเพคะ ดอกปทุมทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในที่พวกมนุษย์ท่องเที่ยวไป พระองค์เคยพบแล้วมิใช่หรือ หลิงผู้นี้ต้องเป็นยักษ์ฉินแน่แล้ว โปรดขับไล่มันไปเถิดเพคะ. พระราชาทรงสดับคำของสตรีเหล่านั้น ก็ได้แต่ทรงนั่งอยู่. บังเอิญสมัยนั้น

เมืองทางชายแดน ก่อการกำเริบ พระนางปทุมวดีก็ทรงพระครรภ์แก่ เพราะฉะนั้น พระราชาจึงทรงคงพระนางไว้ในพระนคร เสด็จไปเมืองชายแดน. ครั้งนั้น สตรีเหล่านั้นจึงคิดสินบนหญิงผู้รับใช้พระนางสั่งว่า เจ้าจงนำทารกของพระนางที่พอคลอดแล้วออกไป จงเอาท่อนไม้ท่อนหนึ่งทาเลือดแล้ววางไว้ใกล้ ๆ แทน. ไม่นานนักพระนางปทุมวดีก็ประสูติพระมหาปทุมกุมารอยู่ในพระครรภ์พระองค์เดียว. นอกนั้นทารก ๔๕๕ พระองค์ ก็บังเกิดเป็นสังเสทชะ ในขณะที่พระมหาปทุมกุมารออกจากครรภ์ของพระมารดาแล้วบรรทมอยู่ ขณะนั้นหญิงรับใช้พระนางรู้ว่าพระนางปทุมวดีนี้ยังไม่ได้สติก็เอาท่อนไม้ท่อนหนึ่งทาเลือดแล้ววางไว้ใกล้ ๆ แล้วก็ให้สัญญาณนัดหมายแก่สตรีเหล่านั้น สตรีทั้ง ๕๐๐ คน แต่ละคนก็รับทารกคนละองค์ ส่งไปสำนักของเหล่าช่างกลึง ให้นำกลองทั้งหลายมา แล้วให้ทารกที่แต่ละคนรับไว้นอนในกลองนั้น ทำตราเครื่องหมายไว้ภายนอกวางไว้. ฝ่ายพระนางปทุมวดีรู้สึกพระองค์แล้วถามหญิงรับใช้นั้นว่า ข้าคลอดบุตรหรือจะแม่นาง หญิงผู้นั้นพุดคุยพระนางว่า พระนางจักได้ทารกแต่ไหนเล่า มีแต่ทารกที่ออกจากพระครรภ์พระนางอันนี้ แล้วก็วางท่อนไม้ที่เปื้อนเลือดไว้เบื้องพระพักตร์. พระนางทอดพระเนตรเห็นแล้ว ก็เสียพระหฤทัย ตรัสว่า เจ้าจงรีบฝ่าท่อนไม้นั้นเอาออกไปเสีย ถ้าใครเขาเห็นจะอับอายขายหน้าเขา. หญิงผู้นั้นฟังพระราชเสาวนีย์ก็ทำเป็นหวังดี ฝ่าท่อนไม้แล้วใส่เตาไฟ.

ฝ่ายพระราชเสด็จกลับจากเมืองชายแดนแล้ว รอพระฤกษ์อยู่ ตั้งค่ายพักอยู่นอกพระนคร ครั้งนั้นสตรี ๕๐๐ คน ก็มาต้อนรับพระราชา กราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระองค์คงจักไม่ทรงเชื่อข้าพระบาท

ทั้งหลายว่า ที่ข้าพระบาทกราบทูลประหนึ่งไม่มีเหตุ ขอได้โปรดสอบถาม
หญิงรับใช้พระมเหสีดู พระเทวีประสูติเป็นท่อนไม้ พระราชาทรงสอบ
สวนเหตุนั้นแล้วทรงพระดำริว่า พระนางคงจักไม่ใช่ชาติมนุษย์แน่ ดังนี้
แล้วทรงขับไล่พระนางออกไปจากพระนิเวศน์. พอพระนางเสด็จออก
พระราชนิเวศน์เท่านั้น ดอกปทุมทั้งหลายก็อันตรธานไป พระสตรีระกมี
ผิวพรรณแปลกไป พระนางทรงดำเนินไปในท้องถนนพระองค์เดียว
ครั้งนั้นหญิงเจริญวัยผู้หนึ่งแลเห็นพระนางก็เกิดเสียดหาพระนางประจักษ์ว่า
เป็นธิดา จึงพูดว่า แม่คุณจะไปไหนจ๊ะ พระนางตรัสว่า ดิฉันเป็นคนจร
กำลังเที่ยวเดินหาที่อยู่จ๊ะ หญิงชราพูดว่า มาอยู่เสียที่นี่จ๊ะ แล้วให้ที่อยู่
จัดแจงอาหารให้เสวย.

เมื่อพระนางอยู่ในที่นั้นโดยทำนองนี้ สตรี ๕๐๐ คนนั้นก็ร่วมใจกัน
กราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า เมื่อพระองค์ประทับค่าย
พัก พวกข้าพระบาทมีความปรารถนาว่า เมื่อเทวะของพวกข้าพระบาท
ชนะสงครามกลับมา จักทรงเล่นกีฬาทางน้ำ เป็นพลีกรรมแก่เทวดา
ประจำแม่คงคา ขอเทวะโปรดประกาศให้ทราบเรื่องนี้เพคะ พระราชาดี
พระหฤทัย ด้วยคำทูลของสตรีเหล่านั้น เสด็จไปทรงกีฬาทางน้ำในแม่
พระคงคา หญิงเหล่านั้นถือกลองที่แต่ละคนรับไว้อย่างมิดชิดไปยังแม่น้ำ
ห่มคลุมเพื่อปกปิดกลองเหล่านั้น ทำเป็นตักน้ำแล้วทิ้งกลองทั้งหลายเสีย
กลองเหล่านั้นมารวมกันหมดแล้ว ดัดอยู่ในข่ายที่เขาชิงไว้ได้กระแสน้ำ.
แต่นั้น เวลาที่พระราชาทรงกีฬาทางน้ำเสด็จขึ้นแล้ว ราชบุรุษทั้งหลายก็
ยกตาข่ายขึ้นเห็นกลองเหล่านั้น จึงนำไปราชสำนัก พระราชาทอดพระ-
เนตรเห็นกลองทั้งหลาย จึงตรัสถามว่า อะไรในกลอง พอเขากราบทูลว่า

ยังไม่ทราบพระเจ้าข้า ท้าวเธอทรงให้เปิดกล่องเหล่านั้นสำรวจดู ทรงให้เปิดกล่องใส่พระมหาปทุมกุมารเป็นกล่องแรก ในวันนี้พระกุมารเหล่านั้นทั้งหมดบรรทมอยู่ในกล่องทั้งหลาย นานมก็บังเกิดที่หัวนิ้วแม่มือ ด้วยบุญฤทธิ์ ท้าวสักกเทวราชสั่งให้จาริกอักษรไว้ที่ข้างในกล่อง เพื่อพระราชจะได้ไม่ทรงสงสัยว่า พระกุมารเหล่านี้ประสูติในพระครรภ์ของพระนางปทุมวดี เป็นโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี ครั้งนั้นสตรี ๕๐๐ คน ซึ่งเป็นศัตรูของพระนางปทุมวดี ใส่พระกุมารเหล่านั้นไว้ในกล่องแล้วโยนน้ำ ขอพระราชโอรสทราบเหตุนี้ พอเปิดกล่องพระราชาทรงอ่านอักษรทั้งหลายแล้วทอดพระเนตรเห็นทารกทั้งหลาย ทรงยกพระมหาปทุมกุมารขึ้น ตรัสสั่งว่า จงรีบเทียมรถจัดม้าไว้ วันนี้เราจักเข้าไปในพระนคร ทำให้เป็นที่รักสำหรับแม่บ้านบางจำพวก แล้วเสด็จขึ้นปราสาท ทรงวางฉัตรพยับ ๑,๐๐๐ กหาปณะ ไว้บนคอช้าง โปรดให้ตีกลองป่าวประกาศว่า ผู้ใดพบพระนางปทุมวดี ผู้นั้นจงรับฉัตรพยับ ๑,๐๐๐ กหาปณะไป.

พระนางปทุมวดี ทรงได้ยินคำประกาศนั้นแล้ว ได้ให้สัตตมณีนัดหมายแก่มารดาว่า แม่จ๋า จงรับฉัตรพยับ ๑,๐๐๐ กหาปณะ จากคอช้างเถิด. หญิงชราคิดว่า ข้าไม่อาจรับทรัพย์ขนาดนั้นได้ดอก. พระนาง แม่เมื่อมารดาปฏิเสธ ๒ - ๓ ครั้ง ก็ตรัสว่า แม่พุดอะไร รับไว้เถิดแม่. หญิงชราคิดว่า ลูกของเราคงพบพระนางปทุมวดี เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า รับไว้เถิด. หญิงชราผู้นั้น จึงจำใจเดินไปรับฉัตรพยับ ๑,๐๐๐ กหาปณะ. ขณะนั้น ผู้คนทั้งหลายพากันถามหญิงชราผู้นั้นว่า คุณแม่ เห็นพระนางปทุมวดีเทวหรือ. หญิงชราตอบว่า ข้าไม่เห็นดอก แต่ลูกสาวของข้าเห็น. ผู้คนเหล่านั้นถามว่า ก็ลูกสาวของคุณแม่อยู่ที่ไหน

เล่า แล้วก็เดินไปกับหญิงชรา นั้น จำพระนางปทุมวดีได้ก็พากันหมอบอยู่
แทบยุคลบาท. ในเวลานั้น หญิงชรานั้นก็ชี้ว่า นี่พระนางปทุมวดีเทวี
แล้วกล่าวว่า ผู้หญิงทำกรรมหนักหนอ เป็นถึงพระมเหสีของพระราชา
อย่างนี้ ยังอยู่ปราศจากอาภักขา ในสถานที่เห็นปานนี้. ราชบุรุษเหล่านั้น
เอาม่านขาววงล้อมเป็นนิเวศน์ของพระนางปทุมวดี ตั้งกองอาภักขาไว้ใกล้
ประตู แล้วกราบทูลแด่พระราชา. พระราชาทรงส่งสุวรรณสีวิกา พระ-
วาทองไปรับ. พระนางรับสั่งว่า เราจะไม่ไปอย่างนี้ เมื่อพวกท่านลาด
เครื่องลาดอันวิจิตรด้วยผ้าเปลือกไม้อย่างดี ระหว่างตั้งแต่สถานที่อยู่ของ
เราจนถึงพระราชนิเวศน์ ให้ติดเพดานผ้าอันวิจิตรด้วยดาวทองไว้ข้างบน
แล้วส่งสรรพอาภรณ์เพื่อประดับไป เราจักเดินไปด้วยเท้า ชาวพระนคร
จักเห็นสมบัติของเราอย่างนี้ พระราชาตรัสว่า พวกท่านจงทำตามความ
ชอบใจของปทุมวดี. แต่ นั้น พระนางปทุมวดี ทรงพระดำริว่า เรา
จักประดับเครื่องประดับทุกอย่างเดินไปพระราชนิเวศน์แล้วเสด็จเดินทาง.
ครั้งนั้น ดอกปทุมทั้งหลาย ก็ชำแรกเครื่องลาดอันวิจิตรด้วยผ้าเปลือกไม้
อย่างดี ผุดขึ้นในที่ทุกอย่างก้าวพระบาทของพระนาง. พระนางครั้งนั้นแสดง
สมบัติของพระองค์แก่มหาชนแล้ว เสด็จขึ้นพระราชนิเวศน์ โปรด
ประทานเครื่องลาดอันวิจิตรทั้งหมด เป็นค่าเลี้ยงดูแก่หญิงชรา นั้น.

พระราชารับสั่งให้เรียกสตรี ๕๐๐ คนมาแล้วตรัสว่า คู่ก่อนเทวี
เราให้หญิงเหล่านั้นเป็นทาสีของเจ้า. พระนางทูลว่า ดิฉะเพคะ หม่อมฉัน
ขอให้ทรงประกาศให้ชาวเมืองทั่วไปได้ทราบ ว่า หญิงเหล่านี้พระราชทาน
แก่หม่อมฉันแล้ว. พระราชาก็โปรดให้ตีกลองบ่าวประกาศว่า หญิง ๕๐๐
คน ผู้ประทุษร้ายพระนางปทุมวดี เราให้เป็นทาสีของพระนางพระองค์

เดียว. พระนางปทุมวดีนั้น ทรงทราบว่า ในนครทั่วไป กำหนดรู้ว่า
หญิงเหล่านั้นเป็นทาสีแล้ว จึงทูลถามพระราชว่า ข้าแต่ทเวะ หม่อมฉัน
จะทำทาสีของหม่อมฉันให้เป็นไท ได้ไหมเพคะ. พระราชารับสั่งว่า
เทวี เจ้าต้องการก็ได้สิ. พระนางกราบทูลว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ขอได้
ทรงโปรดให้เรียกคนตีกลองป่าวประกาศสั่งให้เขาคตีกลองป่าวประกาศอีก
ว่า พวกทาสี ที่พระองค์พระราชทานแก่พระนางปทุมวดี พระนางทำให้
เป็นไทหมดทั้ง ๕๐๐ คนแล้ว. เมื่อสตรีเหล่านั้นเป็นไทแล้ว พระนางก็
มอบพระโอรส ๔๕๕ พระองค์ให้สตรีเหล่านั้นเลี้ยงดู ส่วนพระองค์เอง
ทรงรับเลี้ยงดูเฉพาะพระมหาปทุมกุมารเท่านั้น. เมื่อถึงเวลาพระราชกุมาร
เหล่านั้นทรงเล่นได้ พระราชาก็โปรดให้สร้างสนามเล่นต่าง ๆ ไว้ในพระ-
ราชอุทยาน. พระราชกุมารเหล่านั้น มีพระชันษาได้ ๖ พรรษา ทุก
พระองค์ก็พร้อมกันลงเล่นในมณฑลโอบกษณิ ที่ปกคลุมด้วยปทุม ใน
พระราชอุทยาน ทรงเห็นปทุมดอกใหม่บาน ดอกเก่ากำลังหล่นจากขั้ว
ก็พิจารณาเห็นว่า ดอกปทุมนี้ไม่มีใจครอง ยังประสพราเห็นปานนี้ ก็
จะป่วยกล่าวไปไยถึงสตรีระของพวกเราเล่า แม้สตรีระนี้ก็คงจักมีคคืออย่างนี้
เหมือนกัน แล้วทรงยึดเป็นอารมณ์ ทุกพระองค์บังเกิดปัจเจกพุทธานุ
แล้วพากันลุกขึ้น ประทับนั่งขัดสมาธิ ณ กลีบดอกปทุม ขณะนั้น พวก
ราชบุรุษที่ไปกันพระราชกุมารเหล่านั้นรู้ว่าสายมากแล้ว จึงทูลว่า พระ-
ลูกเจ้า เจ้าข้า ขอได้โปรดทราบเวลาของพระองค์. พระราชกุมารทั้งหมด
นั้นก็นิ่งเสีย. ราชบุรุษเหล่านั้น ก็พากันไปกราบทูลพระราชว่า ข้าแต่
ทเวะ. พระราชกุมารทั้งหลายประทับนั่งในกลีบดอกปทุม เมื่อพวกเขา-
พระบาทกราบทูล ก็ไม่ทรงเปล่งพระวาจาเลย. พระราชาตรัสว่า พวก

เจ้าจงให้พวกเขา นั่งตามชอบใจเถิด. พระราชา कुमार เหล่านั้น ได้รับ อารักขาตลอดคืนยังรุ่ง ก็ประทับนั่งในกลีบดอกปทุมทำนองนั้นนั่นแหละ จนอรุณจับฟ้า พวกราชบุรุษก็กลับไป รุ่งขึ้น จึงพากันเข้าไปเฝ้าทูลว่า ขอทเวทั้งหลาย โปรดทราบเวลาเถิด พระเจ้าข้า. ทูทพระองค์ตรัสว่า พวกเราไม่ใช่ทเว พวกเราเชื่อว่า พระปัจเจกพุทธะ. พวกเขากราบทูล ว่า ข้าแต่พระลูกเจ้าทั้งหลาย พระองค์ตรัสพระคำรัสหนัก พระเจ้าข้า. ชรรณคาว่า พระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย ไม่เป็นเช่นพระองค์ดอก ต้องมี หนวดเครา ๒ องคุลี มีบริวาร ๘ สวมพระกายสีพระเจ้าข้า. พระราชา- कुमार เหล่านั้นเอาพระหัตถ์ขวาลูบพระเศียร. ทันใดนั้นเอง เพศฤหัสถ์ ก็อันตรธานหายไป. กลายเป็นผู้มีบริวาร ๘ สวมพระวรกาย แล้วก็เสด็จ ไปเฝ้ามเหสนันทมุลกะ ทั้งที่มหาชนกำลังมองดูอยู่นั้นแล.

ฝ่ายพระนางปทุมวดี ก็ทรงเสรำโศกพระหฤทัยว่า เราก็มีลูกมาก แต่ก็จำพลัดพรากกันไป. เสด็จทิวคตด้วยพระโรคนั้นนั่นแล บังเกิดใน สถานของคนทำงานด้วยมือตนเองเลี้ยงชีพ ในหมู่บ้านใกล้ประตูกรุงราช- ฤกษ์. ต่อมา นางมีเหย้าเรือนแล้ว วันหนึ่ง กำลังนำข้าวยาคุไปให้สามี ก็แลเห็นพระปัจเจกพุทธะ ๘ องค์ อยู่ในจำนวนบุตรเหล่านั้นของตน ซึ่งกำลังหะไปในเวลาแสวงหาอาหาร จึงรีบไปบอกสามีว่า เชิญดูพระผู้ เป็นเจ้าปัจเจกพุทธะ ช่วยนิมนต์ท่านมา เราจักถวายอาหาร. สามีพูดว่า ขึ้นชื่อว่าพวกนก ก็บินเที่ยวไปอย่างนั้น นั่นไม่ใช่พระปัจเจกพุทธะดอก. พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้น ก็ลงในที่ไม่ไกลคนทั้ง ๒ นั้น ซึ่งกำลังพูดจา กันอยู่. หญิงนั้นก็ถวายโภชนะคือข้าวสวยและกับแก้มสำหรับตนในวันนั้น แต่พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้นแล้วนิมนต์ว่า พຽງนี้ ท่านทั้ง ๘ ขอโปรด

รับอาหารของดิฉันด้วย. พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้นกล่าวว่า ดีละท่าน อุบาสิกา ท่านมีสักการะและมีอาสนะ ๘ ที่เท่านั้น ก็พอ เห็นพระปัจเจกพุทธะองค์อื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น ก็จงคงจิตใจของท่านไว้. วันรุ่งขึ้น นางก็ปูอาสนะไว้ ๘ ที่ นั่งจัดสักการะสำหรับพระปัจเจกพุทธะ ๘ องค์. พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายที่รับนิมนต์จึงให้สัตตยานนัดหมายแก่เหล่าพระปัจเจกพุทธะนอกนั้นว่า ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย วันนี้อะไปที่อื่น ทั้งหมดจงช่วยกันสงเคราะห์โยมมารดาของพวกท่านเถิด. ฟังคำของพระปัจเจกพุทธะ ๘ องค์นั้นแล้ว ทุกองค์ก็เหาะไปพร้อมกัน ปรางค์อยู่ที่ประตูเรือนของมารดา. แม้นางเห็นพระปัจเจกพุทธะจำนวนมากกว่าสัตตยานนัดหมายที่ได้รับคราวแรก ก็มีได้หวั่นไหว. นิมนต์ทุกองค์เข้าไปเรือนให้นั่งเหนืออาสนะ. เมื่อพระปัจเจกพุทธะกำลังนั่งตามลำดับ องค์ที่ ๘ ก็เนรมิตอาสนะเพิ่มขึ้นอีก ๘ ที่ ตนเองนั่งเหนืออาสนะที่ไกล. เรือนก็ขยายตามเท่าที่อาสนะเพิ่มขึ้น. เมื่อพระปัจเจกพุทธะทุกองค์นั่งอย่างนั้นแล้ว หญิงนั้นก็ถวายสักการะที่จัดไว้สำหรับพระปัจเจกพุทธะ ๘ องค์ จนเพียงพอเท่าพระปัจเจกพุทธะ ๕๐๐ องค์ แล้วจึงนำเอาดอกอุบลขาบทั้ง ๘ ดอกที่อยู่ในมือวางไว้แทบเท้าของพระปัจเจกพุทธะที่นิมนต์มาเท่านั้น กล่าวอธิฐานว่า ท่านเจ้าข้า ขอผิวกายของดิฉัน จงเป็นประดุจผิวภายในห้องดอกอุบลขาบเหล่านี้ ในสถานที่ที่ดิฉันเกิดแล้วเกิดอีกนะเจ้าข้า. พระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย ท่านอนุโมทนาแก่มารดาแล้วก็ไปสู่เขาคันธมาทน์.

แม้หญิงนั้น ทำกุศลจนตลอดชีวิต จุดจากภพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็ถือปฏิบัติในครอบครัวเศรษฐี. ก็เพราะนางมีผิวพรรณเสมอด้วยดอกอุบลขาบ. บิดามารดาจึงขนานนาม

ของนางว่า อุบลวรรณ. เมื่อเวลานางเจริญวัย พระราชาทั่วมหัพทวิป
ก็ส่งคนไปสำนักเศรษฐีของนาง ไม่มีราชาพระองค์ใดที่ไม่ส่งคนไปขอ.
แต่นั้น เศรษฐีคิดว่า เราไม่อาจยึดเหนี่ยวจิตใจของคนทุกคนได้ แต่
จำเราจะทำอุบายสักอย่างหนึ่ง จึงเรียกธิดามาถามว่า เจ้าบวชได้ไหมลูก.
เพราะเหตุที่นางเกิดในภพสุดท้าย คำของบิดานั้นจึงเป็นเหมือนน้ำมัน
เคี้ยว ๑๐๐ ครั้งราดลงบนศิรษะ. เพราะเหตุนั้น นางจึงกล่าวกะบิดาว่า
บวชได้จ๊ะพ่อ. เศรษฐีนั้น จึงทำสักการะแก่นางแล้วนำไปสำนักภิกษุณี
ให้บวช เมื่อนางบวชใหม่ ๆ ถึงเวร [วาระ] ในโรงอุโบสถ. นาง
ตามประทีปกวาดโรงอุโบสถ ถือเอานิมิตที่เปลวประทีป ตรวจสอบบ่อย ๆ
ก็ทำฉานมีเตโชกลืนเป็นอารมณ์ให้ฉานบังเกิด แล้วทำฉานนั้นให้เป็น
บาท ก็บรรลुพระอรหัต. พร้อมด้วยพระอรหัตผลนั้นแล ก็เป็นผู้
ข้าของชานาญในการแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ต่อมา ในวันที่พระศาสดาทรง
ทำยมกปาฏิหาริย์ ท่านก็บันลือสีหนาทว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ถวาย. พระศาสดาทรงทำเหตุอันนี้ให้เป็น
อตุลุปัตติ เหตุเกิดเรื่อง ประทับนั่ง ณ พระเชตวันมหาวิหาร เมื่อ
ทรงสถาปนาภิกษุณีทั้งหลายในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนา
พระเถรีนี้ไว้ในตำแหน่งเอกทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้มีฤทธิ์
แล.

อรรถกถาสูตที่ ๔

๔. ประวัติพระปฎาจารย์เถรี

ในสูตที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า วินยธราณํ ยทิตํ ปฎาจารย์ ทานแสดงว่า พระปฎาจารย์เถรีเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้ทรงวินัย.

ดังได้สดับมา พระเถรีนั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ถือปฏิสนธิในครอบครัว กรุงหังสวดี ต่อมา กาลังฟังพระธรรมเทศนา ของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่ง เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้ทรงวินัย ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป บรรณาคำแห่งนั้น. ท่านทำกุศลจนตลอดชีวิต เวียนว่ายอยู่ใน เทวดาและมนุษย์ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ. ถือปฏิสนธิใน พระราชนิเวศน์ของพระเจ้ากิงกิ เป็นพระธิดาพระองค์หนึ่งระหว่าง พระพี่น้องนาง ๗ พระองค์ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ถึง ๒๐,๐๐๐ ปี สร้างบริเวณถวายภิกษุสงฆ์ บังเกิดในเทวโลกอีก เสวยสมบัติอยู่พุทธานดร หนึ่งในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถือปฏิสนธิในครอบครัวเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

ต่อมา นางเจริญวัยได้ทำการลักลอบกับลูกจ้างคนหนึ่งในบ้าน ภายหลังกำลังจะมีสามีที่มีชาติเสมอกัน จึงได้ทำการนัดหมายกับบุรุษที่ ลักลอบกันนั้นว่า ตั้งแต่วันพรุ่งนี้ไป เจ้าจักไม่ได้เห็นเรา แม้จะประหาร สัก ๑๐๐ ครั้ง ถ้าเจ้ายังรักเรา ก็จงพาเราไปเสียเดี๋ยวนี้. บุรุษผู้นั้น รับคำว่า ตกลง แล้วก็ถือเอาสิ่งของมีค่าติดมือไปพอสมควร พานาง ออกไป ๓-๔ โยชน์จากพระนคร อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ต่อมา

ภายหลังนางตั้งครรภ์ เมื่อครรภ์แก่ จึงกล่าวว่า ที่นี่ไม่สมควรแก่เรา
ฉันจะไปเรือนสกุลณะนาย. เขาก็ผิดว่า วันนี้จะไป พรุ่งนี้ค่อยไป แต่ก็
ไม่ได้ไปจนล่วงเวลาไป. นางรู้เหตุของสามีนั้น คิดว่า สามีนี้เขลาจึงไม่
พาเราไป เมื่อสามีนั้นออกไปนอกบ้าน จึงเดินไปล่าพังคนเดียว ด้วย
หมายใจจะกลับไปยังครอบครัว. สามีกลับมาไม่เห็นนางในเรือน จึงถาม
คนที่คุ้นเคยกัน รู้ว่า นางกลับไปยังครอบครัว ก็คิดว่า นางเป็นธิดา
ของสกุล อาศัยแต่เราไม่มีที่พึ่งเลย จึงเดินตามรอยเท้าจนทันกัน นางก็
ตลอดบุตรเสียในระหว่างทางนั่นเอง. สองสามีภริยาปรึกษากันว่า ประ-
โยชน์ที่เราจะพึงเดินทางไป ก็สำเร็จแล้วในระหว่างทาง เดียวนี้เราจักไป
ทำไมเล่าจึงพากันกลับ. นางก็ตั้งครรภ์อีก. พึ่งทำเรื่องให้พิสดารตามนัย
ก่อนนั้นแล. แต่ในระหว่างทาง พอนางคลอดบุตร เมฆฝนก็ตั้งเค้ามา
ทั้ง ๔ ทิศ. นางจึงกล่าวกะสามีว่า นาย ไม่ใช่เวลาแล้ว เมฆฝนตั้งเค้า
นาทั้ง ๔ ทิศ จงพยายามทำที่อยู่สำหรับตัวเราเถิด. สามีรับคำว่า จักทำ
เดี๋ยวนี้ เอาท่อนไม้มาทำกระท่อม คิดว่าจะหาหญ้ามามุงบัง จึงตัดหญ้า
ที่เชิงจอมปลวกใหญ่แห่งหนึ่ง. ที่นั้น ภูเขาที่นอนในจอมปลวกก็กัดเท้าเขา.
บุรุษผู้นั้น ก็ล้มลงที่นั่นนั่นเอง. แม้นางคิดว่าเดี๋ยวเขาคงมา. รอจนตลอด
ทั้งคืน ก็คิดอีกว่า เขาคงจักคิดว่า เรานี้ เป็นหญิงอนาถา พึ่งไม่ได้แล้ว
ทอดทิ้งไว้ในทางหนีไปแล้ว ครั้นเกิดแสงสว่างแวบขึ้น จมองดูตาม
รอยเท้า เห็นสามีล้มลงที่เชิงจอมปลวก ก็คร่ำครวญว่า เพราะเรา เขา
จึงเสีย แล้วเอาลูกคนเล็กแนบข้าง เอนิ้วมือจูงลูกคนโต เดินไปตามทาง
ระหว่างทางพบแม่น้ำตื้น ๆ สายหนึ่ง คิดว่า เราไม่อาจพาลูกไปคราวเดียว
กันได้ทั้ง ๒ คน จึงวางลูกคนโตไว้ฝั่งนี้ นำลูกคนเล็กไปฝั่งโน้น ให้

นอนบนเบาะเก่าๆ ลงข้ามแม่น้ำ ด้วยหมายจะพาลูกคนนี่ไป. เวลาที่นางถึงกลางแม่น้ำ เขี้ยวตัวหนึ่งก็มาโฉบเด็กไปด้วยสำคัญว่า เป็นก้อนเนื้อ. นางก็ยกมือไล่เหยี่ยว. ลูกคนโตเห็นนางทำมืออย่างนั้น สำคัญว่าแม่เรียก ก็ลงข้ามแม่น้ำ ตกไปในกระแสน้ำ ก็ลอยไปตามกระแสน้ำ เมื่อนางยังข้ามไม่ถึงนั่นเอง เขี้ยวก็โฉบเอาลูกคนเล็กนั้นไป. นางเสร์รา-โศกเป็นกำลัง ในระหว่างทาง ก็เดินขับเพลงรำพัน ดังนี้ว่า

อุโธ ปุตุตา กาลกตา ปนุเถ มยฺหํ ปตี มโต.

บุตรสองคนก็ตาย สามิเราก็ตายเสียที่หนทาง.

นางรำพันอย่างนี้ จนถึงกรุงสาวัดดี ไปหาคนที่ชอบพอกันของสกุล ก็กำหนดจำเรือนของตนไม่ได้ ด้วยอำนาจความเสร์ราโศก สอบถามว่า ที่ตรงนี้ มีสกุล ชื่ออย่างนี้ เรือนอยู่ไหนเล่า. ผู้คนทั้งหลายกล่าวว่า เข้าสอบถามถึงสกุลนั้นจักทำอะไร เรือนที่อยู่ของคนเหล่านั้น ล้มแล้ว เพราะลมกระหน่ำ คนเหล่านั้นในเรือนหลังนั้น เสียชีวิตหมด เขาเผาคนเหล่านั้นบนเชิงตะกอนอันเดียวกัน ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ คูเสยสิ กลุ่มควันไฟยังปรากฏอยู่นั้น. นางฟังคำบอกเล่าแล้ว ก็พูดว่า พวกท่านพูดอะไร ก็ทรงฝ้านุ่งของตนไว้ไม่ได้ ทำนองวันเกิดนั้นแหละ ประคองสองแขนรำให้ เดินไปสถานที่เชิงตะกอนเผาเหล่าญาติ คร่ำครวญเพลงรำพันพิลาปจนครบคาถาว่า

อุโธ ปุตุตา กาลกตา ปนุเถ มยฺหํ ปตี มโต

มาตา ปิตา จ ภاتا จ เอกจิตตกสุมี ทยฺหเร.

บุตรสองคนก็ตาย สามิเราก็ตายเสียที่หนทาง

มารดาบิดาและพี่ชาย เขาก็เผาที่เชิงตะกอนเดียวกัน.

ทั้งยังฉีกผ้าที่คนอื่นให้เสียอีก. ครั้งนั้น มหาชนก็เที่ยวห้อมล้อมนาง ในที่พบเห็นแล้ว. คนทั้งหลายจึงขนานชื่อนี้นางว่า ปุณฺณา เพราะนาง ปุณฺณา นี้ เว้นการนุ่งผ้าเที่ยวไป. อนึ่ง เพราะเหตุที่ปรากฏว่านาง มีอาการที่ไม่มีความละอาย เพราะเป็นผู้เปลือยกาย ฉะนั้น คนทั้งหลาย จึงขนานชื่อนางว่า ปุณฺณา. เพราะมีอาการอันตกไปแล้ว. วันหนึ่ง เพราะศาสดากำลังทรงแสดงธรรมแก่มหาชน นางก็เข้าไปในพระวิหาร ยืนอยู่ท้ายบริษัท พระศาสดาทรงแผ่พระเมตตาตรัสว่า น้องหญิง จงกลับ ได้สติ น้องหญิง จงกลับ ได้สติเถิด. เพราะสดับพระพุทธคำรัส หิริโอดตปปะมีกำลังก็กลับคืนมา. นางก็นั่งลงที่พื้นตรงนั้นนั่นเอง. ชาย คนที่ยืนอยู่ไม่ไกล ก็โยนผ้านุ่งไปให้. นางนุ่งผ้า นั้นแล้ว ก็ฟังธรรม. เพราะจริยาของนาง พระศาสดาจึงตรัสพระคาถาในพระธรรมบท ดังนี้

น สนฺติ ปุตุตา ตาณาย น ปิตา นปี พนฺชวา

อนุตเกนาธิปนฺนสฺส นตฺถิ ญฺาตีสุ ตาณตา.

ไม่มีบุตรจะช่วยให้ บิดาก็ไม่ได้ พวกพ้องก็ไม่ได้

เมื่อบุคคลถูกความตายครอบงำแล้ว หมู่ญาติก็ช่วย

ไม่ได้เลย.

เอตมตฺถวถฺถํ ญตฺวา ปณฺชิตฺโต สีสถฺวโต

นิพฺพานคฺมหนํ มคฺคํ จิปฺปเมว วิโสชฺเช.

บัณฑิตรู้ความจริงข้อนี้แล้ว ดำรวมในศีล ฟัง

รับแรงชำระทางไปพระนิพพานทีเดียว.

จบพระคาถา นางก็ดำรงอยู่ในโศคาปัดติผล ทั้งที่ยืนอยู่ จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วทูลขอบวช. พระศาสดาทรงรับการบวชของนางว่า ไปสำนักภิกษุณีบวชเสีย. นางครั้นบวชแล้ว ไม่นานนักก็บรรลुพระอรหัต เรียนพุทธวจนะ. ท่านเป็นผู้ชำระชำนานูในวินัยปิฎก ภายหลัง พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระเชตะวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนาเหล่าภิกษุณีไว้ในตำแหน่งต่างๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาพระปฎาจาราเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้ทรงวินัยแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕

๕. ประวัติพระธรรมทินนาเถรี

ในสูตที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **ธมฺมกถิกานํ**ท่านแสดงว่า พระธรรมทินนาเถรีเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้เป็นธรรมกถิก.

ได้ยินว่า ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** ท่านบังเกิดในสถานของคนที่ต้องอาศัยเขา กรุงหังสวดี ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไปแก่ท่านพระสุชาตเถระ อัครสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระแล้ว ปรารถนาตำแหน่งนั้น ท่านทำกุศลจนตลอดชีวิตบังเกิดในสวรรค์. ทุกอย่างพึงทราบ โดยอำนาจอภิหารของพระเขมาเถรี ในหนหลัง. ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปุสสะ** นางก็อยู่ในเรือนของคนทำงาน ที่ถูกแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเป็นใหญ่ในเรื่องทาน ของ

สามพี่น้องต่างมารดา กัน ถูกสั่งว่า จงให้หนึ่ง แต่ก็ให้เสียสอง. นาง
ถวายทานทุกอย่างไม่ลดลงเลยอย่างนี้ ล่วงกัปที่ ๘๒ ครั้งพระพุทธเจ้า
พระนามว่ากัสสปะ ถีอปฏิสนธิในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้ากิงกิ เป็น
ราชธิดาพระองค์หนึ่ง ระหว่างพระพี่น้องนาง ๓ พระองค์ ประพฤติ
พรหมจรรย์ถึง ๒๐,๐๐๐ ปี สร้างบริเวณที่อยู่ถวายพระภิกษุสงฆ์ เวียนว่าย
อยู่ในเทวคาและมนุษย์พุทธรันดรหนึ่ง ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถีอปฏิสนธิ
ในครอบครัวหนึ่ง.

ภายหลัง นางมีเรือน เป็นภริยาของวิสาขเศรษฐี. ธรรมดาว่า
วิสาขเศรษฐี เป็นพระสหายของพระเจ้าพิมพิสาร ไปเฝ้าพระทศพล
ครั้งแรกกับพระเจ้าพิมพิสาร ฟังธรรมแล้วดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล ต่อมา
ก็กระทำให้แจ้งพระอนาคามิผล. วันนั้น วิสาขเศรษฐีนั้นกลับบ้านแล้ว
เมื่อนางธรรมทินนา ผู้ซึ่งยืนที่หัวบันไดยื่นมือมา ก็ไม่เกาะมือไว้ จิน
ปราสาทเลย แม้กำลังบริโภคน้ำก็ไม่สั่งว่า จงให้สิ่งนี้ จงนำสิ่งนี้มา นาง-
ธรรมทินนาถือทัพพีเลี้ยงดูอยู่คิดว่า เศรษฐีนี้เมื่อเรายื่นมือให้เกาะ ก็ไม่
เกาะ. เมื่อบริโภคน้ำก็ไม่พูดจาอะไร เรามีโทษผิดอะไรหรือหนอ ครั้น
เศรษฐีบริโภคน้ำแล้ว นางจึงถามว่า พ่อลูกเจ้า ฉันมีโทษผิดอะไรหรือ.
เศรษฐีกล่าวว่า ธรรมทินนา เจ้าไม่มีโทษผิดดอก แต่นับแต่นี้ไป
ฉันไม่ควรนั่ง ไม่ควรยืน ไม่ควรให้นำอาหารมาเคี้ยว มากินใกล้ ๆ เจ้า
ด้วยความชื่นชมได้ดอก ถ้าเจ้าประสงค์ทรัพย์เท่าใด จงเอาไปเท่านั้น
กลับไปครอบครัวเดิมเสียเถิด. นางกล่าวว่า พ่อลูกเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้
ดิฉันก็จักไม่เอาศรัทธาเทินหยากเยื่อ ซึ่งเปรียบเหมือนน้ำลายที่ท่านทิ้งแล้ว
เที่ยวไปได้. ขอได้โปรดอนุญาตให้ดิฉันบวชเถิด. วิสาขเศรษฐีกล่าวว่า

ดีละ ธรรมทินนา แล้วกราบทูลพระราชอาวาทองส่งนางธรรมทินนา ไปสำนักภิกษุณี เพื่อบวช. นางบวชแล้วคิดว่า แต่ก่อน เศรษฐีนี้ก็อยู่ กลางเรือน ยังทำที่สุดทุกข์ได้ นับแต่ได้บวชแล้ว แม้เราก็ควรจะทำ ที่สุดทุกข์ได้ จึงเข้าไปหาอุปัชฌาย์อาจารย์กล่าวว่า พระแม่เจ้า จิตของ ดิฉันนุ่มไปในสถานที่เคยไปบ่อย ๆ ดิฉันจะไปยังอาวาสใกล้บ้าน. พระเถรี ทั้งหลายไม่อาจห้ามจิตของนางได้ ด้วยความที่นางออกจากสกุลใหญ่ จึงพานางไปยังหมู่บ้าน. เพราะเหตุที่นางย้ายสังขารได้ในอดีตกาล ไม่นาน นัก นางก็บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

ครั้งนั้น พระธรรมทินนาเถรีดำริว่า กิจของเราถึงที่สุดแล้ว อยู่ใน ที่นี้จักทำอะไร จำเราจะไปกรุงราชคฤห์ หมู่ญาติเป็นอันมากอาศัยเรา ในที่นั้นจักทำบุญทั้งหลายกัน. แล้วก็พาพระเถรีทั้งหลายกลับสู่พระนคร. วิสาขอุบาสกรู้ว่านางกลับมา ก็รีบไป สงสัยว่า นางคงจักกระสันกระมัง เวลาเย็นก็เข้าไปสำนักนาง ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง คิดว่าจะ ถามถึงภาวะที่นางกระสันไม่สมควร จึงถามปัญหาด้วยอำนาจปัญญาชั้น ตรี เป็นต้น. พระธรรมทินนาเถรีก็วิสัชนาปัญหา ที่วิสาขอุบาสกถามแล้ว เหมือนเอาพระขรรค์ตัดก้านบัวฉะนั้น. อุบาสกรู้ว่า พระธรรมทินนาเถรี มีญาณกล้า จึงถามปัญหา โดยอาการทุกอย่างในมรรค ๓ ตามลำดับ ในฐานะที่ตนบรรลुแล้ว ทั้งยังถามปัญหาในอรหัตมรรค โดยอำนาจ การเล่าเรียน พระธรรมทินนาเถรีก็รู้ว่า อุบาสกมีวินัยเพียงอนาคามีผล เท่านั้น คิดว่า บัดนี้ อุบาสกจักเล่นเกิน. วิสัยของตนไป จึงทำให้อุบาสก นั้นกลับ กล่าวว่า ท่านวิสาขะ ท่านยังไม่อาจกำหนดที่สุดแห่งปัญหา ทั้งหลายได้ ท่านวิสาขะ ก็ท่านยังจำนงหวังพรหมจรรย์ที่ยังลงสู่พระ-

นิพพาน มีพระนิพพานเป็นเบื้องหน้า มีพระนิพพานเป็นที่สุด ท่าน
วิสาขะ ท่านจงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลถามความข้อนั้น พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงพยากรณ์อย่างไร ก็พึงทรงจำไว้เช่นนั้น. วิสาขอุบาสก
เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ก็กราบทูลนัยแห่งปฏิจจและวิเศษนาถายทุกประ-
การ. พระศาสดาทรงสดับคำของวิสาขอุบาสกนั้นแล้วตรัสว่า ชิดา
ของเราไม่มีัตถหาในชั้นทั้งหลาย ทั้งอดีตปัจจุบันและอนาคต แล้วตรัส
พระคาถาในพระธรรมบท ดังนี้ว่า

ยสุส ปุเร จ ปจฺจนา จ มขุเม จ นตฺถิ กิณฺจณํ

อภิกฺขณํ อนาทานํ ตมฺหํ พุรุมิ พุราหฺมณํ.

ผู้ใดไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ทั้งก่อน ทั้งหลัง

ทั้งกลาง เราเรียกผู้นั้นซึ่งไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่

ยึดมั่น ว่าเป็นพรหมณ์ ดังนี้.

แต่นั้น ก็ประทานสาธุการแก่พระธรรมทินนาเถรีแล้วตรัสกะวิสาข-
อุบาสกว่า คุณก่อนวิสาขะ ธรรมทินนาภิกษุณีเป็นบัณฑิต ธรรมทินนา-
ภิกษุณีมีปัญญามาก คุณก่อนวิสาขะ ถ้าแม้ท่านฟังถามความข้อนั้น ถึงเรา
ก็พึงพยากรณ์ความอย่างนั้น เหมือนอย่างที่ธรรมทินนาภิกษุณีพยากรณ์
ไว้แล้ว ความของข้อนั้นก็เป็นอย่างนั้น ท่านจงทรงจำความข้อนั้นไว้
อย่างนั้นเถิด. เรื่องนี้ตั้งขึ้นด้วยประการฉะนี้. ต่อมา พระศาสดาประทับ
อยู่ ณ พระเชตะวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนาเหล่าภิกษุณีไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ
ตามลำดับ ทรงนำจุฬาทัลลสูตรนี้แล ให้เป็นอรรถูปัตติเหตุเกิดเรื่อง
จึงทรงสถาปนาพระเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณี

สาวิกา ผู้เป็นธรรมกถึก ในพระศาสนาี้ แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖

๖. ประวัติพระนันทาเถรี

ในสูตที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า ฌายีนํ ยทิทํ นนุทา ท่านแสดงว่าพระนันทาเถรี เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้ยินดีในฌาน.

ดังได้ลำดับมา พระนันทาเถรีนั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ถี้อปฏิสนธิในครอบครัว กรุงหังสวดี ต่อมา กำลังฟังธรรมกถา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้ยินดียิ่งในฌาน จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไปปรารถนาตำแหน่งนั้น. จากนั้น นางก็เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป ถี้อปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมหาปชาบดีโคตมี ก่อนพระศาสดาของเราอุบัติ. พระประยูรญาติได้เฉลิมพระนามพระนางว่า นันทา เรียกกันว่า รูปนันทา. ต่อมา พระนางได้ชื่อว่า ชนบทกัลยาณี เพราะทรงมีพระสิริโฉมงามเยี่ยม. เมื่อพระทศพลของเรา ทรงบรรลुพระสัมพัญญุตญาณแล้วเสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์ ตามลำดับ ทรงให้พระนันทะและพระราหุลพนวชแล้ว เสด็จหลีกไปแล้ว. เวลาพระเจ้าสุทโธทนมหาราชปรินิพพานแล้ว พระนางทรงทราบว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีและพระมารดาของพระราหุลเสด็จออกทรงผนวชในสำนักพระศาสดาแล้ว ทรงดำริว่า ตั้งแต่พระมารดา มหาปชาบดีโคตมีและพระมารดา

พระราหุลทรงผนวชแล้ว เขาก็มีงานอยู่ในที่นี้ จึงไปสำนักพระมหาปชาบดี-
โคตมิตรงผนวชแล้ว. นับตั้งแต่วันที่ทรงผนวช ทรงทราบว่าพระศาสดา
ทรงดำหนิรูป จึงไม่ไปเฝ้าพระศาสดา ถึงวาระรับพระโอวาท ก็ส่งภิกษุณี
รูปอื่นไปแล้วให้น่าพระโอวาทมา.

พระศาสดาทรงทราบว่า พระนางหลงมัวเมาพระสิริโฉม จึงตรัสว่า
ภิกษุณีทั้งหลายต้องมารับโอวาทของตนด้วยตนเอง ส่งภิกษุณีรูปอื่นไป
แทนไม่ได้. แต่ฉัน พระนางรูปนั้นทา เมื่อไม่เห็นทางอื่น ก็ไปรับ
พระโอวาท ทั้งที่ไม่ปรารถนา. พระศาสดาทรงเนรมิตรูปหญิงผู้หนึ่ง ด้วย
พุทธฤทธิ์ โดยอำนาจจิตของพระนาง ทรงทำให้เป็นเหมือนหญิงนั้น
จับใบตาลถวายงานพัดอยู่. พระนางรูปนั้นทาเห็นรูปหญิงนั้นแล้วคิดว่า
เรามัวเมาโดยมิใช่เหตุ จึงไม่มา. หญิงแม่เหล่านี้ เทียวไปสนิทสนมใน
สำนักพระศาสดา รูปของเราไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งรูปของหญิงเหล่านี้
เราไม่รู้เลย จึงไม่มาเสียดังนั้น ถือเอาอดีตนิมิตนั้นนั่นแหละ ยืนสำรวจ
ดูอยู่. เพราะพระนางสมบูรณ์ด้วยบุพเพศุภอย่างนั้น พระศาสดาจึงตรัส
พระคาถาในพระธรรมบทว่า อฏฺฐินํ นครํ กตํ ทำให้เป็นบุตรแห่งกระดุก
ทั้งหลาย เป็นต้น แล้วตรัสพระสุตฺตว่า

จรั วา ยทิวา ติฏฺฐัน นิสินฺโน อุต วา สยํ

เดินก็ดี ยืนก็ดี นั่งก็ดี นอนก็ดี เป็นต้น.

พระนางตั้งความสิ้นความเสื่อมลงในรูปนั้นนั่นแหละ. บรรลุพระ-
อรหัต. เรื่องนี้ในที่นี้ ท่านมิได้ทำให้พิสดาร เพราะเหมือนกับเรื่องของ
พระเขมาเถรี. ตั้งแต่นั้นมา พระรูปนั้นทาเถรีก็ได้บรรลุฐานะระหว่าง
ภิกษุณี ผู้ยินดียิ่งในฉาน. ภายหลัง พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระ-

เซตวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนาเหล่าภิกษุณีไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ จึงทรงสถาปนาพระนันทาเถรี ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้ยินดีในฉาน แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖

อรรถกถาสูตที่ ๗

๗. ประวัติพระโสณาเถรี

ในสูตที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า อารทฺหวิริยานํ ยทิตฺถ โสณา ท่านแสดงว่า พระโสณาเถรี เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้ปรารถนาความเพียร.

ได้ยินว่า พระโสณาเถรีนี้ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตะเถอปฏิสนธิในครอบครัว กรุงหังสวดี ต่อมา กำลังฟังธรรมของพระศาสดา เห็นพระศาสดากำลังทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้ปรารถนาความเพียร. ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนาตำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป ในพุทธรูปบาทกาลนี้ถือปฏิสนธิในครอบครัวกรุงสาวัตถี ต่อมา อยู่ในฆราวาสวิสัย ได้มีบุตรธิดามาก ก็ให้บุตรทุกคนตั้งอยู่ในฆราวาสวิสัยคนละแผนก ๆ จำเดิมแต่นั้น บุตรเหล่านั้นคิดว่า หญิงผู้นี้จักทำอะไรแก่พวกเรา ต่างไม่สำคัญหญิงที่มาสำนักตนว่าเป็นมารดา. นางโสณาผู้มีบุตรมากรู้ว่าพวกบุตรไม่เคารพตน คิดว่าเราจะทำอะไรด้วยฆราวาสวิสัยดังนี้แล้วจึงออกบวช. ครั้งนั้น ภิกษุณีทั้งหลายลงทัณฑกรรมนางว่า ภิกษุณีรูปนี้ไม่รู้ข้อวัตร ทำกิจที่ไม่สมควร. เหล่าบุตรธิดาพบนางต้องทัณฑกรรม

ก็พากัน พุดเยาะเย้ยในที่พบเห็นว่า หญิงผู้นี้ไม่รู้แม่เพียงสีกขา จนทุกวันนี้. นางได้ยินคำพุดของบุตรธิดาเหล่านั้น ก็เกิดความสลดใจ คิดว่า เราควรทำการชำระคดีของตน จึงท่องบ่นอาการ ๑๒ ทั้งในที่ ๆ นั่ง ทั้งในที่ ๆ ยืน แต่ก่อนปรากฏชื่อว่า พระโสณาเถรี ผู้มีบุตรมาก ฉันทิ ภายหลังก็ปรากฏชื่อว่า พระโสณาเถรี ผู้ปรารถนาความเพียรมาก ฉันทิ. ภายหลังวันหนึ่ง เหล่าภิกษุณีไปวิหารบอกว่า แม่โสณา ต้มน้ำถวายเป็นสังฆกรรม. แม่นางก็เดินจงกรมที่โรงไฟก่อนน้ำเดือด ท่องบ่นอาการ ๑๒ เจริญวิปัสสนา. พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎี ตรัสพระคาถาพร้อมด้วยเปล่งโอภาส ดังนี้ว่า

โย จ วสุสสตี ชิว อปสุตี ชมมมุตตม

เอกาหิ ชิวตี เสยโย ปสุโต ชมมมุตตม.

ผู้เห็นธรรมสูงสุด มีชีวิตเป็นอยู่วันเดียว

ประเสริฐกว่า ผู้ไม่เห็นธรรมสูงสุด มีชีวิต

เป็นอยู่ถึง ๑๐๐ ปี.

จบพระคาถา นางก็บรรลुพระอรหัต คิดว่า เราบรรลุพระอรหัต แล้ว คนจรรไม่ใคร่ควรวญก่อน พุดอะไร ๆ คูหมันเรา ก็จะพึงประสบบาปเป็นอันมาก เพราะเหตุนั้น เราควรทำเหตุที่เขาจะกำหนดรู้กันได้ นางจึงยกกาน้ำขึ้นตั้งบนเตาไฟ ไม่ใส่ไฟไว้ภายใต้. เหล่าภิกษุณี มาเห็นแต่เตา ไม่เห็นไฟ ก็กล่าวว่า พวกเราบอกให้หญิงแก่คนนีต้มน้ำ ถวายเป็นสังฆกรรม แม่วันนี้ นางก็ยังไม่ใส่ไฟในเตา. นางจึงกล่าวว่า แม่เข้า พวกท่านต้องการอาบน้ำ ด้วยน้ำร้อนด้วยไฟหรือ โปรดถือเอาน้ำจากภาชนะแล้วอาบเถิด. ภิกษุณีเหล่านั้นจึงไปด้วยหมายจะรู้ว่า จักมี

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 36

เหตุในเรื่องนี้. เอามือจุ่มลงในน้ำ ก็รู้ว่าน้ำร้อน จึงนำหม้อน้ำหม้อหนึ่งมา
บรรจุน้ำ. ที่บรรจุแล้ว ๆ ก็เติมน้ำ. ขณะนั้นภิกษุณีทั้งหมดก็รู้ว่า นางตั้งอยู่
ในพระอรหัต ที่อ่อนกว่าก็หมอบลงด้วยเบญจางค์ประดิษฐ์ขอขมาก่อน
ว่า แม่เจ้า พวกเราไม่พิจารณาแล้วกล่าวเสียดสีแม่เจ้า ขอแม่เจ้าโปรด
อดโทษแก่พวกเราด้วยเถิด. ฝ่ายเหล่าพระเถรีที่แก่กว่า ก็นั่งกระหย่ง
ขอขมาว่า โปรดอดโทษด้วยเถิดแม่เจ้า. จำเดิมแต่นั้น คุณของพระเถรี
ก็ปรากฏไปว่า พระเถรีแม้บวชเวลาแก่แต่ก็ดำรงอยู่ในผลอันเลิศในเวลา
ไม่นาน เพราะเป็นผู้ปรารถนาความเพียร. กำตั้ง พระศาสดาประทับนั่ง
ณ พระเชตะวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนาเหล่าภิกษุณีไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ
ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาพระโสณาเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็น
เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้ปรารถนาความเพียร แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

อรรถกถาสูตที่ ๘

๘. ประวัติพระสกุลาเถรี

ในสูตที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า ทิพฺพจกฺขุกัน ยทิทํ สกุลา ท่านแสดงว่า พระ-
สกุลาเถรี เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้มีจักขุทิพย์.

ได้ยินว่า พระสกุลาเถรีนี้ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ
บังเกิดในเรือนสกุล ต่อมากำลึงฟังธรรมกถาของพระศาสดา เห็นพระ-
ศาสดากำลึงทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศ
กว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้มีทิพยจักขุ ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนา

ตำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป ใน
พุทธปรบาทกาลนี้บังเกิดในเรือนสกุล กรุงสาวัตถี ต่อมา ฟังพระ-
ธรรมเทศนาของพระศาสดา. ได้ศรัทธาแล้วก็บวช ไม่นานนัก ก็บรรลु
พระอรหัต. ตั้งแต่นั้นมา ท่านก็เป็นผู้ชำระชานาญในทิพยจักร. ภายหลัง
พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระเชตะวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนาเหล่าภิกษุณี
ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะต่าง ๆ จึงทรงสถาปนาพระเถรีนี้ไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้มีจักขุทิพย์ แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๙

๙. ประวัติพระภัททาคุณทลเกสาเถรี

ในสูตที่ ๙ ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **จิปฺปภาณินฺนํ** ท่านแสดงว่า พระภัททาคุณทลเกสาเถรี
เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้ตรัสรู้เร็ว

ได้ยินว่า พระภัททาคุณทลเกสานี้ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า
ปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี ฟังธรรมของพระศาสดา
แล้ว เห็นพระศาสดากำลังทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอต-
ทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้ตรัสรู้เร็ว จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้น
ไป ปรารถนาตำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ตลอด
แสนกัป ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เป็นพระธิดาพระองค์หนึ่ง
ระหว่างพระพี่น้องนาง ๗ พระองค์ ในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้ากิงกิ.
สมათานศีล ๑๐ ประพฤติกุมาโรพรหมจรรย์ถึง ๒๐,๐๐๐ ปี สร้างบริเวณ

ถวายเป็นสังฆกรรม เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์พุทธรูปหนึ่ง ในพุทธรูปบาท-
กาลนี้ถือปฏิสนธิในสกุลเศรษฐี กรุงราชคฤห์. บิดามารดาตั้งชื่อนางว่า
ภัททา.

วันนั้นเหมือนกัน บุตรปุโรหิตก็เกิดในพระนครนั้น. เวลาเขาเกิด
อาวุธทั้งหลายก็ลุกโพลงไปทั่วพระนครตั้งแต่พระราชนิเวศน์เป็นต้นไป.
ปุโรหิตก็ไปราชสกุลแต่เช้าตรู่ ทูลถามพระราชาถึงการบรรทมเป็นสุข
พระราชารัตว่า เราจะนอนเป็นสุขได้แต่ที่ไหนเล่า อาจารย์ เราเห็นอาวุธ
ทั้งหลายในราชนิเวศน์ลุกโพลงตลอดคืนยังรุ่ง ในวันนี้ จะต้องประสบภัย
กันหรือ. ปุโรหิตกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์โปรดอย่า
ทรงพระดำริเพราะชื่อนั้นเป็นปัจจัยเลย อาวุธทั้งหลาย มิใช่ลุกโพลงแต่
ในพระราชนิเวศน์ของพระองค์เท่านั้น ทั่วพระนครก็เป็นอย่างนี้ พระ-
เจ้าข้า ตรัสถามว่า เพราะเหตุไรเล่า อาจารย์. กราบทูล ในเรือน
ข้าพระองค์ เด็กชายเกิดโดยฤกษ์โจร เขาเกิดเป็นศัตรูทั่วพระนคร.
นั่นเป็นบุพนิมิตของเขา แต่พระองค์ไม่มีอันตรายดอก พระเจ้าข้า แต่ถ้า
จะทรงพระประสงค์ ก็โปรดให้ฆ่าเขาเสีย. ตรัสว่า เมื่อไม่เบียดเบียนเรา
ก็ไม่ต้องฆ่าดอก. ปุโรหิตคิดว่า บุตรเราถือเอาชื่อของตนมาด้วย จึงตั้งชื่อ
เขาว่า **สัตตुकะ.** ภัททาก็เติบโตในเรือนเศรษฐี. สัตตुकะก็เติบโตในเรือน
ปุโรหิต. ตั้งแต่เขาสามารถเล่นวิ่งมาวิ่งไปได้ เขาจะนำทุกสิ่งที่เขาพบใน
ที่เที่ยวไป มาไว้เต็มเรือนบิดามารดา. บิดาจะพูดกะเขาแม่ตั้ง ๑,๐๐๐ เหตุ
ก็ห้ามปรามเขาไม่ได้. ต่อมา บิดารู้ว่าห้ามเขาไม่ได้โดยอาการทั้งปวง จึง
ให้ผ้าเขียวแก่เขา ๒ ผืน ให้เครื่องอุปกรณ์ตัดช่อง และ สีฆาตกยนต์
[กลไกรูปกระจับ] ไว้ในมือ แล้วสละเขาไป ด้วยกล่าวว่า เจ้าจง

เสียงชีพด้วยงานชนิดนี้. ตั้งแต่วันนั้นมา เขาก็เหวี่ยงกลไกกระจับ [พาตัว] ขึ้นไปบนปราสาทของสกุลทั้งหลาย ตัดช่อง [ที่ต่อเรือน] ขโมยทรัพย์สิ่งของที่เขากลับไว้ในสกุลผู้อื่น เหมือนตัวเองเก็บไว้แล้วก็ไป. ท้าวพระนคร ขึ้นชื่อว่าเรือนหลังที่เขาไม่ย่องเบาไม่มีเลย. วันหนึ่ง พระราชาเสด็จเที่ยวไปในพระนครโดยราชรถ จึงตรัสถามสารเถิดว่า ทำไมหนอ ในเรือนหลังนั้น ๆ ในพระนครนี้ จึงปรากฏมีช่องทั้งนั้น. สารเถิด กราบทูลว่า ข้าแต่ท้าว ในพระนครนี้มีโจรชื่อสัตตुकะ ตัดฝาเรือน ลักทรัพย์ของสกุลทั้งหลาย พระเจ้าข้า. พระราชาจึงรับสั่งให้หาเจ้าหน้าที่ นครบาลมาแล้ว ตรัสถามว่า เขาว่าในพระนครนี้มีโจรชื่ออย่างนี้ เหตุไร เจ้าจึงไม่จับมัน. เจ้าหน้าที่นครบาลกราบทูลว่า ข้าแต่ท้าว พวกข้าพระองค์ไม่อาจพบโจรนั้นพร้อมทั้งของกลาง พระเจ้าข้า. ตรัสสั่งว่า ถ้าวันนี้ เจ้าพบโจรนั้น จงจับ ถ้าไม่จับ เราจักลงอาชญาเจ้า. เจ้าหน้าที่นครบาล ทูลรับว่า พระเจ้าข้า ท้าว. เจ้าหน้าที่นครบาลสั่งให้มนุษย์ทั่วพระนคร เทียวสืบสวนจนจับตัวโจรผู้ตัดฝาเรือนลักทรัพย์เขา พร้อมทั้งของกลาง นั้นได้ นำไปแสดงแก่พระราชา. พระราชาตรัสสั่งว่า จงนำโจรนี้ออก ทางประตูด้านทิศใต้แล้ว ประหารเสีย. เจ้าหน้าที่นครบาลรับสนองพระราชโองการแล้ว โดยโจรนั้นครั้งละ ๔ ที ๑,๐๐๐ ครั้ง ให้จับตัวพาไป ทางประตูด้านทิศใต้.

สมัยนั้น ภัททา ธิดาเศรษฐีนี้ เผยสีหบัญชร [หน้าต่าง] คู เพราะเสียงโกลาหลของมหาชน เห็นสัตตुकะโจร ถูกเขานำไปฆ่า ก็เอา มือทั้งสองทาบหัวใจ ไปนอนคว่ำหน้าบนที่นอนอันเป็นสิริ. ก็นางเป็น ธิดาคนเดียวของสกุลนั้น. ด้วยเหตุนี้ พวกญาติของนางจึงไม่อาจทน

เห็นหน้าอันหม่นหมองแม่เล็กน้อยได้. ครั้งนั้นมารดาเห็นนางนอนบนที่นอน จึงถามนางว่า ลูกเอ๋ย เจ้าทำอะไร. นางตอบตรง ๆ ว่า แม่เจ้า ดิฉันพบโจรที่เขากำลังนำไปฆ่าจะ เมื่อได้เขามาจึงจะเป็นอยู่ได้ เมื่อดิฉันไม่ได้ตายเสียเท่านั้นประเสริฐ บิดามารดาปลอบโดยประการต่าง ๆ ก็ไม่อาจให้นางยินยอมได้ จึงกำหนดไว้ว่า เป็นอยู่ดีกว่าตาย. ครั้งนั้นบิดาของนางจึงหาเจ้าหน้าที่นครบาล คิดสินบน ๑,๐๐๐ กหาปณะ. แล้วบอกว่า ธิดาของเรามีจิตติดพันในโจร โปรดจงปล่อยโจรนี้ ด้วยอุบายวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งเสีย. เจ้าหน้าที่นครบาลรับปากเศรษฐีว่า ได้จ้ะ แล้วพาโจรหน่วงเหนี่ยวให้ชักเข้าไปทางโน้นทางนี้บ้าง จนพระอาทิตย์ตก เมื่อพระอาทิตย์ตกแล้วก็ให้นำเอาโจรคนหนึ่งจากพวกโจรออกมา ทำเป็นโจรจู้้นแก้สตัดตุกะโจรออกจากเครื่องจองจำพาไปส่งยังเรือนเศรษฐีแล้ว เอาเครื่องจองจำนั้นพันธนาการโจรอีกคนหนึ่ง นำตัวออกไปทางประตูด้านทิศใต้ ประหารชีวิต (แทน) เสีย. แม้พวกทาสของเศรษฐีต่างพาตัวสตัดตุกะโจรมายังเรือนของเศรษฐี. เศรษฐีเห็นแล้วคิดว่า เราจักทำใจของธิดาให้เต็มเสียที จึงให้พวกทาสเอาน้ำหอมอาบสตัดตุกะโจร แล้วให้ตกแต่งประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์ทุกชนิด พาไปส่งตัวยังปราสาท. นางภักทาคิดว่า ความดำริของเราเต็มที่แล้ว จึงแต่งตัวให้เพริศพริ้งด้วยเครื่องอสังการนานาชนิดคอยบำเรอเขา.

สตัดตุกะโจร พอล่วงมาได้ ๒ - ๓ วันคิดว่า สิ่งของเครื่องประดับของนางจักเป็นของเรา เราควรจะถือเอาเครื่องอาภรณ์นี้ด้วยอุบายบางประการเสีย ดังนี้แล้ว พอถึงเวลานั่งใกล้ชิดกันอย่างมีความสุขจึงพูดกะนางภักทาทว่า เรามีเรื่องที่จะพูดสักเรื่องหนึ่ง. ธิดาเศรษฐีปลาบปลื้มใจ

ประหนึ่งว่าได้ลากตั้งพันจึงตอบว่า พี่ท่าน เราสนิทสนมกันแล้ว พี่ท่าน
จงบอกมาเถิด โจรกล่าวว่ เธอคิดว่าโจรนี้ได้ชีวิตมาเพราะอาศัยเรา
แต่เราพอถูกจับเท่านั้น ได้ฮ้อนวอนเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่เขาทั้งโจรว่
ถ้าข้าพเจ้าจักได้ชีวิต ข้าพเจ้าจักถวายพลีกรรมแก่ท่าน เราได้ชีวิต
เพราะอาศัยเทวดานั้น ขอเธอจงรีบให้จัดเครื่องพลีกรรมเถิด. นางภักททา
คิดว่า เราจักทำให้เขาเต็มใจเสียที สั่งให้จัดแจงเครื่องพลีกรรม ประดับ
ประดาเครื่องประดับทุกชนิด ขึ้นนั่งในรถคันเดียวกันไปยังห้วงโจร
พร้อมกับสามี เริ่มได้ภูเขารุ่งขึ้นไปด้วยคิดว่า เราจักทำพลีกรรมแก่เทวดา
ประจำภูเขา. สัตตคุจะโจรคิดว่า เมื่อขึ้นไปกันหมดแล้วเราจักไม่มีโอกาส
ถือเอาเครื่องอาภรณ์ของนางได้ จึงให้นางภักททานั้นนั่นแหละถือภาชนะ
เครื่องเช่นสรวง แล้วขึ้นภูเขาไป. เขาพูดถ้อยคำทำที่เป็นพูดกับ
นางภักททา พูดคุยกันไป ด้วยเหตุนี้เองนางจึงไม่รู้ความประสงค์
ของโจร. ที่นั่น โจรจึงพูดกะนางว่า น้องภักททา เธอจงเปลื้องผ้าห่ม
ของเธอออก แล้วเอาเครื่องประดับที่ประดับอยู่รอบกายทำเป็นห่อไว้ ณ
ที่นี่.

นาง. นายจ้่า คิฉัน มีความผิดอะไรหรือ.

โจร. แน่นางผู้เขลา ก็เธอทำความสำคัญว่า เรามาเพื่อทำพลีกรรม
หรือ ความจริงเราจะตัวกับถวายแก่เทวดานี้ แต่เรามีประสงค์จะถือเอา
เครื่องอาภรณ์ของเธอโดยอ้างพลีกรรมจึงได้มา.

นาง. นายจ้่า เครื่องประดับเป็นของใคร ตัวฉันเป็นของใคร.

โจร. เราไม่รู้ ของของเธอก็เป็นส่วนหนึ่ง ของของเราก็เป็น
ส่วนหนึ่ง.

นาง. ดีแล้วจะพี่ท่าน แต่ขอให้พี่ท่านจงทำความประสงค์ของ
น้องอย่างหนึ่งให้บริบูรณ์เถิด ขอพี่ท่านให้น้องได้สวมกอดพี่ทั้งด้านหน้า
และด้านหลังโดยท่านเองที่แต่งตัวอยู่อย่างนี้แหละ.

โจรก็รับปากว่า ได้สิจ๊ะ.

นางทราบว่ โจรรับปากแล้วก็สวมกอดข้างหน้าแล้วก็ทำเป็นที่สวม
กอดข้างหลัง จึงผลัดเขาคทาเหวไป. เขาเมื่อตกลงไปก็แหลกละเอียดไปใน
อากาศนั่นแหละ.

เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ภูเขา เห็นความที่นางทำให้โจรแหลกละเอียด
ไป จึงได้กล่าวคาถาด้วยประสงค์จะสรรเสริญ มีดังนี้ว่า

น โส สพฺเพสุ ฐาเนสุ ปุริโส โหติ ปญฺชิตโต
อิตุลฺลิจ ปญฺชิตตา โหติ ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา
น โส สพฺเพสุ ฐาเนสุ ปุริโส โหติ ปญฺชิตโต
อิตุลฺลิจ ปญฺชิตตา โหติ มุหุตฺตมปิ จินฺตเย

ผู้ชายนั้นมิใช่จะเป็นบัณฑิตไปเสียในที่ทุกสถาน
แต่ผู้หญิงผู้มีวิจารณ์ในที่นั้นๆ ก็เป็นบัณฑิตได้
ผู้ชายนั้นมิใช่จะเป็นบัณฑิตไปเสียในที่ทุกสถาน
แต่ผู้หญิงคิดอ่านแม้รู้เดียว ก็เป็นบัณฑิตได้.

ลำดับนั้น นางภักทาทจึงคิดว่า เราไม่สามารถจะกลับไปบ้านโดย
ท่านองนี้ได้ เราไปจากที่นี่แล้วจักบวชสักอย่างหนึ่ง จึงได้ไปยังอาราม
ของพวกนิครนถ์ขอบรรพชาจะพวกนิครนถ์. ที่นั่นพวกนิครนถ์เหล่านั้น
กล่าวกะนางว่า จะบวชโดยท่านองไหน.

สิ่งใดเป็นของสูงสุดในบรรพชาของท่าน ขอท่านจงการทำสิ่งนั้น

นั่นแหละ.

พวกนิครนถ์รับว่าดีแล้ว จึงเอากันตาลทิ้งถอนผมของนางแล้วให้บวช. ผมเมื่อจะงอกขึ้นอีกก็งอกขึ้นเป็นวงกลมคล้ายตุ้มหู โดยเป็นกลุ่มก้อนขึ้นมา. เพราะเหตุนั้นนางจึงเกิดมีชื่อว่า กุณฑลเกสา. นางเรียนศิลปะทุกอย่างในที่ที่คนบวชแล้ว ครั้นทราบว่าคุณวิเศษยิ่งกว่านี้ของพวกนิครนถ์เหล่านี้ไม่มี จึงเที่ยวไปยังคามนิคมราชธานี บัณฑิตมีในที่ใด ๆ ก็ไปในที่นั้นๆ แล้วเรียนศิลปะที่บัณฑิตเหล่านั้นรู้ทุกอย่างหมด. ย่อมมีคนทั้งหลายผู้ที่สามารถจะให้คำตอบแก่นางได้มิได้มี เพราะนางเป็นผู้ได้ศึกษามาในที่ที่เป็นอันมาก. นางมิได้มองเห็นใครที่สามารถจะกล่าวกับตนได้เข้าไปสู่บ้านใดก็ดี นิคมใดก็ดี ก็ทำกองทรายไว้ที่ประตูบ้านหรือนิคมนั้น แล้วปักกิ่งต้นหว้าไว้บนกองทรายนั่นนั่นแหละ ให้สัตตยูงแก่พวกเด็ก ๆ ที่ยืนอยู่ในที่ใกล้ด้วยพูดว่า ผู้ใดสามารถที่จะโต้ตอบวาตะของเราได้ ผู้นั้นจงเหยียบกิ่งไม้นี้. แม้ตลอดตั้งสัปดาห์นั้นก็หามีคนเหยียบไม่. แล้วนางก็ถือเอากิ่งไม้นั้นหลีกไป.

ในสมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก ทรงอาศัยกรุงสาวัตถี เสด็จประทับอยู่ที่พระเชตวัน. ฝ่ายนางกุณฑลเกสาก็ไปถึงกรุงสาวัตถีตามลำดับ เมื่อเข้าไปภายในนครแล้ว ก็ปักกิ่งไม้ไว้บนกองทรายทำนองเดิมนั่นแหละ แล้วให้สัตตยูงแก่พวกเด็กแล้วจึงเข้าไป.

ในสมัยนั้น เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปแล้ว พระธรรมเสนาบดีจึงเข้าไปสู่นครเพียงรูปเดียวเท่านั้น เห็นกิ่งต้นหว้าที่เนินทรายแล้วถามว่า เพราะเหตุไร เขาจึงปักกิ่งต้นหว้านี้ไว้ พวกเด็กบอกเหตุนั้นโดยตลอด. จึงกล่าวว่า นี่แน่ะ หนูทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนั้นพวกเธอจงจับเอากิ่งต้นหว้า

นี่ออกมาเหยียบย่ำเสีย. บรรดาเด็กเหล่านั้น บางพวกฟังคำพระเถระแล้วไม่กล้าที่จะเหยียบย่ำได้ บางพวกเหยียบย่ำทันทีทีเดียว การทำให้แหลกละเอียดไป. นางกุนทลเกสาบริโภคอาหารแล้วเดินออกไปเห็นกิ่งไม้ถูกเหยียบย่ำ จึงถามว่า นี่เป็นการกระทำของใคร. ที่นั่นพวกเด็กจึงบอกการที่พระธรรมเสนาบดีให้พวกเขากระทำแก่นาง. นางจึงคิดว่าพระเถระนี้เมื่อไม่รู้กำลังของตน จักไม่กล้าให้เหยียบย่ำกิ่งไม้นี้ พระเถระนี้จักต้องเป็นผู้ยิ่งใหญ่ให้แน่นอน แต่แม่เรายังเป็นคนเล็ก ๆ อยู่จักให้งามไม่ได้. เราควรจะไปภายในบ้านทีเดียว แล้วให้สัญญาแก่พวกบริษัทดังนี้แล้วได้กระทำดังนั้น. ฟังทราบว่าเป็นที่อาศัยอยู่แห่งตระกูลถึง ๘๐,๐๐๐ ตระกูล คนทั้งหมดนั้นแหละต่างรู้จักกันด้วยอำนาจที่มีความเท่าเทียมกัน.

ฝ่ายพระเถระกระทำกตกิจเสร็จแล้ว จึงนั่งที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง. ที่นั่น นางกุนทลเกสานี้ มีมหาชนห้อมล้อมเดินไปยังสำนักของพระเถระกระทำปฏิสันถารแล้ว ยิน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้าให้เหยียบย่ำกิ่งไม้นี้หรือ.

พระสารีบุตร - ใช่แล้ว เราให้เหยียบย่ำเอง

นาง - เมื่อเป็นเช่นนั้น ขอดิฉันกับพระคุณเจ้ามาดี
วาทะกันนะพระคุณเจ้า.

พระสารีบุตร - ได้สิน้องนาง.

นาง - ใครจะถาม ใครจะกล่าวแก่ เจ้าข้า.

พระสารีบุตร - ความจริงคำถามตกแก่เรา แต่ท่านจงถามสิ่งที่ท่านรู้เถิด.

นางถามลัทธิตามที่ตนรู้มาทั้งหมดทีเดียว ตามที่พระเถระยินยอม. พระเถระก็กล่าวแก้ได้หมด. นางครั้นถามแล้วถามอีกจนหมดจึงได้นิ่ง. ลำดับนั้น พระเถระจึงกล่าวกะนางว่า ท่านถามเราหมดแล้ว แม่เราก็จะถามท่านข้อหนึ่ง.

นาง - ถามเถิด เจ้าข้า.

พระสารีบุตร - ที่ชื่อว่าหนึ่งคืออะไร.

นางกุกกฏเทศเรียนว่า ดิฉันไม่ทราบ เจ้าข้า.

พระสารีบุตร - เธอไม่ทราบแม่เหตุเพียงเท่านี้ เธอจักทราบอะไร
อย่างอื่นเล่า.

นางหมอบแทบเท้าทั้งสองของพระเถระ เรียนว่า ดิฉันขอถึง
พระคุณเจ้าเป็นสรณะ เจ้าข้า.

พระสารีบุตร - จะทำการถึงเราเป็นสรณะไม่ได้ บุคคลผู้เลิศ
ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ประทับอยู่ที่วิหารไกล ๆ
นี้เอง ขอเธอจงถึงพระองค์ท่านเป็นสรณะเถิด.

นาง - ดิฉัน จักกระทำเช่นนั้น เจ้าข้า.

พอตอนเย็น ในเวลาที่พระศาสดาทรงแสดงธรรม จึงไปยังสำนัก
ของพระศาสดา ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วได้ขึ้น ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาตรัสคาถาในธรรมบทตามความเหมาะสม
กับจริยาของนางที่เคยพิจารณาเห็นสังขารอันทุกข์บีบคั้นแล้ว ต่อไปว่า

สหุสมปี เจ คาถา อนตฺตปทสฺสยฺหิตา

เอกํ คาถาปทํ เสยฺโย ยํ สุตฺวา อุตฺตมมุตติ

หากคาถาไม่ประกอบด้วยบทอันมีประโยชน์

แม้จะมีตั้ง ๑,๐๐๐ คาทาก็ตาม คาทาเดียวที่บุคคลฟัง

แล้วสงบระงับได้ ยังประเสริฐกว่า ดังนี้.

ในเวลาจบพระคาถา นางทั้งที่ยืนอยู่นั้นเองก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา จึงทูลขอบรรพชา. พระศาสดาทรงรับให้นางบรรพชาแล้ว. นางไปยังสำนักภิกษุณีบวชแล้ว. ในกาลต่อมาเกิดสนทนากันขึ้นในท่ามกลางบริษัท ๔ ว่า นางภัททากุณฺฑลเกสยานี้ใหญ่ยิ่งจริงหนอ บรรลุพระอรหัตในเวลาจบคาถาเพียง ๘ บท. พระศาสดาทรงกระทำเหตุนี้ให้เป็นอรรถอุปบัติเหตุเกิดเรื่องแล้ว ทรงสถาปนาพระเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าภิกษุณีสาวิกา ผู้ตรัสรู้เร็ว ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๑๐

๑๐. ประวัติพระภัททกาปิลานีเถรี

ในสูตที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า ปุพเพนิวาส์ อนุสฺสรนฺตุณิ ทานแสดงว่า พระภัททกาปิลานีเถรี เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้มีปุพเพนิวาสญาณตามระลึกขันธ์สันดานที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนได้.

ได้ยินว่า ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมมุตตระ นางบังเกิดในเรือนแห่งสกุล กรุงหังสวดี พึงพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้มีปุพเพนิวาสญาณ จึงกระทำกุศลกรรมให้ยิ่งยวด

ขึ้นไป ปรารถนาตำแหน่งนั้น. นางเวียนว้ายตายเกิดไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น ถือเอาปฏิสนธิในเรือนสกุล กรุงพาราณสี กระทำการทะเลาะกับน้องสาวของตน เมื่อน้องสาวนั้นถวายบิณฑบาตแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า ก็คิดว่า นางนี้ถวายบิณฑบาตแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว จักให้เรตคกอยู่ใน อำนาจของตน ดังนี้แล้วจึงรับบาตรจากมือของพระปัจเจกพุทธเจ้า เทอาหารทิ้งเสีย เอาเปือกตมใส่จนเต็ม แล้วถวายไป. มหาชนต่างติเตียนกันว่า นางนี้เป็นพาล พุดกันว่า เธอทะเลาะกับหญิงผู้ใด ไม่กระทำอะไรแก่หญิงผู้นั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าทำผิดอะไรต่อเธอหรือ. นางละอายด้วยคำพูดของตนเหล่านั้น จึงรับบาตรมาใหม่ เทเปือกตมออกล้าง เอาฝุ่นหอมขจัดสี ใส่อาหารมีรสอร่อย ๔ อย่างจนเต็ม แล้ววางบาตรซึ่งสดใสด้วยเนยใสมีสีประคุดห้องดอกบัวหลวงซึ่งเทลาดหน้าไว้บนมือของพระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วตั้งความปรารถนาไว้ว่า บิณฑบาตนี้เกิดมีแสงสุกใส ฉันใด ขอให้สรีระของดิฉันจงมีแสงสุกใส ฉันนั้นเกิด. เรื่องนี้ทั้งหมดพึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องของพระมหากัสสปเถระ.

ส่วนพระมหากัสสปเถระถือเอาทางขวา ไปยังโคนต้นไม้ชื่อ พหูปัตตะอันเป็นสำนักของพระทศพล. นางภัททกาปิตานีถือเอาทางซ้าย ได้ไปยังอารามของพวกปริพาชก เพราะเหตุที่การบรรพชามาตุคาม พระผู้มีพระภาคเจ้ายังมิได้ทรงอนุญาต. ต่อเมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงได้บรรพชาแล้ว นางจึงได้บรรพชาและอุปสมบทในสำนักของพระเถรี ในกาลต่อมากการทำวิปัสสนากรรมฐานได้บรรลุพระอรหัต จึงเป็นผู้มีความซำของชำนาญในบุพเพนิวาสญาณ. ถ้าดับนั้น พระศาสดา

ประทับนั่งในพระเชตะวัน เมื่อทรงสถาปนาภิกษุณีทั้งหลายไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ จึงทรงสถาปนาพระเถรีนี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้มีบุพเพนิวาสญาณ ด้วยประการฉะนี้แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

อรรถกถาสูตที่ ๑๑

๑๑. ประวัติพระภัททากัจจนาเถรี

ในสูตที่ ๑๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า มหาภิกษุณาปุตตานัน ทานแสดงว่า พระภัททากัจจนาเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้บรรลุนิพพานใหญ่. ความจริงสำหรับพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง มีผู้ที่สำเร็จนิพพานใหญ่ได้ ๔ ท่าน สาวกที่เหลืหาสำเร็จไม่. เพราะสาวกที่เหลืยอมสามารถระลึกชาติได้ตลอดแสนกัปเท่านั้น ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นระลึกไม่ได้. แต่ท่านผู้บรรลุนิพพานใหญ่อยอมระลึกชาติได้อสงไขยหนึ่งยิ่งด้วยแสนกัป. ในศาสนาของพระศาสดาแม่ของพวกเรา ชน ๔ ท่านเหล่านั้นคือ พระอัครสาวก ๒ รูป พระพากุลเถระ พระนางภัททากัจจนาเถรี สามารถระลึกชาติได้ประมาณเท่านี้ เพราะฉะนั้น พระเถรีนี้จึงชื่อว่าเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้มีนิพพานใหญ่. พระนางมีพระนามว่า ภัททากัจจนา. ก็ผิวพรรณแห่งสตรีระของพระนางนั้นเป็นผิวพรรณเหมือนผิวของทองคำชั้นดีที่สุด. เพราะฉะนั้น พระนางจึงนับได้ว่าเป็นคนสวยงามโดยแท้ นี่เป็นพระนามของพระมารดาของพระราหุล.

แม้พระนางนั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมมุตตระ ถือเอา

ปฏิสนธิในเรือนสกุล กรุงหัสติ ในกาลต่อมาฟังธรรมกถาของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศของเหล่าภิกษุณีสาวิกาผู้บรรลุภิกษุญาอย่างใหญ่ จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนาตำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายตายเกิดในเทวดาและมนุษย์โลก ตลอดแสนกัป ในพุทธรูปบาทกาลนี้ถือเอาปฏิสนธิในพระราชนิเวศน์ พระเจ้าสุปปพุทธะ. เหล่าพระประยูรญาติเฉลิมพระนามว่า ภัททากัจจนา. พระนางเจริญวัยได้อภิเษกเป็นมเหสีพระโพธิสัตว์. ต่อมาพระนางได้ประสูติพระโอรสพระนามว่า พระราหุลกุมาร. ในวันที่พระราหุลกุมารประสูติแล้ว พระโพธิสัตว์เสด็จออกทรงผนวช ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณที่โคนต้นโพธิ เมื่อจะกระทำการอนุเคราะห์ชาวโลก เสด็จมาถึงกรุงกบิลพัสดุ์โดยลำดับ ได้ทรงกระทำการสงเคราะห์พระญาติ ต่อมาเมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชปรินิพพานแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมีพร้อมกับมาตุคาม ๕๐๐ นาง ขอบรรพชาในสำนักของพระศาสดา. พระมารดาของพระราหุลก็ดี พระนางรูปนั้นทาสชนบทกัลยาณีกีดี ก็พากันไปยังสำนักของพระเถรี บวชแล้ว. นางจำเดิมแต่บวชแล้วได้ปรากฏชื่อว่า ภัททากัจจนาเถรี. ต่อมาพระนางเจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้วเป็นผู้ชำระชานาญในภิกษุญาทั้งหลาย นั่งขัดสมาธิครั้งเดียว ระลึกชาติได้ถึงอสงไขยหนึ่งยิ่งด้วยแสนกัปโดยการระลึกถึงครั้งเดียว. เมื่อคุณความดีนั้นของนางปรากฏชัดแล้ว พระศาสดาประทับนั่งในพระเชตวัน เมื่อทรงสถาปนาภิกษุณีทั้งหลายไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาพระเถรีนี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาผู้บรรลุภิกษุญาใหญ่ แล.

อรรถกถาสูตที่ ๑๒

๑๒. ประวัติพระกิสากุคมีเถรี

ในสูตที่ ๑๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **อุชจิวรรณ** ท่านแสดงไว้ว่า นางกิสากุคมีเป็น
ยอดของเหล่าภิกษุสาวิกาผู้ทรงผ้าบังสุกุลอันประกอบด้วยความเศร้าหมอง
ดังนี้ นางมีชื่อว่า โคคมี แต่เขาเรียกกันว่า กิสากุคมี เพราะเป็นผู้
ค่อนข้างจะผอมไปนิดหน่อย.

แม้นางนี้ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** บังเกิดในเรือนสกุล
กรุงหัสติ พังกรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว เห็นพระศาสดาทรง
สถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณี
สาวิกาผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนา
ตำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายไปในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป ใน
พุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิดในสกุลคนเข็ญใจ กรุงสาวัตถี เวลาเจริญวัยแล้ว
ก็ไปสู่การครองเรือน. พวกชนในสกุลนั้นคู่มีนางว่า เป็นธิดาของ
สกุลคนเข็ญใจ. ต่อมานางได้คลอดบุตรคนหนึ่ง. ที่นั้นชนทั้งหลายจึงได้
ทำความยกย่องนาง. ก็บุตรของนางตั้งอยู่ในวัยพอจะวิ่งไปวิ่งมาเล่นได้ก็
มาตายเสีย ความเศร้าโศกก็เกิดขึ้นแก่นาง. นางคิดว่า เราขาดลาก
และสักการะในเรือนนี้แล้ว นับแต่เวลาที่บุตรเกิดมาจึงได้สักการะ ชน
เหล่านี้จึงพยายามแม้เพื่อจะทิ้งบุตรของเราไว้ข้างนอก ดังนี้ จึงอุ้มบุตร
ใส่สะเอวเที่ยวเดินไปตามลำดับประตูเรือนด้วยพูดว่า ขอพวกท่านจงให้
ยาแก่บุตรของเราด้วยเถิด ดังนี้. พวกมนุษย์ในที่ที่พบแล้ว ๆ ต่างคิด

นิ้วมือกระทำการเหยยหน้าว่า ยาสำหรับคนตายแล้วท่านเคยเห็นที่ไหนบ้าง. นางมิได้เข้าใจความหมายแห่งคำพูดของพวกเขาเลย. ลำดับนั้น คนฉลาดคนหนึ่ง เห็นนางแล้วคิดว่า นางนี้จักต้องมีจิตฟุ้งซ่าน (บ้า) เพราะความเศร้าโศกถึงบุตร แต่ยาสำหรับบุตรของนางนั้นคนอื่นหาไม่รู้ไม่ พระทศพลเท่านั้นจักทรงทราบ ดังนี้แล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ว่า แม่เอ๋ย ยาสำหรับ บุตรของเธอคนอื่นที่จะรู้หาไม่ พระทศพลผู้เป็นยอดบุคคลในโลกพร้อมทั้งเทวโลกประทับอยู่ในวิหารใกล้ๆ นี้เอง ขอเธอจงไปทูลถามดูเถิด. นางคิดว่า คนผู้นี้พูดจริง จึงอุ้มบุตรไปยืนอยู่ในตอนท้ายบริษัท ในเวลาที่พระตถาคตประทับนั่งบนพุทธอาสน์ แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์โปรดประทานยาแก่บุตรของข้าพระองค์ด้วยเถิด ดังนี้.

พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของนางแล้วตรัสว่า ลูกอ่อนโคตมิ เธอมาที่นี่เพื่อต้องการยานับว่าทำดีมาก เธอจงเข้าไปยังนคร เดินเที่ยวไปตลอดนครนับแต่ท้ายบ้านไป ในเรือนใดไม่เคยมีคนตาย จงนำเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากเรือนนั้นมา ดังนี้. นางทูลว่า ดีแล้ว พระเจ้าข้า ดังนี้ มีใจยินดีเข้าไปภายในนคร พอถึงเรือนแรกทีเดียวก็พูดว่า พระทศพลทรงมีรับสั่งให้หาเมล็ดพันธุ์ผักกาดมา เพื่อประโยชน์ใช้เป็นยาแก่ลูกของเรา ขอพวกท่านจงให้เมล็ดพันธุ์ผักกาดแก่เราเถิด ดังนี้. พวกคนทั้งหลายต่างได้นำมาให้นางด้วยพูดว่า เชิญเถิดโคตมิ.

โคตมิ. ดิฉันยังไม่อาจรับไว้ได้โดยทำนองนี้ ในเรือนนี้ชื่อว่าไม่เคยมีคนตายหรือ.

ชาวบ้าน. ลูกอ่อนนางโคตมิ เธอพูดอะไร ใครจะอาจนับคนที่ตายแล้วในเรือนนี้ได้เล่า.

โคตมิ. ถ้ากระนั้น พอที่ พระทศพลทรงรับสั่งให้ข้าพเจ้ารับเมล็ดพันธุ์ผักกาดนั้น จากเรือนที่ไม่เคยมีคนตาย.

นางเดินไปเรือนหลังที่ ๓ โดยทำนองนี้แหละแล้วคิดว่า ในนครทั้งสี่นั้นก็จักมีทำนองนี้เหมือนกัน พระพุทธเจ้าผู้ทรงอนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูลจักรงเห็นเหตุนี้แล้ว ดังนี้ ได้ความสังเวชใจ ออกไปภายนอกนครนั้นทีเดียว ไปยังป่าช้าฝิบเอามือจับบุตรแล้วพูดว่า แน่ลูกน้อย แม่คิดว่า ความตายนี้เกิดขึ้นแก่เจ้าเท่านั้น แต่ความตายนี้ไม่มีแก่เจ้าคนเดียว นี่เป็นธรรมดาไม่แก่หาชนทั่วไป ดังนี้แล้ว จึงทิ้งลูกในป่าช้าฝิบแล้วกล่าวคาถาว่า :-

น ความชมฺโม โน นิคมสุตฺต ชมฺโม

น จาปิยฺยฺ อุกฺกุสฺส ชมฺโม

สพฺพสุตฺต โลกสุตฺต สทวกฺสุตฺต

เอสว ชมฺโม ยทิทํ อนิจฺจตา.

ธรรมนี้แหละคือความไม่เที่ยง มิใช่ธรรมของ

ชาวบ้าน มิใช่ธรรมของนิคม ทั้งมิใช่ธรรมกุศล

เดียวตาย แต่เป็นธรรมของโลกทั้งหมด พร้อมทั้ง

เทวโลก.

ก็แหละครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว นางได้ไปยังสำนักของพระศาสดา.

ที่นั่น พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนโคตมิ เธอได้เมล็ดพันธุ์ผักกาดแล้วหรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่มีการที่จะใช้เมล็ดพันธุ์ผักกาดแล้ว แต่ขอพระองค์จงประทานที่ฝังแก่ข้าพระองค์เถิด.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสคาถาในธรรมบทแก่นางว่า:-

ตํ ปุตุตปุตฺตมฺมตฺตํ พุยาสตุตฺตมณฺสี

สุตฺตํ คามํ มโหโฆว มจฺจุ อาทาย คจฺจติ.

มฤตฺตยฺยอํมพาเอานรชน ผู้มีัวเมาในลูกและสัตว์
เลี้ยง ผู้มีใจข้องอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ไป เหมือนห้วง
น้ำใหญ่พัดพาเอาชาวบ้านที่หลับไหลอยู่ไปฉะนั้น.

จบพระคาถานางทั้งที่ยืนอยู่นั่นเอง ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล ทูลขอ
บรรพชาแล้ว. พระศาสดาทรงอนุญาตการบรรพชาให้. นางทำประทักษิณ
พระศาสดา ๓ ครั้ง ถวายบังคมแล้วไปยังสำนักภิกษุณี ได้บรรพชาและ
อุปสมบทแล้ว ไม่นานนักการทำกรรมในโยนิโสมนสิการ เจริญวิปัสสนา
ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสพระคาถาพร้อมด้วยเปล่งโอภาส [รัศมี] แก่
นางว่า :-

โย จ วสุสฺสตี ชีเว อปฺสฺสตี อมตํ ปทํ

เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อมตํ ปทํ.

ก็ผู้ใดไม่เห็นอมตบท พึงมีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี

ชีวิตของผู้เห็นอมตบทเพียงวันเดียว ยังประเสริฐกว่า
ดังนี้.

จบพระคาถา นางก็บรรลอรหัตต์ เป็นผู้เคร่งครัดยิ่งในการใช้สอย
บริวาร ห่มจีวรประกอบด้วยความปอน ๓ อย่างเที่ยวไป. ต่อมาพระศาสดา
ประทับนั่งในพระเชตวัน เมื่อทรงสถาปนาเหล่าภิกษุณีไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ
ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาพระเถรีนี้ไว้ในตำแหน่งเอกทัคคะเป็นเลิศกว่า
พวกภิกษุณีสาวิกา ผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง แล.

จบอรรถกถาสูตฺตที่ ๑๒

อรรถกถาสูตที่ ๑๓

๑๓. ประวัติพระสิงคาลมาตาเถรี

ในสูตที่ ๑๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **สทฺธาธิมุตฺตานํ** ท่านแสดงว่า พระสิงคาลมาตาเถรี เป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้พ้นกิเลสด้วยศรัทธา.

ดังได้สดับมา ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** นางบังเกิด ในเรือนสกุล กรุงหังสวดี เมื่อฟังธรรมของพระศาสดา เห็นพระศาสดา ทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอกทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้พ้นกิเลสด้วยศรัทธา จึงกระทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนา ตำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายไปในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป ใน พุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิดในสกุลเศรษฐีกรุงราชคฤห์ ได้สามีที่มีสกุลมีชาติ เสมอกัน คลอดบุตรคนหนึ่ง. ชนทั้งหลายตั้งชื่อให้ลูกของนางว่า สิงคาล- กุมาร. เพราะเหตุที่นั่นนั่นแหละ แม้นางก็มีชื่อว่า สิงคาลมารดา. วันหนึ่ง นางฟังธรรมของพระศาสดาแล้ว ได้ศรัทธาไปสำนักของพระศาสดา บรรพชาแล้ว ตั้งแต่บวชแล้ว กลับได้สัทชินทรีย์มีประมาณยิ่ง. นางไป สู่วิหารเพื่อต้องการฟังธรรม กำลังยืนมองดูพระสิริสมบัติของพระศพลอยู่ นั้นเอง พระศาสดาทรงทราบท่านเป็นผู้ดำรงมั่นในลักษณะแห่งศรัทธา แล้ว ทรงแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ทรงทำให้เป็นที่สบาย ที่เดียว พระเถรีเมื่อนั้นก็กระทำศรัทธาลักษณะนั้นแหละให้เป็นฐานะ ได้บรรลุ พระอรหัตแล้ว. ลำดับนั้น พระศาสดาประทับนั่งในพระเชตะวัน เมื่อทรง

๑. บาลีเป็น สิงคาลมาตาเถรี.

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 55

สถาปนาภิกษุณีทั้งหลายในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนา
พระเถรีนี้ในตำแหน่งเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกา ผู้พ้นกิเลสด้วย
ศรัทธา ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาเถรีบาติ ประดับด้วยสูตร ๑๓ สูตร

จบอรรถกถาวรรคที่ ๕

จบประวัติพระภิกษุณีสาวิกาเอตทัคคะ ๑๓ ท่าน

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

พระสกุลาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้มีจักขุทิพย์

พระภัททาภุณฺโณเลศกถาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเรา

ผู้ตรัสรู้ได้เร็วพลัน.

พระภัททาภิปธานิภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ระลึก

ชาติก่อน ๆ ได้.

พระภัททากัจจนาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ได้

บรรลุมฤตยูญาใหญ่.

พระกิสสาโคตมีภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้ทรงจิวร

เสวราหมอง.

พระสิคาลมาตาภิกษุณี เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาของเราผู้พ้นจาก

กิเลสได้ด้วยศรัทธา.

จบวรรคที่ ๕

วรรคที่ ๖

ว่าด้วยอุบาสกผู้มีตำแหน่งเลิศ ๑๐ ท่าน

[๑๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พอค้ำชื้อตปุสสะและภัลลิกะ เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้ถึงสรณะก่อน.

สุทัตตอนาถปิณฑิกคฤหบดี เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้ถวายทาน.

จิตตคฤหบดีชาวเมืองมัจฉิกัสนทะ เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้เป็นธรรมกถึก.

หัตถอุบาสกชาวเมืองอาพวี เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้สงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔.

เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้ถวายรสอันประณีต.

อุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้ถวายโภชนะเป็นที่ชอบใจ.

อุคคคฤหบดี เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้เป็นสังฆอุปัฏฐาก.

สุรัมพิฏเศรชฐีบุตร เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น.

หมอชิวโกมารภจ เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้เลื่อมใสในบุคคล.

นกุลิปิตาคคฤหบดี เลิศกว่าพวกอุบาสกสาวกของเราผู้คุ้นเคย.

๑. บางแห่งเป็นมัจฉาสัตว์.

อุบาสกบาลี

อรรถกถาวรรคที่ ๖

อรรถกถาสูত্রที่ ๑

๑. ประวัติตปุสสะและภัลลิกะอุบาสก

สูทรที่ ๑ ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **ปรมั สรณั คจฺจนฺตานัน** ท่านแสดงว่า พ่อค้าสองคน คือ ตปุสสะ ๑ ภัลลิกะ ๑ เป็นเลศกว่าพวกอุบาสกผู้ถึงสรณะก่อนคนทั้งปวง.

ได้ยินว่า พ่อค้าทั้งสองนี้ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** ถือเอาปฏิสนธิในเรือนสกุล กรุงหังสวดี ต่อมา ได้ฟังธรรมเทศนาของ พระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสกสองคนไว้ในตำแหน่ง เอตทัคคะเป็นเลศกว่าพวกอุบาสกผู้ถึงสรณะเป็นคนแรก จึงกระทำกุศลให้ ยิ่งยวดในรูป ปรรณาดำแหน่งนั้น. เขาทั้งสองเวียนว่ายตายเกิดไปใน เทวดาและมนุษย์สิ้นแสนกัป มาบังเกิดในเรือนกุกุมพีในอัสติถุชนนคร ก่อนพระโพธิสัตว์ของเราทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ พี่ชายใหญ่ได้มี ชื่อว่าตปุสสะ. น้องชาย ชื่อว่าภัลลิกะ. สมัยต่อมาพวกเขาอยู่ครองเรือน เทียมเกวียน ๕๐๐ เล่ม เทียวทำการค้าขายตลอดมาเป็นเวลานาน.

ในสมัยนั้นพระโพธิสัตว์ของพวกเรา ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ประทับอยู่ที่โคนต้นโพธิ ๗ สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ ๘ ประทับนั่งที่ โคนต้นเกด. ในสมัยนั้นพ่อค้าทั้งสองนั้น ได้มาถึงสถานที่นั้นพร้อมกับ

เกี่ยวประมาณ ๕๐๐ เล่ม. มารดาของสองพ่อกำนันเกิดเป็นเทวดาอยู่ใน
ที่แถวนั้นในอรรถาพติดต่อกัน ๕ อรรถาพ. นางคิดว่า บัดนี้พระพุทธเจ้า
ควรที่จะได้รับพระกระยาหาร เพราะต่อแต่นี้ไปพระองค์ปราศจาก
พระกระยาหารจะไม่สามารถทรงพระชนมชีพอยู่ได้. อนึ่ง บุตรของเรา
ทั้งสองนี้ก็ไปตามสถานที่นี้. วันนี้บุตรทั้งสองนั้นควรได้ถวายบิณฑบาตแต่
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ดังนี้แล้ว จึงได้ทำให้โคที่เทียมเกวียนทั้ง ๕๐๐ เล่ม
หยุดไม่เดินไป. พวกเขาต่างพูดว่า นี่อะไรกัน อะไรกันนี้ จึงพากันตรวจดู
นิมิตต่าง ๆ. ที่นั่น เทพยดานั้นทราบว่าเขาทั้งสองลำบาก จึงเข้าสิงในร่าง
ของบุรุษคนหนึ่งแล้วกล่าวว่า เพราะเหตุไร พวกท่านจึงต้องลำบาก ไม่มี
ยักษ์อื่นกลั่นแกล้ง ไม่มีภูตผีกลั่นแกล้ง ไม่มีนาครกลั่นแกล้งพวกท่าน
ดอก แต่เราเป็นมารดาของพวกท่านในอรรถาพที่ ๕ บังเกิดเป็นภุมเทวดา
อยู่ในที่นี้ นั่นพระทศพลประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นเกด ขอพวกเจ้าจง
ถวายบิณฑบาตเป็นครั้งแรกแต่พระองค์เกิด ดังนี้. พวกเขาได้ฟังถ้อยคำ
ของนางแล้วมีใจยินดี เอาข้าวสัตตคฺขุมและข้าวสัตตคฺกอนใส่ถาดทองนำไป
ยังสำนักของพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า ขอพระองค์โปรดทรงรับโภชนะ
นี้เถิด พระเจ้าข้า. พระศาสดาทรงตรวจดูอาจินปฏิบัติของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายในอดีตแล้ว. ลำดับนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ น้อมถวาย
บาตรทำด้วยหิน ๔ ใบแด่พระองค์. พระศาสดาตรัสว่า ขอผลเป็นอันมาก
จงสำเร็จแก่ท่านทั้งสองเถิด แล้วทรงอธิษฐานบาตรแม่ทั้ง ๔ ใบให้เป็น
บาตรใบเดียวเท่านั้น. ในขณะนั้นพ่อกำนันทั้งสองนั้น จึงเอาข้าวสัตตคฺขุมและ
ข้าวสัตตคฺกอนใส่ในบาตรของพระตถาคต ในเวลาที่พระองค์เสวยเสร็จแล้ว
ถวายน้ำ ในเวลาเสร็จกตกิจแล้วถวายบังคม นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ที่นั่น พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขาทั้งสอง. ในเวลาจบเทศนา เขาทั้งสองตั้งอยู่ในสภาวะ. [ทเววจิกะ] ที่เปล่งวาจาถึงพระพุทธรเจ้าและพระธรรมทั้งสองเท่านั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว มีประสงค์จะไปสู่ นครของตนจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดประทานเจดีย์สำหรับบูชาแก่พวกข้าพระองค์เถิด. พระศาสดาทรงเอาพระหัตถ์ขวา ถูบพระเศียรแล้วประทานเส้นพระเกศธาตุ ๘ เส้น แก่ชนแม่ทั้งสอง ชนทั้งสองนั้นวางพระเกศธาตุไว้ในผอบทองคำนำไปสู่ นครของตน ให้บรรจุพระเกศธาตุของพระพุทธรเจ้าที่ยังมีพระชนม์ไว้ในที่ประคองสัตตยชนนคร ในวันอุโบสถก็มีรัศมีสีนิลเปล่งออกมาจากพระเจดีย์ เรื่องนี้เกิดขึ้นโดยทำนองนี้ ก็ในกาลต่อมา พระศาสดาประทับนั่งในพระเชตะวัน เมื่อทรงสถาปนาอุบาสกทั้งหลายไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาชนทั้งสองนี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้ถึงสภาวะก่อนแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

อรรถกถาสูตที่ ๒

๒. ประวัติสุตตอนาถปิณฑิกคฤหบดี

ในสุตที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า ทายกานํ ท่านแสดงว่า อนาถปิณฑิกคฤหบดีชื่อสุตตตะ เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้ยินดียิ่งในทาน.

ดังได้สดับมา ครั้งพระพุทธรเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ คฤหบดีนั้นบังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี เมื่อฟังธรรมกถาของพระศาสดา เห็น

พระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสกผู้หนึ่งในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้ถวายทาน จึงกระทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรรณาดำแหน่งนั้น เขาเวียนว่ายไปในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป ในพุทธรูปบาทกาลนี้มาบังเกิดในเรือนของสุมนเศรษฐี กรุงสาวัตถี. ชนทั้งหลายตั้งชื่อให้แก่เขาว่า **สุทัตตะ** ต่อมาเขาดำรงอยู่ในฉรราวาสวิสัย เป็นผู้ให้ทาน เป็นทานบดี จึงได้มีชื่อว่า **อนาถปิณฑิกะ** อันเป็นชื่อที่เขาได้ปรรณเอาไว้ เพราะคุณนั้นนั่นแหละ เขาใช้เวียน ๕๐๐ เล่มบรรทุกสินค้า ไปยังเรือนของเศรษฐีผู้เป็นสหายรักของตนในกรุงราชคฤห์ ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคพระพุทธรเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในเวลานั้น ในเวลาจวนจะใกล้รุ่งเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทรงประตูที่เปิดไว้ด้วยอำนาจของเทวดา ฟังธรรมแล้วตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล ในวันที่ ๒ ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุข ถือปฎิญาของพระศาสดา เพื่อเสด็จมาสู่กรุงสาวัตถี ในทาง ๕๔ โยชน์ ในระหว่างทางให้ทานทรัพย์นับแสน ๆ ให้สร้างวิหารในระยะทุกโยชน์ ปลูกาดพระเชตะวันด้วยเครื่องปลูกาดราคานับโกฏิ ชื่อที่ดินด้วยทรัพย์ ๑๘ โกฏิ สร้างวิหารด้วยทรัพย์ ๑๘ โกฏิ เมื่อวิหารเสร็จแล้วให้ทานตามที่ต้องการแก่บริษัท ในเวลาก่อนอาหารและหลังอาหารกระทำการฉลองวิหารด้วยทรัพย์ ๑๘ โกฏิ. การฉลองวิหารเสร็จสิ้นในเวลา ๕ เดือน. อาจารย์พวกอื่นอีกกล่าวว่า ในเวลา ๕ เดือน. แต่ชื่อหมู่บ้านของอาจารย์ทั้งปวงเหล่านั้นไม่มี. เขาสละทรัพย์ ๕๔ โกฏิ โดยอาการอย่างนี้ ทำทานเห็นปานนี้ให้เป็นไปในเรือนของตนตลอดกาลเป็นนิตย์. ทุก ๆ วัน มีสลาภภัต ๕๐๐ ที่ มีปักษิกภัต ๕๐๐ ที่ มีสลาภยาคุ ๕๐๐ ที่ มีปักษียาคุ ๕๐๐ ที่ มีธัญภัต ๕๐๐ ที่ มีสลาภภัตสำหรับ

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 61

ภิกษุอาคันตุกะ ๕๐๐ ที่ มีภัตสำหรับภิกษุผู้เตรียมตัวจะเดินทาง ๕๐๐ ที่ มีภัตสำหรับภิกษุใช้ ๕๐๐ ที่ มีภัตสำหรับภิกษุผู้คอยดูแลภิกษุใช้ ๕๐๐ ที่ มีอาสนะ ๕๐๐ ที่ ปรุงไว้ประจำเป็นนิตย์ในเรือนทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนั้น ในกาลต่อมาพระศาสดาประทับนั่งในพระเชตวัน เมื่อทรงสถาปนาอุบาสกทั้งหลายในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้ถวายทาน แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๓

๓. ประวัติจิตตคฤหบดี

ในสูตที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **ชมมกถิกานํ** ท่านแสดงว่า จิตตคฤหบดีเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้เป็นธรรมกถิก.

ได้ยินว่า ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** เขาบังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี ต่อมาได้ฟังธรรมกถาเห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าอุบาสกผู้เป็นธรรมกถิก จึงกระทำกุศลยิ่งยวดขึ้นรูป ปราธณาคำแห่งนั้น. เขาเวียนว่ายไปในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **กัสสปะ** บังเกิดในเรือนแห่งนายพรานเนื้อ ต่อมา ในเวลาที่เขาสามารถจะทำการงานในป่าได้แล้ว วันหนึ่ง เมื่อฝนตก ถือเอาออกไปเพื่อจะฆ่าเนื้อ เข้าไปป่ากำลังมองดูตัวเนื้ออยู่ เห็นภิกษุรูปหนึ่งห่มผ้าบังสุกุลคลุมศีรษะนั่งอยู่บนหลังแผ่นหินที่เงื่อมเขาเกิดเองแห่งหนึ่ง เกิดความสำคัญขึ้นว่า พระผู้เป็นเจ้า

จักนั่งกระทำสมณธรรมอยู่รูปเดียว ดังนี้ รีบไปเรือน ให้ปึงเนื้อที่ได้มา เมื่อวานไว้ที่เตาหนึ่ง หุงข้าวที่เตาหนึ่ง เห็นภิกษุสองรูปเที่ยวบิณฑบาตจึงรับบาตรของท่านนิมนต์ให้นั่งเหนืออาสนะที่จัดไว้ ให้รับอาหารแล้วสั่งคนอื่นว่า พวกท่านจงเลี้ยวดูพระผู้เป็นเจ้า ตัวเองก็ใส่ข้าวลงในหม้อ เอาใบไม้ผูกปากหม้อแล้วถือหม้อเดินไป ระหว่างทางก็เลือกเก็บดอกไม้มาบูชาจนถึงที่ที่พระเถระนั่ง ยกหม้อลงวางไว้ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้วกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า โปรดสงเคราะห์ข้าพเจ้าด้วยเถิด รับบาตรของพระเถระมาแล้ว บรรจुข้าวจนเต็ม วางไว้ในมือพระเถระ บูชาพระเถระด้วยดอกไม้ที่ละกัน เหล่านั้น ยิน ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้วกล่าวว่า ในสถานที่ข้าพเจ้าเกิดแล้วเกิดแล้ว ขอบรรณาการ ๑,๐๐๐ จงมาถึงข้าพเจ้า ขอฝนดอกไม้ ๕ สี จงตกลง เหมือนอย่างการบูชาด้วยดอกไม้พร้อมกับบิณฑบาตมีรสอร่อย ทำจิตให้ชุ่มชื่นฉะนั้น. พระเถระเห็นอุปนิสัยของเขาแล้ว บอกให้กรรมฐานมีอาการ ๓๒ เป็นอารมณ์. เขาทำกุศลจนตลอดชีวิตบังเกิดในเทวโลก. ในสถานที่เกิด ฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงตามพื้นที่ประมาณแต่หัวเข่า ทั้งตนเองก็ประกอบด้วยยศยิ่งกว่าเทวดาองค์อื่น ๆ.

เขาเวียนว่ายอยู่ในเทวคาและมนุษย์พุทธรันดรหนึ่ง ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็บังเกิดในสกุลเศรษฐี ณ นครมัจฉิกาสันตะหะ แคว้นมคธ. เวลาเขาเกิด ฝนดอกไม้ ๕ สี ตกกลงตามเขตประมาณแค่หัวเข่าทั่วพระนคร. ครั้งนั้น บิดามารดาของเขาคิดว่า บุตรของเรา นำชื่อของตนมาด้วยตนเอง แม้ในวันเกิด ทั่วพระนครก็วิจิตรด้วยดอกไม้ ๕ สี จึงขนานนามเขาว่า จิตตกุมาร. ย่อมมาเขาคำรงอยู่ในฆราวาสวิสัย เมื่อบิดาล่วงลับ ไป ก็ได้ตำแหน่งเศรษฐีในนครนั้น. สมัยนั้น พระเถระชื่อว่ามหานามะ ใน

๑. บาลีเป็น มัจฉิกาสันตะหะ.

จำนวนพระเถระปัญจวัคคีย์ ไปถึงนครมัจฉิกาสะณะ จิตตคฤหบดีล้อมใส
ในอิริยาบถของท่าน จึงรับบาตรนำมาขังเรือน บูชาด้วยบิณฑบาต
ท่านฉันเสร็จแล้ว ก็นำไปยังสวนชื่ออัมพการาม สร้างที่อยู่ถวายพระ-
เถระ ณ ที่นั้น ถือบิณฑบาตเพื่อท่านอยู่รับบิณฑบาตในเรือนตนเป็นนิตย์.
แม้พระเถระเห็นอุปนิสัยของจิตตคฤหบดีนั้น เมื่อแสดงธรรมจึงแสดง
เฉพาะสพายนวิภังค์เท่านั้น. ไม่ช้านัก จิตตคฤหบดีก็บรรลุพระอนาคามี-
ผล. เพราะตนมีการพิจารณาเห็นสังขารอันทุกข์บีบคั้นแล้วในภพก่อน.
ต่อมาวันหนึ่ง ท่านพระอิสิทัตตเถระมาอยู่ในที่นั้น เมื่อนั้นเสร็จในเรือน
ของเศรษฐีแล้ว ถูกท่านพระเถระ [มหานาม] ผู้ไม่อาจแก้ปัญหา
นิมนต์ไว้จึงวิชันหาปัญหาแก่อุบาสก เมื่อท่านทราบว่าเป็นสหายนคฤหบดี
กันมาก่อน คิดว่า บัดนี้ ไม่ควรอยู่ในที่นี่ จึงหลีกไปตามสบาย.
วันรุ่งขึ้น เศรษฐีคฤหบดีจึงอ้อนวอนพระมหากัสสปเถระผู้เฒ่า เพื่อทำ
อิทธิปาฏิหาริย์. แม้พระเถระก็แสดงปาฏิหาริย์ที่สำเร็จด้วยเตโชสมาบัติ
คิดว่า บัดนี้ ไม่สมควรอยู่ในที่นี่ แล้วก็หลีกไปตามสบาย.

ต่อมาวันหนึ่ง พระอัครสาวกทั้งสอง มีภิกษุ ๑,๐๐๐ รูปเป็น
บริวาร ไปยังอัมพการาม. เศรษฐีคฤหบดีก็เตรียมสักการะอย่างใหญ่
สำหรับ พระอัครสาวกทั้งสองนั้น. พระสุรัम्मเถระ เมื่อระรานจิตตคฤหบดี
นั้น จึงคำว่าเศรษฐีด้วยวาเทว่านายขนมคลูกงา ถูกเศรษฐีนั้นไล่แล้ว
ไปสำนักพระศาสดา ได้โอวาท ดำรงอยู่ในโอวาทพระทศพล ขอขมา
จิตตคฤหบดีแล้วอยู่ในอัมพการามนั้นนั่นแหละ เจริญวิปัสสนาแล้ว
บรรลุพระอรหัต. ครั้งนั้น อุบาสกคิดว่า เราไม่พบพระศพลมาล่วง

เวลานั้นแล้ว แต่เมื่อเราไปเฝ้าพระศาสดา ไม่ควรไปมือเปล่า จึงให้
ตีกลองป่าวประกาศว่า คนเหล่าใดประสงค์จะเฝ้าพระทศพล คนเหล่านั้น
จงเอาเกวียน ๕๐๐ เล่ม บรรทุกน้ำมัน, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อยมากับเรา มี
บริษั ๒,๐๐๐ คนแวดล้อมพากันไปเฝ้าพระศาสดา. ในหนทางทุก ๆ
โยชน์ เหล่าเทวดาก็พากันตั้งเครื่องบรรณาการไว้. จิตตคฤหบดีนั้นไป
สำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์. ขณะนั้น
ฝนดอกไม้ ๕ สี ก็ตกลงมาจากอากาศ. พระศาสดาตรัสสพายนวิภังค์
โปรดคนเหล่านั้น ตามอริยาสัยของจิตตคฤหบดี. เมื่อจิตตคฤหบดีนั้น
แม้ถวายทานแก่พระทศพลเพียงครั้งเดือน ข้าวสารน้ำมันน้ำผึ้งและน้ำ
อ้อย เป็นต้น ที่นำมาจากเรือนของตน ก็มีได้หมดสิ้นไป. เครื่อง
บรรณาการที่ชาวกรุงราชคฤห์ส่งไปก็ยิ่งเพียงพอ. แม้จิตตคฤหบดีนั้น
เฝ้าพระศาสดาแล้ว เมื่อจะกลับไปเมืองของตน ก็ได้ถวายทุกสิ่งทุกอย่าง
ที่นำมาด้วยเกวียนทั้งหลายแก่ภิกษุสงฆ์. เหล่าเทวดาก็ช่วยกันทำรัตน
๗ เต็มเกวียนที่ว่างเปล่า. ในระหว่างมหาชนเกิดพูดกันขึ้นว่า จิตตคฤหบดี
ช่างมีการทำสักการะและการนับถือจริงหนอ. พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้น
จึงตรัสพระคาถาในพระธรรมบท ดังนี้ว่า

สทุโร สีเลน สมุปนฺโน ยโส โภคสนปิโต

ยํ ยํ ปเทถิ ภชติ ตตฺถ ตตฺถเว ปุชฺชิตฺโต.

คนผู้มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล เพียบพร้อมด้วย

ยศและโภคสมบัติ ไปยังประเทศใด ๆ คนเขาก็

บูชาในประเทศนั้น ๆ.

ตั้งแต่นั้นมา จิตตคฤหบดีนั้น ก็มีอุบาสกที่เป็นอริยสาวก ๕๐๐ คน

เล่ากันว่า วันหนึ่ง พระเจ้าอาพวกะประพาสาปาล่าเนื้อ เสด็จตามเนื้อตัวหนึ่ง ฆ่าได้แล้ว ตัดเป็น ๒ ท่อน ผูกคล้องไว้ที่ปลายธนู เสด็จกลับมา มีพระวรกายเหน็ดเหนื่อยเพราะลมและแดด จึงเสด็จเข้าไปประทับนั่งโคนต้นไม้ที่ร่มเงาสบาย. ขณะนั้น พระราชาบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยได้ตระหนี่แล้วเสด็จออกมา เทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นไม้ก็จับพระหัตถ์พร้อมกับกล่าวว่า หยุค หยุค ท่านต้องเป็นอาหารของเรา. เพราะถูกจับไว้มันคง ท้าวเธอก็ไม่ทรงเห็นอุบายอย่างอื่น จึงตรัสว่า เราจักส่งถาดอาหารพร้อมกับคนหนึ่ง ๆ ให้แก่ท่านทุกวัน เสด็จกลับพระนครแล้ว ตั้งแต่นั้นมา ก็ทรงส่งถาดอาหารพร้อมด้วยมนุษย์คนหนึ่ง ๆ จากเรือนจำ. โดยทำนองนี้แล เมื่อมนุษย์ในเรือนจำหมดแล้ว พวกคนแก่ ๆ ก็ถูกจับส่งไป ความพรั่นกลัวก็เกิดขึ้นในบ้านเมือง. พวกราชบุรุษจับผู้คนเหล่านั้นไม่ได้แล้ว ก็เริ่มจับพวกเด็กอ่อน. ตั้งแต่นั้นมาแม่ของเด็กและหญิงมีครรภ์ในพระนครต่างพากันไปรัฐอื่น.

สมัยนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูโลกในระหว่างใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคผล ๓ ของอาพวกกุมาร ทรงพระดำริว่า กุมารผู้นี้ตั้งความปรารถนาไว้ถึงแสนกัป จุติจากเทวโลกแล้ว บังเกิดในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าอาพวกะ พระราชาเมื่อไม่ได้คนอื่น ก็จับกุมารไปพร้อมด้วยถาดอาหารในวันพรุ่งนี้ ดังนี้แล้ว ในเวลาเย็นจึงเสด็จปลอมพระองค์ไปยังที่อยู่ของอาพวกยักษ์ ขอร้องยักษ์มีชื่อคันธัพพะผู้เฝ้าประตู เพื่อเสด็จเข้าไปยังที่อยู่ยักษ์. คันธัพพยักษ์นั้นทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดเสด็จเข้าไปเถิด ส่วนที่ข้าพระองค์ไม่บอกอาพวกยักษ์ ไม่ควรแน่ จึงได้ไปสำนักอาพวกยักษ์ ผู้ไปสู่สมาคมยักษ์ใน

หิมวันตประเทศ. แม้พระศาสดาเสด็จเข้าไปถึงที่อยู่แล้ว ก็ประทับนั่งบนบัลลังก์ที่นั่งของอาพวกยักษ์. สมัยนั้น สาคาคิรยักษ์และเหมวตยักษ์ กำลังไปสู่สมาคมยักษ์ผ่านทางเมืองบนที่อยู่ของอาพวกยักษ์ เมื่อยังไปไม่ถึงก็นึกว่าเหตุอะไรกันหนอ เห็นพระศาสดาประทับนั่งในภพของอาพวกยักษ์ เข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้วจึงไปสู่สมาคมยักษ์ ประกาศความยินดีแก่อาพวกยักษ์ว่า ท่านอาพวกะ ท่านมีลาภใหญ่แล้ว ที่พระผู้เป็นอัครบุคลในโลกรวมทั้งเทวโลก ประทับนั่งในที่อยู่ของท่าน จงไปฟังธรรมในสำนักพระศาสดาเสีย. อาพวกยักษ์ฟังคำของยักษ์ทั้งสองนั้นแล้ว ก็คิดว่า ยักษ์ทั้งสองนี้พูดว่า พระสมณะได้รูปหนึ่ง บังอาจนั่งเหนือบัลลังก์ของเรา ก็ไม่พอใจ โกรธเกรี้ยวพูดว่า วันนี้เรากับสมณะรูปนี้ จักต้องทำสงครามกัน พวกท่านจงเป็นสหายเราในสงครามนั้น แล้วก็ยกเท้าข้างขวาเหยียบยอดเขา ระยะประมาณ ๖๐ โยชน์. ยอดเขานั้นก็แยกออกเป็นสองส่วน. ตั้งแต่นั้น ฟังกล่าวเรื่องการรบของอาพวกยักษ์ให้พิสดาร.

ก็อาพวกยักษ์ แม้รบกับพระตถาคตด้วยอาการต่าง ๆ ตลอดคืนยังรุ่ง ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ จึงเข้าไปหาพระศาสดาถามปัญหา ๘ ข้อ พระศาสดาก็ทรงวิสัชนา. จบเทศนา อาพวกยักษ์ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล. ท่านผู้ประสงค์จะกล่าวโดยพิสดารพึงตรวจดูอรรถกถาอาพวกสูตร. วันรุ่งขึ้น เมื่ออรุณขึ้น เวล่านำถาดอาหารไป พวกราชบุรุษไม่เห็นเด็กที่ควรจะจับทั่วพระนคร จึงกราบทูลแต่พระราชา. พระราชาตรัสว่า พ่อเอ๋ย เด็กมีอยู่ในที่ไม่ควรจะจับได้มิใช่หรือ. พวกเขากราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า วันนี้มีราชโอรสประสูติในราชสกุล พระเจ้าข้า.

จึงตรัสว่า พ่อจงเอาไป เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่จักได้ลูกอีก จงส่งเด็กนั้นไปพร้อมกับถาดอาหาร. เมื่อพระเทวีกันแสงคร่ำครวญอยู่ ราชบุรุษเหล่านั้นก็พาเด็กไปถึงที่อยู่ของอาพวกยักษ์พร้อมด้วยถาดอาหารกล่าวว่า เชิญเถิดเจ้าจงรับส่วนของเจ้าไป. อาพวกยักษ์ฟังคำของบุรุษเหล่านั้นแล้ว ก็รู้สึกละอาย เพราะตนเป็นพระอริยสาวกแล้ว ได้แต่นั่งก้มหน้า. ลำดับนั้นพระศาสดาตรัสกะเขาว่า อาพวกะ บัดนี้ ท่านไม่มีกิจที่จะต้องละอายแล้ว จงอุ้มเด็กใส่มือเรา. พวกราชบุรุษก็วางอาพวกกุมารลงในมืออาพวกยักษ์ ๆ ก็อุ้มเด็กวางไว้ในพระหัตถ์ของพระทศพล. ส่วนพระศาสดาทรงรับแล้ว ก็ทรงวางไว้ในมืออาพวกยักษ์อีก. อาพวกยักษ์อุ้มเด็กวางไว้ในมือของเหล่าราชบุรุษ. เพราะพระกุมารนั้นจากมือหนึ่งสู่อีกมือหนึ่งดังกล่าวนี้นี้ จึงพากันขนานพระนามกุมารนั้นว่า หัตถกอาพวกะ. ครั้งนั้น ราชบุรุษเหล่านั้นดีใจ พาพระกุมารนั้นไปยังสำนักพระราชา. พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระกุมารนั้น ทรงเข้าพระหฤทัยว่า วันนี้อาพวกยักษ์ไม่รับถาดอาหาร จึงตรัสถามว่า เหตุไรพวกเจ้าจึงพากันมาอย่างนี้เล่า พ่อ. พวกเขากราบทูลว่า ข้าแต่ท้าว ความยินดีและความจำเริญมีแก่ราชสกุลแล้ว พระศาสดาประทับนั่งในภพของอาพวกยักษ์ ทรงทรมานอาพวกยักษ์ ให้เขาคำรงอยู่ในภาวะเป็นอุบาสก โปรดให้อาพวกยักษ์ให้พระกุมารแก่พวกข้าพระองค์ พระเจ้าข้า. แม้พระศาสดาก็ทรงให้อาพวกยักษ์ถือบาตรจีวร เสด็จบ้ายพระพักตร์สู่นครอาพวิ. อาพวกยักษ์นั้น เมื่อจะเข้าสู่พระนคร ก็รู้สึกละอาย จะถอยกลับ. พระศาสดาทรงแลดูแล้วตรัสถามว่า ละอายหรืออาพวกะ. เขาทูลว่า พระเจ้าข้า ชาวพระนครอาศัยข้าพระองค์ ทั้งแม่ ทั้งลูก ทั้งเมีย จึงพากันตาย พวกเขาเห็นข้าพระองค์

แล้ว จักประหารด้วยท่อนไม้บ้าง ก้อนดินบ้าง ธนูบ้าง เพราะเหตุนี้
ข้าพระองค์จึงจะถอยกลับ พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสตอบว่า อาพวกะ
ไม่มีดอก เมื่อท่านไปกับเราก็คืนภัย ไปกันเถิด ประทับหยุดยืนอยู่แนว
ป่าไม้ไผ่พระนคร. แม้พระเจ้าอาพวกะก็ทรงพาชาวพระนครออกไป
ต้อนรับเสด็จพระศาสดา. พระศาสดาก็ทรงแสดงธรรมโปรดบริษัทที่มา
ถึง. จบเทศนา เหล่าสัตว์ ๘๔,๐๐๐ ก็พากันดื่มน้ำอมฤต. ชาวเมือง
อาพิวีเหล่านั้น พากันไปที่อยู่ของอาพวกะยักษ ๗ แนวป่านั้นนั่นเอง จัด
พิธีกรรมกันทุกปี. แม้อาพวกะยักษก็สงเคราะห์ชาวเมืองด้วยการจัดรักษา
อย่างเป็นธรรม.

อาพวกกุมารเมื่อนั้น เจริญวัยแล้ว ฟังพระธรรมเทศนาของพระ-
ศาสดาแล้วก็แทงตลอดมรรคและผล ๓ มีอุบาสกผู้เป็นอริยสาวก ๕๐๐ คน
ห้อมล้อมเที่ยวไปทุกเวลา. ต่อมาวันหนึ่ง เขาเข้าไปเฝ้าพระศาสดา
พร้อมด้วยอุบาสก ๕๐๐ คน ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.
พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นเขามีวินัยอันดี จึงตรัสถามว่า อาพวกะ
เธอมีบริษัทมากสงเคราะห์กันอย่างไร. เขากราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า เมื่อเขายินดีด้วยการให้ ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยการให้ เมื่อ
เขายินดีด้วยการพูดจาน่ารัก ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยการพูดจาน่ารัก
เมื่อเขายินดีให้ช่วยทำกิจที่เกิดขึ้นให้เสร็จสิ้น ข้าพระองค์ก็จะสงเคราะห์
ด้วยการช่วยทำกิจที่เกิดขึ้นให้เสร็จสิ้นไป เมื่อเขายินดีด้วยการให้วางตน
เสมอกัน ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยการวางตนเสมอกัน พระเจ้าข้า.
เรื่องที่เกิดขึ้นอย่างนี้. ต่อมาภายหลังพระศาสดาประทับ ณ พระเชตะวัน-
วิหาร เมื่อทรงสถาปนาพวกอุบาสกไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ จึงทรงสถาปนา

หัตถกอาพวกอุบาสกไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสก
ผู้สงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔ แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕

๕. ประวัติพระเจ้ามหานามสากยะ

ในสูตที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **ปณิตทายกานํ** ท่านแสดงว่า พระเจ้ามหานามสากยะ
เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้ถวายทานอันมีรสประณีต.

ดังได้สดับมา พระเจ้ามหานามสากยะนั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระ
นามว่า **ปทุมุตตระ** บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี กำลังฟังธรรมกถา
ของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสกผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้ถวายทานอันมีรสประณีต. จึงทำกุศล
ให้ยิ่งยวดขึ้นไป บรรณาคำแห่งนั้น. ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดา
และมนุษย์ตลอดแสนกัป ในพุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิดในราชสกุลเจ้าสากยะ
กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงเจริญวัยแล้ว ดำรงอยู่ในพระโสดาปัตติผล ด้วยการ
เฝ้าพระทศพลครั้งแรกเท่านั้น. ต่อมาสมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จจำพรรษา
ณ เมืองเวรัญชาแล้วเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ โดยลำดับ ประทับ ณ นิโครธา-
ราม พระเจ้ามหานามทรงทราบว่ พระศาสดาเสด็จมา จึงเข้าไปเฝ้า
ถวายบังคมแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง กราบทูลพระศาสดา
อย่างนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า เขาว่า

ภิกษุสงฆ์ลำบากด้วยการเที่ยวขออาหารในเมืองเวรัญชา ขอพระองค์โปรด
ประทานปฏิญญาทรงรับให้ข้าพระองค์ทะนุบำรุงภิกษุสงฆ์ตลอด ๔ เดือน
เถิด ข้าพระองค์จะประจวบโอะชะเข้าไปในสรีระของภิกษุสงฆ์นะพระเจ้าข้า.
พระศาสดาทรงรับโดยคุณนิภาพ พระเจ้ามหานามะทรงทราบว่า ทรงรับ
แล้ว ตั้งแต่วันรุ่งขึ้น ก็บำรุงภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วย
โภชนะอันประณีตและของมีรสอร่อย ๔ ชนิด เป็นต้น รับปฏิญญาบำรุง
อีก ๔ เดือน เป็น ๘ เดือนเต็ม แล้วรับปฏิญญาบำรุงอีก ๔ เดือน ชื่อ
ว่า ทรงบำรุงตลอดทั้งปี. พระศาสดามีได้ประทานปฏิญญารับอาราธนา
เกินไปกว่านั้น. ส่วนพระเจ้ามหานามะทรงทำสักการะแก่ภิกษุสงฆ์ที่มา
ถึงต่อ ๆ มาโดยทำนองนี้แล. พระคุณนั้นของเจ้ามหานามะ ก็จจรไปทั่ว
ชมพูทวีป. เรื่องเกิดขึ้นอย่างนี้แล. ต่อมา พระศาสดาประทับนั่ง ณ
พระเชตวันวิหาร จึงทรงสถาปนาพระเจ้ามหานามะไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสก ผู้ถวายทานอันมีรสประณีต แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖

๖. ประวัติอุคคกถุบัติชาวเมืองเวสาลี

ในสูตที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า มนปทายกานํ ท่านแสดงว่า อุคคกถุหบดี ชาว
กรุงเวสาลี เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้ถวายโภชนะที่ขึ้นชอบใจ.

ดังได้สดับมา อุคคกฤหบดีนั้น ครั้นพระพุทธเจ้าพระนามว่า

ปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี กำลังฟังธรรมกถาของ
พระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสกผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้ถวายโภชนะที่ชื่นชบใจ ทำกุศลให้
ยิ่งยวดขึ้นไป บรรดาตำแหน่งนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์
ถึงแสนกัป ในพุทธูปบาทกาลนี้บังเกิดในสกุลเศรษฐี เมืองเวสาลี.
เวลาท่านเกิดมีซึ่งไม่แน่นอน. แต่ต่อมา ร่างกายของท่านสูงขึ้น. สง่างาม
เหมือนเสาระเนียดที่ตกแต่งแล้ว เหมือนแผ่นผ้าที่วิจิตรด้วยลวดลายที่เขา
ยกขึ้น ทั้งคุณทั้งหลายของท่านก็ฟุ้งขจรไป. ท่านจึงชื่อว่า อุคคเศรษฐี
เพราะเรือนร่างและคุณทั้งสองนี้ฟุ้งขจรไป. ก็ท่านอุคคกฤหบดีนั้น
ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล ด้วยการเฝ้าพระทศพลครั้งแรกเท่านั้น ต่อมา
ก็กระทำให้แจ้งมรรคและผล ๓ เวลาที่ตัวแก่เฒ่า ท่านไปในที่ลับนั่งคิดว่า
สิ่งใด ๆ เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของเรา เราจักถวายสิ่งนั้น ๆ นั้นแหละ
แต่พระทศพล เราได้ฟังคำนี้ในที่เฉพาะพระพักตร์พระศาสดาว่า บุคคล
ผู้ถวายของที่ชอบใจ ย่อมได้ของที่ชอบใจ ดังนี้. ครั้งนั้น ท่านดำริ
อย่างนี้ว่า พระศาสดาทรงทราบจิตใจของเราบ้างหรือหนอ ฟังเสด็จมายัง
ประตุนิเวศน์. แม้พระศาสดาก็ทรงทราบจิตใจของท่าน มีภิกษุสงฆ์
แวดล้อมเสด็จมาปรากฏ ณ ประตุนิเวศน์ทันที. ท่านทราบว่าพระศาสดา
เสด็จมาแล้ว ก็จะมีกเขม้นอย่างเหลือเกิน เดินไปสู่สำนักพระทศพล
กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วรับบาตรของพระศาสดา อาราธนาให้
เสด็จเข้าไปยังเรือนแล้ว ให้พระศาสดาประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์อันดี
ที่จัดไว้แล้ว ให้ภิกษุสงฆ์นั่งเหนืออาสนะที่เหลือ แล้วเลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มี

พระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาหารรสเลิศต่างๆ ครั้นเสร็จภัตกิจ นั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ ชื่อว่ารับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า บุคคลผู้ถวายของที่ชอบใจ ย่อมได้ของที่ชอบใจ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิ่งใด ๆ ที่ชอบใจของข้าพระองค์ สิ่งนั้น ๆ ข้าพระองค์ถวายแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. ทำพระศาสดาให้ทรงทราบแล้ว นับตั้งแต่นั้นไป ก็ถวายสิ่งที่ชอบใจเขา แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. ก็เรื่องนั้นทั้งหมดจักมาในอุคคสูตร ปิฎกนิบาตแล. เรื่องนี้เกิดขึ้นอย่างนี้. ต่อมาภายหลังพระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร จึงทรงสถาปนาอุบาสกผู้นั้นไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสก ผู้ถวายโภชนะที่ขึ้นชอบใจ แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖

อรรถกถาสูตที่ ๗

๗. ประวัติอุคคตคฤหบดีชาวบ้านหัตถิกาม

ในสูตที่ ๗ ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **สงฆุปฎฐากานัน** ท่านแสดงว่า อุคคตคฤหบดีชาวบ้านหัตถิกาม เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้เป็นอุฎฐากภิกษุสงฆ์.

ดังได้ลำดับมา **อุคคตคฤหบดี**นั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี ต่อมา ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสกผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่ง

เอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้เป็นสังฆอุปัฏฐาก ทำกุศลให้ยิ่งยวด
ขึ้นไป ปรารถนาตำแหน่งนั้น. ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึง
แสนกัป. ในพุทธปรมาภพกาลนี้บังเกิดในสกุลเศรษฐี บ้านหัตถิกาม. พวก
ญาติได้ขนานนามว่า อุกคตกุมาร. ต่อมา ท่านดำรงอยู่ในฆราวาสวิสัย
บิดาล่วงลับไป ก็ได้ตำแหน่งเศรษฐี. สมัยนั้น พระศาสดาทรงมีภิกษุ
สงฆ์แวดล้อม เสด็จจาริกไปถึงบ้านหัตถิกาม ประทับอยู่ ณ อุทยาน-
นาคภวนะ ครั้งนั้น อุกคตเศรษฐีนี้ เมาน้ำเมาอยู่ถึง ๗ วัน ถูกเหล่า
นักพ่อน้ำหอมล้อมไปยังอุทยานนาคภวนะบำเรออยู่ ครั้นเห็นพระทศพล
ก็เกิดหิริโศตตปปะ มีกำลัง. เมื่อเขาเข้าเฝ้าพระศาสดา ความเมาสุรา
ก็เหือดหายไปหมด. เขาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ที่สมควรส่วน
ข้างหนึ่ง. ครั้งนั้น พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขา. จบเทศนา เขา
ก็แทงตลอดมรรคและผล ๓. ตั้งแต่นั้นมา เขาก็สละเหล่านักพ่อน้ำ
หอมกล่าวว่า พวกท่านจงไปตามความพอใจเถิด. เป็นผู้ยินดียิ่งนักในทาน
ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์เท่านั้น. เทวดามหาในระหว่างราตรีแล้วบอกแก่
เศรษฐีว่า ท่านคฤหบดี ภิกษุรูปโน้นมีวิชา ๓ ภิกษุรูปโน้นมีภิญญา ๖
รูปโน้นมีศีล รูปโน้นทุกศีล. เขาสดับคำของเทวดานั้นแล้ว ก็รู้คุณตาม
เป็นจริงก่อนแล. แต่เขาก็ยังถวายไทยธรรมด้วยจิตสม่าเสมอทีเดียว แม้
นั่งอยู่ในสำนักพระศาสดา ก็กล่าวแต่คุณนั้นนั่นแหละ. ต่อมา พระศาสดา
ประทับนั่ง ณ พระเชตะวันวิหาร ทรงสถาปนาคฤหบดีผู้นั้นไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสก ผู้เป็นอุปัฏฐากภิกษุสงฆ์ แล

อรรถกถาสูตที่ ๘

๘. ประวัติสุรอำมพัฏฐอุบาสก

ในสุตที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **อเวจอุปสนฺนํ** ท่านแสดงว่า ปุรพันชเศรษฐี
อุบาสก [บาลีว่า สุรอำมพัฏฐะ] เป็นเลศกว่าพวกอุบาสกอรยสาวกผู้
เลื่อมใสไม่หวั่นไหว.

ดังได้สดับมา อุบาสกผู้นี้ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ**
บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี พิงกรรมกถาของพระศาสดา เห็น
พระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสกผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลศกว่า
พวกอุบาสกผู้เลื่อมใสไม่หวั่นไหว ทำกุศลให้อย่างยิ่งขึ้นไป ประรณนา
ตำแหน่งนั้น. เขาเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธป-
บาทกาลนี้บังเกิดในสกุลเศรษฐี. พวกญาติได้ขนานนามว่า ปุรพันชะ. ต่อ
มาเขาเจริญวัย ดำรงอยู่ในฆราวาสวิสัย เป็นอุปัฏฐากของเหล่าอัญญาเดียรติย์.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูโลกเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นเหตุแห่ง
โศคาปัตติมรรคของเขา จึงเสด็จไปถึงประตูนิเวศน์ในเวลาเที่ยวแสวงหา
อาหาร. เขาเห็นพระทศพล จึงคิดว่า พระสมณโคดมทรงอุบัติในสกุล
ใหญ่และเป็นผู้นมมหาชนรู้จักกันอย่างดีในโลก ด้วยเหตุนี้ การไม่ไป
สำนักของพระสมณโคดมนี้ ไม่สมควร. เขาจึงไปสู่สำนักพระศาสดา
กราบที่พระยุคลบาท รับบาตรแล้วอาราธนาให้เสด็จเข้าไปเรือน ให้
ประทับนั่งบนบัลลังก์มีค่ามากถวายภิกษา เมื่อเสร็จภัตกิจ จึงนั่ง ณ ที่
สมควรส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาทรงแสดงธรรมตามอำนาจจริยาของเขา.

จบเทศนาเขาก็ดำรงอยู่ในโศคาปีตติผล. แม้พระศาสดาทรงฝึกเขาแล้ว ก็เสด็จไปพระเชตวันวิหาร. ลำดับนั้น มารคิดว่า ชื่อว่าปุรพันชะนี้เป็นสมบัติของเรา แต่พระศาสดาเสด็จไปเรือนเขาวันนี้ ได้ทรงทำให้มรรคปรากฏ เพราะฟังธรรมของพระศาสดาหรือหนอ เพียงที่เราจะรู้ว่า เขาพ้นจากวิสัยของเราหรือยังไม่พ้น จึงเนรมิตรูปละม้ายพระทศพล ทั้งทรงจีวร ทั้งทรงบาตร เสด็จดำเนินโดยอากัปกิริยาของพระพุทธเจ้าที่เดียว ทรงพระลักษณะ ๓๒ ประการ ได้ประทับยืนใกล้ประตูเรือนของปุรพันชอุบาสก. แม้ปุรพันชอุบาสก ฟังว่า พระทศพลเสด็จมาอีกแล้ว ก็คิดว่า ธรรมดาการเสด็จไปชนิดไม่แน่นอนของพระพุทธรูปทั้งหลายไม่มีเลย เหตุไรหนอจึงเสด็จมา ดังนี้ แล้วจึงรีบเข้าไปสู่สำนักพระพุทธรองค์ด้วย สำคัญว่าพระทศพล กราบแล้วยืน ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงทำกตกิจเสร็จแล้วในเรือนของข้าพระองค์ ทรงอาศัยเหตุอะไรจึงเสด็จมาอีก. มารกล่าวว่า คุณก่อนปุรพันชะเราเมื่อกล่าวธรรมไม่ทันพิจารณาแล้วกล่าวคำไปข้อหนึ่ง มีอยู่ แท้จริงเรากล่าวไปว่า ปัญจขันธ์ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา หมดทุกอย่าง แต่ความจริงไม่ใช่ทั้งหมดเห็นปานนั้น ด้วยว่า ขันธ์ บางจำพวก ที่เที่ยงมั่นคง ยั่งยืน มีอยู่. ที่นั่น ปุรพันชอุบาสกคิดว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องหนัก อย่างยิ่ง ด้วยธรรมดาว่า พระพุทธรูปทั้งหลาย ตรัสเป็นคำสองไม่มี. จึงคิดใคร่ครวญว่า ขึ้นชื่อว่ามารเป็นข้าศึกของพระทศพล ผู้นี้ต้องเป็นมารแน่ จึงกล่าวว่า ท่านเป็นมารหรือ. ถ้อยคำที่พระอริยสาวกกล่าวได้เป็นหนึ่งเอาขวานฟันมารนั้น. เพราะเหตุนี้ มารจะดำรงอยู่โดยภาวะของตนไม่ได้ จึงกล่าวว่า ไซ้ละ ปุรพันชะ เราเป็นมาร. ปุรพันชอุบาสกจึง

ซึ่งนี้กล่าวว่ มารตั้ง ๑๐๐ ตั้ง ๑,๐๐๐ ก็มาทำศรัทธาของเราให้หวั่นไหว ไม่ได้ดอก. พระทศพลมหาโคดม เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เรา ก็ทรงแสดงธรรมปลุกให้ตื่นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง. ท่านอย่ายื่นใกล้ประตู่เรือนของเราละ. มารฟังคำของปุรพันธอุบาสกนั้นแล้ว ก็ถอยกรุดไม่อาจพูดจา อันตรธานไปในที่นั่นนั่นเอง. แม้ปุรพันธอุบาสก เวลาเย็นก็เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลกิริยาที่มารทำแล้วทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มารพยายามทำศรัทธาของข้าพระองค์ให้หวั่นไหว. พระศาสดาทรงทำเหตุนี้ขึ้นนั้นแลให้เป็นอัฐุปปัตติเหตุเกิดเรื่อง จึงทรงสถาปนาปุรพันธอุบาสกไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสก ผู้เลื่อมใส ไม่หวั่นไหว แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๙

๙. ประวัติหมอชีวกโกมารภัจ

ในสูตที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **ปุคฺคฺลปฺปสฺสนฺนาณํ** ท่านแสดงว่า หมอชีวกโกมารภัจ เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสในบุคคล.

ดังได้สดับมา หมอชีวกนั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี กำลังฟังธรรมกถาของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสกผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้เลื่อมใสในบุคคล ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรรณาคำแห่ง

นั้น. ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธรูปบาทกาลนี้ บังเกิดในครรภ์ของสตรี ชื่อสาสวดี อาศัยรูปเลี้ยงชีพ อาศัยอภยราช-กุมารอยู่ ณ กรุงราชคฤห์. ก็ขึ้นชื่อว่าสตรีผู้อาศัยรูปเลี้ยงชีพ เวลาตลอด ถ้าเป็นบุตรชาย ก็ทิ้งเสีย ถ้าเป็นบุตรหญิง ก็เลี้ยงไว้. ดังนั้น นางจึง เอากระดิ่งใส่เด็กชายทิ้งเสียที่กองขยะ. ครั้งนั้น อภยราชกุมารเสด็จไปที่ เข้าเฝ้า ทอดพระเนตรเห็นเด็กชายนั้น จึงตรัสถามว่า พนาย อะไรนั่น ผูกกาจึงรุ่มล่อมเต็มไป ทรงส่งพวกราชบุรุษไป เมื่อเขากราบทูลว่า ทารก พระเจ้าข้า. ตรัสถามว่า ยังเป็นอยู่หรือ พนาย. ทรงฟังว่า ยังเป็นอยู่ พระเจ้าข้า. จึงโปรดให้นำไปเลี้ยงไว้ในบุรีของพระองค์. เขาพากัน ขนานนามท่านว่า ชิวก. พออายุได้ ๑๖ ปี ก็ไปกรุงตักกศิลา เรียน แพทย์ศิลปะ ได้ลาภสักการะจากราชสำนักของพระเจ้าพิมพิสาร ได้ กระทำพระโรคของพระเจ้าจันทรปิฆโขตให้หายจนทรงพระสำราญ ท้าวเธอ ก็ส่งข้าวสาร ๕๐๐ เล่มเกวียน กหาปณะ ๑๖,๐๐๐ และคู่ผ้าแคว้นสีพี ที่ประมาณค่ามิได้ ทั้งผ้าบริวารนับจำนวน ๑,๐๐๐ พระราชทานแก่หมอ ชิวกนั้น. สมัยนั้น พระศาสดาทรงอาศัยกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ. หมอชิวกประกอบเภสัชทูลถวายการขับถ่ายในพระวรกายที่มีธาตุ สะสมแล้วแต่พระศาสดา คิดว่า ปัจจัย ๔ เฉพาะเป็นของ ๆ เรามีอยู่ ดังนี้ จึงอาราธนาให้พระศาสดาประทับอยู่ในวิหารของตน ปรงยถาถวาย น้อมคู่ฝ้านั้นถวาย กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรด ทรงใช้สอยคู่ฝ้านี้ แล้วได้ถวายผ้า ๑,๐๐๐ ผืนที่ได้มาพร้อมกับคู่ฝ้านั้น แก่พระภิกษุสงฆ์. นี้เป็นความย่อในเรื่องหมอชิวกโกมารกัณนั้น. ส่วน

โดยพิสดาร เรื่องหมอชีวกมาแล้วในชั้นกวินัย ต่อมา พระศาสดา
ประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร จึงทรงสถาปนาหมอชีวกโกมารภัจไว้ใน
ตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้เลื่อมใสในบุคคล แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๑๐

๑๐. ประวัติินกุลบิดาคฤหบดี

ในสูตที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า วิสุตาสิกานัน ทานแสดงว่า นกุลบิดาคฤหบดีเป็น
เลิศกว่าพวกอุบาสกผู้กล่าวถ้อยคำแสดงความคุ้นเคย.

ดังได้สดับมา ทานคฤหบดีนั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า
ปฐมุตตระ บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี กำลังพึงพระธรรมเทศนา
ของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสกผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้คุ้นเคย ก็ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป
ปรารถนาตำแหน่งนั้น. ทานเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป
ในพุทธรูปบาทกาลนี้ก็บังเกิดในสกุลเศรษฐี นครสูงสูมารคิริ แคว้น
ภักคะ. แม้พระศาสดา อันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้วเสด็จจาริกไปถึงนครนั้น
ประทับอยู่ที่เภสกลาวัน. ครั้งนั้น นกุลบิดาคฤหบดีนี้ ก็ไปเฝ้าพระศาสดา
พร้อมด้วยเหล่าชาวสูงสูมารคิรินคร โดยการเฝ้าครั้งแรกเท่านั้น เขาและ
ภริยาก็ตั้งความสำคัญว่า พระทศพลเป็นบุตรของตน จึงหมอบลงที่พระ-
ยุคลบาทของพระศาสดากราบทูลว่า ลูกเอ๋ย เจ้าทิ้งพ่อแม่ไปเสียตลอด

เวลาเท่านี้ เทียวไปอยู่เสียที่ไหน. นัยว่า นกุลบิดาคฤหบดีนี้ แม้ในชาติก่อน ๆ ก็ได้เป็นบิดาพระทศพล ๕๐๐ ชาติ เป็นอา ๕๐๐ ชาติ เป็นปู่ ๕๐๐ ชาติ เป็นลุง ๕๐๐ ชาติ. นกุลมารดา ก็ได้เป็นมารดา ๕๐๐ ชาติ เป็นน้า ๕๐๐ ชาติ เป็นย่า ๕๐๐ ชาติ เป็นป้า ๕๐๐ ชาติ. ดังนั้น เพราะมีความรักที่ติดตามมาตลอดกาลยาวนาน พอเห็นพระทศพล ก็สำคัญว่าบุตรจึงทนอยู่ไม่ได้. พระศาสดามีได้ตรัสว่า จงหลีกเลี่ยงไปทราบเท่าที่จิตใจของคนทั้งสองนั้นยังไม่รู้สึกตัว. ครั้งนั้น พอคนทั้งสองนั้นกลับได้สติตามเดิมแล้ว พระศาสดาทรงทราบอาสยะ คืออหิชาศัยของเหล่าสัตว์ผู้วางใจเป็นกลางแล้ว ทรงแสดงธรรม. เมื่อจบเทศนา แม้ทั้งสองคนก็ดำรงอยู่ในพระโศคาปิตติผล.

ต่อมา เวลาทรงพระชรา พระศาสดาได้เสด็จไปยังนครแคว้น กัคกะอีก. คนทั้งสองนั้นทราบว่าพระศาสดาเสด็จมา ก็เข้าไปเฝ้าถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ อาราธนาเพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ ในวันรุ่งขึ้น ก็เลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ในนิเวศน์ของตน พระศาสดาเสวยเสร็จก็เข้าไปใกล้ ๆ นั่ง ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง. ครั้นนั่งเรียบร้อยแล้ว นกุลบิดาคฤหบดีจึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์กับนกุลมารดาคฤหปตานีแต่งงานกันครั้งเป็นหนุ่มเป็นสาว ข้าพระองค์มิได้ล่วงรู้ว่า นกุลมารดาคฤหปตานีจะนอกใจแม้ทางใจเลย ดังนั้น นางจะนอกใจทางกายได้แต่ที่ไหน ข้าพระองค์ปรารถนาจะพบกันและกันทั้งในปัจจุบัน ทั้งในภายภาคหน้า พระเจ้าข้า. นกุลมารดาคฤหปตานีก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าบ้างว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์กับนกุลบิดาคฤหบดี

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 81

แต่งงานกันครั้งยังเป็นหนุ่มเป็นสาว ข้าพระองค์มิได้ล่วงรู้ว่า นกุลบิดา
คฤหบดีจะนอกใจแม่ทางใจ ดังนั้น เขาจะนอกใจทางกายได้แต่ที่ไหน.
ข้าพระองค์ปรารถนาจะพบกันและกัน ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในภายภาคหน้า
พระเจ้าข้า. ต่อมา ภายหลัง พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระเชตวันวิหาร
เมื่อทรงสถาปนาเหล่าอุบาสกไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ ทรงนำ
เรื่องของคนทั้งสองให้เป็นอัฐุปัตติเหตุเกิดเรื่องแล้ว ทรงสถาปนา
นกุลบิดาคฤหบดีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสก ผู้
คู่เคียง แล.

จบอรรถกถาอุบาสกบาลีประดับด้วยสูตร ๑๐ สูตร

จบประวัติอุบาสกสาวกเอตทัคคะ ๑๐ ท่าน

จบอรรถกถาวรรคที่ ๖

วรรคที่ ๗

ว่าด้วยอุบาสิกาผู้มีตำแหน่งเลิศ ๑๐ ท่าน

[๑๕๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นางสุชาดาธิดาของเสนานิคุมพี เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้ถึงสรณะก่อน.

นางวิสาขามิคารมารดา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้ถวายทาน.

นางขุชชุตตรา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้เป็นพหูสูต.

นางสามาวดี เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้มีปรกติอยู่ด้วยเมตตา.

นางอุตทรานันทมารดา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้ยินดีในฉาน.

นางสุปวาสาโกลิยธิดา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้ถวายรสอันประณีต.

นางสุปเปียอุบาสิกา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้เป็นศิลาอนุปฏิฐาก.

นางกาตยานี เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น.

นางนกุลมารดาคหปตานี เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้คุ้นเคย.

นางกาฬิอุบาสิกาชาวกรรหมริกา เลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาของเราผู้เลื่อมใสโดยได้ยินได้ฟังตาม.

จบวรรคที่ ๗

อุบาสิกาบาลี
อรรถกถาวรรคที่ ๗

อรรถกถาสูตที่ ๑

๑. ประวัตินางสุชาดา เสนีย์ชิตา

อุบาสิกาบาลี สูตที่ ๑ ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **ปรหม์ สรรณं คจฺจนฺตึนํ** ท่านแสดงว่า ชิตาของเสนีย์ชิตาชื่อ **สุชาดา** เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ดำรงอยู่ในสภาวะก่อนคนอื่นทั้งหมด.

แม่นาง ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี ต่อมา นางฟังธรรมกถาของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกาผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอกทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ถึงสภาวะก่อนอุบาสิกาทั้งปวง จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไปปรารถนาตำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป บังเกิดในครอบครัวของกุกุมพีชื่อเสนีย์ชิตา ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ก่อนพระศาสดาของเราบังเกิด เจริญวัยแล้วได้ทำความปรารถนาไว้ ณ ต้นไทรต้นหนึ่งว่า ถ้านางไปมีเหย้าเรือนกะคนที่เสมอ ๆ กัน ได้บุตรชายในท้องแรกจักทำพลีกรรมประจำปี. ความปรารถนาของนางก็สำเร็จ.

เมื่อพระมหาสัตว์ทรงทำพุทธกิริยาครบปีที่ ๖ ในวันวิสาขปุณณมี นางคิดว่า จักทำพลีกรรมแต่เช้าตรู่ จึงตื่นขึ้นเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรีแล้วใช้ให้เขาริดนมโค. เหล่าลูกโคก็ไม่ไป ถือเอาเต้านมของเหล่า

๑. บาลีข้อ ๑๕๒ เป็นเสนานีกุกุมพี.

แม่โคนม. พอเอาภาชนะใหม่ๆ เข้าไปรองไถ่ล้มนม หยาดน้ำมันก็ไหล โดยธรรมชาติของคน นางสุชาดาเห็นความอัศจรรย์นั้น ก็ถือเอาน้ำนม ด้วยมือของตนเองใส่ภาชนะใหม่ เริ่มเคี้ยว. เมื่อข้าวมธุปายาสกำลังเคี้ยวอยู่ ฟองใหญ่ๆ ก็ผุดขึ้นเวียนขวาไปรอบๆ. หยาดมธุปายาสสักหยดหนึ่งก็ไม่ กระเด็นออกข้างนอก. ท้าวมหาพรหมกัณฑ์ตร. ท้าวโลกบาลทั้ง ๔ ถือ พระขรรค์ตั้งการรักษา. ท้าวสักกะรวบรวมพินดีไฟ. เหล่าเทวดานำไอชะ ใน ๔ ทวีปมาใส่ในข้าวมธุปายาสนั้น. ในวันนั้นนั่นเอง นางสุชาดา เห็นข้ออัศจรรย์เหล่านี้ จึงเรียกนางปุลณทาสีมาสั่งว่า แม่ปุลณะ วันนี้ เทวดาของเราน่าเลื่อมใสเหลือเกิน ตลอดเวลาเท่านี้. ข้าไม่เคยเห็นความ อัศจรรย์เห็นปานนี้เลย เจ้าจงรีบไปปฏิบัติเทวดสถาน. นางปุลณทาสี รับค่านางว่า คิละแม่เจ้า ขมิขมันรีบไปยังโคนต้นไม้. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ รอเวลาแสวงหาอาหาร ก็เสด็จไปประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้แต่เช้าตรู่. นางปุลณะเดินไปเพื่อจะปิดกวาดโคนต้นไม้ ก็มาบอกนางสุชาดาว่า เทวดาประทับนั่งอยู่โคนต้นไม้แล้ว. นางสุชาดากล่าวว่า แม่มหาจำเริญ ถ้าเจ้าพูดจริง เจ้าก็ไม่ต้องเป็นทาสีละ แล้วประดับเครื่องประดับทุกอย่าง จัดข้าวมธุปายาสอย่างคิลงในถาดทองคำแสนหนึ่ง เอาถาดทองคำอีกถาด หนึ่งปิดแล้วหุ้มห่อด้วยผ้าขาว ห้อยพวงของหอมพวงมาลัยไว้รอบๆ ยก ขึ้นเดินไป พบพระมหาบุรุษ ก็เกิดปีติอย่างแรง ก้มตัวลงตั้งแต่สถานที่ๆ พบ ปลงถาดลงจากศีรษะ เปิดออกแล้ววางข้าวมธุปายาสพร้อมทั้งถาดไว้ในพระหัตถ์ของพระมหาบุรุษ ไหว้แล้วกล่าวว่า ขอมโนรถของท่านจง

สำเร็จเหมือนมนโรรถของดิฉันที่สำเร็จแล้วเกิด แล้วก็หลีกไป.

พระโพธิสัตว์เสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงวางถาดทองไว้ริมฝั่ง ลงทรงสนานแล้วเสด็จขึ้น ทรงป้อนเป็นก้อนได้ ๔๕ ก้อน เสวยข้าวมธุปายาสแล้ว ทรงลอยถาดทองลงในแม่น้ำ เสด็จขึ้นสู่โพธิมณฑลสถานตามลำดับ ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ประทับ ณ โพธิมณฑลสถาน ถ่วงไป ๗ สัปดาหฺ์ ทรงประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงเห็นอุปนิสัยของเด็กช้อยสะ บุตรของนางสุชาดา จึงเสด็จไปประทับนั่ง ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง. แม้อยสกุลบุตรเห็นนางบำเรอนอนเปิดร่างในลำดับต่อจากครึ่งราตรี เกิดความสลดใจพุดว่า วุ่นวายหนอ ชัดช้องหนอ แล้วออกจากนิเวศน์เดินไปยังสำนักพระศาสดานอกพระนคร ฟังธรรมเทศนาแล้วแทงตลอดมรรคผล ๓. ขณะนั้น บิดาของเขาเดินตามรอยเขาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามเรื่องของยสกุลบุตร. พระศาสดาทรงปกปิดยสกุลบุตรไว้ทรงแสดงธรรม จบเทศนา เศรษฐีคฤหบดีก็ดำรงอยู่ในพระโสดาปัตติผล. ส่วนยสะบรรลุพระอรหัต. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะเขาว่า จงเป็นภิกษุมารเกิด. ทนไฉนนั้นนั่นเอง เพศคฤหัสถ์ของเขาก็หายไป เขาได้เป็นผู้ทรงบาตรและจีวรสำเร็จด้วยฤทธิ์. แม้บิดาของท่านก็นิมนต์พระศาสดา. พระศาสดาทรงมีพระยสกุลบุตรเป็นปัจฉาสมณะ ติดตามไปข้างหลัง เสด็จไปเรือนของเศรษฐีนั้น เสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว ก็ทรงแสดงธรรมโปรด. จบเทศนา นางสุชาดามารดาและภริยาเก่าของพระยสะ ก็ดำรงอยู่ในพระโสดาปัตติผล. ในวันนั้น นางสุชาดากันหญิงสะใภ้ ก็ดำรงอยู่ในเตวาจิกสรณะ คือถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ครบ ๓ เป็นสรณะ. นี่เป็นความย่อใน

เรื่องนั้น. ส่วนโดยพิสดาร เรื่องนี้มาแล้วในคัมภีร์ชั้นธกะ. ภายหลัง
ต่อมา พระศาสดาเมื่อทรงสถาปนาเหล่าอุบาสิกาวไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ
ตามลำดับ จึงทรงสถาปนาอุบาสิกานี้ไว้ในตำแหน่งเขตทิศจะเป็นเลิศกว่า
พวกอุบาสิกา ผู้ถึงสรณะ แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

อรรถกถาสูตที่ ๒

๒. ประวัตินางวิสาขามิคารมารดา

ในสูตที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า ทายิกานัน ทานแสดงว่า นางวิสาขามิคารมารดา
เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ยินดีในการถวายทาน.

ดังได้สดับมานางวิสาขานั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปฐมุตตระ
บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี ต่อมา กำลังพึงพระธรรมเทศนาของ
พระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกานี้ไว้ในตำแหน่ง
เขตทิศจะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ยินดีในการถวายทาน จึงทำกุศลให้ยิ่ง
ยวดขึ้นไป ประารถนาตำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์
ถึงแสนกัป ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ บังเกิดเป็นราชธิดาองค์
น้อยน้อยกว่าเขาทั้งหมด แห่งพระราชธิดาพี่น้อง ๗ พระองค์ ในพระ-
ราชนิเวศน์ของพระเจ้ากิงกิ. ก็ครั้งนั้น พระราชธิดาพี่น้อง ๗ พระองค์คือ
สมณี สมณकुตดา ภิกขุณี ภิกขุทาสิกา ชัมมา สุชัมมา และสังฆทาสี
ครบ ๗. พระราชธิดาเหล่านั้น ในบัดนี้ [ครั้งพุทธกาล] คือพระเขมา

พระอุบลวรรณา พระปฎาจารย์ พระโคตมีย์ พระธรรมทินนา พระนาง
มหามายา และนางวิสาขา ครบ ๗.

บรรดาพระราชธิดาเหล่านั้น พระนางสังฆทาสีเวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ถึงพุทธรันดรหนึ่ง ในพุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิดในครรภ์
ของนางสุมนเทวีภริยาหลวงของธัญชัยเศรษฐี บุตรของเมณฑกเศรษฐี
ภัททียนกร แคว้นอังคะ. บิดามารดาได้ตั้งชื่อนางว่าวิสาขา. เวลานั้นนาง
มีอายุได้ ๗ ขวบ พระทศพลทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของเสลพรหมณ์
และเหล่าสัตว์พวกจะตรัสรู้อื่น ๆ มีภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จจาริกไป
ถึงนครนั้น ในแคว้นนั้น.

สมัยนั้น เมณฑกอุทเทติ เป็นหัวหน้าของเหล่าผู้มีบุญมาก ๕ คน
ครองตำแหน่งเศรษฐี. เหล่าผู้มีบุญมาก ๕ คน คือ เมณฑกเศรษฐี ๑
ภริยาแสวงของเขา ชื่อจันทปทุมมา ๑ บุตรของเขา ชื่อธัญชัย ๑ ภริยา
ของธัญชัยนั้น ชื่อสุมนเทวี ๑ ทาสของเมณฑกเศรษฐี ชื่อปุณณะ ๑.
มิใช่แต่เมณฑกเศรษฐีอย่างเดี๋ยวดอก ถึงในราชอาณาจักรของพระเจ้า-
พิมพิสาร ก็มีบุคคลผู้มีโภคสมบัตินับไม่ถ้วนถึง ๕ คน คือ โชติยะ
ชฎิละ เมณฑกะ ปุณณะ และกากพลियะ. บรรดาคนทั้ง ๕ นั้น
เมณฑกเศรษฐีนี้ ทราบว่าพระทศพลเสด็จมาถึงนครของตน จึงเรียก
เด็กหญิงวิสาขา ธิดาธัญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรมาแล้วสั่งอย่างนี้ว่า
แม่หนู เป็นมงคลทั้งเจ้า ทั้งปู่ เจ้าจงพาเกวียน ๕๐๐ เล่ม พร้อมด้วย
เด็กหญิง ๕๐๐ คน บริวารของเจ้ามีทาสี ๕๐๐ นาง เป็นบริวาร จงทำ
การรับเสด็จพระทศพล. นางฟังคำของปู่ ก็ปฏิบัติตาม. แต่เพราะนาง
เป็นผู้ฉลาดในเหตุและมีใจเหตุ นางก็ไปด้วยยาน เท่าที่พื้นที่ยานจะไป

ได้แล้ว ก็ลงจากยานเดินไปเข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ยืน ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง. ครั้งนั้น พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดด้วยอำนาจจริยาของนาง. จบเทศนา นางก็ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล พร้อมกับเด็กหญิง ๕๐๐ คน แม่เมณฑกเศรษฐี ก็เข้าไปเฝ้าถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง. พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรด ด้วยอำนาจจริยาของเศรษฐีนั้น. จบเทศนา เมณฑกเศรษฐีก็ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล อาราธนาพระศาสดา เพื่อเสวยในวันพรุ่ง. วันรุ่งขึ้น ก็เลี้ยงดูพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาหารอย่างประณีต ในนิเวศน์ของตน ได้ถวายมหาทานโดยอุบายนั้น ครึ่งเดือน. พระศาสดาประทับอยู่ ณ ภัททิยนคร ตามพุทธอัธยาศัยแล้วก็เสด็จหลีกไป. พึงวิสันนากถามรรคอื่นต่อจากนี้แล้ว กล่าวเรื่องการเกิดของนางวิสาขา.

จริงอยู่ ในกรุงสาวัตถี พระเจ้าโกศลทรงส่งข่าวสาสน์ไปยังสำนักของพระเจ้าพิมพิสารว่า ในราชอาณาจักรของหม่อมฉัน ชื่อว่า สกุกที่ ได้ โภคสมบัตินับไม่ถ้วนไม่มีเลย สกุกที่ ได้ โภคสมบัตินับไม่ถ้วนของพระองค์ มีอยู่ ขอได้โปรดทรงส่งสกุกที่ ได้ โภคสมบัตินับไม่ถ้วนไปให้หม่อมฉันด้วยเถิด. พระราชาทรงปรึกษากับเหล่าอำมาตย์. เหล่าอำมาตย์ปรึกษากันว่า ไม่อาจส่งสกุกที่ใหญ่ ๆ ไป แต่เราจะส่งเฉพาะบุตรเศรษฐีคนหนึ่งไป จึงขอร้องธัญชัยเศรษฐี บุตรเมณฑกเศรษฐี. พระราชาทรงสดับคำปรึกษาของอำมาตย์เหล่านั้น ก็ทรงส่งธัญชัยเศรษฐีไป. ครั้งนั้น พระเจ้าโกศลพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้เขาอยู่ในนครสาเกต ท้ายกรุงสาวัตถีไป ๗ โยชน์. ก็ในกรุงสาวัตถี บุตรของมิกคารเศรษฐี ชื่อ ปุณณวัตนกุมารเจริญวัยแล้ว. ขณะนั้น บิดาของเขารู้ว่า บุตรของเรา

เจริญวัยแล้ว เป็นสมัยที่จะผูกพันด้วยฆราวาสวิสัย จึงส่งคนทั้งหลายผู้ฉลาด ในเหตุและมีใจเหตุไป ด้วยสั่งว่า พวกท่านจงเสาะหาเด็กหญิงในสกุล ที่มีชาติเสมอกับเรา. คนเหล่านั้นไม่พบเด็กหญิงที่ต้องใจตนในกรุงสาวัตถี จึงพากันไปนครสาเกต.

วันนั้นนั่นเอง วิสาขามีหญิงสาว ๕๐๐ คน ที่มีวัยรุ่นเดียวกัน แวดล้อม พากันไปยังบึงใหญ่แห่งหนึ่ง เพื่อเล่นนักษัตรฤกษ์ คนแม่ เหล่านั้น เทียวไปภายในนคร ก็ไม่พบเด็กหญิงที่ถูกใจคน จึงยืนอยู่นอกประตูเมือง. ขณะนั้น ฝนเริ่มตก. เหล่าเด็กหญิงที่ออกไปกับ นางวิสาขาก็รีบเข้าศาลา เพราะกลัวเปียกฝน. คนเหล่านั้นไม่พบเด็กหญิง ตามที่ปรารถนา ในระหว่างเด็กหญิงเหล่านั้น. แต่นางวิสาขาอยู่ข้างหลัง เด็กหญิงเหล่านั้นทั้งหมด ไม่นำพาฝนที่กำลังตก เปียกปอนเข้าไปยังศาลา เพราะไม่รีบเดิน. คนเหล่านั้นเห็นนางแล้วก็คิดว่า เด็กหญิงคนนี้สะสวย ยิ่งกว่าแม่เด็กหญิงคนอื่น ๆ ก็รูปนี้นั้นเป็นสิ่งที่หญิงบางพวกตกแต่งได้ เหมือนช่างทำรถ ตกแต่งล้อรถได้ฉะนั้น จึงกล่าวต่อไปว่า จำเราจำต้อง รู้ว่า เด็กหญิงคนนี้พูดเพราะหรือไม่. ดังนั้นจึงกล่าวกะนางว่า แม่หนู เจ้าเหมือนกับสตรีที่มีวัยเป็นผู้ใหญ่ฉะนั้น. นางจึงถามว่า พ่อท่าน พวกท่านเห็นอะไรจึงกล่าว. คนเหล่านั้นตอบว่า หญิงสาวที่เล่นกับเจ้า คนอื่น ๆ รีบมาเข้าศาลา เพราะกลัวเปียกฝน ส่วนเจ้าเหมือนหญิงแก่ ไม่รีบสาวเท้ามา ไม่นำพาว่าผ้าจะเปียก ถ้าช่างหรือทำไล่ตามเจ้าอย่างนี้ นี้แล เจ้าจะทำอย่างไร. นางกล่าวว่า พ่อท่าน ขึ้นชื่อว่าผ้าหาได้ไม่ยาก ในสกุลของฉันหาได้ง่าย ส่วนผู้หญิงเจริญวัยแล้ว ก็เป็นเหมือนสินค้าที่ เขาขาย เมื่อมือหรือเท้าหักไป คนทั้งหลายเห็นผู้หญิงที่เรือนร่างบกร่อง

ก็ร้องเกียด ถ่มน้ำลายหนีไป เพราะเหตุนั้น ฉันทจึงค่อย ๆ เดินมา

คนเหล่านั้นคิดว่า ชื่อว่า หญิงในชมพูทวีปนี้ไม่มี จะเทียบกับเด็กหญิงคนนี้ ไม่มีที่จะเทียบกัน ทั้งรูปทั้งคำพูด รู้เหตุและมีใจเหตุแล้วจึงพูด ดังนี้แล้วก็เหวี่ยงพวงมาลัยไปบนนาง. ขณะนั้น นางวิสาขาคิดว่า เราไม่ถูกเขาหวงแหนมาก่อน แต่บัดนี้ เราถูกเขาหวงแหนแล้ว จึงนั่งลงที่พื้นดินโดยอาการที่จะถูกเขานำไปแล้ว. ครั้งนั้น คนทั้งหลายจึงเอาท่านกัณฐ์มณางไวยตรงนั้นนั่งเอง. นางรู้ว่าเขาปิดกั้นไว้ ก็มีหมู่ทาสีห้อมล้อมกลับไปเรือน. คนของมิกคารเศรษฐีเหล่านั้น ก็พากันไปสำนักธัญชัยเศรษฐีพร้อมกับนาง เมื่อเศรษฐีถามว่า พ่อคุณ พวกท่านเป็นชาวบ้านไหน ก็ตอบว่า พวกเราเป็นคนของมิกคารเศรษฐี กรุงสาวัตถี ทราบว่า ที่เรือนท่านมีเด็กหญิงเจริญวัยแล้ว ท่านจึงส่งพวกเรามา ธัญชัยเศรษฐีกล่าวว่า ดีละ พ่อคุณ เศรษฐีของพวกท่านเทียบกับเราไม่ได้ทางโภคสมบัติก็จริง แต่ก็เท่าเทียมกันโดยชาติ. ชรรมดาว่า คนที่เพียบพร้อมด้วยอาการทุกอย่าง หาได้ยาก. พวกท่านจงไปบอกเศรษฐีว่า เราขอมารับ. คนเหล่านั้นสดับคำของธัญชัยเศรษฐีนั้นแล้ว ก็กลับไปกรุงสาวัตถี แจ้งความยินดีและความเจริญแก่มิกคารเศรษฐีแล้วกล่าวว่า นายท่าน พวกเราได้เด็กหญิงในเรือนของธัญชัยเศรษฐีแล้ว มิกคารเศรษฐีฟังดังนั้น ก็ดีใจว่า พวกเราได้เด็กหญิงในเรือนของสกุลใหญ่ จึงส่งข่าวไปบอกธัญชัยเศรษฐีทันทีว่า บัดนี้เราจักนำเด็กหญิงมา โปรดกระทำกิจที่ควรทำเสีย. แม้ธัญชัยเศรษฐีก็ส่งข่าวตอบมิกคารเศรษฐีไปว่า เรื่องนี้ไม่เป็นการหนักสำหรับเราเลย เศรษฐีโปรดการกระทำกิจที่ควรทำสำหรับคนเกิด. มิกคารเศรษฐีจึงไปเข้าเฝ้าพระเจ้าโกศลกราบทูลว่า ข้าแต่

ทเวะ. เด็กหญิงผู้มีกิริยาเป็นมงคลแก่ข้าพระองค์มีอยู่คนหนึ่ง เด็กหญิงนั้นชื่อวิสาขา ธิดาของท่านธัญชัยเศรษฐี ข้าพระองค์จักนำมาให้แก่ปุณณวัตนกุมาร ทาสของพระองค์ ขอทรงโปรดอนุญาตให้ข้าพระองค์ไปนครสาเกตเกิดพระเจ้าข้า. พระราชารับสั่งว่า คีละท่านเศรษฐี ถึงเราก็คือจะมาด้วยมิใช่หรือ. เศรษฐีกราบทูลว่า ข้าแต่ทเวะ ข้าพระองค์จะบังอาจให้บุคคลเช่นพระองค์เสด็จได้อย่างไรเล่า. พระราชามีพระราชประสงค์จะทรงสงเคราะห์สกุลใหญ่ ทรงรับว่า อาเถิด ท่านเศรษฐีเรจักมาด้วย แล้วก็เสด็จไปยังนครสาเกตพร้อมด้วยมิการเศรษฐี.

ธัญชัยเศรษฐีรู้ว่า มิการเศรษฐีพาพระเจ้าโกศลมาด้วย จึงออกไปรับเสด็จ พาพระราชินีไปยังนิเวศน์ของตน. ทันใดนั้นเอง ก็จัดสถานที่อยู่ และมาลัยของหอมเป็นต้น ไว้พร้อมสรรพ สำหรับพระราชินีสำหรับทหารของพระราชินี และสำหรับมิการเศรษฐี รู้กิจทุกอย่างด้วยตนเองว่า สิ่งนี้ควรให้แก่ผู้นี้ สิ่งนี้ควรให้แก่ผู้นี้. ชนนั้น ๆ ก็คิดว่า ท่านเศรษฐีกระทำสักการะแก่เราเท่านั้น. ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาทรงส่งข่าวไปบอกธัญชัยเศรษฐีว่า ท่านเศรษฐีไม่อาจจะเลี้ยงดูพวกเราได้นาน ๆ ขอท่านเศรษฐีจงกำหนดเวลาที่เด็กหญิงจะไปเกิด. แม้ธัญชัยเศรษฐี ก็ส่งข่าวถวายพระราชินีว่า บัดนี้ฤดูฝนมาถึงแล้ว ทหารของพระองค์จะเที่ยวไปตลอด ๔ เดือนคงไม่ได้ กิจใด ๆ ควรจะได้ กิจนั้นทั้งหมดเป็นภาระของข้าพระองค์ ขอทเวะโปรดเสด็จไปเวลาที่ข้าพระองค์ส่งธิดาไปอย่างเดียวเถิด พระเจ้าข้า. นับแต่นั้นมา นครสาเกตก็ได้เป็นเหมือนตำบลบ้านที่นิงานนักขัตฤกษ์อยู่เป็นนิตย์. ล่วงไป ๓ เดือนโดยอาการอย่างนี้. เครื่องประดับซ่อมมหาดาปราชธานี สำหรับธิดาของธัญชัยเศรษฐีก็ยัง

ไม่เสร็จ. ครั้งนั้น เหล่าเจ้าหน้าที่ประจำงานก็มาบอกธัญชัยเศรษฐีว่า
ขึ้นชื่อว่าสิ่งที่ไม่ดีสำหรับชนเหล่านั้นไม่มีดอก แต่พินใช้หุงต้มสำหรับ
ทหารไม่เพียงพอ. ธัญชัยเศรษฐีจึงสั่งว่า พ่อเอ๋ย ไปรื้อโรงช้างโรงม้า
เอาไม้มาใช้หุงต้มอาหารเถิด. เมื่อหุงต้มกันอยู่อย่างนี้ล่วงไปครึ่งเดือน
แต่นั้น เหล่าเจ้าหน้าที่ก็มาบอกอีกว่า พินยังไม่พอ. ธัญชัยเศรษฐี
ก็สั่งว่า พ่อเอ๋ย ในฤดูนี้เราหาพินไม่ได้อีกแล้ว พวกท่านจงเปิดเรือน
คลังผ้า เอาผ้าชนิดหยาบ ๆ มาพินเป็นเกลียวชุบในถังน้ำมัน ใช้หุงต้ม
อาหารเถิด. เมื่อหุงต้มโดยท่านองนี้ก็ได้ ๔ เดือน. ต่อนั้น ธัญชัย
เศรษฐีรู้ว่าเครื่องประดับมหาลดาประสาธน์สำหรับธิดาเสร็จแล้ว จึงสั่งว่า
พรุ่งนี้เราจะส่งธิดาไป จึงเรียกธิดาเข้ามานั่งใกล้ ๆ ได้ให้โอวาทว่า ลูกเอ๋ย
ธรรมดาว่าสตรีจะอยู่ในสกุลสามี ควรจะศึกษามารยาทอย่างนี้ อย่างนี้.
มีการเศรษฐีนั่งอยู่ภายในห้องก็ได้ยินโอวาทของธัญชัยเศรษฐี. แม้
ธัญชัยเศรษฐีก็โอวาทธิดาอย่างนี้ว่า ลูกเอ๋ย ธรรมดาว่าสตรีผู้จะอยู่ใน
สกุลบิดาของสามี ไฟในก็ไม่พียงนำออก ไฟนอกก็ไม่พียงนำเข้า พึงให้
แก่ผู้ที่ให้ ไม่พียงให้แก่ผู้ที่ไม่ให้ พึงให้ทั้งแก่ผู้ที่ให้ ทั้งแก่ผู้ที่ไม่ให้
พียงนั่งเป็นสุข พียงบริโภคเป็นสุข พียงนอนเป็นสุข พียงบำเรอไฟ พียง
นอนน้อมเทวดาภายใน ครั้นให้โอวาท ๑๐ อย่างนี้ดังนี้แล้ว วันรุ่งขึ้น
ก็ประชุมนายกองทุกกอง จัดกุฎุมพี ๘ นาย ในพวกเสนาของพระราช
เป็นนายประกัน แล้วกล่าวว่า ถ้าความผิดเกิดแก่ธิดาของเราในที่ ๆ ไป
แล้วไซ้ พวกท่านพึงชำระ แล้วให้ประดับธิดาด้วยเครื่องประดับ
มหาลดาประสาธน์ มีค่า ๘ โกฏิ ให้ทรัพย์ ๕๔ เล่มเกวียน เป็นมูลค่า
สำหรับผเครื่องหอมสำหรับผสมน้ำอาบ ให้ทำสิรูปสวยคอยปรนนิบัติใน

เวลาเดินทางประจำธิดา ๕๐๐ นาง รถเทียมม้าอาชาไนย ๕๐๐ คัน
สักการะทุกอย่าง ๆ ละ ๑๐๐. ซึ่งแจ้งให้พระเจ้าโกศล และมีคารเสรษฐี
ทราบแล้ว เวลาธิดาไป เรียกเจ้าหน้าที่ควบคุมดอกโคมา สั่งว่า พ่อเอ๋ย
ในที่ ๆ ธิดาเราไปแล้ว ให้เตรียมโคมาไว้ เพื่อธิดาเราต้องการค้ำน้ำนม.
ให้เตรียมโคใช้งานไว้ เพื่อธิดาเราต้องการเทียมยาน เพราะเหตุนี้
พวกท่านพึงเปิดประตูคอกโค ในหนทางที่ธิดาเราไป เอาโคใช้ฐาน ๘ ตัว
ที่อ้วนพีจัดเป็นด้วยนำฝูงโคถึงซอกเขาชื่อนั้น มีเนื้อที่ประมาณ ๑ คาวุต
เมื่อฝูงโคถึงที่นั่นแล้ว พึงตีกลองเป็นสัญญาณให้เปิดประตูคอกโค.
คนเหล่านั้นรับคำของเสรษฐีว่า ดีละ แล้วปฏิบัติตามคำสั่งนั้น. เมื่อประตู
คอกเปิดออกแล้ว แม่โคทั้งหลายที่อ้วนพีก็ออกไป แต่เมื่อประตูปิด
เหล่าใดที่ฝึก โคมีกำลัง และโคคู่ ก็โลดเล่นออกไปข้างนอก แล้วเดิน
ตามทางไป เพราะแรงบุญของนางวิสาขา.

ครั้งนั้น เวลาถึงกรุงสาวัตถี นางวิสาขาคิดว่า เราจะนั่งในยาน
ที่ปกปิดเข้าไปหรือขึ้นบนรถเข้าไปดีหนอ. ขณะนั้น นางดำริว่า เมื่อเรา
เข้าไปด้วยยานที่ปกปิด ความวิเศษของเครื่องประดับมหาดาปราชธานี
จักไม่มีใครรู้กันทั่ว นางแสดงตัวทุกวันคร ขึ้นบนรถเข้าสู่พระนคร.
ชาวกรุงสาวัตถี เห็นสมบัติของนางวิสาขาแล้ว พวกนั้นกล่าวว่า เขาว่า
สตรีผู้นี้ ชื่อนางวิสาขา และสมบัติเห็นปานนี้ ก็สมควรแก่นางทีเดียว
นางเข้าไปเรือนมหาราชเสรษฐี ด้วยสมบัติอย่างใหญ่ ด้วยประการฉะนี้.
ก็ในวันที่นางมาถึง ชาวกรุงทั่วไปต่างก็ส่งเครื่องบรรณาการตามกำลัง
สามารถไปด้วยกล่าวว่า ธัญญาชยเสรษฐีของเราได้กระทำสักการะอย่างใหญ่
แก่ผู้คนที่มาถึงนครของตน. นางวิสาขา สั่งให้ให้เครื่องบรรณาการ

ตอบการที่ชาวกรุงส่งไป ๆ ทั่วไปในสกุลของกันและกันในนครนั้นนั่นเอง.

ขณะนั้น ลำดับอันเป็นส่วนแห่งราตรี แม่ม้าแสนรู้ตัวหนึ่ง ตกลูก. นางจึงใช้ให้เหล่าทาสีถือคบไฟไปที่นั่น ให้อาบน้ำอุ่นให้แม่ม้า ใช้น้ำมันชโลมตัวให้แม่ม้า แล้วก็กลับไปสถานที่อยู่ของตน. ฝ่ายมิกคารเศรษฐีทำการฉลองงานอวาหมงคลแก่บุตร ๗ วัน ไม่สนใจพระตถาคตแม่ประทับอยู่วิหารใกล้ ๆ วันที่ครบ ๗ วัน เศรษฐีเหล่าซีเปลือยให้นั่งเต็มไปทั่วทั้งนิเวศน์ ส่งข่าวบอกนางวิสาขาว่า ธิดาของเราจะมาไหว้พระอรหันต์ทั้งหลาย. นางเป็นพระอริยสาวิกาชั้นโสดาบัน ได้ฟังว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้ ก็รำเรงยินดี เดินไปยังสถานที่นั่งของซีเปลือยเหล่านั้น มองดูซีเปลือยเหล่านั้นแล้วคิดว่า ซีเปลือยเหล่านี้ไม่ใช่พระอรหันต์ จึงดำหนิว่า เหตุไรท่านพ่อ จึงให้เรียกข้าพเจ้ามายังสำนักของเหล่าคนที่เว้นจากหิริโอตตปปะ ดังนี้ แล้วก็กลับไปสถานที่อยู่ของตนเสีย. เหล่าซีเปลือยเห็นนางแล้ว ทั้งหมดก็ดิเคียนเศรษฐีในทันทีนั้นแหละว่า ท่านกฤหบดี ท่านหาหญิงคนอื่นไม่ได้หรือ เหตุไรท่านจึงเชิญหญิงผู้นี้ซึ่งเป็นสาวิกาของพระสมณโคดม ตัวกาลกิณีใหญ่ให้เข้าไปในเรือน จงรีบนำหญิงผู้นั้นออกไปเสียจากเรือนนี้. ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่าเราไม่อาจจับได้ หญิงผู้นี้ออกไปจากเรือนตามคำของซีเปลือยเหล่านี้ได้ เพราะหญิงผู้นี้เป็นธิดาของสกุลใหญ่ จึงกล่าวว่า ท่านอาจารย์ทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าต้นหนุ่มสาวทั้งหลาย พึงทำทั้งที่รู้บ้างทั้งที่ไม่รู้บ้าง ขอพวกท่านจงนิ่ง ๆ ไว้ แล้วก็ส่งเหล่าซีเปลือยกลับไป นั่งบนแท่นใหญ่ อันนางวิสาขาถือช้อนทองเลี้ยงดูอยู่ บริโภคข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยในถาดทอง.

สมัยนั้น พระเถระผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เทียวไปบิณฑบาตมา

ถึงประตูเรือนของเศรษฐี. นางวิสาขาเห็นพระเถระแล้วคิดว่าไม่ควรบอก บิดาสามี ดังนี้ ทั้งที่เศรษฐีนั้นก็เห็นพระเถระนั้น ผู้ยังไม่จากไป คง ยืนยืนอยู่อย่างนั้น. แต่เศรษฐีนั้นเป็นคนพาล แม้เห็นพระเถระก็ทำเป็น เหมือนไม่เห็น ก้มหน้าบริโภคน้ำข้าวปายาสเรื่อยไป. นางวิสาขาก็รู้ได้ว่า บิดาสามีของเราแม้เห็น พระเถระก็ไม่ทำอาการว่าเข้าใจ จึงเข้าไปหา พระเถระกล่าวว่า โปรดไปข้างหน้าก่อนเถิด เจ้าข้า บิดาสามีของดิฉัน กำลังกินบุญเก่า. เศรษฐีนั้น เวลาที่เหล่านีครนถั่วกล่าวครวก่อนก็ ออกกลิ่นได้ แต่ในขณะที่นางวิสาขากล่าวว่ากินบุญเก่าก็วางมือ สั่งว่า พวกเจ้าจงนำข้าวปายาสนี้ออกไปจากที่นี่ และจงนำหญิงผู้นี้ออกไป จากเรือนหลังนี้ ด้วยว่า หญิงผู้นี้ทำให้เราเชื่อว่าเป็นผู้กินของไม่สะอาด ในเรือนมงคลเห็นปานนี้. แต่ว่าในนิเวศน์นั้นแล ทาสและกรรมกรเป็นต้น ทั้งหมดเป็นสมบัติของนางวิสาขา ไม่มีใคร ๆ สามารถจะจับมือท่านางได้ ขึ้นชื่อว่าผู้สามารถจะกล่าวด้วยปากก็ไม่มี. เมื่อนางวิสาขาฟังคำของบิดา สามีแล้วกล่าวว่า ท่านพ่อขา พวกเราจะไม่ออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ดอก ดิฉันก็ไม่ได้ถูกท่านนำมาจากท่าน้ำเหมือนพวกกุมภทาสี ธรรมดาว่า เหล่าธิดาของบิดามารดาผู้ยังมีชีวิตอยู่ ย่อมไม่ออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านั้น หนึ่ง ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นนี้แหละ ในวันที่ดิฉันมาในที่นี้บิดาของดิฉันก็ให้ เรียกกุกุมพี ๘ นายมาสั่งว่า ถ้าความผิดเกิดเพราะธิดาของเรา พวกท่าน จงช่วยกันชำระแล้วก็มอบดิฉันไว้ในมือของกุกุมพี ๘ นายนั้น ขอท่านพ่อ โปรดให้เรียกกุกุมพี ๘ นายนั้นมาให้เขาชำระว่าเป็นความผิด หรือมิใช่ ความผิดของดิฉันสิเจ้าคะ. ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่าเด็กหญิงคนนี้พูดดี จึงให้เรียกกุกุมพี ๘ นายมาสั่งว่า เด็กหญิงคนนี้เรียกเราผู้ซึ่งนั่งในเรือน

มงคลในวันที่ครบ ๗ วันว่า เป็นคนกินของไม่สะอาด. กุฎุมพี ๘ นาย
นั้น จึงถามนางว่า เขาว่าอย่างนี้จริงหรือแม่หนู. นางตอบว่า พ่อคุณเอ๋ย
ท่านบิดาสามีของดิฉันจกต้องการกินของไม่สะอาดเอง แต่ดิฉันได้พูด
ให้ทำอย่างนั้น. ส่วนเมื่อพระเถระผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งยื่นไถ่
ประดูเรือ่น ท่านบิดานี้กำลังบริโภคมธุปายาสมีน้ำน้อยอยู่ ไม่สนใจ
พระเถระนั้นเลย ด้วยเหตุนี้ ดิฉันจึงพูดเท่านั้นว่า ไปข้างหน้าก่อนเถิด
เจ้าข้า บิดาสามีของดิฉันไม่ทำบุญในอัฐภาพนี้ กำลังกินบุญเก่า ๆ อยู่.
กุฎุมพี ๘ นายจึงกล่าวว่า แม่เจ้าไม่มีความคิดในข้อนี้ ธิดาของเราพูดมี
เหตุ เหตุไรท่านจึงโกรธเล่า. เศรษฐีกล่าวว่า พ่อเจ้าเอ๋ย ความคิดนั้น
ไม่มีก็ช่างเถิด แต่เด็กหญิงคนนี้ในวันที่มากไม่ให้ความเอาใจใส่ในบุตรเรา
ได้ไปยังสถานที่ตนเองปรารถนา. กุฎุมพี ๘ นายถามว่า เขาว่าอย่างนั้น
จริงหรือแม่หนู. นางตอบว่า พ่อคุณเอ๋ย ดิฉันไม่ไปยังที่ ๆ ตนชอบใจ
แต่ในเรือนหลังนี้ เมื่อแม่ฆ่าแสนรู้ตกลูก ดิฉันคิดว่า ไม่ทำแม่ความ
เอาใจใส่แล้วนั่งเฉย ๆ เสีย ไม่สมควร จึงให้เหล่าทาสีถือคอบไฟห้อมล้อม
ไปที่นั่น จึงสั่งให้ดูแลรักษาแม่ฆ่าที่ตกลูกจ๊ะ. กุฎุมพี ๘ นายกล่าวว่า
พ่อเจ้า ธิดาของเราได้กระทำการกรรมแม่เหล่าทาสีก็ต้องทำในเรือน ท่าน
เห็นโทษอะไรในข้อนี้. เศรษฐีกล่าวว่า พ่อเจ้าเอ๋ย นั่นเป็นคุณความดี
ก็ช่างเถิด แต่บิดาของเด็กหญิงคนนี้ เมื่อให้โอวาทในวันที่มาในที่นี้ก็
กล่าวว่า ไฟในไม่ควรนำออก. กุฎุมพี ๘ นายถามนางว่า เขาว่าอย่างนั้น
จริงหรือแม่หนู. นางตอบว่า พ่อคุณเอ๋ย บิดาของดิฉันมิได้พูดหมายถึง
ไฟนั้นดอก แต่เรื่องความลับอันใดของผู้หญิงมีมารดาสามีเป็นต้นเกิดขึ้น
ภายในนิเวศน์ เรื่องความลับอันนั้นไม่ควรบอกแก่เหล่าทาสและทาสี

เพราะว่าเรื่องเห็นปานนั้น มีแต่จะขยายตัวออกไปเป็นการทะเลาะกัน เพราะฉะนั้น บิดาของดิฉันหมายถึงข้อนี้ จึงพูดจะ พ่อคุณทั้งหลาย. เศรษฐีกล่าวว่า พ่อคุณเอ๋ย ข้อนั้นเป็นอย่างนั้นก็ช่างเถิด แต่บิดาของเด็กหญิงคนนี้ก็กล่าวว่าไฟนอกไม่ควรนำเข้าไปภายใน ก็เมื่อไฟในดับไปแล้ว เราไม่นำไฟข้างนอกเข้ามาได้หรือ. กุฎุมพี ๘ นายถามนางว่า เขาว่าอย่างนั้นจริงหรือแม่หนู. นางตอบว่า บิดาของดิฉันมิได้พูดหมายถึงไฟนั้นดอกจ๊ะ แต่ความผิออันใด ที่เหล่าทาสและกรรมกรพูดกัน ความผิออันนั้น ไม่ควรบอกเล่าผู้คนภายใน ๆ ล ๆ แม้คำใด ท่านบิดากล่าวว่า ฟังให้แก่คนที่ให้เท่านั้น คำนั้นท่านก็กล่าวหมายถึงว่า ฟังให้แก่พวกคนที่ขี้มเครื่องมือเครื่องใช้แล้วนำมาส่งคืนเท่านั้น. แม้คำที่วายน เทนุติ ท่านก็กล่าวหมายถึงว่า ไม่ฟังให้แก่พวกคนที่ขี้มเครื่องมือเครื่องใช้แล้วไม่นำมาส่งคืน. ส่วนคำนี้ว่า ททนต์สุตปิ อททนต์สุตปิ ทาทพุพ ท่านกล่าวหมายถึงว่า เมื่อญาติมิตรตกยากมาถึงแล้ว เขาจะสามารถให้ตอบแทน หรือไม่สามารถให้ตอบแทนได้ก็ตาม ก็ควรให้ทั้งนั้น. แม้คำนี้ว่า สุขุ นิสิติตพุพ ท่านกล่าวหมายถึงว่า เมื่อดิฉันเห็นมารดาบิดาสามีแล้ว ไม่ควรนั่งเฉยในที่ที่ตนควรลุกขึ้นขึ้น คำว่า สุขุ ภูชิตพุพ ท่านกล่าวหมายถึงว่า ไม่บริโภคก่อนมารดาบิดาสามีและสามี ควรจะเลี้ยงดูท่านเหล่านั้นแล้ว รู้ว่าทุกท่านได้แล้วหรือยังไม่ได้ อะไร แล้วตนเองบริโภคทีหลัง. คำว่า สุขุ นิปชิตพุพ ท่านกล่าวหมายถึงข้อนี้ว่า ไม่ฟังขึ้นที่นอนแล้วนอนก่อน มารดาบิดาสามีและสามี ต้องทำวัตรปฏิบัติที่สมควรทำแก่ท่านเหล่านั้น แล้วตนเองจึงควรนอนทีหลัง. คำว่า อคฺคิ ปริจฺจิตพุโพ ท่านกล่าวหมายถึงข้อนี้ว่า ควรจะ

เห็นทั้งบิดามารดาสามีทั้งสาม เป็นเหมือนกองไฟและเหมือนพญางู. เศรษฐีกล่าวว่า จะเป็นคุณเท่านั้นที่ช่างเถิด แต่บิดาของเด็กหญิงคนนี้ ให้นำอบน้อมเทวดาภายใน ประโยชน์อะไรของโอวาทนี้. กุฎุมพี ๘ นายถามนางว่า เขาว่าอย่างนั้นจริงหรือแม่หนู. นางตอบว่า จริงจ๊ะ พ่อคุณทั้งหลาย บิดาของดิฉันกล่าวคำนี้หมายอย่างนี้ ตั้งแต่เราอยู่ครองเรือนตามประเพณี เห็นนักบวชมาถึงประตูเรือนของตนแล้วถวายของเกี้ยวของตนที่มีอยู่ในเรือน แก่เหล่านักบวชแล้ว ตนเองจึงควรกิน. ครั้งนั้น กุฎุมพีเหล่านั้น จึงถามเศรษฐีนั้นว่า ท่านมหาเศรษฐี ท่านเห็นเหล่านักบวชแล้ว ที่จะชอบใจว่า ไม่ควรให้ทั้งนั้นหรือ. ท่านเศรษฐีมองไม่เห็นคำตอบอย่างอื่น จึงได้แต่นั่งก้มหน้า.

ครั้งนั้น เหล่ากุฎุมพีจึงถามเศรษฐีนั้นว่า ความผิดอย่างอื่นของธิดาเรา ยังมีอยู่หรือ. ตอบว่า ไม่มีดอกพ่อคุณ ถามว่า ก็เพราะเหตุไร ท่านจึงจับไล่ธิดา ซึ่งไม่มีความผิดออกไปจากเรือนโดยมิใช่เหตุ. ขณะนั้นนางวิสาขากล่าวว่า ยังไม่ควรไปตามคำของบิดาสามีเราก่อน แต่วันที่เรามา บิดาเรามอบเราไว้ในมือพวกท่านเพื่อชำระความผิดเรา บัดนี้เราไปได้สะดวกแล้วละ จึงสั่งเหล่าทาสีและทาสให้ทำการเตรียมยานเป็นคันไว้. คราวนั้น เศรษฐีพาคุฎุมพีเหล่านั้น ไป พุดกะนางว่า แม่หนู พ่อไม่รู้จึงพุดไป จงยกโทษให้พ่อเสียเถิด. นางกล่าวว่า พ่อคุณทั้งหลาย ดิฉันพึงอดโทษแก่พวกท่านได้ จะอดโทษให้ก่อน แต่ดิฉันเป็นธิดาของท่าน เศรษฐีผู้เลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระพุทธศาสนา เราเว้นภิกษุสงฆ์เสียมิได้ ถ้าเราได้บำรุงภิกษุสงฆ์ตามชอบใจของเรา เราก็จักอยู่. เศรษฐีกล่าวว่า แม่หนู เจ้าจงบำรุงเหล่าสมณะของเจ้าได้ตามชอบใจ. ดังนั้น นางวิสาขา

จึงให้นิมิต์พระทศพลอาราธนาให้ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
นั่งเต็มนิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น. แม้บริษัทของชีเปลือยรู้ว่าพระศาสดาเสด็จไป
เรือนมิกการเศรษฐี ก็ไปที่นั่นพากันนั่งล้อมเรือนไว้. นางวิสาขาให้น้ำ
ทักษิโณทกแล้วส่งข่าวบอกว่า สักการะทุกอย่างจัดไว้แล้ว ขอท่านบิดา
สามีของเราโปรดลงมาเลี้ยงดูพระทศพล. เศรษฐีนั้นฟังคำของนาง
วิสาขาแล้วก็กล่าวว่า อธิดาของเราจงเลี้ยงดูพระสัมมาสัมพุทธะเถิด
นางวิสาขาครั้นเลี้ยงดูพระทศพลด้วยภัตตาหารเลิศรสต่าง ๆ แล้ว ครั้น
เสร็จภัตกิจแล้วก็ส่งข่าวไปอีกว่า ขอท่านบิดาสามีของเราโปรดมาฟัง
ธรรมกถาของพระทศพล. ลำดับนั้น เศรษฐีนั้นก็ไปเพื่อประสงค์จะฟัง
ธรรมกถาว่า บัดนี้ชื่อว่าการไม่ไป เป็นเหตุไม่สมควรอย่างยิ่ง เหล่า
ชีเปลือยก็กล่าวว่า ท่านเมื่อฟังธรรมของพระสมณโคดมก็จงนั่งฟังนอก
ม่าน แล้วก็พากันไปก่อนกันม่านไว้. มิกการเศรษฐีไปนั่งนอกม่าน.

พระตถาคตทรงพระดำริว่า ท่านจะนั่งนอกม่านก็ตาม นอกฝาเรือน
ก็ตาม นอกแผ่นดินก็ตาม หรือนอกจักรวาลก็ตาม เราเชื่อว่าพระพุทธเจ้า
สามารถนำท่านให้ได้ยินเสียงของเราได้ จึงตรัสธรรมกถาประหนึ่งว่าจับ
ลำต้นมะม่วงเขย่าให้ผลมีสีดังทองหล่นลงอยู่ฉะนั้น จบเทศนา เศรษฐี
ก็ดำรงอยู่ในโศคาปีตติผล ยกม่านขึ้นถวายบังคมพระบาทของพระศาสดา
ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ในสำนักพระศาสดานั้นเอง ก็สถาปนานางวิสาขา
ไว้ในตำแหน่งมารดาของตนว่า แม่หนู จงเป็นมารดาของเราตั้งแต่วันนี้
ไป. ตั้งแต่นั้นมา นางวิสาขาจึงมีชื่อว่ามิกการมารดา.

วันหนึ่ง เมื่อสมัยนักขัตฤกษ์ดำเนินไปในพระนคร นางวิสาขา
ก็คิดว่า ไม่มีคุณในการอยู่ในพระนคร จึงห้อมล้อมด้วยทาสีเดินไปฟัง

ธรรมกถาของพระศาสดา แต่ถูกคิดว่าไปสำนักพระศาสดาด้วยทั้งเพศที่มี
เครื่องห่มคลุมไม่บังควร จึงเปลื้องเครื่องประดับมหาดาประสาธน์ออก
มอบไว้ในมือทาสี เข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่สมควร
ส่วนหนึ่ง. พระศาสดาตรัสธรรมกถา. จบพระธรรมเทศนาของพระศาสดา
นางจึงถวายบังคมพระทศพลแล้วเดินมุ่งหน้าสู่พระนคร. ทาสีเมื่อนั้นไม่ทัน
กำหนดสถานที่นางวางเครื่องประดับซึ่งตนรับไว้ จึงเดินกลับไป เพื่อ
หาเครื่องประดับ. ขณะนั้น นางวิสาขาจึงสอบถามทาสีนั้นว่า เจ้าวาง
เครื่องประดับไว้ตรงไหน. ทาสีตอบว่า ที่บริเวณพระคันธกุฎีจ๊ะแม่เจ้า.
นางวิสาขาบอกว่า ช่างเถิด เจ้าจงไปนำมา นับตั้งแต่เจ้าวางของไว้
บริเวณพระคันธกุฎีแล้ว ชื่อว่าการให้นำของกลับมาไม่สมควรแก่เรา
เพราะเหตุนั้น เราจำจักสละเครื่องประดับมหาดาประสาธน์นั้น ทำเป็น
ทัณฑกรรม แต่เมื่อเครื่องประดับนั้นยังวางไว้ พระคุณเจ้าทั้งหลายก็คง
เป็นกังวล. วันรุ่งขึ้น พระศาสดามีภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จถึงประตู
นิเวศน์ของนางวิสาขา. ก็ในนิเวศน์จัดอาสนะไว้เป็นประจำ. นางวิสาขา
รับบาทของพระศาสดา อาราธนาให้เสด็จเข้าเรือนให้ประทับนั่งเหนือ
อาสนะที่จัดไว้แล้วนั้นแหละ เมื่อพระศาสดาเสวยเสร็จ ก็นำเครื่องประดับ
นั้นไปวางไว้ใกล้พระบาทของพระศาสดา กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ข้าพระองค์ถวายเครื่องประดับนี้แด่พระองค์เจ้าค่ะ. พระศาสดา
ตรัสห้ามว่า ขึ้นชื่อว่าเครื่องประดับย่อมไม่สมควรแก่เหล่านักบวช. นาง
วิสาขากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์รู้ แต่ข้าพระองค์
จะจำหน่ายเครื่องประดับนี้ เอาทรัพย์มาสร้างพระคันธกุฎีเป็นที่อยู่สำหรับ
พระองค์ เจ้าค่ะ ตรงนั้น พระศาสดาก็ทรงรับโดยคุณิ. แม่นางวิสาขา

นั้น. ก็จำหน่ายเครื่องประดับนั้น เอาทรัพย์ ๕ โกฎิมาสร้างพระคันธกุฎิ เป็นที่ประทับอยู่สำหรับพระตถาคตในวิหารชื่อว่าบุพพาราม อันประดับ ด้วยห้อง ๑,๐๐๐ ห้อง.

กัณเฑาะว์ของนางวิสาขา เวลาเช้าก็มล้างเมต็องด้วยฝ้ากาสาจะ คลาคล่าไปด้วยนักแสวงบุญ. ในเรือนแม่ของนางวิสaxonัน ก็จัดทานไว้ พร้อมสรรพเหมือนในเรือนของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี. นางวิสaxonัน เวลาเช้าก็ทำอนิสสงเคราะห์แก่พระภิกษุสงฆ์ ภายหลังอาหารก็ให้บ่าวไพร่ ถือเกดัสช ยา และน้ำอัฐบานไปยังวิหารถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ฟังพระธรรม- เทศนาของพระศาสดาแล้วก็กลับมา. ภายหลังต่อมา พระศาสดาเมื่อทรง สถาปนาเหล่าอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนา นางวิสาขามิคารมารดาไว้ในตำแหน่งเอกตักกะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกา ผู้ชายทาน แล.

จบอรรถกถาสูตริที่ ๒

อรรถกถาสูตริที่ ๓ - ๔

๓ - ๔ ประวัตินางขุชุตตราและนางสามาวดี

ในสูตริที่ ๓ และที่ ๔ ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

โดยบทว่า พหุสุตตันัน ยทิท ขุชุตตรา เมตตาวิหารัน ยทิท สามาวดี ท่านแสดงว่า นางขุชุตตราเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้เป็น พหุสุต. นางสามาวดีเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้มีปกต็องด้วยเมตตา.

ได้ยัันว่า แม้นางทั้งสองครั้งพระพุทธรเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ถือปฏิบัติในเรือนสกุล กรุงหังสวดี ต่อมาคิดกันว่าจักฟังธรรมกถาของ

พระศาสดา จึงพากันไปวิหาร. นางทั้งสองนั้น นางขุชชุตตราเห็นพระ-
ศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกาสักหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวก
อุบาสิกอาริยสาวิกาผู้เป็นพหูสูต จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนา
ตำแหน่งนั้น. นางสามารถเห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกาสักหนึ่งไว้
ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกอาริยสาวิกายู่ด้วยเมตตา
จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนาตำแหน่งนั้น. เมื่อนางทั้งสองทำ
กุศลจนตลอดชีวิตก็บังเกิดในเทวโลกะ เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์
นั้นแล เวลาที่ล่วงไปถึงแสนกัป.

ครั้งนั้น ก่อนพระศาสดาของเราบังเกิด. เกิดอหิวาตโรคขึ้นใน
แคว้นอัลลกัปปะ ในเรือนหลังหนึ่งๆ คน ๑๐ คนบ้าง ๒๐ คนบ้าง
๓๐ คนบ้าง ก็ตายพร้อมๆ กันนั้นแหละ. ส่วนผู้คนที่ไปนอกแคว้น
ก็รอดชีวิต. บุรุษผู้หนึ่งรู้เรื่องนั้นแล้วก็พาบุตรภริยาของตนไปนอกแคว้น
นั้น ด้วยหมายจะไปแคว้นอื่น. คราวนั้นเสบียงเดินทางที่เอามาในเรือน
ของบุรุษนั้นยังไม่ทันข้ามทางกัณดารในระหว่างทาง ก็หมดสิ้นไป.
เรี่ยวแรงร่างกายของพวกเขาก็ลดลง. มารดาอุ้มบุตรไปได้ประเดี๋ยวหนึ่ง
บิดาก็บุตรไปได้ประเดี๋ยวหนึ่ง. ครั้งนั้น บิดาของบุตรนั้น จึงคิดว่า
เรี่ยวแรงร่างกายของเราลดลงแล้ว จะแบกบุตรเดินไปคงไม่อาจข้ามทาง
กัณดารไปได้. บุรุษนั้นไม่ให้มารดาบุตรรู้ ให้บุตรนั่งที่ทางทำเป็นเหมือน
ละไว้ไปหาน้ำ แล้วก็เดินทางไปลำพังคนเดียว. คราวนั้นภริยาของบุตร
นั้นยืนคอยเขามาไม่เห็นบุตรในมือก็ร้องกล่าวว่า บุตรฉันไปไหนละนาย
เขาพูดพลอบว่า เจ้าต้องการบุตรไปทำไม เรายังมีชีวิตอยู่ก็จักได้บุตรเอง
นางกล่าวว่า ชายผู้นี้ใจร้ายนักหนอ แล้วกล่าวว่า ท่านไปเถิด ฉันไม่ไป

กับท่านดอก, เขากล่าวว่า แม่ นางจำ ฉันไม่ทันใคร่ครวญได้ทำไปแล้ว
จงยกโทษข้อนั้นแก่ฉันเสียเถิดแล้วก็พาบุตรไป. คนเหล่านั้นข้ามทาง
กันดารนั้นแล้ว เวลาเย็นก็ถึงบ้านคนเลี้ยงโคตำบลหนึ่ง.

วันนั้น พวกบ้านคนเลี้ยงโค หุงปายาสไม่มีน้ำ เห็นคนเหล่านั้น
ก็คิดว่า คนเหล่านี้คงหิวจัด จึงเอาปายาสใส่เต็มภาชนะใหญ่ ลาดเนยเต็ม
กระบวยให้ไป เมื่อคนเหล่านั้นบริโภคน้ำปายาสนั้น สตรีนั้นก็บริโภคน
พอประมาณ ส่วนบุรุษบริโภคน้ำประมาณ ไม่อาจให้ไฟธาตุย่อยได้
ก็ทำกาละเสียในเวลาหลังเที่ยงคืน เขาเมื่อทำกาละ เพราะยังมีความอาลัย
ในคนเหล่านั้น จึงถือปฏิสนธิในท้องนางสุนัขในเรือนของพวกคนเลี้ยง
โค. ไม่นานนัก นางสุนัขก็ออกลูก คนเลี้ยงโคเห็นสุนัขนั้น มีลักษณะ
สง่างามก็ปรนเปรอด้วยก้อนข้าว จึงพาสุนัขที่เกิดความรักในตนเที่ยวไป
ด้วยกัน.

ต่อมาวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งมาถึงประตูเรือนของคน
เลี้ยงโค ในเวลาแสวงหาอาหาร คนเลี้ยงโคนั้น เห็นพระปัจเจกพุทธ-
เจ้านั้นแล้ว ก็ถวายอาหาร ถือปฏิญญาของพระปัจเจกพุทธเจ้าที่จะอยู่
อาศัยตน พระปัจเจกพุทธเจ้าก็เข้าอยู่ ณ ราวป่าแห่งหนึ่ง ไม่ไกลสกุลคน
เลี้ยงโค คนเลี้ยงโคไปสำนักพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็พาสุนัขนั้นไปด้วย
ก็ตีต้นไม้หรือแผ่นหิน เพื่อไล่สัตว์ร้าย ในที่อยู่สัตว์ร้าย ระหว่างทาง
แม้สุนัขนั้นกำหนดวิธีทำของคนเลี้ยงโคนั้นไว้ ต่อมาวันหนึ่งคนเลี้ยงโค
นั่งในสำนักพระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า ท่านผู้เจริญ กระผมมาไม่ได้ทุกครั้ง
แต่สุนัขนี้ฉลาด โดยสัญญาจำหมายที่สุนัขนี้มาแล้ว ก็จะพึงมายังประตู
เรือนของกระผมได้ วันหนึ่ง คนเลี้ยงโคนั้น ก็ส่งสุนัขไปด้วยกล่าวว่า

เจ้าจงพาพระปัจเจกพุทธเจ้ามา สุนัขนั้นฟังคำของคนเลี้ยงโคนั้น ก็ไปในเวลาแสวงหาอาหาร ก็เฝ้าอกหมอบแทบเท้าพระปัจเจกพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้ารู้ว่าสุนัขนี้มาสำนักเราแล้ว ก็ถือบาตรจีวรเดินทาง แต่ท่านจะทดลองสุนัขนั้น จึงแยกออกเดินทางอื่น สุนัขก็ยืนข้างหน้า ต้อนให้ไปทางที่ไปหมู่บ้านคนเลี้ยงโค ก็ในที่ใด คนเลี้ยงโคตีต้นไม้หรือแผ่นดินเพื่อขับไล่สัตว์ร้าย สุนัขถึงที่นั้นแล้ว ก็ส่งเสียงเห่าดัง ๆ ด้วยเสียงของสุนัขนั้น สัตว์ร้ายทั้งหลายก็หนีไป แม้พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ให้ก่อนข้าวที่เย็น ๆ ก้อนใหญ่แก่มัน เวลาฉันเสร็จแล้ว แม้สุนัขนั้นก็รักอย่างยิ่งในพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยความอยากได้ก่อนข้าว คนเลี้ยงโคถวายผ้าพอกแก่การที่จะทำจีวรได้ ๓ ผืน แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าตลอดไตรมาสแล้วกล่าว ว่า ท่านเจ้าข้า ถ้าท่านชอบใจ ก็โปรดอยู่เสียในที่นี้แหละ แต่ถ้าไม่ชอบใจ ก็โปรดไปได้ตามสบาย พระปัจเจกพุทธเจ้าแสดงอาการว่าจะไปคนเลี้ยงโคตามไปส่งพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วก็กลับ สุนัขรู้ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าไปที่อื่น ก็เกิดความโศกเศร้าอย่างแรง เพราะรัก หัวใจแตกตายเป็นบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็โดยที่สัตว์ร้ายหนีไป เพราะสุนัขนั้นทำเสียงดังเวสาไปกับพระปัจเจกพุทธเจ้า เสียงของเทวบุตรนั้น เมื่อพูดกับเหล่าเทวดาจึงกลบเสียงเทวดาเสียสิ้น ด้วยเหตุนั้นนั่นแล เทวบุตรนั้นจึงได้ชื่อว่าโฆสกเทพบุตร ก็เมื่อโฆสกเทพบุตรนั้น เสวยสมบัติในดาวดึงส์นั้น พระราชาพระนามว่าอุเทนเสวยราชสมบัติ ณ กรุงโกสัมพี ถิ่นมนุษย์เรื่องพระเจ้าอุเทน พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในอรรถกถาโพธิราชกุมารสูตรนั้นแล.

เมื่อพระเจ้าอุเทนนั้นครองราชย์อยู่ โฆสกเทพบุตร ก็จตุตถิปฏิบัติ

สนธิในครรภ์ของสตรีผู้อาศัยรูปเลี้ยงชีพผู้หนึ่ง ในกรุงโกสัมพี ล่วงไป ๑๐ เดือน นางก็คลอดบุตร รู้ว่าเป็นชายก็ให้ทิ้งเสียที่กองขยะ. ขณะนั้น คนทำงานของโกสัมพิกเศรษฐี กำลังเดินไปเรือนเศรษฐีแต่เข้าประตู สงสัยว่าสิ่งนี้จะไรหนอที่เหล่ากาคุ่มรวมกันอยู่ ก็เข้าไปพบทารก คิดว่าทารกนี้จักมีบุญ จึงส่งเด็กไว้ในมือบรุษผู้หนึ่งให้นำไปสู่เรือน (ตน) แล้วก็ไปเรือนเศรษฐี ฝ่ายเศรษฐีกำลังไปยังราชสกุลในเวลาเข้าเฝ้า พบปุโรหิตในระหว่างทาง ก็ถามว่า วันนี้ ดาวฤกษ์อะไร ปุโรหิตนั้นยืนอยู่ตรงนั้น นั่นแหละ. ก็คำนวณแล้วกล่าวว่า ดาวฤกษ์ชื่อโน้น ทารกที่เกิดตามดาวฤกษ์นี้ในวันนี้ จักได้ตำแหน่งเศรษฐีในนครนี้ เศรษฐีนั้น ฟังคำของปุโรหิตนั้นแล้ว ก็รีบส่งคนไปยังเรือนว่า ท่านปุโรหิตคนนี้ไม่พูดเป็นคำสอง หลิงแม่เรือนมีครรภ์แก่ของเรามีอยู่ พวกเจ้าจงตรวจดูนางว่า ตลอดแล้วหรือยัง คนเหล่านั้นไปสำรวจรู้แล้วก็กล่าวว่า นายท่าน หลิงมีครรภ์แก่นั้นยังไม่คลอด. เศรษฐีจึงสั่งว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเจ้าจงไปหาทารกที่เกิดในวันนี้ ในนครนี้ คนเหล่านั้นแสวงหาก็คพบทารกนั้นในเรือนของคนทำงานของเศรษฐีนั้นแล้วบอกแก่เศรษฐี. เศรษฐีกล่าวว่า เจ้าพนาย ถ้าอย่างนั้น พวกเจ้าจงไปเรียกคนทำงานมา คนเหล่านั้นก็เรียกคนทำงานมา เศรษฐีถามเขาว่า เขาว่า เรือนเจ้ามีทารกหรือ เขาตอบว่ามีขอรับ นายท่าน เศรษฐีบอกว่า เจ้าให้ทารกนั้นแต่เราเกิด เขาว่า ให้ไม่ได้ดอกนายท่าน. เศรษฐีกล่าวว่า เจ้ารับทรัพย์ ๑,๐๐๐ แล้วให้เกิด. คนทำงานนั้นคิดว่า ทารกนี้จะเป็นหรือตาย ข้อนี้อันนี้รู้กันยาก ดังนี้จึงรับทรัพย์ ๑,๐๐๐ แล้วให้ทารกไป.

ลำดับนั้นเศรษฐีคิดว่า ถ้าภริยาเราตลอดธิดา ก็จักทำทารกนี้ให้

เป็นบุตร ถ้าคลอดบุตร ก็จักทำทารกนี้ให้ตาย ครั้นคิดแล้ว ก็เลี้ยงทารกไว้ในเรือน. ครั้งนั้น ภริยาของเศรษฐีนั้นก็คลอดบุตร โดยล่วงไป ๒-๓ วัน แต่นั้น เศรษฐีก็คิดจะให้พวกโคเหยียบทารกนั้นเสียให้ตาย จึงสั่งว่า พวกเจ้าจงเอาทารกนี้ไปนอนที่ประตูคอก คนทั้งหลายก็ให้ทารกนั้นนอนที่ประตูคอกนั้น. ครั้งนั้น โคอุสกะจำฝูงออกไปก่อน เห็นทารกนั้นก็ยืนคร่อมไว้ในระหว่างเท้าทั้ง ๔ ด้วยหมายใจว่า โคตัวอื่น ๆ จักไม่เหยียบทารกนั้น. ด้วยอาการอย่างนี้ ขณะนั้น คนเลี้ยงโคพบทารกนั้นคิดว่า ทารกนี้แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานยังรู้จักคุณ คงเป็นผู้มีบุญมาก เราจักเลี้ยงทารกนั้น แล้วก็นำไปเรือนตน.

ฝ่ายเศรษฐีทราบวาทารกนั้นยังไม่ตาย ได้ฟังเขาว่า พวกคนเลี้ยงโคนำไป ก็ให้ทรัพย์ ๑,๐๐๐ แล้วให้ทิ้งเสียที่สุสานศพสด. เวลานั้น คนเลี้ยงแพะในเรือนเศรษฐี อาศัยสุสานนำแม่แพะไปเลี้ยง แพะเม่นมตัวหนึ่ง เพราะบุญของทารก ขาไป ก็แะจากทางไปให้นมทารกแล้วก็ไป จากกลับจากที่นั้น ก็ไปให้นมทารกที่นั่นนั่นแหละ คนเลี้ยงแพะคิดว่า แม่แพะตัวนี้แะจากที่นี้ไปแต่เช้า เพราะเหตุอะไรกันหนอ จึงเดินไปตรวจดูก็รู้ถึงทารกนั้นว่า ทารกนี้คงมีบุญมาก แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานยังรู้จักคุณ จำเราจักเลี้ยงทารกนั้นไว้ แล้วพาไปเรือน.

ฝ่ายเศรษฐี ก็ให้ตรวจตราดูอีกว่า ทารกนั้นตายหรือไม่ตาย รู้ว่าคนเลี้ยงแพะรับไว้ ก็ให้ทรัพย์ ๑,๐๐๐ สั่งว่า พรุ่งนี้ บุตรนายกองเกวียนคนหนึ่ง จักเข้าไปยังนครนี้ พวกท่านจงนำทารกนี้ไปวางไว้ที่ทางล้อเกวียน ล้อเกวียนนั้นก็จักเลื่อนไปอย่างนี้ เหล่าโคในเกวียนเล่มแรกของนายกองเกวียน แลเห็นทารกที่เขาวางไว้ที่ทางล้อเกวียนนั้น ก็ยืนเอาเท้า

ทั้ง ๔ คร่อมเหมือนเสาค้ำกันอยู่ฉะนั้น. นายกองเกวียนสงสัยว่านั่นอะไรกันหนอ ก็รู้เหตุที่โคเหล่านั้นหยุดยืน เห็นทารกแล้วเข้าใจว่าทารกมีบุญมาก ควรเลี้ยงไว้ จึงพาไปแล้ว.

ฝ่ายเศรษฐีก็ให้สำรวจว่าเด็กนั้นตายหรือไม่ตายที่ทางเกวียน ทราบว่านายกองเกวียนรับไป ก็ให้ทรัพย์ ๑,๐๐๐ แม้แต่นายกองเกวียนนั้นสั่งให้โยนเหวในที่ไม่ไกลพระนคร ทารกนั้น เมื่อตกไปในเหวนั้น ก็ตกลงที่โรงช่างสานในที่ทำงานของพวกเขาช่างสาน โรงช่างสานนั้น ได้เป็นเสมือนสัมผัสด้วยปุ๋ยฝ้าย ๑๐๐ ชั้น ด้วยอนุภาพบุญของทารกนั้น. ครั้งนั้นหัวหน้าช่างสานเข้าใจว่าทารกนี้มีบุญควรเลี้ยงไว้ จึงพาทารกนั้นไปเรือน.

เศรษฐีให้เสาะหาในที่ ๆ ทารกตกเหวว่าตายหรือไม่ตาย ทราบว่าหัวหน้าช่างสานรับไป ก็ให้ทรัพย์ ๑,๐๐๐ แม้แก่หัวหน้าช่างสานนั้นให้นำทารกมา ต่อมา ทั้งบุตรของเศรษฐีเอง ทั้งทารกนั้น ทั้งสองคนก็เจริญเติบโต.

เศรษฐีก็ครุ่นคิดแต่อุบายที่จะให้เด็กโสมสะตาย จึงไปเรือนช่างหม้อของตน พูดยุติเป็นความลับว่า พ่อคุณ ที่เรือนฉันมีเด็กสกุลต่ำต้อยอยู่คนหนึ่ง ควรจะทำการใดอย่างหนึ่งให้เด็กนั้นตายเสีย ช่างหม้อนั้นก็ปิดหูทั้งสองกล่าวว่า ไม่ควรพุดถ้อยคำที่หนักเห็นปานนี้ แต่นั้น เศรษฐีคิดว่า ช่างหม้อนี้อาจไม่ทำโดยไม่ได้อะไร จึงกล่าวว่า เอาเถิดพ่อคุณจงเอาทรัพย์ไป ๑,๐๐๐ ทำงานนี้ให้สำเร็จ ขึ้นชื่อว่าสินบน ย่อมทำลายสิ่งที่ทำลายไม่ได้ง่าย เพราะเหตุนั้น ช่างหม้อนั้นได้ทรัพย์ ๑,๐๐๐ แล้ว ก็รับแล้วกล่าวว่า นายท่าน กระผมจักจุดไฟเผาเผาหม้อในวันชื่อนั้น ขอนายท่านจงส่งทารกนั้นไป ในวันนั้น เวลาโน้น. ฝ่ายเศรษฐีรับคำของช่าง

หม้อนั้นแล้ว นับวันตั้งแต่วันนั้น รู้ว่าวันที่ช่างหม้อนัดไว้มาถึงแล้ว ก็ให้เรียกนายโฆสกะมาสั่งว่า ลูกเอ๋ย พ่อต้องการภาชนะจำนวนมาก ในวันชื่อนั้น เจ้าจงไปหานายช่างหม้อบอกว่า ได้ยินว่า มีงานที่บิดาเราพูดไว้แก่ท่านอย่างหนึ่ง วันนี้ขอท่านจงทำงานนั้นให้สำเร็จ นายโฆสกะรับคำของเศรษฐีนั้นว่า ดีละ แล้วก็ออกไป. ขณะนั้น ในระหว่างทางลูกตัวของเศรษฐีกำลังเล่นกีฬากลุบ จึงรีบไปพูดว่า พี่จ๋า ฉันกำลังเล่นกับพวกเด็กๆ ด้วยกัน ลูกเขาเอาชนะเท่านี้ พี่จงกลับเอาชนะเขาให้ฉันนะ. นายโฆสกะกล่าวว่า บัดนี้ โอกาสของพี่ไม่มี ท่านบิดาใช้พี่ไปหาช่างหม้อด้วยกิจรีบด่วนจ้ะ. ลูกตัวเศรษฐีพูดว่า พี่จ๋า ฉันจะตกไปแทนเอง พี่จงเล่นกับเด็กเหล่านี้ นำโชคกลับมาให้ฉันนะ. นายโฆสกะกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าไปเถิด แล้วบอกกล่าวที่บิดาบอกแก่ตน แก่น้องชายนั้น แล้วเล่นเสียกับพวกเด็กๆ. เด็กแม่นั้น [น้องชาย] ไปหาช่างหม้อแล้วบอกข่าวนั้น. ช่างหม้อกล่าวว่า ดีละพ่อคุณ เราจักทำงานให้สำเร็จ แล้วให้เด็กนั้นเข้าไปในห้อง เอาเม็ดคมกริบตัดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ใส่หม้อปิดปากหม้อวางไว้ระหว่างภาชนะ แล้วจุดไฟเตาเผาหม้อ นายโฆสกะเล่นชนะเป็นอันมากก็นั่งคอยน้องมา เขาเห็นว่า น้องชักช้า ก็ไปยังส่วนหนึ่งของเรือนช่างหม้อในที่ไหนๆ ก็ไม่พบ คิดว่า น้องคงจักกลับไปบ้านแล้ว จึงกลับไปเรือน. เศรษฐีเห็นเขาเดินมาแต่ไกล ก็สงสัยว่า จักมีเหตุอะไรหรือหนอ ก็เราสั่งมันไปหาช่างหม้อ เพื่อให้มามั่นให้ตาย บัดนี้ เจ้าเด็กนั้น ยังมาในที่นี้อีก. เขามาถึงจึงถามเขาว่า เจ้าไม่ไปหาช่างหม้อดอกหรือลูก นายโฆสกะจึงบอกเหตุที่ตนกลับ และเหตุที่น้องชายไป เศรษฐีฟังคำเขาแล้ว เป็นเหมือนลูกแผ่นดินใหญ่ถล่มทับสัก ๑๐๐ ครั้ง จิตหมุนไปว่า เจ้าพูดเรื่อง

อะไรอย่างนี้หรือ แล้วก็รีบไปหาช่างหม้อ พูดโดยถ้อยคำที่ไม่ควรพูดใน
สำนักคนเหล่านี้ว่า คุณพ่อคุณ คุณพ่อคุณ ช่างหม้อกล่าวว่า ท่านให้ดู
อะไรเล่า งานนั้นเสร็จไปแล้ว แต่นั่น เศรษฐินั้นก็กลับไปเรือน.

ตั้งแต่นั้นมา โรคทางใจก็เกิดแก่เศรษฐินั้น สมัยนั้น เศรษฐินั้นกินไม่
ได้ด้วยโรคทางใจนั้น ครุ่นคิดว่า ควรจะเห็นความพินาศของศัตรูของบุตรเรา
ด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงเขียนหนังสือขึ้นฉบับหนึ่ง เรียกนายโฆสกะ
มาสั่งด้วยปากว่า เจ้าจงถือหนังสือนี้ไปหาคนทำงานของพ่อที่มีอยู่บ้านชื่อ
โน้น จงบอกว่า ได้ยินว่า ท่านจงรีบทำเรื่องที่มีอยู่ในหนังสือ ระหว่างทาง
จงไปเรือนเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อคามิกเศรษฐีสหายของพ่อ กินอาหารแล้ว
ฟังไป แล้วได้มอบสาสน์ให้ไป นายโฆสกะนั้นไหว้เศรษฐีแล้ว รับหนังสือ
ออกไป ระหว่างทางไปถึงสถานที่อยู่ของคามิกเศรษฐีแล้ว ถ้ามถึงเรือน
ของเศรษฐี ยืนไหว้คามิกเศรษฐีนั้น ซึ่งนั่งอยู่นอกซุ้มประตูกำลังให้ช่าง
แต่งหมวดอยู่ เมื่อถูกถามว่า พ่อเอ๊ย เข้ามาแต่ไหนล่ะ จึงตอบว่า ท่าน
พ่อ ผมเป็นบุตรโกสัมพียเศรษฐี ขอรับ. คามิกเศรษฐีนั้นก็รำเรงยินดีว่า
บุตรเศรษฐีสหายเรา. ขณะนั้น ทาสีคนหนึ่งของธิดาเศรษฐี นำดอกไม้
มาให้ธิดาเศรษฐี. ลำดับนั้น เศรษฐีจึงกล่าวกะทาสีนั้นว่า พักงานนั้น
ไว้เสีย จงล้างเท้าพ่อโฆสกะ จัดที่นอนให้. ทาสีนั้นก็ทำตามคำสั่งแล้วไป
ตลาด นำดอกไม้มาให้ธิดาเศรษฐี. ธิดาเศรษฐีเห็นทาสีนั้นแล้วก็ดูนางว่า
วันนี้ เจ้าซักซำอยู่ข้างนอกนานนัก โกรธแล้วจึงกล่าวว่า เจ้ามัวทำอะไรใน
ที่นั่นตลอดเวลาเท่านี้ ทาสีกล่าวว่า แม่เจ้าอย่าพูดเลยเจ้าคะ ดิฉันไม่เคยเห็น
ชายหนุ่มรูปงามเห็นปานนี้เลย เขาเป็นชายหนุ่มคนหนึ่ง เป็นบุตรเศรษฐี
สหายบิดาของแม่เจ้า ดิฉันไม่อาจกล่าวถึงรูปสมบัติของเขาได้ ดิฉันกำลัง

จะไปนำดอกไม้มา ท่านเศรษฐีก็ใช้ให้ดิฉันล้างเท้าชายหนุ่มคนนั้น ให้
จัด ที่นอนให้ ด้วยเหตุนี้ ดิฉันจึงซักซำอยู่ข้างนอกเสียนาน เจ้าคะ. ธิดา
เศรษฐีแม่ฉัน ได้เคยเป็นแม่เรือนของชายหนุ่มนั้น ในอรรถภาพที่ ๔
เพราะเหตุนี้ ตั้งแต่ได้ฟังคำของทาสีนั้น ก็ไม่รู้สีกตัวว่ายืน ไม่รู้สีกตัวว่า
นั่ง นางก็พาทาสีนั้นไปยังที่นายโฆสกะนั้นนอนอยู่ มองดูเขากำลังหลับ
เห็นหนังสือที่ชายผู้ สงสัยว่านั่นหนังสืออะไร ไม่ปลุกชายหนุ่มให้ตื่น
หยิบหนังสือเอามาอ่าน ก็รู้ว่า ชายหนุ่มผู้นี้ถือหนังสือมาตัวไปด้วยตนเอง
จึงฉีกหนังสือนั้น. เมื่อชายหนุ่มนั้นยังไม่ตื่น ก็เขียนหนังสือ [เปลี่ยน
ความเสียใหม่] ว่า ท่านจงส่งสาสน์ของเราไปว่า เราส่งบุตรไปยังสำนัก
ท่าน คามิกเศรษฐีสหายเรามีธิดาเจริญวัยแล้ว ท่านจงรีบรวบรวมทรัพย์
ที่เกิดในที่อาณาบริเวณของเรา ถือเอาธิดาของคามิกเศรษฐี ทำการมงคล
แก่บุตรของเรา ด้วยทรัพย์ทุกอย่าง ๆ ละ ๑๐๐ แล้ว เมื่องานมงคล
เสร็จ ท่านจงส่งสาสน์ให้เราทราบ ว่า ทำการมงคลแล้วด้วยวิธีนี้ เรา
จักรู้จักที่พึงทำแก่ท่านในที่นี้ ใส่ตราหนังสือนั้นแล้วก็ผูกไว้ที่ชายผ้าเหมือน
เดิม ชายหนุ่มแม่ฉันอยู่บ้านคามิกเศรษฐีนั้นวันหนึ่งแล้ว รุ่งขึ้นก็อำลา
เศรษฐีไปยังบ้านของคนทำงานมอบหนังสือนั้นให้ คนทำงานอ่านหนังสือ
แล้ว ก็ให้ประชุมชาวบ้านกล่าวว่า ท่านทั้งหลาย อย่าสนใจเราเลย นาย
ของเราส่งข่าวมายังสำนักเราว่า จงนำเด็กหญิงมาด้วยทรัพย์ทุกอย่าง ๆ
ละ ๑๐๐ แก่บุตรคนโตของคุณ พวกท่านจงรีบรวบรวมทรัพย์ที่เกิดในที่
นี้มา แล้วก็จัดการพิธีมงคลเครื่องสักการะ. [แต่งงาน] ทุกอย่าง ส่งข่าว
แก่คามิกเศรษฐีให้รับแล้ว ให้ตกลงงานมงคล [สมรส] ด้วยทรัพย์

ทุกอย่าง ๆ ละ ๑๐๐ แล้วส่งหนังสือถึงโกสัมพิกะเศรษฐีว่า ข้ารู้ข่าวในหนังสือที่ท่านส่งไปแล้ว ก็กระทำกิจอย่างนี้ ๆ เสร็จแล้ว.

เศรษฐีฟังข่าวนั้นแล้วเหมือนถูกเผาแล้วในกองไฟฉะนั้น ถึงความเป็นโรคลงโลหิต เพราะอำนาจที่คิดว่า บัดนี้เราอดวายแล้ว ดังนี้ ก็ให้คนเรียกนายโหมสกะนั้นด้วยคิดจะทำอุบายบางอย่าง หมายใจว่าจักทำมันไม่ให้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติของตน ตั้งแตงามงคลเสร็จแล้ว ก็ส่งข่าวไปว่า เหตุไรบุตรของเราจึงอยู่เสียดายนอก จงรีบกลับมาเถิด เมื่อชายหนุ่มฟังข่าวแล้วก็เริ่มจะไป ธิดาเศรษฐีคิดว่า สามีนี้นี้เวลา ไม่รู้คอกว่า สมบัตินี้อาศัยเราจึงได้มา ควรที่เราจะทำบางอย่าง แล้วก็ทำอุบายห้ามแม่การไปของเขาเสีย แต่นั่นจึงกล่าวกะสามีนี้น่า พ่อหนุ่มอยู่ริบคว้นนักเลย ดิฉันก็จะไปบ้านของสกุล ชรรณดาว่าผู้ไปควรจะเตรียมการของตนแล้วจึงค่อยไป ฝ่ายโกสัมพิกะเศรษฐีรู้ว่าบุตรนั้นชักช้าอยู่ ก็ส่งข่าวไปอีกว่า เหตุไรบุตรเราจึงชักช้าอยู่ เราเป็นโรคลงโลหิต ควรที่เจ้าจะมาพบเราขณะที่ยังเป็นอยู่. เวลานั้น ธิดาเศรษฐีก็บอกแก่สามีนี้น่า เศรษฐีนั้นไม่ใช่บิดาของท่านดอก ท่านก็ยังเข้าใจว่าเป็นบิดา เศรษฐีนั้นส่งหนังสือแก่คนทำงาน เพื่อให้เขาฆ่าท่าน ดิฉันจึงเปลี่ยนหนังสือนั้น เขียนข้อความเสียใหม่ ทำสมบัตินี้ให้เกิดแก่ท่าน เศรษฐีนั้นเรียกท่านไป หมายใจจะทำท่านไม่ให้เป็นบุตรต่างหาก ท่านจงรอการตายของเศรษฐีนั้นเถิด.

ครั้งนั้น นายโหมสกะไม่ไปด้วยทั้งที่เศรษฐีนั้นก็เป็นอยู่ ต่อทราบบว่าเขาเพียบหนัก จึงไปนครโกสัมพี แม้ธิดาเศรษฐีก็ให้สัตตัญญาจำหมายภายนอกแก่สามีนี้น่า ท่านเมื่อเข้าไป ก็จัดอารักขาไว้ที่บ้านจึงเข้าไป

๑. ม. ๓๒๕ เป็นคนเดียวกันกับโกสัมพิกะเศรษฐี.

ตนเองก็ไปพร้อมกับบุตรเศรษฐี ยกแขนทั้งสองขึ้นทำเป็นรำให้ไปใกล้ ๆ เศรษฐี ซึ่งนอนอยู่ที่ค่อนข้างมืด เอาศีรษะกระแทกตรงหัวใจ เศรษฐี นั้นก็ทำกาละด้วยการกระแทกนั้นนั่นแหละ เพราะเขาหมดกำลัง. ชายหนุ่ม ก็ทำสรีระกิจของบิดา ให้สินบนแก่คนใกล้ชิดว่า พวกท่านจงบอกฉัน เป็นบุตรตัวของเศรษฐี จากนั้นวันที่ ๗ พระราชาทรงดำริว่าควรจะได้ คน ๆ หนึ่ง ซึ่งควรแก่ตำแหน่งเศรษฐี จึงทรงส่งคนไปสำรวจว่า เศรษฐี มีบุตรหรือไม่มีบุตร. พวกคนใกล้ชิดเศรษฐีก็กราบทูลพระราชาถึงว่า เศรษฐีมีบุตร พระราชาทรงรับรองแล้ว ก็ได้พระราชทานตำแหน่ง เศรษฐีแก่เขา เขาก็ชื่อว่าโฆสกเศรษฐี. ครั้งนั้น ภริยาก็กล่าวกะสามีว่า พ่อเจ้า ท่านก็เกิดมาต่ำ ดิฉันก็บังเกิดในสกุลตกยาก เราได้สมบัติเห็น ปานนี้ ก็ด้วยอำนาจกุศลที่เราทำกันแต่ปางก่อน แม้บัดนี้เราก็จักทำกุศล. สามีรับปากว่า ดิฉันน้องเอ๋ย ก็สละทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะทุกวัน ตั้ง ทานไว้เป็นประจำ.

ในสมัยนั้น บรรดาชนทั้งสองนั้น นางชุชชุตตรา จูติจากเทวโลก ถีอปฏิสนธิในครรภ์ของแม่นม ในเรือนของโฆสกเศรษฐี เวลาที่เกิด นางมีร่างค่อม เพราะฉะนั้น คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อว่า ชุชชุตตรา.

ส่วนนางสามาวดี จูติจากเทวโลกแล้ว ถีอปฏิสนธิในเรือนของ ภัททวดีเศรษฐี แคว้นภัททวดียะ. ต่อมาครั้นนั้นเกิดฉาดกภัยอดอยาก ผู้คนทั้งหลายกลัวอดอยาก จึงแยกย้ายกันไป. ครั้งนั้น ภัททวดีเศรษฐี นี้ปรึกษากับภริยาว่า น้องเอ๋ย ฉาดกภัยนี้ยังไม่ปรากฏภายใน จำเราจักไป หาโฆสกเศรษฐีสหายเราในกรุงโกสัมพี สหายนั้นพบเรา คงจักไม่รู้จัก นัยว่าเศรษฐีนั้นได้เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นกันของโฆสกเศรษฐีนั้น เพราะ

เหตุนี้ จึงกล่าวอย่างนี้. ภัททวดีเศรษฐีนั้น ให้คนที่เหลือกลับกันแล้ว ก็พาภริยาและธิดาเดินทางไปกรุงโกสัมพี ทั้งสามคนประสบทุกข์เป็นอันมากในระหว่างทาง ก็บรรลुरु้งโกสัมพีตามลำดับ พักอาศัยอยู่ ณ ศาลาหลังหนึ่ง. ฝ่ายโฆสกเศรษฐี ให้เขาจัดมหาทานแก่พวกคนกำพร้า คนเดินทาง ไกล วณิพก และยากไร้ประดุจเรือกของตน. ครั้งนั้น ภัททวดีเศรษฐีนี้ ก็คิดว่า เราไม่อาจแสดงตัวแก่เศรษฐีสหาย ด้วยเพศของตนกำพร้านี้ได้ เมื่อร่างกายเป็นปกติ เรานุ่งห่มดีแล้วจึงจักไปพบเศรษฐี แม้ทั้งสองคน ก็ส่งธิดาไปโรงทานของโฆสกเศรษฐี เพื่อนำอาหารมาให้ตน ธิดานั้นก็ถือภาชนะไปโรงทาน ยืนเอียงอายอยู่ ณ โอกาสแห่งหนึ่ง คนจัดการทาน เห็นนางก็คิดว่า คนอื่น ๆ ทำเสียงดังเหมือนกับชาวประมงแย่งซื้อและขาย ปลาในที่ประชุมพร้อมหน้ากัน ได้แล้วก็ไป ส่วนเด็กหญิงผู้นี้ คงจักเป็นกุลธิดา เพราะฉะนั้น อุปริสัมปทาของนางจึงมีอยู่. แต่นั้นจึงถามนางว่า แม่หนู เหตุไรเจ้าจึงไม่รับเพื่อนกะคนอื่น ๆ เล่า. นางตอบว่า พ่อท่าน ดิฉันจักกระทำการเบียดเสียดกันขนาดนี้เข้าไปได้อย่างไร. เขาถามว่า แม่หนู พวกเจ้ามีกี่คนเล่า. นางตอบว่า ๓ คนจะพ่อท่าน. เขาก็ให้ข้าว ๓ ก้อน นางก็ให้ข้าวนั้นแก่บิดามารดา บิดาหิวโหยมานานกินเกินประมาณก็เลยตาย. รุ่งขึ้น นางก็ไปรับข้าวมา ๒ ก้อนเท่านั้น วันนั้นภริยาเศรษฐี ก็ตายเสียต่อจากเวลาเที่ยงคืน เพราะลำบากด้วยอาหารและเพราะเสรำโศกถึงเศรษฐีที่ตาย. วันรุ่งขึ้น ธิดาเศรษฐีรับก้อนข้าวก้อนเดียวเท่านั้น คนจัดการทาน ใคร่ครวญดูภริยาของนาง จึงถามว่า แม่หนู วันแรกเจ้ารับก้อนข้าวไป ๓ ก้อน รุ่งขึ้นรับก้อนข้าวไป ๒ ก้อน วันนี้รับก้อนข้าวก้อนเดียวเท่านั้น เกิดเหตุอะไรขึ้นหรือ นางจึงบอกเล่าเหตุการณ์นั้น. เขาถามว่า แม่หนู

เจ้าเป็นชาวบ้านไหนเล่า. นางก็เล่าเหตุการณ์โดยตลอด. เขากล่าวว่า แม่หนู เมื่อเป็นดั่งนั้น เจ้าก็เป็นธิดาเศรษฐีของเรา เราไม่มีเด็กหญิงอื่น ๆ เจ้าจึงเป็นธิดาเราเสียตั้งแต่บัดนี้ แล้วก็รับนางไว้เป็นธิดา.

นางได้ยินเสียงดังอื้ออึงในโรงทานก็ถามว่า พ่อท่าน เหตุไรจึงเสียงดังลั่น ดั่งนี้. เขาก็ตอบว่า แม่หนู ในระหว่างคนมาก ๆ ไม่อาจทำให้มีเสียงเบาลงได้ดอก. นางกล่าวว่า พ่อท่าน ฉันรู้อุบายในเรื่องนี้. เขาถามว่า ควรจะทำอย่างไรเล่า แม่หนู. นางบอกว่า พ่อท่าน พวกท่านจงทำรั้วไว้รอบ ๆ ประกอบประตู ๒ ประตู. ให้ตั้งภาชนะ [แจกทาน] ไว้ข้างใน ให้คนเข้าไปทางประตูหนึ่ง รับอาหารแล้วให้ออกไปทางประตูหนึ่ง. เขารับว่า ดีละแม่หนู แล้วก็ให้กระทำอย่างนั้น. ตั้งแต่วันรุ่งขึ้น นับแต่นั้นมาโรงทานก็มีเสียงเงียบประหนึ่งสงบไป. แต่นั้นโสมสกเศรษฐีได้ยินเสียงดังอื้ออึงในโรงทานมาแต่ก่อน. ครั้งนั้น เมื่อไม่ได้ยินเสียงนั้น. จึงเรียกคนจัดการทานมา ถามว่า วันนี้ท่านให้เขาให้ทานแล้วหรือ เขาตอบว่า ให้ทานแล้ว นายท่าน. เศรษฐีถามว่า ถ้าเช่นนั้น เหตุไรจึงไม่ได้ยินเสียงในโรงทานเหมือนแต่ก่อน. เขาตอบว่า จริงสิ นายท่าน ผมมีธิดาอยู่คนหนึ่ง ผมทำคามอุบายที่นางบอก จึงทำโรงทานให้ไม่มีเสียง. เศรษฐีถามว่า เจ้าไม่มีธิดา เจ้าได้ธิดามาแต่ไหน. คนจัดการทานนั้น ก็เล่าเรื่องที่ธิดามาทุกอย่างแก่เศรษฐี เพราะไม่อาจจะหลอกลวงได้. เศรษฐีกล่าวว่า พ่อมหาอำริย เหตุไรเจ้าจึงได้ทำกรรมหนักเห็นปานนี้ ไม่บอกเรื่องธิดาซึ่งอยู่ในสำนักคนแก่เราเสียตั้งนานเพียงนี้ เจ้าจงรีบให้นำนางมาไว้เรือนเรา. คนจัดการทานนั้นฟังคำเศรษฐีแล้ว ก็ให้นำนางมา ทั้งที่ตนไม่ประสงค์เช่นนั้น. ตั้งแต่นั้นมา เศรษฐีก็ตั้งนางไว้ในตำแหน่งธิดา

คิดว่าจะรับขวัญธิดา จึงจัดหญิงสาว ๕๐๐ นางที่มีวัยรุ่นเดียวกัน จากสกุลที่มีชาติทัดเทียมกับตนมาเป็นบริวารของนาง.

ต่อมาวันหนึ่ง พระเจ้าอุเทนเสด็จตรวจพระนครทอดพระเนตรเห็นนางสาวมาดนั้น มีหญิงสาวเหล่านั้นแวดล้อมเล่นอยู่ ตรัสถามว่า เด็กหญิงนี้ของใคร ทรงสดับว่า ธิดาของโฆสกเศรษฐี ตรัสถามว่า ไม่มีสามีหรือ เมื่อเขาพูดว่า ไม่มีสามี จึงดำรัสสั่งว่า พวกเจ้าจงไปบอกเศรษฐีว่าพระราชามีพระราชประสงค์ธิดาท่าน. เศรษฐีฟังแล้ว บอกเขาว่า เราไม่มีเด็กหญิงอื่น ๆ ไม่อาจให้ธิดาคนเดียวอยู่กับสามีได้. พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วสั่งให้เศรษฐีและภริยาอยู่นอกบ้าน ให้ปิดประตูตีตราทั่วทุกหลังเรือน. นางสาวมาดไปเล่นเสียนอกบ้านกลับมาเห็นบิดามารดานั่งอยู่นอกบ้าน จึงถามว่า แม่จ๋า พ่อจ๋า เหตุไรจึงมานั่งที่นี่. เศรษฐีและภริยาก็แจ้งเหตุนั้น. นางจึงกล่าวว่า แม่จ๋า พ่อจ๋า อย่าทูลตอบพระราชาย่างนั้นสิจ๊ะ บัดนี้จงให้ทูลอย่างนี้นะพ่อนะว่า ธิดาของเราไม่อาจอยู่ผู้เดียวกับสามีได้ ถ้าพระองค์ทรงให้หญิงสาว ๕๐๐ คน บริวารของนางอยู่ด้วย นางจึงจะอยู่ด้วย. เศรษฐีกล่าวว่า ดีละลูกเอ๋ย พ่อไม่รู้จิตใจของเจ้านี้ เศรษฐีและภริยาจึงกราบทูลอย่างนั้น พระราชาทรงเลื่อมใสยิ่งขึ้นไป ตรัสว่า ๑,๐๐๐ คนก็ช่างเถิด จงนำมาทั้งหมด. ครั้งนั้น เศรษฐีและภริยาจึงนำธิดานั้น มีหญิง ๕๐๐ คนเป็นบริวารไปยังพระราชนิเวศน์ โดยมณฑลนักษัตรฤกษ์อันเจริญ พระราชาก็ทรงทำหญิง ๕๐๐ คนเป็นบริวารของนางแล้ว ทรงทำอภิเษกให้นางอยู่ในปราสาทหลังหนึ่ง.

ก็สมัยนั้น ในกรุงโกสัมพี เศรษฐี ๓ คนคือโฆสกเศรษฐี กุกกุ-เศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี เป็นสหายนกันและกัน. เศรษฐีแม่ทั้ง ๓ คน

ก็บำรุงดาบส ๕๐๐ รูป แม่เหล่าดาบสก็อยู่ในสำนักเศรษฐีทั้ง ๓ คนนั้น ๔ เดือน อยู่ป่าหิมวันต์ ๘ เดือน. ต่อมาวันหนึ่ง ดาบสเหล่านั้นมาจาก ป่าหิมวันต์ หิวกระหายลำบากในทางกันดารมาก จึงพากันไปยังต้นไทร ใหญ่ต้นหนึ่ง มุ่งหวังรับการสงเคราะห์จากสำนักเทวดาที่สถิตอยู่ ณ ต้น ไทรใหญ่นั้น นั่งกันอยู่. เทวดาก็ยื่นมือที่ประดับด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง หลังถวายน้ำปานะที่ควรแก่การดื่มเป็นต้นแก่ดาบสเหล่านั้น ช่วยบรรเทา ความลำบากได้. ดาบสเหล่านั้นประหลาดใจ เพราะอานุภาพของเทวดา จึงถามว่า ท่านเทวดา ท่านทำกรรมอะไรหนอ จึงได้สมบัตินี้. เทวดา บอกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า พุทธะ ทรงอุบัติแล้วในโลก บัดนี้ พระองค์ประทับอยู่กรุงสาวัตถี ฤๅหิภคิชี้ออนาถบิณฑิกะอุปัฏฐาก พระองค์อยู่ วันอุโบสถ อนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น ให้ค่าอาหารประจำวัน แก่คนงานของคนแล้วให้ทำอุโบสถ ก็เราเข้าไปเพื่อต้องการอาหารเข้า ในตอนกลางวันวันหนึ่ง ไม่เห็นคนงานใคร ๆ ทำงานเลย จึงถามว่า เหตุไรวันนี้คนงานทั้งหลายไม่ทำงานกัน คนทั้งหลายจึงบอกเรื่องนั้น แก่เรา เมื่อเป็นดังนั้น เราจึงกล่าวว่า บัดนี้ก็ล่วงไปตั้งครึ่งวันแล้ว เรา จะอาจทำอุโบสถได้ครึ่งวันหรือหนอ. แม่นั้น คนทั้งหลายก็บอกแก่เศรษฐี แล้ว เศรษฐีกล่าวว่า ทำครึ่งวันก็ได้ เราฟังคำนั้นแล้ว ก็สมათานอุโบสถ ครึ่งวันท่ากาละเสียในวันนั้นนั่นเองแล้วมาได้สมบัตินี้. ครั้งนั้นดาบสเหล่านั้ น เกิดปีติปราโมทย์ว่า เขาว่าพระพุทธเจ้าทรงอุบัติแล้ว ในโลก แม้ ประสงค์จะไปจากที่นั่นสู่กรุงสาวัตถี ก็คิดว่าพวกเศรษฐีผู้อุปัฏฐากเรามีอุป- ภาระมาก จำเราจักบอกเรื่องนั้นแก่เศรษฐีเหล่านั้น จึงพากันไปกรุง โโกสัมพี พวกเศรษฐีกระทำสักการะสัมนานะเป็นอันมาก จึงบอกว่า พวก

เราจะไปกันในวันนี้แหละ. พวกเศรษฐีต่อว่าว่า ท่านเจ้าข้า พวกท่านรีบร้อนนักหรือ เมื่อก่อนท่านอยู่กัน ๔-๕ เดือนแล้วจึงไป จึงบอกเรื่องนั้น. เมื่อเหล่าเศรษฐีบอกว่า ท่านเจ้าข้า ถ้าอย่างนั้นพวกเราก็จะไปกันทั้งหมด ก็บอกว่าพวกเราจะไปกัน พวกท่านก็ค่อย ๆ มากันเถิด แล้วไปถึงกรุงสาวัตถี บวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็บรรลुพระอรหัต.

ฝ่ายเศรษฐีเหล่านั้น มีเกวียน ๕๐๐ เล่มเป็นบริวาร ถึงกรุงสาวัตถี ในภายหลัง ตั้งค่ายพักในที่ไม้อัดพระเชตะวันวิหาร เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ นั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดา ทรงแสดงธรรมด้วยอำนาจจริยาของคนเหล่านั้น จบเทศนา เศรษฐีทั้ง ๓ คน ก็ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล นิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น ถวายมหาทาน แก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขในวันรุ่งขึ้น นิมนต์เพื่อเสวยในวันนี้ โดยทำนองนั้นนั่นแล ถวายขันธวารัถทาน (ทานของคนตั้งค่ายพัก) ลีนไปครึ่งเดือน จึงทูลอ่อนวอนพระศาสดา เพื่อเสด็จมาสู่นครของตน. พระศาสดาตรัสว่า พระตถาคตทั้งหลายยินดีนักในเรื่องว่าง ดังนี้. เศรษฐีเหล่านั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ทราบกันแล้ว แล้วกราบทูลว่า ขอพระองค์โปรดเสด็จมาตามสาสน์ที่พวกข้าพระองค์ส่งมานะพระเจ้าข้า ถวายบังคมพระศาสดาทำประทักษิณเวียนขวา ๓ รอบแล้ว กลับไปนครของตนทั้ง ๓ คน ก็ให้สร้างพระวิหารในอุทยานของตน วิหารที่โฆสกเศรษฐีสร้าง ชื่อว่า โฆสิตาราม ที่กุกกุเศรษฐีสร้าง ชื่อว่ากุกกุฎาราม ที่ปาวาริกเศรษฐีสร้าง ชื่อว่าปาราริกัมพวันวิหาร. เศรษฐีเหล่านั้นให้สร้างวิหารเสร็จแล้วส่งทูตไปทูลพระศาสดาว่า ขอพระศาสดาโปรดเสด็จมาพระนครนี้ เพื่อสงเคราะห์พวกข้าพระองค์เถิด.

พระศาสดาทรงพระดำริว่า จักเสด็จไปกรุงโกสัมพี มีภิกษุสงฆ์
หมู่ใหญ่เป็นบริวาร เสด็จออกจาริก ทรงเห็นอุปนิสัยพระอรหันต์ของ
มัลลิกหิตยพราหมณ์ ในระหว่างทาง จึงคิดการเสด็จไปกรุงโกสัมพี เสด็จ
ไปยังนิคม ชื่อว่ากัมมาสธัมมะ แคว้นกุรุ. สมัยนั้น มัลลิกหิตยพราหมณ์
บำเรอไฟอยู่นอกบ้านตลอดคืนยังรุ่ง เช้าตรู่ จึงเข้ามาบ้าน วันรุ่งขึ้น
แม้พระศาสดา ก็เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในบ้าน เดินสวนทางกัน แสดง
พระองค์แก่มัลลิกหิตยพราหมณ์. มัลลิกหิตยพราหมณ์นั้น เห็นพระทศพล
ก็คิดว่า เราเที่ยวแสวงหาเด็กหนุ่ม ที่ทัดเทียมกันกับรูปสมบัติแห่งธิดา
ของเรา ตลอดเวลาเท่านี้ เมื่อรูปสมบัติแม่มีอยู่ เราก็ปรารถนาการ
บรรพชาที่ผู้ใดอยู่เช่นนี้เหมือนกัน แต่บรรพชิตผู้นี้ งามน่าชม ช่าง
เหมาะสมกับธิดาของเราจริง ๆ จึงรีบกลับไปเรือน. นับว่า พราหมณ์นั้น
เป็นวงศ์บรรพชิตวงศ์หนึ่งมาก่อน ด้วยเหตุนั้น พอเห็นบรรพชิตเท่านั้น
จิตใจของเขาจึงน้อมไป พราหมณ์ปรึกษากะนางพราหมณีว่า น้องเอ๋ย
ฉันปรารถนาการบรรพชาอย่างนี้ ฉันไม่เคยพบบรรพชิตเห็นปานนี้ เป็น
เพศพราหมณ์มีผิวพรรณดั่งทอง ช่างเหมาะสมกับธิดาแท้ ๆ จงรีบแต่ง
ตัวธิดาของเจ้าสิ. เมื่อนางพราหมณีกำลังแต่งตัวธิดาอยู่ พระศาสดาก็ทรง
แสดงพระเจดีย์คือรอยพระบาทไว้ในที่ที่เขาพบพระองค์ เสด็จเข้าไป
ภายในพระนคร. ขณะนั้น พราหมณ์พาธิดาพร้อมกับนางพราหมณี
มาอยู่ที่นั่น ตรวจดูรอบ ๆ เพราะเขามาเวลาที่พระศาสดาเสด็จเข้าไปใน
หมู่บ้าน ไม่เห็นพระทศพล ก็ปรึกษานางพราหมณีว่า การกระทำของเจ้านี้
ชื่อว่าดีไม่มีเลย เพราะเจ้ามัวทำซกซำอยู่ บรรพชิตผู้นั้นจึงออกไปเสีย.
พราหมณ์ตรวจดูที่พระศาสดาเสด็จไปว่า บรรพชิตไปแล้ว ช่างก่อนเกิด

ไปทางทิศไหนหรือไปทางทิศนี้ ก็พบเจดีย์คือรอยพระบาท กล่าวว่
แม่มหาจำเริญ นี้อย่างนุชนั้น เขาคงจักไปทางนี้. ขณะนั้น นาง-
พราหมณ์เห็นเจดีย์คือรอยพระบาทของพระศาสดา คิดว่า ตาพราหมณ์
ผู้นี้ช่างโง่จริงหนอ ไม่รู้ความหมายแม้เพียงคัมภีร์ของตน จึงทำการ
เย้ยหยัน พูดกับพราหมณ์นั้นว่า ท่านพราหมณ์ ท่านโง่เพียงนี้แล้ว
ยังจะมาพูดว่า เราจะให้ธิดาแก่บุรุษผู้เห็นปานนั้น. ด้วยว่า ธรรมดา
รอยเท้าของบุรุษผู้ที่ระเคຍ้อมแล้ว โทสะประทุษร้ายแล้ว โมหะให้ลุ่มหลง
แล้วจะไม่เป็นเช่นนั้น คุณิพราหมณ์ นั้นเป็นรอยเท้าของพระสัพพัญญู-
พุทธะ ผู้มีหลังคาเปิดแล้วในโลก.

รตตสฺส ทิ อุกกุฏิกํ ปทํ ภเว

ทฎฐสฺส โหติ อวกทฺตมิตํ ปทํ

มฺพหสฺส โหติ สหฺสาณูปิตํ

วิภูจฺจนทสฺส อิทมิติสํ ปทนฺติ.

แท้จริง รอยเท้าของผู้ที่ถูกระเคຍ้อมแล้วพึงเป็น
รอยเท้ากระหย่ง รอยเท้าของผู้ที่ถูกโทสะประทุษ-
ร้ายแล้ว พึงเป็นรอยเท้าจิกปลาย รอยเท้าของผู้ที่ถูก
โมหะให้ลุ่มหลงแล้ว พึงเป็นรอยเท้าที่กดลงสั้นเท้า
นี้เป็นรอยเท้าของผู้ที่มีหลังคาเปิดแล้วแล.

เมื่อนางพราหมณ์พูดเพียงนั้น พราหมณ์นั้นก็ไม่ได้ฟังคำ กลับหาว่า
เป็นหญิงปากร้ายเสียเข้าไป. เมื่อสองสามีภริยาพูดทู่เถียงกันอยู่นั้นแล
พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาต พร้อมกับภิกษุสงฆ์ เสร็จแล้ว

จึงเสด็จออกไป ใกล้เคียงที่พราหมณ์แลเห็นได้. พระแลเห็นพระ-
ศาสดาเสด็จมาแต่ไกล ก็บอกนางพราหมณ์ ว่าเรงี่ยมแยมพูดว่า ผู้นี้
คือบุรุษผู้นั้น จึงยื่นทรงพระพักตร์ทูลว่า ท่านบรรพชิตผู้เจริญ ข้าพเจ้า
เที่ยวหาท่านตั้งแต่เช้า. ในชมพูทวีปนี้ ไม่มีสตรีผู้ใดมีรูปร่างงามเสมอกับ
ธิดาของข้าพเจ้า แม้บุรุษก็ไม่มีผู้ใดมีรูปร่างงามเสมอกับท่าน ข้าพเจ้าให้ธิดา
ของข้าพเจ้า เพื่อท่านจะได้เลี้ยงดู ท่านรับนางไปเกิด. ครั้งนั้น
พระศาสดาจึงตรัสกะพราหมณ์นั้นว่า พราหมณ์ แม้แต่เหล่าเทพธิดาอยู่
ในสวรรค์ชั้นกามาจร มีรูปเลอเลิศ มีผิวพรรณต่างๆ กัน มายืนใน
ตάνักกล่าวถ้อยคำเพื่อประเล้าประโลมเรา เรายังไม่ปรารถนา จะป่วยกล่าว
ไปไยถึงธิดาของท่านว่าเราจะรับ ครั้นตรัสแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติณฺจ รากิ

นาโหสิ ฉนฺโท อปี เมถุนสุมี

กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปฺมณฺณํ

ปาทาปี นํ สมฺมุสิตฺตํ น อิจฺเณ.

เพราะเห็นนางตัณหา นางอรดี นางราคา แม้
ความพอใจในเมถุน ก็ไม่มีเลย สรีระนี้ เต็มไปด้วย
อุจจาระปัสสาวะทั้งนั้นหนอ แม้แต่เท้า เราก็ไม่
ปรารถนาจะแตะต้องนาง.

นางมาคันทิยาคิดว่า ชรรณาคคนที่ไม่ต้องการพูดปฏิเสธว่า อย่าเลย
เท่านั้นก็ควร แต่บรรพชิตผู้นี้ ทำสรีระของเราให้เป็นที่เต็มไปด้วย
อุจจาระปัสสาวะ แล้วยังพูดว่า แม้แต่เท้า ก็ไม่ปรารถนาจะแตะต้อง.

เราเมื่อได้ตำแหน่งยิ่งใหญ่ตำแหน่งหนึ่ง จักดูจุดจบของบรรพชิตนั้นแล้ว
ผูกอาฆาตไว้. พระศาสดามีได้ทรงใส่พระทัยนาง ทรงเริ่มพระธรรมเทศนา
โปรดพรหมณ์ ด้วยอำนาจจริยาของเขา. จบเทศนา สองสามีภริยา
ก็ดำรงอยู่ในอนาคามีผลแล้วดำริว่า บัดนี้เราไม่ต้องการครองเรือนแล้ว
จึงให้มาคัณขิยพรหมณ์ผู้เป็นอารัทธิคาไว้ ทั้งสองคนก็บวชแล้วบรรลุ
พระอรหัต. ครั้งนั้น พระเจ้าอุเทนได้ทรงทำการพูดจาตกลงกับมาคัณขิย-
พรหมณ์ผู้เป็นอา แล้วทรงนำเด็กสาวมาคัณขิยา มายังพระราชนิเวศน์
ด้วยพระราชนาฎภาพ ทรงอภิเษกพระราชทานปราสาทต่างหาก เพื่อพระ-
นางมาคัณขิยากับบริวารสตรี ๕๐๐ ได้อยู่.

ฝ่ายพระศาสดา เสด็จจาริกโดยลำดับ มาถึงกรุงโกสัมพี. ท่าน
พวกเศรษฐี [๓ คน] รู้ว่าพระศาสดาเสด็จมา จึงออกไปรับเสด็จ
ถวายเป็นคนด้วยเบญจางคประดิษฐ์นั่ง ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง กราบทูล
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วิหารทั้ง ๓ นี้ ข้าพระองค์
สร้างเจอะจงพระองค์ ขอได้โปรดทรงรับวิหารทั้งหลาย เพื่อสงเคราะห์
สงฆ์ที่จาริกมาแต่ทิศทั้ง ๔ เถิด พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ
วิหารไว้. แม้เศรษฐีเหล่านั้น ก็อาราธนาพระศาสดา เพื่อเสวยอาหาร
ในวันรุ่งขึ้น ถวายบังคมแล้วก็กลับบ้าน. ฝ่ายพระนางมาคัณขิยา ทรง
ทราบข่าว พระศาสดาเสด็จมา จึงให้เรียกเหล่านักเลงผู้ตัดช่องมาแล้ว
ให้สินจ้างแก่นักเลงเหล่านั้น ตรัสว่า พวกเจ้าจงดำพระสมณโคดมด้วย
ทำนองอย่างนี้ แลส่งไป. นักเลงเหล่านั้นก็ดำพระศาสดาพร้อมทั้งบริวาร
เวลาเสด็จเข้าภายในหมู่บ้าน ด้วยเรื่องสำหรับค่า มีอย่างต่าง ๆ. ท่าน
พระอนันท์กราบทูลพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เราจักไม่อยู่

ในสถานที่ดำกันเห็นปานนี้ จักไปนครอื่น. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
อานนท์ ชรรมาพระตถาคตย่อมไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ๘ ประการ
เสียง [ดำ] แม่นี่ก็จักดำเนินไปไม่เกิน ๗ วัน ทัณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่ง
จักตกอยู่เหนือพวกที่ดำนั้นแหละ เธออย่าวิตกไปเลย. ส่วนเศรษฐีของ
นครทั้ง ๓ คนนั้น ทูลให้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไป ด้วยสักการะ
ยิ่งใหญ่ ถวายมหาทาน. เศรษฐีเหล่านั้นกำลังถวายทานต่อเนื่องกันไป
ก็ล่วงเวลาไปเดือนหนึ่ง. ครั้งนั้น เศรษฐีเหล่านั้น ก็ดำริอย่างนี้ว่า
ชรรมาพระพุทเจ้าทั้งหลาย ทรงอุบัติมาอนุเคราะห์โลกทั้งปวง เราจัก
ให้โอกาสแก่คนเหล่านี้กันบ้าง. เศรษฐีชาวกรุงโกสัมพีนัน จึงให้โอกาส
แก่ประชาชนดังแต่นั้นมา ชาวกรุงทั้งหลาย จึงถวายมหาทาน โดยจัด
เป็นสายคนร่วมถนน สายคนร่วมคณะ.

ต่อมาวันหนึ่ง พระศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่งในเรือน
ของหัวหน้าช่างทำดอกไม้. ขณะนั้นนางขุชชุตตรา หญิงรับใช้พระนาง
สามาวดี นำกหาปณะ ๘ กหาปณะไปเรือนนั้น เพื่อต้องการดอกไม้
หัวหน้าช่างทำดอกไม้ เห็นนางก็กล่าวว่า แม่ขุชชุตตรา ไม่มีเวลาทำดอกไม้
ให้เธอดอก ฉันจักเลี้ยงดูพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประมุข แม้เธอ
ก็จงเป็นสหายในการเลี้ยงดูด้วย. ด้วยอาการอย่างนี้ ตั้งแต่นั้นไป เธอก็
จักพ้นจากการต้องขวนขวายรับใช้คนเหล่านี้. แต่เนิ่น นางขุชชุตตรา
บริโภคอาหารที่คนได้แล้ว ก็ทำการขวนขวายในโรงอาหาร เพื่อพระ-
พุทเจ้าทั้งหลาย. นางเรียนธรรมที่พระศาสดาตรัสด้วยอำนาจอุปนิสันทนกา
ไว้ได้ทั้งหมด แต่ฟังอนุโมทนาแล้วก็ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล. นางให้
๘ กหาปณะในวันอื่น ๆ รับดอกไม้ทั้งหลายแล้วก็ไป แต่ในวันนั้นไม่

เกิดจิตคิดอยากได้ในทรัพย์ของผู้อื่น เพราะเป็นผู้เห็นสังจะแล้ว จึงให้
หมดทั้ง ๘ กหาปณะ. แล้วบรรจุดอกไม้เต็มกระเช้า นำดอกไม้ไปสำนัก
พระนางสามาวี. ลำดับนั้น พระนางตรัสถามนางว่า แม่อุตตรา ใน
วันก่อน ๆ เจ้านำดอกไม้มาไม่มากเลย แต่วันนี้ดอกไม้มาก พระราชา
ของเราทรงเลื่อมใสยิ่งขึ้นหรือ. นางไม่ปิดบังกรรมที่คนทำแต่ก่อน
เพราะเป็นผู้ไม่ควรพูดเท็จ บอกเรื่องทั้งหมดเลย ครั้นถูกถามว่า เพราะ
เหตุไรวันนี้จึงนำมามาก จึงกล่าวอย่างนี้ว่า วันนี้ดิฉันฟังธรรมของพระ-
ทศพล กระทำให้แจ้งอมที่ธรรมแล้ว เพราะเหตุนี้ดิฉันจึงไม่หลอกหลวง
พวกท่านเจ้าค่ะ. สตรีทั้งหลายฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า แม่อุตตรา
เจ้าจงให้อมธรรมที่เจ้าได้แล้ว แก่พวกเราด้วย แล้วก็พากันเหยียดมือ
ออกขอทุกคน. นางจึงกล่าวว่า แม่เจ้าเอ๋ย ให้อย่างไม่ได้ดอก แต่
ดิฉันจักแสดงธรรมแก่ท่าน ตามทำนองที่พระศาสดาตรัสแล้ว. เมื่อเหตุ
ของคนมีอยู่ พวกท่านจักได้ธรรมนั้น. สตรีทั้งหลายกล่าวว่า ถ้าอย่าง
นั้น จงกล่าวเกิดแม่อุตตรา. นางกล่าวว่า จะกล่าวอย่างนั้นไม่ได้ดอก
จงจัดอาสนะสูง ๆ แก่ดิฉัน พวกท่านจงนั่งอาสนะต่ำ ๆ. สตรีแม่ทั้ง
๕๐๐ นางนั้น ก็ให้อาสนะที่สูงแก่นางขุชชุตตรา ส่วนตนเองนั่งอาสนะ
ที่ต่ำ. แม่นางขุชชุตตรา ตั้งอยู่ในเสกขปฏิสัมภิกา แสดงธรรมแก่สตรี
เหล่านั้น. จบเทศนา สตรีทั้งหมดมีพระนางสามาวดีเป็นพระประมุข
ก็ดำรงอยู่ในโศคาปีตติผล. ตั้งแต่นั้นมา สตรีเหล่านั้นก็ให้นางขุชชุตตรา
เลิกทำหน้าที่ทำงานรับใช้ แล้วกล่าวว่า ท่านฟังธรรมกถาของพระศาสดา
แล้วนำมาให้พวกเราฟัง. ตั้งแต่นั้นมา แม่นางขุชชุตตรา ก็ได้กระทำ
อย่างนั้น.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร นางขุชชุตตราณี จึงบังเกิดเป็นทาสี.
ตอบว่า ดังได้สดับมา นางขุชชุตตราณี ในศาสนาพระพุทธเจ้าพระนาม
ว่า กัสสปะ ได้ให้สามเณริรูปหนึ่งทำการรับใช้ตน ด้วยกรรมนั้น นาง
จึงบังเกิดเป็นทาสีของคนอื่นถึง ๕๐๐ชาติ. ถามว่า เพราะเหตุไร จึงเป็น
หญิงค่อม. ตอบว่า เขาเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติ นางอยู่ใน
ราชนิเวศน์ของพระเจ้ากรุงพาราณสี เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง
ประจำราชสกุลเป็นคนค่อม จึงทำการเย้ยหยันต่อหน้าเหล่าสตรีที่อยู่ด้วย
กันกับตน เที้ยวทำอาการว่าเป็นคนค่อม. เพราะเหตุนั้น นางจึงบังเกิด
เป็นหญิงค่อม. ถามว่า ก็นางทำบุญอะไรจึงเป็นผู้มีปัญญา. ตอบว่า
เขาเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าบังเกิดในอุบัตินางบังเกิดแล้ว อยู่ในราชนิเวศน์ของ
พระเจ้ากรุงพาราณสี เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ อบรมที่เต็ม
ด้วยข้าวปายาสร้อนจากรพนิเวศน์เดินไป กล่าววาท่านเจ้าข้า โปรด
หยุดพักตรงนั้น แล้วต่อไป จึงปลดทองปลายแขน ๘ วง ถวายไป.
ด้วยผลของกรรมนั้น นางจึงบังเกิดเป็นผู้มีปัญญา.

ครั้งนั้นแล สตรี ๕๐๐ นาง บริวารของพระนางสามาวดี แม้
แทบตลอดสัจจะแล้ว ก็ไม่ได้ไปสำนักของพระศาสดาเฝ้าพระพุทธเจ้า
คามกาลอันสมควร เพราะพระราชานำไม่ทรงมีศรัทธา. เพราะเหตุนี้
เมื่อพระทศพลเสด็จพระราชดำเนินระหว่างถนน เนื้อหน้าต่างท่งหลาย
มีไม่พอ สตรีเหล่านั้นที่เจ้าช่องในห้องของคนมอญ. [พระศาสดา].
ต่อมาวันหนึ่ง พระนางมาคันถิยา เสด็จดำเนินออกจากชั้นปราสาทของ
พระองค์ ไปยังที่อยู่ตรีเหล่านั้น เห็นช่องของห้องจึงทรงถามว่า
นี่อะไร เมื่อสตรีเหล่านั้นไม่รู้เรื่องการผูกอาฆาตในพระศาสดาของพระ-

นางมาคัณทียาจึงทูลว่า พระศาสดาเสด็จมาพระนครนี้ พวกเรายืนที่ตรงนั้น
จักเห็นจักบูชาพระศาสดา เจ้าคะ ทรงคิดว่า สตรีเหล่านี้เป็นอุปัฏฐายิกา
ของพระสมณโคดมฉันนั้น เราจักรู้จักที่พึงทำแม่แก่สตรีเหล่านี้ แล้วเสด็จไป
กราบทูลพระราชาวา ข้าแต่พระมหाराชเจ้า สตรีเหล่านี้ พร้อมกับพระ-
นางสามาวดี ปรารถนาจะออกไปภายนอก มันจะทำชีวิตของพระองค์
ให้ม้วยมรณที่สุด ๒ - ๓ วัน เพคะ. พระราชาไม่ทรงเชื่อว่าสตรีเหล่านั้น
จักกระทำอย่างนั้น. แม่เมื่อพระนางมาคัณทียาทูลอีก ก็ไม่ทรงเชื่ออยู่
นั่นเอง. ครั้งนั้น แม่เมื่อพระนางกราบทูลถึง ๓ ครั้ง พระราชาก็มิได้
ทรงเชื่อ พระนางมาคัณทียาจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ถ้า
พระองค์ไม่ทรงเชื่อ ขอพระองค์โปรดเสด็จไปยังที่อยู่ของสตรีเหล่านั้นแล้ว
ทรงสอบสวนดู เพคะ. พระราชาเสด็จไปพบช่องในห้องทั้งหลาย ตรัส
ถามว่า อะไร เมื่อเขากราบทูลความข้อนั้น ก็มิได้ทรงกริ้วสตรีเหล่านั้น
ไม่ตรัสอะไร เพียงรับสั่งให้ปิดช่องเหล่านั้นเสีย. พระนางมาคัณทียาตรัสว่า
พระนางสามาวดีกับบริวารไม่ทรงมีความเชื่อใจ หรือความรักในพระองค์
เมื่อน้ำต่างมีไม่พอ จึงเจาะช่องเหล่านั้น ทำโอกาสมองดูพระสมณโคดม
เสด็จไประหว่างถนน. ตั้งแต่นั้นมา พระราชาจึงโปรดให้ทำน้ำต่าง
กรุดาข่ายไว้ในปราสาทของสตรีเหล่านั้น.

พระนางมาคัณทียานั้น ไม่อาจทำพระราชาให้ทรงกริ้วด้วยเหตุนี้
ได้ จึงกราบทูลว่า เทวะ สตรีเหล่านั้นมีความรักหรือไม่มีความรักใน
พระองค์ เราจักรู้จัก ขอพระองค์โปรดส่งไก่ ๘ ตัวไปให้สตรีเหล่านั้น
ปิ้งถวายพระองค์สิ เพคะ. พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วรับสั่งว่า จงปิ้ง
ไก่เหล่านี้ส่งไป ทรงส่งไก่ ๘ ตัวแก่พระนางสามาวดี. พระอริยสาวิกา

ผู้เป็นโสดาบัน รู้ว่า ไก่ยังเป็นอยู่ จักปิ้งได้อย่างไร จึงตรัสปฏิเสธว่า
อย่าเลย ไม่ปรารถนาแม้แต่จะเอาพระหัตถ์จับต้อง. พระนางมาคัณทียา
กราบทูลว่า ข้อนั้นยกไว้ก็ได้ พระมหาราชเจ้า ขอได้โปรดทรงส่งไก่
เหล่านี้ให้และ เพื่อปิ้งถวายพระสมณโคดม. พระราชาก็ทรงทำอย่างนั้น.
พระนางมาคัณทียาทรงให้คนฆ่าไก่เสียในระหว่างทางแล้ว ส่งไปด้วยรับสั่ง
ว่า พระนางสามาวดีจงแกลงไก่เหล่านี้ถวายพระสมณโคดม. พระนาง
สามาวดีนั้น เพราะทรงเข้าพระทัยอย่างนั้น และเพราะมีพระทัยจดจ่อต่อ
พระทศพล จึงแกลงไก่ส่งไปถวายแด่พระทศพล. พระนางมาคัณทียา
ทูลว่า ทอดพระเนตรเอาเถิด พระมหาราชเจ้า ดังนี้ ก็ไม่สามารถทำ
พระราชานุญาตให้ทรงกริ้วได้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น.

ก็พระเจ้าอุเทนนี้ประทับอยู่ในสถานที่อยู่ของบรรดานางเทวีเหล่านั้น
พระองค์หนึ่ง ๆ พระองค์ละ ๗ วัน. ส่วนพระนางมาคัณทียานี้ ใช้ให้
คนเอาลูกงูเห่าตัวหนึ่งใส่ไว้ในปล้องไม้ไผ่ วางไว้ สถานที่อยู่ของตน.
พระราชานัดจะไปทีแห่งใดแห่งหนึ่ง ก็ทรงถือพินซื้อหัตถิกันตะ. เวลา
พระราชานัดมาหาตน พระนางมาคัณทียาก็ใส่ลูกงูนั้นไว้ภายในพิน ให้
ปิดช่องไว้. กราบทูลว่า พระมหาราชเจ้า เวลาเสด็จไปหานางสามาวดี
ขึ้นชื่อว่านางสามาวดีเข้าข้างพระสมณโคดม ไม่นำพาพระองค์เลย ทำการ
อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็คิดแต่จะให้โทษพระองค์เท่านั้น ขอพระองค์อย่า
ทรงประมาทนะเพคะ. พระราชาทรงถึงสถานที่อยู่ของพระนางสามาวดี
ประทับอยู่ ๗ วัน ได้เสด็จไปนิเวศน์ของพระนางมาคัณทียาอีก ๗ วัน.
เมื่อพระราชานัดเสด็จมา พระนางมาคัณทียาทำเหมือนจะทูลว่า พระ-
มหาราชเจ้า พระนางสามาวดีไม่หาความผิดของพระองค์ดอกหรือเพคะ

รับฟังจากพระหัตถ์ของพระราชามาเขยตร์สว่า พระมหาราชเจ้า อะไรร
อยู่ข้างในนี้เพคะ แล้วทำโอกาสให้งูออกไป ร้องว่า ้วย งูอยู่ข้างใน
แล้วทิ้งพิณลงหนีไป. เวลานั้น พระราชาทรงตวาดด้วยความเกรี้ยวกราด
เหมือนไฟไหม้ป่าไม้ไผ่ฉะนั้น และเหมือนเตาไฟใส่เม็ดเกลือลงไปฉะนั้น
รับสั่งว่าจงเรียกเสนาบดีกับบริวารมา. พวกราชบุรุษก็ไปเรียก. พระนาง
สามาวดีนั้นทรงทราบว่าพระราชาทรงกริ้ว จึงให้สัตย์ญาติเหล่าสตรีพวก
นั้น ตรัสว่า พระราชาทรงประสงค์จะฆ่าพวกเราจึงเรียกมา วันนี้พวกเรา
จงแผ่เมตตาเจาะจงพระราชาทลอดวันนะ. พระราชาทรง เรียกหญิงเหล่านั้น
ให้ทุกคนยืนเรียงกัน ทรงจับธนูคันใหญ่ ทรงสอดลูกธนูกำซาบยาพิษ
ประทับยื่นเหนี่ยวธนูเต็มที. ขณะนั้นสตรีทั้งหมดนั้นมีพระนางสามาวดี
เป็นประมุข ก็พากันแผ่เมตตาโดยเจาะจง. พระราชาก็ไม่สามารถยิงลูกธนู
และปลดลูกธนูลงได้. พระเสโทก็หลั่งออกจากพระวรกาย พระวรกาย
สั่นเทิ้ม พระเขพระไหลออกจากพระโอษฐ์. ไม่ทรงเห็นที่ฟังที่ควรจะฟัง
ได้. ลำดับนั้น พระนางสามาวดีกราบทูลพระราชว่า พระมหาราชเจ้า
ทรงลำบากหรือเพคะ. พระราชาตรัสว่า จริงจะเทวี พี่ลำบาก. ดิละ
เจ้าจงเป็นที่ฟังของพี่ด้วย. พระนางสามาวดีกราบทูลว่า ดิละ พระ-
มหาราชเจ้า ขอพระองค์จงทรงหันลูกธนูลงดินเพคะ. พระราชาก็ทรง
ปฏิบัติตาม. พระนางอธิษฐานว่า ขอลูกธนูจงหลุดจากพระหัตถ์ของ
พระราช. ขณะนั้นลูกธนูก็หลุด. ในขณะนั้นเอง พระราชาทรงดำลง
ในน้ำ เสด็จมาที่พระเกศาเปือก พระกฐาเปือก หมอบลงแทบพระบาท
พระนางสามาวดีตรัสว่า ยกโทษให้พี่เถิด เทวี พี่ไม่ทันได้ใคร่ครวญ
ก็ทำกรรมนั้น ตามคำขอพวกคนที่จะให้พี่แตกกัน. พระนางตรัสว่า

ทเวะ หย่อมฉันทขอดโทษถวยเจ้าพีเพคะ. พระราชาตรัสว่า ดีละเทวี
ข้อนี้ก็เป็นอันเจ้ากโทษาให้พีแล้ว. แล้วตรัสอีกว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป
พวกเจ้าจงถวยทานแต่พระทศพลได้ตามที่เจ้าจะต้องการ ภายหลังภัก
จะไปวิหารฟังธรรมกถาก็ได้ เราจะให้การรักษาดูแลเอง. พระนาง
กราบทูลว่า ทเวะ ถ้าอย่างนั้น ตั้งแต่วันนี้ไป ขอทรงโปรดขอพระภิกษุ
สักกองค์หนึ่งมาสอนธรรมแก่พวกหม่อมฉันทเพคะ. พระราชาเสด็จไปสำนัก
พระศาสดา เมื่อจะทรงขอ ก็ทรงขอพระอนันตเถระ. จำเดิมแต่นั้น
สตรีเหล่านั้น ให้นิมนต์พระเถระมาแล้วทำสักการะเคารพนับถือ เล่าเรียน
ธรรมในสำนักพระเถระ เมื่อท่านฉันเสร็จแล้ว. วันหนึ่ง สตรีเหล่านั้น
เลื่อมใสในอนุโมทนาของพระเถระ ได้ถวยอุตตราสงค์ ผ้าห่ม ๕๐๐ ผืน
แก่พระเถระ. เขาว่า ในชาติก่อน พระเถระได้ถวยขึ้นผ้าบนฝ่าพระหัตถ์
พร้อมด้วยเข็มเล่มหนึ่งแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งในเวลาเย็บผ้า. ด้วย
ผลของเข็ม พระเถระนั้นได้เป็นผู้มีปัญญามากในอภิปณี ทั้งได้ผ้า ๕๐๐
ผืน ตามทำนองนี้ด้วยผลแห่งขึ้นผ้า.

แต่นั้น พระนางมาคณทียาไม่เห็นกิจที่จะพึงทำอย่างอื่น จึงกราบทูล
ว่า พระมหาราชเจ้า พวกเราจะไปพระอุทยานกันนะเพคะ พระราชา
ทรงอนุญาตว่า ดีละเทวี ดังนี้แล้ว พระนางจึงให้เรียกอาสาสั่งว่า เวลา
พวกฉันไปสวน อาจไปสถานที่อยู่ของพระนางสามาวดี ขังพระนาง
สามาวดีพร้อมทั้งบริวารไว้ข้างใน บอกว่าเป็นพระรับสั่งของพระราชา
แล้วปิดประตูเสีย ให้เอาฟางมาพันไว้แล้วจงจุดไฟเผาณเวศน์เสีย. นาย
มาคณทียาฟังคำพระนางแล้ว ก็กระทำตามที่พระนางสั่งทุกประการ.
วันนั้นสตรีเหล่านั้น ทั้งหมดไม่อาจเข้าสมบัติได้ เพราะอานุภาพของอุปปี-

พกกรรมที่ทำในชาติก่อน ก็มอดใหม่ประหนึ่งกองขี้เถ้าพร้อมกันหมด. เหล่าทหารรักษาสตรีเหล่านั้นก็ไปเฝ้ากราบทูลว่า ข้าแต่ท้าว คนทั้งหลาย ได้กระทำการชื่อนี้. พระราชาทรงสืบสวนว่าใครทำ ก็ทรงทราบว่าเป็นพระนามมาคันทิยาใช้ให้คนทำ จึงรับสั่งให้เรียกพระนางมาตรัสว่า เจ้าทำการผิดดังงามแล้ว เจ้ากระทำการที่เรากำลังจะทำ แม่มหาอำริย ความพยายามเพื่อจะฆ่าเราที่ก่อกำขึ้นและก่อกำขึ้นแล้ว ถูกทำลายลงแล้ว เจ้าจะให้สมบัติแก่เจ้า จงเรียกพวกญาติของเจ้ามา. พระนางฟังพระราชดำรัสแล้ว ก็ให้เรียกคนที่ไม่เป็นญาติทำให้เป็นญาติมาแล้ว. พระราชาทรงทราบว่าคนทั้งหมดประชุมกันพร้อมแล้ว ก็ให้ขุดหลุมฝังคนเหล่านั้นลงเหลือแค่คอที่พระลานหลวง แล้วให้ทำลายศิระะที่โผล่ขึ้นมาโดยให้ไถด้วยไถเหล็กขนาดใหญ่ ให้ตัดพระนางมาคันทิยาเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ให้ทอดในกระทะทอดขนม.

ถามว่า กรรมที่พระนางสามาวดีกับบริวารถูกไฟเผาคือกรรมอะไร.

ตอบว่า ดังได้สดับมา พระนางสามาวดีนั้น เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติ เล่นน้ำในแม่น้ำคงคา กับสตรี ๕๐๐ คนนั้นนั้นแหละ ยืนนอกท่าน้ำ ก็เกิดหนาวเย็น เห็นบรรณศาลาของพระปัจเจกพุทธเจ้าในที่ไม้ไกล ไม่ตรวจดูข้างในแล้วจุดไฟพากันฝังไฟ ภายในบรรณศาลาพระปัจเจกพุทธเจ้านั่งเข้าสมาบัติ. สตรีเหล่านั้น เมื่อเปลวไฟไหม้ลงจึงเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า คิดกันว่า พวกเราทำอะไรหนอ พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้เป็นพระประจักษ์ราชสกุล พระราชาทรงพบเห็นเหตุนี้แล้ว จักทรงกริ้วพวกเรา บัดนี้ ควรที่พวกเราจะฉาปนกิจพระองค์ให้เสร็จ เรียบร้อยไป จึงใส่พื้นอื่น ๆ จุดไฟ เมื่อเปลวไฟไหม้ลงอีก พระปัจเจก-

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 130

พุทธเจ้าออกจากสมบัติ สะบัดจิวรแล้วก็เหาะขึ้นสู่เวหา ทั้งที่สตรีเหล่านั้นมองเห็นอยู่นั้นแล. สตรีเหล่านั้นใหม่ในนรกด้วยกรรมนั้น แล้วก็ถึงความพินาศครั้งนี้ด้วยเศษกรรมที่สุกงอมแล้ว. แต่ในบริษัท ๔ เกิดการสนทนากันขึ้นว่า นางขุชชุตตราผู้พหูสูตตั้งอยู่ในอัทธภาพเป็นสตรี กล่าวธรรมแก่สตรี ๕๐๐ คนให้ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล ฝ่ายพระนางสามาวดีแผ่เมตตาห้ามลูกธนูที่พระราชาทรงกริ้วตนได้. มหาชนก็กล่าวคุณของพระนาง. เรื่องที่เกิดขึ้นอย่างนี้. ต่อมา พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระเชตวันวิหาร ทรงทำเหตุขึ้นแลให้เป็นอัทธูปัตติเหตุเกิดเรื่องแล้วทรงสถาปนานางขุชชุตตราไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าอุบาสิกาอริยสาวิกาผู้เป็นพหูสูต ทรงสถาปนาพระนางสามาวดีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าอุบาสิกาผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕

๕. ประวัตินางอุตตรานันทมารดา

ในสูตที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า ฉายิน ทานแสดงว่า นางอุตตรานันทมารดาเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ยินดีในทาน.

ดังได้สดับมา นางอุตตรานันทมารดา ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี พึงธรรมกถาของพระศาสดา

เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกาผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาสาวิกาผู้ยินดีในฉาน ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ประรณาดำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธอุปบาทกาลนี้ถือปฏิบัติในกรรมของภริยาปุณณะเศรษฐี ผู้อาศัยสุมนเศรษฐีอยู่ในกรุงราชคฤห์. บิดามารดาตั้งชื่อนางว่า อุตตรา. ในวันงานฉลองนักษัตรฤกษ์ครั้งหนึ่ง ราชคหเศรษฐีเรียกนายปุณณะมากล่าวว่า พ่อปุณณะ นักษัตรฤกษ์หรืออุโบสถจักทำอะไรให้แก่คนยากเข็ญได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เจ้าจงบอกมาว่า เจ้าจักรับทรัพย์ค่าใช้จ่ายในงานนักษัตรฤกษ์แล้วเล่นนักษัตรฤกษ์ หรือจักพาโคมิกำลัง ผาลและไถไปไถนา นายปุณณะกล่าวว่า นายท่าน ผมจักปรึกษากับภริยาผมก่อนจึงจะรู้ แล้วบอกเรื่องนั้นแก่ภริยา. ภริยาเขากล่าวว่า ธรรมคาเศรษฐีเป็นนายเป็นอิสรชน คำพูดของเขาที่กล่าวกับท่าน ย่อมงดงาม ส่วนท่านอย่าสละการทำนาของตนเลย. นายปุณณะนั้นฟังคำภริยาแล้ว ก็ไปเพื่อนำเครื่องมือไปไถนา. ในวันนั้น พระสารีบุตรเถระออกจากนิโรธสมาบัติ นึกว่าวันนี้เราควรจะทำการสงเคราะห์ใคร ก็เห็นอุปนิสัยของนายปุณณะนี้ ในเวลาแสวงหาอาหาร จึงถือบาตรจีวรไปยังที่ ๆ นายปุณณะไถนา แสดงตัวในที่ที่ไม่ไกล. นายปุณณะเห็นพระเถระก็หยุดไถนาไปหาพระเถระ ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์. พระเถระแสดงเขาแล้ว ถามถึงน้ำที่ใช้ได้. เขาคิดว่า พระผู้เป็นเจ้านี้จักต้องการบ้วนปาก จึงรีบไปจากที่นั้น นำไม้ชำระฟันมาทำให้เป็นกบปิยะของสมควรแล้วถวายพระเถระ เมื่อพระเถระกำลังเคี้ยวไม้ชำระฟัน ก็นำธมกรก หม้อกรองน้ำกับบาตรออกแล้ว

๑. ม. ปุณณสีหสุต นาม ของบุรุษชื่อว่า ปุณณสีหะ.

ใส่น้ำเต็มแล้วนำมา. พระเถระก็บ้วนปาก เดินทางแสวงหาอาหาร.

นายปุณณะคิดว่า พระเถระไม่เดินทางนี้ในวันอื่น ๆ แต่วันนี้ที่จักเดินทางเพื่อสงเคราะห์เรา โอหนอ ภริยาของเราพึงวางอาหารที่จะนำมาให้เราลงในบาตรพระเถระ. ครั้งนั้น ภริยาของเขาคิดว่า วันนี้เป็นวันนักขัตฤกษ์ จึงจัดของเคี้ยวของบริโภค โดยทำนองที่ตนจะได้ ถูไปแต่เช้าตรู่ มายังสถานที่สามิไถนา ระหว่างทางพบพระเถระจึงคิดว่า เราพบพระเถระในวันอื่น ๆ ไทยธรรมไม่มี แม้เมื่อมีไทยธรรมเราก็ไม่พบพระเป็นเจ้า แต่วันนี้ ทั้งสองอย่างมีพร้อมหน้าแล้ว จำเราจะจัดแจงส่วนของสามิของเรานำมาใหม่ จักถวายอาหารส่วนนี้แด่พระเถระเสียก่อน ทำทานให้ประกอบด้วยเจตนาทั้ง ๓ แล้ววางโภชนะนั้นลงในบาตรพระ-สารีบุตรเถระแล้วกล่าวว่า ขอคิดนจงพ้นจากชีวิตยากเข็ญในโลกนี้ ด้วยทานอย่างนี้เถิดเจ้าข้า. แม้พระเถระก็ทำอนุโมทนาแก่นางว่า ขออชยาศัยของนางจงเต็มเทอญ กลับจากที่นั่นแล้วก็ไปวิหาร. แม่นางก็กลับบ้านตนอีก แล้วจัดหาอาหารสำหรับสามินำไปยังสถานที่สามิไถนา กลัวสามิจะโกรธ จึงกล่าวว่า นายจำ วันนี้ขอนายจงอดกลิ่นใจของนายไว้วันหนึ่งเถิด. เขาถามว่า เพราะเหตุไร. นางตอบว่า วันนี้คิดนกำลังนำอาหารมาสำหรับนาย ระหว่างทางพบพระเถระ จึงวางอาหารส่วนของนายลงในบาตรพระเถระ จึงกลับไปเรือนอีก หุงต้มอาหารแล้วนำมา บัดนี้. เขากล่าวว่า น้องเอ๋ย เจ้าทำถูกใจจริง ๆ ถึงฉันก็ถวายไม้ชำระฟันและน้ำบ้วนปากแด่พระเถระแต่เช้าตรู่ วันนี้ช่างเป็นโชคของเราจริง ๆ แม้ของทั้งหมดที่เราถวายพระเถระ ก็เกิดเป็นสมบัติของเราทั้งนั้น. แม้ทั้งสองคนก็มีจิตเสมือนเป็นอันเดียวกัน.

ครั้งนั้น นายปุลณะกินอาหารเสร็จแล้ว ก็เอาศิระษะหนุนตักภริยานอนครู่หนึ่ง. ขณะนั้นเขาก็หลับไป. เขาหลับไปหน่อยหนึ่งแล้วก็ตื่นมองดูถามที่ไถนา สถานที่มองดูแล้วมองดูอีก ก็ได้เป็นประหนึ่งเต็มไปด้วยดอกบวบขมขนาดใหญ่ เขาจึงพูดกะภริยาว่า น้องเอ๋ย นั่นอะไรกันวันนี้สถานที่ไถนาที่นี่ปรากฏเป็นทองไปได้. ภริยาพูดว่า นายท่าน วันนี้เพราะนายท่านเหน็ดเหนื่อยมาทั้งวัน ชะรอยดวงตาจะพร่าไปก็ว่าได้. เขาว่า น้องเอ๋ย เจ้าไม่เชื่อพี่ย่อมมองดูเองสิ. เวลานั้นภริยามองดูแล้วก็พูดว่า นายท่านพูดจริง นั่นคงจักเป็นอย่างนั้น. นายปุลณะลุกขึ้นจับไม้อันหนึ่งตีที่หัวจีไถ. ดินหัวจีไถก็เป็นเหมือนเม็ดกลมๆ ฝังอยู่ในดินหัวจีไถ ฉะนั้น. เขาเรียกภริยามากกล่าวว่า น้องเอ๋ย เมื่อคนอื่น ๆ หว่านเมล็ดพืช พืชก็ให้ผล ๓-๔ เดือน ส่วนผลทานที่ให้ในวันนี้ ก็ด้วยพืชคือศรัทธาที่เราจะปลูกลงในระหว่างท่านพระสารีบุตรเถระพระผู้เป็นเจ้าของเรา. ในพื้นที่ประมาณกรีศหนึ่งนี้ ทองแม้ขนาดเท่าผลมะขามป้อมชื่อว่าไม่ใช่ทอง ไม่มีเลย. ภริยาพูดว่า นายท่าน บัดนี้เราจักทำอะไรเล่า. นายปุลณะพูดว่า น้องเอ๋ย เราไม่อาจนำทองเท่านี้ไปกินได้ดอกแล้วใส่ทองเต็มถาดที่ภริยานำมาวางไว้ในที่นั้น ให้ภริยานำไปกราบทูลพระราชว่า มนุษย์ผู้หนึ่งยื่นถาดใส่ทอง พระเจ้าข้า. พระราชารับสั่งให้เรียกเขาเข้าไปตรัสถามว่า พ่อเอ๋ย เจ้าได้มาแต่ที่ไหน. เขากราบทูลว่า ข้าแต่ท้าว. สถานที่ข้าพระองค์ไถนาแห่งหนึ่ง ขอได้โปรดส่งคนไปให้ขนทองที่เกิดแล้วทั้งหมดมาเสีย พระเจ้าข้า. ตรัสถามว่า เจ้าชื่ออะไร. ทูลตอบว่า ชื่อว่าปุลณะ พระเจ้าข้า. ตรัสสั่งว่า พนาย พวกเจ้าจงไปเทียมเกวียนขนทองมาจากสถานที่นายปุลณะไถนา. เหล่าราชบุรุษไปกับ

เหล่าเกวียน กล่าวว่า บุญของพระราชา ถือเอาก่อนทองไป. ก่อนทองที่ถือเอานั้น ก็เป็นก่อนดินจีไถไป. ราชบุรุษเหล่านั้นไปกราบทูลพระราชา. พระราชาตรัสว่า พนาย ถ้าอย่างนั้น พวกเจ้าจงไปกล่าวว่า บุญของนาย ปุณณะแล้วถือเอาทอง. สิ่งที่เขาถือเอาเป็นทองไปทั้งนั้น. ราชบุรุษเหล่านั้นก็นำทองทั้งหมดนั้นมากองไว้ที่พระลานหลวง. กองสูงประมาณ เท่าต้นตาล. พระราชาโปรดให้เรียกพวกพ่อค้ามาตรัสถามว่า ในเรือนใด มีทองเท่านี้บ้าง. พวกพ่อค้ากราบทูลว่า ข้าแต่ท้าวะ ของใคร ๆ ก็ไม่มี พระเจ้าข้า. ตรัสปริกษาว่า เราควรจะทำอะไรแก่เจ้าของทรัพย์เท่านี้เล่า กราบทูลว่า ควรตั้งเขาเป็นชนเศรษฐีติ พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเจ้าจงแต่งตั้งปุณณะชื่อว่าชนเศรษฐีในพระนครนี้. แล้ว พระราชทานของทั้งหมดนั้นแก่นายปุณณะนั้นเท่านั้น พระราชทาน ตำแหน่งเศรษฐีแก่เขาในวันนั้นนั่นเอง. เศรษฐีนั้น เมื่อกระทำมงคล ก็ได้ถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ๗ วัน. ในวันที่ ๗ เมื่อพระทศพล ทรงทำการอนุโมทนาในภัตทานของปุณณเศรษฐี ก็ดี ภริยาก็คดี ธิดาก็คดี ทั้งหมดก็ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล.

ภายหลัง ราชคหเศรษฐีทราบว่ ปุณณเศรษฐีมีธิดาสาวกเจริญ วยอยู่ จึงส่งสาสน์ไปเรือนของปุณณเศรษฐีนั้นขอธิดาเพื่อบุตรของตน. ปุณณเศรษฐีนั้น ฟังสาสน์ราชคหเศรษฐีนั้นแล้ว ก็ส่งสาสน์ตอบไปว่า เราไม่ให้ธิดาคอก. ฝ่ายสุมนเศรษฐี [ราชคหเศรษฐี] ส่งสาสน์ไปอีกว่า ท่านอาศัยเรือนเราอยู่ บัดนี้ ก็เป็นอิสรชน โดยทันทีทันใด แล้วยังจะไม่ให้ธิดาแก่เราหรือ. แต่นั้น ปุณณเศรษฐี ก็ตอบว่า ท่านพูดถึงแต่ สภาพเศรษฐีของท่านก่อนเท่านั้น ชื่อว่าบุรุษ ท่านไม่ควรกำหนดเอาว่า

ต้องเป็นอย่างนี้ไปตลอดกาล ความจริงเราสามารถรับเอาพวกบุรุษเช่นนั้น
ทำเป็นทาสก็ได้นะ แต่เราไม่อาจเอื้อมถึงชาติและโคตรของท่านได้ดอก.
อนึ่งเล่า ชาติของเราก็เป็นพระอริยสาวิกาผู้พระโศดาบัน กระทำการบูชา
ด้วยดอกไม้มีค่าหลายกหาปณะทุก ๆ วัน เราจักไม่ส่งธิดาไปเรือนคน
มิฉนาคฤหัสถ์เช่นท่าน. ราชคหเศรษฐีรู้ว่า ปุณณเศรษฐีปฏิบัติเช่นนั้น ก็
ส่งสาสน์ไปอีกว่า โปรดอย่าทำลายความสนิทสนมเก่า ๆ เสียเลย เราจัก
ให้จัดดอกไม้มีค่า ๒ กหาปณะทุก ๆ วัน แก่สะใภ้ของเรา. ปุณณเศรษฐี
ก็ตอบรับแล้วส่งธิดาไปเรือนของราชคหเศรษฐีนั้น.

ต่อมาวันหนึ่ง นางอุตตราธิดาของปุณณเศรษฐีนั้น ก็กล่าวกะสามี
ของตนอย่างนี้ว่า ดิฉันทำอุโบสถกรรมประจำเดือนละ ๘ วัน ในเรือน
สกุลของตน แม้บัดนี้ เมื่อท่านรับให้ความยินยอมได้ เราก็จะพึงอธิษฐาน
องค์อุโบสถ. สามีนั้นกล่าวว่า ฉันยินยอมไม่ได้ แล้วก็ไม่รับคำ. นางไม่
อาจทำสามีนั้นให้ยินยอมได้ ก็นั่งเสีย คิดว่า เราจักอธิษฐานองค์อุโบสถ
ภายในพรรษาอีก แม้ครั้งนั้นเมื่อนางขอโอกาส ก็ไม่ได้โอกาสอีกนั่นเอง.
ภายในพรรษา ล่วงไป ๒ เดือนครึ่งยังเหลืออยู่ครึ่งเดือน นางจึงส่งข่าว
ไปบอกบิดามารดาว่า ดิฉันถูกท่านพ่อท่านแม่ส่งไปขังไว้ในที่กักขังตลอด
กาลยาวนานเท่านี้แล้ว จะอธิษฐานองค์อุโบสถแม้ตลอดวันหนึ่งก็ไม่ได้
โปรดส่งกหาปณะ แก่ดิฉัน ๑๕,๐๐๐ กหาปณะเถิด. บิดามารดาฟังข่าวธิดา
แล้วก็ไม่ถามว่า เพราะเหตุไร ส่งเงินไปให้เลย. นางอุตตรารับกหาปณะ
เหล่านั้นแล้ว. มีหญิงโสเภณีชื่อสิริมาอยู่ในนครนั้น จึงให้เรียกนางมา
แล้วกล่าวว่า แม่สิริมาจ้ะ ดิฉันจักอธิษฐานองค์อุโบสถ ตลอดครึ่งเดือน
นี้ ขอแม่นางจงรับกหาปณะ ๑๕,๐๐๐ กหาปณะเหล่านั้นไว้ แล้วบำเรอ

บุตรเศรษฐีตลอดครึ่งเดือนนี้. นางสิริมาก็รับปากว่า ดีละแม่เจ้า. ตั้งแต่นั้นมา บุตรเศรษฐีคิดว่า เราจักสำเร็จสำราญกับนางสิริมา จึงอนุญาตให้นางอุตตราับอุโบสถกรรมตลอดครึ่งเดือน. นางอุตตรารู้ว่าสามีรับปากยินยอมแล้ว มีหมู่ทาสีแวกล้อม จัดแจงของเคี้ยวของฉันด้วยมือเองแต่เช้าตรู่ทุก ๆ วัน เมื่อพระศาสดาทรงทำภักติกิจเสร็จ เสด็จไปวิหารแล้วก็อธิษฐานองค์อุโบสถ ขึ้นปราสาทอันประเสริฐ นั่งระลึกลงศีลของตน. ล่วงเวลาไปครึ่งเดือนด้วยอาการอย่างนี้ ในวันสละอุโบสถ นางจึงเที่ยวจัดแจงข้าวยาและของเคี้ยวเป็นต้นแต่เช้าตรู่.

เวลานั้น บุตรเศรษฐีอยู่บนปราสาทอันประเสริฐกับนางสิริมา เปิดหน้าต่างกรุตาข่าย ยืนดูสิ่งของไปตามลำดับ นางอุตตราแหงนดูไปทางช่องหน้าต่าง. บุตรเศรษฐีมองดูนางอุตตราคิดว่า หญิงผู้นี้คงถือกำเนิดแต่สัตว์นรกหนอ ละสมบัติอย่างนี้แล้วเป็นผู้ประอะเปื้อนด้วยเขม่าหม้อข้าว วนวายอยู่ระหว่างทาสีทั้งหลายโดยหาควรแก่เหตุไม่ แล้วกระทำการยืมแยม นางอุตตราทราบความที่บุตรเศรษฐีนั้นประมาท คิดว่า บุตรเศรษฐีนี้ชื่อว่าเป็นคนเขลา คงจักสำคัญว่าสมบัติของตนจะอยู่ถาวรทุกเวลา ดังนี้แล้ว แม้ตนเองก็ทำการยืมแยมบ้าง. แต่นั้นนางสิริมาก็โกรธแล้ว บริภาษว่า นางทาสีผู้นี้เมื่อเราขึ้นอยู่ก็ยังทำการยืมแยมกับสามีของเราอย่างนี้ จึงรีบลงจากปราสาท. โดยอาภักปิริยาที่มาของนางสิริมานั้นนั้นแหละ นางอุตตราก็ทราบ ว่า หญิงโง่คนนี้อยู่ในเรือนหลังนี้เพียงครึ่งเดือน ก็เกิดสำคัญว่าเรือนหลังนี้เป็นของเราคนเดียว ดังนี้ ทนไคนั้นนั่งเองก็ยื่นเข้าฉานมีเมตตาเป็นอารมณ์. ฝ่ายนางสิริมา ก็มาในระหว่างทาสีทั้งหลาย จับกระบวยเต็มด้วยน้ำมันที่เดือด ในกระทะทอดขนม ราดลงบนศีรษะ

นางอุตตรา. ด้วยการแผ่เมตตาตามาน น้ำมันเคือดที่นางสิริมาราดลงบนศีรษะนางอุตตรา ไหลกลับไป เหมือนน้ำที่ราดลงบนใบบัวฉะนั้น.

ขณะนั้นทาสีทั้งหลายที่ยืนใกล้นางสิริมร เห็นเหตุนั้นแล้วก็บริภาษนางสิริมานั้น ต่อหน้าว่า ไซ้ แม่มหาจำเริญ เจ้ารับมูลค่าจากมือแม่นายของเราน่าอยู่ในเรือนหลังนี้ ยังพยายามจะมาทำเทียมแม่นายของพวกข้าหรือ. ขณะนั้น นางสิริมารู้ว่าตัวเป็นอาคันตุกะมาอยู่ชั่วคราว ก็ไปจากที่นั้นแล้วหมอบลงแทบเท้านางอุตตรา กล่าวว่า แม่นาง ดิฉันไม่ทันใคร่ครวญก็ทำกรรมอย่างนี้ โปรดยกโทษให้ดิฉันเสียเถิด. นางอุตตรา กล่าวว่า แม่สิริมาจำ ฉันยกโทษให้แม่ในฐานะนี้ไม่ได้ดอก ฉันเป็นธิดามีบิดา จะยกโทษให้ก็ต่อเมื่อพระทศพลทรงยกโทษให้แม่เท่านั้น.

แม้พระศาสดามีภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร ก็เสด็จมาประทับเหนืออาสนะที่จัดไว้ ณ นิเวศน์ของนางอุตตรา. นางสิริมาจึงไปหมอบแทบพระยุคลบาทพระศาสดา กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์กระทำความผิดอย่างหนึ่ง ในระหว่างแม่นางอุตตรา นางกล่าวว่า เมื่อพระองค์ทรงยกโทษประทาน เราก็จักยกโทษให้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์โปรดทรงยกโทษประทานแก่ข้าพระองค์ซึ่งขมาโทษอยู่ด้วยเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สิริมา เรายกโทษให้เจ้า. เวลานั้น นางสิริมานั้นก็ไปขอให้นางอุตตรายกโทษให้. และในวันนั้น นางสิริมาฟังอนุโมทนาภัตทานของพระทศพลว่า

อุกโกเชน ชินะ โกะธํ   อสาธุ สาธุนา ชินะ

ชินะ กทริยํ พานนํ   สจฺเจนาถิกวาทินํ.

พินฺจํชานะคนโกรธด้วยคามไมโกรธ พินฺจํชานะ

คนไม่ดีด้วยความดี ฟังชำระคนตระหนี่ด้วยการให้

ฟังชำระคนพูดเท็จด้วยคำจริง.

เมื่อจบพระคาถา ก็ดำรงอยู่ในโศคาปัดติผล นิมนต์พระทศพลถวายมหาทาน ในวันรุ่งขึ้น. เรื่องนี้เกิดขึ้นอย่างนี้. ภายหลัง พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหารเมื่อทรงสถาปนาพวกอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ จึงทรงสถาปนานางอุตตรา นันทมารดา ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกา ผู้เข้ามาแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖

๖. ประวัติพระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา

ในสูตที่ ๖ ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า ปลีตทายิกานํ ท่านแสดงว่า พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ถวายของมีรสประณีต.

ดังได้สดับมา พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดานั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมมุตตระ บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี กำลังฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาเห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกาผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ถวายของมีรสประณีต ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนาตำแหน่งนั้น. นางเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิดในสกุลกษัตริย์พระนครโกลิยะ. พระประยูรญาติจึงขนานพระนามพระนางว่า สุปปวาสา

เป็นเลศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติภาวนาปฏิบัติ.

ดังได้สดับมา นางสุปปียาอุบาสิกานี้ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ. บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี ต่อมากำลังฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกาผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติภาวนาปฏิบัติ จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป บรรณาคำแห่งนั้น. นางเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธปรพาตกาลนี้บังเกิดในเรือนสกุล กรุงพาราณสี. บิดามารดาจึงตั้งชื่อนางว่าสุปปียา. ต่อมาพระศาสดามีภิกษุสงฆ์เป็นบริวารได้เสด็จไปกรุงพาราณสี. ด้วยการเฝ้าครั้งแรกเท่านั้น นางฟังธรรมแล้วดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล. อยู่มาวันหนึ่ง นางไปพระวิหารเพื่อฟังธรรมเที่ยวจาริกไปในพระวิหาร พบภิกษุผู้รูปหนึ่งไหว้แล้ว ทำการต้อนรับ ถามว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะได้อะไร ภิกษุผู้ตอบว่า ท่านอุบาสิกา ควรได้อาหารมิลส [เนื้อ] จีระ. นางกล่าวว่า เอาเถิด เจ้าข้า ดิฉันจักส่งไปถวาย ไหว้พระเถระแล้ว เข้าไปในเมือง วันรุ่งขึ้น ก็ส่งทาสีไปตลาดเพื่อต้องการปวัตตมังสะ [เนื้อที่ขายกันในตลาด]. ทาสีนั้นหาปวัตตสะทั่วเมืองก็ไม่ได้ ก็บอกนางว่าไม่ได้เสียแล้ว. อุบาสิกาคิดว่า เราบอกแก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าไว้ว่า จักส่งเนื้อไปถวาย ถ้าเราไม่ส่งไป พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเมื่อไม่ได้จากที่อื่นก็จะลำบาก ควรที่เราจะทำเนื้ออย่างใดอย่างหนึ่งส่งไปถวาย แล้วก็เข้าห้อง เถื่อนเนื้อมาให้แก่ทาสี สั่งว่า เจ้าจงเอาเนื้อนี้ปรุงด้วยเครื่องปรุง นำไปถวายพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ถ้าท่านถามถึงเรา ก็จงแจ้งว่าเป็นไข้. ทาสีนั้นก็ได้กระทำอย่างนั้น.

พระศาสดาทรงทราบเหตุนี้ วันรุ่งขึ้น เวลาแสวงหาอาหาร ก็มี

ภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จไปเรือนของอุบาสิกา. นางทราบว่าจะ-
ตถาคตเสด็จมาจึงปริกษาสามีว่า ลูกเจ้า ดิฉันไม่อาจไปเฝ้าพระศาสดาได้
พี่ท่านจงไปกราบทูลเชิญพระศาสดาให้เสด็จเข้าเรือนแล้วให้ประทับนั่งเกิด.
สามีนั้นก็ได้กระทำอย่างนั้น. พระศาสดาตรัสถามว่า สุปปียาไปไหน
เสียเล่า. สามีกราบทูลว่า นางเป็นไข้ พระเจ้าข้า. ตรัสสั่งว่า จงเรียก
นางมาเถิด. นางคิดว่า พระศาสดาทรงสงเคราะห์เกื้อกูลแก่ชาวโลก
ทั้งปวง ทรงทราบเหตุของเรา จึงให้เรียกหา ก็ลุกขึ้นจากเตียงอย่างจับ
พลัน. ครั้งนั้น ด้วยพุทธานุภาพ แผล [ที่เดือนเนื้อขา] ของนางก็
งอกขึ้นทันทีทันใด ผิวก็เรียบ ผิวพรรณผ่องใสยิ่งกว่าเดิม. ขณะนั้น
อุบาสิกาก็ยิ้มได้ ถวายบังคมพระทศพลด้วยเบญจางคประดิษฐ์ นั่ง ณ ที่
สมควรส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาทรงดำริว่า อุบาสิกาผู้นี้ไม่สบายเพราะ
เหตุไร จึงตรัสถาม นางจึงเล่าเรื่องทีคนทำทุกอย่างถวาย. พระศาสดา
เสวยเสร็จแล้วเสด็จไปพระวิหาร ทรงประชุมภิกษุสงฆ์ แล้วทรงดำหนิ
ภิกษุนั้นเป็นอย่างมาก ทรงบัญญัติสิกขาบท. เรื่องนี้เกิดขึ้นอย่างนี้.
กำลัง พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระเชตวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนา
พวกอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนานางสุปปียา
อุบาสิกาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกา **ผู้อุปฐาก
ภิกษุไข้** แล.

อรรถกถาสูตที่ ๘

๘. ประวัตินางกาติยานี

ในสูตที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า **อเวจฺอุปฺสหนฺนํ** ท่านแสดงว่า นางกาติยานี เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้นที่ตนบรรลุแล้ว.

ดังได้สดับมา นางกาติยานีนั้น ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ** บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกาผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอกทัศคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น จึงทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรารถนาตำแหน่งนั้น นางเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิดในภุมมวรรค. บิดามารดาตั้งชื่อนางว่า **กาติยานี**.

ต่อมา นางเจริญวัย เป็นสหายเป็นมิตรสนิทของนางกาฬิชา ภุมมวรรค ก็เมื่อใด ท่านพระโกฏิกัณณโสณเถระอุกมรรคาอนขอว่า ท่านจงกล่าวธรรมแม่แก่โยมแม่ โดยทำนองที่พระทศพลตรัสไว้เกิด ก็นั่งเหนืออาสนะที่ตกแต่งแล้วภายในนคร ตอนเที่ยงคืนเริ่มเทศนาทำมรรคาให้เป็นพระอริยกายสักขี. เมื่อนั้น นางกาติยานีอุบาสิกาณีไปกับนางกาฬิชา ยืนฟังธรรมทำบริษัท. สมัยนั้นโจรประมาณ ๕๐๐ คน ขุดอุโมงค์เริ่มแต่มุมหนึ่งภายในนคร ตามกำหนดหมายที่ทำไว้ในเวลากลางวันไปทะลุถึงเรือนนางกาติยานีอุบาสิกาณี. บรรดาโจรเหล่านั้น หัวหน้าโจรไม่เข้าไปกับโจรเหล่านั้น ไปยังสถานที่กล่าวธรรมของท่านพระโสณเถระ เพื่อสืบสวนว่าบริษัทนี้ประชุมกันทำไมหนอ เมื่อยืนทำบริษัท ก็ยืนข้างหลัง

๑. พระโศคาปัดติผลถึงพระอรหันตมรรคบุคคล ชื่อว่าพระอาริยกายสุขี บุคคลบัญญัติ หน้า ๔๒.

นางกาดิยานีอุบาสิกา^{นี้}. เวลานั้น นางกาดิยานีเรียกทาสีมาสั่งว่า แม่^{นี้}เจ้าจงเข้าไปเรือนนำประทีปน้ำมันมา ข้าจักจุดประทีปให้ไฟสว่างแล้วฟังธรรม. ทาสี^{นั้น}ไปเรือนจุดประทีปพบพวกโจรชุกอุโมงค์ ก็ไม่ถือเอาประทีปน้ำมันมา ไปบอกแม่นายของตนว่าแม่นาย พวกโจรชุกอุโมงค์^{ใน}เรือนเจ้าคะ. หัวหน้าโจรฟังคำทาสี^{นั้น}แล้ว คิดว่า ถ้าหญิงผู้^{นี้} เชื่อคำทาสี^{นี้}แล้วไปเรือนไซ้^{รี} เราก็จักเอาดาบฟันนางให้ขาดสองท่อนในที่^{นี้}นี้แหละ ก็ถ้าหญิงผู้^{นี้}จักฟังธรรมโดยนิมิตที่นางถือเอาแล้ว^{นั้น}แล เราก็จักให้คืนทรัพย์ที่พวกโจรยึดถือ^{ไว้}. ฝ่ายนางกาดิยานีฟังคำทาสี^{แล้ว}ก็กล่าวว่า แม่คุณอย่าทำเสียงดังเลย ขึ้นชื่อว่าพวกโจร เมื่อจะลัก ก็ลักแต่ทรัพย์ที่ตนเห็นเท่านั้นดอก ส่วนข้าจะฟังธรรมที่หาได้ยากในวันนี้ เจ้าอย่าทำอันตรายแก่ธรรมเลย. หัวหน้าโจรฟังคำนางก็คิดว่า พวกเรา ซึ่งพากันลักทรัพย์สิ่งของในเรือนของหญิงที่มั่นคงด้วยอหยาศัยเช่น^{นี้}ก็พึงถูกรุณีสืบแน่. ทนไคนั้นเอง หัวหน้าโจร^{นั้น}ก็ไปสั่งให้คืนทรัพย์สิ่งของที่ลักมาเสีย แล้วพวกโจรก็พร้อมกันมาขึ้นฟังธรรมทำบริษัท. ฝ่ายนางกาดิยานีอุบาสิกา จบเทศนาของพระเถระ ก็ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล. ขณะ^{นั้น} เมื่ออรุณขึ้น หัวหน้าโจรก็ไปหมอบแทบเท้าอุบาสิกา^{กล่าวว่า} แม่เจ้า โปรดยกโทษให้แก่พวกข้าทั้งหมดด้วยเถิด. นางถามว่า ก็พวกท่านทำอะไรแก่ฉันไว้หรือ. หัวหน้าโจร^{นั้น}ก็บอกโทษที่ตนทำทั้งหมด. นางกล่าวว่า พ่อเอ๋ย ฉันยกโทษให้พวกท่าน^{จะ}. หัวหน้าโจร^{กล่าวว่า} แม่เจ้า ก็เป็นอันแม่เจ้ายกโทษให้แก่พวกเราแล้ว แต่ขอแม่เจ้าโปรดให้พวกเราทุกคนได้บวชในสำนักพระเถระบุตรของแม่เจ้าด้วยเถิด. นางก็พาโจรเหล่านั้นทั้งหมดไปให้บวชในสำนักพระโกฏิกัณณโสณเถระ. คนเหล่านั้น บวชในสำนักพระเถระ

พระสูตรต้นตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 144

แล้ว ก็บรรลुพระอรหัตตผลทุกรูป. เรื่องนี้เกิดขึ้นอย่างนี้. ต่อมาภายหลัง พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนาพวกอุบาสิกา ไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ จึงทรงสถาปนานางกาดิยานีอุบาสิกา ไว้ในตำแหน่ง เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาอริยสาวิกา ผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น แล.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๘

อรรถกถาสูตฺรที่ ๙

๙. ประวัตินางนกุลมารดาคหปตานี

ในสูตฺรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า วิสุตฺติกานํ ท่านแสดงว่า นางนกุลมารดาคหปตานี เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาอริยสาวิกาผู้กล่าวคำคั่นเคย. ก็คำที่จะพึงกล่าว ในเรื่องนี้ทั้งหมด มีนัยที่กล่าวไว้แล้วในอุปาสกปาติในหนหลังนั้นแล. พึงทราบเรื่องนางนกุลมารดาเทียบเคียง (ในอุบาสกปาติ) แล.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๙

อรรถกถาสูตฺรที่ ๑๐

๑๐. ประวัตินางกาฬีอุบาสิกาชาวกรุงมรณคร

ในสูตฺรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า อนุสุตฺวปสนฺนํ ท่านแสดงว่า นางกาฬีอุบาสิกา ชาวกรุงมรณคร เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใส

ที่เกิดขึ้นโดยฟังตาม ๆ กันมา.

ดังได้สดับมา นางกาฬิอุบาสิกา^๕นั้น ครั้นพระพุทธเจ้าพระนามว่า

ปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี กำลังฟังธรรมกถาของ พระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาอุบาสิกาผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่ง เอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้ล้อมไสโดยฟังตาม ๆ กันมา จึงทำ กุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป บรรณาคำแห่งนั้น. นางเวียนว่ายอยู่ใน เทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธบูชาทกาสน บังเกิดในเรือนสกุล กรุงราชคฤห์. เหล่าญาติได้ตั้งชื่อนางว่า กาฬิ. นางเจริญวัยแล้ว มีสามี ในกัรรมนคร. ครั้งนั้น โดยการอยู่ร่วมกัน นางจึงตั้งครรภ์. นางมี ครรภ์ครบกำหนดแล้ว คิดว่า การคลอดบุตรในเรือนของตนเหล่านี้ ไม่สมควร จึงไปกัรรมนครของตน ต่อจากเวลาที่เที่ยงคืน ฟังคำของ เหล่าสาตาคิรัยัคค์และเหมวตยัคค์ซึ่งยืนในอากาศเหนือปราสาทของตน กล่าวพรรณนาพระคุณพระรัตนตรัย เกิดความเลื่อมใสที่ได้ยินเสียง สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ก็ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล โดยยังไม่ได้เฝ้า พระศาสดาเลย ต่อมา นางก็คลอดบุตร. เรื่องทั้งหมด กล่าวไว้พิสดาร แล้วในหนหลัง. ต่อมา พระศาสดาประทับนั่งท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ณ พระเชตวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนาเหล่าอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ จึงทรงสถาปนาอุบาสิกาผู้นี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกา ผู้ล้อมโดยฟังตาม ๆ กันมา แล.

จบอรรถกถาอุปาสิกาปาติ ประดับด้วยสูตร ๑๐ สูตร

จบประวัติอุทิสภาวิกาเอตทัคคะ ๑๐ ท่าน

จบอรรถกถาเอตทัคคปาติทั้งหมด ในมโนรทปุรณิ

อรรถกถาคุตรนิกาย ด้วยสูตรมีประมาณเท่านี้.

อัฐฐานบาลี

วรรคที่ ๑

ว่าด้วยฐานะและอฐานะ

[๑๕๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ จะพึงยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสภาพเที่ยงนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่ปุถุชนจะพึงยึดถือสังขารอะไร ๆ โดยความเป็นสภาพเที่ยงนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๕๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ จะพึงยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสุขนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่ปุถุชนจะพึงยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสุขนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ จะพึงยึดถือธรรมไร ๆ โดยความเป็นตนนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่ปุถุชนจะพึงยึดถือธรรมไร ๆ โดยความเป็นตนนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๕๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ จะพึงฆ่ามารดา นั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่ปุถุชนจะพึงฆ่ามารดา นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๕๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ จะพึงฆ่าบิดา นั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย

แต่ข้อที่ปุถุชนจะพึงฆ่าบิดานั้น เป็นฐานะที่จะมิได้.

[๑๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ จะพึงฆ่าพระอรหันต์นั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมิได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่ปุถุชนจะพึงฆ่าพระอรหันต์นั้น เป็นฐานะที่จะมิได้.

[๑๕๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ จะพึงเป็นผู้มีจิตประทุษร้ายยังพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมิได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่ปุถุชนพึงเป็นผู้มีจิตประทุษร้ายยังพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อนั้น เป็นฐานะที่จะมิได้.

[๑๖๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ จะพึงทำลายสงฆ์ให้แตกกันนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมิได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่ปุถุชนจะพึงทำลายสงฆ์ให้แตกกัน เป็นฐานะที่จะมิได้.

[๑๖๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ จะพึงถือศาสดาอื่นนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมิได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่ปุถุชนจะพึงถือศาสดาอื่น เป็นฐานะที่จะมิได้.

[๑๖๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า สองพระองค์ จะพึงเสด็จอุบัติขึ้นพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกันนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมิได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว จะพึงเสด็จอุบัติขึ้นในโลกธาตุอันหนึ่งนั้น เป็นฐานะที่จะมิได้.

อรรถกถาอฏฐานบาติ

อรรถกถาวรรคที่ ๑

ในอฏฐานบาติ ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อฏฐานัน ได้แก่ การปฏิเสธเหตุ. บทว่า อนวกาโส ได้แก่ การปฏิเสธปัจจัย. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปฏิเสธเหตุเท่านั้น แม้ด้วยเหตุและปัจจัยทั้งสอง. จริงอยู่ เหตุ ตรัสเรียกว่า ฐานะ เป็นเหตุที่ตั้งแห่งผลของตน และว่าโอกาส (ช่องทาง) เพราะมีความเป็นไปได้ด้วยผลนั้น. บทว่า ยัม แปลว่า เพราะเหตุใด. บทว่า ทิฏฐิสมฺปนฺโน ได้แก่ พระอริยสาวก คือพระโสดาบันผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาในมรรค. จริงอยู่ พระโสดาบันนั้นมีชื่อมาก เช่นชื่อว่า ทิฏฐิสมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิก็มี ทสฺสนสมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมด้วยทสฺสนะก็มี อากโต อิมํ สทฺธมฺมํ ผู้มาถึงพระสัทธรรมนี้ก็มี ปสฺสตุ อิมํ สทฺธมฺมํ ผู้เห็นพระสัทธรรมอยู่ก็มี เสกฺขาน ฌาเณน สมฺนุนาโค ผู้ประกอบด้วยญาณของพระเสกขะก็มี เสกฺขาย วิชฺชาย สมฺนุนาโค ผู้ประกอบด้วยวิชาของพระเสกขะก็มี ฐมฺมโสตสมฺปาปฺนฺโน ผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสดธรรมก็มี อริโย นิพฺพेषิกปฺลฺโย ผู้มีปัญญาเครื่องชำแรกกิเลสอันประเสริฐก็มี อมตทวารํ আহจฺจ ติฏฺฐติ ผู้ตั้งอยู่ใกล้ประตูพระนิพพานก็มี.

บทว่า กณฺฐิ สงฺขารํ ความว่า บรรดาสังขารที่เป็นไปในภูมิ ๔ เฉพาะสังขารใด ๆ เพียงสังขารหนึ่ง. บทว่า นิจฺจโต อุปคฺจเจยฺย

ความว่า พึงยึดถือว่ายึ่ง. บทว่า เนตฺ ฐานํ วิชฺชติ แปลว่า เหตุนี้
ไม่มี คือหาไม่ได้. บทว่า ยํ ปุณฺณชน แปลว่า ชื่อว่าปุณฺณ
เพราะเหตุใด. บทว่า ฐานเมตฺ วิชฺชติ แปลว่า เหตุนี้มีอยู่. อธิบายว่า
จริงอยู่ เพราะปุณฺณชนั้นมีความเห็นว่าเที่ยง พึงยึดถือบรรดาสังขารที่เป็น
ไปในภุมิ ๔ เฉพาะสังขารบางอย่าง โดยความเป็นของเที่ยง.

ก็สังขารที่เป็นไปในภุมิที่ ๔ ย่อมไม่เป็นอารมณ์ของทิฏฐิหรืออกุศล
อย่างอื่น เพราะมากด้วยเดช เหมือนก้อนเหล็กที่ร้อนอยู่ทั้งวัน ไม่เป็น
อารมณ์ของฝูงแมลงวัน เพราะเป็นของร้อนมากฉะนั้น. พึงทราบความ
แม้ในคำว่า กญฺจ สงฺขารํ สุขโต เป็นต้น โดยนัยนี้. คำว่า สุขโต
อุปคฺจเฉยฺยุ นี ตรีสหมายถึงการยึดถือโดยความเป็นสุข ด้วยอำนาจ
อัตตทิฏฐิอย่างนี้ว่า ตนมีสุขโดยส่วนเดียว ไม่มีโรค จนกว่าจะตายไป.
ด้วยว่า พระอริยสาวกถูกความร้อนครอบงำแล้วยอมเข้าไปยึดถือสังขาร
บางอย่างไว้โดยความเป็นสุข เพื่อระงับความร้อนโดยจิตปราศจาก
ทิฏฐิ เหมือนเสกขพราหมณ์ผู้สะดุ้งกลัวช้างตกมัน ก็ยึดอูจจาระไว้ฉะนั้น.

ในอัตตวาระ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสว่า สงฺขารํ แต่ตรัสว่า
กญฺจิ ฆมฺมํ เพื่อทรงรวมเอาบัญญัติมีกสิณเป็นต้น. แต่แม้ในที่นี้
พึงทราบกำหนดสำหรับพระอริยสาวก ด้วยอำนาจสังขารที่เป็นไปในภุมิ
ทั้ง ๔. สำหรับปุณฺณชน ด้วยอำนาจสังขารที่เป็นไปในภุมิทั้ง ๓. อีก
อย่างหนึ่ง ในวาระทุกวาระกำหนดสำหรับแม้พระอริยสาวก ด้วยอำนาจ
สังขารที่เป็นไปในภุมิ ๓ ก็ควร. ก็ปุณฺณชนยอมยึดถือธรรมใด ๆ พระ -

๑. จตุภุมิกสงฺขารา สังขารพึงเป็นไปในภุมิที่ ๔ คือโลกุตตรภุมิ ควรเป็น จตุตถภุมิกสงฺขารา.

๒. ม. โจกขพราหมณ์.

อริยสาวกย่อมเปลื้องความยึดถือจากธรรมนั้น ๆ. คือปุถุชนเมื่อยึดถือธรรมนั้น ๆ ว่าเที่ยง ว่าสุข ว่าตน พระอริยสาวกเมื่อยึดถือธรรมนั้น ๆ ว่าไม่เที่ยง ว่าเป็นทุกข์ ว่าไม่ใช่ตน ย่อมเปลื้องความยึดถือที่นั่นเสีย. ในพระสูตรทั้ง ๓ พระสูตรนี้ ข้อ ๑๕๓, ๑๕๔, ๑๕๕ พระองค์ตรัสถึงความเปลื้องความยึดถือของปุถุชนไว้ด้วย.

ในคำว่า **มาตร** เป็นต้น ท่านประสงค์เอาสตรีผู้ให้กำเนิด ชื่อว่า มารดา บุรุษผู้ให้กำเนิด ชื่อว่าบิดา และพระจิณาสพผู้เป็นมนุษย์เท่านั้น ชื่อว่า พระอรหันต์. ถามว่า ก็พระอริยสาวกพึงปลงชีวิตผู้อื่นได้หรือ. ตอบว่า ชื่อนั้นไม่เป็นฐานะ. เพราะว่า ถ้าพระอริยสาวกที่เกิดระหว่างภพไม่รู้ว่าตัวเป็นอริยสาวกไซ้ ใคร ๆ ก็จะพึงบังคับอย่างนี้ว่า ท่านจงปลงชีวิตมดค้ำคดแดงนี้เสียแล้วปฏิบัติหน้าที่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิในห้วงจักรวาลทั้งสิ้นเถิด. พระอริยสาวกนั้น ก็ไม่พึงปลงชีวิตมดค้ำคดแดงนั้นได้เลย. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น คนทั้งหลายพึงบังคับท่านอย่างนี้ว่า ก็ถ้าท่านไม่ฆ่ามดค้ำคดแดงนั้นไซ้ พวกเราก็จักตัดศีรษะท่านเสีย. คนทั้งหลายจะพึงตัดศีรษะของท่าน แต่ท่านก็ไม่พึงฆ่ามดค้ำคดแดงนั้น. แต่คำนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้เพื่อทรงแสดงความมีโทษมากของความเป็นปุถุชน เพื่อทรงแสดงกำลังของพระอริยสาวก. ก็ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้ว่า ความเป็นปุถุชน ชื่อว่ามีโทษตรงที่ปุถุชนจักทำอนันตริยกรรมมีมาตุฆาต เป็นต้นได้ อริยสาวกชื่อว่ามีกำลังมากตรงที่ไม่ทำกรรมเหล่านั้น.

บทว่า **ปทุฏฐจิตโต** ได้แก่ เป็นผู้มิจิตอันวธกจิต (จิตคิดจะฆ่า) ประทุษร้ายแล้ว. บทว่า **โลहित อุปปาเทย** ได้แก่ ทำพระโลหิต แม้เท่าแมลงวันตัวเล็กค่อมได้ให้ห่อขึ้นในพระสรีระของพระตถาคตผู้ยังทรง

พระชนม์อยู่.

บทว่า สงฆ์ ภิกษุเทย ได้แก่ ทำสงฆ์ผู้มีสังฆาธรรมเป็นเครื่อง
อยู่ร่วมเสมอกัน ผู้ตั้งอยู่ในสีมาที่เสมอกัน ให้แตกกันด้วยอาการ ๕
อย่าง. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำนี้ไว้ว่า คุณ่อนอุบาสิ สงฆ์
ย่อมแตกกันด้วยอาการ ๕ คือ ด้วยกรรม ด้วยอุเทศ ด้วยการชี้แจง
ด้วยประกาศ ด้วยจับสลาก. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กมฺเมน
ได้แก่ ด้วยกรรมทั้ง กรรมใดกรรมหนึ่ง. บทว่า อุทฺเทเสน
ได้แก่ ด้วยปาติโมกขุทเทศ ๕ อุเทศอย่างหนึ่ง. บทว่า โวหารนฺโต
ได้แก่ ด้วยการชี้แจง คือแสดงเภทกวัตถุเรื่องทำให้แตกกัน ๑๘
อย่าง มีแสดงว่าธรรมเป็นธรรมเป็นต้น ด้วยอุปบัติเหตุเกิดเรื่องนั้น ๆ.
บทว่า อนฺุสฺสาวเนน ได้แก่ ทำการเปล่งถ้อยคำประกาศโดยนัยเป็นต้นว่า
พวกท่านทราบกันหรือว่า เราบวชมาแต่ตระกูลสูง และเป็นพหูสูต
พวกท่านไม่ควรเกิดจิตคิดว่า คนเช่นเราจะพึงถือสัตตสุสาน์คำสอนของ
พระศาสดานอกกรรม นอกวินัย อเวจีสำหรับเราเป็นของเย็นเหมือนสวน
อุบลขาบหรือ เราไม่กลัวอบายหรือ. บทว่า สลากคาหน ได้แก่
ด้วยการประกาศอย่างนี้แล้วทำจิตของภิกษุเหล่านั้นให้มั่นคง กระทำให้
เป็นธรรมไม่กลับกลอกแล้ว ได้จับสลากด้วยกล่าวว่า พวกท่านจงจับ
สลากนี้.

ก็บรรดาอาการทั้ง ๕ นั้น กรรมหรืออุเทศเท่านั้น ควรถือเป็น
ประมาณ. ส่วนการกล่าว การประกาศ และการให้จับสลากเป็นส่วน
เบื้องต้น. ด้วยว่า แต่เมื่อสงฆ์กล่าวด้วยอำนาจแสดงเรื่อง ๑๘ ประการ
ประกาศชักชวนเพื่อให้เกิดความชอบใจในเรื่องนั้น จับสลากกันแล้ว ก็

ยังไม่เชื่อว่าทำสงฆ์ให้แตกกัน . ต่อเมื่อใด ภิกษุ ๕ รูป หรือเกิน ๔ รูป จับสลากแล้ว กระทำกรรม (สังฆกรรม) หรืออุเทศแยกกันต่างหาก เมื่อนั้น จึงชื่อว่า ทำสงฆ์ให้แตกกัน . ข้อว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ อย่างนี้ พึงทำสงฆ์ให้แตกกันนี้มิใช่ฐานะ. ด้วยคำมีประมาณเท่านี้ ก็เป็น อันทรงแสดงอนันตริยกรรม ๕ มีมาตุฆาตฆ่ามารดาเป็นต้น . ปุถุชนทำ อนันตริยกรรมเหล่าใดได้ แต่อันตริยกรรมเหล่านั้นพระอริยสาวกไม่ทำ. เพื่อความแจ่มแจ้งแห่งอนันตริยกรรม ๕ นั้น พึงทราบวินิจฉัย โดยกรรม โดยทวาร โดยการตั้งอยู่ในอเวจีตลอดกัป โดยวิบาก โดยสาธารณะ เป็นต้น.

ในเหตุเหล่านั้น พึงทราบวินิจฉัยโดยกรรมก่อน. แท้จริง ผู้ที่เป็นมนุษย์ท่านนั้น ปลงชีวิตมารดาหรือบิดาผู้เป็นมนุษย์ ซึ่งยังไม่เปลี่ยนเพศจากมนุษย์ จึงเป็นอนันตริยกรรม. ผู้ทำอนันตริยกรรม คิดว่า เรา จักห้ามวิบากของกรรมนั้น ดังนี้ จึงสร้างสตุปทองคำขนาดเท่าพระมหาเจดีย์ให้เต็มห้วงจักรวาลทั้งสี่ทิศดี ถวายมหาทานแด่พระภิกษุสงฆ์ที่นั่งเต็มสากลจักรวาลก็ดี ไม่ละชายผ้าสังฆาฏิของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเที่ยวไปก็ดี เมื่อกายทำลายแตกตายไปก็เข้าถึงนรกเท่านั้น. ส่วนผู้ใด ตนเองเป็นมนุษย์ ปลงชีวิตมารดาหรือบิดาผู้เป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ดี ตนเองเป็น สัตว์ดิรัจฉานปลงชีวิตมารดาหรือบิดาผู้เป็นมนุษย์ก็ดี ตนเองเป็นสัตว์ดิรัจฉานด้วยกันก็ดี กรรมของผู้นั้นไม่เป็นอนันตริยกรรม แต่เป็นกรรมหนักตั้งจดอนันตริยกรรมทีเดียว. แต่ปัญหานี้ ท่านกล่าวสำหรับผู้ที่เป็นมนุษย์. ในปัญหานี้ควรกล่าวเรื่องเอพจตุกกะ สังคามัจจุกกะ และโจรจตุกกะ ก็บุคคลแม้เข้าใจว่า เราจะฆ่าแล้วฆ่ามารดาหรือบิดาผู้เป็น

มนุษย์ ซึ่งตั้งอยู่ในที่อยู่ของแพะ ชื่อว่าต้องอนันตริยกรรม. บุคคลผู้ฆ่าแพะด้วยเข้าใจว่าเป็นแพะ หรือด้วยเข้าใจว่าเป็นมรรคหรือบิดา ชื่อว่าไม่ต้องอนันตริยกรรม. บุคคลผู้ฆ่ามารดาหรือบิดาโดยเข้าใจว่าเป็นมารดาหรือบิดา ชื่อว่าต้องอนันตริยกรรมโดยแท้. ใน ๒ จุดกะนั้นก็กัณฐีนี้เหมือนกัน. พึงทราบจุดกะนั้นี่แม้ในพระอรหันต์ ก็เหมือนในมารดาหรือบิดา. บุคคลผู้ฆ่าพระอรหันต์ผู้เป็นมนุษย์เท่านั้น ชื่อว่าต้องอนันตริยกรรม. ฆ่าพระอรหันต์ผู้เป็นยักษ์ ชื่อว่าไม่ต้องอนันตริยกรรม. แต่เป็นกรรมหนัก เหมือนอนันตริยกรรมทีเดียว. เมื่อบุคคลใช้ศัสตราประหารหรือวางยาพิษพระอรหันต์ผู้เป็นมนุษย์ เวลาที่ท่านยังเป็นปุถุชน คิดว่าท่านบรรลุพระอรหันต์ มรณะลงด้วยการประหารด้วยศัสตราหรือยาพิษนั้นนั่นแล ผู้นั้นย่อมชื่อว่าฆ่าพระอรหันต์โดยแท้. ท่านใดเขาถวายเป็นเวลาที่ท่านเป็นปุถุชน ท่านบรรลุพระอรหันต์แล้วบริโภค ท่านนั้นก็ยังชื่อว่าให้แก่ปุถุชนอยู่นั่นเอง. บุคคลผู้ฆ่าพระอริยบุคคลที่เหลือ (โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี) ไม่เป็นอนันตริยกรรม แต่เป็นกรรมหนักเหมือนอนันตริยกรรมทีเดียว.

พึงทราบวินิจฉัยในอนันตริยกรรมข้อโลหิตุปบาท ดังต่อไปนี้ :-

ชื่อว่าบุคคลผู้เป็นซ้าศึกจะตัดพระจัมมะ (หนัง) ในพระวรกายที่ยังๆไม่แตกของพระตถาคตให้พระโลหิตไหลออกไม่ได้. เว้นแต่พระโลหิตจะคั่งค้างอยู่ในที่หนึ่งภายในพระวรกายเท่านั้น. สะเก็ดหินที่กะเทาะจากก้อนหินที่พระเทวทัตยกทุ่มไปกระทบปลายพระบาทของพระตถาคต. พระบาทเหมือนถูกฟันด้วยขวาน ได้มีโลหิตคั่งอยู่ข้างในเท่านั้น. กรรมของพระเทวทัตผู้กระทำอย่างนั้น ชื่อว่าเป็นอนันตริยกรรม. ส่วนหมอ

ชีวิตตัดพระจัมมะด้วยศีลตราตามความชอบพระทัยของพระตถาคต นำ โลหิตเสียดออกจากที่นั่น ได้กระทำให้ทรงผาสุก. กรรมของหมอชีวกผู้กระทำอย่างนั้น เป็นบุญกรรมโดยแท้.

ถามว่า เมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว คนเหล่าใดทำลายพระเจดีย์ ตัดต้นโพธิ์ เหยียบย่ำพระธาตุ กรรมอะไรจะมีแก่บุคคลเหล่านั้น.

ตอบว่า กรรมนั้นเป็นกรรมหนักเช่นเดียวกับอนันตริยกรรม. แต่ กิ่งโพธิ์ที่เบียดสลูบหรือพระปฏิมาที่มีพระธาตุ (บรรจุ) จะตัดเสียดก็ควร. แม้ถ้าพวกนกจับที่กิ่งโพธิ์นั้น ถ่ายอุจจาระรดพระเจดีย์ ก็ควรตัดเสียด. เพราะพระเจดีย์บรรจุพระสรีระธาตุ สำคัญกว่าบริโภคเจดีย์ที่บรรจุเครื่องบริโภค. จะตัดรากโพธิ์ที่ไปทำลายเจดีย์วัตถุออกไปเสียดก็ควร. แต่กิ่งโพธิ์ที่เบียดเรือนโพธิ์ จะตัดกิ่งโพธิ์เพื่อจะรักษาเรือนโพธิ์ไม่ได้ เพราะเรือนโพธิ์มีไว้เพื่อ ประโยชน์แก่ต้นโพธิ์ (แต่) ต้นโพธิ์หาไว้เพื่อประโยชน์แก่เรือนโพธิ์ไม่. แม้ในเรือนเก็บอาสนะ (พระแท่น) ก็เช่นนี้เหมือนกัน. จะตัดกิ่งโพธิ์เพื่อรักษาเรือนอาสนะ (พระแท่น) ที่เขาบรรจุพระธาตุ ก็ควร. เพื่อบำรุงต้นโพธิ์ จะตัดกิ่งที่แย่งโอชะ. (คืออาหาร) หรือกิ่งผู้เสียด ก็ควรเหมือนกัน. แม้บุญก็มีเหมือนดังปรนนิบัติพระสรีระพระพุทธรเจ้าฉะนั้น.

ในสังฆเภท การทำลายสงฆ์ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

เมื่อสงฆ์ผู้อยู่ในสี่มามีได้ประชุมกัน เมื่อภิกษุผู้ซึ่งสงฆ์ทำการชี้แจงๆ การสวดประกาศและการให้จับสลาก แล้วยังพาบริษัทส่วนหนึ่งแยกไปทำสังฆกรรม หรือสวดปาฏิโมกข์ต่างหาก ชื่อว่าสังฆเภทด้วย เป็นอนันตริยกรรมด้วย. แต่เมื่อภิกษุกระทำด้วยความสำคัญว่าจะสมัครสมาน

กัน (หรือ) ด้วยความสำคัญว่าทำถูก ก็เป็นเพียงการแตกต่างกันเท่านั้น ยังไม่เป็นอนันตริยกรรม. ทำในบริษัทที่หย่อนกว่า ๕ รูปก็เหมือนกัน (คือเป็นการแตกต่างกันแต่ไม่เป็นอนันตริยกรรม). โดยกำหนดภิกษุจำนวน ๕ รูป เป็นอย่างต่ำสุด ในหมู่ภิกษุ ๕ รูป ภิกษุใดทำลายสงฆ์ อนันตริยกรรมย่อมมีแก่ภิกษุนั้น. กรรมของภิกษุพวกอธรรมวาที่ผู้ปฏิบัติตามภิกษุนั้น เป็นกรรมมีโทษมาก. สำหรับภิกษุผู้เป็นธรรมวาที่ไม่มีโทษ. ในการทำสังฆเภทสำหรับภิกษุ ๕ รูปนั้น มีพระสูตรอ้างอิงดังนี้ว่า คุณก่อนอุบาลี ฝ่ายหนึ่งมี ๔ รูป (อีก) ฝ่ายหนึ่งก็มี ๔ รูป รูปที่ ๕ สวดประกาศให้จับสลากโดยกล่าวว่า นี่ธรรม นี่วินัย นี่สัตตสุสาน พวกท่านจงถือเอาสลากอันนี้ จงขบใจสลากนี้แล. คุณก่อนอุบาลี สังฆราชี (ความร้าวรานแห่งพระสงฆ์) ด้วยสังฆเภท (ความแตกแห่งสงฆ์) ด้วยย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ก็ในกรรม ๕ อย่างนี้ สังฆเภทเป็นวิกรรมกรรมที่เหลือเป็นกายกรรม. ฉะนั้น พึงทราบวินิจฉัยโดยกรรม ด้วยประการดังนี้.

บทว่า ทวารโต มีอธิบายว่า ก็กรรมเหล่านี้ทั้งหมดนั้นแล ย่อมตั้งขึ้นทางกายทวารบ้าง ทางจิตทวารบ้าง. ในเรื่องที่ว่าด้วยทวารนี้ กรรม ๔ ประการข้างต้น แม้จะตั้งขึ้นทางจิตทวารด้วยอาณัตติกประโยค (คือประโยคสั่งบังคับ) และวิชขามยประโยค (คือประโยคที่สำเร็จด้วยวิชาเวทมนตร์) ก็ทำกายทวารให้บริบูรณ์ได้เหมือนกัน. สังฆเภท แม้จะตั้งขึ้นทางกายทวารซึ่งภิกษุผู้ทำการยกมือ ก็ทำให้วจิตทวารบริบูรณ์ได้เหมือนกัน. ในเรื่องนี้ พึงทราบวินิจฉัยแม้โดยทวาร ด้วยประการดังนี้.

๑. ม. อิทฺ (สลาก) โรเจถ.

บทว่า กปฺปญฺจติยโต มีอธิบายว่า ก็ในเรื่องนี้ สังฆเภทเป็นบาปตั้งอยู่ชั่วกัป. ทำสังฆเภทใน (ตอนที่) กัปปยังตั้งอยู่ หรือในตอนระหว่างกลางกัป ก็พ้นบาปต่อเมื่อกัปพินาศนั้นแหละ. ก็ถ้าว่าพรุ้งนี้ กัปจักพินาศไซ้ร้ ทำสังฆเภทวันนี้ พรุ้งนี้ก็พ้น จะไหม้อยู่ในนรกวันเดียวเท่านั้น. แต่การกระทำอย่างนี้ ไม่มี. กรรม ๔ ประการที่เหลือเป็นอนันตริยกรรมเท่านั้น ไม่เป็นกรรมตั้งอยู่ตลอดกัป. พึงทราบวินิจฉัยแม้โดยความเป็นกรรมตั้งอยู่ตลอดกัปในเรื่องนี้ ด้วยประการดังนี้.

บทว่า ปากโต มีอธิบายว่า ก็บุคคลใดกระทำความผิดทั้ง ๕ ประการนี้ สังฆเภทเท่านั้นยอมให้ผลแก่บุคคลนั้นด้วยอำนาจปฏิสนธิกรรมที่เหลือยอมนับว่าเป็นกรรมที่มี (ทำ) แล้ว แต่วิบากของกรรมยังไม่มีดังนี้ เป็นต้น. เมื่อสังฆเภทไม่มี โลหิตุปบาท (คือการทำพระโลหิตให้ห้อ) ย่อมให้ผล เมื่อโลหิตุปบาทนั้นไม่มี อรหันตฆาต (คือการทำพระอรหันต์) ย่อมให้ผล เมื่ออรหันตฆาตนั้นไม่มี ถ้าบิดาเป็นผู้มีศีล มารดาทุศีล หรือไม่มีศีลอย่างบิดานั้น ปิตุฆาต (คือการทำบิดา) ย่อมให้ผลด้วยอำนาจปฏิสนธิ. ถ้ามารดาเป็นผู้มีศีล มาตุฆาตยอมให้ผล. แม้เมื่อบิดามารดาทั้งสองท่าน เป็นผู้เสมอกันโดยศีล หรือโดยทุศีล มาตุฆาตเท่านั้น ย่อมให้ผลด้วยอำนาจปฏิสนธิ เพราะมารดาเป็นผู้ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ทั้งเป็นผู้มีอุปการะมากแก่บุตรทั้งหลาย. ฉะนั้น พึงทราบวินิจฉัยแม้โดยวิบากคือผลในเรื่องนี้ ด้วยประการดังนี้

บทว่า สาธารณาทิหิ ความว่า กรรม ๔ ประการเบื้องต้น เป็นกรรมทั่วไปแก่ฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งปวง ส่วนสังฆเภทยอมเป็นเฉพาะแก่ภิกษุผู้มีประการดังตรัสไว้ ย่อมไม่เป็นแก่คนอื่น โดยพระบาลีว่า

คู่ก่อนอุบาสิกา ภิกษุณีทำสายสงฆ์ไม่ได้แล ลิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสิกา อุบาสิกา ก็ทำลายสงฆ์ไม่ได้ คู่ก่อนอุบาสิกา ภิกษุผู้เป็นปกติตัดตะ มีกรรมเครื่องอยู่ร่วมอันเสมอกัน อยู่ในสีมาเสมอกัน ย่อมทำสังฆเภทได้ เพราะฉะนั้น สังฆเภทจึงเป็นกรรมไม่ทั่วไป. ด้วยอาทิศัพท์ (คือศัพท์ว่าเป็นต้น) ชนเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้สหระคด้วยทุกขเวทนา และ ตัมปยุตด้วยโทสะ โมหะ. พึงทราบวินิจฉัยโดยเป็นกรรมทั่วไปเป็นต้น ในเรื่องนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า อญฺญํ สตุถาริ ความว่า บุคคลคิดว่า พระศาสดาของเรา นี้ ไม่สามารถทำกิจของพระศาสดาได้ จึงถือเจ้าลัทธินั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ เป็นศาสดาของเรา ดังนี้ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้.

บทว่า เอกิสฺสาย โลกธาตุยา คือ ในหมื่นโลกธาตุ. ก็เขตมี ๓ คือ ชาติเขต ๑ อาณาเขต ๑ วิสัยเขต ๑. ในเขตทั้ง ๓ นั้น หมื่นโลกธาตุ ชื่อว่า ชาติเขต. ด้วยว่า หมื่นโลกธาตุนั้นไหวในเวลาที พระตถาคตเสด็จลงสู่ครรภ์พระมารดา เสด็จออก (ผนวช) ตรัสรู้ ประกาศพระธรรมจักร ปลงพระชนนายุสังขาร และปรินิพพาน. แสนโกฏิจักรวาล ชื่อว่า อาณาเขต. เพราะว่าเป็นอาณาเขตของอาณานาฎิย-ปริตร โมรปริตร ฐชคคปริตร และรัตนปริตร เป็นต้น ย่อมแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาลนี้. ส่วนวิสัยเขตไม่มีปริมาณ (คือนับไม่ได้). ก็กรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าธรรมมิใช่วิสัยหาไม่ เพราะพระบาลีว่า พระญาณ (ความรู้) มีประมาณเพียงใด ข้อที่จะพึงรู้ก็มีประมาณเพียง นั้น ข้อที่จะพึงรู้มีประมาณเพียงใด พระญาณก็มีประมาณเพียงนั้น. ข้อที่จะพึงรู้มีพระญาณเป็นที่สุด พระญาณก็มีข้อที่จะพึงรู้เป็นที่สุด ดังนี้.

ก็ในเขตทั้ง ๓ นี้ ไม่มีพระสูตรที่ว่า เว้นจักรวาลนี้เสีย พระพุทธเจ้าทั้งหลายยอมเสด็จอุบัติในจักรวาลอื่น แต่มีพระสูตรว่า ไม่เสด็จอุบัติ. ก็พระปิฎกมี ๓ คือพระวินัยปิฎก พระสูตรตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก. สังคิติ (คือการสังคายนา) ก็มี ๓ ครั้ง คือ สังคิติของพระมหากัสสปเถระ ๑ สังคิติของพระยสเถระ ๑ สังคิติของพระโมคคัลลีบุตรเถระ ๑. ในพระพุทธพจน์ คือ พระไตรปิฎกที่ยกขึ้นสู่สังคิติทั้ง ๓ ครั้งนี้ ไม่มีพระสูตรที่ว่า พ้นจักรวาลนี้ไป พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอุบัติในจักรวาลอื่น แต่มีพระสูตรอยู่ว่าไม่ทรงอุบัติในจักรวาลอื่น.

บทว่า อปุพฺพ อจริมฺ ได้แก่ ในกาลไม่ก่อนไม่หลังกัน ท่านอธิบายว่า ไม่ทรงอุบัติพร้อมกัน คือ ทรงอุบัติก่อนกันหรือหลังกัน. ในคำที่ว่า ไม่ก่อนไม่หลังกัน นั้น ไม่พึงทราบว่าเป็นกาลก่อน คือ ตั้งแต่เวลาที่ประทับนั่ง ณ โขธบัลลังก์ด้วยตั้งพระทัยว่า ไม่บรรลुพระโพธิญาณจักไม่ลุกขึ้น จนถึงทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระมารดา. ก็ในการถือปฏิสนธิของพระโพธิสัตว์ ท่านกำหนดเขตด้วยหมื่นจักรวาล ไหวเท่านั้น ก็เป็นอันห้ามการอุบัติแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นในระหว่าง. ไม่พึงทราบว่าในกาลภายหลัง คือ ตั้งแต่ปรินิพพานจนถึงพระชาตุมเห้เท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาดยังทรงดำรงอยู่ เพราะเมื่อพระชาตุมยังคงดำรงอยู่ พระพุทธเจ้าทั้งหลายชื่อยังทรงดำรงอยู่ เพราะเหตุนั้น ในระหว่างกาลนี้ ย่อมเป็นอันห้ามการเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น. แต่เมื่อพระชาตุมปรินิพพานแล้ว ไม่ห้ามการเสด็จอุบัติแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงไม่ทรงอุบัติ

ไม่ก่อนไม่หลังกัน (คือพร้อมกัน). ตอบว่า เพราะอุบัติพร้อมกัน
ไม่เป็นเหตุอัศจรรย์. เพราะว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นอัจฉริยะ มนุษย์
อัศจรรย์. สมดังที่ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเอก เป็น
มนุษย์อัศจรรย์ ย่อมอุบัติขึ้น บุคคลเอกเป็นไฉน คือ พระตถาคต
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ก็ถ้าพระพุทธเจ้ามี ๒ พระองค์ มี ๔ พระองค์
มี ๘ พระองค์ หรือ ๑๖ พระองค์ ฟังอุบัติพร้อมกันไซ้ ก็ฟังเป็นผู้
ไม่น่าอัศจรรย์. แม้มีเจดีย์ ๒ เจดีย์ในวิหารเดียวกัน ลากสักการะย่อมไม่
มโหฬาร. แม้ภิกษุทั้งหลายก็ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะมีมาก แม้พระพุทธ-
เจ้าทั้งหลายก็ฟังเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่ทรงอุบัติพร้อมกัน.

เมื่อว่าโดยเทศนาก็ไม่แปลกกันดังนี้:- พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง
ทรงแสดงธรรมใดมีสติปัญญาเป็นต้น พระพุทธเจ้าพระองค์อื่นแม้อุบัติ
ขึ้น ก็จะทรงแสดงธรรมนั้นนั่นแหละ. เพราะเหตุนี้ จึงไม่น่าอัศจรรย์.
แต่เมื่อพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวทรงแสดงธรรม แม้การแสดงธรรมก็
เป็นของน่าอัศจรรย์.

เมื่อว่าโดยไม่มีการโต้แย้งกัน อนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าหลายพระองค์
อุบัติขึ้น พวกพุทธมามกก็จะฟังวิวาทกันว่า พระพุทธเจ้าของเรา
น่าเลื่อมใส พระพุทธเจ้าของพวกเรามีพระสุรเสียงไพเราะ มีลาภ มีบุญ
ดังนี้ เหมือนพวกศิษย์ของพวกอาจารย์เป็นอันมาก ฉะนั้น แม้เพราะ
เหตุนี้ จึงไม่อุบัติขึ้นอย่างนั้น.

อีกประการหนึ่ง เหตุข้อนี้พระนาคเสนถูกพระเจ้ามลิந்தถาม ก็ได้
กล่าวไว้พิสดารแล้ว. จริงอยู่ ในมิลินทปัญหานี้ ท่านกล่าวไว้ว่า
พระเจ้ามลิந்த์ตรัสถามว่า ท่านพระนาคเสนเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้า

ได้ภยิตข้อนี้ไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จะพึงอุบัติไม่ก่อนไม่หลัง พร้อมกัน ๒ พระองค์ ในโลกธาตุเดียวกัน นั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ข้อที่ว่า นั้นมิใช่ฐานะที่จะมีได้ ท่าน พระนาคเสนเจ้าข้า ก็พระตถาคตแม่ทุกพระองค์ เมื่อจะทรงแสดง ก็ ทรงแสดงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เมื่อจะตรัสอธิบายจะ ๔ เมื่อจะทรงให้ศึกษา ก็ทรงให้ศึกษาศึกษา ๓ และเมื่อจะทรงพำสอน ก็ ทรงพำสอนข้อปฏิบัติ คือ ความไม่ประมาท. ท่านพระนาคเสนเจ้าข้า ถ้าวว่า พระตถาคตแม่ทุกพระองค์ มีอุเทศเดียวกัน มีกถาเดียวกัน มี การพำสอนอย่างเดียวกันไซ้ เพราะเหตุไร พระตถาคต ๒ พระองค์ จึงไม่อุบัติในสมัยเดียวกัน. ด้วยการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าพระองค์ เดียว โลกนี้ยังเกิดแสงสว่างถึงเพียงนั้นแล้ว ถ้าวจะมีพระพุทธเจ้า แม่องค์ที่ ๒ โลกนี้ก็จะพึงเกิดแสงสว่าง มีประมาณอย่างยิ่ง ด้วยพระรัศมี ของพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์. อนึ่ง พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ เมื่อจะ ทรงสั่งสอน ก็ทรงสั่งสอนสะดวก และเมื่อจะทรงพำสอนก็ทรงพำสอน สะดวก. ในเรื่องที่พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ไม่อุบัติพร้อมกันนั้น ท่าน ไปรดแสดงเหตุให้ข้าพเจ้าหมดสงสัยที่เกิดขึ้น.

พระนาคเสนตอบว่า มหาบพิตร หมั่นโลกธาตุนี้ทรงพระพุทธเจ้า ไว้ได้เพียงพระองค์เดียว ทรงพระคุณของพระตถาคตได้เพียงพระองค์ เดียว ถ้าวพระพุทธเจ้าจะพึงเสด็จอุบัติเป็นองค์ที่ ๒ หมั่นโลกธาตุนี้ก็จะ ทรงไว้ไม่ได้ พึงสิ้นสะเทือนทรุดเซชวนเรียรายกระจัดกระจายทำลายไป ถึงการตั้งอยู่ไม่ได้. มหาบพิตร เรือรับคนได้คนเดียว เมื่อคน ๆ เดียว ขึ้น เรือจะเพียงเสมอน้ำ ครั้นคนที่สองซึ่งเป็นคนมีอายุ ผิวพรรณ วย

ขนาดประมาณความผอมความอ้วน มีอวัยวะทุกส่วนบริบูรณ์มาถึง เขาพึง
ขึ้นเรือลำนั้น มหาบพิตร เรือลำนั้นจะรองรับคนทั้งสองได้บ้างไหม.
ไม่ได้เลยท่าน เรือจะโคลงเคลงโน้มเอียงตะแคงส่ายล่มจมไป ทรงล้าอยู่.
ไม่ได้ พึงจมลงไปในน้ำ ฉันทิ มหาบพิตร หมื่นโลกธาตุนี้ ก็ฉันทิ
เหมือนกัน ย่อมทรงพระคุณของพระตถาคตได้เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น
ถ้าพระพุทธเจ้าองค์ที่สองอุบัติขึ้น หมื่นโลกธาตุนี้จะดำรงอยู่ไม่ได้ จะพึง
สิ้นสະเทือนโน้มเอียงเอนเรี่ยรายกระจัดกระจายทำลายไป ตั้งอยู่ไม่ได้.
มหาบพิตร หรือเปรียบเหมือนบุรุษพึงบริโภคอาหารพอเกิดความต้องการ
จนสิ้นปิดคอหอย เขาเอิบอิมจากการบริโภคนั้นเต็มที่ไม่ขาดระยะ. ทำให้
เกียจคร้าน กัมตัวไม่ลงเหมือนท่อนไม้ ยังบริโภคอาหารประมาณเท่านั้น
ซ้ำเข้าไป มหาบพิตร คนผู้นั้นจะพึงมีความสุขบ้างหรือหนอ. ไม่เป็นสุข
เลยท่าน เขาบริโภคอีกตรงเท่านั้นก็จะตาย อุปมานั้นฉันทิ มหาบพิตร
หมื่นโลกธาตุนี้ก็ฉันทิเหมือนกัน รองรับพระพุทธเจ้าได้เพียงพระองค์
เดียว ทรงคุณของพระตถาคตได้เพียงพระองค์เดียว ถ้าพระพุทธเจ้า
พระองค์ที่ ๒ จะอุบัติขึ้นหมื่นโลกธาตุนี้จะดำรงอยู่ไม่ได้ จะสิ้นสະเทือน
ทรุดเซซวนเรี่ยรายกระจัดกระจายทำลายไปถึงตั้งอยู่ไม่ได้. ท่านพระ-
นาคเสน แผ่นดินไหวเพราะความหนักของธรรมอันยิ่งหรืออย่างไร ?
ถวายพระพร มหาบพิตร ในที่นี้มีเกวียน ๒ เล่ม เต็มด้วยรัตนะจนเสมอ
ขอบเกวียน เขาเอารัตนะจากเกวียนเล่มหนึ่ง มาเติมใส่ในเกวียนอีกเล่ม
หนึ่ง มหาบพิตร เกวียนเล่มนั้นจะรองรับรัตนะของเกวียนทั้งสองเล่มได้
บ้างหรือหนอ. ไม่ได้เลยท่าน แม้มุมของเกวียนนั้นก็แตก แม้เพลของ
เกวียนนั้นก็ทำลาย แม้งของเกวียนนั้นก็หักลงไป แม้เพลของ

เกี่ยวกันก็จะแตกรูป. มหาบพิตร เกี่ยวพันเพราะความหนักของรัตนะ มากเกินไปหรือหนอ. ไซ้สีท่าน. มหาบพิตร แผ่นดินสั่นสะเทือนก็เพราะ ความหนักของธรรมอันยิ่ง ฉะนั้นเหมือนกันแล.

มหาบพิตร อนึ่งเล่า เหตุนี้ท่านประมวลมาเพื่อแสดงพระพละ ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ขอพระองค์โปรดสดับเหตุแม้อย่างอื่นอีก อัน เป็นเหตุทำให้พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ไม่อุบัติในสมัยเดียวกัน มหาบพิตร พิจารณาว่าพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ พึงอุบัติในขณะเดียวกันไซ้ บริษัทก็จะพึง วิวาทกัน จะพึงเกิดเป็น ๒ ฝ่ายว่า พระพุทธเจ้าของพวกท่าน พระ- พุทธเจ้าของพวกเรา มหาบพิตร ความวิวาทย่อมเกิดแก่บริษัทของพวก อำมาตย์ผู้เข้มแข็ง ๒ พวก ย่อมเกิดเป็น ๒ ฝ่ายว่า อำมาตย์ของพวกท่าน อำมาตย์ของพวกเรา ดังนี้ฉันใด มหาบพิตร ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน แลละ ถ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพึงอุบัติในคราวเดียวกัน ๒ พระองค์ไซ้ บริษัทก็จะพึงเกิดความวิวาทกัน จะพึงเกิดเป็น ๒ ฝ่ายว่า พระพุทธเจ้า ของพวกท่าน พระพุทธเจ้าของพวกเรา ดังนี้. ขอพระองค์โปรดทรง สดับเหตุข้อแรกอัน เป็นเหตุให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่อุบัติในคราวเดียว กัน ๒ พระองค์.

ขอพระองค์โปรดทรงสดับเหตุแม้อันยิ่งขึ้นไป อันเป็นเหตุให้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ไม่อุบัติในคราวเดียวกัน มหาบพิตร ถ้าวว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จะพึงอุบัติในคราวเดียวกัน คำที่ว่า พระพุทธเจ้าเป็นเอกอัศจรรย์บุคคลก็จะพึงผิดไป คำที่ว่า พระพุทธเจ้า ทรงเจริญที่สุด ฯลฯ พระพุทธเจ้าทรงประเสริฐที่สุด พระพุทธเจ้าทรง สูงสุด พระพุทธเจ้าทรงล้ำเลิศ พระพุทธเจ้าไม่มีผู้เสมอ พระพุทธเจ้า

ไม่มีคนเปรียบ พระพุทธเจ้าไม่มีคนเทียบ พระพุทธเจ้าไม่มีบุคคลเทียมถึง
ดังนี้ นั้น ก็จะมีพิศไป. มหาบพิตร ขอพระองค์โปรดทรงทราบเหตุ
อัน เป็นเหตุให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ไม่ทรงอุบัติในคราว
เดียวกันแม้เนื้อนี้แล โดยใจความเถิด.

มหาบพิตร ก็อีกอย่างหนึ่ง ข้อที่พระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น
อุบัติขึ้นในโลกนั้นเป็นสภาพปกติของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. เพราะเหตุไร.
เพราะคุณของพระสัมพัญญพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นเหตุใหญ่. มหาบพิตร แม้
สิ่งอื่นใดชื่อว่าเป็นของใหญ่ สิ่งนั้นก็จะมีเพียงอย่างเดียวนั้น. มหาบพิตร
แผ่นดินเป็นของใหญ่ แผ่นดินนั้นก็มีส่วนเดียว สวรรค์ใหญ่ก็มีแห่งเดียว
ขุนเขาสิเนรุใหญ่ก็มีลูกเดียว อากาศใหญ่ก็มีห้วงเดียว พระพรหมใหญ่มีองค์
เดียว พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าใหญ่มีพระองค์เดียว พระ-
ตถาคตอรหันตสัมมาพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั้น อุบัติในที่ใด ในที่นั้น
คนพวกอื่นย่อมไม่มีโอกาส เพราะฉะนั้น พระตถาคตอรหันตสัมมาสัม-
พุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น อุบัติขึ้นในโลก. ท่านพระนาคเสน ปัญหา
พร้อมทั้งเหตุอันเป็นข้ออุปมาท่านกล่าวดีแล้วละ.

บทว่า เอติสฺสาย โลกธาตฺตยา คือในจักรวาลเดียว ในตอนต้น
ท่านถือเอาหมื่นจักรวาลด้วยคำ (ว่าโลกธาตฺตหนึ่ง) นี้. แม้หมื่นจักรวาล
นั้น ก็ควรกำหนดเองเพียงจักรวาลเดียวนั้น. ด้วยว่า พระพุทธเจ้า
ทั้งหลายเมื่อจะอุบัติ ย่อมอุบัติในจักรวาลนี้เท่านั้น ก็เมื่อห้ามสถานที่
อุบัติไว้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงไม่อุบัติในจักรวาลอื่น ๆ นอกจาก
จักรวาลนี้ เพราะเหตุนี้ สถานที่อุบัติอื่น ๆ ย่อมเป็นอันห้ามเด็ดขาด
(คือจะอุบัติที่อื่นไม่ได้).

วรรคที่ ๒

ว่าด้วยฐานะและอฐานะ

[๑๖๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระเจ้าจักรพรรดิ ๒ พระองค์ จะพึงเสด็จอุบัติขึ้นพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกันนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสจะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์เดียวจะพึงเสด็จอุบัติขึ้นในโลกธาตุอันหนึ่ง เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๖๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๖๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๖๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ จะพึงเป็นมาร ฯลฯ จะพึงเป็นพรหมนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ จะพึงเป็นมาร ฯลฯ จะพึงเป็นพรหมนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๖๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่วิบากอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แห่งกายทุจริต จะพึงเกิดขึ้นนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่วิบากอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แห่งกายทุจริต จะพึงเกิดขึ้นนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๖๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่วิบากอันนำปรารธนา นำใคร
นำพอใจ แห่งวิทุจจริต จะพึงเกิดขึ้นนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะ
มีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่วิบากอันไม่นำปรารธนา ไม่นำใคร
ไม่นำพอใจ แห่งวิทุจจริต จะพึงเกิดขึ้นนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๖๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่วิบากอันนำปรารธนา นำใคร
นำพอใจ แห่งมโนทุจจริต จะพึงเกิดขึ้นนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่
จะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่วิบากอันไม่นำปรารธนา ไม่นำ
ใคร ไม่นำพอใจ แห่งมโนทุจจริตจะพึงเกิดขึ้นนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

จบวรรคที่ ๑

อรรถถาวรคที่ ๒*

ในบทว่า **อปุพฺพํ อจฺริมํ** นี้ กาลก่อนแต่จักรรัตนะปรากฏ ชื่อ
ว่า **ปุพฺพํ** ก่อนภายหลังแต่จักรรัตนะนั้นนั้นแลอันตรธาน ชื่อว่า
จฺริมํ ภายหลัง ในคํานั้น จักรรัตนะอันตรธานย่อมมี ๒ ประการ คือ
พระเจ้าจักรพรรดิสวรรคตหรือทรงผนวช. ก็แต่ว่าการอันตรธานนั้น
จะอันตรธานในวันที่ ๘ แต่การสวรรคตหรือแต่การทรงผนวช. เบื้อง
หน้าแต่นั้นไป ไม่ห้ามการปรากฏขึ้นแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระเจ้าจักรพรรดิจึงไม่ทรงอุปบัติพร้อมกัน
๒ พระองค์ในจักรวาลเดียวกัน? ตอบว่า เพราะจะตัดการวิวาท เพราะ
ไม่น่าอัสจรรย์ และเพราะจักรรัตนะมีอานุภาพมาก. ด้วยเหตุว่า พระเจ้า
จักรพรรดิ ๒ พระองค์ทรงอุปบัติขึ้น ความวิวาทก็จะพึงเกิดขึ้นว่า พระ-

ราชาของพวกเราเป็นใหญ่ พระราชาของเรา (ต่างหาก) เป็นใหญ่ และจะพึงไม่น่าอัศจรรย์ด้วยสำคัญว่า เป็นจักรพรรดิในทวีปเดียว เป็นจักรพรรดิในทวีปเดียว อนึ่ง ความมีอนุภาพมากของจักรวรรดิที่สามารถมอบความเป็นใหญ่ให้ในมหาทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวารเมื่อนั้นก็จะเสื่อมไป. พระเจ้าจักรพรรดิ ๒ พระองค์ ไม่อุบัติในจักรวาลเดียวกัน ก็เพราะจะตัดความวิวาท ๑ เพราะไม่น่าอัศจรรย์ ๑ และเพราะจักรวรรดิมีอนุภาพมาก ๑ ด้วยประการฉะนี้

ในบทเหล่านี้ว่า ยัม อิติ อรหัง อสุต สมฺมาสมฺพุทฺโธ ดังนี้ พุทธภาพความเป็นพระพุทธรเจ้าที่สามารถให้สัตว์พญญุคุณเกิดแล้วหรือขึ้นสัตว์ออกจากโลกจงพักไว้ก่อน. สตรีแม่เพียงตั้งความปรารถนา ก็ยอมไม่สำเร็จพร้อม (เป็นพระพุทธรเจ้า).

เหตุเป็นเครื่องตั้งความปรารถนาให้สำเร็จเหล่านี้ คือ

มนุสฺสสุตฺตํ ลิงฺคสมฺปตฺตํ เหตุ สตฺถารทสุสน
ปพฺพชฺชา คุณสมฺรตฺติ อธิการโร จ ฆนุตตรา
อฏฺฐรมฺหนสโนชานา อภินิหารโร สมิชฺฌติ.

อภินิหารยอมสำเร็จเพราะประชุมธรรม ๘ ประการ คือ ความเป็นมนุษย์ ๑ ความถึงพร้อมด้วยเพศ (บุรุษ) ๑ เหตุ (คืออุปนิสัยอันเป็นเหตุสร้างกุศลมาก) ๑ การได้พบพระคาสดา ๑ การได้บรรพชา ๑ ครามถึงพร้อมด้วยคุณ (มีมานสมาบัติเป็นต้น) ๑ อธิการ (คือบุญญาภิสมภารอันยิ่งเช่นบำเพ็ญปัญจมหาบริจาค) ๑ ความเป็นผู้มีฉันทะ (ในพระโพธิญาณ) ๑

สตรีไม่สามารถทำแม่ปณิธาน คือการตั้งความปรารถนาดังกล่าวมานี้ ให้สำเร็จได้ พุทธภาพความเป็นพระพุทธเจ้าจะมีได้แต่ไหน เพราะเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สั่งสมบุญ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส. การสั่งสมบุญ อันบริบูรณ์โดยอาการทั้งปวงเท่านั้น ย่อมทำอรรถภาพอันสมบูรณ์ด้วยอาการ ทั้งปวงให้บังเกิดเพราะเหตุนี้ บุรุษจึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้.

แม่ในบทที่ว่า น อิตฺถิ ราชา อสุส จกฺกวตฺติ ดังนี้เป็นต้น มีอธิบายว่า เพราะเหตุที่ลักษณะทั้งหลายของสตรีไม่ครบถ้วน เพราะสตรี ไม่มีของลับอันเป็นวัตถุที่ตั้งอยู่ในฝัก รัตนะ ๗ ประการก็ไม่ถึงพร้อม เพราะไม่มีอิตถิรัตนะ ทั้งอรรถภาพอันยิ่งกว่ามนุษย์ทั้งปวงก็ไม่มี ฉะนั้น จึงตรัสว่า ข้อที่สตรีจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น มิใช่ฐานะ มิใช่ โอกาส ดังนี้.

อนึ่ง เพราะเหตุฐานะทั้ง ๓ มีความเป็นท้าวสักกะเป็นต้น เป็น ฐานะสูงส่ง ส่วนเพศสตรีเป็นเพศต่ำ ฉะนั้น สตรีนั้นจึงเป็นท้าวสักกะ เป็นต้น ไม่สำเร็จเด็ดขาด. ถามว่า แม่เพศบุรุษก็ไม่มีในพรหมโลก เหมือนเพศสตรีมิใช่หรือ. เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรกล่าวว่า ข้อที่บุรุษ พึงครอบครองความเป็นพรหมนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ตอบว่า ไม่ควร กล่าวหาไม่ได้. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะบุรุษในโลกนี้ บังเกิดในพรหมโลกนั้นได้.

ก็ในบทว่า พุรฺหมตฺตํ ท่านหมายเอาความเป็นท้าวมหาพรหม. อนึ่ง สตรีบำเพ็ญฌานโลกนี้ กระทำกาละ (ตาย) ไปแล้ว ย่อม

เข้าถึงความเป็นสหายแห่งพวกพรหมปารีสัชชา (พรหมที่เป็นบริษัท)
ไม่เข้าสงความเป็นท้าวมหาพรหม ส่วนบุรุษไม่พึงกล่าวว่าไม่เกิดในพรหม
โลกนั้นหนึ่ง ในพรหมโลกนั้น แม้เพศทั้งสองจะไม่มี พรหมทั้งหลายก็
มีสัณฐานทรวดทรงเหมือนบุรุษทั้งนั้น ไม่มีสัณฐานทรวดทรงเหมือนสตรี
เลย เพราะฉะนั้น พระดำรัสที่ตรัสไว้ นั้น เป็นตน เป็นอันตรัสไว้ดีแล้วนั้นแล.

ในบทว่า กายทุจฺจริตฺตสฺส เป็นต้น มีอธิบายว่า พืชสะเดา
และบวบขม ย่อมไม่ทำผลมีรสหวานให้บังเกิด ได้แต่ทำผลอันมีรสไม่
ชอบใจไม่มีรสหวานให้บังเกิดอย่างเดียว ฉนั้นใด กายทุจฺจริตฺตสฺส เป็นต้น ย่อม
ไม่ทำผลอันมีรสอร่อยให้บังเกิด ย่อมทำผลอันไม่อร่อยเท่านั้นให้บังเกิด
ฉนั้นนั้น พืชอ้อยและพืชข้าวสาลีย่อมให้ผลมีรสหวานอร่อยทั้งนั้นให้บังเกิด
ย่อมไม่ทำผลที่ไม่เข้มข้น ผลเผ็ดร้อนให้บังเกิด ฉนั้นใด กายสุจฺจริต
เป็นต้น ย่อมทำวิบากผลอันอร่อยทั้งนั้นให้บังเกิด ไม่ทำผลที่ไม่อร่อยให้
บังเกิด ฉนั้นนั้น. สมจริงดังพระดำรัสที่ตรัสไว้ว่า

ยาทิสฺส วปะเต พิชฺส ตาทิสฺส ลภเต ผลํ

กฺลฺยาณการี กฺลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ

คนหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คน

สาเหตุดี ย่อมได้ผลดี ส่วนคนทำเหตุชั่ว

ย่อมได้ผลชั่ว.

เพราะฉะนั้น จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า อฏฺฐานเมตํ ภิกฺขเว
อนวกาโส ยํ กายทุจฺจริตฺตสฺส คังนี้.

ความเป็นผู้มีความพร้อมเพียง ๕ อย่าง คือ ความเป็นผู้มีความ
พร้อมเพียงด้วยการสั่งสม ๑ ความเป็นผู้มีความพร้อมเพียงด้วยเจตนา ๑

ความเป็นผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยกรรม ๑ ความเป็นผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิบาก ๑ ความเป็นผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยความปรากฏ ๑ ชื่อว่าเป็นผู้มีความพร้อมเพรียง ในบทว่า กายทฺถุจฺจริตสมฺมุติ ดังนี้ เป็นต้น.

บรรดาความเป็นผู้มีความพร้อมเพรียง อย่างนั้น ความเป็นผู้มีความพร้อมเพรียงในขณะที่สังสมกุศลกรรมและอกุศลกรรม ท่านเรียกว่า ความเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยการสังสม. ความเป็นผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยเจตนา ก็เหมือนกัน. ก็สัตว์ทั้งหลายยังไม่บรรลุพระอรหัตต์เพียงใด สัตว์แม้ทั้งหลาย ท่านก็เรียกว่าเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยเจตนา เพราะเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยเจตนาที่สะสมเอาไว้ในกาลก่อนเพียงนั้น นี้ชื่อว่าความเป็นผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยเจตนา.

สัตว์แม่ทั้งปวง ท่านเรียกว่าเป็นผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยกรรม เพราะหมายเอากรรมที่ควรแก้วิบากซึ่งได้สะสมเอาไว้ในกาลก่อน トラบเท่าที่ยังไม่บรรลุพระอรหัตต์ นี้ชื่อว่าความเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยกรรม.

ความเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยวิบาก พึงทราบเฉพาะในขณะแห่งวิบากเท่านั้น. ก็สำหรับเหล่าสัตว์ที่จุติจากภพนั้น ๆ ไปเกิดในนรกก่อน นรกย่อมปรากฏโดยอาการปรากฏทั้งหลายมีเปลวไฟและหม้อโลหะเป็นต้น. สำหรับเหล่าสัตว์ผู้จะต้องถึงความเป็นคัพภุสยกสัตว์ กรรมของมารดาย่อมปรากฏ. สำหรับเหล่าสัตว์ผู้จะเกิดในเทวโลก เทวโลกย่อมปรากฏโดยอาการที่ปรากฏต้นกัลปพฤษกษและวิมานเป็นต้น อุปัตตินิมิตต์ย่อมปรากฏอย่างนี้ ดังกล่าวมาจะนี้ トラบเท่าที่เหล่านั้นยังไม่บรรลุพระอรหัตต์ ดังนั้น ความที่สัตว์เหล่านั้นยังไม่พ้นจากความปรากฏแห่งอุปัตตินิมิตต์นี้ จึงชื่อว่าความเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยความปรากฏ ความเป็นผู้

พร้อมเพรียงด้วยความปรากฏนั้นไม่แน่นอน. ส่วนความเป็นผู้มี ความพร้อมเพรียงที่เหลือ (๔ ประการ) แน่นอน. จริงอยู่ แม้เมื่อนรกปรากฏขึ้นแล้ว เทวโลกก็ปรากฏขึ้นได้ แม้เมื่อเทวโลกปรากฏขึ้นแล้ว นรกก็ปรากฏขึ้นได้ แม้เมื่อมนุษย์โลกปรากฏแล้ว เดียรจานกำเนิดก็ปรากฏได้ และแม้เมื่อเดียรจานกำเนิดปรากฏแล้ว มนุษย์โลกก็ปรากฏขึ้นได้เหมือนกัน.

ในข้อนี้ มีเรื่องดังต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง :-

ได้ยินว่า มีพระธรรมกถึกรูปหนึ่ง ชื่อว่า โสณเถระ อยู่ในเขตวิหาร ใกล้เชิงเขาโสณคีรี. บิดาของท่านชื่อว่า **สุนขราชิก**. พระเถระแม้จะห้ามบิดาก็ไม่สามารถจะให้อยู่ในความสังวรได้ คิดว่า คนผู้ยากไร้อย่าลืมหายเสียเลย ดังนี้ จึงให้ท่านบิดาบวชในตอนแก่ทั้งที่ไม่อยากบวช. นรกปรากฏแก่ท่านผู้นอนอยู่บนที่นอนสำหรับคนป่วย. พวกสุนัขตัวใหญ่ ๆ มาจากเชิงเขาโสณคีรี รุมล้อมทำที่ดังจะกัดกิน. ท่านกลัวต่อมรณภัยจึงกล่าวว่า พ่อโสณะ ห้ามที พ่อโสณะ ห้ามที. พระโสณะถามว่า ห้ามอะไร ท่านมหาเถระ. พระเถระผู้บิดาพูดว่า พ่อไม่เห็นหรือ แล้วบอกเรื่องราวนี้. พระโสณะเถระคิดว่า บิดาของคนเช่นเรา จักเกิดในนรกได้อย่างไรเล่า แม้เราก็จักเป็นที่พึ่งของท่าน ดังนี้แล้ว จึงสั่งสามเณรทั้งหลายให้นำดอกไม้นานาชนิดมา แล้วทำเครื่องบูชาที่ตั้งกับพื้น และเครื่องบูชาบนแท่น ที่ลานพระเจดีย์และลานโพธิ์ แล้วให้บิดานั่งบนเตียง พูดว่า เครื่องบูชานี้ พระมหาเถระทำเพื่อประโยชน์แก่ท่าน ท่านจงกล่าวว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เครื่องบรรณาการของคนยากนี้ เป็นของข้าพระองค์ ดังนี้ แล้วถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำจิตให้

เลื่อมใสเถิด. พระมหาเถระเห็นเครื่องบูชาแล้วจึงกระทำตามนั้น ทำจิตให้เลื่อมใสแล้ว ในขณะที่ตนเองเทวโลกปรากฏแก่ท่าน สวณันทวัน สวณจิตรลดาวัน สวณมิสกวัน และวิมานทั้งหลาย กับทั้งเทพนักฟ้อนรำ ได้เป็นประหนึ่งว่าห้อมล้อมอยู่. พระมหาเถระพูดว่า หลีกไป พ่อโศณะ. พระโศณะถามว่า นี่เรื่องอะไรกัน. พระมหาเถระพูดว่า นั้นมารดาของลูกกำลังมา. พระเถระคิดว่า สวรรค์ปรากฏแก่พระมหาเถระแล้ว.

พึงทราบว่าเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยการปรากฏ ย่อมไม่แน่นอนตัว ประการอย่างนี้. ในความเป็นผู้พร้อมเพรียงเหล่านี้ คำว่าความเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยกายทุจริต ดังนี้เป็นต้น ตรัสไว้ในที่นี้ ก็ด้วยอำนาจความพร้อมเพรียงด้วยการสังสม เจตนา และกรรม และด้วยอำนาจความเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยกายทุจริต. ในคำว่า ความเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยกายทุจริตเป็นต้นนั้น ท่านอาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า ในขณะที่ใด เขาสังสมเอากรรมไว้ ในขณะที่นั้นแหละไม่ห้ามสวรรค์สำหรับเขา. ส่วนอาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ธรรมดากรรมอันเป็นเครื่องประมวลมาได้วาระคือคราวให้วิบากบ้าง ไม่ได้บ้าง มีอยู่ ในเรื่องกรรมอันเป็นเครื่องประมวลมานั้นในกาลใด กรรมได้วาระให้วิบากในกาลนั้นเท่านั้น จึงห้ามสวรรค์สำหรับเขา. คำที่เหลือในที่ทุกแห่ง มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาวรรคที่ ๒

จบอรรถกถาอัฐฐานบาลี

วรรคที่ ๓

ว่าด้วยฐานะและอฐานะ

[๑๗๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่วิบากอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แห่งกายสุจริตจะพึงเกิดขึ้นนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่วิบากอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แห่งกายสุจริตจะพึงเกิดขึ้นนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๗๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่วิบากอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แห่งวจีสุจริตจะพึงเกิดขึ้นนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่วิบากอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แห่งวจีสุจริตจะพึงเกิดขึ้นนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๗๒] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่วิบากอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แห่งมโนสุจริตจะพึงเกิดขึ้นนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่วิบากอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แห่งมโนสุจริตจะพึงเกิดขึ้นนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๗๓] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริต เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริตเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายทุจริต เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริตเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

๑. วรรคที่ ๓ ไม่มีอรรถกถาแก้.

[๑๗๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีความเพียบพร้อมด้วยวิสุทธิ เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เพราะความเพียบพร้อมด้วยวิสุทธิเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวิสุทธิ เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยวิสุทธิเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๗๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีความเพียบพร้อมด้วยมโนสุทธิ เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุทธิเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุทธิ เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุทธิเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๗๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริต เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริตเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริตเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

จบวรรคที่ ๓

จบอัฐฐานบาลี

[๑๗๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีความเพียบพร้อมด้วยวิสุจิริต เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยวิสุจิริตเป็นต้น เป็นปัจจัยนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวิสุจิริต เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยวิสุจิริตเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๑๗๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจิริต เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจิริตเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่จะมีได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ข้อที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุจิริต เมื่อแตกกายตายไป พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจิริตเป็นเหตุ เป็นปัจจัยนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

จบวรรคที่ ๓

จบอัฐฐานบาลี

เอกธัมมาทีปาลี นัยอื่น

วรรคที่ ๑

ว่าด้วยอนุสสติ ๑๐

[๑๗๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร ก็พุทธานุสสติ คุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.

[๑๗๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร ก็ธัมมานุสสติ...สังฆานุสสติ... สीलानุสสติ... จาคานุสสติ... เทวตานุสสติ... อานาปานสติ... มรณสติ... กายคตาสติ... อุปสมมานุสสติ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว การกระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความระยั้ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.

จบวรรคที่ ๑

อรรถกถาเอกธัมมาทีบาลี

อรรถกถาวรรคที่ ๑

ฟังทราบวินิจฉัยในเอกธรรมบาลี ต่อไป.

ความเป็นธรรมอย่างหนึ่ง ชื่อว่าเอกธรรม **ธรรมอย่างหนึ่ง**. บทว่า **เอहनฺตนิพพิทาย** ได้แก่เพื่อประโยชน์แก่ความหมาย คือ เพื่อประโยชน์แก่ความเบื่อบรรเทาในวิภูฏะโดยส่วนเดียว. บทว่า **วิราคาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การคลายกำหนดในวิภูฏะ. อีกอย่างหนึ่ง เพื่อสำรอก คือ เพื่อความไปปราศแห่งกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น. บทว่า **นิโรธาย** ได้แก่ เพื่อความดับกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น คือ เพื่อประโยชน์แก่การทำกิเลสมีราคะ เป็นต้น มิให้ดำเนินต่อไป. อีกอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่ การดับวิภูฏะ. บทว่า **อุปสมาย** เพื่อประโยชน์แก่การเข้าไปสงบกิเลส. บทว่า **อภิญฺญาย** คือ เพื่อประโยชน์แก่การยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ มีความไม่เที่ยงเป็นต้นแล้วรู้อย่าง. บทว่า **สมุโพธาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การตรัสรู้สัจจะทั้ง ๔. อีกอย่างหนึ่ง คือ เพื่อประโยชน์แก่การแทงตลอดญาณในมรรคทั้ง ซึ่งพระองค์ตรัสไว้ว่า ญาณในมรรคทั้ง ๔ เราเรียกว่า โพธิ การตรัสรู้. บทว่า **นิพฺพานาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การทำให้แจ้งพระนิพพานซึ่งหาปัจจัย (ปรุงแต่ง) มิได้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพรรณนา พุทธชานุสสติกรรมฐาน ด้วยบททั้ง ๗ นี้ ด้วยประการดังนี้ เพราะเหตุไร. เพราะพระองค์เป็น

บัณฑิต ตรัสพรรณนาไว้เพื่อให้มหาชนเกิดความอุตสาหะ เหมือนพ่อค้า
ชื่อว่าวิสกัณฐกะผู้ค้ำน้ำอ้อยงบนะนั้น. คุณาณิขพ่อค้ำน้ำตาลก้อน ชื่อว่า
วิสกัณฐกวาณิข พ่อค้ำน้ำอ้อยง.

ได้ยินว่า พ่อค้ำนั้น ได้บรรทุกสินค้ำมีน้ำตาลก้อนและน้ำตาลกรวด
ด้วยเกวียนแล้ว ไปยังหมู่บ้านชายแดงแล้วร้องโฆษณา (ขาย) ว่า
พวกท่านจงมาซื้อเอา วิสกัณฐกะไป พวกท่านจงมาซื้อเอาวิสกัณฐกะไป
ดังนี้. ฝ่ายพวกชาวบ้าน ครั้นฟังคำโฆษณาแล้ว จึงคิดกันว่า ชื่อว่ายาพิษ
เป็นก้อน ก็มีพิษร้ายแรง ผู้ใดเกี่ยวกินก้อนยาพิษนั้น ผู้นั้นย่อมตาย,
แม่หนาม (ที่มีพิษ) แทงแล้ว ก็ย่อมตาย, สินค้ำแม่ทั้งสองเหล่านั้น
ก็เป็นก้อนแข็ง ๆ. บรรดาสินค้ำที่เป็นก้อนแข็ง ๆ เหล่านั้น จะมีอันสงส์
อะไร ดังนี้แล้ว ให้ปิดประตูเรือนและไล่ให้เด็ก ๆ หลบหนีไป. พ่อค้า
เห็นเหตุนั้นแล้วคิดว่า พวกชาวบ้านเหล่านี้ ไม่เข้าใจในถ้อยคำ เอละ
เราจะให้พวกเขาซื้อสินค้ำไป ด้วยอุบาย ดังนี้แล้ว จึงร้องโฆษณาว่า
พวกท่านจงมาซื้อสินค้ำอร่อยมากไป พวกท่านจงมาซื้อสินค้ำดีมากไป
พวกท่านจะได้น้ำตาลงบ น้ำอ้อย น้ำตาลกรวดอันมีราคาแพงไป พวก
ท่านจะซื้อแม้ด้วยทรัพย์มีมาสกเก่าหรือหกหาปณะเก่าเป็นต้นก็ได้. พวกชาว
บ้านครั้นฟังคำโฆษณานั้นแล้ว ต่างก็ชื่นชมยินดี จับกลุ่มกันเป็นพวก ๆ
ไปให้ทรัพย์มูลค่าสูง ซื้อเอาสินค้ำมาแล้ว.

ในเรื่องกรรมฐานนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนกรรมฐานมี
พุทธานุสสติเป็นอารมณ์ เปรียบเหมือนพ่อค้าชื่อว่าวิสกัณฐกะโฆษณา
ว่า พวกท่านจงซื้อเอาวิสกัณฐกะไป ดังนี้. การที่ทรงกระทำมหาชนให้
เกิดความอุตสาหะในกรรมฐานนั้น ด้วยการตรัสสรรเสริญคุณของพุทธา-

ลงสู่อริยภูมิได้อย่างนั้น. พุทธานุสสติกรรมฐานย่อมเป็นประโยชน์แก่การ
ทำจิตให้ร่าเริง ด้วยประการอย่างนี้ก่อน.

ก็ในกาลใด ภิกษุหนึ่งระลึกถึงพุทธานุสสติแล้ว ตามระลึกถึงโดย
นัยเป็นต้นว่า โภ อัย อิติปฺ โส ภควา แปลว่า บุคคลผู้นี้คือใคร
แม้เพราะเหตุนี้ บุคคลผู้หนึ่ง คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้เป็นต้น.
กำหนดอยู่ว่าเขาเป็นสตรีหรือเป็นบุรุษ เป็นเทวดา มนุษย์ มาร พรหม
คนใดคนหนึ่งหรือ ก็ได้เห็นว่า ผู้นี้หาใช่ใครอื่นไม่ จิตที่ประกอบด้วย
สติเท่านั้นระลึกได้ ดังนี้ แล้วกำหนดรูปร่าง ก็จิตนี้นั้นแล ว่าโดยขั้น
เป็นวิญญูณขั้น เวทนาที่สัมปยุตด้วยจิตนั้น เป็นเวทนาขั้น สัญญา
อันสัมปยุตด้วยจิตนั้น เป็นสัญญาขั้น ธรรมมีผัสสะเป็นต้น ที่เกิดพร้อม
กัน เป็นสังขารขั้น (รวมความว่า) ขั้น ๔ เหล่านี้เป็นอรูปรูปขั้น
แล้วค้นหาที่อาศัยของอรูปรูปนั้น ก็ได้พบหทัยวัตถุ จึงพิจารณามหาภูตรูป
ทั้ง ๔ อันเป็นที่อาศัยของอรูปรูปนั้น และอุปาทารูปที่เหลือ ซึ่งอาศัย
มหาภูตรูปนั้นเป็นไป แล้วกำหนดรูปและอรูปรูปโดยสังเขปว่า นี้เป็นรูป
อันก่อนเป็นอรูปรูป และกำหนดทุกขสังขารขั้น ๕ โดยเป็นประเภทอีกว่า
โดยย่อขั้นแม้ทั้ง ๕ เหล่านี้เป็นทุกขสังขาร ดังนี้ ในเบื้องต้นกำหนดสังขาร
ทั้ง ๔ อย่างนี้ว่า ตัณหาเป็นที่เกิดของทุกขนั้นเป็นสมุทัยสังขาร ความดับ
ของทุกขนั้นเป็นนิโรธสังขาร ปฏิปทาเป็นเครื่องรู้ความดับเป็นมรรคสังขาร
แล้วก้าวลงสู่อริยภูมิโดยลำดับ. ในกาลนั้น ธรรมเนียมนี้ทั้งหมดย่อมชื่อว่า
เป็นประโยชน์แก่วิปัสสนา. ในบทว่า อัย โข เป็นต้น พึงทราบ
วาระแห่งอัปปนา โดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

แม้ในขันมมานุสสติเป็นต้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ก็ในข้อที่ว่าด้วย
ขันมมานุสสตินั้น มีความหมายของถ้อยคำดังต่อไปนี้ :- อนุสสติที่เกิดขึ้น
ขึ้นเพราะปรารภพระธรรม ชื่อว่า **ขันมมานุสสติ**. คำว่า ขันมมานุสสติ
นี้ เป็นชื่อของสติซึ่งมีพระธรรมคุณที่พระองค์ตรัสไว้ดีแล้วเป็นต้นเป็น
อารมณ์.

อนุสสติที่เกิดขึ้นเพราะปรารภพระสงฆ์ ชื่อว่า **สังฆานุสสติ**.
คำว่า สังฆานุสสติ นี้ เป็นชื่อของสติซึ่งมีพระสังฆคุณมีความเป็นผู้ปฏิบัติ
ดีแล้วเป็นต้นเป็นอารมณ์.

อนุสสติที่เกิดขึ้นเพราะปรารภศีล ชื่อว่า **ศีลानุสสติ**. คำว่า
ศีลानุสสติ นี้ เป็นชื่อของสติอันมีคุณของศีลมีความมีศีลไม่ขาดเป็นต้น
เป็นอารมณ์.

อนุสสติที่เกิดขึ้นเพราะปรารภจากระการบริจาด ชื่อว่า **จาคานุสสติ**.
คำว่า จาคานุสสติ นี้ เป็นชื่อของสติอันมีความเป็นผู้มีทานอันตนบริจาด
แล้วเป็นต้นเป็นอารมณ์.

อนุสสติที่เกิดขึ้นเพราะปรารภเทวดา ชื่อว่า **เทวดานุสสติ**.
คำว่า จาคานุสสติ นี้ เป็นชื่อของสติอันมีศรัทธาของตนเป็นอารมณ์
โดยตั้งเทวดาไว้ในฐานะเป็นสักขีพยาน.

สติที่เกิดขึ้นเพราะปรารภลมหายใจเข้าออก ชื่อว่า **อานาปานสติ**.
คำว่า อานาปานสติ นี้ เป็นชื่อของสติอันมีลมหายใจเข้าและลมหายใจ
ออกเป็นนิมิตเป็นอารมณ์.

สติที่เกิดขึ้นเพราะปรารภความตาย ชื่อว่า **มรณสติ**. คำว่า
มรณสติ นี้ เป็นชื่อของสติอันมีการตัดขาดชีวิตินทรีย์เป็นอารมณ์.

เมื่อควรจะกล่าววาทสติที่เป็นไปสู่รูปกายอันต่างด้วยผมเป็นต้น หรือที่เป็นไปในกาย ชื่อว่า กายคตา, กายคตาด้วย สตินั้นด้วย ชื่อว่า กายคตสติ แต่ท่านไม่ทำการรัสสะให้สั้น กลับกล่าวว่า กายคตาสติ ดังนี้ คำว่า กายคตาสติ นี้ เป็นชื่อของสติอันมีส่วนของกายมีผมเป็นต้น เป็นนิमितเป็นอารมณ์.

อนุสสติที่เกิดขึ้นเพราะปรารภความเข้าไปสงบระงับ ชื่อว่า อุปสมานุสสติ. คำว่า อุปสมานุสสติ นี้ เป็นชื่อของสติอันมีความเข้าไปสงบระงับ ทุกข์ทั้งปวงเป็นอารมณ์. อีกอย่างหนึ่ง ความเข้าไปสงบระงับมี ๒ อย่าง คือ อัจฉินฺตูปสมะ ความเข้าไปสงบระงับโดยสุขยอด และขยุปสมะ ความเข้าไปสงบระงับโดยความสิ้นกิเลส. ใน ๒ อย่างนั้น พระนิพพาน ชื่อว่าความสงบระงับโดยสุขยอด มรรคชื่อว่าความสงบระงับโดยความสิ้นกิเลส. ความหมายในอธิการนี้มีว่า สติอันเกิดขึ้นแก่ผู้ระลึกถึงความสงบระงับแม้ทั้งสองนี้ ด้วยประการอย่างนี้ ชื่อว่า อุปสมานุสสติ.

ในกรรมฐาน ๑๐ เหล่านี้ กรรมฐาน ๓ อย่างนี้ คือ อานาปานสติ มรณสติ กายคตาสติ ย่อมเป็นประโยชน์แก่วิปัสสนาอย่างเดียว กรรมฐานที่เหลือ ๗ อย่าง เป็นประโยชน์แก่การทำจิตให้ร่าเริงด้วย เป็นประโยชน์แก่วิปัสสนาด้วย ด้วยประการฉะนี้.

วรรคที่ ๒

ว่าด้วยมิจฉาทิฏฐิและสัมมาทิฏฐิ

[๑๘๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ ไพบูลย์ยิ่ง เหมือนกับมิจฉาทิฏฐินี้เลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลเป็นผู้มีความเห็นผิด อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ ไพบูลย์ยิ่ง.

[๑๘๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ ไพบูลย์ยิ่ง เหมือนกับสัมมาทิฏฐินี้เลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลเป็นผู้มีความเห็นชอบ กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ ไพบูลย์ยิ่ง.

[๑๘๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่เกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป เหมือนกับมิจฉาทิฏฐินี้เลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลเป็นผู้มีความเห็นผิด กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป.

[๑๘๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้

ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่เกิดขึ้น หรืออกุศลธรรม
ที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป เหมือนกับสัมมาทิฏฐินี้เลย คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เมื่อบุคคลเป็นผู้มีความเห็นชอบ อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อม
ไม่เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป.

[๑๘๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้
ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้มีจลาทิฏฐิที่ยังไม่เกิดขึ้น เกิดขึ้นหรือมีจลาทิฏฐิ
ที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญยิ่งขึ้น เหมือนกับการทำในใจโดยแยกกายนี้เลย
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลทำในใจโดยไม่แยกกาย มีจลาทิฏฐิที่ยังไม่
เกิด ย่อมเกิดขึ้น และมีจลาทิฏฐิที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญยิ่งขึ้น.

[๑๘๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้
ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัมมาทิฏฐิที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือสัมมาทิฏฐิ
ที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญยิ่งขึ้น เหมือนการทำในใจโดยแยกกายนี้เลย
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลทำในใจโดยแยกกาย สัมมาทิฏฐิที่ยังไม่
เกิด ย่อมเกิดขึ้น และสัมมาทิฏฐิที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญยิ่งขึ้น.

[๑๘๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้
ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย
ทุกคติ วินิบาต นรก เหมือนกับมีจลาทิฏฐินี้เลย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยมีจลาทิฏฐิ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง
อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

[๑๘๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้

ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเมื่อแตกกายแตกตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ
โลกสวรรค์ เหมือนกับสัมมาทิฐินี้เลย คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์
ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ
โลกสวรรค์.

[๑๔๙] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตาม
ทิฐิ ๑ วชิกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฐิ ๑ มโนกรรมที่สมาทาน
ให้บริบูรณ์ตามทิฐิ ๑ เจตนา ๑ ความปรารถนา ๑ ความตั้งใจ ๑
สังขาร ๑ ของบุคคลผู้มีความเห็นผิด ธรรมทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไป
เพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าชอบใจ ไม่เป็นประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะทิฐิเลวทราม คุก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมล็ดสะเดาก็ดี เมล็ดบวบขมก็ดี เมล็ด
น้ำเต้าขมก็ดี บุคคลหมกไว้ในดินที่ชุ่มชื้น รสดี รสน้ำที่มันถือเอา
ทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของขม เพื่อเผ็ดร้อน เพื่อไม่น่ายินดี
ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพืชเลว ฉันทใด คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกรรม
ที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฐิ ๑ วชิกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตาม
ทิฐิ ๑ มโนกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฐิ ๑ เจตนา ๑ ความ
ปรารถนา ๑ ความตั้งใจ ๑ สังขาร ๑ ของบุคคลผู้มีความเห็นผิด
ธรรมทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่า
ชอบใจ ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ
ทิฐิเลวทราม ฉันทนั้นเหมือนกันแล.

[๑๕๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตาม
ทิฐิ ๑ วชิกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฐิ ๑ มโนกรรมที่สมาทาน

ให้บริบูรณ์ตามทิวฏฐิ ๑ เจตนา ๑ ความปรารถนา ๑ ความตั้งใจ ๑
สังขาร ๑ ของบุคคลผู้มีความเห็นชอบ ธรรมทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไป
เพื่อผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อ
ความสุข ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะทิวฏฐิเจริญ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เปรียบเหมือนพันธุ์อ้อยก็ดี พันธุ์ข้าวสาลีก็ดี พันธุ์ผลจันทน์ก็ดี บุคคล
หมกไว้ในดินที่ชุ่มชื้น รสดี รสน้ำที่มันถือเอาทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความเป็นของหวาน น่ายินดี น่าชื่นใจ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ
พืชพันธุ์ดี ฝนใด กายกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิวฏฐิ ๑ วิจิตร
ที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิวฏฐิ ๑ มโนกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตาม
ทิวฏฐิ ๑ เจตนา ๑ ความปรารถนา ๑ ความตั้งใจ ๑ สังขาร ๑ ของ
บุคคลผู้มีความเห็นชอบ ธรรมทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่น่า
ปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ข้อ
นั้นเพราะเหตุไร เพราะทิวฏฐิเจริญ ฉะนั้นเหมือนกันแล.

จบวรรคที่ ๒

อรรถกถาวรรคที่ ๒*

ในวรรคที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยต่อไปนี้.

บทว่า มิจฺฉาทิวฏฐิ นี้ เป็นชื่อของทิวฏฐิแม่ทั้ง ๖๒. บทว่า
มิจฺฉาทิวฏฐิจิสฺส ได้แก่ บุคคลผู้ประกอบด้วยทิวฏฐินั้น.

บทว่า สมฺมาทิวฏฐิ นี้ เป็นชื่อของสัมมาทิวฏฐิแม่ทั้ง ๕ ประการ.
บทว่า สมฺมาทิวฏฐิจิสฺส ได้แก่ บุคคลผู้ประกอบด้วยสัมมาทิวฏฐินั้น.

การทำในใจโดยไม่มีอุบาย ชื่อว่า **การทำในใจโดยไม่แยบคาย.**
การทำในใจโดยอุบาย ชื่อว่า **การทำในใจโดยแยบคาย.** ในการทำ
ในใจโดยไม่แยบคายและแยบคายนั้น เมื่อทำในใจโดยไม่แยบคาย มีจนา-
ทิกฐิที่ยังไม่เคยเกิด ย่อมเกิดขึ้น ส่วนที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญ จนถึง
การปฏิสนธิโดยแน่นอน. เมื่อแน่นอนแล้ว มีจนาทิกฐิชื่อว่าเจริญแล้ว.
เมื่อทำในใจโดยแยบคาย สัมมาทิกฐิที่ยังไม่เคยเกิด ย่อมเกิดขึ้น ส่วน
ที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญมากขึ้น จนถึงพระอรหันตมรรค. เมื่อบรรลुพระ-
อรหันตผลแล้ว สัมมาทิกฐิชื่อว่าเป็นอันเจริญมากแล้ว.

ในบทว่า **มีจนาทิกฐิยา ภิกขเว สมณฺหาคตา สตฺตา** นี้
พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้ :-

มีจนาทิกฐิ บางอย่างห้ามสวรรค์ด้วย ห้ามมรรคด้วย.

บางอย่างห้ามมรรคเท่านั้น ไม่ห้ามสวรรค์.

บางอย่างไม่ห้ามทั้งสวรรค์ ไม่ห้ามทั้งมรรค.

บรรดามีจนาทิกฐิเหล่านั้น มีจนาทิกฐิ ๓ อย่างนี้ คือ อเหตุกทิกฐิ
อกิริยทิกฐิ นัตถิกทิกฐิ ห้ามสวรรค์ และห้ามมรรค.

อันตคาหิกมีจนาทิกฐิ มีวัตถุ ๑๐ ห้ามมรรค แต่ไม่ห้ามสวรรค์.

สักกายทิกฐิ มีวัตถุ ๒๐ ไม่ห้ามสวรรค์ ไม่ห้ามมรรค. แต่ปฏิเสธ
วิธีนี้แล้วว่า **ธรรมคาทิกฐิ** โดยที่สุดกำหนดเอาสักกายทิกฐิซึ่งมีวัตถุ ๒๐
ประการ ชื่อว่าสามารถนำไปสู่สวรรค์ ไม่มี ย่อมทำให้จมลงในนรกโดย
ส่วนเดียวเท่านั้น โดยพระบาลีในพระสุตตันตปิฎกนี้ว่า **มีจนาทิกฐิยา ภิกขเว**
สมณฺหาคตา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้ประกอบด้วยมีจนาทิกฐิ ดังนี้

เป็นต้น เหมือนอย่างว่า ก้อนหินแม้ขนาดเท่าถั่วเขียวและถั่วเหลือง โยนลงไปใต้น้ำ ซึ่งว่าจะลอยอยู่ข้างบน ย่อมไม่มี ย่อมจมลงไปข้างล่าง อย่างเดียว ฉันทใด โดยที่สุด แม้แต่สักกายทิฏฐิ ซึ่งว่าสามารถนำไปสู่ สวรรค์ ย่อมไม่มี ย่อมให้จมลงในอบายทั้งหลายโดยส่วนเดียวเท่านั้น ก็ฉันทนั้น.

ในบทว่า สัมมาทิฏฐิยา สมอนุคตา นี้ พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้ :-

สัมมาทิฏฐิมี ๕ อย่าง คือ กัมมัสสกตสัมมาทิฏฐิ ฌานสัมมาทิฏฐิ วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ มัคคสัมมาทิฏฐิ ผลสัมมาทิฏฐิ. ในสัมมาทิฏฐิ ๕ อย่างนั้น กัมมัสสกตสัมมาทิฏฐิ ย่อมชักมาซึ่งสัมปัตติภพ. ฌานสัมมาทิฏฐิ ย่อมให้ปฏิสนธิในรูปภพ. มัคคสัมมาทิฏฐิ ย่อมกำจัดวิญญะ. ผลสัมมาทิฏฐิ ย่อมห้ามภพ.

ถามว่า วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิทำอะไร.

ตอบว่า แม้วิปัสสนาสัมมาทิฏฐินั้น ก็ไม่ชักมาซึ่งปฏิสนธิ.

ส่วนพระติปิฎกจูฬกัถะกล่าวว่า ถ้าวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิที่อบรมไว้แล้ว อาจให้บรรลุพระอรหัตต์ในปัจจุบันได้ไซ้ร้ ข้อนั้นก็เป็นการดี ถ้าไม่อาจให้บรรลุพระอรหัตต์ได้ไซ้ร้ ก็ยังให้ปฏิสนธิในภพ ๗ ภพได้ ผู้มีอายุ. ท่านกล่าวถึงสัมมาทิฏฐิอันเป็น โลกิยะและโลกุตระนี้ไว้แบบนี้. ก็ในเนื้อความดังกล่าวนี้ พึงทราบสัมมาทิฏฐิอันเป็น โลกิยะซึ่งให้สำเร็จในภพเท่านั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า ยญฺเจว กายกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ

ทิวฐิติ ชื่อว่า เจตนา. ความปรารถนาที่เกิดพร้อมกับทิวฐิติ ชื่อว่า ปัตถนา ความปรารถนา. การตั้งจิตไว้ตามเจตนาและความปรารถนา ชื่อว่า ปณิธิ ความตั้งใจ. ส่วนธรรมมีผัสสะเป็นต้น ที่ประกอบพร้อมกับเจตนาเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อว่า สังขาร ธรรมอันปัจจัยปรุงแต่ง.

บทว่า ทิวฐิติ หิ ภิกฺขเว ปาปิกา ความว่า เพราะว่า ทิวฐิติของบุคคลนั้นเลวทราม. บทว่า นิกฺขิตฺตํ แปลว่า ปลุกไว้. บทว่า อูปาทียติ แปลว่า ถือเอา. บทนี้ที่ว่า กฏฺกตฺตาย (เพื่อความเป็นของขม) เป็นไวพจน์ของบทแรกนั้นแหละ.

ก็แม้ในที่นี้ พึงทราบคำว่า กฏฺกํ (แปลว่า ความขม) เหมือนในอาคตสถาน (ที่มาของพระบาลี) ว่า วณฺณคฺนฺนุสรฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส อมฺโพนฺย อหฺวา ปฺรํ ดํงฺนี้ เป็นต้น ซึ่งแปลความว่า เมื่อก่อนมะม่วงนี้เป็นไม้ที่สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรส ได้รับการยกย่องอยู่ บัดนี้ มะม่วงก็กลายเป็นไม้มีผลขมไป เพราะเหตุไร. ข้าแต่พระเจ้าทิวหาณะ มะม่วงของพระองค์ ถูกห้อมล้อมด้วยสะเดา รากเกี่ยวพันกันกับราก กิ่งทับกันกับกิ่ง มะม่วงจึงกลายเป็นไม้มีผลขม เพราะอยู่ร่วมกับต้นไม้มีรสขม. บทว่า อสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส แปลว่า เพราะเป็นของมีรสไม่อร่อย. ก็ในวิหฺขุปมฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส พระเถระปางก่อนกล่าวว่านิชฺตมิจฺฉาทิวฐิติ ท่านถือเอาด้วยบทว่า ทิวฐิติ. แต่คำนั้นท่านปฏิเสธแล้วกล่าวว่า รวมเอาแม่ทิวฐิติ ๖๒ ทั้งหมด. ในพระสูตรต่อไป พึงประกอบแล้วทราบว่ กายกรรมเป็นต้นอันตั้งอยู่ตามทิวฐิติ โดยนัยมีอาทิว่า เมื่อบุคคลเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน เว้นจากมิชฺฉาจาร บุญเกิดแต่การงดเว้นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มี ดังนี้. ก็ในที่นี้ พึงทราบความตั้งจิต

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 190

อันเกิดพร้อมกับสัมมาทิฐิเท่านั้น ชื่อว่า **ปัตถนา ความปรารถนา**. ก็
ในอธิการนี้ ท่านกล่าวหมายเอาสัมมาทิฐิทั้งโลกิยะและโลกุตระ คำที่
เหลือในที่ทุกแห่ง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาวรรคที่ ๒

วรรคที่ ๓

ว่าด้วยบุคคลคนเดียวที่เกิดขึ้นแล้วยังความพินาสแก่โลกเป็นต้น

[๑๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลคนเดียว เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไม่เป็นความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความฉิบหาย มิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์แก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลคนเดียวคือใคร คือบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิ มีความเห็นวิปริต เขาทำให้คนเป็นอันมากออกจากสังขารแล้ว ให้ตั้งอยู่ในสังขาร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลคนเดียวนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไม่เป็นความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความฉิบหาย มิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์แก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

[๑๕๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลคนเดียว เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อประโยชน์हितสุขแก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลคนเดียวคือใคร คือบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฎฐิ มีความเห็นไม่วิปริต เขาทำให้คนเป็นอันมากออกจากสังขารแล้ว ให้ตั้งอยู่ในสังขาร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลคนเดียวนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อประโยชน์हितสุขแก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

[๑๕๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้

ข้อหนึ่ง ซึ่งจะมีโทษมากเหมือนมิจฉาทิฏฐินี้เลย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษทั้งหลายมีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง.

[๑๕๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นบุคคลอื่นแม่คนเดียว ที่ปฏิบัติเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไม่เป็นความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความฉิบหาย มิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์แก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนกับโมฆบุรุษชื่อว่ามกขลินีเลย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลพึงทิ้งลอบไว้ที่ปากอ่าว เพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เพื่อความเสื่อม ความพินาศแก่ปลาเป็นอันมาก. แม้นฉันใด โมฆบุรุษชื่อว่ามกขลินี ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล เป็นดังลอบสำหรับดักมนุษย์ เกิดขึ้นแล้วในโลก เพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เพื่อความเสื่อม เพื่อความพินาศแก่สัตว์เป็นอันมาก.

[๑๕๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่ชักชวนเข้าในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ชั่ว ๑ ผู้ที่ถูกชักชวนแล้วปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนั้น ๑ คนทั้งหมด นั้น ย่อมประสบกรรมมิชุนฺญเป็นอันมาก ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมท่านกล่าวไว้ชั่ว.

[๑๕๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่ชักชวนเข้าในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ดี ๑ ผู้ที่ถูกชักชวนแล้วปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนั้น ๑ คนทั้งหมด นั้น ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมท่านกล่าวไว้ดีแล้ว.

[๑๕๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ทายกพึงรู้จักประมาณในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ชั่ว ปฏิภาหกไม่จำต้องรู้จักประมาณ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมท่านกล่าวไว้ชั่ว.

[๑๙๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิภาหกพึงรู้จักประมาณในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ดี ทายกไม่จำเป็นต้องรู้จักประมาณ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมท่านกล่าวไว้ดีแล้ว.

[๑๙๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่ปรารถนาความเพียรในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ชั่ว ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมท่านกล่าวไว้ชั่ว.

[๒๐๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่เกียจคร้านในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ดี ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมท่านกล่าวไว้ดีแล้ว.

[๒๐๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่เกียจคร้านในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ชั่ว ย่อมอยู่เป็นสุข ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมท่านกล่าวไว้ชั่ว.

[๒๐๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ปรารถนาความเพียรในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ดี ย่อมอยู่เป็นสุข ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะธรรมท่านกล่าวไว้ดีแล้ว.

[๒๐๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนลูกแม่เพียงเล็กน้อย ก็มีกลิ่นเหม็น ฉันใด ภพแม่เพียงเล็กน้อยก็ฉันนั้นเหมือนกัน เราไม่สรรเสริญ โดยที่สุคแม่ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือเดียวเลย.

[๒๐๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุตร... น้ำลาย... หนอง... เลือดแม่เพียงเล็กน้อย ก็มีกลิ่นเหม็น แม่ฉันใด ภพแม่เพียงเล็กน้อยก็ฉันนั้นเหมือนกัน เราไม่สรรเสริญ โดยที่สุคแม่ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือเดียวเลย.

อรรถกถาวรรคที่ ๓

อรรถกถาสูตรที่ ๑

ในวรรคที่ ๓ สูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า มิจุณาภิภูจิสฺส ได้แก่ ผู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง. บทว่า วิปริตทสฺสโน ได้แก่ เป็นผู้มีความเห็นแปรปรวนไปตามความเห็นผิคนั้นที่เดียว. บทว่า สทฺธมฺมา วุฏฺฐาเปตฺวา ความว่า ให้ออกจากธรรมคืออกุศลกรรมบถ ๑๐. บทว่า อสทฺธมฺเม ปติฏฺฐาเปติ ความว่า ให้ตั้งอยู่ในอสังขาร กล่าวคืออกุศลกรรมบถ ๑๐. ก็ในบทว่า เอกปฺกฺกฺโถ นี้ พึงทราบว่า ได้แก่ พระเวทที่ตัดกับครุทั้ง ๖ และคนอื่นๆ ที่เป็นอย่างนี้.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๑

อรรถกถาสูตรที่ ๒

ในสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สมฺมาภิภูจิสฺส ได้แก่ ผู้มีความเห็นตามความเป็นจริง.

บทว่า อวิปริตทสฺสโน ได้แก่ ผู้มีความเห็นอันไม่แปรปรวนไปจากความเห็นชอบนั้นนั่นแหละ. บทว่า อสทฺธมฺมา ความว่า จากอกุศลกรรมบถ ๑๐. บทว่า สทฺธมฺเม ความว่า ในสังขาร กล่าวคืออกุศลกรรมบถ ๑๐. ก็ในบทว่า เอกปฺกฺกฺโถ นี้ ในเมื่อพระพุทธเจ้ายังมีได้เสด็จอุปบัติ ย่อมได้แก่บุคคลมีอาทิอย่างนี้ คือ พระเจ้าจักรพรรดิ

พระสัมพันธัญญโพธิสัตว์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้ว ย่อมได้พระพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้า.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๓

ในสูตที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า มิจฉาทิฏฐิปรมานิ นี้ มีวิเคราะห์ว่า มิจฉาทิฏฐิเป็น อย่างยิ่งของโทษเหล่านั้น เหตุนั้น โทษเหล่านั้น ชื่อว่า มิจฉาทิฏฐิ- ปรมานิ โทษทั้งหลายมีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง. อธิบายว่า อนัน- ตริยกรรม ๕ ชื่อว่ากรรมมีโทษมาก. มิจฉาทิฏฐิเท่านั้น ชื่อว่ามีโทษ มากกว่าอนันตริยกรรม ๕ แม้เหล่านั้น.

ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะอนันตริยกรรม ๕ นั้นมีเขต กำหนด. ด้วยว่า ท่านกล่าวอนันตริยกรรม ๔ อย่างว่า ให้เกิดในนรก. แม้สังฆเภทก็เป็นกรรมตั้งอยู่ในนรกชั่วกัปเท่านั้น. อนันตริยกรรมเหล่านั้น มีเขตกำหนดที่สุด ก็ยังปรากฏ ด้วยประการอย่างนี้. ส่วนนิตมิจฉาทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดอันดี ไม่มีเขตกำหนด เพราะนิตมิจฉาทิฏฐินั้นเป็นราก เห่งของวิภูฏะ. การออกไปจากภพ ย่อมไม่มีสำหรับคนผู้ประกอบด้วย นิตมิจฉาทิฏฐินั้น. ชนเหล่าใด เชื่อฟังถ้อยคำของตนผู้ประกอบด้วย นิตมิจฉาทิฏฐินั้น แม้ชนเหล่านั้นก็ย่อมปฏิบัติผิด. อนึ่ง ทั้งสวรรค์ ทั้งมรรค ย่อมไม่มีแก่คนผู้ประกอบด้วยนิตมิจฉาทิฏฐินั้น ในคราวกัป พินาศ เมื่อมหาชนพากันเกิดในพรหมโลก บุคคลผู้เป็นนิตมิจฉาทิฏฐิ ไม่เกิดในพรหมโลกนั้น (แต่กลับ) เกิดที่หลังจักรวาล. ถามว่า ก็หลัง

จักรวาลไฟไหม้หรือ. ตอบว่า ไหม้. บางอาจารย์กล่าวว่า ก็เมื่อหลัง
จักรวาลแม่ถูกไฟไหม้อยู่ คนผู้เป็นนิยตมิจฉาทิฏฐินี้ ก็ถูกไฟไหม้อยู่ใน
โอกาสแห่งหนึ่งในอากาศ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๓

อรรถกถาสูตที่ ๔

ในสูตที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า มกฺขลฺลิ ความว่า เจ้าลัทธิสู้ได้ชื่ออย่างนี้ เพราะยึดคำว่า
มา ขลฺลิ อย่าพลาดล้มนะ. บทว่า นทิมฺมุเข ความว่า ในที่ที่แม่น้ำ ๒
สายมาบรรจบกัน. คำนี้ เป็นเพียง (ยกมา) เทศนาเท่านั้น. น้ำแม่
อย่างอื่นเห็นปานนั้น ซึ่งมีสถานที่มาบรรจบกันของแม่น้ำสายใดสายหนึ่ง
ในบรรดาน้ำแม่เหล่านี้ คือ ลำธาร ๒ สาย สายน้ำ ๒ สาย ทะเล
สายน้ำจืด ทะเลสายน้ำเค็ม และแม่น้ำแห่งสมุทร. บทว่า จิปฺปํ แปลว่า
ลอบ. บทว่า อฺอุชฺฌเยยฺย แปลว่า ดัก. อธิบายว่า พวกมนุษย์เอาไม้้อ
ต้นอ้อย ไม้ไผ่ หรือเส้นเถาย่านทรายมาสานให้เป็นลอบขนาดเท่าหม้อ
ใบเดียวบ้าง ๒ ใบบ้าง ๓ ใบบ้าง ผูกงาที่ปากลอบด้วยหวาย นำไป
ดักเอาปากลอบจมไว้ในน้ำ ดอกหลักขนบไว้ทั้งสองข้าง ผูกลอบด้วย
หวายไว้กับหลักนั้น. คำว่า ดักลอบ นี้ ท่านกล่าวหมายเอาการกระทำ
ดังกล่าวแล้วนั้น. ก็แม้ปลาตัวเล็ก ๆ เข้าไปในลอบนั้นแล้วก็หลุดออกไป
ไม่ได้. บทว่า อนนฺยาย ความว่า เพื่อความไม่เจริญ. บทว่า พฺยุสนนฺยาย
ความว่า เพื่อความฉิบหาย. บทว่า มกฺขลฺลิ โมฆปุริโส ได้แก่ บุรุษ

๑. ม. จิปฺปํ ลอบ.

เปล่าชื่อ มกขลิโคสาล ผู้นี้. บทว่า มนุสฺสจิปิ มนุสฺส โลเก อูปฺปนฺโน
ความว่า เกิดขึ้นแล้วในโลก เป็นเหมือนลอบดักมนุษย์เพื่อห้ามมหาชน
ไปในทางนั้น คือทางไปสวรรค์และพระนิพพาน.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕ เป็นต้น

ในสูตที่ ๕ เป็นต้น พิงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทูรกฺขาเต ภิกฺขเว ฐมฺมวินฺเย มีอธิบายว่า คำสอนของ
เจ้าลัทธินอกพระศาสนา ชื่อว่าธรรมวินัยที่กล่าวไว้ชั่ว. เพราะว่า ใน
คำสอนนั้น แม้ผู้สอนก็ไม่ใช่สัตบุรุษ แม้ธรรมก็เป็นธรรมที่กล่าวไว้ชั่ว
แม้หมู่คณะก็เป็นผู้ปฏิบัติชั่ว. บทว่า โย จ สมาทเปติ ได้แก่ บุคคล
ผู้เป็นอาจารย์คนใดยอมชักชวน. บทว่า ยญฺจ สมาทเปติ ความว่า
ชักชวนอันเตวสิก (ศิษย์) คนใด. บทว่า โย จ สมาทปีโต
ตตฺตตาย ปฏิปชฺชติ ความว่า อันเตวสิกคนใดถูกอาจารย์ชักชวนแล้ว
กระทำตามคำของอาจารย์อยู่ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนั้น. บทว่า
พหุ อปุณฺณํ ปสวติอธิบายว่า ก็บุคคลผู้ชักชวน เมื่อชักชวนคน
๑๐๐ คน ในกรรมมีปาณาติบาต เป็นต้น ย่อมได้อกุศลเท่ากับอกุศล
ของคนผู้ถูกชักชวนแม้ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสว่า คนเหล่านั้นทั้งหมดย่อมประสพกรรมมิใช่บุญเป็นอันมาก.

บทว่า สุวากฺขาเต ได้แก่ ในพระธรรมและพระวินัยที่ตรัสไว้ดีแล้ว.
คือแสดงไว้ดีแล้ว เพราะในพระธรรมและพระวินัยเห็นปานนี้ พระ-
ศาสดาก็ทรงเป็นพระสัตบุรุษ พระธรรมพระศาสดาก็ตรัสไว้ดีแล้ว และ

หมุกณะก็เป็นผู้ปฏิบัติแล้ว. บทว่า สพฺเพ เต พหุ ปุณฺณ ปสวติ อธิบายว่า คนผู้ชักชวนได้เห็นภิกษุทั้งหลายเข้าไปบิณฑบาต ได้ชักชวนคนอื่น ๆ ให้ถวายข้าวยาสูบและภัตเป็นต้น ย่อมได้กุศลเท่ากับกุศลของผู้ถวายทานแม้ทั้งหมด. เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า คนเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก.

บทว่า ทายเกน มตฺตา ซานิตพฺพา ความว่า บุคคลผู้ให้พึงรู้ประมาณคือพึงให้พอประมาณ ให้จนเต็ม ไม่ควรให้จนสิ้น แต่ไม่กล่าวว่าจะไม่พึงให้ ดังนี้ กล่าวว่าจะให้หน่อยหนึ่ง ๆ พอประมาณ. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะเมื่อเต็มแล้วแม้จะให้เกินไป มนุษยสมบัติ ทิพยสมบัติ หรือนิพพานสมบัติที่เกินไปย่อมไม่มี. บทว่า โน ปฏิคฺคาหเกน ความว่า ก็สำหรับปฏิคาหก ชื่อว่ากิจในการรู้จักประมาณแล้วรับเอา ย่อมไม่มี. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะขึ้นชื่อว่าปฏิบัติทาในความเป็นผู้มักน้อย ซึ่งมีมูลมาแต่การรู้จักประมาณ เต็มแล้วรับพอประมาณ ย่อมไม่มีแก่ปฏิคาหกนั้น. แต่ว่าได้เท่าใด ควรรับเอาเท่านั้น. เพราะเค้ามูลในการรับอย่างเหลือล้น สำหรับปฏิคาหกนั้น จักเป็นการรับเพื่อเลี้ยงบุตรและภรรยาไป.

บทว่า ปฏิคฺคาหเกน มตฺตา ซานิตพฺพา ความว่า บุคคลผู้เป็นปฏิคาหก พึงรู้ประมาณ. พึงรู้อย่างไร. คือเมื่อจะรับ ต้องรู้อำนาจของผู้ให้ ต้องรู้อำนาจ (ความมากน้อย) ของไทยธรรม ต้องรู้กำลังของตน. ก็ถ้าไทยธรรมมีมาก ผู้ให้ต้องการให้น้อยไซ้ ควรรับเอาแต่น้อยตามอำนาจของผู้ให้. ไทยธรรมมีน้อย ผู้ให้ต้องการให้มาก ควรรับเอาแต่น้อยตามอำนาจของไทยธรรม. แม้ไทยธรรมก็มาก แม้ผู้ให้

ก็ต้องการจะให้มาก ปฏิภาหกรรมรู้กำลังของตนแล้วรับเอาพอประมาณ ก็เมื่อรู้ประมาณอย่างนี้แล้วรับเอา ย่อมทำปฏิปทาคือความมักน้อยให้เต็มบริบูรณ์. ลากย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่เคยมีลากเกิดขึ้นแล้ว ลากที่เกิดขึ้นแล้วย่อมอยู่มั่นคง. บุคคลผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสก็เลื่อมใส บุคคลผู้ที่เลื่อมใสแล้วก็เลื่อมใสยิ่งขึ้น เป็นประหนึ่งบุคคลผู้เป็นที่สนใจของมหาชน กระทำพระศาสนาให้ดำรงอยู่ตลอดกาลนาน. ในข้อนี้ มีเรื่องต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง:-

ได้ยินว่า ในโรหชนบท มีภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งอยู่ในกุฎุมริยวิหาร ในสมัยที่ศึกษาหาญ (ท่าน) รับภัตตาหารทัพพีเดียวเพื่อฉัน ในเรือนของนายลัมพกันณ (กรรมกร) คนหนึ่งในบ้านนั้น แล้วรับภัตตาหารอีกทัพพีหนึ่งเท่านั้น เพื่อจะไป. วันหนึ่ง ท่านได้เห็นพระภิกษุอาคันตุकरูปหนึ่งในเรือนนั้น จึงรับเอาภัตตาหารทัพพีเดียวเท่านั้น. เพราะเหตุนี้ ต่อมาภายหลัง กุลบุตรผู้นั้นเลื่อมใสท่าน จึงบอกแก่พวกมิตรอมาตย์ที่ประคองพระราชวังว่า พระประจำสกุลของเรา เป็นผู้ชื่อว่ามักน้อยเห็นปานนี้. มิตรอมาตย์แม้ทั้งปวงเหล่านั้นก็เลื่อมใสในคุณคือความมักน้อยของท่าน ต่างพากันตั้งภัตตาหารประจำ ๖๐ ที่ เฉพาะวันหนึ่ง ๆ. ภิกษุผู้มักน้อยเป็นธรรมดาอย่างนี้แล ย่อมยังลากที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น.

แม้พระเจ้าสัทธาติสมหาราช ทรงให้ติสธอมาตย์ ผู้เป็นคนอุปัฏฐากใกล้ชิดไปสอบสวน ทรงให้เขาปึงนกระทาตัวหนึ่งมาให้. เมื่อติสธอมาตย์ทำอย่างนั้นแล้ว ครั้นเวลาจะเสวยจงตรัสว่า เราให้ส่วนที่เลิศแล้วจึงจักบริโภค จึงให้ประทานเนื่อนกระทาแก่สามเณรผู้ถือสิ่งของของพระมหาเถระใกล้บริเวณกัสดัตถศาลา เมื่อท่านรับเอาแต่น้อย ก็

เสื่อมใสในคุณคือความมกน้อยของท่าน จึงตรัสว่า คุณก่อนพ่อ โยมเสื่อมใส
ขอถวายภัตตาหารประจำ ๘ ที่แก่ท่าน. สามเณรทูลว่า มหาบพิตร
ภัตตาหารประจำเหล่านั้น อาตมาถวายอุปัชฌาย์.

พระราชชาติตรัสว่า โยมถวายอีก ๘ ที่. สามเณรทูลว่า ภัตตาหาร
๘ ที่นั้น อาตมาขอถวายอาจารย์ของอาตมา.

พระราชชาติตรัสว่า โยมถวายอีก ๘ ที่. สามเณรทูลว่า อาตมาถวาย
ภัตตาหาร ๘ ที่นั้น แก่ท่านผู้เสมอด้วยอุปัชฌาย์.

พระราชชาติตรัสว่า โยมถวายอีก ๘ ที่. สามเณรทูลว่า อาตมาถวาย
ภัตตาหาร ๘ ที่นั้น แก่ภิกษุสงฆ์.

พระราชชาติตรัสว่า โยมถวายภัตตาหารแม่อีก ๘ ที่. สามเณรนั้น
จึงรับเอา. ลากอันเกิดขึ้นแก่สามเณรนั้น ย่อมเป็นลามกมั่นคงด้วยประการ
อย่างนี้.

แม้ในบทว่า **อุปฺปสนฺนา ปสฺสฺสนฺติ** นี้ ก็มีตัวอย่างดังต่อไปนี้:-

ทิมพราหมณ์ นิมนต์พราหมณ์ทั้งหลายมาฉัน ได้ถวายภัตตาหาร
ทีละ ๕ ชั้นก็ไม่อาจให้อิ่มหน้า. อยู่มาวันหนึ่งได้ฟังถ้อยคำว่า ว่ากันว่า
พวกพระสมณะเป็นผู้มกน้อย เพื่อจะทดลอง จึงให้คนถือภัตตาหารไปยัง
วิหารในเวลาทีพระภิกษุสงฆ์ทำภัตกิจ เห็นภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ฉันอยู่
บนหอนั้น จึงถือเอาภัตตาหารชั้นหนึ่งไปยังที่ใกล้พระสังฆเถระ. พระ-
เถระได้ใช้นิ้วมือหยิบเอาหน่อยหนึ่ง. โดยทำนองนี้นั้นแล ภัตตาหารชั้น
เดียวได้ทั่วถึงแก่ภิกษุหมดทุกรูป. แต่นั้น พราหมณ์เสื่อมใสในความมก
น้อยว่า ได้ยินว่า พระสมณะเหล่านี้มีคุณทุกอย่างที่เดียว จึงสละทรัพย์

พันหนึ่ง สร้างพระเจดีย์ไว้ในวิหารนั้นนั่นแล. ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสย่อม
เลื่อมใส ด้วยประการอย่างนี้.

ในบทว่า ปสนุณา ภิกฺขุโย ปสฺสิตุติ นี้ กิจเนื่องด้วยเรื่องราว
(ที่จะนำมาสารก) ไม่มี. ก็เพราะเห็นความมักน้อย ความเลื่อมใสย่อม
เจริญยิ่งทีเดียวแก่ผู้ที่เลื่อมใสแล้ว.

ก็มหาชนได้เห็นคนผู้มักน้อยเช่นพระมัชฌันติกตีสตเถระ เป็นต้น
ย่อมสำคัญที่จะเป็นผู้มักน้อย (ตามอย่าง) บ้าง เพราะเหตุนั้น ผู้มักน้อย
จึงชื่อว่าเป็นที่สนใจของมหาชน. อนึ่ง ผู้มักน้อย ชื่อว่าย่อมกระทำพระ-
ศาสนาให้ตั้งมั่นอยู่ได้นาน เพราะพระบาลีว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความ
มักน้อย ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่พินเพื่อน เพื่อความ
ไม่อันตรายแห่งพระสัทธรรม ดังนี้.

บทว่า โน ทายเกน ความว่า ก็ในพระธรรมวินัยที่ตรัสไว้ดี
แล้ว ชื่อว่ากิจที่จะต้องรู้ประมาณแล้วจึงให้ ย่อมไม่มีแก่ทายก. ไทยธรรม
ประมาณเท่าใดมีอยู่ ควรให้ไม่เกินประมาณเท่านั้น. ก็ทายกผู้ให้นี้
ย่อมได้สิ่งที่ประณีตยิ่ง ๆ ขึ้น ไม่เกินมนุษยสมบัติ และทิพยสมบัติ
เพราะเหตุที่ให้จนเกินประมาณ.

บทว่า โย อารทฺธวิริโย โส ทุกฺขํ วิหฺรติ ความว่า ผู้ประ-
กอบเนื่อง ๆ ซึ่งวัตรมีกรทำให้เร่าร้อนด้วยความร้อน ๕ แห่ง การทำ
ความเพียรด้วยการหมกในหลุมทราย การพลิกไปมาในแสงพระอาทิตย์
(คือนอนกลางแดด) เพราะความเพียรในการนั่งกระหย่ง เป็นต้น ย่อม
อยู่เป็นทุกข์ในปัจจุบัน. เมื่อคนผู้นั้นนั่นแหละสมาทาน (วัตร) ในลัทธิต

ภายนอกพระศาสนา (เขา) เกิดในนรกด้วยวิบากของการประพฤติดุคตินั้น ซึ่งว่าย่อมอยู่เป็นทุกข์ในสัมปรายภพ.

บทว่า โย กุสึโต โส ทุกข์ วิหริ ความว่า แม้นคนผู้เกียจคร้านนี้ ก็อยู่เป็นทุกข์ทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพ.

ถามว่า อยู่เป็นทุกข์อย่างไร. ตอบว่า บุคคลใด จำเดิมแต่บวชมา ไม่มีการใส่ใจโดยแยบคาย ไม่เรียนพระพุทธรวณะ ไม่กระทำอาจริยวัตร และอุปัชฌายวัตร ไม่กระทำวัตร (คือการปิดกวาด) ลานพระเจดีย์และลานโพธิ์. บริโภคศรัทธาไทย (ของที่เขาให้ด้วยศรัทธา) ของมหาชน ด้วยการไม่พิจารณา ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความสบายในการนอนตลอดวัน ในเวลาตื่นขึ้นมาก็ตริด้วยวิตก ๓ ประการ (คือกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก) บุคคลนั้นย่อมเคลื่อนจากภิกษุภาวะความเป็นภิกษุ โดย ๒-๓ วันเท่านั้น. ซึ่งว่าย่อมอยู่เป็นทุกข์ในปัจจุบัน ด้วยประการอย่างนี้. และก็เพราะบวชแล้วไม่กระทำสมณธรรมโดยชอบ

กุโส ยถา ทุกคหิโต หตุถเมวานุกนุตติ
สามณฺณํ ทุปปรามณฺณํ นิริยายุปกทุมตฺติ.

แปลความว่า

คุณเครื่องเป็นสมณะ (พรหมจรรย์) ที่บุคคล
จับต้องไม่ดี ย่อมคร่าไปนรก เหมือนหญ้าคาที่บุคคล
จับไม่แน่น (แล้วดึงมา) ย่อมบาดมือนั้นแหละ
ฉะนั้น.

เขาย่อมถือปฏิสนธิในอบายทีเดียวนั้น ซึ่งว่าย่อมอยู่เป็นทุกข์ในสัมปรายภพ ด้วยประการอย่างนี้.

บทว่า โย กุสึโต โส สุขํ วิหริติ ความว่า บุคคลกระทำ การประพฤติดะอะไร ๆ ในการประพฤติดะซึ่งมีประการดังกล่าวแล้ว ตามเวลา นุ่งผ้าขาว ทัดทรงดอกไม้และดูปลั้ของหอม บริโภคโภชนะ ที่อร่อย นอนบนที่นอนอันอ่อนนุ่มตามเวลา ย่อมอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และสัมปรายภพ. ก็เพราะเขาไม่ยึดมั่นการประพฤติดะนั้น จึงไม่เสวยทุกข์ในนรกมากยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอยู่เป็นสุขในสัมปรายภพ.

บทว่า โย อารทฺหวิริโย โส สุขํ วิหริติ ความว่า บุคคล ปรารถนาความเพียร จำเดิมแต่กาลที่ได้บวชมา ย่อมกระทำให้บริบูรณ์ ในวัตรทั้งหลาย เรียนเอาพระพุทฺทพจน์ การทำกรรมในโยนิโส- มนสิการ ครั้นเมื่อเขานึกถึงการบำเพ็ญวัตร การเล่าเรียนพระพุทฺทพจน์ และการทำสมณกรรม จิตย่อมเลื่อมใส เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอยู่เป็นสุข ในปัจจุบัน ด้วยประการฉะนี้. แต่เมื่อไม่อาจบรรลุพระอรหัตต์ในปัจจุบัน ย่อมจะเป็นผู้ตรัสรู้เร็วในภพที่เกิด เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอยู่เป็นสุขแม้ใน สัมปรายภพ.

พระสูตรนี้ มีคำเป็นต้นว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คุณแม้มีจำนวนน้อย ก็มีกลิ่นเหม็น แม้ฉันใด ดังนี้ ตรัสไว้เพราะอรรถอุปมาตติเหตุเกิดเรื่อง.

ถามว่า เหตุเกิดเรื่องไหน. ตอบว่า เหตุเกิดเรื่องแห่งสตุปปาท- สุตฺรในนวกนิบาต. จริงอยู่ พระตถาคต เมื่อจะตรัสเรื่องนั้น ได้ตรัสว่า บุคคล ๕ จำพวก พ้นจากนรก พ้นจากกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน พ้นจาก เปรตวิสัย ดังนี้ เป็นต้น. ครั้งนั้น พระตถาคตมีพระดำริว่า ก็ถ้าบุตรของ เราฟังธรรมเทศนานี้แล้วสำคัญว่า พวกเราเป็นผู้สิ้นนรก สิ้นกำเนิดสัตว์ เดียรัจฉาน สิ้นเปรตวิสัย สิ้นอบาย ทุกติ วินิบาตแล้ว ก็จะไม่ฟังสำคัญที่จะ

พยายามเพื่อมรรคผลสูง ๆ ขึ้นไป เราจักทำความสังเวชให้เกิดแก่นุตรของเราเหล่านั้น ดังนี้แล้ว จึงทรงเริ่มพระสูตรนี้ว่า **เสยฺยถาปี ภิกฺขเว** ดังนี้ เป็นต้น เพื่อจะให้เกิดสังเวช. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปมตฺตโก** แปลว่า มีประมาณน้อยหนึ่ง คือมีประมาณน้อย. คุณนั้น ชั้นที่สุดแม้แต่ปลายใบหญ้าคาตะแล้วคม กลิ่นก็เหม็นอยู่นั้นแหละ. บทว่า **อปฺปมตฺตกฺปิ** ภวํ **น วณฺณเมมิ** ความว่า เราไม่สรรเสริญการถือปฏิบัติในภพชั่วคราว เวลาเล็กน้อย. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงการเปรียบเทียบกาลเวลานั้น จึงตรัสว่า **โดยชั้นที่สุดแม้ชั่วกาลเวลาลัดนิ้วมือ** ดังนี้. ในคำนี้ท่านอธิบายว่า ชั่วกาลเวลาแม้สักว่าเอานิ้ว ๒ นิ้ว มารวมกันแล้วก็คิดแยกออกเป็นกำหนดอย่างต่ำที่สุด. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งมีความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาวรรคที่ ๓

วรรคที่ ๔

ว่าด้วยสัตว์ที่เกิดในมัชฌิมชนบทมีน้อย

[๒๐๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่เกิดบนบก มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่เกิดในน้ำ มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่กลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่กลับมาเกิดในกำเนิดอื่นจากมนุษย์ มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่เกิดในมัชฌิมชนบท มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่เกิดในปัจฉิมชนบท ในพวกขามิลักขะที่โง่เขลา มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่มีปัญญา ไม่โง่เง่า ไม่เงอะงะ สามารถที่จะรู้orroดแห่งคำเป็นสุภายิตและคำเป็นทุภายิตได้ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่เขลา โง่เง่า เงอะงะ ไม่สามารถที่จะรู้orroดแห่งคำเป็นสุภายิต และคำเป็นทุภายิตได้ มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่ประกอบด้วยปัญญาจักขุอย่างประเสริฐ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ตกอยู่ในอวิชชา หลงใหล มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่ได้เห็นพระตถาคต มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่ได้เห็นพระตถาคต มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่ได้ฟังธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้ มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่ได้ฟังธรรมแล้วทรงจำไว้ได้ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ได้ฟังธรรมแล้ว ทรงจำไว้ไม่ได้ มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่ไตร่ตรองorroดแห่งธรรมที่ตนทรงจำไว้ได้ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่ไตร่ตรองorroดแห่งธรรมที่ตนทรงจำไว้ได้ มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่รู้ทั่วถึงorroด รู้ทั่วถึงธรรมแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่รู้ทั่วถึงorroด ไม่รู้ทั่วถึงธรรมแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่สลัดใจในฐานะเป็นที่ตั้งแห่ง

ความสลัดใจ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่สลัดใจในฐานะเป็นที่ตั้งแห่งความสลัดใจ มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่สลัดใจเริ่มตั้งความเพียรโดยแยกกาย มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่สลัดใจไม่เริ่มตั้งความเพียรโดยแยกกาย มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่กระทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่กระทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้ว ไม่ได้สมาธิ ไม่ได้เอกัคคตาจิต มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่ได้เข้าอันเลิศและรสอันเลิศ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่ได้เข้าอันเลิศและรสอันเลิศ ยังอรรถภาพให้เป็นไปด้วยการแสวงหา ด้วยภักดีที่นำมาด้วยกระเบื้อง มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่ได้อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่ได้อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส มากกว่าโดยแท้ เปรียบเหมือนในชมพูทวีปนี้ มีสวนที่น้ำรื่นรมย์ มีป่าที่น้ำรื่นรมย์ มีภูมิประเทศที่น้ำรื่นรมย์ มีสระโบกขรณีที่น้ำรื่นรมย์ เพียงเล็กน้อย มีที่ดอน ที่ลุ่ม เป็นที่ตั้งแห่งดอและหนาม มีภูเขาระเกะระกะเป็นส่วนมาก ฉะนั้น เพราะฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลาย พึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้ได้อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

[๒๐๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่จุติจากมนุษย์กลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่จุติจากเทพยดากลับมาเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากเทพยดาไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย

มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่จูดิจากเทพยดากลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จูดิจากเทพยดาไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่จูดิจากนรกลกลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จูดิจากนรกไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่จูดิจากนรกไปเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จูดิจากนรกไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่จูดิจากกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานกลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จูดิจากกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่จูดิจากกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานไปเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จูดิจากกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่จูดิจากปิตติวิสัยกลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จูดิจากปิตติวิสัยไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่จูดิจากปิตติวิสัยไปเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จูดิจากปิตติวิสัยไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มากกว่าโดยแท้ เปรียบเหมือนในชมพูทวีปนี้มีสวนที่น้ำรินรมย์ มีป่าที่น้ำรินรมย์ มีภูมิประเทศที่น้ำรินรมย์ มีสระโบกขรณีที่น้ำรินรมย์ เพียงเล็กน้อย มีที่ดอน ที่ลุ่ม เป็นลำน้ำ เป็นที่ตั้งแห่งตอและหนาม มีภูเขาระเกะระกะเป็นส่วนมากโดยแท้จะนั้น.

อรรถกถาวรรคที่ ๔

วรรคที่ ๔ สูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ชมพูทวีป** ความว่า ชื่อว่า ชมพูทวีป เพราะเป็นทวีปที่รู้จักกันทั่วไป คือ ปรากฏด้วย ต้นหว่านเป็นสำคัญ. เขาว่าทวีปนี้มีต้นหว่านใหญ่ ทรห่านสูง ๑๐๐ โยชน์ กิ่งยาว ๕๐ โยชน์ ลำต้นกลม ๑๕ โยชน์ เกิดอยู่ที่เขาคิณคินคังอยู่ชั่วนิรันดร์. ทวีปนี้เรียกว่าชมพูทวีป เพราะมีต้นหว่านใหญ่นั้น. อนึ่ง ในทวีปนี้ ต้นหว่านตั้งอยู่ชั่วนิรันดร์ ฉะนั้น แม้ต้นไม้เหล่านี้ คือ ต้นกระทุ่ม ในอมรโคยานทวีป ต้นกัลปพฤกษ์ ในอุตตรกุรุทวีป ต้นชีก ในบุพพวิเทหทวีป ต้นแคล้อยของพวกอสูร ต้นจิวของพวกครุฑ ต้นปาริชาติของพวกเทวดา ก็ตั้งอยู่ชั่วนิรันดร์เหมือนกัน ฉะนั้น.

ท่านประพันธ์เป็นคาถาไว้ว่า

ปาตลี สิมพลี ชมพู เทวาน์ ปาริชาติโก
กทมิโปก กปุปรุกโข จ ลิริเสน ภวติ สตุตโม
แปลว่า

ต้นแคล้อย ต้นจิว ต้นหว่าน ต้นปาริชาติ ของ
เทวดา ต้นกระทุ่ม ต้นกัลปพฤกษ์ และต้นชีก
ครบ ๗ ต้น.

บทว่า **อารามรามณียก** ความว่า บรรดาสวนดอกไม้และสวนผลไม้ ที่น่ารื่นรมย์ เช่น สวนพระเวฬุวัน ชิวกัมพวัน เขตวัน และบุพพาราม. สวนอันน่ารื่นรมย์นั้น ในชมพูทวีปนี้มีน้อย คือ นิดหน่อย

อธิบายว่า มิไ้มาก. แม้ในบทที่เหลือ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า
วณรามณฺเษยํ ในสูตรนี้ ฟังทราบว่ป่าไม้ คืออรัญคงไม้ ในประเทศ
แห่งเขาวงกัและเขาหิมวันต์เป็นต้น ก็เช่นเดียวกับป่านาควัน ป่าสาละวัน
และป่าจัมปภวันเป็นต้น. บทว่า ภูมिरามณฺเษยํ ได้แก่พื้นที่สม่าเสมอ
คือราบเรียบ เช่นพระเชตวันวิหารและนาในแคว้นมคธเป็นต้น. บทว่า
โปกฺขรณฺเษยํ ได้แก่สถานที่ตั้งสระโปกฺขรณฺเษยซึ่งมีสัณฐานกลม
สี่เหลี่ยม ยาวและโค้งเป็นต้น เช่นสระโปกฺขรณฺเษยของเจ้าเชต และสระ
โปกฺขรณฺเษยของเจ้ามัลละ. บทว่า อุกฺกุฏวิภูฏํ แปลว่า ที่คอนและที่ลุ่ม.
ในพระบาลีว่า อุกฺกุฏวิภูฏํ นั้น ที่คอนชื่อว่า อุกฺกุละ ที่ลุ่มชื่อว่า วิภูละ
บทว่า นทิวทฺถุคฺคํ ได้แก่แม่น้ำ ที่เรียกว่า นทิวทฺถุคฺคํ เพราะเป็นแม่น้ำ
ที่ไหลไปยาก คือหล่ม. บทว่า ขาณฺณกณฺณกฺขณฺณํ ได้แก่ ที่ทับถมอยู่
แห่งตอและหนามอันเกิดในที่นั้นเอง และที่คนอื่นนำมาทิ้งไว้. บทว่า
ปพฺพตฺตวิสมํ ได้แก่ ที่ขรุขระแห่งภูเขานั้นแหละ.

บทว่า เย โอทกา ความว่า สัตว์ที่เกิดในน้ำเท่านั้น มากกว่า.
ได้ยิ่นว่า จากที่นี้ไป ประมาณ ๗๐๐ โยชน์ มีประเทศชื่อว่า สุวรรณภูมิ.
เรือแล่นไปด้วยลมพัดไปทางเดียว จะเดินทางถึงในเวลา ๗ วัน ๗ ค่ำ.
ครั้งสมัยหนึ่งเรือแล่นไปอย่างนั้น เดินทางไปเพียง ๗ วัน (โดยแล่นไป)
ตามหลังปลานันทียาวิภู ฟังทราบว่สัตว์น้ำมีมากอย่างนี้ อีกประการ
หนึ่ง เพราะพื้นที่บนบกน้อย และเพราะน้ำมีมาก ฟังทราบความหมาย
ในเรื่องนี้ดังต่อไปนี้. เหมือนอย่างว่ ในบึงใหญ่มีกอบัวกอหนึ่ง
มีใบ ๔ ใบ เฉพาะตรงกลาง (กอ) มีดอกบัวตูมดอกหนึ่ง ฉั่นใด

๑. เขาว่าปลาขนาดใหญ่มาก อาจจะเป็นประเภทปลาวาฬก็ได้

ทวีปทั้ง ๔ เหมือนใบบัว ๔ ใบ เขาสิเนรุ เหมือนดอกบัวตูมที่กลาง (กอ) ฉะนั้นเหมือนกัน. โอกาสว่างที่น้ำล้อมรอบทวีป ก็เหมือนน้ำที่เหลือ. ความที่น้ำนั้นเป็นของมาก ย่อมปรากฏแก่ท่านผู้มีฤทธิ์. เพราะเมื่อท่านผู้ฤทธิ์ไปทางอากาศ ทวีปทั้ง ๔ ย่อมปรากฏเหมือนใบบัว ๔ ใบ เขาสิเนรุปรากฏเหมือนดอกบัวตูมอยู่ตรงกลาง พึงทราบว่าเป็นเพราะสัตว์เกิดในน้ำมีมาก สัตว์น้ำท่านนั้นจึงมากกว่าด้วยประการอย่างนี้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

อรรถกถาสูตที่ ๒ เป็นต้น

ในสูตที่ ๒ เป็นต้น พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อญฺญตฺร มนุสฺสเสหิ ความว่า ในที่นี้ท่านประสงค์เอา อบายทั้ง ๔ เว้นมนุษย์ทั้งหลาย.

บทว่า มชฺฌิมเมสุ ชนปฺเทสุ อธิบายว่า ในทิศตะวันออกมีนิคมชื่อชังคละ, ต่อจากนิคมนั้นไป เป็นมหาสาถนนคร. ถัดจากมหาสาถนนครนั้นออกไป เป็นปัจจันตชนบท ร่วมในเข้ามา เป็นมัชฌิมประเทศ. ในทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีแม่น้ำชื่อว่า สาโลตี ถัดจากแม่น้ำนั้นออกไป เป็นปัจจันตชนบท ร่วมในเข้ามา เป็นมัชฌิมประเทศ, ในทิศใต้ มีนิคมชื่อว่า เสตกัณณิกะ ถัดจากนิคมนั้นออกไป เป็นปัจจันตชนบท ร่วมในเข้ามา เป็นมัชฌิมประเทศ, ในทิศตะวันตก มีบ้านพราหมณ์ชื่ออุณะ ถัดจาก บ้านพราหมณ์นั้นออกไป เป็นปัจจันตชนบท ร่วมในเข้ามา เป็นมัชฌิมประเทศ, ในทิศเหนือมีภูเขาคืออุสิรรชะ ถัดจาก

ภูเขานั้นออกไป เป็นปัจฉิมตชนบท ร่วมในเข้ามา เป็น**มัชฌิมประเทศ**,
ในชนบทที่ท่านกำหนดไว้ดังกล่าวมานี้. ชนบทนี้มีสัดส่วนเหมือน
ตะโพน (วัด) โดยตรง บางแห่ง ๘๐ โยชน์ บางแห่ง ๑๐๐ โยชน์
บางแห่ง ๒๐๐ โยชน์ แต่ตรงกลาง ๓๐๐ โยชน์ (วัด) โดยรอบประมาณ
๕๐๐ โยชน์. สัตว์เหล่านี้ คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระ-
มหาสาวก พระพุทธอุปัฏฐาก และพระพุทธสาวก พระพุทธมารดา
พระพุทธบิดา พระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมเกิดในที่ที่มีประมาณเท่านั้น. อีก
ประการหนึ่ง มัชฌิมประเทศ แม้เทียบเคียงเอาย่อมนได้. พึงทราบนัย
อย่างนี้ว่า ก็ชมพูทวีปแม่ทั้งสิ้น ชื่อว่าเป็น**มัชฌิมประเทศ** ทวีปที่เหลือ
เป็น**ปัจฉิมตชน**. เมืองอนุราชปุระในตามพินฉิทวีป (เกาะลังกา)
ชื่อว่าเป็น**มัชฌิมประเทศ** ประเทศที่เหลือเป็น**ปัจฉิมตชนบท**.

ในบทว่า **ปลยวนโต อชพา อนพมุคา** นี้ ผู้ประกอบด้วย
ปัญญาเหล่านี้ คือ กัมมัสสกตปัญญา ๑ ฌานปัญญา ๑ วิปัสสนาปัญญา ๑
มัคคปัญญา ๑ ผลปัญญา ๑ ชื่อว่าผู้มีปัญญา. ผู้ไม่โง่เขลา ชื่อว่าผู้ไม่โง่เง่า.
น้ำลายของชนเหล่าใดไม่ไหลออกจากปาก ชนเหล่านั้น ชื่อว่าผู้ไม่มี
น้ำลายไหล. อธิบายว่า ปากไม่มีน้ำลาย (ไหลยี้ด) ปากไม่มีโทษ.
บทว่า **ปฐิพลา** แปลว่า ผู้สามารถ คือเป็นผู้ประกอบด้วยกำลังกาย
และกำลังญาณ. บทว่า **อญญาตุ** ความว่า เพื่อรู้ประโยชน์และมีใช้
ประโยชน์ เหตุและมีใช้เหตุ. บทว่า **ทูปปลยวา** แปลว่า ผู้ไม่มีปัญญา.
บทว่า **ชพา** แปลว่า ผู้เขลา ผู้หลง.

บทว่า **อริเยน ปลยจากุขนา** ความว่า พร้อมกับวิปัสสนาและ
มรรค. บทว่า **อวิชชาคตา** แปลว่า ผู้ประกอบด้วยความมีคบอด คือ

อวิชา.

บทว่า **เย ลภนฺติ ตถาคตํ ทสฺสนาย** ความว่า สัตว์เหล่าใด
รู้คุณของพระตถาคต ย่อมได้เห็นพระตถาคตด้วยจักษุวิญญาณ.

บทว่า **ตถาคตปุเปเวทิตํ** ความว่า อันพระตถาคตประกาศแล้ว
คือ ตรัสประกาศไว้แล้ว. บทว่า **สวนาย** ได้แก่ เพื่อสดับด้วยโสต-

บทว่า **ชาเรนฺติ** ได้แก่ ไม่หลงลืมพระธรรมวินัยนั้น. บทว่า
ชฺชานันฺ ฌมฺมานันฺ อตฺถํ อูปปริกฺขนฺติ ความว่า สอบสวนอรรถและ
มิใช่อรรถแห่งพระบาลีโดยคล่องแคล่ว. บทว่า **อตฺถมณฺเฑน** **ฌมฺม-**
มณฺเฑน ได้แก่ รู้อรรถถาและบาลี. บทว่า **ฌมฺมานุชฺชมนฺ ปรฺกฺปิชฺชนฺติ**
ได้แก่ บำเพ็ญปฏิบัติอันสมควร.

บทว่า **สํเวชนียสฺส จาเนสฺส** ได้แก่ ในเหตุอันน่าสังเวช. บทว่า
สํวิชฺชนนฺติ ความว่า ย่อมถึงความสังเวช. บทว่า **โยนิโส ปทหนฺติ**
ความว่า กระทำปธานะ คือ ความเพียรอันตั้งไว้โดยอุบาย.

บทว่า **วสฺสสฺสกุการมฺมํ** ความว่า พระนิพพานเรียกว่า **วสันตคละ**
(เป็นที่สละสังขาร) กระทำพระนิพพานนั้นให้เป็นอารมณ์. บทว่า
ลภนฺติ สมารี ความว่า ย่อมได้มรรคสมาธิและผลสมาธิ.

บทว่า **อนฺนคฺคฺรสฺสคฺคานัน** ได้แก่ ข้าวอย่างดีและรสอย่างดี. บทว่า
อญฺเฌน กปาลกฺตฺเตน ยาเปนฺติ ความว่า ย่อมยังอัตภาพให้เป็นไป
ด้วยรากไม้ และผลไม้น้อยใหญ่ในป่า หรือด้วยภัตตาหารที่ตนนำมาแล้ว
ด้วยภาชนะกระเบื้อง โดยการแสวงหา ก็ในเรื่องนี้ บุคคลใดเมื่อจิต
เกิดการของเคี้ยวของกิน อะไร ๆ ก็ไม่ได้ของนั้นในทันที บุคคลนี้

ชื่อว่าไม่ได้ข้าวอย่างดีและรสอย่างดี. แม้เมื่อบุคคลใด ได้ในทันทีแล้ว มองดูอยู่ (เห็น) สี กลิ่น และรส ไม่ชอบใจ แม้บุคคลนี้ ก็ชื่อว่า ไม่ได้ข้าวอย่างดีและรสอย่างดี. ส่วนบุคคลใด ได้ของที่มี สี กลิ่น และรสชอบใจ บุคคลนี้ ชื่อว่าได้ข้าวอย่างดีและรสอย่างดี. บุคคลผู้นั้น พึงทราบโดยตัวอย่างสูงสุด เช่น พระเจ้าจักรพรรดิ โดยตัวอย่างอย่างต่ำ พระเจ้าธรรมาสโกกราช. ก็โดยสังเขป ภัตตาหารหนึ่งถาดมีราคาแสนหนึ่งนี้ ชื่อว่าข้าวอย่างดีและรสอย่างดี.

ถามว่า ก็การที่พวกมนุษย์ได้เห็นภิกษุสงฆ์เที่ยวบิณฑบาตแล้วถวาย ภัตตาหารอันอุดมและประณีตนี้ เรียกว่าอะไร. ตอบว่า นี่ก็เรียกว่า ข้าวอย่างดีและรสอย่างดี เทียบเคียงบุคคลผู้ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วย ภัตตาหารที่ตนนำมาด้วยภาชนะ. กระเบื้อง ด้วยการเที่ยวแสวงหา.

ในบทว่า อติธโร เป็นต้นไป ความว่า สามัญผล ๔ ชื่อว่า อรรถรส. มรรค ๔ ชื่อว่า ธรรมรส. พระอมตนิพพาน ชื่อว่าวิมุตติรส. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งมีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาวรรคที่ ๔

จบชมพูทวีปเปยยา

ปาสาทกรัชมมาทีบาตี

ว่าด้วยคุณสมบัติที่เป็นส่วนหนึ่งของลาภ

[๒๐๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ความเป็นผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ความเป็นผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ความเป็นผู้ถือทรงไตรจีวร ความเป็นพระธรรมกถึก ความเป็นพระวินัยธร ความเป็นผู้มีพระพุทธรพจน์อันได้สดับแล้วมาก ความเป็นผู้มั่นคง ความมีอภัยปสมบัติ ความมีบริวารสมบัติ ความเป็นผู้มีบริวารมาก ความเป็นกุลบุตร ความเป็นผู้มีผิวพรรณงาม ความเป็นผู้มีเจรจาไพเราะ ความเป็นผู้มักน้อย ความเป็นผู้มีอาพาธน้อย นี่เป็นส่วนหนึ่งของลาภ.

ว่าด้วยผู้ชื่อว่าทำตามคำสอนของพระศาสนา

[๒๐๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเจริญปฐมฌานแม้ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือไซ้ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า อยู่ไม่เหินห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสนา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่นั่นบิณฑบาตของชาวแคว้นแคว้นเปล่า ก็จะป่วยกล่าวไปไยถึงผู้กระทำให้มากซึ่งปฐมฌานนั้นเล่า.

[๒๐๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุผู้เจริญทุติยฌานแม้ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือ... เจริญตติยฌาน... เจริญจตุตถฌาน... เจริญเมตตา เจโตวิมุตติ... เจริญกรุณาเจโตวิมุตติ... เจริญมูทิตาเจโตวิมุตติ... เจริญอุเบกขาเจโตวิมุตติ... พิจารณาภายในกายอยู่ ฟังเป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกัชฌา และโทมนัสในโลก... พิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย... พิจารณาจิตในจิตอยู่... พิจารณา

ธรรมในธรรมทั้งหลาย ... ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความ
เพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อไม่ให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่
เกิด เกิดขึ้น... ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคอง
จิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว ... ยังฉันทะ
ให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อ
ยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ... ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภ
ความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อความตั้งมั่น ไม่พินเพื่อ เพื่อ
ความมีมาก เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์แห่ง
กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ... เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิประธาน-
สังขาร... เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิประธานสังขาร... เจริญ
อิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิประธานสังขาร... เจริญอิทธิบาทที่ประ-
กอบด้วยวิมังสาสมาธิประธานสังขาร... เจริญสัทธินทรีย์... เจริญวิริย-
ินทรีย์... เจริญสติทริย... เจริญสมาธิทริย... เจริญปัญญินทรีย์...
เจริญสัทธาพละ... เจริญวิริยพละ... เจริญสติพละ... เจริญสมาธิพละ
... เจริญปัญญาพละ... เจริญสติสัมโพชฌงค์... เจริญมัชฌิมวิจยสัมโพช-
ฌงค์... เจริญวิริยสัมโพชฌงค์... เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์
สัมโพชฌงค์... เจริญสมาธิสัมโพชฌงค์... เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์
... เจริญสัมมาทิฏฐิ... เจริญสัมมาสังกัปปะ... เจริญสัมมาวาจา...
เจริญสัมมากัมมันตะ... เจริญสัมมาอาชีวะ... เจริญสัมมาวายามะ...
เจริญสัมมาสติ ถ้าภิกษุเจริญสัมมาสมาธิแม้ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือไชรั
ภิกษุนี้เรากล่าวว่า อยู่ไม่เหินห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา

ปฏิบัติตามโอวาท ไม่ฉันทินชิตบาทของชาวแวนแคว้นเปล่า จะป่วยกล่าว
ไปไปถึงผู้กระทำให้มากซึ่งสัมมาสมาธิเล่า.

[๒๑๐] ภิกษุผู้มีความเข้าใจรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่เล็ก
มีวรรณะดีหรือวรรณะทรามเข้า เธอครอบงำรูปเหล่านั้นเสียได้แล้ว มีความ
เข้าใจเช่นนี้ว่า เรารู้ เราเห็น ดังนี้ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรา
กล่าวว่า อยู่ไม่เหินห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติ
ตามโอวาท ไม่ฉันทินชิตบาทของชาวแวนแคว้นเปล่า จะป่วยกล่าวไป
ถึงผู้กระทำให้มากซึ่งความเข้าใจนั้นเล่า.

[๒๑๑] ภิกษุผู้มีความเข้าใจรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่ไม่มี
ประมาณ มีวรรณะดีหรือมีวรรณะทรามเข้า เธอครอบงำรูปเหล่านั้นเสีย
ได้แล้ว มีความเข้าใจเช่นนี้ว่า เรารู้ เราเห็น...

[๒๑๒] ภิกษุผู้มีความเข้าใจรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่เล็ก
มีวรรณะดีหรือวรรณะทราม เธอครอบงำรูปเหล่านั้นเสียได้แล้ว มีความ
เข้าใจเช่นนี้ว่า เรารู้ เราเห็น...

[๒๑๓] ภิกษุผู้มีความเข้าใจรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่ไม่มี
ประมาณ มีวรรณะดีหรือมีวรรณะทรามเข้า เธอครอบงำรูปเหล่านั้นเสีย
ได้แล้ว มีความเข้าใจเช่นนี้ว่า เรารู้ เราเห็น...

[๒๑๔] ภิกษุผู้มีความเข้าใจรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่เขียว
มีสีเขียว เปรียบด้วยของเขียว มีแสงเขียวเข้า เธอครอบงำรูปเหล่านั้น
เสียได้แล้ว มีความเข้าใจเช่นนี้ว่า เรารู้ เราเห็น...

[๒๑๕] ภิกษุผู้มีความเข้าใจรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่เหลือง
มีสีเหลือง เปรียบด้วยของเหลือง มีแสงเหลืองเข้า เธอครอบงำรูปเหล่า

นั้นเสียได้แล้ว มีความเข้าใจเช่นนี้ว่า เรารู้ เราเห็น...

[๒๑๖] ภิกษุผู้มีความเข้าใจรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่แดง มีสีแดง เปรียบด้วยของแดง มีแสงแดงเข้า เธอครอบงำรูปเหล่านั้นเสียได้แล้ว มีความเข้าใจเช่นนี้ว่า เรารู้ เราเห็น...

[๒๑๗] ภิกษุผู้มีความเข้าใจรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่ขาว สีขาว เปรียบด้วยของขาว มีแสงขาวเข้า เธอครอบงำรูปเหล่านั้นเสียได้แล้ว มีความเข้าใจเช่นนี้ว่า เรารู้ เราเห็น... ภิกษุผู้มีรูป ย่อมเห็นรูปทั้งหลาย...

[๒๑๘] ภิกษุผู้มีความเข้าใจรูปภายใน ย่อมเห็นรูปภายนอก ... ภิกษุย่อมเป็นผู้สนใจไปว่างามเท่านั้น...

[๒๑๙] ภิกษุบรรลุอากาศาสนัญจายตนฌาน โดยมนสิการว่า อากาศไม่มีที่สุด เพราะล่องรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะดับ ปฏิฆสัญญาเสียได้ เพราะไม่ใส่ใจซึ่งสัญญาต่าง ๆ อยู่...

[๒๒๐] ภิกษุก้าวล่วงอากาศาสนัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง แล้ว ได้บรรลุวิญญาณัญจายตนฌาน โดยมนสิการว่า วิญญาณไม่มีที่สุด...

[๒๒๑] ภิกษุก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนฌาน โดยประการทั้งปวง แล้ว ได้บรรลุอากิญจัญญายตนฌาน โดยมนสิการว่า สิ่งอะไรไม่มี...

[๒๒๒] ภิกษุก้าวล่วงอากิญจัญญายตนฌาน โดยประการทั้งปวง แล้ว ได้บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน...

[๒๒๓] ภิกษุก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน โดยประการทั้งปวงแล้ว ได้บรรลุสัญญาเวทิตนโรธ...

[๒๒๔] ก่อนทั้งหลาย ถ้าภิกษุเจริญปฐวีกสิณแม้ชั่วกาลเพียง
คัตถ์นิ้วมือไซ้ ภิกษุนี้เรากล่าวว่าอยู่ไม่เหินห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของ
พระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่นับนิมิตตของชาวแวนแคว้นเปล่านั้นจะ
ป่วยกล่าวไปไปถึงผู้กระทำให้มากซึ่งปฐวีกสิณนั้นเล่า ถ้าภิกษุเจริญ
อาโปกสิณ ... เจริญเตโชกสิณ ... เจริญวาโยกสิณ... เจริญนీลกสิณ...
เจริญปิตกสิณ... เจริญโลหิตกสิณ... เจริญโอทาทกสิณ... เจริญ
อากาศกสิณ... เจริญวิญญานกสิณ... เจริญอสุภสังขยา... เจริญมรณ-
สังขยา... เจริญอาหารเปฏฐิกสังขยา... เจริญสัพพโลเกอนภิตสังขยา...
เจริญอนิจจังสังขยา... เจริญอนิจจังทุกขสังขยา... เจริญทุกขธมมัตตสังขยา...
เจริญปหานสังขยา... เจริญวิราคสังขยา... เจริญนิโรธสังขยา... เจริญ
อนิจจังสังขยา... เจริญอนัตตสังขยา... เจริญมรณสังขยา... เจริญอาหาร-
เปฏฐิกสังขยา... เจริญสัพพโลเกอนภิตสังขยา... เจริญอภิญญาสังขยา...
เจริญบุพพสังขยา... เจริญวินีลกสังขยา... เจริญวิจฉิตกสังขยา...
เจริญอุทฺธมาตกสังขยา... เจริญพุทธานุสสติ... เจริญขัมมานุสสติ...
เจริญสังฆานุสสติ... เจริญอานาปานสติ... เจริญมรณสติ... เจริญ
เทวตานุสสติ... เจริญอานาปานสติ... เจริญมรณสติ... เจริญกายคตาสติ
... เจริญอุปमानุสสติ... เจริญสัทธินทรีย์อันสหคตด้วยปฐมฌาน...
เจริญวิริยอินทรีย์... เจริญสติอินทรีย์... เจริญสมาธิอินทรีย์... เจริญปัญญา-
อินทรีย์... เจริญสัทธาพละ... เจริญวิริยพละ... เจริญสติพละ... เจริญ
สมาธิพละ... เจริญปัญญาพละ... เจริญสัทธินทรีย์อันสหคตด้วยทุติย-
ฌาน ฯลฯ เจริญสัทธินทรีย์อันสหคตด้วยตติยฌาน ฯลฯ เจริญสัทธิน-
ทรีย์อันสหคตด้วยจตุตถฌาน ฯลฯ เจริญสัทธินทรีย์อันสหคตด้วย

เมตตา ฯลฯ เจริญสัทธินทรีย์อันสรรคด้วยกรุณา ฯลฯ เจริญสัทธินทรีย์อันสรรคด้วยมุทิตา ฯลฯ เจริญสัทธินทรีย์อันสรรคด้วยอุเบกขา ... เจริญวิริยอินทรีย์... เจริญสตินทรีย์... เจริญสมาธิินทรีย์... เจริญปัญญาอินทรีย์... เจริญสัทธาพละ... เจริญวิริยพละ... เจริญสติพละ... เจริญสมมธิพละ... เจริญปัญญาพละ แม้ช่วงเวลาเพียงลัดนิ้วมือไชร่ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า อยู่ไม่เหินห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่นับนิพพานของชาวแวนแคว้นเปล่า จะป่วย กล่าวไปไยถึงผู้การทำให้มาก ซึ่งปัญญาพละอันสรรคด้วยอุเบกขาล่า.

ว่าด้วยอานิสงส์การเจริญกายคตาสติ

[๒๒๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นไป ในส่วนวิชา ย่อมหยั่งลงในภายในของภิกษุนั้น เปรียบเหมือนมหาสมุทรอันผู้ใดผู้หนึ่งถูกต้องด้วยใจแล้ว แม่น้ำน้อยสายใดสายหนึ่งซึ่งไหล ไปสู่สมุทร ย่อมหยั่งลงในภายในของผู้นั้นละนั่น.

[๒๒๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งซึ่งบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว เป็นไปเพื่อความสังเวชใหญ่ เป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่ เป็นไปเพื่อความเกษมจากโยคะใหญ่ เป็นไปเพื่อสติและสัมปชัญญะ เป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ เป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็นไปเพื่อ ทำให้แจ้งซึ่งผล คือวิชาและวิมุตติ ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร ก็กายคตาสติ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลอบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชใหญ่ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่ ย่อมเป็นไปเพื่อความเกษมจากโยคะใหญ่ ย่อมเป็นไปเพื่อสติและ

สัมปชัญญะ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุข
ในปัจจุบัน ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งซึ่งผล คือวิชาและวิมุตติ.

[๒๒๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว แม้กายก็สงบ แม้จิตก็สงบ แม้วิตกวิจารณ์ก็สงบ
ธรรมที่เป็นไปในส่วนแห่งวิชาแม่ทั้งสิ้น ก็ถึงความเจริญบริบูรณ์ ธรรม
ข้อหนึ่งคืออะไร คือกายคตาสติ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อ
หนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว แม้กายก็สงบ แม้จิตก็สงบ
แม้วิตกวิจารณ์ก็สงบ ธรรมที่เป็นไปในส่วนแห่งวิชาแม่ทั้งสิ้น ก็ถึงความ
เจริญบริบูรณ์.

[๒๒๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว
การทำให้มากแล้ว อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้นได้เลย และ
อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละเสียได้ ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือ
กายคตาสติ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญ
แล้ว กระทำให้มากแล้ว อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้นได้เลย
และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละเสียได้.

[๒๒๙] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว
ทำให้มากแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และกุศลธรรมที่เกิด
ขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ ไพบูลย์ยิ่ง ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร
คือกายคตาสติ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญ
แล้ว กระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และกุศล-
ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่ง.

[๒๓๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมละอวิชาเสียได้ วิชาย่อมเกิดขึ้น ย่อมละอัสมิมานะเสียได้ อนุสัยย่อมถึงความเพิกถอน ย่อมละสังโยชน์เสียได้ ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือกายคตาสติ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมละอวิชาเสียได้ วิชาย่อมเกิดขึ้น ย่อมละอัสมิมานะเสียได้ อนุสัยย่อมถึงความเพิกถอน ย่อมละสังโยชน์เสียได้.

[๒๓๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความแตกฉานแห่งปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่ออนุปาทาปรินิพพาน ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือกายคตาสติ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความแตกฉานแห่งปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่ออนุปาทาปรินิพพาน.

[๒๓๒] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีการแทงตลอดธาตุมากหลาย ย่อมมีการแทงตลอดธาตุต่าง ๆ ย่อมมีความแตกฉานในธาตุมากหลาย ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือกายคตาสติ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีการแทงตลอดธาตุมากหลาย ย่อมมีการแทงตลอดธาตุต่าง ๆ ย่อมมีความแตกฉานในธาตุมากหลาย

[๒๓๓] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำโศดาปัตติผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำสกทาคามีผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง ย่อม

เป็นไปเพื่อทำอรรถผลให้แจ้ง ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือกายคตาสติ
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มาก
แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำโศคาปัตติผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำสกทา-
คามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอนาคามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อ
ทำอรรถผลให้แจ้ง.

[๒๓๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ
แห่งปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบลูย์แห่งปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความเป็นผู้มีปัญญาใหญ่ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก ย่อม
เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไพบลูย์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญา
ลึกซึ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาสามารถยิ่ง ย่อมเป็นไปเพื่อความ
เป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา ย่อม
เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาว่องไว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญา
เร็ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาร่าเริง ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็น
ผู้มีปัญญาแล่น ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาคม ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส ธรรมข้อหนึ่งคืออะไร คือกายคตาสติ
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มาก
แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา... ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญา
ชำแรกกิเลส.

[๒๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใดไม่บริโภคกายคตาสติ
ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมไม่บริโภคอมตะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใด
บริโภคกายคตาสติ ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมบริโภคอมตะ.

[๒๓๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติอันชนเหล่าใดไม่บริโภคนั้น อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่บริโภคนั้นแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติอันชนเหล่าใดบริโภคนั้นแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นบริโภคนั้นแล้ว.

[๒๓๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติของชนเหล่าใดเสื่อมแล้ว อมตะของชนเหล่านั้นชื่อว่าเสื่อมแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติของชนเหล่าใดไม่เสื่อมแล้ว อมตะของชนเหล่านั้น ชื่อว่าไม่เสื่อมแล้ว.

[๒๓๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติอันชนเหล่าใดเปื้อนแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นเปื้อนแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติอันชนเหล่าใดชอบใจแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นชอบใจแล้ว.

[๒๓๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใดประมาทกายกตาสติ ชนเหล่านั้นชื่อว่าประมาทอมตะ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใดไม่ประมาทกายกตาสติ ชนเหล่านั้นชื่อว่าไม่ประมาทอมตะ.

[๒๔๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติอันชนเหล่าใดหลงลืม อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นหลงลืม คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติอันชนเหล่าใดไม่หลงลืม อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่หลงลืม.

[๒๔๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติอันชนเหล่าใดไม่ส้องเสพแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่ส้องเสพแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติอันชนเหล่าใดส้องเสพแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นส้องเสพแล้ว.

[๒๔๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กายกตาสติอันชนเหล่าใดไม่เจริญแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่เจริญแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กาย-

คตาสติอันชนเหล่าใดเจริญแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นเจริญแล้ว.

[๒๔๓] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่ทำให้มากแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่ทำให้มากแล้ว คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดทำให้มากแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นทำให้มากแล้ว .

[๒๔๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่รู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่รู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง.

[๒๔๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่กำหนดรู้แล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่กำหนดรู้แล้ว คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดกำหนดรู้แล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นกำหนดรู้แล้ว.

[๒๔๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่ทำให้แจ้งแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่ทำให้แจ้งแล้ว คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดทำให้แจ้งแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นทำให้แจ้งแล้ว.

อรรถกถาปสาทกัธมัมาทีบาถ

อรรถกถาปสาทกัธมัมาทีบาถ

คำว่า อทุข ในบทเป็นต้น ว่า อทุขมิตถ นี้เป็นชื่อของส่วนหนึ่ง ๆ ท่านอธิบายว่า นี้เป็นลากแน่แท้ คือ นี้เป็นส่วนหนึ่ง ๆ ของลาก. บทว่า ยถิตถ อารญญกคคตถ คือ ความเป็นผู้อยู่ป่าส่วนหนึ่งใด. อธิบายว่า ชื่อว่าความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นส่วนหนึ่งของลาก คือ ภิกษุผู้อยู่ป่าอาจได้ลาก เพราะเป็นผู้บำเพ็ญได้อย่างแท้จริง. ก็ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรคิดว่า เราจัก กระทำสิ่งที่สมควรแก่การอยู่ป่าของเรา จึงไม่การทำความที่ชื่อว่า ลาก. เมื่อเป็นเช่นนั้น มหาชนก็จะเกิดความเคารพต่อท่านว่า ภิกษุนี้ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ย่อมทำการบูชาด้วยปัจจัยทั้ง ๔. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรนี้ เป็นลากแน่แท้ ดังนี้. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้แหละ.

ก็ความเป็นผู้ได้สดับฟังมาก ชื่อว่า พาทุสัจจะ ในสูตรนี้. บทว่า ธารเรยฺย ได้แก่ ความเป็นผู้ถึงความมั่นคง เพราะเป็นผู้บวชนาน. บทว่า อากปฺปสมฺปทา ได้แก่ ความถึงพร้อมด้วยมารยาทมีการครองจีวรเป็นต้น. ความเป็นผู้มีบริวารสะอาด ชื่อว่า ปรีวารสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยบริวาร. ความเป็นกุลบุตร ชื่อว่า กุลปุตฺติ (บุตรคนมีตระกูล). ความเป็นผู้มีรูปร่างดี ชื่อว่า วัณณโปกขรตา. ความเปล่งถ้อยคำไพเราะ ชื่อว่า กัลยาณวากกรณตา. ความถึงพร้อมด้วยความไม่มีโรค ชื่อว่า อัปฺปาพาทตา. ก็ภิกษุผู้ไม่มีโรค ย่อมบำเพ็ญวาสุธะ

(ฐระในการอบรมจิตใจ) และคันถฐระให้บริบูรณ์ได้ เพราะตนเป็นผู้มีร่างกายสบาย. เพราะเหตุนั้น ลากทั้งหลายจึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้นแล.

จบอรรถกถาปสาทกธรรมวรรค

อรรถกถาปรอัจฉราสังฆาตวรรค*

พระสูตรเมื่อนี้ว่า อจฺจฺราสฺงฺฆาตมตฺตํ คังนี้ ตรีสไว้เหตุเกิดเรื่องของอัครกัณฑ์โรปมสูตร. ก็กถาที่พูดถึงผลของเมตตาที่ไม่ถึงอัปนาไม่มี. พระธรรมเทศานี้พึงทราบว่ายตรงปรารภในเมื่อเกิดเรื่องนั้น นั้นแล.

ในบทเหล่านั้น บทว่า ปจฺมํ มีเนื้อความดังกล่าวไว้ในวิภังค์ว่าเป็นที่ ๑ ตามลำดับแห่งการนับ ชื่อว่าเป็นที่ ๑ เพราะเข้ามานที่ ๑ นี้. บทว่า ฌานํ ความว่า ชื่อว่าฌานมี ๒ อย่าง คือ อารัมมฌูปนิชฌาน และลักขณูปนิชฌาน. ในฌาน ๒ อย่างนั้น สมบัติ ๘ ชื่อว่า อารัมม-ฌูปนิชฌาน. ก็สมบัติ ๘ เหล่านั้น เรียกว่าอารัมมฌูปนิชฌาน เพราะเข้าไปเพ่งอารมณ์มีปฐวีกสิณเป็นต้น. วิปีสสนา มรรค และผล ชื่อว่าลักขณูปนิชฌาน. ก็วิปีสสนาชื่อว่า ลักขณูปนิชฌาน เพราะเข้าไปเพ่งลักษณะของสังขารด้วยอำนาจไตรลักษณ์มีความไม่เที่ยงเป็นต้น. ก็มรรคท่านเรียกว่าลักขณูปนิชฌาน เพราะกิจในการเข้าไปเพ่งลักษณะแห่งวิปีสสนา ย่อมสำเร็จด้วยมรรค ผลท่านเรียกว่าลักขณูปนิชฌาน เพราะเข้าไปเพ่งพระนิพพานอันมีลักษณะเป็นสุญญตะ (ว่างเปล่า) อนิมิตตะ (ไม่มีนิमित) และอัปณิหิตะ (ไม่มีที่ตั้ง). ก็บรรดาฌาน ๒ อย่างนั้นในอรรถนี้ประสงค์เอาอารัมมฌูปนิชฌาน.

๑. บาลีข้อ ๒๐๘ - ข้อ ๒๒๔ ในบาลีไม่ได้แยกเป็นวรรค แต่รวมอยู่ในปสาทกธัมมาทิวาลี.

บทว่า โภ ปน วาโท เย น พหุลีกโรนุติ ความว่า ไม่มี
คำที่จะพึงกล่าวในชนผู้การทำปฐมฌานนั้นให้มาก คำที่เหลือในสูตรนี้
พึงเข้าใจโดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแล.

แม้ในบทว่า ทุกุติ ดังนี้เป็นต้นไป ก็พึงทราบเนื้อความโดยนัย
มีอาทิว่า เป็นที่ ๒ ความลำดับแห่งการนับ ดังนี้.

บทว่า เมตตุ ได้แก่ แผ่ประโยชน์เกื้อกูลไปในสรรพสัตว์ทั้งหลาย.
บทว่า เจโตวิมุตติ ได้แก่ ความหลุดพ้นด้วยจิต. เมตตาที่ถึงอุปปนา
เท่านั้น ท่านประสงค์เอาในที่นี้. แม้ในกรุณาเป็นต้นก็มีนัยนี้นั้นแล. ก็
พรหมวิหาร ๔ เหล่านี้เป็นวิภูษะ เป็นบาทแห่งวิภูษะ เป็นบาทแห่ง
วิปัสสนา เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็นบาทแห่งอภิญญา
หรือเป็นบาทแห่งนิโรธ. แต่ไม่เป็นโลกุตระ. ถามว่า เพราะเหตุไร.
ตอบว่า เพราะยังมีสัตว์เป็นอารมณ์.

บทว่า กายเย กายานุปสฺสตี ความว่า ผู้พิจารณาเห็นด้วยปัญญา
ซึ่งกายนั้นแล ในกาย ๑๘ ประการนี้คือ อานาปานบรรพ ๑ อิริยา-
พลบรรพ ๑ จตุสัมปชัญญบรรพ ๑ ปฏิกุลมนสิกาบรรพ ๑ ธาตุ-
มนสิการบรรพ ๑ นวสีวลิกาบรรพ ๕ กสิณมีนีสกสิณเป็นต้น ๔ เนื่อง
ด้วยบริกรรมภายใน. บทว่า วิหริติ แปลว่า เป็นอยู่ คือเป็นไปอยู่.
ด้วยบทว่า วิหริติ นี้ ย่อมเป็นอันกล่าวถึงอิริยาบถของภิกษุผู้เจริญกายา-
นุปัสสนาสติปัฏฐานด้วยกาย ๑๘ อย่างนี้ด้วย. บทว่า อาตาปี ได้แก่ มีความ
เพียร ด้วยความเพียรเป็นเครื่องเจริญสติปัฏฐานมีประการดังกล่าวแล้วนั้น
นั้นแล. บทว่า สมบุชาโน ได้แก่ รู้อยู่โดยชอบด้วยปัญญาเครื่อง
พิจารณากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ด้วยกาย ๑๘ อย่าง. บทว่า สติมา

ผู้ประกอบด้วยสติอันควบคุมการพิจารณาเห็นกายด้วยกาย ๑๘ อย่าง.
บทว่า **วิเนยฺย โลก อภิชฌณาโทมนสฺส** มีอธิบายว่า ภิกษุนำออก
คือข่มตัณหาอันเป็นไปในกามคุณ ๕ และโทมนัสอันประกอบด้วยปฏิฆะ
ในโลก กล่าวคือกายนั้นนั่นแหละ เป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่.
ด้วยประการเพียงเท่านี้ ฟังทราบว่าเป็นการพิจารณา रूप ล้วนๆ ด้วย
กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

บทว่า **เวทนาสุ เวทนานุปลฺสุตี** ความว่า ก็ในคำเป็นต้นว่า
บรรดาเวทนาทั้งหลายมีสุขเวทนาเป็นต้น ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนา
๕ อย่างดังที่ตรัสไว้ว่า เมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า เรากำลัง
เสวยสุขเวทนา เมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า เรากำลังเสวยทุกขเวทนา
เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนา (เวทนาที่ไม่สุขไม่ทุกข์) ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวย
อทุกขมสุขเวทนา เมื่อเสวยสุขเวทนาอิงอามิส หรือสุขเวทนาปราศจาก
อามิส ทุกขเวทนาอิงอามิส หรือทุกขเวทนาปราศจากอามิส อทุกขมสุข
เวทนาอิงอามิส หรืออทุกขมสุขเวทนาปราศจากอามิส ย่อมรู้ชัดว่า เรา
เสวยอทุกขมสุขเวทนาปราศจากอามิส ดังนี้ ฟังทราบเนื้อความในเรื่องนี้
ด้วยอำนาจของวิริยะ ปัญญา และสติ ซึ่งเป็นตัวกำกับการเจริญเวทนา-
านุปัสสนาสติปัฏฐานโดยประการ ๕ อย่าง. ก็ในบทว่า **โลก** นี้ ฟังทราบว่าเป็น
ได้แก่เวทนา.

แม้ในจิตและธรรมเป็นต้นก็มีนัยนี้แหละ. แต่บทว่า **จิตฺเต จิตฺตา-
นุปลฺสุตี** ในสูตรนี้ มีความหมายว่า พิจารณาเห็นด้วยอนุปัสสนาอัน
พิจารณาอย่างนี้ ในจิต ๑๖ ประเภทที่ท่านขยายความไว้ว่า หรือย่อม
รู้ชัดจิตมีราคะว่าเป็นจิตมีราคะ ดังนี้.

บทว่า **ธมฺเมสุ ธมฺมานุปลฺสุตี** ความว่า พิจารณาเห็นธรรม

เหล่านั้นด้วยอนุปัสสนาอันเป็นตัวพิจารณา ในธรรมที่กล่าวไว้ ๕ ประการ ด้วยโกฏฐาส คือส่วนอย่างนี้ คือนิ वर्ณ ๕ อุปาทานชั้น ๓ आयตนะ ภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔.

ก็ในการพิจารณาเห็นธรรมนี้ ท่านกล่าวการพิจารณานามล้วน ๆ ในเวทนานุปัสสนาสติปิฎฐาน และจิตตานุปัสสนาสติปิฎฐาน. กล่าวถึงการพิจารณาทั้งรูปและนามในสัมมานุปัสสนาสติปิฎฐาน. พึงทราบว่ สติปิฎฐานแม่ทั้ง ๔ นี้ ท่านกล่าวทั้งโลกิยะและโลกุตระคละกันไป.

บทว่า **อนุปฺปนฺนํ** ได้แก่ ที่ยังไม่เกิด. บทว่า **ปาปกานํ** ได้แก่ ต่ำทราวม. บทว่า **อกุสลาณํ ฌมฺมานํ** ได้แก่ ธรรมมีโลภะ เป็นต้นอันเกิดจากความไม่ฉลาด. บทว่า **อนุปฺปาทาย** คือเพื่อต้องการ ไม่เกิด. บทว่า **ฉนฺทํ ชเนติ** ความว่า ย่อมให้เกิดกุศลฉันทะในความ เป็นผู้ใคร่จะทำ. บทว่า **วายมตี** ได้แก่ กระทำความเพียรเป็นเครื่อง ประกอบ คือความบากบั่น. บทว่า **วิริยํ อารภตี** ได้แก่ กระทำ ความเพียรทางกายและทางใจ. บทว่า **จิตฺตํ ปกฺกณฺหาตี** ได้แก่ ยกจิต ขึ้นด้วยความเพียรอันเกิดร่วมกันนั้นนั่นแหละ. บทว่า. **ปทฺหตี** ได้แก่ กระทำความเพียรอันเป็นประธานะ.

บทว่า **อุปฺปนฺนํ** ได้แก่ เกิดแล้ว คือบังเกิดแล้ว. บทว่า **กุสลาณํ ฌมฺมานํ** ได้แก่ ธรรมมีอโลภะ เป็นต้นอันเกิดจากความฉลาด.

บทว่า **จิตฺติยา** แปลว่า เพื่อความตั้งอยู่. บทว่า **อสมฺโมสาย** แปลว่า เพื่อความไม่เลือนหาย. บทว่า **ภิชฺชโยภาวาย** แปลว่า เพื่อ ความมีบ่อย ๆ. บทว่า **วิปฺลាយ** แปลว่า เพื่อความไพบูลย์. บทว่า **ภาวนาย** แปลว่า เพื่อความเจริญ. บทว่า **ปาริปุริยา** แปลว่า เพื่อ

ความบริบูรณ์.

การขยายความเฉพาะบทเดียวสำหรับสัมมปปธาน ๔ เพียงเท่านี้ก่อน. ก็ชื่อว่ากล่าวด้วยสัมมปปธานนี้มี ๒ อย่าง คือ เป็นโลกิยะ ๑ เป็นโลกุตระ ๑. ในกถา ๒ อย่างนั้น สัมมปปธานกถาอันเป็นโลกิยะมีอยู่ในเบื้องต้นแห่งกถาทิ้งปวง. กล่าวด้วยสัมมปปธานอันเป็นโลกิยะนั้น ฟังทราบได้เฉพาะในขณะมรรคอันยังเป็นโลกิยะโดยปริยายแห่งกัศสปสังยุต.

สมจริงดังที่ท่านพระมหากัศสปกล่าวไว้ในกัศสปสังยุตนั้นว่า

ผู้มีอายุ สัมมปปธาน (ความเพียรชอบ)

๔ เหล่านี้ สัมมปปธาน ๔ อย่างเป็นไฉน. ผู้มีอายุ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมกระทำความเพียรอยู่ว่า อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดขึ้นแก่เรา เมื่อเกิดขึ้นพึงเป็นไปเพื่อความฉิบหาย, ย่อมกระทำความพากเพียรอยู่ว่า อกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เมื่อยังละไม่ได้ พึงเป็นไปเพื่อความฉิบหาย, ย่อมกระทำความพากเพียรอยู่ว่า กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นแก่เรา เมื่อยังไม่เกิดขึ้น พึงเป็นไปเพื่อความฉิบหาย, ย่อมกระทำความพากเพียรอยู่ว่า กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เมื่อดับไป พึงเป็นไปเพื่อความฉิบหายดังนี้.

ก็ในอธิการนี้ อกุศลธรรมทั้งหลายมีโลภะเป็นต้น ฟังทราบว่า อกุศลธรรมอันลามก. บทว่า อนุปปนุณา เม กุสลา ธมฺมา ได้แก่

สมถวิปัสสนาและมรรค. สมถวิปัสสนาและมรรค ชื่อว่ากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว.
แต่มรรคนั้นเกิดขึ้นคราวเดียวแล้วดับไป ชื่อว่าย่อมเป็นไปเพื่อความ
ฉิบหาย. เพราะมรรคนั้นให้ปัจจัยแก่ผล (ก่อน) แล้วก็ดับไป.
อีกอย่างหนึ่ง แม้ในตอนต้นกล่าวไว้ว่า ฟังถือเอาเฉพาะสมถวิปัสสนา
เท่านั้น ชื่อว่ากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว แต่คำที่กล่าวนั้นไม่ควร. กล่าวด้วย
สัมมัตตธานอันเป็นโลกิยะ ฟังทราบโดยปริยายแห่งกัสสปสังขัตในตอน
ต้น ๆ แห่งสูตรทั้งปวง. ก็ในขณะที่โลกุตรมรรค ความเพียรอย่างเดียว
นี้เท่านั้น ได้ชื่อ ๔ ชื่อ เนื่องด้วยทำกิจ ๔ อย่างให้สำเร็จ.

ในบทว่า **อนุปฺปนฺนํ ปาปกํ** นี้ ในบาลีแห่งกัสสปสังขัต
นั้น ฟังทราบความตามนัยที่กล่าวในบทว่า **อนุปฺปนฺโน เจว กามฉนฺโท**
(กามฉันทะยังไม่เกิดขึ้น) ดังนี้ เป็นต้น.

ในบทว่า **อุปฺปนฺนํ ปาปกํ** นี้ อุปฺปนฺนํมี ๔ อย่าง คือ
วัตตมานุปฺปนฺนํ ภูตวาวิกตฺวูปฺปนฺนํ โโอกาสกตฺวูปฺปนฺนํ ภูมิลัทธฺวูป-
ปนฺนํ.

ในอุปฺปนฺนํ ๔ อย่างนั้น ข้อที่กิลีสมี (และ) พร้อมพรั่งด้วย
การถือมั่น นี้ ชื่อว่า วัตตมานุปฺปนฺนํ.

ก็เมื่อกรรมเป็นไปอยู่ เสวยรสอารมณ์แล้ว วิกตฺวูปฺปนฺนํ ชื่อว่า
ภูตวาวิกตฺวูปฺปนฺนํ. กรรมที่เกิดขึ้นแล้วดับไป ก็ชื่อว่าภูตวาวิกตฺวูป-
ปนฺนํ. แม้ทั้งสองความหมายนั้นก็นับว่า ภูตวาวิกตฺวูปฺปนฺนํ.

กุศลกรรมห้ามวิกตฺวูปฺปนฺนํอื่นเสีย ให้โอกาสแก่วิกตฺวูปฺปนฺนํของตน.
วิกตฺวูปฺปนฺนํที่เกิดขึ้นในโอกาสที่ได้อย่างนี้ เรียกว่า อุปฺปนฺนํ จำเดิมแต่ได้

โอกาสนี้ ชื่อว่า โอกาสกตูปปีนนะ.

ก็เบญจขันธ์ ชื่อว่าภูมิของวิปัสสนา. เบญจขันธ์เหล่านั้น เป็น ขันธ์ต่างโดยอดีตขันธ์เป็นต้น. ส่วนกิเลสอื่นอันเนื่องอยู่ในเบญจขันธ์ เหล่านั้น ไม่ควรกล่าวว่าในอดีตหรืออนาคต. เพราะกิเลสเหล่านั้น เนื่องอยู่ในอดีตขันธ์ ก็ยังละไม่ได้ แม้ที่นอนเนื่องอยู่ในอนาคตขันธ์ ก็ยังละไม่ได้ แม้ที่นอนเนื่องอยู่ในปัจจุบันขันธ์ ก็ยังละไม่ได้ เพราะ เหตุนั้น ข้อที่ยังละกิเลสอันเนื่องในขันธ์ต่าง ๆ ไม่ได้นี้ชื่อว่า ภูมิ- ลัทธูปปีนนะ. เพราะเหตุนั้น ท่านโบราณจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า กิเลสทั้งหลายที่ยังถอนไม่ได้ในภูมินั้นๆ ย่อมนับว่า ชื่อว่าภูมิลัทธูปปีนนะ.

อุปปีนนะ ๔ ประการ อีกอย่างหนึ่ง คือ สมุททาจรูปปีนนะ อารัมมณาธิคหิตูปปีนนะ อวิกขัมภิตูปปีนนะ อสมุคฆาภูติอุปปีนนะ.

ในอุปปีนนะ ๔ อย่างนั้น อุปปีนนะที่เป็นไปทันทีทันใด ชื่อว่า สมุททาจรูปปีนนะ.

ไม่ควรกล่าวว่า กิเลสจักไม่เกิดขึ้น. ในขณะที่ลืมหูลืมตาขึ้นครั้งหนึ่ง แล้วระลึกถึงอารมณ์ที่ถือเป็นนิมิต. เพราะเหตุไร. เพราะกิเลสยึดติด อารมณ์. ถามว่า เหมือนอะไร. ตอบว่า เหมือนบุคคลเอาขวานฟัน ต้นไม้ที่มียาง พูดไม่ได้ว่าในที่ที่ถูกขวานฟันแล้ว ยางจักไม่ไหล. นี้ ชื่อว่าอารัมมณาธิคหิตูปปีนนะ.

ก็กิเลสที่ไม่ได้ข่มไว้ด้วยสมาบัติ ไม่ควรกล่าวว่าจักไม่เกิดในที่ชื่อนี้. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะไม่ได้ข่มไว้. ถามว่า เหมือน อะไร. ตอบว่า เหมือนคนเอาขวานตัดต้นไม้ที่มียาง ไม่ควรกล่าวว่า ยางจะไม่ไหลในที่ชื่อนี้. อันนี้ชื่อว่าอวิกขัมภิตูปปีนนะ.

ก็กิเลสที่ยังไม่ได้ถอนขึ้นด้วยมรรค ย่อมเกิดแม้แก่ผู้บังเกิดใน
ภวัคคพรหม เพราะเหตุนั้น พึงขยายความให้พิสดารโดยนัยก่อนนั้นแล.
อันนี้ชื่อว่าอสมุคฆาฏิตุปปีนนะ.

ในอุปปีนนะเหล่านั้น อุปปีนนะ ๔ อย่าง คือ วัตตมานุปปีนนะ
ภุตตวาวิกตูปปีนนะ โอภาสกตูปปีนนะ สมุทาจารูปปีนนะ ไม่เป็น
อุปปีนนะที่มรรคจะพึงฆ่า. อุปปีนนะที่มรรคจะพึงฆ่าได้มี ๔ อย่าง คือ
ภูมิลัทธูปปีนนะ อารัมมณาธิกหิตูปปีนนะ อวิกขัมภิตูปปีนนะ อสมุค-
ฆาฏิตูปปีนนะ. เพราะมรรคเกิดขึ้นย่อมละกิเลสเหล่านี้. มรรคนั้นละ
กิเลสเหล่าใด กิเลสเหล่านั้นไม่ควรจะกล่าวว่าเป็นอดีต อนาคต หรือ
ปัจจุบัน.

สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า

หากละกิเลสอันเป็นอดีตไชรั ถ้าอย่างนั้น
ก็ย่อมยังกิเลสที่สิ้นไปแล้วให้สิ้นไปได้ ดับกิเลสที่ดับ
แล้วให้ดับได้ ยังกิเลสที่ถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ ให้ถึงการ
ตั้งอยู่ไม่ได้ ละกิเลสที่ล่วงไปแล้วซึ่งไม่มีอยู่ได้. หาก
ละกิเลสอันเป็นอนาคตได้ไชรั ถ้าอย่างนั้น ก็ย่อมละ
กิเลสที่ยังไม่เกิด ย่อมละกิเลสที่ยังไม่บังเกิด ยังไม่
เกิดขึ้นแล้ว ยังไม่ปรากฏได้ ย่อมละกิเลสที่ยัง
ไม่มาถึงซึ่งไม่มีอยู่ได้. หากละกิเลสอันเป็นปัจจุบัน
ได้ไชรั ถ้าอย่างนั้น คนผู้กำหนด ย่อมละราคะได้
คนผู้ประทุษร้าย ย่อมละโทสะได้ คนผู้หลง ย่อม
ละโมหะได้ คนผู้เย่อหยิ่ง ย่อมละมานะได้ คนผู้

ยึดมั่นความเห็นผิด ย่อมละทิฏฐิได้ คนผู้ตัดสินใจ
ไม่ได้ ย่อมละวิจิกิจฉาได้ คนผู้มีเรี่ยวแรง ย่อม
ละอนุสัยได้ ธรรมด่ากับธรรมขาว ก็ย่อมจะเป็นธรรม
คู่กำกับกันเป็นไป. การบำเพ็ญมรรคก็ย่อมเป็นไป
กับสังกิเลส ๆ ล ๆ. ถ้าอย่างนั้น การบำเพ็ญมรรค
ย่อมไม่มี, การทำผลให้แจ้ง ย่อมไม่มี. การละกิเลส
ย่อมไม่มี, การตรัสรู้ธรรม ย่อมไม่มี. การบำเพ็ญ
มรรค มีอยู่ ๆ ล ๆ การตรัสรู้ธรรม มีอยู่. ถ้ามว่า
เปรียบเหมือนอะไร. ตอบว่า เปรียบเหมือนต้นไม้
รุ่ม ๆ ๆ ล ๆ เป็นไม้ที่ยังไม่ปรากฏ (ผล) ย่อมไม่
ปรากฏ (ผล) เลย.

ต้นไม้ที่ยังไม่เกิด (มีที่) มาในพระบาลี แต่ควรแสดงต้นไม้
ที่เกิดผลด้วย. เปรียบเหมือนต้นมะม่วงรุ่มที่มีผล พวกมนุษย์จะบริโภค
ผลของมัน จึง (เขย่า) ให้ผลที่เหลือหล่นลง แล้วเอาใส่ในกระเช้าให้
เต็ม. ภายหลัง บุรุษอีกคนเอาขวานตัดต้นมะม่วงนั้น. ผลอันเป็นอดีต
ของมะม่วงต้นนั้น ย่อมเป็นผลที่บุรุษคนนั้นทำให้เสียหายไม่ได้ ผลที่เป็น
ปัจจุบันและอนาคตก็ทำให้เสียหายไม่ได้. เพราะผลที่เป็นอดีต พวก
มนุษย์ก็บริโภคไปแล้ว ผลที่เป็นอนาคตก็ยังไม่เกิด จึงไม่อาจทำให้
เสียหาย. ก็ในสมัยที่ต้นมะม่วงนั้นถูกเขาตัด ผลมะม่วงยังไม่มี เพราะ-
เหตุนั้น ผลที่เป็นปัจจุบัน จึงไม่ถูกทำให้เสียไป. ก็ถ้าต้นมะม่วงยังไม่
ถูกตัด ผลของมันอาศัยรสของดินและรสของน้ำเกิดขึ้นในภายหลังนั้น

ย่อมถูกทำให้เสียหาย. เพราะผลเหล่านั้นที่ยังไม่เกิด ก็เกิดไม่ได้ ที่ยังไม่บังเกิด ก็ไม่บังเกิด และที่ยังไม่ปรากฏ ก็ปรากฏไม่ได้ ฉะนั้น มรรคก็ ฉะนั้นเหมือนกัน ย่อมกิเลสอันต่างด้วยกิเลสอันเป็นอดีตเป็นต้นก็หา มิได้ จะไม่ละก็หาไม่ได้. การเกิดขึ้นแห่งกิเลสเหล่านี้ จะพึงมีได้ในเมื่อ มรรคยังไม่กำหนดรู้ขั้นทั้งหลาย (แต่) เพราะมรรคเกิดขึ้นกำหนด รู้ขั้นทั้งหลายได้แล้ว กิเลสเหล่านั้น ที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิด ที่ยังไม่บังเกิด ก็ไม่บังเกิด ที่ยังไม่ปรากฏ ก็ไม่ปรากฏ. พึงขยายเนื้อความนี้ให้แจ่มแจ้ง ด้วยยา สำหรับให้หญิงแม่ลูกอ่อนไม่คลอดบุตรอีกต่อไป หรือแม่สำหรับ ระงับโรคของคนเจ็บป่วย. ไม่ควรกล่าวว่า กิเลสทั้งหลายที่มรรคละได้ นั้น เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบัน ด้วยประการอย่างนี้. อนึ่ง มรรคจะไม่ละกิเลสทั้งหลายก็หาไม่. แต่ท่านหมายเอากิเลสที่มรรคละได้ เหล่านั้น จึงกล่าวว่า อุปฺปन्नํ ปาปกาณฺ्हัง ดังนี้ เป็นต้น. ก็มรรคจะ ละแต่กิเลสเท่านั้นก็หาไม่ได้ แม้อุปาทินนชั้นที่เกิดขึ้นก็ละได้ เพราะ ละกิเลสทั้งหลายได้เด็ดขาดแล้ว.

สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า (ชั้นทั้งหลายเหล่านี้ คือ) นามและรูป พึ่งเกิดขึ้นในสังสารอันกำหนดที่สุดเบื้องต้นและเบื้องปลายไม่ได้ เว้น ๗ ภพ โดยดับอกิสังขารวิญญาณด้วยโสคาปัตติมรรคญาณ ชั้นทั้งหลาย เหล่านั้นย่อมดับที่นามรูปนี้ดังนี้ ความพิสดารแล้ว. มรรคยอมออกจาก อุปาทินนชั้น และอนุปาทินนชั้น ด้วยประการดังนี้.

ก็ว่าด้วยภพทั้งปวง โสคาปัตติมรรคยอมออกจากอบายภพ. สกทาคามีมรรคยอมออกจากส่วนหนึ่งของสุคติภพ. อนาคามีมรรคยอมออกจาก สุคติภพ. อรหัตมรรคยอมออกจากรูปภพและอรูปภพ. บางอาจารย์ กล่าวว่า พระอรหัตมรรคยอมออกจากภพทั้งปวง ดังนี้ก็มี.

ถามว่า ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น ในขณะที่แห่งมรรคจะมีการอบรมเพื่อ
ยังธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นได้อย่างไร หรือจะมีการอบรมเพื่อให้ธรรม
ที่เกิดขึ้นแล้วดำรงอยู่ได้อย่างไร. ตอบว่า ด้วยการที่มรรคดำเนินไป
ไม่ขาดสายนั้นแหละ. ก็มรรคที่กำลังดำเนินไปอยู่ เรียกชื่อว่า **อนุปปีนนะ**
เพราะไม่เคยเกิดขึ้นในกาลก่อน. เหมือนอย่างว่า คนผู้ไปยังที่ที่ไม่เคยไป
และได้เสวยอารมณ์ที่ยังไม่เคยเสวย มักจะกล่าวว่า พวกเราได้ไปยังที่
ที่ไม่ได้เคยไปแล้วหามิได้^๑ เสวยอารมณ์ที่ไม่ได้เคยเสวยแล้วหามิได้^๒ ดังนี้
ฉันใด. ความดำเนินไปของมรรคนั้นนั้นแหละ ชื่อว่าตั้งอยู่ เพราะเหตุนี้
จะกล่าวว่า ในภาวะแห่งการตั้งอยู่ ดังนี้ก็ควร. ความเพียรในขณะ
โลกุตรมรรคนี้ของภิกษุนี้ ย่อมได้ชื่อ ๔ ชื่อ มีอาทิว่า **อนุปฺปนฺนํ**
ปาปกํ อุตฺถํ ชฺมฺมํ อนุปาทํ ดังนี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.
กล่าวด้วยความเพียรชอบในขณะโลกุตรมรรคเพียงเท่านี้. ก็ในพระสูตรนี้
ท่านกล่าวความเพียรชอบอันเป็นโลกิยะและโลกุตระคละกันไป.

บรรดาอิทธิบาททั้งหลาย สมานที่อาศัยกันทะดำเนินไป ชื่อว่า
ฉันทสมาธิ. บทว่า **ปทานสงฺขารสมนฺนาคตํ** ความว่า บาทแห่งความ
สำเร็จที่แสดงไว้แล้วด้วยธรรมเหล่านั้น หรือบาทอันเป็นความสำเร็จ
ชื่อว่าอิทธิบาท. แม้ในบทที่เหลือ ก็มีนัยนี้นั้นแล. ในที่นี้มีความสังเขป
เพียงเท่านี้. ส่วนความพิสดารมีมาแล้วในอิทธิบาทวิภังค์นั้นแล. ก็เนื้อ
ความ (แห่งอิทธิบาทนั้น) แสดงไว้แล้วในวิสุทธิมรรค. ในวิสุทธิมรรค
นั้น แสดงไว้ว่า ในกาลใด ภิกษุนี้อาศัยฐานะอย่างหนึ่งในฉันทอิทธิบาท
เป็นต้น เจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุพระอรหัต แม้สมณะก็เหมือนกัน

๑. ม. ไม่มี น. ๒. ไม่มี น. ปฏิเสธว่า หามิได้.

อิทธิบาท ที่ภิกษุผู้นั้นอาศัยเจริญวิปัสสนา ในกาลนั้น เป็นโลกิยะในเบื้องต้น เป็นโลกุตระในเบื้องปลาย แม้อิทธิบาทที่เหลือ ก็อย่างนั้น ดังนี้. ในพระสูตรเมื่อนี้ ก็ตรัสอิทธิบาทอันเป็นทั้งโลกิยะและโลกุตระ.

ก็ศรัทธาในบพว่า สัทธินุทริย ภาเวติ ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่า สัทธินทริย เพราะกระทำความเป็นใหญ่ในศรัทธาฐานะของตน. แม้ในวิริยทริยเป็นต้น ก็นัยนี้แหละ. ก็ในบพว่า ภาเวติ นี้ พระโยคาวจรผู้เริ่มบำเพ็ญเพียร ชำระสัทธินทริยให้หมดจดด้วยเหตุ ๓ ประการ ชื่อว่า เจริญสัทธินทริย. แม้ในวิริยทริยเป็นต้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

สมจริงดังที่ท่านพระสารีบุตรกล่าวไว้ว่า

สัทธินทริยย่อมนับริสุทธีด้วยเหตุ ๓ ประการเหล่านี้

แก่บุคคลผู้เว้นบุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ผู้เสพ คบ เข้าไป
นั่งใกล้บุคคลผู้มีศรัทธา ผู้พิจารณาพระสูตรอันนำ
เลื่อมใส.

วิริยทริยย่อมนับริสุทธีด้วยเหตุ ๓ ประการเหล่านี้

แก่บุคคลผู้เว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน ผู้เสพ คบ เข้าไป
นั่งใกล้บุคคลผู้ปรารถนาความเพียร ผู้พิจารณาสัมมัป-
ปธาน (ความเพียรชอบ).

สติทริยย่อมนับริสุทธีด้วยเหตุ ๓ ประการเหล่านี้

แก่บุคคลผู้เว้นบุคคลผู้มีสติหลงลืม ผู้เสพ คบ เข้าไป
นั่งใกล้บุคคลผู้มีสติปรากฏ ผู้พิจารณาสติปัญญา.

สมาธิทริยย่อมนับริสุทธีด้วยเหตุ ๓ ประการ

เหล่านี้ แก่บุคคลผู้เว้นบุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ผู้เสพ
คบ เข้าไปนั่งใกล้บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น ผู้พิจารณาณาน
และวิโมกข์.

ปัญญินทรีย์ย่อมบริสุทธิด้วยเหตุ ๓ ประการ
เหล่านี้ แก่บุคคลผู้เว้นบุคคลผู้ไม่มีปัญญา ผู้เสพ คบ
เข้าไปนั่งใกล้บุคคลผู้มีปัญญา ผู้พิจารณาญาณจรียา
อันลึกซึ้ง.

ก็บทว่า คมฺภีรญาณจรียํ ปจฺจเวกฺขโต ในพระบาลีนั้น มีความว่า
ผู้พิจารณาลำดับขั้นธัมม ลำดับอินทรีย์ พละ และโพชฌงค์ ลำดับมรรค
และลำดับผลอันละเอียดสุขุม. ก็พระโยคาวจรผู้เริ่มบำเพ็ญกรรมฐาน
ไม่กระทำความยึดมั่นด้วยอำนาจแห่งเหตุละ ๓ ๆ เหล่านี้ เริ่มตั้งความ
ยึดมั่นในศรัทธาฐานะเป็นต้น อบรมให้เจริญขึ้น ในที่สุดละขาดได้ ย่อม
ถือเอาพระอรหันต์. พระโยคาวจรนั้น ชื่อว่าเจริญอินทรีย์เหล่านี้จนกระทั่ง
พระอรหันต์มรรค. เมื่อบรรลुพระอรหันต์ผลแล้ว ย่อมชื่อว่าเป็นผู้เจริญ
อินทรีย์. ท่านกล่าวอินทรีย์แม่ทั้ง ๕ นี้ เป็นทั้งโลกียะและโลกุตระ ด้วย
ประการฉะนี้.

ในสัทธาพละเป็นต้น ศรัทธานั้นแหละเป็นพละ เพราะอรรถว่า
ไม่หวั่นไหว เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สัทธาพละ. แม้ใน วิริยพละ
เป็นต้น ก็มีนัยเหมือนสัทธาพละนั้นแล. ก็ศรัทธาในอธิการว่าด้วยพละนี้
ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยความไม่เชื่อ. ความเพียรย่อมไม่หวั่นไหวด้วยความ
เกียจคร้าน. สติย่อมไม่หวั่นไหวด้วยความหลงลืมสติ. สมาธิย่อมไม่

๑. ฎีกาแก้วว่า ความที่ขั้นธัมมทั้งหลายเป็นต่าง ๆ กันโดยสภาวะ ชาติ และภูมิเป็นต้น.

หว่านไหวด้วยความฟุ้งซ่าน. ปัญญายอมไม่หว่านไหวด้วยอวิชา เพราะเหตุ นั้น พละแม่ทั้งหมดเรียกว่า พละ เพราะอรรถว่า ไม่หว่านไหว. ก็การประกอบความเพียรในการเจริญภาวนาในพละนี้ ฟังทราบโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในการเจริญอินทรีย์นั้นแล. ท่านกล่าวพละ ๕ นี้ เป็นทั้งโลกียะและโลกุตระ.

ในบทว่า สติสัมโพชฌงค์ ภวเวตินี้ มีภวานนัยแห่งการพรรณนาเนื้อความพร้อมไปกับกถุบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญกรรมฐานเพียงเท่านั้น. บทต้น ๗ บทซึ่งกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า สติสัมโพชฌงค์ ดังนี้ ในพระบาลีนั้น มีการพรรณนาความดังต่อไปนี้ก่อน.

ฟังทราบวินิจฉัยในสติสัมโพชฌงค์ก่อน. ชื่อว่าสติ เพราะอรรถว่าระลึกได้. ก็สตินั้นนั้น มีความปรากฏขึ้นเป็นลักษณะ หรือมีอันให้นึกได้เป็นลักษณะ.

สมจริงดังที่ท่านพระนาคเสนกล่าวไว้ว่า มหาบพิตร ชุนคลังของพระราชา กราบทูลให้พระราชาทรงนึกถึงพระราชทรัพย์ว่า ข้าแต่มหाराชเงินมีเท่านี้ ทองมีเท่านี้ ทรัพย์สินมีเท่านี้ ดังนี้ ฉันท มหาบพิตร สติก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล เมื่อเกิดขึ้น ย่อมให้นึกได้ ย่อมให้ระลึกได้ ซึ่งธรรมทั้งหลาย อันเป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลวและประณีต มีส่วนเปรียบด้วยธรรมดำและธรรมขาว. คือสติปัญฐาน ๔ เหล่านี้ ความพิสดารแล้ว. (สติ) มีอันให้นึกได้เป็นรส (คือกิจ). ก็พระเถระกล่าวลักษณะนั้นของสตินั้นว่าเป็นกิจนั่นเอง. อีกอย่างหนึ่ง(สติ) มีความไม่หลงลืมเป็นรส มีความเผชิญหน้าต่ออารมณ์เป็นปัจจุปัญญา (เครื่องปรากฏ). สตินั้นแหละ เป็นสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

สติสัมโพชฌงค์ ด้วยประการอย่างนี้.

ในบทว่า สติสัมโพชฌงค์ นั้น ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะเป็น
องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้หรือแห่งพระโพธิญาณ. ถามว่า ท่านอธิบาย
ไว้อย่างไร. ตอบว่า อธิบายไว้ว่า ธรรมสามัคคีนี้ เรียกว่าโพธิ เพราะ
กระทำอธิบายว่า พระอริยสาวกย่อมตรัสรู้ด้วยธรรมสามัคคี คือ สติ
ธรรมวิจย วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา อันเกิดขึ้นในขณะ
แห่งมรรคอัน เป็นโลกิยะและโลกุตระ อันเป็นปฏิปักษ์ต่ออันตรายมิใช่น้อย
มีการตั้งอยู่และการประมวลไว้ซึ่งความหุดหู่และความฟุ้งซ่าน และความ
ยึดมั่นในการประกอบความสุข การทำตนให้ลำบาก และในอุจเฉทปฏิญญา
และสัสสตปฏิญญา. บทว่า พุชฺฌติ ความว่า ออกจากความหลับ คือ
กิเลสสันดาน. อธิบายว่า แสงตลอดอริยสัง ๔ หรือทำให้แจ้งเฉพาะ
พระนิพพาน. สมจริงดังที่ตรัสไว้แล้วว่า เจริญโพชฌงค์ ๗ แล้วตรัสรู้
พร้อมเฉพาะซึ่งพระสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ดังนี้. ชื่อว่าโพชฌงค์
เพราะเป็นองค์แห่งโพธิ คือ ธรรมสามัคคีนั้น ดังนี้บ้าง เหมือนดัง
ฉานังคะองค์ฉาน มัคคังคะองค์มรรคฉะนั้น. พระอริยสาวกเรียกว่าโพธิ
เพราะการทำอธิบายว่า พระอริยสาวกนั้นแม้ใดตรัสรู้ด้วยธรรมสามัคคี
นั้น ซึ่งมีประการดังกล่าวแล้ว องค์แห่งพระอริยสาวก (ที่เรียกว่าโพธิ)
นั้น แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าโพชฌงค์ (องค์แห่งพระอริยสาวก
ผู้ตรัสรู้) เหมือนดังองค์ประกอบแห่งกองทัพ และองค์ประกอบแห่ง
รถเป็นต้นฉะนั้น. เพราะเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า
ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะเป็นองค์แห่งบุคคลผู้ตรัสรู้. อีกอย่างหนึ่ง ใน
บาลีว่า โพชฺฌงฺกา นี้ ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะอรรถอะไร. ชื่อว่าโพชฌงค์

เพราะเป็นไปเพื่อตรัสรู้. ชื่อว่า โขชฌงค์ เพราะตรัสรู้. ชื่อว่า โขชฌงค์ เพราะแทงตลอด. (ย่อมเจริญ) สติสัมโพชฌงค์นั้น.

แม้ในบทว่า **ชมฺมุวิจยสมฺโพชฺฌงฺคฺ** ดังนี้ เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:- ชื่อว่า **ธรรมวิชัย** เพราะค้นหาสังขารทั้ง ๔ ก็ธรรมวิชัยนั้น มีการเลือกเฟ้นเป็นลักษณะ มีความแจ่มแจ้งเป็นรส มีความไม่หลงลืม เป็นปัจจุปัญฐาน (เครื่องปรากฏ). ชื่อว่า **วิริยะ** เพราะภาวะกล้าหาญ และเพราะดำเนินไปตามวิธี. ก็วิริยะนั้น มีการระคองไว้เป็นลักษณะ มีการค้ำจุนไว้เป็นรส มีการไม่ย่อหย่อนเป็นปัจจุปัญฐาน. ชื่อว่า **ปิติ** เพราะอิมเอบ. ปิตินั้น มีการแผ่ซ่านเป็นลักษณะ หรือมีความยินดีเป็นลักษณะ มีการทำกายและจิตให้เอบอิมเป็นรส มีการทำกายและจิตนั้น แหละให้ฟูขึ้นเป็นปัจจุปัญฐาน. ชื่อว่า **ปัสสัทธิ** เพราะระงับความ กระวนกระวายแห่งกายและจิต. ปัสสัทธินั้น มีความสงบเป็นลักษณะ มีการข้ายความกระวนกระวายแห่งกายและจิตเป็นรส มีความเย็นอันเกิด จากความไม่ดิ้นรนเป็นปัจจุปัญฐาน. ชื่อว่า **สมาธิ** เพราะความตั้งมั่น. ก็สมาธินั้น มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะ หรือมีการไม่ซ่านออกเป็น ลักษณะ มีการประมวลจิตและเจตสิกไว้เป็นรส มีความตั้งอยู่แห่งจิตเป็น ปัจจุปัญฐาน. ชื่อว่า **อุเบกขา** เพราะความเพ่งเฉย. อุเบกขานั้น มีการ พิจารณาเป็นลักษณะ หรือมีการนำไปอย่างสม่ำเสมอเป็นลักษณะ มีการ ห้ามความหย่อนไปและความเกินไปเป็นรส หรือมีการตัดขาดในการเข้า เป็นฝักฝ่ายเป็นรส มีความเป็นกลางเป็นปัจจุปัญฐาน. บทที่เหลือมีนัย ดังกล่าวไว้แล้วนั้นแล. บทว่า **ภาวติ** ความว่า พอกพูน คือ ให้เพิ่มขึ้น อธิบายว่า ให้เกิดขึ้น.

ในสัมโพชฌงค์นั้น ธรรม ๔ ประการ คือ สติสัมปชัญญะ ๑ ความเว้นบุคคลผู้มีสติหลงลืม ๑ ความเสพบุคคลผู้มีสติตั้งมั่น ๑ ความเป็นผู้สนใจไปในสติสัมโพชฌงค์นั้น ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสติสัมโพชฌงค์. ก็ในฐานะทั้ง ๓ แม้มีการก้าวไปเป็นต้น สติสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดขึ้น ด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยการเว้นบุคคลผู้ที่สติหลงลืมดุจกาช่อนเหยื่อ ด้วยการเสพบุคคลผู้มีสติตั้งมั่น เช่นพระตีสสทัตตเถระและพระอภัยเถระ และด้วยความเป็นผู้มีจิตโอนอ่อนโน้มไปเพื่อให้สติตั้งขึ้นในการยั้งและการนั่งเป็นต้น. เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญกรรมฐานยังสติสัมโพชฌงค์ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการเหล่านี้ แล้วกระทำสติสัมโพชฌงค์นั้นอย่างเดียวให้เป็นชฺระ เริ่มตั้งความยึดมั่นไว้ ย่อมถือเอาพระอรหัตได้โดยลำดับ. กุลบุตรนั้นนั่นแล ชื่อว่าเจริญสติสัมโพชฌงค์ในพระอรหัตมรรค. เมื่อกุลบุตรนั้นบรรลุพระอรหัตผลแล้ว ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าเจริญสติสัมโพชฌงค์แล้ว.

ธรรม ๓ ประการ คือ ความสอบถาม ๑ ความทำวัตถุให้สละสลวย ๑ ความทำอินทรีย์ให้ดำเนินไปสม่ำเสมอ ๑ ความเว้นบุคคลผู้มีปัญญาทราม ๑ ความเสพบุคคลผู้มีปัญญา ๑ ความพิจารณาญาณจรียอันลึกซึ้ง ๑ ความโน้มใจไปในธัมมวิจยสัมโพชฌงค์นั้น ๑. ย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งธัมมวิจยสัมโพชฌงค์

บรรดาธรรม ๓ ประการนั้น ความเป็นผู้มากด้วยการสอบถาม อันอิงอาศัยอรรถแห่งขันธ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ องค์มรรค ฌาน สมถะ และวิปัสสนา ชื่อว่า ความสอบถาม. การทำความสละสลวยแก่วัตถุทั้งภายในและภายนอก ชื่อว่าความทำวัตถุให้

สละสลวย. ก็ในกาลใด ผม เล็บ และขนของกุกบุตรนั้นยาวหรือสรีระมีโทษ
หมักหมมและมอมแมมด้วยมลทินเหงื่อไคล ในกาลนั้น วัตถุภายในไม่
สละสลวย ไม่หมดจด. อนึ่ง ในกาลใด จีวรเก่า สกปรก มีกลิ่นเหม็นสาบ
หรือเสนาสนะรกรุงรัง ในกาลนั้น วัตถุภายนอกไม่สละสลวย ไม่สะอาด
เพราะฉะนั้น ควรทำวัตถุภายในให้สละสลวย ด้วยการโกนผมเป็นต้น
ด้วยการทำร่างกายให้เบาด้วยการจับถ่ายทิ้งเบื่องบนและเบื่องล่างเป็นต้น
และด้วยการอบและอาบ. พึงทำวัตถุภายนอกให้สละสลวย ด้วยการเช้บ
การซัก การข้อม และการประพรมเป็นต้น. ก็แม้ญาณในจิตและเจตสิก
ที่เกิดขึ้นในวัตถุภายในและภายนอกที่ไม่สละสลวยนั้นนี้แล ก็พลอยเป็น
ญาณไม่บริสุทธิ์ไปด้วย เปรียบเหมือนแสงสว่างของเปลวประทีปที่อาศัย
โคมประทีป ใส่น้ำมันเป็นต้นที่ไม่สะอาดเกิดขึ้นจะนั้น. ก็แม้ญาณ
ในจิตและเจตสิกที่เกิดในวัตถุทั้งภายในและภายนอกอันสละสลวย ก็เป็น
ญาณชัดแจ้ง เหมือนแสงสว่างของดวงประทีปที่อาศัยโคมประทีป ใส่น้ำมัน
เป็นต้นที่สะอาดเกิดขึ้นจะนั้น. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว
ว่า กระทำวัตถุให้สละสลวย ข้อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมวิจย-
สัมโพชฃงค์ ดังนี้.

การทำอินทรีย์ทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้น ให้สม่าเสมอ ชื่อว่าการ
ทำอินทรีย์ให้ถึงความสม่าเสมอ ก็ถ้าสัทอินทรีย์ของกุกบุตรนั้นมีกำลัง
อินทรีย์นอกนี้อ่อน. แต่นั้น วิริยอินทรีย์ไม่อาจทำหน้าที่ประคับประคอง
สตินทรีย์ไม่อาจทำหน้าที่ปรากฏ สมาธิอินทรีย์ไม่อาจทำหน้าที่ไม่ฟุ้งซ่าน
ปัญญินทรีย์ไม่อาจทำหน้าที่เห็น. เพราะฉะนั้น ควรให้ลดลงไป ด้วยการ
พิจารณาภาวธรรม หรือด้วยการไม่ได้ใส่ใจ โดยประการที่เมื่อใส่ใจ

(สัทชินทริย์) กลับมีกำลังขึ้น. ก็ในข้อนี้ มีเรื่อง พระวัคกลิเถระ เป็นอุทาหรณ์. ก็ถ้าวิริยทริย์มีกำลัง เมื่อเป็นอย่างนั้น สัทชินทริย์ย่อมไม่อาจทำกิจในการน้อมใจเชื่อ อินทริย์นอกนี้ก็ไม่อาจทำกิจนอกนี้แต่ละชนิดใด. เพราะฉะนั้น วิริยทริย์นั้นควรทำให้ลดลง ด้วยการทำศรัทธา เป็นต้นให้เจริญขึ้น. แม้ในข้อนั้น ก็ควรแสดงเรื่องราวของพระโศณเถระ. แม้ในอินทริย์ที่เหลือ ก็อย่างนั้น. พึงทราบว่า เมื่ออินทริย์อย่างหนึ่ง มีกำลังกล้า อินทริย์นอกนี้จะไม่มีความสามารถในหน้าที่ของตน ๆ.

ก็โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอริการว่าด้วยอินทริย์นี้ ท่านสรรเสริญความเสมอกันของศรัทธากับปัญญา และสมาธิกับวิริยะ. เพราะคนผู้มีศรัทธา แก่กล้าย่อมเป็นผู้มีปัญญาเขลา เลื่อมใสง่าย ย่อมเลื่อมใสในสิ่งที่ไม่เข้าเรื่อง. คนผู้มีปัญญามาก มีศรัทธาน้อย ย่อมคบกับฝ่ายเกรา เหมือนโรคมียุทธฐานมาจากยา ย่อมเป็นโรคที่แก้ไขยาก. คนผู้ (มีความคิด) แล่นเกินไปว่า กุศลมิได้ด้วยสักว่าทำให้เกิดขึ้นในจิตเท่านั้น แล้วไม่ทำกุศล มีการให้ท่านเป็นต้น ย่อมเกิดในนรก. เพราะศรัทธากับปัญญาทั้งสองเท่ากัน คนจึงเลื่อมใสในเรื่องที่เป็นเรื่อง. ก็ความเกียจคร้าน ย่อมครอบงำคนผู้มีสมาธิกล้า แต่มีความเพียรอ่อน เพราะสมาธิเป็นฝ่ายข้างความเกียจคร้าน. ความฟุ้งซ่าน ย่อมครอบงำคนที่มีความเพียรกล้า สมาธิอ่อน เพราะความเพียรเป็นฝ่ายข้างความฟุ้งซ่าน. ก็สมาธิที่กำกับด้วยความเพียร ย่อมไม่ตกไปในความเกียจคร้าน. ความเพียรที่กำกับด้วยสมาธิ ย่อมไม่ตกไปในความฟุ้งซ่าน. เพราะฉะนั้น ต้องทำทั้งสองอย่างนั้น ให้เท่ากัน ก็เพราะทั้งสองอย่างเท่ากัน อับปนาย่อมเกิด.

อีกอย่างหนึ่ง สำหรับผู้บำเพ็ญสมาธิ ศรัทธามีกำลังจึงควร. เพราะ

ผู้เชื่อเมื่อปักใจเธออย่างนั้น จักบรรลุถึงอัปปนา. ก็บรรดาสมาธิและปัญญา ความมีจิตแน่วแน่มีกำลัง ย่อมควรสำหรับผู้บำเพ็ญสมาธิ. เพราะเมื่อเป็นอย่างนั้น ผู้บำเพ็ญสมาธินั้น. ย่อมบรรลุถึงอัปปนา. ปัญญามีกำลังย่อมควรสำหรับท่านผู้บำเพ็ญวิปัสสนา. เพราะเมื่อเป็นอย่างนั้นท่านผู้บำเพ็ญวิปัสสนานั้น. ย่อมบรรลุการแทงตลอดไตรลักษณ์. ก็แม้สมาธิกับปัญญา ทั้งสองเท่ากัน ย่อมเป็นอัปปนาแท้. ก็สติมีกำลังในทุกอย่าง ย่อมไม่เสียหาย. ก็สติย่อมรักษาจิตไว้มิให้ตามไปในความฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจของศรัทธา ความเพียร และปัญญา อันเป็นปฏิปักษ์ต่อความฟุ้งซ่าน และมีให้ตกไปในความเกียจคร้านด้วยสมาธิอันเป็นปฏิปักษ์ต่อความเกียจคร้าน. เพราะฉะนั้น สตินั้นจำต้องปรารณาในที่ทั้งปวง เหมือนเกลือกับเครื่องเทศต้องใช้ปรุงกับข้าวทุกชนิด และเหมือนอำมาตย์ผู้ชำนาญในสรรพกิจ จำต้องใช้ในราชการทั้งปวงฉะนั้น. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ก็แล สติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่ามีประโยชน์ทุกอย่าง. ถ้ามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะจิตมีสติเป็นที่พึ่งอาศัย และสติมีการรักษาเป็นเครื่องปรากฏ เว้นสติเสียแล้ว การระคองและการข่มจิต จะมีไม่ได้ ดังนี้.

การเว้นให้ห่างไกลจากบุคคลผู้มีปัญญาทราม ผู้ไม่มีปัญญาหยั่งลงในประเภทแห่งขั้นเป็นต้น ชื่อว่า เว้นบุคคลผู้มีปัญญาทราม. การเสพบุคคลผู้ประกอบด้วยอุทฺตพยปัญญา (เห็นเกิดดับ) อันกำหนดพิจารณา ลักษณะ ๕๐ ถ้วน ชื่อว่า เสพบุคคลผู้มีปัญญา. การพิจารณาประเภทของญาณอันลึกซึ้งซึ่งดำเนินไปในขั้นเป็นต้นอันลึกซึ้ง ชื่อว่า พิจารณาความเป็นไปแห่งญาณอันลึกซึ้ง. ความมีจิตโน้มไปเพื่อให้ธัมมวิจย-สัมโพชฌงค์ตั้งขึ้นในการยืนและการนั่งเป็นต้น ชื่อว่า ความโน้มใจไป

ในธรรมวิจยสัมโพชฌงค์นั้น. เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญเพียร ทำสัมมวิจยสัมโพชฌงค์ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๗ ประการเหล่านี้ ทำสัมมวิจยสัมโพชฌงค์นั้นนั้นแหละให้เป็นการเป็นงาน เริ่มยึดมั่นไว้ ย่อมถือเอาพระอรหัตได้โดยลำดับ. กุลบุตรนั้นชื่อว่าเจริญสัมมวิจยสัมโพชฌงค์จนกระทั่งถึงอรหัตมรรค. เมื่อบรรลุผล ย่อมชื่อว่าเป็นผู้อบรมเสร็จแล้ว.

ธรรม ๑๑ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งวิริยสัมโพชฌงค์ คือ ความพิจารณาภัยในอบาย ๑ ความเห็นอนิสงฆ์ ๑ ความพิจารณาทางสำหรับไป ๑ ความยำเกรงต่อบิณฑบาต ๑ ความพิจารณามรคความเป็นทายนทเป็นใหญ่ ๑ ความพิจารณาความเป็นใหญ่แห่งพระศาสดา ความพิจารณาความเป็นใหญ่โดยชาติ ๑ ความพิจารณาความที่เพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์เป็นใหญ่ ๑ ความเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน ๑ ความเสพบุคคลผู้เริ่มทำความเพียร ๑ ความเป็นผู้มีใจน้อมไปในวิริยสัมโพชฌงค์นั้น ๑.

บรรดาธรรม ๑๑ ประการนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดขึ้นแม้แก่ผู้พิจารณาอบายอย่างนี้ว่า ใคร ๆ ไม่อาจยังวิจยสัมโพชฌงค์ให้เกิดขึ้นแม้ในเวลาเสวยทุกข์ใหญ่ จำเดิมแต่ต้องถูกลงโทษด้วยเครื่องจองจำครบ ๕ อย่างในนรก แม้ในเวลาถูกเขาจับด้วยแหวน และไซเป็นต้นในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน อนึ่ง แม้ในเวลาลากเกวียนเป็นต้น ของสัตว์ที่ถูกแทงด้วยเครื่องประหารมีปฏักและคันธนูเป็นต้น แม้ในเวลากระสับกระส่ายด้วยความหิวและความระหายนะตลอดพัน ๆ ปีบ้าง พุทธรันดรหนึ่งบ้าง ในปรตวิสัย แม้ในเวลาเสวยทุกข์อันเกิดจากลมและแดดเป็นต้น ด้วยทั้งอัทภาพสักแต่หนึ่งหุ้มกระดูก สูงประมาณ ๖๐ ศอก ในพวกปรตกาล-

กัญชिकासูต. คู่ก่อนภิกษุ กาลน แหละ เป็นกาลของเธอแล้ว ดังนี้. วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดแก่ผู้เห็นอนิสงส์อย่างนี้ว่า ผู้เกียจคร้านไม่ได้ โลกุตระธรรม ๘. ผู้ปรารภความเพียรเท่านั้น จึงได้. นี้เป็นอนิสงส์ ของวิริยสัมโพชฌงค์. ย่อมเกิดแก่ผู้พิจารณาทางไปอย่างนี้ว่า ทางที่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระมหาสาวกทั้งปวงไปแล้ว เรา ควรไป ก็ทางนั้นอันผู้เกียจคร้านไม่อาจไป ดังนี้. ย่อมเกิดแก่ผู้ พิจารณาถึงความยำเกรงต่อบิณฑบาตอย่างนี้ว่า มนุษย์เหล่าใดบำรุงท่าน ด้วยบิณฑบาตเป็นต้น มนุษย์เหล่านั้น มิใช่ญาติ มิใช่ทาสกรรมกร ให้ บิณฑบาตอันประณีตแก่ท่าน ด้วยหวังใจว่า พวกเราจักอาศัยบิณฑบาต นั้นเลี้ยงชีวิตก็หามิได้. โดยที่แท้ เขาหวังว่าการทำอุปการะของตนเป็น ของมีผลมากจึงให้. แม้พระศาสดาทรงเห็นอย่างนี้ว่า ภิกษุนี้บริโภคน้ำปึงจัย เหล่านี้แล้วจักเป็นผู้มีร่างกายลำสันอยู่เป็นสุข ดังนี้ จึงทรงอนุญาตปึงจัย ทั้งหลายแก่เธอก็หามิได้. โดยที่แท้ ทรงอนุญาตปึงจัยทั้งหลายแต่เธอก็ ด้วยพระประสงค์ว่า ภิกษุนี้บริโภคน้ำปึงจัยเหล่านี้กระทำสมณธรรมแล้วจัก พ้นวัฏทุกข์. บัดนี้ เธอนั้นเกียจคร้านอยู่จักประพฤตียำเกรงต่อบิณฑบาต นั้นก็หาไม่. เพราะธรรมดาว่า ความยำเกรงต่อบิณฑบาตย่อมมีแก่ผู้ที่ ปรารภความเพียรเท่านั้น เหมือนพระมหามิตตเถระและพระปิณฑปาติย- ดิสสเถระฉะนั้น.

เขาเล่าว่า พระมหามิตตเถระอาศัยอยู่ในถ้ำชื่อกัสสกะ. ก็มีหาอุบาสิกา คนหนึ่งในโคจรคามของท่าน ปฏิบัติพระเถระเหมือนกับบุตร. วันหนึ่ง นางจะไปป่าจึงสั่งลูกสาวว่า ลูกเจ้า ข้าวสารเก่าอยู่โน้น นมสดอยู่โน้น เนยใสอยู่โน้น น้ำอ้อยอยู่โน้น เวลาพระผู้เป็นเจ้ามิตตะ พี่ชายของ

เจ้ามา เจ้าจงหุงข้าวถวายพร้อมกับนมสด เนยใส และน้ำอ้อย และเจ้าก็ควรบริโภคน้ำด้วย ส่วนแม่จะบริโภคน้ำคั้นที่หุงไว้เมื่อวานนี้กับน้ำผักคอง. ลูกสาวถามว่า กลางวันแม่จะบริโภคน้ำอะไรล่ะจ๊ะแม่. แม่ตอบว่า เจ้าจงใส่ผักคองเอาข้าวสารหักๆ ต้มข้าวยาคุปรีชวเก็บไว้ให้หนู ลูกพระเถระห่มจีวรแล้วกำลังนำบาตรออกมา ได้ยินเสียงนั้นจึงกล่าวสอนตนว่า นัยว่า มหาอุบาสิกาจักบริโภคน้ำคั้นกับน้ำผักคอง แม่ตอนกลางวันก็จักบริโภคน้ำคั้นปรุงด้วยข้าวสารหักกับผัก. ก็นางบอกให้ข้าวสารเก่าเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ท่าน และนางอาศัยท่านแล้วจะหวังได้น้ำ หวังได้สวนก็หาไม่ได้ แต่นางปรารถนาสมบัติทั้ง ๓ จึงให้ท่านจักสามารถให้สมบัติเหล่านั้นแก่นางใหม่ ก็บัณฑิตนี้แล ท่านผู้มีราคะ โทสะ โมหะ ไม่อาจรับ ดังนี้แล้วจึงอาบาตรใส่ถลก ปลดลูกค้อมกลับไปทิ้งที่ถ้ำกัสสะกะ เก็บบาตรไว้ได้เพียง พาดจีวรไว้ที่สายระเดียง นั่งอธิษฐานความเพียรว่า เรายังไม่บรรลुพระอรหัต จักไม่ออกไป. ภิกษุผู้ไม่ประมาทอยู่ประจำมานาน เจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตในเวลาก่อนภัตตาหาร เป็นพระฉินาสพระทำความแยมออกไป เหมือนดอกบัวแยมจะนั้น. เทวดาผู้สิงอยู่ที่ประตูถ้ำเปล่งอุทานว่า

นโม เต ปุริสาชฌณ นโม เต ปุริสูตตม

ยสุส เต อาสวา จีณา ทกขิณญโยติ มาริส

ท่านบุรุษอาชาไนย เราขออนอบน้อมท่าน ท่าน

บุรุษผู้สูงสุด เราขออนอบน้อมท่าน ท่านผู้ niratukh

ท่านมีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นพระทักขิณญบุคคล.

ดังนี้ แล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ หลึงแก่ถวายภิกษาหารแก่พระ-

อรหันต์เช่นท่านผู้เข้าไปบิณฑบาต จักพ้นทุกข์. พระเถระลุกขึ้นเปิด
ประคุมองดูเวลา รู้ว่ายังเช้าอยู่ จึงถือบาตรและจีวรเข้าไปยังบ้าน. แม่
เด็กหญิงก็เตรียมภัตตาหารไว้พร้อมแล้ว นั่งมองดูประตูด้วยหวังใจว่า
ประเดี๋ยวพระพี่ชายของเราจักมาถึง. เมื่อพระเถระถึงประตูบ้าน เด็กหญิง
นั้นก็รับบาตรบรรจุภัตตาหารอันประกอบด้วยเนยใสและน้ำอ้อยให้เต็ม แล้ว
วางไว้ที่มือ. พระเถระทำอนุโมทนาว่า จงมีความสุขเถิด แล้วหลีกไป.
ก็เด็กหญิงนั้นได้ยื่นมองดูท่านอยู่. ก็ในคราวนั้น พระเถระมีฉวีวรรณ
บริสุทธิ์ยิ่งนัก อินทรีย์ผ่องใส ใบหน้าสุกสกาวเหมือนผลตาลสุกที่หลุด
จากขั้วฉะนั้น. มหาอุบาสิกา กลับมาจากป่าตามบุตรสาวว่า พระพี่ชาย
มาแล้วหรือลูก. บุตรสาวนั้นจึงบอกความเป็นไปนั้นทั้งหมด. อุบาสิกา
รู้ว่า กิจแห่งบรรพชิตของบุตรเราถึงที่สุดแล้วในวันนี้ จึงกล่าวว่า แม่
พระพี่ชายของเจ้ายินดีไม่เบื่อบรรพชาในพระพุทธศาสนาแล้ว.

ก็เรื่องพระบิณฑบาตผิยเถระพึงทราบอย่างนี้. ได้ยินว่า บุรุษเจริญใจ
คนหนึ่งในบ้านมหากาม เลี้ยงชีวิตด้วยการขายฟัน. บุรุษนั้นได้ชื่อตาม
เหตุการณ์นั้นนั่นแล จึงมีชื่อว่า ทารุภัณฑ์กมมหาตีสสะ. วันหนึ่ง เขาพูด
กะภรรยาของเขาว่า ชื่อว่าความเป็นอยู่ของพวกเราเป็นอย่างไรกัน พระ
ศาสดาตรัสว่า ทลิตททานมีผลมาก แต่เราไม่อาจให้เป็นประจำได้ เรา
ถวายเป็นปิกขิกภัตแล้ว แม้สลากภัตอันเกิดขึ้นข้างหน้าเราก็จักถวายเป็นภรรยา
รับคำว่า ดีละนาย แล้วได้ถวายเป็นปิกขิกภัตตามมีตามได้ในวันรุ่งขึ้น. ก็
เวลานั้น เป็นเวลาที่พระภิกษุสงฆ์ไม่ขัดข้องด้วยเรื่องปัจจัยทั้งหลาย. ภิกษุ
หนุ่มและสามเณรทั้งหลายฉัน โภชนะล้วนประณีตรู้ว่า นี่เป็นอาหารไม่สู้ดี
ก็กระทำปิกขิกภัตของคนทั้งสองนั้นให้เป็นแต่สักว่ารับไว้เท่านั้น เมื่อคน

ทั้งสองนั้นเห็นอยู่นั้นแหละก็ทิ้งเสียแล้วก็ไป. ฝ่ายหญิงนั้นเห็นการกระทำนั้น จึงบอกแก่สามี. แต่ไม่ได้มีความเดือดร้อนใจว่า พระทั้งของที่เราถวาย. สามีของนางกล่าวว่า ก็พวกเราไม่อาจให้พระผู้เป็นเจ้าของได้โดยง่าย เพราะเป็นคนจน เราจักกระทำอย่างไรหนอแลจึงจักอาจเอาใจพระผู้เป็นเจ้าของได้. ที่นั่น ภรรยาของเขาบอกว่า นาย ท่านพูดว่าอะไรหรือ ธรรมดาคนซึ่งใจทั้งหลายมีบุตรก็มีอยู่มิใช่หรือ นิธิดาของท่าน. ท่านจงเอาธิดาคณีนี้นางเป็นประกันไว้ในตระกูลหนึ่ง เอาทรัพย์มาสัก ๒ กหาปณะ (๑ กหาปณะ=๔ บาท ของชาวมคธ) แล้วซื้อแม่โคนมมาตัวหนึ่ง เราจักถวายสลากภัตปรุงกับนมสดแก่พระผู้เป็นเจ้าของ เราอาจเอาใจของพระผู้เป็นเจ้าของเหล่านั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้. สามีรับคำว่า ได้ แล้วจึงกระทำอย่างนั้น. ด้วยบุญของคนทั้งสองนั้น แม่โคนมตัวนั้นให้น้ำนม ๓ มาณิกะในตอนเย็น (มาณิกะเป็นมาตราตวงของชาวมคธ) ในตอนเช้าให้นม ๓ มาณิกะ. คนทั้งสองทำนมสดที่ได้ในตอนเย็นให้เป็นนมเปรี้ยว ในวันรุ่งขึ้นจึงทำให้เป็นเนยใสจากเนยข้นที่ถือเอาจากนมส้นนั้น แล้วถวายสลากภัตปรุงด้วยนมสดพร้อมกับเนยใสนั้นแหละ จำเดิมแต่นั้น พระผู้มีบุญจึงจะได้สลากภัตในเรือนของเขา.

วันหนึ่ง สามีกล่าวกะภรรยาว่า พวกเราพ้นจากเรื่องที่น่าละอายก็เพราะมีลูกสาว ทั้งภัตตาหารในเรือนของเราแห่งเดียว เป็นของควรบริโภคนแก่พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย เธออย่าประมาทในวัตรอันดีงามนี้จนกว่าพี่จะมา พี่จะทำงานอะไรสักอย่างไถ่ตัวลูกสาว เขาไปยังประเทศหนึ่งทำงานหีบอ้อย โดยเวลา ๖ เดือนได้เงิน ๑๒ กหาปณะ คิดว่าเงินเท่านี้อาจจะไถ่ลูกสาวของเราได้ จึงเอาชายผ้าขดกหาปณะเหล่านั้น

ไว้ แล้วเดินทางด้วยตั้งใจว่าจักไปบ้าน.

ในสมัยนั้น พระปิณฑปาตยติสสเถระอยู่ในอัมพริมหวิหาร คิดว่าจักไปมหาวิหารไหว้พระเจดีย์ จึงออกจากที่อยู่ของตนไปยังบ้านมหาคามเดินไปทางนั้นเหมือนกัน อุบาสกนั้นเห็นพระเถระแต่ไกล คิดว่าเรามาผู้เดียว จักไปฟังธรรมกถาถกัณฑ์หนึ่ง พร้อมกันกับพระผู้เป็นเจ้าของบ้านนี้ เพราะผู้มีศิวหาได้ยากตลอดมาทุกเวลา จึงรีบไปทันพระเถระไหว้แล้วเดินไปด้วยกัน เมื่อเวลาฉันภัตตาหารใกล้เข้ามาจึงคิดว่า ห่อภัตตาหารไม่มีอยู่ในมือเรา และก็ถึงเวลาฉันภัตตาหารของพระผู้เป็นเจ้าของบ้านแล้ว ทั้งค่าใช้สอยนี้ก็ไม่มีอยู่ในมือเรา ในเวลาถึงประตูบ้านแห่งหนึ่ง เราจักถวายบิณฑบาตแก่พระผู้เป็นเจ้าของบ้าน.

เมื่อความคิดของเขาสักว่าพอเกิดขึ้นอย่างนี้ เท่านั้น คนผู้หนึ่งถือห่อภัตตาหารมาถึงที่นั่นพอดี อุบาสกเห็นคนผู้นั้นแล้ว กล่าวนิมนต์ว่า ท่านผู้เจริญ โปรดคอยหน่อยเถิด ๆ แล้วเข้าไปหาคนผู้นั้นกล่าวว่า บุรุษผู้เจริญ ฉันจะให้กหาปณะแก่ท่าน ท่านจงให้ห่อภัตตาหารแก่ฉัน บุรุษผู้นั้นคิดว่า ภัตตาหารแม้จะมีราคาแม้สักมาสกหนึ่งในเวลานี้ก็หามิได้ แต่อุบาสกนี้ ให้เรากหาปณะหนึ่ง เป็นครั้งแรกทีเดียว เหตุในเรื่องนี้จักมี ครั้นคิดแล้วจึงกล่าวว่า โดยกหาปณะหนึ่ง เราจะไม่ให้ อุบาสกกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงถือเอา ๒ กหาปณะ. จงถือเอา ๓ กหาปณะ โดยท่านเองนี้ประสงค์จะให้กหาปณะเหล่านั้นแม้ทั้งหมด บุรุษนอกนี้สำคัญว่า กหาปณะแม้อื่นของอุบาสกนั้นมีอยู่ (อีก) จึงกล่าวว่า เราไม่ให้ ครั้งนั้น อุบาสกนั้นกล่าวกะบุรุษนั้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้ากหาปณะแม้อื่นของเราพึงมีอยู่ไซ้ เราพึงให้กหาปณะแม้เหล่านั้น แต่เราจะถือเอาเพื่อ

ประโยชน์แก่ตนเองก็หามิได้เลย เรานิมนตฺพระผู้เป็นเจ้ารูปหนึ่งให้นั่งอยู่ที่
โคนไม้ต้นหนึ่งกุศลจักมีแก่ท่านด้วย ท่านจงให้ภักตอาหารนั้นแก่เราเถิด บรูษ
นั้นพูดว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเอาไปจงนำหยาปณะเหล่านั้น
มา ได้ถือเอาหยาปณะแล้วให้ห่อภักตอาหารไป อุบาสกถือภักตอาหารเข้าไป
หาพระเถระแล้วกล่าวว่า นำบาตรออกมาเถิด ท่านขอรับ พระเถระนำ
บาตรออกมา เมื่ออุบาสกถวายภักตอาหารเข้าไปได้ครั้งหนึ่ง ก็ปิดบาตรเสีย
อุบาสกกล่าวว่า มีส่วนเดียวเท่านั้น กระทบไม่อาจบริโภคจากส่วนเดียวนี้
ภักตอาหารนี้กระทบที่พยายามได้มา ก็เพื่อประโยชน์แก่ท่านเท่านั้น ขอท่าน
จงรับภักตอาหารนั้นเถิด เพื่ออนุเคราะห์กระทบ พระเถระคิดว่า มีเหตุ
จึงรับมาฉันทั้งหมด อุบาสกได้กรองน้ำดื่มด้วยเครื่องกรองน้ำแล้วถวาย
ต่อจากนั้น เมื่อพระเถระทำภักตกิจเสร็จแล้ว แม้ทั้งสองก็เดินทางไป
(ด้วยกัน).

พระเถระถามอุบาสกว่า เพราะเหตุไรท่านจึงไม่บริโภค อุบาสกนั้น
บอกเรื่องราวในการไปของคนที่ทั้งหมด พระเถระฟังความเป็นไปนั้นแล้ว
สลดใจ คิดว่า อุบาสกทำสิ่งที่ทำได้ยาก ก็เราบริโภคบิณฑบาตเห็นปาน
นี้ ควรเป็นผู้กตัญญูต่ออุบาสกนี้ เราได้เสนาสนะอันเป็นสัปปายะแล้ว
เมื่อผิวหนัง เนื้อ และเลือด แม้จะแห้งไปในเสนาสนะนั้น (ก็ตามที)
ยังไม่บรรลुพระอรหัต โดยนั่งขัดสมาธิอยู่นั้นแหละ จักไม่ลุกขึ้น พระเถระ
นั้นไปยังตีสสมหาวิหาร กระทำอาคันตุกวัตร (คือระเบียบปฏิบัติสำหรับ
ผู้จรมมา) แล้ว เข้าไปยังเสนาสนะที่ถึงแก่ตน ลาดเครื่องลาดแล้วนั่ง
บนเครื่องลาดนั้นกำหนดมูลกรรมฐานของตนนั่นเอง พระเถระนั้นไม่อาจ
จะทำแม้สักว่าโอภาสให้บังเกิดขึ้นในราตรีนั้น. จำเดิมแต่วันรุ่งขึ้น จึง

ตัดความกังวลในการเที่ยวศึกษาจารเสีย ก็เห็นแจ้งกรรมฐานนั้นนั่นแหละ ทั้งอนุโลมและปฏิโลม พระเถระเห็นแจ้งอยู่โดยอุบายนั้น ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาในอรุณที่ ๗ แล้วคิดว่า สรีระเมื่อยล้าเหลือเกิน ชีวิตของเราจักดำเนินไปได้นานไหมหนอ ครั้งนั้น พระเถระกำหนดได้แน่นอนว่า สรีระนั้นจะไม่ดำเนินไป จึงถือบาตรและจีวรไปยังท่ามกลางวิหาร ตีกลองให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกัน.

พระสังฆเถระถามว่า ใครให้ภิกษุสงฆ์ประชุม. พระเถระตอบว่า กระผมขอรับ. พระสังฆเถระถามว่า เพื่ออะไร ท่านสัตบุรุษ. พระเถระตอบว่า กรรมอื่นไม่มีดอกขอรับ แต่ว่าท่านผู้มีความสงสัยในมรรคหรือผลท่านผู้นั้นจงถามกระผมเถิด. พระสังฆเถระถามว่า ท่านสัตบุรุษ ภิกษุทั้งหลายเช่นท่าน ย่อมไม่กล่าวคุณที่ไม่มีมีอยู่ ความสงสัยในมรรคหรือผลนี้ไม่มีแก่พวกเรา. ก็อะไรเป็นเหตุให้เกิดความสังเวชแก่ท่าน. ท่านทำอะไรให้เป็นปัจจัย พระอรหัตนี้จึงบังเกิดขึ้น. พระเถระตอบว่า ท่านขอรับ ในวัถลียวิถีในบ้านมหาคามนี้ มีอุบาสกชื่อทวารุณทกมหาติสสะ จำนองธิดาของตนไว้ภายนอกแล้วเอาทรัพย์มา ๑๒ กหาปณะ ชื่อแม่โคนมมาตัวหนึ่ง เริ่มตั้งสลากภัตนมสดแก่พระสงฆ์. เขาคิดว่า เราจักไถ่ธิดา จึงทำการรับจ้างอยู่ในโรงหีบอ้อยถึง ๖ เดือน ได้ทรัพย์ ๑๒ กหาปณะ แล้วจึงเดินไปบ้านของตนด้วยหวังใจว่า จักไถ่ธิดา เห็นกระผมในระหว่างทาง ในเวลาศึกษาจารได้ให้กหาปณะนั้นแม่ทั้งหมด แล้วถือเอาห่อภัตดาหารมาถวายกระผมทั้งหมด. กระผมฉันบิณฑบาตนั้นแล้วมาที่นี่ ได้เสนาสนะอันเป็นสัปปายะแล้วคิดว่า เราจักกระทำความยำเกรงต่อบิณฑบาตดังนี้ จึงได้ทำคุณวิเศษให้เกิดขึ้นขอรับ. บริษัท ๔ ผู้ประชุมกันอยู่ที่นั่น

ได้ให้สาธุการแก่พระเถระ. ชื่อว่าผู้สามารถเพื่อดำรงตามภาวะของตน ไม่มีเลย. พระเถระนั่งพูดอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ กำลังพูดอยู่นั้นแล อธิษฐานว่า กุฎาคาร (คือเรือนมียอด) ของเราจงเคลื่อนไป ในเวลาที่ทารุกัณทกมหาตีสสะเอามือถูกต้องเท่านั้น ดังนี้แล้ว ปรีนิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ.

พระเจ้ากاکวัณตีสสมหาราชทรงสดับว่า พระเถระรูปหนึ่งปรีนิพพาน จึงเสด็จไปยังวิหารทรงทำสักการะสัมนานแล้ว ตรัสสั่งให้เตรียมกุฎาคารแล้วยกพระเถระขึ้นใส่ในกุฎาคารนั้น ทรงดำริว่า เราจักไปที่เชิงตะกอนเดี๋ยวนี้ จึงทรงยกกุฎาคาร ก็ไม่อาจให้เคลื่อนที่ได้ พระราชารับสั่งถามภิกษุสงฆ์ว่า ท่านผู้เจริญ คำพูดอะไรที่พระเถระกล่าวไว้มีอยู่หรือ. ภิกษุทั้งหลายจึงทูลเรื่องราวที่พระเถระกล่าวไว้. พระราชารับสั่งให้เรียกอุบาสกนั้นมาแล้วตรัสถามว่า ในที่สุด ๗ วันจากวันนี้ไป เธอถวายห่อภัตตาหารแก่ภิกษุไร ๆ ผู้เดินทางหรือ. อุบาสกทูลว่า ถวายพระเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทพ. พระราชตรัสถามว่า เธอถวายทำนองไหน. อุบาสกนั้นจึงกราบทูลเหตุการณ์นั้นทั้งหมด. ลำดับนั้น พระราชจึงทรงส่งอุบาสกนั้นไป ณ ที่ตั้งกุฎาคารของพระเถระด้วย พระดำรัสว่า เธอจงไปจรรู้พระเถระนั้นว่าเป็นรูปนั้นหรือรูปอื่น. อุบาสกนั้นไปแล้วเลิกมานั่งเห็นหน้าพระเถระก็จำได้ เอามือทั้งสองทาบหัวใจไปยังสำนักของพระราชากราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ เป็นพระผู้เป็นเจ้าของข้าพระองค์. ลำดับนั้น พระราชารับสั่งให้พระราชทานเครื่องประดับชุดใหญ่แก่อุบาสกนั้น. ตรัสกะอุบาสกผู้ประดับเสร็จแล้วว่า ท่านมหาตีสสะผู้พี่ชาย ท่านจงไปไหว้พระผู้เป็นเจ้าของเราแล้วจึงยกกุฎาคารขึ้น. อุบาสกรับพระดำรัสว่า ขอ

รับใส่เกล้า ข้าแต่สมมติเทพ แล้วไปไหว้ทำพระเถระ เอามือทั้งสองยก
ขึ้นทูนไว้เหนือกระหม่อมของตน. ขณะนั้นเอง ภูฏาคารลอยไปทางอากาศ
ประดิษฐานอยู่ ณ ข้างบนของเชิงตะกอน. ในกาลนั้น เปลวไฟลุกขึ้น
เองจากมุมแม่ทั้ง ๔ ของเชิงตะกอน.

วิริยสัมโพชฌงค์ ย่อมเกิด แม้แก่ผู้พิจารณาถึงมรดกความเป็น
ทายาทเป็นใหญ่อย่างนี้ว่า ก็ทรัพย์มรดกคืออริยทรัพย์ ๘ ของพระศาสดา
นั้น เป็นของใหญ่ ทรัพย์มรดกนั้นอันคนผู้เกียจคร้านไม่อาจรับ เหมือน
อย่างว่า บิดามารดาข่มกีดกันบุตรผู้ประพฤติดีไว้ภายนอกว่า ผู้นี้ไม่เป็น
บุตรของเรา เมื่อบิดามารดาล่วงลับไป เขาย่อมไม่ได้ทรัพย์มรดก ฉนั้นใด
แม้คนเกียจคร้านก็ฉนั้นนั้น ย่อมไม่ได้มรดกคืออริยทรัพย์นี้ ผู้ปรารภความ
เพียรเท่านั้นจึงจะได้ ดังนี้.

วิริยสัมโพชฌงค์ ย่อมเกิด แม้แก่ผู้พิจารณาถึงความที่พระศาสดา
เป็นใหญ่อย่างนี้ว่า ก็พระศาสดาของท่าน (ยัง) ใหญ่แล เพราะในเวลา
ที่พระศาสดาของท่านถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมารดาที่ดี ในการ
เสด็จออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ที่ดี ในการตรัสรู้สัมโพธิญาณอันยิ่งใหญ่ที่ดี ใน
การประกาศพระธรรมจักร ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เสด็จลงจากเทวโลก
และทรงปลงอายุสังขารที่ดี ในกาลดับขันธุ์ ปรินิพพานที่ดี หมิ่นโลกธาตุ
หวั่นไหวแล้ว ความที่ท่านบวชในศาสนาของพระศาสดาเห็นปานนั้นแล้ว
เป็นผู้เกียจคร้านไม่สมควรเลย.

วิริยสัมโพชฌงค์ ย่อมเกิด แม้แก่ผู้พิจารณาถึงความที่ชาติเป็น
ใหญ่อย่างนี้ว่า. แม้ว่าโดยชาติ บัดนี้ ท่านก็เป็นผู้มีชาติไม่ต่ำทราม ท่าน
เป็นผู้เกิดในวงศ์ของพระเจ้าโอกกากราชอันสืบมาจากเชื้อสายของพระเจ้า

มหาสมมตราชอันไม่ปะปน (กับวงศ์อื่น) เป็นหลานของพระเจ้าสุทโธทนะ-
มหาราช ของพระนางมายาเทวี เป็นน้องชายของพระราหุลภักทะ ชื่อว่า
ท่านเป็นบุตรของพระชินเจ้าเห็นปานนี้ เป็นผู้เกียจคร้านอยู่ ไม่ควรเลย.

วิริยสัมโพชฌงค์ ย่อมเกิด แม้แก่ผู้พิจารณาถึงความที่เพื่อน
พรหมจรรย์เป็นใหญ่อย่างนี้ว่า พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะกับพระ-
อสีติมหาสาวก ย่อมแหงตลอดโลกุตรธรรม ๘ ด้วยความเพียร ท่าน
จงดำเนินตามทางของเพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์เหล่านั้น ดังนี้.

วิริยสัมโพชฌงค์ ย่อมเกิด แม้แก่ผู้เว้นบุคคลเกียจคร้านผู้สละความ
เพียรทางกายและทางจิต เช่นกับงูเหลือมกินเต็มท้องแล้วก็หยุด (ไม่เลื้อย
ไปไหน) แม้แก่ผู้เสพบุคคลผู้มีจิตมั่นคง ปรารถนาคความเพียร แม้แก่บุคคล
ผู้มีจิตโน้มโน้ม โอนไปเพื่อยังความเพียรให้เกิดขึ้นในการยืนและการนั่ง
เป็นต้น. เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญกรรมฐาน ทำวิริยสัมโพชฌงค์
ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๑๑ ประการเหล่านี้แล้ว ทำวิริยสัมโพชฌงค์นั้นนั้นแล
ให้เป็นธุระ เริ่มตั้งความยึดมั่นไว้ ย่อมถือเอาพระอรหัตได้โดยลำดับ.
กุลบุตรนั้น ชื่อว่าเจริญวิริยสัมโพชฌงค์จนกระทั่งถึงอรหัตมรรค. เมื่อ
บรรลุผลแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้เจริญแล้วแล.

ธรรม ๑๑ ประการย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งปีติสัมโพชฌงค์.
คือ พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ๑ ธรรมานุสสติ ระลึกถึง
คุณของพระธรรม ๑ สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ ๑ สีลานุสสติ
ระลึกถึงคุณของศีล จาคานุสสติ ระลึกถึงการบริจาค ๑ ทเวदानุสสติ
ระลึกถึงคุณอันทำบุคคลให้ทเวดา ๑ อุปमानุสสติ ระลึกถึงความ
เข้าไปสงบ (คือพระนิพพาน) ๑ เว้นคนผู้เศร้าหมอง ๑ เสพคนผู้

เรียบร้อย ๑ พิจารณาพระสูตรอันนำเลื่อมใส ๑ ความเป็นผู้มีจิตน้อมไป
ในปีติสัมโพชฌงค์นั้น ๑.

ก็แม่เมื่อบุคคลระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ปีติสัมโพชฌงค์ ย่อม
เกิดแผ่ซ่านไปตลอดร่างกายทั้งสิ้น จนกระทั่งถึงอุปจารสมาธิ. ปีติสัมโพช-
ฌงค์ ย่อมเกิด แม่แก่บุคคลผู้ระลึกถึงคุณของพระธรรมและพระสงฆ์ แม่แก่
บรรพชิตผู้พิจารณาจตุปาริสุทธิศีล รักษาไม่ให้ขาดมาตลอดกาลนาน แม่
แก่ฤหัสถ์ผู้พิจารณาศีล ๑๐ ศีล ๕ แม่แก่บุคคลผู้ถวายโภชนะอันประณีต
แก่เพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ในยามมีภัยอันเกิดแต่การที่ภิกษาหาได้ยาก
เป็นต้นแล้ว พิจารณาถึงการบริจาคว่า เราได้ให้ทานชื่ออย่างนี้แล้ว
เป็นต้น แม่แก่ฤหัสถ์ผู้พิจารณาถึงทานที่ให้แล้ว แก่ท่านผู้มีศีลทั้งหลาย
เห็นปานนี้ แม่แก่ผู้พิจารณาถึงคุณทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ผู้ประกอบไว้ซึ่ง
คุณเครื่องเป็นเทวดาเห็นปานนั้นว่ามีอยู่ในตน แม่แก่ผู้พิจารณาถึงกิเลส
ทั้งหลายที่ข่มไว้ด้วยการเข้าสมาบัติว่า ไม่พึงชานมาตั้ง ๖๐ ปีบ้าง ๘๐
ปีบ้าง แม่แก่ผู้เว้นบุคคลเศร้าหมองเช่นกับรูปนหลังลา เพราะไม่มี
ความรักด้วยอำนาจความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เป็นต้น เพราะความ
เป็นผู้เศร้าหมอง อันบังถึงกิริยาที่ไม่เคารพ ในการเห็นพระเจดีย์ เห็นต้น
โพธิ์ และเห็นพระเถระ แม่แก่ผู้เสพบุคคลผู้เรียบร้อย มีจิตอ่อนโยน
มากด้วยความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เป็นต้น แม่แก่ผู้พิจารณาพระสูตร
อันนำเลื่อมใสแสดงคุณของพระรัตนตรัย แม่แก่ผู้มีจิตน้อมน้อมโอนไป
เพื่อยังปีติให้เกิดขึ้นในการยืนและการนั่ง เป็นต้น. เพราะเหตุนี้ กุลบุตร
ผู้เริ่มบำเพ็ญกรรมฐาน ยังปีติสัมโพชฌงค์ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๑๑ ประการ
นี้แล้ว ทำปีติสัมโพชฌงค์นั้นนั่นแหละให้เป็นฐานะ เริ่มตั้งความยึดมั่นไว้

ย่อมถือเอาพระอรหัตได้โดยลำดับ. กุลบุตรนั้น ชื่อว่าเจริญ ปิติสัมโพชฌงค์ จนกระทั่งถึงอรหัตมรรค. เมื่อบรรลุผลแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้เจริญปิติสัมโพชฌงค์แล้ว.

ธรรม ๗ ประการ คือ เสพโภชนะอันประณีต ๑ เสพฤดูอันสบาย ๑ เสพอิริยาบถอันสบาย ๑ ประกอบคนเป็นกลาง ๑ เว้นบุคคลผู้มีกายไม่สงบ ๑ เสพบุคคลผู้มีกายสงบ ๑ น้อมจิตไปในปัสสัทธิสัมโพชฌงค์นั้น ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดปัสสัทธิสัมโพชฌงค์.

ก็ความสงบ ย่อมเกิด แม้แก่ผู้บริโภคะโภชนะอันเป็นสัปปายะ ประณีตงดงาม แม้แก่ผู้เสพฤดูในฤดูหนาวและร้อนและอิริยาบถมียืนเป็นต้นอันเป็นสัปปายะ. ก็บุคคลใดมีชาติเป็นมหาบุรุษ เป็นผู้อดทนได้ในฤดู (หนาว-ร้อน) และอิริยาบถทั้งปวง คำนี้ ท่านกล่าวโดยหมายเอาบุคคลนั้นก็หามิได้. ความสงบย่อมเกิดแก่บุคคลผู้เสพฤดูและอิริยาบถอันเป็นสภาคกัน. การพิจารณาความเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน ทั้งของตนและของผู้อื่น เรียกว่าการประกอบตนเป็นกลาง ความสงบย่อมเกิดด้วยการประกอบคนเป็นกลางดังกล่าวมานี้. ความสงบ ย่อมเกิด แม้แก่ผู้เว้นบุคคลผู้มีกายไม่สงบ ผู้ที่ขยิบขยิบย่นสัตว์อื่นด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นเห็นปานนั้น แม้แก่ผู้เสพบุคคลผู้มีกายสงบ ส้ารวมมือและเท้า แม้แก่ผู้มีจิตน้อม โน้ม โอนไปเพื่อต้องการทำความสงบให้เกิดขึ้นในการยืนและการนั่งเป็นต้น. เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญกรรมฐานยังปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๗ ประการนี้ กระทำปัสสัทธิสัมโพชฌงค์นั้นให้เป็นฐานะ เริ่มตั้งความยึดมั่นไว้ ย่อมถือเอาพระอรหัตได้โดยลำดับ. กุลบุตรนั้น ชื่อว่าย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์จนถึงพระอรหัตมรรค เมื่อบรรลุ

ผลแล้ว ย่อมชื่อว่าเจริญปีสัสทธิสัมโพชฌงค์ไว้แล้ว.

ธรรม ๑๑ ประการ คือ ทำวัตถุให้สละสลวย ๑ ทำอินทรีย์ให้ดำเนินไปสม่ำเสมอ ๑ ความฉลาดในนิमित ๑ ประคองจิตในสมัย (ควรประคอง) ๑ ข่มจิตในสมัย (ควรข่ม) ๑ การทำ (จิต) ให้ร่าเริงในสมัย (ควรให้ร่าเริง) ๑ การเพ่งดูจิตในสมัย (ควรเพ่งดู) ๑ การเว้นบุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ๑ เสพบุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น ๑ พิจารณาฉานและวิโมกข์ ๑ ความเป็นผู้มีจิตนุ่มไปในสมาธิสัมโพชฌงค์นั้น ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสมาธิสัมโพชฌงค์.

บรรดาธรรมเหล่านั้น การทำวัตถุให้สละแล้ว และการทำอินทรีย์ให้ดำเนินไปสม่ำเสมอ พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้ว. ความฉลาดในการเรียนกถินนิमित ชื่อว่าฉลาดในนิमित. บทว่า สมเย จิตตตสฺส ปกฺกณฺหนตา ความว่า ในสมัยใด จิตหดหู่ด้วยย่อหย่อนความเพียรเป็นต้น ในสมัยนั้น ประคองจิตไว้ด้วยการทำธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ และปีติสัมโพชฌงค์ให้เกิดขึ้น. บทว่า สมเย จิตตตสฺส นิกฺกณฺหนตา ความว่า ในสมัยใด จิตฟุ้งซ่านด้วยปรารถนาความเพียรเป็นต้นเกินไป ในสมัยนั้น ข่มจิตไว้ด้วยการทำปีสัสทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ให้เกิดขึ้น. บทว่า สมเย สมฺปหฺสฺนตา ความว่า ในสมัยใด จิตไม่เข้มแข็งเพราะประกอบปัญญาน้อยไป. หรือเพราะไม่ได้สุขอันสงบ ในสมัยนั้น ยังจิตให้ตั้งเวชด้วยการพิจารณาสังเวควัตถุ ๘ ประการ. ชื่อว่าสังเวควัตถุ ๘ ประการ คือ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ความเป็น ๔ ทุกข์ในอบาย เป็นที่ ๕ ทุกข์มีวิภูฏะเป็นมูลในอดีต เป็นที่ ๖ ทุกข์มีการแสวงหาอาหารเป็นมูลในปัจจุบัน เป็นที่ ๗ ทุกข์มี

วิภูฏะเป็นมูลในอนาคต เป็นที่ ๘. การยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นด้วยการระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย นี้เรียกว่า ความทำจิตให้ร่าเริงในสมัย. ชื่อว่าความเพ่งคูจิตในสมัย ได้แก่ในคราวที่จิตอาศัยการปฏิบัติชอบ เป็นจิตไม่ห่อหุ้ม ไม่ฟุ้งซ่าน มีความเข้มแข็ง ดำเนินไปตามสมถวิถีสั่ง เป็นไปอย่างสม่ำเสมอในอารมณ์นั้น กุลบุตรไม่ต้องขวนขวายในการประคอง ช่มและทำให้ร่าเริง เหมือนสารถิ ไม่ต้องขวนขวายในเมื่อมัววิ่งไปเรื่อย นี้เรียกว่า ความเพ่งคูจิตในสมัย. ชื่อว่าการเว้นบุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ได้แก่เว้นให้ห่างไกลบุคคลผู้มีจิตฟุ้งซ่าน ผู้ยังไม่บรรลุนิพพานสมาธิหรืออัปปนาสมาธิ. ชื่อว่าเสพบุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น ได้แก่เสพ คือคบ เข้าไปนั่งใกล้บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ. ชื่อว่าความเป็นผู้มีจิตน้อมไปในสมาธิสัมโพชฌงค์นั้น ได้แก่ความเป็นผู้มีจิตน้อมโน้มโอนไปเพื่อให้สมาธิเกิดขึ้นในการยืนและการนั่งเป็นต้น. ก็เมื่อปฏิบัติอยู่อย่างนี้แหละ สมาธิสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดขึ้น. เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญกรรมฐาน ยังสมาธิสัมโพชฌงค์ให้เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๑๑ ประการเหล่านี้ การทำสมาธิสัมโพชฌงค์นั้นเท่านั้นให้เป็นฐานะ เริ่มตั้งความยึดมั่นไว้ ย่อมถือเอาพระอรหัตได้โดยลำดับ. กุลบุตรนั้น ชื่อว่าบำเพ็ญสมาธิสัมโพชฌงค์จนกระทั่งถึงอรหัตมรรค เมื่อบรรลุนิพพานแล้ว ย่อมชื่อว่าเป็นผู้ได้เจริญสมาธิสัมโพชฌงค์แล้ว.

ธรรม ๕ ประการ คือ ความเป็นกลางในสัตว์ ๑ ความเป็นกลางในสังขาร ๑ ความเว้นบุคคลผู้ยึดถือสัตว์และสังขาร (ว่าเป็นของตน) ๑ เสพบุคคลผู้วางตนเป็นกลางในสัตว์และสังขาร ๑ ความเป็นผู้มี

จิตน้อมไปในอุเบกขาสัมโพชฌงค์นั้น ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์.

ในธรรม ๕ ประการนั้น บุคคลย่อมยังความเป็นกลางในสัตว์ให้เกิดขึ้นด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ ด้วยการพิจารณาความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตนอย่างนี้ว่า ท่านมาด้วยกรรมของตน จักไปด้วยกรรมของตน แม้สัตว์นี้จักไปด้วยกรรมของตนเหมือนกัน ท่านจะยึดถือใครว่าเป็นของตน ดังนี้ และด้วยการพิจารณาถึงความไม่มีสัตว์อย่างนี้ว่า โดยปรมาตตสัตว์ไม่มี ท่านนั้นจะยึดถือใครว่าเป็นของตน ดังนี้. บุคคลย่อมยังความเป็นกลางในสังขารให้เกิดขึ้นด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ ด้วยการพิจารณาถึงความไม่มีเจ้าของอย่างนี้ว่า จีวรนี้ เข้าถึงความวิการ (ผันแปร) แห่งสีและความเก่าไปโดยลำดับ เป็นท่อนผ้าสำหรับเช็ดเท้า จักต้องเอาปลายไม้เท้าเช็ดทิ้งไป ก็ถ้าจีวรนั้นพึงมีเจ้าของ เขาจะต้องไม่ให้มันฉิบหายไปอย่างนี้ และด้วยการพิจารณาเป็นของชั่วคราวอย่างนี้ว่า จีวรนี้เป็นของชั่วคราว ไม่คงทน ดังนี้. แม้ในบาตรเป็นต้น ก็พึงประกอบความเหมือนดังในจีวรนั้นแล.

ในบทว่า สตุตตฺตฺสฺขารเกลาณนฺปฺคฺคฺลปฺริวฺชฺชนตา นี้ พึงทราบวินิจฉัยต่อไปนี้. บุคคลใดเป็นคฤหัสถ์ ยึดถือบุตรและธิดาเป็นต้นของตนว่าเป็นของเรา หรือเป็นบรรพชิต ยึดถืออันเตวาสิกผู้ร่วมอุปัชฌาย์กันเป็นต้นว่าเป็นของเรา กระทบการปลงผม โกนหนวด เย็บจีวร ซักจีวร และระบมบาตรเป็นต้น แก่อันเตวาสิกเหล่านั้นด้วยมือของตนเอง เมื่อไม่เห็นแม้สักกรูหนึ่ง ก็มองหาไปรอบ ๆ ว่า สามเณรโน้นไปไหน ภิกษุหนุ่มโน้นไปไหน ดังนี้ เหมือนเนื้อดินเหนียวมองทางโน้นทางนี้อยู่

ฉะนั้น แม่ผู้อื่นขอไปเพื่อประโยชน์แก่การปลงผมเป็นต้นว่า ขอท่าน
จงส่งท่านรูปโน้นไปสักครู่ก่อนเถิด ก็ไม่ให้โดยพูดบายเบี่ยงว่า แม่พวก
เราก็งี้ไม่ให้ท่านรูปนั้นทำการงานของตน พวกท่านพาเธอไปจักลำบาก
นี้ชื่อว่า ยึดถือสัตว์เป็นของตน. ส่วนบุคคลใดยึดถือจิวร บาตร ภาชนะ
และไม้เท้าเป็นต้นว่าเป็นของเรา แมื่คนอื่นจะเอามือลูบคลำก็ไม่ (ยอม)
ให้ (ทำ) เขายืมชั่วคราวก็พูดว่า แม่เราเป็นเจ้าของสิ่งนี้ก็ยังไม่ใช้เอง
เราจะให้พวกท่านได้อย่างไร นี้ชื่อว่า ยึดถือสังขารว่าเป็นของตน.

ส่วนบุคคลใดวางตนเป็นกลาง เป็นผู้วางเฉยในวัตถุแม่ทั้งสองเหล่า
นั้น บุคคลนี้ชื่อว่า วางตนเป็นกลางในสัตว์และสังขาร. อุเบกขา-
สัมโพชฌงค์นี้ย่อมเกิดขึ้น แมื่แก่ผู้เว้นห่างไกลบุคคลผู้ยึดถือสัตว์และสังขาร
เห็นปานนี้ แมื่แก่ผู้เสพบุคคลผู้วางตนเป็นกลางในสัตว์และสังขาร แมื่แก่
ผู้มีจิตน้อมโน้มโอบไปเพื่อให้อุเบกขาสัมโพชฌงค์นั้นเกิดขึ้นในการยืนและ
การนั่งเป็นต้น ด้วยประการดังนี้. เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญ
กรรมฐานทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์ให้เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๕ ประการเหล่านี้
กระทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์นั้นนั่นแหละให้เป็นฐานะ เริ่มตั้งความยึดมั่นไว้
ย่อมถือเอาพระอรหัตได้โดยลำดับ. กุลบุตรนั้น ชื่อว่าเจริญอุเบกขา-
สัมโพชฌงค์จนถึงอรหัตมรรค เมื่อบรรลุผลแล้ว ย่อมชื่อว่าได้เจริญแล้ว.
สัมโพชฌงค์๘เหล่านี้ ตรัสกละกันทั้งโลกิยะและโลกุตระ ด้วยประการดังนี้.

บทว่า สัมมาทิฐิ ภาเวติ ความว่า ย่อมพอกพูน คือเพิ่มขึ้น
ซึ่งสัมมาทิฐิอันเป็นเบื้องต้นของมรรคมีองค์ ๘. แมื่ในบทที่เหลือก็มี
นัยนี้นั่นแล. ก็ในข้อที่ว่าด้วยมรรคมีองค์ ๘ นี้ สัมมาทิฐิ มีความ
เห็นชอบเป็นลักษณะ. สัมมาสังกัปปะ มีความยกขึ้นซึ่งจิตโดยชอบเป็น

ลักษณะ. สัมมาวาจา มีความกำหนดถือเอาชอบเป็นลักษณะ. สัมมา-
กัมมันตะ มีการตั้งขึ้นซึ่งการงานโดยชอบเป็นลักษณะ. สัมมาอาชีพะ
มีความทำอาชีพให้บริสุทธิ์โดยชอบเป็นลักษณะ. สัมมาวายามะ. มีความ
ระครองไว้ชอบเป็นลักษณะ. สัมมาสติ มีความปรากฏขึ้นชอบเป็น
ลักษณะ. สัมมาสมาธิ มีความตั้งใจชอบเป็นลักษณะ.

ในมรรคมีองค์ ๘ นั้น มรรคหนึ่ง ๆ มีกิจ ๓ อย่าง คือ ก่อนอื่น
สัมมาทิฐิ ละมิจฉาทิฐิพร้อมกับกิเลสที่เป็นข้าศึกของตนแม้อย่างอื่น ๆ
กระทำนิโรธให้เป็นอารมณ์ เห็นสัมปยุตธรรม เพราะไม่หลง ด้วยอำนาจ
การกำจัดโมหะที่ปกปิดสัมมาทิฐินั้น. แม้สัมมาสังกัปปะเป็นต้นก็เหมือน
กัน ละมิจฉาสังกัปปะเป็นต้น และทำนิโรธให้เป็นอารมณ์.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในมรรคนี้ สัมมาสังกัปปะ ดำริถึงสหชาตธรรม
สัมมาวาจา กำหนดถือเอาชอบ สัมมากัมมันตะ ตั้งขึ้นซึ่งการงานชอบ
สัมมาอาชีพะ ทำอาชีพให้บริสุทธิ์โดยชอบ สัมมาวายามะ ระครองไว้ชอบ
สัมมาสติ ปรากฏขึ้นชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ.

อีกประการหนึ่ง ธรรมดาว่าสัมมาทิฐินี้ในเบื้องต้นมีขณะต่างกัน
มีอารมณ์ต่างกัน (แต่) ในเวลาเป็นมรรค มีขณะเดียวกัน มีอารมณ์
เดียวกัน. แต่เมื่อว่าโดยกิจได้ชื่อ ๔ ชื่อมีว่า ทุกฺขเณณํ ดังนี้เป็นต้น.
แม้สัมมาสังกัปปะเป็นต้น ก็มีขณะต่างกัน มีอารมณ์ต่างกันในเบื้องต้น
แต่ในเวลาเป็นมรรค มีขณะเดียวกัน มีอารมณ์เดียวกัน. ในมรรคเหล่านั้น
สัมมาสังกัปปะ เมื่อว่าโดยกิจ ได้ชื่อ ๓ ชื่อมีว่า เนกขัมมสังกัปปะ
ดังนี้เป็นต้น. องค์มรรค ๓ แม้มีสัมมาวาจาเป็นต้น ในเบื้องต้น มีขณะ
ต่างกัน มีอารมณ์ต่างกัน คือ เป็นวิริตบั้ง เป็นเจตนาบั้ง แต่ใน

ขณะมรรคเป็นวิบัติเท่านั้น. แม้องค์มรรคทั้งสองนี้ คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ เมื่อว่าโดยกิจ ได้ชื่อ ๔ ชื่อ ด้วยอำนาจสัมมัตตปธาน ๔ และ สติปัญญา ๔. ด้วยสัมมาสมาธิ คงเป็นสัมมาสมาธิอย่างเดียว ทั้งใน เบื้องต้น ทั้งในขณะมรรค.

ในธรรม ๘ ประการนี้ ดังพรรณนามาจะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงสัมมาทิฏฐีก่อน เพราะเป็นอุปการะแก่พระโยคีผู้ปฏิบัติเพื่อ บรรลุพระนิพพาน. ก็สัมมาทิฏฐินี้เป็นไปโดยชื่อว่า **ปญญาปชโชโต ปญญาสตถุ** (ปัญญาเป็นแสงสว่าง ปัญญาเพียงดังศัสตรา) ดังนี้. เพราะเหตุนั้น พระโยคาวจรกำจัดมืดคืออวิชชา ด้วยสัมมาทิฏฐิ คือ วิปัสสนาญาณนี้ในเบื้องต้น ฆ่าโจรคือกิเลสเสีย ย่อมบรรลุพระนิพพาน โดยความเกษม. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่

นิพพานาธิคมา ย ปฏิปนฺนสฺส โยคิโน

พหุการตฺตา ปรมํ สฺมมาทิฏฺฐ เตสิตา.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงสัมมาทิฏฐิ

ก่อน เพราะเป็นธรรมมีอุปการะมากแก่พระ-

โยคีผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุพระนิพพาน.

ก็สัมมาสังกัปปะมีอุปการะมากแก่สัมมาทิฏฐินั้น เพราะฉะนั้น จึง ตรัสไว้ในลำดับแห่งสัมมาทิฏฐินั้น. เหมือนอย่างว่า เหาญญิกใช้มือพลิก ไปพลิกมา ตาคูเหริยญญาปณฺญ์ ย่อมรู้ว่า อันนี้ปลอม อันนี้ดี ฉันทใด แม้พระโยคาวจรก็ฉันทนั้น ในเบื้องต้น ใช้วิตกตริกไปตริกมา ใช้วิปัสสนา- ปัญญาตรวจดู ย่อมรู้ว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกามาวจร ธรรมเหล่านี้เป็น

รูปาวจรเป็นต้น. ก็หรือว่าช่างถาก เอาขวานถากไม้ใหญ่ที่บุรุษจับปลาย คอยพลิกให้ ย่อมนำไปใช้งานได้ ฉนั้นใด พระโยคาวจรพิจารณาธรรม ที่วิตกคอยตริกให้ด้วยปัญญา โดยนัยมีอาทิว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกามาวจร ธรรมเหล่านี้เป็นรูปาวจร ย่อมนำเข้าไปใช้งานได้ ฉนั้นนั่น เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า ก็สัมมาสังกัปปะมีอุปการะมากแก่สัมมาทิฏฐินั้น เพราะ ฉะนั้น จึงตรัสไว้ในลำดับแห่งสัมมาทิฏฐินั้น ดังนี้.

สัมมาสังกัปปะนี้นั้น มีอุปการะแก่สัมมาวาจา เหมือนดังมีอุปการะ แก่สัมมาทิฏฐิฉะนั้น สมดังที่ตรัสไว้ว่า คุณก่อนคบดี บุคคลตริกแล้ว พิจารณาแล้วในเบื้องต้นก่อนแล จึงเปล่งวาจา เพราะฉะนั้น พระองค์ จึงตรัสสัมมาวาจาไว้ในลำดับแห่งสัมมาสังกัปปะนั้น.

ก็เพราะเหตุที่คนจะต้องจัดแจงด้วยวาจาก่อนว่า เราจะกระทำสิ่งนี้ และสิ่งนี้ ดังนี้แล้ว จึงประกอบการทำงานในโลก เพราะฉะนั้น จึงตรัส สัมมากัมมันตะไว้ในลำดับสัมมาวาจา เพราะวามีอุปการะแก่การทำงาน. ก็เพราะเหตุที่ศีลมีอาชีวะเป็นที่ ๘ ย่อมบริบูรณ์แก่ผู้ละวจีทุจริต ๔ และ กายทุจริต ๓ แล้วทำวจีสุจริตและกายสุจริตทั้งสองให้บริบูรณ์ ไม่ บริบูรณ์สำหรับคนนอกนี้ เพราะฉะนั้น จึงตรัสสัมมาอาชีวะไว้ในลำดับ แห่งสัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะทั้งสองนั้น.

เพื่อแสดงว่า ถ้าบุคคลผู้มีอาชีวะบริสุทธิ์อย่างนี้ กระทำความปลาบ ปลื้มด้วยเหตุเพียงเท่านั้นว่า อาชีพของเราบริสุทธิ์ แล้วเป็นผู้ประมาท เหมือนดังหลับอยู่ ไม่ควร โดยที่แท้ ควรต้องปรารภความเพียรนี้ทุก ๆ อิริยาบถ จึงตรัสสัมมาวายามะไว้ในลำดับแห่งสัมมาอาชีวะนั้น. ต่อแต่นั้น เพื่อจะแสดงว่า แม้ปรารภความเพียรแล้ว ก็ควรการทำสติให้ตั้งมั่นใน

วัตถุทั้ง ๔ มีกายเป็นต้น จึงทรงแสดงสัมมาสติไว้ในลำดับแห่งสัมมาวายามะ.

ก็เพราะเหตุที่สติตั้งมั่นอย่างนี้แล้ว ใสใจได้ดีถึงคิธรรมทั้งหลายที่มีอุปการะและไม่มีอุปการะแก่สมาธิ ย่อมสามารถทำจิตให้แน่วแน่ในเอกัคคตารมณ์ เพราะฉะนั้น จึงทราบทั่วว่า ทรงแสดงสัมมาสมาธิไว้ในลำดับแห่งสัมมาสติแล. ดังนั้น จึงตรัสมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ แม้นี้คละกันทั้งโลกียะและโลกุตระ.

ในบทว่า **อหฺมตฺตํ รูปสญฺญิ** ดังนี้เป็นต้น ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มี ความเข้าใจรูปภายใน ด้วยอำนาจบริกรรมรูปภายใน. ก็เมื่อกระทำบริกรรมรูปสี่เขียวในภายใน ย่อมกระทำ (บริกรรม คือพิจารณาบ่อย ๆ) ที่ผม ที่คิ้ว หรือที่ดวงตา. เมื่อทำบริกรรมรูปสี่เหลือง ย่อมทำที่มันชั้นที่ผิวหนัง ที่ฝ่ามือฝ่าเท้า หรือในที่ที่นัยน์ตามีสี่เหลือง. เมื่อทำบริกรรมรูปสีแดง ย่อมทำที่เนื้อ ที่เลือด ที่ลิ้น หรือในที่ที่นัยน์ตามีสี่แดง. เมื่อทำบริกรรมรูปสีขาว ย่อมทำที่กระดูก ที่ฟัน ที่เล็บ หรือในที่ที่นัยน์ตามีสี่ขาว. ก็รูปสี่เขียวเป็นต้นนั้น ไม่เป็นสี่เขียวแท้ ไม่เหลืองแท้ ไม่แดงแท้ ไม่ขาวแท้ เป็นสี่ไม่บริสุทธิ์เลย.

บทว่า **เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี** ความว่า บริกรรมอย่างนี้ของภิกษุใดเกิดขึ้นภายใน นิमितเกิดขึ้นภายนอก ภิกษุนั้นเรียกว่ามีความเข้าใจในรูปภายใน เป็นรูปภายนอก ด้วยอำนาจบริกรรมรูปภายใน และให้รูปภายนอกถึงอัปนา. บทว่า **ปริตฺตานิ** ได้แก่ ยังไม่เจริญ.

บทว่า **สุวณฺณทพฺพณฺณานิ** ความว่า จะเป็นรูปมีวรรณะดี หรือวรรณะทรามก็ช่างเถิด จึงทราบทั่วว่า ท่านกล่าวอภิกาย'ตนะนี้ ด้วยอำนาจรูปที่เป็น

* อภิกายตนะมี ๘ ประการ หมายถึงการบำเพ็ญโดยเพ่งรูปคือวันฉกสถิตเป็นอารมณ์.

ปริตตารมณฺ์เท่านั้น.

บทว่า **ตานิ อภิกุญฺย** ความว่า บุรุษผู้มีไฟธาตุได้กัตตอาหาร
ประมาณทัพพีหนึ่ง คิดว่า มีอะไรที่ เราจะพึงบริโภคได้ในกัตตอาหารนี้ จึง
รวมทำให้เป็นคำข้าวคำเดียวกัน ฉันใด บุคคลผู้มีญาณอันยิ่ง มีญาณแจ่มใส
ก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาว่า มีอะไรที่ เราจะพึงเข้าฌานในปริตตารมณฺ์นี้
อันนี้ไม่เป็นเรื่องหนักสำหรับเรา จึงครอบงำรูปเหล่านั้นเข้าฌาน อธิบาย
ว่า ให้ถึงอัปปนาในรูปนั้นพร้อมกับทำนิมิตให้เกิดขึ้นทีเดียว. ก็ด้วยบทว่า
ชานามิ ปสฺสามิ นี้ ท่านกล่าวถึงความค้ำึงของภิกษุฉัน. ก็ความ
ค้ำึงถึงนั้นแล ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ออกจากสมาบัติ ไม่ใช่มีในภายในสมาบัติ.
บทว่า **เอวํ สลฺลฺลฺย โหติ** ความว่า ย่อมมีความเข้าใจอย่างนี้ ด้วยความ
เข้าใจในความค้ำึงถึงบ้าง ด้วยความเข้าใจในฌานบ้าง. ก็ความเข้าใจ
ในการครอบงำ (รูป) ย่อมมีแก่ภิกษุฉันในภายในสมาบัติ แต่ความ
เข้าใจในการค้ำึงถึง ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ออกจากสมาบัติแล้วเท่านั้น.

บทว่า **อปฺปมาณานิ** ความว่า ขยายขนาดขึ้น คือใหญ่ขึ้น. ก็ใน
บทว่า **อภิกุญฺย** นี้ มีความว่า เหมือนบุรุษผู้กินจุ ได้กัตตอาหารเพิ่มอีก
หนึ่งที ก็คิดว่า แม้กัตตอาหารอื่นก็ช่างเกิด กัตตอาหารนั้นจักทำอะไรเรา
ย่อมไม่เห็นกัตตอาหารที่ได้เพิ่มนั้นโดยเป็นของมากมาย ฉันใด บุคคลผู้มี
ญาณอันยิ่ง มีญาณแจ่มใส ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เห็นว่า เราจะพึงเข้าฌาน
อะไรในรูปนี้ รูปนี้มีประมาณมากมายก็หาไม่ได้ เราไม่หนักใจในการทำ
จิตให้แน่วแน่ (กับรูปนี้) ดังนี้ ครอบงำรูปเหล่านั้นเสียแล้วเข้าสมาบัติ
คือทำให้ถึงอัปปนาพร้อมกับทำนิมิตให้เกิดขึ้นทีเดียว.

บทว่า **อชฺชตฺตํ อรูปสลฺลฺลฺย** ความว่า ผู้เดียวเว้นบริกรรมสัญญา

ในบทว่า **รูปี รูปานิ ปสฺสตี** นี้ รูปฉานที่เกิดด้วยอำนาจ
นิตกสธเป็นต้น ที่ผมเป็นต้นในภายใน ชื่อว่า รูป. ชื่อว่า **รูปี** เพราะ
อรรถว่าเขามีรูปฉานนั้น. บทว่า **พทิตฺธา รูปานิ ปสฺสตี** ความว่า
ย่อมเห็นรูปมีนิตกสธเป็นต้นภายนอก ด้วยฉานจักขุ. ด้วยบทนี้ ท่าน
แสดงรูปาจรฉานแม้ทั้ง ๔ ของบุคคลผู้ทำฉานให้เกิดในกสธอันเป็น
วัตถุภายในและภายนอก. บทว่า **อขุณฺตตํ อรูปสฺสญฺญี** ความว่า ไม่มี
ความเข้าใจรูปภายใน คือ รูปาจรฉานอันไม่เกิดที่ผมเป็นต้นของตน.
ด้วยบทนี้ ท่านแสดงรูปาจรฉานของบุคคลผู้กระทำให้กรรม (กสธ)
ในภายนอกแล้วทำฉานให้เกิด (ที่กสธ) ในภายนอกนั้นแหละ.

ด้วยบทว่า **สุภณฺเตว อธิมุฑฺโต โหตี** นี้ ท่านแสดงฉานใน
วันฉกสธมีนิตกสธเป็นต้นอันบริสุทฺธิ. ในฉานเหล่านั้น ความค้ำนึ่งว่า
งาม ย่อมไม่มีในภายในอัปนาที่จริง ถึงอย่างนั้น ภิกษุใดทำความงาม
อันบริสุทฺธิดีให้เป็นอารมณ์ของกสธอยู่ เพราะเหตุที่ภิกษุนั้นจะต้องถูก
เรียกว่า เป็นผู้น้อมใจไปว่า งาม เพราะฉะนั้น จึงตรัสเทศนาอย่างนั้น.
ก็ในปฏิสัมภิทามรรค ท่านพระสารีบุตรกล่าวไว้ว่า ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะ
เป็นผู้น้อมใจไปว่า งามอย่างไร. ภิกษุในพระศาสนานี้ มีจิตสหรรค
ด้วยเมตตา ฯลฯ แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ เพราะเป็นผู้เจริญเมตตา สัตว์
ทั้งหลายจึงเป็นผู้ไม่น่ารังเกียจ. มีจิตสหรรคด้วยกรุณา มุทิตา อุเบกขา
แผ่ไป ฯลฯ ตลอดทิศหนึ่งอยู่ เพราะเป็นผู้เจริญกรุณา มุทิตา อุเบกขา
สัตว์ทั้งหลายจึงเป็นผู้ไม่น่ารังเกียจ, ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะอรรถว่า เป็นผู้น้อมใจว่างามอย่างนี้ ด้วยประการดังกล่าวนี้. คำใดที่จะพึงกล่าวในบทว่า
สพฺพโส รูปสฺสญฺญานํ เป็นต้น คำทั้งหมดเมื่อนั้น ได้กล่าวไว้แล้วใน

วิสุทธิมรรคนั้นแล.

ก็ในบทว่า **ปฐวีกสิณ ภาเวติ** นี้ ที่ชื่อว่า เพราะอรรถว่า ทั้งสิ้น. กสิณมีปฐวีเป็นอารมณ์ ชื่อว่าปฐวีกสิณ. คำว่า **ปฐวีกสิณ ภาเวติ** นี้ เป็นชื่อของบริกรรมว่าปฐวีก็มี ของอุคคหนิมิตก็มี ของปฏิภาคนิมิตก็มี ของฉานอันทำนิมิตนั้นให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้นก็มี. แต่ในที่นี้ ท่านประสงค์เอาฉานที่มีปฐวีกสิณเป็นอารมณ์. ภิกษุ นั้นเจริญปฐวีกสิณนั้น.

แม้ในอาโปกสิณเป็นต้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ก็ภิกษุเมื่อจะเจริญ กสิณเหล่านี้ ชำระศีลแล้วตั้งอยู่ในศีลอันบริสุทธิ์ ตัดบรรดาปติโพธความ กังวล ๑๐ ประการที่มีอยู่นั้นออกไปเสีย แล้วเข้าไปหากัลยาณมิตรผู้ให้ ธรรมเนียม เรียนเอากรรมฐานที่เป็นสัปปายะโดยเกื้อกูลแก่จริตของตน แล้วละที่อยู่อันไม่เหมาะแก่การบำเพ็ญกสิณ อยู่ในที่อยู่อันเหมาะสม ทำ การตัดความกังวลเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ทำภาวนาวิธีทุกอย่างให้เสื่อมไป พึง เจริญเกิด. นี้เป็นความย่อในสูตรนี้ ส่วนความพิสดารได้กล่าวไว้แล้วใน วิสุทธิมรรค.

ก็วิญญาณกสิณมาในวิสุทธิมรรคนั้นทั้งสิ้น วิญญาณกสิณนั้นโดยใจ ความก็คือวิญญาณอันเป็นไปในอากาศกสิณ. ก็วิญญาณนั้นแล ท่านกล่าว โดยเป็นอารมณ์ ไม่ใช่กล่าวโดยเป็นสมาบัตติ. ก็ภิกษุนี้กระทำวิญญาณกสิณ นั้นให้เป็นวิญญาณไม่มีที่สุด แล้วเจริญวิญญาณจนจะสมาบัตติอยู่ เรียกว่าเจริญวิญญาณกสิณ. กสิณ ๑๐ แม่นี้ เป็นวัฏฏะบ้าง เป็นบาทของ วัฏฏะบ้าง เป็นบาทของวิปัสสนาบ้าง เป็นประโยชน์แก่การอยู่เป็นสุขใน ปัจจุบันบ้าง เป็นบาทของอภิญาบ้าง เป็นบาทของนิโรธบ้าง เป็นโลกิยะ เท่านั้น ไม่เป็นโลกุตระ.

บทว่า อสุกสยลัม ภเวติ ความว่า สัญญาอันสหรัคด้วยปฐม
ฌานซึ่งเกิดในอารมณ์ ๑๐ มีศัพทที่ขึ้นพองเป็นต้น เรียกว่า อสุก. อบรม
คือพอกพูน เจริญอสุกสัญญานั้น. อธิบายว่า ทำอสุกสัญญาที่ยังไม่เกิดขึ้น
ตามรักษาอสุกสัญญาที่เกิดขึ้นแล้วเอาไว้. ก็แนวของการเจริญอสุก ๑๐
ทั้งหมดกล่าวไว้พิสดารแล้วในวิสุทธีมรรค.

บทว่า มรณสยลัม ภเวติ ความว่า เจริญสัญญาอันทำมรณะ
แม่ทั้ง ๓ คือ สมมุติมรณะ ขณิกมรณะ สมุจเฉทมรณะให้เป็นอารมณ์
เกิดขึ้น อธิบายว่า ทำสัญญาที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ตามรักษาสัญญาที่
เกิดขึ้นแล้วเอาไว้. มรณสติอันมีลักษณะดังกล่าวไว้ในหนหลังนั้นแหละ
เรียกว่า มรณสัญญาในที่นี้. อธิบายว่า เจริญมรณสัญญานั้น ทำให้เกิด
ขึ้น ให้เจริญขึ้น. ถิ่นัยแห่งการเจริญมรณสัญญานั้นกล่าวไว้พิสดารแล้ว
ในวิสุทธีมรรคนั้นแล.

บทว่า อาหาร ปฏิกูลสยลัม ภเวติ ความว่า ย่อมเจริญสัญญา
อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พิจารณาความปฏิกูล ๘ อย่าง มีปฏิกูลโดยการไป
เป็นต้น ในกวางพิงการอาหารชนิดที่กินและดื่มเป็นต้น อธิบายว่า ทำให้
เกิดขึ้น ให้เจริญขึ้น. ถิ่นัยแห่งการเจริญอาหารปฏิกูลสัญญาแม่นั้น ก็ได้
กล่าวไว้พิสดารแล้วในวิสุทธีมรรคเหมือนกัน.

บทว่า สัพพโลเก อนภิตตสยลัม ภเวติ ความว่า เจริญ
อนภิตตสัญญา (ความสำคัญว่าไม่น่ายินดี) คือออกกัณฐิตสัญญาในไตร-
โลกธาตุแม่ทั้งสิ้น. บทว่า อนิจจสยลัม ภเวติ ความว่า เจริญสัญญา
อันเกิดขึ้นในขั้น ๕ ว่าไม่เที่ยง กำหนดพิจารณาความเกิดขึ้น ความ
เสื่อมไป และความแปรปรวนแห่งอุปาทานขั้น ๕. บทว่า อนิจเ

ทุกขสยลัม ภเวติ ความว่า เจริญสัญญาอันเกิดขึ้นว่า เป็นทุกข์ กำหนดพิจารณาทุกขลักษณะคือความบีบคั้น ในชั้นบัญญัติอันไม่เที่ยง.

บทว่า **ทุกฺโข อนตฺตสยลัม ภเวติ** ความว่า เจริญสัญญาอันเกิดขึ้นว่า เป็นอนัตตา อันกำหนดพิจารณาอนัตตลักษณะ กล่าวคือ อาการอันไม่อยู่ในอำนาจ ในชั้นบัญญัติอันเป็นทุกข์เพราะอรรถว่าบีบคั้น.

บทว่า **ปหานสยลัม ภเวติ** ความว่า เจริญสัญญาอันทำปหานะ ๕ อย่าง ให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้น. บทว่า **วิราคสยลัม ภเวติ** ความว่า เจริญสัญญาอันกระทำวิราคะ ๕ อย่างนั้นแลให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้น.

บทว่า **นิโรธสยลัม ภเวติ** ความว่า เจริญสัญญาอันทำสังขาร-นิโรธให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้น. บางอาจารย์กล่าวว่า สัญญาอันกระทำพระนิพพานให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้น ดังนี้ก็มี. ก็ในบทว่า **นิโรธสยลัม ภเวติ** นี้ ท่านกล่าวถึงวิปัสสนาอันแก่กล้า ด้วยสัญญาทั้ง ๑ นี้ คือ สัพพโลเกอนภิตตสัญญา ๑ อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจตูกขสัญญา ๑. ท่านกล่าวซ้ำเฉพาะการปรารภวิปัสสนา ด้วยสัญญา ๑๐ ประการ มีคำว่า **อนิจฺจสยลัม ภเวติ** ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า **พฺพุชานุสฺสติ** เป็นต้น ได้กล่าวอธิบายความไว้แล้ว .

บทว่า **ปฐมนฺตสยลัม** แปลว่า ไป คือเป็นไปพร้อมกับปฐมฌาน อธิบายว่า สัมปยุตด้วยปฐมฌาน. บทว่า **สทฺธิทฺธิ** ภเวติ ความว่า เจริญสัทธินทรีย์ให้สทรคตด้วยปฐมฌาน คืออบรม พอกพูน ให้เจริญ. ในบททุกบทมีนัยดังกล่าวนี้.

จบอรรถกถาปรอัจฉราสังฆาตวรรค

อรรถกถากายกตาสทิวรรค*

ในบทว่า เจตสา สุโณ (แผ่ไปด้วยใจ) นี้ การแผ่มี ๒ อย่าง คือ แผ่ไปด้วยอาโปกสิณ ๑ แผ่ด้วยทิพยจักขุ ๑. ใน ๒ อย่างนั้น การเข้าอาโปกสิณแล้วแผ่ไปด้วยอาโป ชื่อว่าแผ่ด้วยอาโปกสิณ. เมื่อมหาสมุทรแม้ถูกแผ่ไปด้วยการแผ่ไปอย่างนี้ แม่น้ำน้อยทุกสายที่ไหลลงมหาสมุทร ย่อมเป็นอันรวมเข้าอยู่ด้วย. ก็การเจริญอาโลกสิณแล้วเห็นสมุทรทั้งสิ้นด้วยจักขุ ชื่อว่าแผ่ด้วยทิพยจักขุ เมื่อมหาสมุทรแม้ถูกแผ่ไปด้วยการแผ่ไปอย่างนี้ แม่น้ำน้อยที่ไหลลงมหาสมุทร ย่อมเป็นอันรวมเข้าไว้ด้วย.

บทว่า อนุโตคธา ตสุส ความว่า กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเป็นอันห้อยลงในภายในแห่งการเจริญของภิกษุ นั้น. ในบทว่า วิชชาภาคิยา นี้ มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ :- ชื่อว่าวิชาภาคิยะ เพราะบรรจบวิชาด้วยการประกอบเข้ากันได้. ชื่อว่าวิชาภาคิยะ เพราะเป็นไปในส่วนแห่งวิชา คือในภาคของวิชา. ในบทว่า วิชชาภาคิยา นั้น วิชา มี ๘ คือ วิปัสสนาญาณ ๑ มโนมยิทธิ ๑ อภิญญา ๖. โดยความหมายแรก ธรรมที่สัมปยุตด้วยวิชาเหล่านั้น เป็นวิชาภาคิยะ. โดยความหมายหลัง วิชาข้อใดข้อหนึ่งเพียงข้อเดียวในบรรดาวิชา ๘ นั้น เป็นวิชา. ธรรมที่เหลือเป็นวิชาภาคิยะ คือเป็นส่วนแห่งวิชา. รวมความว่า วิชาที่ศีลธรรมอันสัมปยุตด้วยวิชาที่ดี พึงทราบว่าเป็นวิชาภาคิยะทั้งนั้น

บทว่า มหโต สเวคาย แปลว่า เพื่อประโยชน์แก่ความสังเวชใหญ่. แม้ในสองบทข้างหน้า ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ก็ในอธิการนี้

๑. บาลีข้อ ๒๒๕- ข้อ ๒๓๔, พรรคนี้รวมอยู่ในปสาทกรัมมาทีบาลี.

วิปัสสนา ชื่อว่าความสังเวชใหญ่ มรรค ๔ ชื่อว่าประโยชน์ใหญ่
สามัญญผล ๔ ชื่อว่าความเกษมจากโยคะใหญ่. อีกอย่างหนึ่ง มรรค
พร้อมกับวิปัสสนา ชื่อว่าความสังเวชใหญ่ สามัญญผล ๔ ชื่อว่าประโยชน์
ใหญ่ พระนิพพาน ชื่อว่าความเกษมจากโยคะใหญ่.

บทว่า สติสมุပ္พลญาณ ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่สติและญาณ.

บทว่า ฌานทสฺสนปฏฺฐิตาภาย คือ เพื่อทิพยจักขุญาณ. บทว่า ทิฏฺฐ-
ธมฺมุสฺสวiharาย ได้แก่ เพื่อต้องการอยู่เป็นสุขในอรรถภาพที่ประจักษ์
อยู่นี้ที่เดียว. บทว่า วิชฺชาวิมุตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ได้แก่ เพื่อต้องการ
ทำให้เห็นประจักษ์ซึ่งผลของวิชาและวิมุตติ. ก็ในบทว่า วิชฺชาวิมุตฺติผล-
สจฺฉิกิริยาย นี้ ปัญญาในมรรค ชื่อว่าวิชา. ธรรมที่เหลืออันสัมปยุต
ด้วยวิชานั้น ชื่อว่าวิมุตติ. อรหัตผล ชื่อว่าผลของธรรมเหล่านั้น
อธิบายว่า เพื่อให้แจ้งอรหัตผลนั้น.

บทว่า กาโยปี ปสฺสุมกฺติ ความว่า ทั้งนามกาย ทั้งกรัษกาย
ย่อมสงบ. อธิบายว่า เป็นกายอันสงบแล้ว. บทว่า วิตกฺกวิจฺจาราปี
ความว่า ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าย่อมเข้าไปสงบด้วยทุดิยฆาน. ก็ในที่นี้
ท่านกล่าวหมายเอาการเข้าไปสงบธรรมอย่างหยาบ. บทว่า เภวลา แปลว่า
ทั้งสิ้น อธิบายว่า ทั้งหมดไม่เหลือเลย. บทว่า วิชฺชาภาคิยา คือเป็น
ไปในส่วนของวิชา. ธรรมเหล่านั้นได้แยกแยะแสดงไว้แล้วข้างต้น.

บทว่า อวิชฺชา ปหฺยติ ความว่า ความมืดคือ คือความไม่รู้
อันกระทำความมืดอย่างมหันต์ เป็นมูลรากของวิภูฏะในฐานะ ๘ ประการ
อันภิกษุย่อมละได้. บทว่า วิชฺชา อปฺปชฺชติ ได้แก่ วิชาในอรหัต-
มรรค ย่อมเกิดขึ้น. บทว่า อสฺมิมาโน ปหฺยติ ความว่า มานะ ๕ ว่า

เป็นเราเป็นต้น อันภิกษุย่อมละได้. บทว่า **อนุสยา** ได้แก่ **อนุสัย ๗.**

บทว่า **สัโยชนานิ** ได้แก่ **สังโยชน์ ๑๐.** บทว่า **ปญญาปุปเพทาย**

ได้แก่ เพื่อถึงความแตกฉานแห่งปัญญา. บทว่า **อนุปาทาปรินิพพานาย**

แปลว่า เพื่อต้องการทำให้แจ้งปรินิพพานอันหาปัจจัยมิได้.

บทว่า **อนेकธาตุปฏิवेश โหติ** ความว่า ย่อมมีความรู้แจ้งแทงตลอดลักษณะของธาตุ ๑๘ ประการ. บทว่า **นานาธาตุปฏิवेश โหติ** ความว่า ย่อมมีการรู้แจ้งแทงตลอดลักษณะโดยภาวะต่าง ๆ แห่งธาตุ ๑๘ เหล่านั้นแหละ. ด้วยบทว่า **อนेकธาตุปฏิสมุภिता โหติ** นี้ ท่านกล่าวถึงความรู้ประเภทของธาตุ. ปัญญาเป็นเครื่องรู้ว่า ธาตุนี้ชื่อว่ามีเป็นอันมาก ชื่อว่าธาตุประเภทญาณ ความรู้ประเภทของธาตุ. ก็ความรู้ประเภทของธาตุนี้นั้น มิใช่มีแก่คนทั่วไป มิใช่โดยตรงแก่พุทธะทั้งหลายเท่านั้น. ความรู้ประเภทของธาตุนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ตรัสไว้โดยประการทั้งปวง (โดยเฉพาะ). ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะเมื่อตรัสไว้ ก็ไม่มีประโยชน์.

บท ๑๖ บทมีอาทิว่า **ปญญาปฐิตาย** ดังนี้ไป ท่านตั้งหัวข้อแล้วขยายความพิสดารไว้ในปฏิสัมภิทามรรคอย่างนี้ว่า สัมปยุตฺถูปสงฺเสวะ กบตฺตบฺรุษ ๑ สัทธมฺมสวณะ พงฺชธรรมของตฺตบฺรุษ ๑ โยนิโสมนสิการะ ใสใจโดยแยกคาย ๑ ชมฺมานุชฺมมปฏิปัตติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ (และหัวข้ออย่างนี้ว่า) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้แลที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะปัญญา ๑ ล ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส.

สมจริงดังที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้ ในบทว่า

ปณฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตุนฺติ ดังนี้ การได้เฉพาะปัญญาเป็นไฉน.

การได้ การได้เฉพาะ การถึง การถึงพร้อม การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การเข้าถึง มรรคญาณ ๔ ผลญาณ ๔ ปฏิสัมภิตาญาณ ๔ อภิญญาญาณ ๖ ญาณ ๓๓ ญาณ ๓๓. นี้ชื่อว่า การได้เฉพาะปัญญา ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะปัญญา.

ในบทว่า **ปณฺญาวุฑฺฒิยา สํวตฺตุนฺติ** ดังนี้ ความเจริญปัญญา เป็นไฉน. ปัญญาของพระเสกขะ ๗ จำพวก และของกัลยาณบุรุษน ย่อมเจริญ แต่ปัญญาของพระอรหันต์เป็นวิพัฒนาปัญญา (คือปัญญาอันเจริญเต็มที่แล้ว) นี้ชื่อว่า ความเจริญปัญญา ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญปัญญา.

ในบทว่า **ปณฺญาเวปฺปุลลายนํ สํวตฺตุนฺติ** ดังนี้ ความไพบูลย์แห่งปัญญาเป็นไฉน. ปัญญาของพระเสกขบุคคล ๗ พวก. และของกัลยาณบุรุษน ย่อมถึงความไพบูลย์ ปัญญาของพระอรหันต์ ถึงความไพบูลย์แล้ว นี้ชื่อว่า ความไพบูลย์แห่งปัญญา ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์แห่งปัญญา.

ในบทว่า **มหาปณฺญายาย สํวตฺตุนฺติ** ดังนี้ ปัญญาใหญ่เป็นไฉน. ชื่อว่าปัญญาใหญ่ เพราะกำหนดถือเอาประโยชน์ใหญ่ ชื่อว่าปัญญาใหญ่ เพราะกำหนดถือเอาธรรมใหญ่ ฯลฯ นิรุตติใหญ่ ปฏิภาณใหญ่ กองศีลใหญ่ กองสมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะใหญ่ ฐานะและอฐานะใหญ่ วิหารสมาบัติใหญ่ อริยสัจใหญ่ สติปัฏฐาน สัมมัปปธาน และอิทธิบาทใหญ่ อินทริย์ พลังใหญ่ โภขฌงค์ใหญ่ อริยมรรคใหญ่ สามัญผลใหญ่ มหาอภิญญาใหญ่ พระนิพพานอันเป็นประโยชน์อัน

ยิ่งใหญ่. นี้ชื่อว่าปัญญาใหญ่ ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาใหญ่.

ในบทว่า **ปุลฺลปญฺญตฺยา** **ถวฺตฺตติ** ดังนี้ ปัญญามากเป็นไฉน. ชื่อว่าปัญญามาก เพราะญาณย่อมเป็นไปในขั้นต่าง ๆ มาก. ชื่อว่าปัญญามาก เพราะญาณย่อมเป็นไปในธาตุต่าง ๆ มาก ในอายตนะต่าง ๆ มาก ในปฏิจาสมุปบาทต่าง ๆ มาก ในการได้สุญฺญตฺตาต่าง ๆ มาก ในอรรถ ธรรม นิสฺสํขํ ปฏิภาณมาก ในสติขั้น สมาธิขั้น ปัญญาขั้น วิมุตติขั้น และวิมุตติญาณทัสสนขั้นต่าง ๆ มาก ในฐานะและฐานะต่าง ๆ มากในวิหารสมบัติต่าง ๆ มาก ในอริยสัจต่าง ๆ มาก ในสติปฏิฐาน สัมมปฺปชาน อิทธิบาท อินทริยํ พละ โพชฌงค์ต่าง ๆ มาก ในอริยมรรคต่าง ๆ มาก ในสามัญญผลต่าง ๆ มาก ในอภิญฺญาต่าง ๆ มาก. ชื่อว่าปัญญามาก เพราะญาณเป็นไปในพระนิพพานอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ถ่วงธรรมอันทั่วไปแก่ชนต่าง ๆ มาก. นี้ชื่อว่าปัญญามากในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก.

ในบทว่า **วิปุลฺลปญฺญา** **ถวฺตฺตติ** ดังนี้ ปัญญาไพบุลย์เป็นไฉน. ชื่อว่าปัญญาไพบุลย์ เพราะกำหนดถือเอาประโยชน์อันไพบุลย์ ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาไพบุลย์ เพราะกำหนดถือเอาพระนิพพานอันมีประโยชน์ยิ่งไพบุลย์ นี้ชื่อว่าปัญญาไพบุลย์ ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไพบุลย์.

ในบทว่า **กมฺภีรปญฺญตฺยา** **ถวฺตฺตฺนฺตติ** ดังนี้ ปัญญาลึกซึ้งเป็นไฉน. ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในขั้นทั้งหลายอันลึกซึ้ง. ความพิสดารเหมือนกับข้อที่ว่าด้วยปัญญามาก. ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะ

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงฉลาดในประเภทของปัญญา ทรงมีพระญาณแตกฉาน ฯลฯ บัณฑิตเหล่านั้นแต่งปัญหาแล้วเข้าไป เฝ้าพระตถาคต ทูลถามทั้งข้อลึกลับและปกปิด ปัญหาเหล่านั้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกและทรงตอบแล้ว ย่อมเป็นอันทรงชี้เหตุให้เห็นชัด และปัญหาที่เขายกขึ้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงตอบได้สมบูรณ์ โดยแท้จริงแล้ว ในปัญหานั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบแจ่มแจ้งด้วย พระปัญญา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า มีพระปัญญาไม่มีของใครเทียบได้ เป็นชั้นเลิศ นี้ชื่อว่าปัญญาไม่มีของใครเทียบได้ ในบทว่า ย่อมเป็นไป เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไม่มีของใครเทียบได้.

ในบทว่า ฐิริปญฺญตยา ลํวตฺตุนฺติ ดังนี้ ฐิริปัญญาเป็นไฉน. ชื่อว่าฐิริปัญญา เพราะครอบงำราคะอยู่. ชื่อว่าฐิริปัญญา เพราะ ครอบงำราคะได้แล้ว. ชื่อว่าฐิริปัญญา เพราะย่อมครอบงำ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มัถะ ปราสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาลโย ถัมภะ สารัมภะ นานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ กิเลสทั้งปวง ทุจริต ทั้งปวง อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ กรรมอันเป็นเหตุนำไปสู่ภพทั้งปวง. ชื่อว่าฐิริปัญญา เพราะครอบงำแล้ว. ราคะ ชื่อว่าเป็นอริ. ปัญญาอันอย่าฮิอริ นั้น เหตุนี้ ชื่อว่าฐิริปัญญา. โทสะ โมหะ ฯลฯ กรรมเป็นเหตุ นำไปสู่ภพทั้งปวง ชื่อว่าเป็นอริ ปัญญาอันอย่าฮิอริ นั้น เหตุนี้ ชื่อว่า ฐิริปัญญา. แผ่นดินเรียกว่าฐิริ ผู้ประกอบด้วยปัญญาอันแผ่ไปกว้างขวาง เสมอแผ่นดินนั้น เหตุนี้ จึงชื่อว่า ฐิริปัญญา ผู้มีปัญญาเสมอแผ่นดิน. อีกอย่างหนึ่ง คำนี้คือ ฐิริ เมธา ปริณายิกา เป็นชื่อของปัญญา. นี้ ชื่อว่า ฐิริปัญญา ในบทว่า ย่อมเป็นไป เพื่อความเป็นผู้มีฐิริปัญญา.

ในบทว่า **ปญญาพาหุลาย สัตตุนฺติ** ดังนี้ ความเป็นผู้มากด้วยปัญญาเป็นไฉน. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้หนักในปัญญา เป็นผู้ที่มีปัญญาเป็นจริต มีปัญญาเป็นที่อาศัย น้อมใจไปในปัญญา มีปัญญาเป็นธงชัย มีปัญญาเป็นยอดธง มีปัญญาเป็นอธิบดี มากด้วยการวิจัย มากด้วยการค้นคว้า มากด้วยการพิจารณา มากด้วยการเพ่งพินิจ มีการเพ่งพินิจเป็นธรรมดา อยู่ด้วยปัญญาอันแจ่มแจ้ง และประพฤตินในปัญญานั้น หนักในปัญญานั้น มากด้วยปัญญานั้น น้อมไปในปัญญานั้น โน้มไปในปัญญานั้น เสื่อมไปในปัญญานั้น น้อมใจไปในปัญญานั้น มีปัญญานั้นเป็นอธิบดี อุปมาเหมือนภิกษุผู้หนักในหมู่คณะ ก็เรียกว่าผู้มากด้วยหมู่คณะ ผู้หนักในจิตร ผู้หนักในบาตร ผู้หนักในเสนาสนะ ก็เรียกผู้มากด้วยเสนาสนะ ฉนฺได บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนฺไดนั้นเหมือนกัน เป็นผู้หนักในปัญญา มีปัญญาเป็นจริต ฯลฯ มีปัญญาเป็นอธิบดี. นี้ชื่อว่า ความเป็นผู้มากด้วยปัญญา ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา.

ในบทว่า **สิมฺพลุตตาย สัตตุนฺติ** ดังนี้ ปัญญาเร็วเป็นไฉน. ชื่อว่า ปัญญาเร็ว เพราะทำศีลให้บริบูรณ์รวดเร็ว. ชื่อว่า ปัญญาเร็ว เพราะทำอินทริยสังวร โภชนมัตตัญญุตตา ชาคริยานุโยค ศีลขันธสมาธิขันธ วิมุตติขันธ วิมุตติญาณทัสสนขันธให้บริบูรณ์รวดเร็ว. ชื่อว่า ปัญญาเร็ว เพราะแทงตลอดฐานะและอฐานะได้รวดเร็ว เพราะทำวิหิตสมาบัติให้บริบูรณ์ได้รวดเร็ว เพราะแทงตลอดอริยสังได้รวดเร็ว เพราะเจริญสติปัญญาได้รวดเร็ว เพราะเจริญสัมมัปปธาน อิทธิบาท อินทริย์พละ โพชฃงค์ อริยมรรคได้รวดเร็ว. ชื่อว่า ปัญญาเร็ว เพราะทำให้

แจ้งสามัญญผลได้รวดเร็ว ชื่อว่า ปัญญาเร็ว เพราะแทงตลอดอกิณญา
ได้รวดเร็ว ชื่อว่า ปัญญาเร็ว เพราะทำให้แจ้งพระนิพพานอันเป็นประ-
โยชน์อย่างยิ่งได้รวดเร็ว. นี้ชื่อว่า ปัญญาเร็ว ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว.

ในบทว่า **ลหุปลยตาย สัตตุนฺติ** ดังนี้ ปัญญาฉับพลันเป็นไฉน.
ฉับพลัน ฯลฯ ชื่อว่า ปัญญาฉับพลัน เพราะทำให้แจ้งพระนิพพาน
อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งได้ฉับพลัน. นี้ชื่อว่า ปัญญาฉับพลัน ในบทว่า
ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาฉับพลัน.

ในบทว่า **หาสปลยตาย สัตตุนฺติ** ดังนี้ ปัญญาเร่งเป็นไฉน.
ชื่อว่า ปัญญาเร่ง เพราะบุคคลบางคนในโลกนี้ มีความเร่งมาก มี
ความอิมใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญศีล
ทั้งหลายให้บริบูรณ์ ฯลฯ ชื่อว่า ปัญญาเร่ง เพราะทำให้แจ้งพระ-
นิพพานอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง. นี้ชื่อว่า ปัญญาเร่ง ในบทว่า ย่อม
เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร่ง.

ในบทว่า **ชวณปลยตาย สัตตุนฺติ** ดังนี้ ปัญญาแล่นเป็นไฉน.
ชื่อว่า ปัญญาแล่น เพราะรู้อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอดีต อนาคต และ
ปัจจุบัน เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอดีต
อนาคต และปัจจุบันเป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลว
หรือประณีต อยู่ที่ไกลหรือใกล้ ปัญญาพลันแล่นไปยังวิญญาณทั้งปวง
โดยความเป็นของไม่เที่ยง. ชื่อว่า ปัญญาพลันแล่น เพราะพลันแล่นไป
โดยความเป็นทุกซ์ โดยความเป็นอนัตตา. ชื่อว่า ปัญญาพลันแล่น เพราะ
พลันแล่นไปยังจักขุ ฯลฯ ชราและมรณะ อันเป็นอดีต อนาคต และ

ปัจจุบัน โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา. ชื่อว่า ปัญญาพลันแล่น เพราะเทียบเคียง พิจารณา รู้แจ้ง ทำให้แจ่มแจ้งรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ว่าไม่เที่ยง เพราะอรรถว่าสิ้นไป ว่าเป็นทุกข์ เพราะอรรถว่าน่ากลัว ว่าเป็นอนัตตา เพราะอรรถว่าไม่มีแก่นสาร แล้วพลันแล่นไปในพระนิพพานอันเป็นที่ดับรูป ฯลฯ ชื่อว่า ปัญญาพลันแล่น เพราะพลันแล่นไปยังพระนิพพานอันเป็นที่ดับชราและมรณะ. ชื่อว่า ปัญญาพลันแล่น เพราะเทียบเคียง พิจารณา รู้แจ้ง ทำให้แจ่มแจ้งรูป ฯลฯ ชราและมรณะ ทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน ไม่เที่ยง ถูกปรุแงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความเสื่อมเป็นธรรมดา มีความสิ้นเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา แล้วพลันแล่นไปยังพระนิพพานอันเป็นที่ดับชราและมรณะ นี้ชื่อว่า ปัญญาพลันแล่น ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาแล่นพลัน

ในบทว่า **ติกุขปลยตตาย สัตตุนติ** ดังนี้ ปัญญากล้าเป็นไฉน. ชื่อว่า ปัญญากล้า เพราะตัดกิเลสได้ไว. ชื่อว่า ปัญญากล้า เพราะไม่รับละทิ้ง บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีต่อไป ซึ่งกามวิตก พยาบาท-วิตก วิหิงสาวิตก อกุศลบาปธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นเล่า ชื่อว่า ปัญญากล้า เพราะไม่รับไว้ ละทิ้งไป บรรเทาได้ ทำให้สิ้นสุดไป ให้ถึงความไม่มีต่อไป ซึ่งราคะ โทสะ โมหะที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นเล่า ฯลฯ ซึ่งกรรมเป็นเหตุไปสู่ภพทั้งปวง. ชื่อว่า ปัญญากล้า เพราะบรรลู่ ทำให้แจ้งถูกต้องด้วยปัญญา ซึ่งอริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภिता ๔ อภิญญา ๖ บนอาสนะเดียว. นี้ชื่อว่า ปัญญากล้า ในบทว่า ย่อมเป็นไป

เพื่อความเป็นผู้มีปัญญากล้า.

ในบทว่า นิพฺเพชฺชิตฺถมตฺตํ สํวตฺตุนฺติ ดังนี้ ปัญญาเครื่องทำลายกิเลสเป็นไฉน. ชื่อว่า ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส เพราะบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้หวาดเสียวมาก เป็นผู้สะดุ้งมาก เป็นผู้กระสันมาก เป็นผู้มากด้วยความไม่ยินดี มากไปด้วยความไม่ยินดียิ่งในสังขารทั้งปวง เป็นผู้หันหน้าออก ไม่ยินดีในสังขารทั้งปวง. แทนทำลายกองโลภซึ่งยังไม่เคยแทงยังไม่เคยทำลาย. ชื่อว่า ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส เพราะแทนทำลายกองโทสะ กองโมหะ โภคะ อุปนาหะ ฯลฯ กรรมอันเป็นเครื่องไปสู่ภพทั้งปวงที่ไม่เคยแทง ที่ไม่เคยทำลาย. นี้ชื่อว่า ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเครื่องทำลายกิเลส.

พึงทราบเนื้อความในอริการที่ว่าด้วยปัญญานี้ โดยนัยดังกล่าวไว้ในปฏิสัมภิทามรรคด้วยประการอย่างนี้. ก็ในปฏิสัมภิทามรรคนั้น เป็นพหูพจน์อย่างเดียว ในสูตรนี้เป็นเอกพจน์ ดังนั้น ความต่างกันในเรื่องปัญญานี้มีเพียงเท่านี้. คำที่เหลือเหมือนกันทั้งนั้นแล. ก็แหละมหาปัญญา ๑๖ ประการนี้ ท่านกล่าวคละกันทั้งโลกิยะและโลกุตระ.

จบอรรถกถากายคตาสติวรรค

อรรถกถาอมตวรรค*

บทว่า อมตฺนุเต ภิกฺขเว ปรีถฺยฺชนฺต ความว่า ชนเหล่านั้น
ชื่อว่า ย่อมบริโภคพระนิพพานอันปราศจากมรณะ. ถามว่า ก็พระนิพพาน
เป็นโลกุตระ กายคตาสติเป็นโลกิยะ มิใช่หรือ ชนผู้บริโภคกายคตาสติ
นั้น ชื่อว่า บริโภคอมตะได้อย่างไร. ตอบว่า เพราะต้องเจริญกายคตาสติ
จึงจะบรรลุ (อมตนิพพาน). จริงอยู่ ผู้เจริญกายคตาสติย่อมบรรลุอมตะ
ไม่เจริญก็ไม่บรรลุ เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น. พึงทราบเนื้อความ
ในบททั้งปวง โดยอุบายดังกล่าวนี้.

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า วิรพฺห ในสูตรนี้ ได้แก่บกพร่องแล้ว คือ
ไม่บรรลุ. บทว่า อารทฺห ได้แก่ บริบูรณ์แล้ว. บทว่า ปมาทิสฺส ได้แก่
เดินเลื้อ. บทว่า ปมฺภูจฺจึ แปลว่า หลงลืม ชานไป หรือหายไป. บทว่า
อาเสวิตฺตํ แปลว่า ส้องเสพมาแต่ต้น. บทว่า ภาวิตฺตํ แปลว่า เจริญแล้ว.
บทว่า พหุลีกิตฺตํ แปลว่า ทำบ่อย ๆ. บทว่า อนภิญญาตํ แปลว่า ไม่รู้
ด้วยญาณอกิญญา (รู้อย่างเดียวการรู้). บทว่า อปริญาตํ แปลว่า ไม่
กำหนดรู้ด้วยญาณปริญา (กำหนดรู้ด้วยการรู้) นั้นแหละ. บทว่า
อสจฺจิกิตฺตํ แปลว่า ไม่ทำให้ประจักษ์. บทว่า สจฺจิกิตฺตํ แปลว่า ทำให้
ประจักษ์. คำที่เหลือทุกแห่งมีความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอมตวรรค

จบอรรถกถาเอกนิบาตประมาณ ๑,๐๐๐ สูตร ใน

มโนรทฺฐปฺรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย

๑. บาลี ข้อ ๒๓๕ - ๒๔๖ วรรคนี้รวมอยู่ในปสาทรทฺฐมมาทิตฺตานิ.

พระสุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ปฐมปณาสก

กัมมกรณวรรคที่ ๑

สูตรที่ ๑

ว่าด้วยโทษที่เป็นไปในปัจจุบันและภพหน้า

[๒๔๗] ๑.. ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี. ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๒ อย่างนี้ โทษ ๒ อย่างเป็นไฉน คือโทษที่เป็นไปในปัจจุบัน ๑ โทษที่เป็นไปในภพหน้า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็โทษที่เป็นไปในปัจจุบันเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นโจรผู้ประพฤติกความชั่ว พระราชาจับได้แล้ว รับสั่งให้ทำกรรมกรรมนานาชนิด คือ

๑. เลขในวงเล็บเป็นเลขข้อในพระบาลี เลขนอกวงเล็บเป็นเลขลำดับสูตร.

(๑) กสาลีปี ตาเพนุเต	โบายด้วยเส้บ้าง
(๒) เวตุเตหิปี ตาเพนุเต	โบายด้วยหวายบ้าง
(๓) อุตฺตมทณฺฑาทเกหิปี ตาเพนุเต	ตีด้วยตะบองสั้นบ้าง
(๔) หตุถิปี ฉินฺทนุเต	ตัดมือบ้าง
(๕) ปาทำปี ฉินฺทนุเต	ตัดเท้า
(๖) หตุถป้าทำปี ฉินฺทนุเต	ตัดทั้งมือทั้งเท้าบ้าง
(๗) กณฺฐปี ฉินฺทนุเต	ตัดหูบ้าง
(๘) นาสปี ฉินฺทนุเต	ตัดจมูกบ้าง
(๙) กณฺธนาสปี ฉินฺทนุเต	ตัดทั้งหูทั้งจมูกบ้าง
(๑๐) พิลงฺกถาลิกปี กโรนุเต	ลงกรรมกรรมวิธี 'หม้อเคี้ยว น้ำส้ม' บ้าง
(๑๑) สขุขมฺมุทิกปี กโรนุเต	ลงกรรมกรรมวิธี 'ขอดสังข์' บ้าง
(๑๒) ราชุมุขปี กโรนุเต	ลงกรรมกรรมวิธี 'ปากราหู' บ้าง
(๑๓) โชติมาลิกปี กโรนุเต	ลงกรรมกรรมวิธี 'ดอกไม้ไฟ' บ้าง
(๑๔) หตุถปฐุชฺชิติกปี กโรนุเต	ลงกรรมกรรมวิธี 'คบบมือ' บ้าง
(๑๕) เอระกวฏฺฐิกปี กโรนุเต	ลงกรรมกรรมวิธี 'รีวส่าย' บ้าง
(๑๖) จีระกวาสิกปี กโรนุเต	ลงกรรมกรรมวิธี 'นุ่งเปลือกไม้' บ้าง
(๑๗) เอณฺณยุทิกปี กโรนุเต	ลงกรรมกรรมวิธี "ขี้นกวาง" บ้าง

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็โทษที่เป็นไปในภพหน้าเป็นโชน บุคคลบางคนในโลกนี้ สำเนียงดังนี้ว่า วิบากอันเลวทรามของกายทุจริตเป็นโทษที่บุคคลจะพึงได้ในภพหน้าโดยเฉพาะ วิบากอันเลวทรามของวจีทุจริตเป็นโทษที่บุคคลจะพึงได้ในภพหน้าโดยเฉพาะ วิบากอันเลวทรามของมโนทุจริต เป็นโทษที่บุคคลจะพึงได้ในภพหน้าโดยเฉพาะ ก็ถ้าเราจะพึงประพฤติกุศลด้วยกาย ประพฤติทุจริตด้วยวาจา ประพฤติทุจริตด้วยใจ ทุจริตบางข้อนั้น พึงเป็นเหตุให้เรา เมื่อแตกกายตายไป เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ดังนี้ เขากลับต่อโทษที่เป็นไปในภพหน้า จึงละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวจีทุจริต เจริญวจีสุจริต ละมโนทุจริต เจริญโนสุจริต บริหารตนให้สะอาด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าโทษเป็นไปในภพหน้า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๒ อย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักกลัวต่อโทษที่เป็นไปในปัจจุบัน จักกลัวต่อโทษเป็นไปในภพหน้า จักเป็นคนขลาดต่อโทษ มีปกติเห็นโทษโดยความเป็นของน่ากลัว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเป็นเครื่องหลุดพ้นจากโทษทั้งมวลอันบุคคลผู้ขลาดต่อโทษ มีปกติเห็นโทษโดยความเป็นของน่ากลัวจะพึงหวังได้.

จบสูตรที่ ๑

มโนรทปุรณี

อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

อรรถกถาสูตที่ ๑

ทุกนิบาต สูตที่ ๑ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **วชฺชานิ** แปลว่า โทษ คือความผิด. บทว่า **ทัญญุชฺชมฺมิกํ** ได้แก่ มีผลเกิดขึ้นในปัจจุบัน คือในอรรถภาพนี้แหละ. บทว่า **สมฺปรายิกํ** ได้แก่ มีผลเกิดขึ้นในภายหน้า คือในอรรถภาพที่ยังไม่มาถึง.

บทว่า **อาคฺจฺจารี** ได้แก่ ผู้กระทำชั่ว คือกระทำความผิด. บทว่า **ราชาโน คเหตุวา วิวิชา กมฺมกฺรณฺมา กโรนฺหเต** ความว่า ราชบุรุษทั้งหลายจับโจรมาลงกรรมกรรมหลายอย่างต่างวิธี. แต่ชื่อว่า พระราชาทรงให้ราชบุรุษลงกรรมกรรมเหล่านั้น. บุคคลนี้เห็นโจรนั้นถูกลงกรรมกรรมอย่างนี้. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าววว่า **ปสฺสตี โจรํ อาคฺจฺจารี** **ราชาโน คเหตุวา วิวิชา กมฺมกฺรณฺมา กโรนฺหเต** ดังนี้. บทว่า **อทุตฺททญฺเจเกหิ** ความว่า ด้วยไม้ตะบอง หรือด้วยท่อนไม้ที่เขาไม้ยาว ๔ ศอก มาตัดเป็น ๒ ท่อน ใส่ด้ามสำหรับถือไว้เพื่อประหาร.

บทว่า **ทวิลฺงคคฺคาลิกํ** ได้แก่ลงกรรมกรรมวิธีทำให้เป็นหม้อเคี้ยวน้ำส้ม. เมื่อจะลงกรรมกรรมวิธีนั้น เปิดกะโหลกศีรษะแล้วเอาคีมคีบก้อนเหล็กแดงใส่เข้าไปในกะโหลกศีรษะนั้น ด้วยเหตุนี้ มันสมองในศีรษะเดือดล้นออก. บทว่า **สงฺขมฺมญฺเจทิกํ** ได้แก่ ลงกรรมกรรมวิธีขอดสังข์. เมื่อจะลงกรรมกรรมวิธีนั้น ตัดหนังศีรษะแต่จอหนุทั้งสองข้างลงมาถึง

ท่ายทอยแล้วรวบเส้นผมทั้งหมดผูกเป็นขมวด ใช้ไม้สอดบิดยกขึ้น ให้
หนังเล็กหลุดขึ้นมาพร้อมทั้งผม ต่อแต่นั้นก็ใช้ทรายหยาบขัดกะโหลกศีรษะ
ล้างให้เกลี้ยงขาวเหมือนสังข์. บทว่า **ราหูมุข** ได้แก่ ลงกรรมกรณวิธี
ปากราหู. เมื่อจะลงกรรมกรณวิธีนั้น ใช้ขอเหล็กเกี่ยวปากให้อ้าขึ้นแล้ว
จุดไฟในปากนั้น อีกวิธีหนึ่ง ใช้ส้วตอกแต่จอนหูทั้งสองข้างลงไปทะลุปาก
เลือดไหลออกมาเต็มปาก. บทว่า **โชติมาลิก** ความว่า ใช้ผ้าเก่าชุบน้ำมัน
พันทั่วทั้งตัว แล้วจุดไฟ. บทว่า **หตุลุปุขุโชติก** ความว่า ใช้ผ้าเก่าชุบ
น้ำมันพันมือทั้งสองแล้วจุดไฟ ต่างคบไฟ. บทว่า **เอรกวฏฏิก** ได้แก่
ลงกรรมกรณวิธีรีวสาย. เมื่อจะลงกรรมกรณวิธีนั้น เชือดหนังลอกออก
เป็นรีว ๆ ตั้งแต่ใต้คอลงไปถึงข้อเท้า แล้วใช้เชือกผูกโจรลากไป โจร
เดินเหยียบรีวหนังของตัวล้มลง. บทว่า **จिरกวาสิก** ได้แก่ ลงกรรมกรณ
วิธีนุ่งเปลือกไม้ เมื่อจะลงกรรมกรณวิธีนั้น เชือดหนังเป็นรีว ๆ เหมือน
อย่างแรกนั้นแหละ แต่ทำเป็น ๒ ตอน แต่ใต้คอลงมาถึงสะเอวตอน ๑
แต่สะเอวถึงข้อเท้าตอน ๑ รีวหนังตอนบนคลุมลงมาปิดกายตอนล่าง
เป็นคั้งนุ่งเปลือกไม้. บทว่า **เอณยุยก** ได้แก่ ลงกรรมกรณวิธียื่นกวาง
เมื่อจะลงกรรมกรณวิธีนั้น ใช้ห้วงเหล็กสวมข้อศอกทั้งสอง และเข้า
ทั้งสองให้ก้มลงกับดิน สอดหลักเหล็กตอกตรึงไว้ เขาจะยื่นอยู่บนดิน
ด้วยหลักเหล็ก ๔ อัน แล้วก่อไฟล้อมตน เขาย่อมเป็นเหมือนกวางถูกไฟ
ไหม้ตาย แม้ในอากาศสถานท่านก็กล่าวดังนี้เหมือนกัน. เมื่อเขาตายแล้ว
ถอนหลักออก ให้เขาขึ้น (เป็นสัตว์ ๔ เท้า) อยู่ด้วยปลายกระดูกทั้ง ๔
นั่นเอง. ชื่อว่าเหตุการณ์เห็นปานนี้ย่อมไม่มี. บทว่า **พพิสมลลิก** ความ
ว่า ใช้เบ็ดมีเงียง ๒ ข้าง เกี่ยวหนังเนื้อเอ็นดึงออกมา. บทว่า **กหาปณก**

ความว่า ใช้มีดคมเดือนสรีระทุกแห่ง ตั้งแต่ส่วเอวออกเป็นแวน ๆ ขนาดเท่าเหรียญกษาปณ์. บทว่า **ขาราปฏิจุกกั** ความว่า สับฟันให้ยับทั่วกายแล้วใช้น้ำแสบราด ชักดูด้วยแปรงให้หนังเอ็นหลุดออกมาหมด เหลือแต่กระดูก. บทว่า **ปลิมปริวฏฐัก** ความว่า จับนอนตะแคง ใช้หลาวเหล็กตอตรงช่องหู ทะลุลงไปตรึงแน่นอยู่กับดิน. แล้วจับเท้าทั้งสองยกเดินเวียนไป. บทว่า **ปลาปิจก** ความว่า เจ้าหน้าที่ผู้ฉลาดใช้ลูกบิดคลากลิ้งทับตัวให้กระดูกแตกป่น แต่ไม่ให้ผิวหนังขาด แล้วจับผมรวบยกเข่า ๆ ให้นือรวมเข้าเป็นกอง ใช้ผมนั้นแหละ พันตะล่อมเข้าวางไว้เหมือนตั้งฟาง. บทว่า **สุนเขหิปี ขาทาปนุเต** ความว่า ไม่ให้อาหารสุนัข ๒-๓ วัน แล้วให้ฝูงสุนัขที่หิวจัดกัดกิน เพียงครู่เดียวก็เหลือแต่กระดูก. บทว่า **สุเล อุตตาเสนุเต** ได้แก่ ยกขึ้นนอนหงายบนหลาว.

บทว่า **น ปเรถ ปากถ วิธุมปนุโต วิจรติ** ความว่า เห็นสิ่งของของผู้อื่นมาอยู่ต่อหน้า โดยที่สุคนธ์แม่เป็นของที่มีค่าตั้ง ๑,๐๐๐ ตกอยู่ตามถนน ก็มีได้เที่ยวขี้แยะเอา ด้วยคิดว่า จักมีชีวิตอยู่ด้วยสิ่งนี้หรือคิดว่า ประโยชน์อะไรด้วยสิ่งนี้ ใช้หลังเท้าเหยียบไป. บทว่า **ปาปโก** แปลว่า เลว ได้แก่ เป็นทุกข์ คือไม่น่าปรารถนา. บทว่า **กิลฺจ ต** ความว่า จะพึงมีเหตุนี้ได้อย่างไร. บทว่า **เยนาหิ ตตฺตบถาเยน อหิ**.

บทว่า **กายทฺจจฺริต** ได้แก่ กายกรรมที่เป็นอกุศล ๓ อย่างมีปาณาติบาตเป็นต้น. บทว่า **กายสุจฺริต** ได้แก่ กุศลกรรม ๓ อย่างที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกายทุจริต. บทว่า **วจิตฺจจฺริต** ได้แก่ วจีกรรมที่เป็นอกุศล ๔ อย่าง มีมุสาวาทเป็นต้น. บทว่า **วจิสฺจจฺริต** ได้แก่ กุศลกรรม ๔ อย่างที่เป็นปฏิปักษ์ต่อวจีทุจริต. บทว่า **มโนทฺจจฺริต** ได้แก่ มโนกรรมที่เป็น

อกุศล ๓ อย่างมีอภิขมาเป็นต้น. บทว่า มโนสุจริตฺ ได้แก่ กุศลกรรม ๓ อย่างที่เป็นปฏิปักษ์ต่อมโนสุจริต.

ในคำว่า สุทฺธํ อุตฺตํ ปริหฺรติ นี้ สุทฺธิมี ๒ อย่าง คือ ปริยายสุทฺธิ ๑ นิปปริยายสุทฺธิ ๑. จริงอยู่ บุคคลชื่อว่าบริหารตนให้หมดจดโดยปริยาย ด้วยศรณคมน์ ชื่อว่าบริหารตนให้หมดจดโดยปริยาย ด้วยศีล ๕ ด้วยศีล ๑๐ ด้วยจตุปาริสฺุทธิศีล ด้วยปฐมฌาน ฯลฯ ด้วยเนวสัณฺญาณาสัณฺญาณตนฌาน ด้วยโสคาปิตติมรรค ฯลฯ ด้วยอรหัตมรรคเหมือนกัน. ส่วนผู้ที่ดำรงอยู่ในอรหัตผล เป็นพระจีณาสพ ยังขันธ ๕ ซึ่งมีรากขาดแล้ว ให้เป็นไปอยู่ข้าง ให้เกี่ยวกินข้าง ให้บริโภคน้ำ ให้นั่งข้าง ให้นอนข้าง ฟังทราบว่ บริหาร คือประคับประคองตนให้หมดจด คือหมดมลทินโดยตรงทีเดียว. บทว่า ตสฺมา ความว่า เพราะสองอย่างเหล่านี้ เป็นโทษทีเดียว มิใช่ไม่เป็นโทษ. บทว่า วชฺชภฺริโน แปลว่า เป็นผู้ขลาดต่อโทษ. บทว่า วชฺชภย-ทสฺสาวิโน แปลว่า เห็นโทษเป็นภัยอยู่เสมอ. บทว่า เอตํ ปาฏิกงฺขํ ความว่า ข้อนี้จะพึงหวังได้ อธิบายว่า ข้อนี้จะมีแน่. บทว่า ยํ เป็นเพียงนิบาต อีกอย่างหนึ่ง เป็นตติยวิภคฺติ ความว่าเป็นเหตุเครื่องพ้นจากโทษทั้งปวง. ถามว่า จักพ้นด้วยเหตุไร. แก้วว่า พ้นด้วยมรรคที่ ๔ ด้วย ด้วยผลที่ ๔ ด้วย. ชื่อว่าพ้นด้วยมรรค เมื่อบรรลุผลแล้ว ชื่อว่าพ้นอย่างหมดจด. ก็อกุศลไม่ให้ผลแก่พระจีณาสพหรือ. ให้ผล. แต่อกุศลนั้น ท่านทำไว้ก่อนแต่ยังไม่เป็นพระจีณาสพ และให้ผลในอรรถภาพนี้เท่านั้น ในสัมปราชยภพ ผลกรรมไม่มีแก่ท่าน.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๑

สูตรที่ ๒

ว่าด้วยความเพียรซึ่งเกิดได้ยาก ๒ อย่าง

[๒๘๘] ๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในโลกมีความเพียรซึ่งเกิดได้ยาก ๒ อย่าง ๒ อย่างเป็นไฉน คือความเพียรเพื่อทำให้เกิดจิ๋วร บิณฑบาตเสนาสนะ และคิลาณปัจฉยเภสัชบริหาร ของคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน ๑ ความเพียรเพื่อสลละคีนอุปธิทั้งปวง ของผู้ที่ออกบวชเป็นบรรพชิต ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในโลกมีความเพียรซึ่งเกิดได้ยาก ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาความเพียร ๒ อย่างนี้ ความเพียรเพื่อสลละคีนอุปธิทั้งปวงเป็นเลิศ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักเริ่มตั้งความเพียรเพื่อสลละคีนอุปธิทั้งปวง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล

จบสูตรที่ ๒

อรรถกถาสูตรที่ ๒

ในสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปธานานิ แปลว่า ความเพียร. จริงอยู่ ความเพียร ท่านเรียกว่า ปธานะ เพราะควรตั้งไว้ หรือเพราะทำความพยายาม. บทว่า ทูรภิสุมุทวานิ ความว่า ยากที่จะบังคับ คือยากที่จะให้เป็นไป อธิบายว่าทำได้ยาก. บทว่า อคาริ อชฺฐาวสตัดฺ แปลว่า อยู่ในเรือน. ด้วยคำว่า จิ๋วรปิลุทฺทปาตเสนาสนคิลาณปัจฉยเภสัชบริหารานุปฺปาทนต์ถุ ปธานัน ท่านแสดงว่า ชื่อว่าความพยายามเพื่อให้ปัจฉย ๔ มีจิ๋วรเป็นต้นเหล่านี้

เกิดขึ้น เกิดขึ้นยาก. ความจริง การที่จะพูดว่า ท่านทั้งหลายจงให้ผ้า
เพียง ๔ สอก หรือภัตตาหารประมาณข้าวสารพายมือหนึ่ง หรือบรรณ-
ศาลาประมาณ ๔ สอก หรือเกสัชมีเนยใสเนยข้นเป็นต้นเพียงนิดหน่อย
ดังนี้ก็ดี การนำออกให้ก็ดี ทำได้ยาก เหมือนกองทัพ ๒ ฝ่ายเข้าทำ
สงครามกัน. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

ทานํ จ ยุทฺธํ จ สมานมาหุ

อปฺปปี สนฺตา พหุํ ชินฺนติ

อปฺปปี เจ สทฺทหาโน ททาติ

เตเนว โส โหติ สุชี ปรตฺถ.

ทานและการยุทธท่านว่าเสมอกัน สัตบุรุษถึงน้อย

ก็ชนะคนมากได้ ถ้ามีศรัทธา ถึงจะให้ให้น้อย เขา

ย่อมมีความสุขในโลกอื่น ด้วยเหตุนี้แหละ ดังนี้.

บทว่า อคารสุมา อนคาริยํ ปพฺพชิตานํ ความว่า ออกจาก
เรือนเข้าบรรพชาอย่างผู้ไม่มีเรือน เว้นกสิกรรมและโครัคกกรรมเป็นต้น
ที่น่าประโยชน์เกื้อกูลมาแก่เรือน คือแก่ผู้ครองเรือน. บทว่า สพฺพฺพริ-
ปฺภินิสฺสคฺคตฺติ ปชานํ ความว่า ความเพียรที่เกิดร่วมกับวิปัสสนาและ
มรรค เพื่อประโยชน์พระนิพพาน กล่าวคือสลัดออกซึ่งอุปธิ คือขันธ์
กิเลส และอกิสังขาร. บทว่า ตสุมา ความว่า เพราะความเพียร ๒ อย่าง
นี้เกิดได้ยาก.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๒

สูตรที่ ๓

ว่าด้วยธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน ๒ อย่าง

[๒๔๕] ๓. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน ๒ อย่าง ๒ อย่างเป็นไฉน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำแต่กายทุจริต มิได้ทำกายสุจริต ทำแต่วจีทุจริต มิได้ทำวจีสุจริต ทำแต่มโนทุจริต มิได้ทำมโนสุจริต เขาเดือดร้อนอยู่ว่า เรากระทำแต่กายทุจริต มิได้ทำกายสุจริต ทำแต่วจีทุจริต มิได้ทำวจีสุจริต ทำแต่มโนทุจริต มิได้ทำมโนสุจริต คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๓

อรรถกถาสูตรที่ ๓

ในสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้

บทว่า ตปณียา ความว่า ชื่อว่าเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อนใจ เพราะเหล่าสัตว์ย่อมร้อนใจทั้งในโลกนี้และโลกอื่น. บทว่า ตปฺปติ ความว่า ย่อมเดือดร้อนโดยเดือดร้อนใจ คือย่อมเศร้าโศก เหมือนนันทยักษ์ เหมือนนันทมาณพ เหมือนนันทโคฆาต เหมือนเทวทัต และเหมือนสองพี่น้อง.

เล่ากันมาว่า พี่น้องสองคนนั้น ฆ่าโคแล้วแบ่งเนื้อเป็นสองส่วน. ต่อขึ้น น้องชายพูดกะพี่ชายว่า ฉันมีเด็กหลายคน พี่ให้ไส้โคเหล่านี้แก่ฉันเถิด. พี่พูดกะน้องว่า เนื้อทั้งหมดเราแบ่งเป็นสองส่วนแล้ว แกจะมา

หวังอะไรอีก แล้วตื่นนอนเสียดาย แต่เมื่อเหลียวดู เห็นน้องตาย จึงคิดได้ว่า เราทำกรรมหนักเสียแล้ว. เขาเศร้าโศกมาก. ในที่ยืนก็ตาม ที่นั่งก็ตาม เขานึกถึงแต่กรรมนั้นเท่านั้น ไม่ได้ความสบายใจ. แม้โอชารสที่เขาเกลียดชังและเคี้ยวกินเข้าไปก็ไม่ซาบซ่าในร่างกายของเขา. ร่างกายของเขาจึงเป็นเพียงหนังหุ้มกระดูกเท่านั้น. ครั้งนั้น พระเถระรูปหนึ่งเห็นเขา จึงถามว่า อุบาสก ท่านก็มีข้าวน้ำเพียงพอ แต่ใจจึงเหลือเพียงหนังหุ้มกระดูกเท่านั้น ท่านมีกรรมอะไร ๆ ที่ทำให้ร้อนใจอยู่หรือ. เขาบอกว่า มีขอรับ ท่าน. แล้วบอกเรื่องทั้งหมด. พระเถระพูดกะเขาว่า อุบาสก ท่านทำกรรมหนัก ท่านผิดในที่ไม่น่าผิด. เขาทำกาละแล้วบังเกิดในนรกด้วยกรรมนั่นเอง. คนที่ร้อนใจเพราะวิจิตรจิต เช่นสุปปพุทธ-ศาทกะ พระโกกาลิกะ และนางจิตฺตมาณวิกาเป็นต้น.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๓

สูตฺรที่ ๔

ว่าด้วยกรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน ๒ อย่าง

[๒๕๐] ๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน ๒ อย่าง ๒ อย่างเป็นไฉน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำแต่กายสุจริต มิได้ทำกายทุจริต ทำแต่วจีสุจริต มิได้ทำวจีทุจริต ทำแต่มโนสุจริต มิได้ทำมโนทุจริต เขาไม่เดือดร้อนว่าเรากระทำแต่กายทุจริต มิได้ทำกายสุจริต ทำแต่วจีทุจริต มิได้ทำวจีสุจริต ทำแต่มโนทุจริต มิได้ทำมโนสุจริต คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความ

เดือคร้อน ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๔

อรรถกถาสูตรที่ ๔

คำที่เหลือในสูตรที่ ๔ นี้ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

ว่าด้วยคุณของธรรม ๒ อย่าง

[๒๕๑] ๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรารู้ทั่วถึงคุณของธรรม ๒ อย่าง คือ ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรม ๑ ความเป็นผู้ไม่ย่อหย่อนในความเพียร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า เราเริ่มตั้งความเพียรอันไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น และกระดูกก็ตามที เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเถิด ยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรเสีย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โพธิญาณอันเรานั้น ได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท ธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม อันเรานั้นได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม่เธอทั้งหลายจะพึงเริ่มตั้งความเพียรอันไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น และกระดูกก็ตามที เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเถิด ยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความ

เพียรเสีย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายก็จักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่ง
พรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต
ต้องการนั้น ด้วยความรู้ยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ต่อกาลไม่นานเลย
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า
จักเริ่มตั้งความเพียรอันไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น และ
กระดุกก็ตามที เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเถิด ยังไม่บรรลุนผล
ที่บุคคลพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วย
ความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรเสีย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๕

อรรถกถาสูตรที่ ๕

ในสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทูวิหุนาหิ ตตฺตทเป็น ทูวิหุน อหิ. บทว่า อูปฺลฺยาตี
ความว่า ได้เข้าไปรู้ คือทราบคุณ อธิบายว่า แทงตลอด บัดนี้ เมื่อ
จะทรงแสดงธรรมเหล่านั้น จิงตรัสพระพุทธพจน์ว่า ยา จ อสนฺตฺตฺตฺตฺต
เป็นต้น. เพราะ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยธรรม ๒ นี้ บรรลุพระ-
สัมโพธิญาณ ฉะนั้น เมื่อจะทรงแสดงอานุภาพของธรรม ๒ อย่างนั้น
จึงตรัสอย่างนี้. บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า อสนฺตฺตฺตฺตฺต กุสฺเสสุ
ธมฺเมสุ นี้ แสดงความดั่งนี้ว่า เราไม่สันโดษด้วยเพียงฉานนิमितหรือ
ด้วยเพียงโอภาสนิมิต ยังอรหัตมรรคให้เกิดขึ้นได้ คือเราไม่สันโดษ
ชั่วเวลาที่อรหัตมรรคยังไม่เกิดขึ้น. และเราไม่ทอดอยู่ในความเพียรตั้งอยู่

โดยไม่ย่อหย่อนเลย ได้กระทำความเพียร เมื่อจะทรงแสดงเนื้อความ
ดังกล่าวนี้ จึงตรัสพระพุทธพจน์ว่า ยา จ อปปฏิวาณิตา เป็นต้น.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปปฏิวาณิตา แปลว่า ความไม่ก้าวกลับ
คือไม่ย่อหย่อน. บทว่า สุกฺ ในคำนี้ว่า อปปฏิวาณํ สุกฺทาหํ ภิกฺขเว
ปทหาตี เป็นเพียงนิบาต ในข้อนี้มีเนื้อความดังนี้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เราตั้งอยู่ในความไม่ย่อหย่อน ประรณนาเป็นพระสัพพัญญู ได้กระทำ
ความเพียรเมื่อยังเป็นโพธิสัตว์. บัดนี้เมื่อจะทรงแสดงวิธีกระทำความเพียร
จึงตรัสพระพุทธพจน์ว่า กามํ ตโจ จ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น
ด้วยบทว่า ยนฺตํ นี้ ทรงแสดงคุณชาตที่จะพึงบรรลุ. ในบทว่า ปุริสธामเน
เป็นต้น ตรัสถึงพลังที่ให้เกิดญาณ ความเพียรที่ให้เกิดญาณ ความบาก
บั่นที่ให้เกิดญาณของตน. บทว่า สณฺฐานํ ได้แก่ อยู่ คือไม่เป็นไป
ย่อหย่อน อธิบายว่า ระวัง. ด้วยพระพุทธพจน์เพียงเท่านั้น ชื่อว่าพระองค์
ตรัสความตั้งใจมั่นในการบำเพ็ญเพียรซึ่งประกอบด้วยองค์ ๔. แลในที่นี้
บทว่า กามํ ตโจ เป็นองค์หนึ่ง. บทว่า นหารุ จ เป็นองค์หนึ่ง.
บทว่า อญฺฺจ จ เป็นองค์หนึ่ง. บทว่า มํสโลหิตํ เป็นองค์หนึ่ง.
องค์ ๔ เหล่านี้เป็นชื่อของความเพียรอย่างยิ่งยวด มีบทว่า ปุริสธामเน
เป็นต้น. ความเพียรที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ข้างต้นด้วยประการฉะนี้ ตั้งมั่น
แล้วอย่างนี้ พึงทราบว่ ชื่อว่า การตั้งความบำเพ็ญเพียรซึ่งประกอบด้วย
องค์ ๔. ด้วยพระพุทธพจน์เพียงเท่านั้น เป็นอันพระองค์ตรัสอาคม-
นียปฏิบัติทาของพระองค์ ณ โพธิบัลลังก์ บัดนี้ เพื่อจะตรัสคุณที่พระองค์
ได้มาด้วยปฏิปทานั้น จึงตรัสพระพุทธพจน์ว่า ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว
เป็นต้น บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมาทาธิตตา ความว่า ได้แล้ว

ด้วยความไม่ประมาท กล่าวคือความไม่อยู่ปราศจากสติ. บทว่า โโพธิ ได้แก่จตุมรรคญาณและสัพพัญญุตญาณ. ด้วยว่า ผู้ที่มีวมาประมาท ไม่อาจบรรลุจตุมรรคญาณและสัพพัญญุตญาณนั้นได้ เพราะเหตุดังนี้ นั้น พระองค์จึงตรัสว่า อุปปมาทาธิตตา โโพธิ ดังนี้. บทว่า อนุตฺตโร โยคกฺโขม ความว่า มิใช่แต่ปัญญาเครื่องตรัสรู้อย่างเดียวกันเท่านั้น แม้ ธรรมอันปลอดจากเครื่องผูกอันยอดเยี่ยม กล่าวคืออรหัตผล นิพพาน เราก็ได้บรรลุด้วยความไม่ประมาทนั้นแล. บัดนี้ เมื่อจะทรงให้ภิกษุสงฆ์ ยึดถือในคุณที่พระองค์ได้มา จึงตรัสพระพุทฺธพจน์ว่า ตุมฺเห เจปิ ภิกฺขเว เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยสฺสตุถาย ความว่า เพื่อประโยชน์ แก่ผลอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันใด อธิบายว่า เป็นผู้ใคร่เพื่อจะ เข้าถึงผลอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันใดอยู่. บทว่า ตทฺนุตฺตรํ ได้แก่ ผลอันยอดเยี่ยมนั้น. บทว่า พุรฺหมจฺริยปริโยสานํ ได้แก่อริยผลซึ่งเป็น ที่สุดแห่งมรรคพรหมจรรย์. บทว่า อภิญญา สจฺฉิกฺกฺวา ความว่า ทำให้ ประจักษ์ด้วยปัญญาอันยิ่ง คือด้วยปัญญาอันสูงสุด. บทว่า อฺปสมฺปชฺช วิหริสฺสฺส ความว่า จักได้เฉพาะคือบรรลุอยู่. บทว่า ตสฺมา ความว่า เพราะธรรมชาติความเพียรอย่างไม่ทอดยอนี้ มีอุปการะมาก ให้สำเร็จ ประโยชน์แล้ว.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๕

สูตฺรที่ ๖

ว่าด้วยความพอใจและความหน่ายในธรรมอันเป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์

[๒๕๒] ๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดา ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น

ไฉน คือ ความตามเห็นโดยความพอใจในธรรมอันเป็นปัจจัยแห่ง
สังโยชน์ ๑ ความพิจารณาเห็นด้วยอำนาจความหน่ายในธรรมทั้งหลายอัน
เป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ตามเห็นโดยความ
พอใจในธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์อยู่ ย่อมละระคาะไม่ได้.
ย่อมละโทสะไม่ได้ ย่อมละโมหะไม่ได้ เรากล่าวว่า บุคคลยังละระคาะ
ไม่ได้ ยังละโทสะไม่ได้ ยังละโมหะไม่ได้แล้ว ย่อมไม่พ้นจากชาติ ชรา
มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พิจารณาเห็นด้วยอำนาจความหน่ายในธรรม
ทั้งหลาย อันเป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์อยู่ ย่อมละระคาะได้ ย่อมละโทสะได้
ย่อมละโมหะได้ เรากล่าวว่า บุคคลละระคาะ ละโทสะ ละโมหะได้แล้ว
ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส
ย่อมพ้นจากทุกข์ได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๖

อรรถกถาสูตรที่ ๖

ในสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สญฺโฆชนิเยสุ ฌมฺเมสุ** ความว่า ในธรรมที่เป็นไป
ในภุมิ ๓ ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์ ๑๐. บทว่า **อสุตาทานุปุสฺสิตา**
ความว่า ความเห็น คือภาวะที่เห็น โดยความเป็นอัสสาทะน่ายินดี. บทว่า
นิพฺพิทานุปุสฺสิตา ความว่า ความเห็นด้วยอำนาจความเบื่อหน่าย คือ
ด้วยอำนาจความเอือมระอา. บทว่า **ชาติยา** ได้แก่จากความเกิดแห่งขันธ.
บทว่า **ชราย** ได้แก่ จากความแก่แห่งขันธ. บทว่า **มรณฺเณ** ได้แก่จาก

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 303

ของตน อกุศลธรรมทั้งหมดเป็นกรรมฝ่ายค้ำทั้งนั้น. ด้วยว่า จิตย่อม
ส่องใสไม่ได้ เพราะอกุศลธรรมเหล่านั้นเกิดขึ้น. บทว่า อหิริกั แปลว่า
ไม่มีความละอาย. บทว่า อนุตตปป์ แปลว่า ไม่มีความเกรงกลัว.

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

สูตที่ ๘

ว่าด้วยกรรมฝ่ายขาว ๒ อย่าง

[๒๕๔] ๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมฝ่ายขาว ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ หิริ ๑ โอตตปป์ปะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม
ฝ่ายขาว ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๘

ในสูตที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สุกกา ความว่า มิใช่เป็นกรรมฝ่ายขาว เพราะมีสีขาว
แต่น้อมไปเพื่อเป็นกรรมฝ่ายขาว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ากรรมฝ่ายขาว
เพราะเป็นกรรมฝ่ายขาวโดยผลสำเร็จ อีกอย่างหนึ่ง เมื่อว่าโดยกิจคือหน้าที่
ของตน กุศลธรรมทั้งหมด เป็นกรรมฝ่ายขาวทั้งนั้น. ด้วยว่า จิตย่อม
ส่องใส เพราะกุศลธรรมเหล่านั้นเกิดขึ้น. ในคำว่า หิริ จ โอตตปป์ปะ นี้
หิริมีลักษณะรังเกียจบาป โอตตปป์ปะมีลักษณะกลัวบาป. อนึ่ง คำที่ควร
จะกล่าวโดยพิสดารในที่นี้ นั้น ได้กล่าวไว้แล้วในคัมภีร์สุททิมรรคทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

สูตรที่ ๕

ว่าด้วยโลกบัญญัติคำว่ามารดาเป็นต้นเพราะอาศัยกรรมฝ่ายขาว ๒ อย่าง

[๒๕๕] ๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมฝ่ายขาว ๒ อย่างนี้ ย่อม
คุ้มครองโลก ๒ อย่างเป็นไฉน คือ หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ธรรมฝ่ายขาว ๒ อย่างนี้แล ถ้าธรรมฝ่ายขาว ๒ อย่างนี้ ไม่พึง
คุ้มครองโลก ใคร ๆ ในโลกนี้จะไม่พึงบัญญัติ ว่ามารดา ว่าน้ำ ว่าป่า
ว่าภรรยาของอาจารย์ หรือว่าภรรยาของครู โลกจักถึงความส่ำสอนกัน
เหมือนกับพวกแพะ พวกแกะ พวกไก่ พวกหนู พวกสุนัขบ้าน และ
พวกสุนัขจิ้งจอก ฉะนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมฝ่ายขาว ๒
อย่างนี้ ยังคุ้มครองโลกอยู่ ฉะนั้น โลกจึงบัญญัติคำว่ามารดา ว่าน้ำ
ว่าป่า ว่าภรรยาของอาจารย์ หรือว่าภรรยาของครูอยู่.

จบสูตรที่ ๕

อรรถกถาสูตรที่ ๕

ในสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า โลก ปาเลนฺติ ความว่า ย่อมดำรงโลกไว้ คือให้อยู่ ได้แก่
รักษาไว้. บทว่า นยิ ปญฺเยถ มาตา ความว่า มารดาผู้ให้กำเนิด
ในโลกนี้ จะไม่พึงปรากฏเป็นที่เคารพนับถือว่า หึงผู้นี้เป็นมารดาของเรา
แม้ในบทที่เหลือ ก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า สมฺเภทํ ได้แก่ ความ
ระคนกัน หรือความไม่มีขอบเขต. ในคำว่า ยถา อเชพกา เป็นต้น
มีวินิจฉัยว่า ด้วยว่า สัตว์เหล่านั้นย่อมไม่สำนึกด้วยความเคารพนับถือว่า
หึงผู้นี้เป็นมารดาของเรา หรือว่า เป็นป่าของเรา ย่อมปฏิบัติผิดใน

วัตถุที่ตนได้อาศัยเกิดขึ้นนั่นเอง ฉะนั้น เมื่อทรงเปรียบเทียบ จึงตรัส
พระพุทธพจน์ว่า ยถา อเชพกา เป็นต้น.

จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๑๐

ว่าด้วยวัสสุปนายิกาการเข้าพรรษา ๒ อย่าง

[๒๕๖] ๑๐. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย วัสสุปนายิกา ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ วัสสุปนายิกาคัน ๑ วัสสุปนายิกาลัง ๑ คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย วัสสุปนายิกา ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๐

จบกัมมกรณวรรคที่ ๑

อรรถกถาสูตรที่ ๑๐

ในสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้

สูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส เพราะมีเหตุให้เกิดเรื่อง อะไร
เป็นเหตุให้เกิดเรื่อง การโพนทนาของพวกมนุษย์เป็นเหตุให้เกิดเรื่อง.

เรื่องมีว่า ๒๐ พรรษาตอนปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคเจ้ายัง
มิได้ทรงบัญญัติวันเข้าพรรษา ภิกษุทั้งหลาย ไม่มีความผูกพันเรื่องพรรษา
จาริกไปตามสบายทั้งในฤดูร้อน ทั้งในฤดูหนาว ทั้งในฤดูฝน. พวก
มนุษย์เห็นดังนั้น พวกกันโพนทนามกล่าวคำเป็นต้นว่า ทำไมพระสมณะ
ศากยบุตร ถึงได้จาริกกันทั้งหน้าหนาวทั้งหน้าร้อนทั้งหน้าฝน. เหยียบ-

ข้าพเจ้าระดับ เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต ทำสัตว์เล็ก ๆ มากมายให้ลำบาก

ถึงพวกอัญญเดียรฉิย์ที่กล่าวธรรมไม่ดีไม่ชอบเหล่านั้น ก็ยังหยุดพักหลบฝน
นกทั้งหลายยังทำรังที่ปลายต้นไม้หยุดพักหลบฝน ดังนี้. ภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกเรื่อง
นั้นเป็นเหตุ ทรงแสดงสูตรนี้ ตรัสพระพุทธดำรัสเป็นปฐมเพียงเท่านั้น
ก่อนว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้เข้าจำพรรษา ดังนี้. ต่อมา
ทรงทราบพวกภิกษุเกิดวิตกกันว่า ควรเข้าจำพรรษาเมื่อไร จึงตรัสว่า
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้เข้าจำพรรษาในฤดูฝน. ต่อมาภิกษุ
ทั้งหลายสงสัยกันว่า วันเข้าพรรษามีกี่วัน พวกกันกราบทูลความนั้น
แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบดังนั้น เมื่อทรง
แสดงสูตรนี้ทั้งสิ้น จึงตรัสพระพุทธดำรัสเป็นต้นว่า เทวมา ภิกษเว ดังนี้
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วสุสุปนายิกา แปลว่า วันเข้าพรรษา.
บทว่า ปุริมิกา ความว่า เมื่อถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ พึงเข้าพรรษา
๓ เดือนแรก มีวันเพ็ญเดือน ๑๑ เป็นที่สุด. บทว่า ปจฺฉิมิกา ความว่า
เมื่อเดือน ๘ ล่วงไป พึงเข้าพรรษา ๓ เดือนหลัง มีวันเพ็ญเดือน ๑๒
เป็นที่สุด.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๐

จบกัมมกรณวรรคที่ ๑

อธิกกรรมวรรคที่ ๒

สูตรที่ ๑

ว่าด้วยผละ ๒ อย่าง

[๒๕๗] ๑๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ผละ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ปฏิสังขานผละ ๑ ภาวนาผละ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิสังขาน-ผละเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมพิจารณาตั้งนี้ว่า วิบากของ กายทุจริตแล ชั่วช้าทั้งในชาตินี้และในภพหน้า วิบากของวจีทุจริต ชั่วช้าทั้งในชาตินี้และในภพหน้า วิบากของมโนทุจริต ชั่วช้าทั้งในชาตินี้ และในภพหน้า ครั้นเขาพิจารณาตั้งนี้แล้ว ย่อมละกายทุจริต เจริญกาย-สุจริต ย่อมละวจีทุจริต เจริญวจีสุจริต ย่อมละมโนทุจริต เจริญมโน-สุจริต บริหารคนให้บริสุทธิ์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าปฏิสังขาน-ผละ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภาวนาผละเป็นไฉน ในผละ ๒ อย่างนั้น ภาวนาผละนี้เป็นผละของพระเสขะ ก็บุคคลนั้นอาศัยผละที่เป็นของพระ-เสขะ ย่อมละราคะ ละโทสะ ละโมหะเสียได้เด็ดขาด ครั้นละราคะ ละโทสะ ละโมหะได้เด็ดขาดแล้ว ย่อมไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ย่อมไม่ เสพกรรมที่เป็นบาป คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าภาวนาผละ คู่ก่อน ภิกษุทั้งหลาย ผละ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑

อธิกกรรมวรรคที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๑

อธิกกรรมวรรคที่ ๒ สูตที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **พลาณี** ความว่า ชื่อว่า **พละ** ด้วยอรรถอะไร ชื่อว่า **พละ** ด้วยอรรถว่าไม่เป็นที่ตั้งแห่งความหวั่นไหว คือด้วยอรรถว่าครอบงำได้ยาก และย้ายไม่ได้. บทว่า **ปฏิสงฺขานพล** ได้แก่กำลังคือการพิจารณา. บทว่า **ภาวนาพล** ได้แก่ กำลัง คือการพอกพูน คือกำลังคือการพัฒนา. บทว่า **สุทฺธ** **อตุตฺตาน** นี้ พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล. บทว่า **ตฺตฺร** ได้แก่ในพละ ๒ อย่างนั้น. บทว่า **ยทิท** ตัดบทเป็น **ย** **อิท** นี้ใด. บทว่า **เสขเมต** **พล** ความว่า ภาวนาพละนั้นได้แก่กำลังญาณของพระเสขะ ๗ จำพวก. บทว่า **เสข** **หิ โส ภิกฺขเว พล** **อาคมฺม** ความว่า ปรารภ หมาย คืออาศัยกำลังญาณของพระเสขะ ๗ จำพวก. บทว่า **ปชฺหติ** ความว่า ละได้ด้วยมรรค. ด้วยบทว่า **ปหาย** นี้ ตริสถึงผล. บทว่า **ย** **ปาปี** ความว่า สิ่งใดเป็นบาป คือลามก. ก็เพราะบุคคลเจริญพละทั้ง ๒ อย่างเหล่านี้แล้ว จึงบรรลุพระอรหัตได้ ฉะนั้น พึงทราบว่าพละชั้นยอดเยี่ยม มิได้ทรงจัดไว้ในที่นี้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

สูตที่ ๒

ว่าด้วยพละ ๒ อย่าง

[๒๕๘] ๑๒. ดอก่อนภิกษุทั้งหลาย พละ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ปฏิสังขานพละ ๑ ภาวนาพละ ๑ ดอก่อนภิกษุทั้งหลาย

ก็ปฏิสังขานพละเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมพิจารณาดังนี้ว่า วิกาของกายทุจริตแล ชั่วช้าทั้งในชาตินี้และในภพเบื้องหน้า วิกาของมโนทุจริต ชั่วช้าทั้งในชาตินี้และในภพเบื้องหน้า ครั้นเขาพิจารณาดังนี้แล้ว ย่อมละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ย่อมละวจีทุจริต เจริญวิสุจริต ย่อมละมโนทุจริต เจริญมโนสุจริต บริหารตนให้บริสุทธิ์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าปฏิสังขานพละ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภาวนาพละเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ย่อมเจริญสัมมวิจยสัมโพชฌงค์... ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์... ย่อมเจริญปีติสัมโพชฌงค์... ย่อมเจริญปีสัทธวิสัมโพชฌงค์... ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์... ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าภาวนาพละ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พละ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๒

อรรถกถาสูตรที่ ๒

ในสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ในบทว่า สติสัมโพชฌงค์ ภาเวติ เป็นต้น มีพรรณนาความของบทที่ยังมิได้มีมาในหนหลัง ดังนี้. บทว่า วิเวกนิสฺสิตํ ได้แก่ อาศัยวิเวก. ความสงบ ชื่อว่าวิเวก. วิเวกดังกล่าวนี้ มี ๕ อย่าง คือ ตทังควิเวก วิกขัมภนวิเวก สมุจฺเจทวิเวก ปฏิปัสสัทธิวิเวก และนิสสรณวิเวก.

ในวิเวก ๕ อย่างนั้น. ในบทว่า **วิเวกนิสฺสิตํ** พึงทราบเนื้อความว่า ภิภุญฺเจริญฺสฺสตีสํโพชฌงค์อันอาศัยตทังควิเวก อาศัยสมุจฺเจทวิเวก และ อาศัยนิสฺสรณวิเวก. จริงอย่างนั้น พระโยคีผู้บำเพ็ญสติสํโพชฌงค์- กาวนา ในขณะที่วิปัสสนาย่อมเจริญสติสํโพชฌงค์ อาศัยตทังควิเวกโดยกิจ อาศัยนิสฺสรณวิเวกโดยอชฌาสัย แต่ในขณะที่มรรคอาศัยสมุจฺเจทวิเวกโดยกิจ อาศัยนิสฺสรณวิเวกโดยอารมณ์. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า อาศัยวิเวกทั้ง ๕ อย่างก็มี. จริงอยู่ อาจารย์เหล่านั้น มิใช่ยกโพชฌงค์ทั้งหลายขึ้นใน ขณะแห่งพลววิปัสสนา มรรค และผลจิตอย่างเดียวกันนั้น แม้ใน กสิณฌาน อานาปานสติ อสุภกัมมัฏฐาน และพรหมวิหารฌาน ซึ่ง เป็นบาทแห่งวิปัสสนาก็ยกขึ้นด้วย แต่พระอรธรรคถาจารย์ทั้งหลายก็ไม่ ปฏิเสธ ฉะนั้น ตามมติของอาจารย์เหล่านั้น ในอดีตขณะแห่งฌาน เหล่านั้น อาศัยวิกขัมภนวิเวกโดยกิจเท่านั้น เหมือนอย่างทีกล่าววว่า ใน ขณะวิปัสสนาอาศัยนิสฺสรณวิเวกโดยอชฌาสัย ฉันทใด ก็ควรจะกล่าวว่า เจริญสติสํโพชฌงค์อันอาศัยปฏิบัติสัททวิเวกก็ได้ ฉันทนั้น. แม้ในสติ- สํโพชฌงค์ที่อาศัยวิราคะเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. ธรรมมีวิราคะ เป็นต้น มีในอรรถว่าสังคเหมือนกัน. ก็ความสละในบทว่า **โอสฺสคฺค- ปริณามิ** นี้ มี ๒ อย่างเท่านั้น คือความสละโดยบริจาค ๑ ความสละ โดยเล่นไป ๑. ใน ๒ อย่างนั้น บทว่า **ปริจฺจาจโอสฺสคฺโค** ได้แก่ การละกิเลสอย่างชั่วขณะในวิปัสสนาขณะ และอย่างเด็ดขาดในมรรคขณะ. บทว่า **ปกฺขนฺทโอสฺสคฺโค** ได้แก่ การเล่นไปสู่พระนิพพาน โดย น้อมไปในพระนิพพานนั้น ในวิปัสสนาขณะ แต่ในมรรคขณะ โดย ทำพระนิพพานให้เป็นอารมณ์. ความสละทั้ง ๒ อย่างนั้น ย่อมใช้ได้

สติสัมโพชฌงค์ ซึ่งระคนกันทั้งโลกิยะและโลกุตระนี้ ตามนัยที่มาใน
อรรถกถา จริงอย่างนั้น สติสัมโพชฌงค์นี้ ย่อมสละกิเลส แล่นไปสู่
พระนิพพาน โดยประการดังกล่าวแล้ว. อนึ่ง ด้วยคำทั้งสี่ว่า โวสุตคฺค-
ปริณามิ นี้ ท่านอธิบายว่า. ตั้งอยู่ในความสละ คือที่กำลังน้อมไปก็
น้อมไป และที่กำลังจะแก้ล้าก็แก้ล้าไป. ก็ภิกษุผู้บำเพ็ญโพชฌงค์-
ภาวนานี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ โดยประการที่สติสัมโพชฌงค์จะ
แก้ล้าและแก้ล้าแล้ว เพื่อโอสถัคคะ คือความสละกิเลส เพื่อโอสถัคคะ
คือแล่นไปสู่พระนิพพาน. แม้ในโพชฌงค์ที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. ก็
พระนิพพานนี้แหละ ท่านกล่าวว่า วิเวก เพราะสงัดจากสังขตธรรม
ทุกอย่าง กล่าวว่า วิราคะ เพราะสำรอกสังขตธรรมทุกอย่าง กล่าวว่า นิโรธ
เพราะเป็นธรรมที่ดับสังขตธรรม. ก็มรรคนั้นแหละ ชื่อน้อมไปใน
ความสละ เพราะฉะนั้น ภิกษุเจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก โดย
ทำวิเวกให้เป็นอารมณ์เป็นไป อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธก็เหมือนกัน
และสติสัมโพชฌงค์นั้นแล น้อมไปแล้ว ก็แก้ล้าแล้ว โดยสละกิเลส
เหตุละได้อย่างเด็ดขาด ในขณะที่อริยมรรคเกิดขึ้น โดยแล่นไปสู่พระ-
นิพพานนั่นเอง พึงเห็นเนื้อความนี้ ดังกล่าวมาจะนี้แล. แม้ใน
โพชฌงค์ที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสระคนกันทั้งโลกิยะและโลกุตระ ด้วยประการฉะนี้ ความ
เป็นเลิศในพละ ๒ แม้เหล่านี้ พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

สูตรที่ ๓

ว่าด้วยผละ ๒ อย่าง

[๒๕๕] ๑๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ผละ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นโฉน คือปฏิสังขานผละ ๑ ภาวนาผละ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิสังขานผละเป็นโฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมพิจารณาดังนี้ว่า วิกาของกายทุจริต ชั่วช้าทั้งในชาตินี้และในภพเบื้องหน้า วิกาของ วจิตทุจริต ชั่วช้าทั้งในชาตินี้และในภพเบื้องหน้า วิกาของมโนทุจริต ชั่วช้าทั้งใน ชาตินี้และในภพเบื้องหน้า ครั้นเขาพิจารณาดังนี้แล้ว ย่อม ละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ย่อมละวจีทุจริต เจริญวจีสุจริต ย่อมละ มโนทุจริต เจริญมโนสุจริต บริหารตนให้บริสุทธิ์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าปฏิสังขานผละ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภาวนาผละเป็นโฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุทุติยฌาน ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตก วิจารณ์สงบไป มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น มี ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุข ด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุจตุตถ- ฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัส ก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย

นี้เรียกว่าภาวนาพละ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พละ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๓

อรรถกถาสูตรที่ ๓

ในสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

เนื้อความพระบาลีของฉาน ๔ ว่า วิวิจเจว กามเมหิ เป็นต้น และนัยแห่งภาวนา ได้กล่าวไว้พิสดารในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคโดยประการ ทั้งปางทีเดียว. ก็ฉาน ๔ เหล่านี้ ภิกษุรูปหนึ่งเจริญเพื่อต้องการให้จิต แน่วแน่ รูปหนึ่งเจริญเพื่อต้องการเป็นบาทแห่งวิปัสสนา รูปหนึ่งเจริญ เพื่อต้องการเป็นบาทแห่งอภิญญา รูปหนึ่งเจริญเพื่อต้องการเป็นบาทแห่ง นิโรธ รูปหนึ่งเจริญเพื่อความพิเศษแห่งภพ. แต่ในสูตรนี้ ฉาน ๔ เหล่า นั้น ทรงประสงค์เป็นบาทแห่งวิปัสสนา. จริงอยู่ ภิกษุนี้เข้าถึงฉาน เหล่านี้แล้วออกจากสมาบัติ พิจารณาสังขาร กำหนดเหตุปัจจัยและกำหนด นามรูปพร้อมทั้งปัจจัย ประชุมอินทรีย์ พละ และโพชฌงค์ บรรลุ พระอรหัต. ฉานเหล่านี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสระคนกันทั้งที่เป็นโลกิยะ และที่เป็นโลกุตระ. อนึ่ง ความเป็นเลิศในพละ ๒ แม่นี้ พึงทราบตาม นัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

ว่าด้วยการแสดงธรรมของตถาคต ๒ อย่าง

[๒๖๐] ๑๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การแสดงธรรมของพระ-

ตถาคต ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ โดยย่อ ๑ โดยพิสดาร ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การแสดงธรรมของพระตถาคต ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๔

อรรถกถาสูตรที่ ๔

ในสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า สงฺขิตฺตฺเตน จ วิตุถาเรน จ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงว่า ธรรมเทศนามี ๒ เท่านั้น คือ ธรรมเทศนาโดยสังเขป ธรรม-
เทศนาโดยพิสดาร. ใน ๒ อย่างนั้น เทศนาที่ตรัสแสดงเฉพาะหัวข้อ
ชื่อเทศนาโดยสังเขป. เทศนาที่ตรัสแยกแยะหัวข้อนั้น ๆ ชื่อเทศนาโดย
พิสดาร. อีกอย่างหนึ่ง เทศนาที่ทรงตั้งหัวข้อก็ตาม ไม่ทรงตั้งก็ตาม
ตรัสแยกแยะโดยพิสดาร ชื่อว่าเทศนาโดยพิสดาร. ในเทศนา ๒ อย่าง
นั้น เทศนาโดยสังเขป ตรัสแก่บุคคลที่มีปัญญามาก เทศนาโดยพิสดาร
ตรัสแก่บุคคลที่มีปัญญาน้อย. เพราะเทศนาโดยพิสดาร ย่อมเป็นเหมือน
เป็นช้าอย่างยิ่ง แก่ผู้มีปัญญามาก. เทศนาโดยสังเขป ย่อมเป็นเหมือน
กระต่ายกระโดด แก่ผู้มีปัญญาน้อย ไม่อาจจับต้นชนปลายได้. อนึ่ง
เทศนาโดยสังเขป ตรัสแก่บุคคลประเภทอุคฆตัตถัญญุ เทศนาโดยพิสดาร
ตรัสแก่บุคคล ๓ ประเภทนอกนี้ (วิปจิตถัญญุ เนยยะ ปทปรมะ).
พระไตรปิฎกทั้งสี่ยืนยันไว้ในข้อนี้ว่า เทศนาโดยสังเขป เทศนาโดย
พิสดาร นั้นแล.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

ว่าด้วยเหตุให้อธิกรณ์ยึดเยื่อและไม่ยึดเยื่อ

[๒๖๑] ๑๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอธิกรณ์ใด ที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ และภิกษุผู้เป็นโจทก์ ยังมีได้พิจารณาตนด้วยตนเองให้ดี ในอธิกรณ์นั้น พึงหวังได้ว่า จักเป็นไปเพื่อความยึดเยื่อ เพื่อการมีวาจาหยาบคาย เพื่อความร้ายกาจ และภิกษุทั้งหลายจักอยู่ไม่ผาสุก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนในอธิกรณ์ใด ที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ และภิกษุผู้เป็นโจทก์ พิจารณาตนด้วยตนเองให้ดี ในอธิกรณ์นั้น พึงหวังได้ว่า จักไม่เป็นไปเพื่อความยึดเยื่อ จักไม่เป็นไปเพื่อการมีวาจาหยาบ จักไม่เป็นไปเพื่อความร้ายกาจ และภิกษุทั้งหลายจักอยู่ผาสุก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้ต้องอาบัติ ย่อมพิจารณาตนด้วยตนเองให้ดีอย่างไร คือ ภิกษุผู้ต้องอาบัติในธรรมวินัยนี้ ย่อมสำเหนยัคดังนี้ว่า เราแลต้องอาบัติอันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกายแล้ว ฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงได้เห็นเราผู้ต้องอาบัติอันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ถ้าเราจะไม่พึงต้องอาบัติอันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ภิกษุนั้นก็จะได้พึงเห็นเราผู้ต้องอาบัติอันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ก็เพราะเหตุที่เราต้องอาบัติอันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ภิกษุนั้นจึงได้เห็นเราผู้ต้องอาบัติอันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ก็แหละภิกษุนั้น ครั้นเห็นเราผู้ต้องอาบัติอันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกายแล้ว เป็นผู้ไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ชอบใจ ได้ว่ากล่าวเราผู้มีวาจาไม่ชอบใจ เราผู้มีวาจาไม่ชอบใจ ถูกภิกษุนั้นว่ากล่าวแล้ว ย่อมไม่ชอบใจ เมื่อไม่ชอบใจ ได้บอกแก่ผู้อื่นว่า ด้วยเหตุนี้ โทษในเหตุนี้จึงครอบงำ แต่เฉพาะเราคนเดียว

เท่านั้น เหมือนกับในเรื่องสินค้า โทษครอบงำผู้จำต้องเสียดายสินค้านั้น
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ต้องอาบัติ ย่อมพิจารณาตนด้วยตนเองให้ดี
ด้วยประการฉะนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้เป็นโจทก์ ย่อม
พิจารณาตนด้วยตนเองให้ดีอย่างไร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นโจทก์
ในธรรมวินัยนี้ ย่อมสำเหนยยกตั้งนี้ว่า ภิกษุนี้แลต้องอาบัติอันเป็นอกุศล
อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกายแล้ว ฉะนั้น เราจึงได้เห็นภิกษุนี้ต้องอาบัติอัน
เป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ถ้าภิกษุนี้จะไม่พึงต้องอาบัติอันเป็น
อกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย เราจะไม่พึงเห็นภิกษุนี้ต้องอาบัติอันเป็น
อกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย แต่เพราะเหตุที่ภิกษุนี้ไม่ต้องอาบัติอันเป็น
อกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย เราจึงได้เห็นภิกษุนี้ต้องอาบัติอันเป็น
อกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ก็แหละเรา ครั้นได้เห็นภิกษุนี้ต้องอาบัติ
อันเป็นอกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกายแล้ว เป็นผู้ไม่ชอบใจ เราเมื่อ
เป็นผู้ไม่ชอบใจ ได้ว่ากล่าวภิกษุนี้ผู้มีวาจาไม่ชอบใจ ภิกษุนี้มีวาจาไม่
ชอบใจ เมื่อถูกเรว่ากล่าวอยู่ เป็นผู้ไม่ชอบใจ เมื่อเป็นผู้ไม่ชอบใจ
ได้บอกแก่ผู้อื่นว่า ด้วยเหตุนี้ โทษในเหตุนี้จึงครอบงำแต่เฉพาะเรา
คนเดียวเท่านั้น เหมือนกับในเรื่องสินค้า โทษครอบงำผู้จำต้องเสียดาย
สินค้านั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นโจทก์ ย่อมที่พิจารณาตนด้วย
ตนเองให้ดี ด้วยประการฉะนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอธิกรณ์ใด
ที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติและภิกษุผู้เป็นโจทก์ ยังไม่ได้พิจารณาตนด้วยตนเอง
ให้ดีในอธิกรณ์นั้น พึงหวังได้ว่าจักเป็นไปเพื่อความยึดถือ เพื่อความ
มีวาจาหยาบคาย เพื่อความร้ายกาจ และภิกษุทั้งหลายจัก อยู่ไม่ผาสุก ส่วน
ในอธิกรณ์ใด ที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติและภิกษุผู้เป็นโจทก์ พิจารณาตนเองด้วย

ต้องอาบัติ. บทว่า **กิญจิเทว** **เทส** ความว่า มิใช่อาบัติทั้งหมดทีเดียว แต่เป็นอาบัติบางส่วนเท่านั้น อธิบายว่าอาบัติบางอย่าง. บทว่า **กาเยน** **ได้แก่** **กรัชกาย**. บทว่า **อนตุตมโน** แปลว่า **มีจิตไม่ยินดี**. บทว่า **อนตุตมนวัจ** แปลว่า **วจาไม่น่ายินดี**. บทว่า **มเมว** แปลว่า **แก่เรา** **ผู้เดียว**. บทว่า **ตตุถ** แปลว่า **ในเหตุนั้น**. บทว่า **อจฺจโย อจฺจกมา** ความว่า **ความคิดได้ล่วงเกินย่ำยี (ข้าพเจ้า) ข้าพเจ้าผู้เดียวมีความคิด** **ในเรื่องนี้**. บทว่า **สูงฺกทายิกัว ภูณฺทสุมี** ความว่า **เมื่อนำสินค้าเลี้ยง** **ค่านาฬิ** **ความคิดย่อมตกอยู่แก่ผู้นำสินค้าเลี้ยงนาฬิ** **เขาแหละเป็นผู้คิด** **ในเรื่องนั้น** **ไม่ใช่พระราชา** **ไม่ใช่ราชบุรุษ**. ท่านอธิบายว่า **ผู้ใดนำ** **สินค้าเลี้ยงค่านาฬิที่พระราชาทรงตั้งไว้** **พวกราชบุรุษเอาเกวียนนำผู้นั้น** **พร้อมด้วยสินค้ายามาแสดงแก่พระราชา** **โทษไม่มีแก่ค่านาฬิ** **ไม่มีแก่** **พระราชา** **ไม่มีแก่พวกราชบุรุษ** **แต่โทษมีแก่ผู้เลี้ยงค่านาฬิมีเท่านั้น** **ภิกษุรูปนั้นก็ฉนั้นนั่นแล** **ต้องอาบัติใดแล้วในเรื่องนั้น** **อาบัตินั้นไม่มี** **โทษ** **ภิกษุผู้โจทก์ก็ไม่มีโทษ** **แต่ภิกษุผู้ต้องอาบัตินั้นเท่านั้นมีโทษ** **ด้วยเหตุ ๓ ประการ**. **ด้วยว่า** **เธอมีโทษด้วยความเป็นผู้ต้องอาบัติบ้าง**. **มีโทษด้วยความที่ภิกษุผู้เป็นโจทก์ไม่พอใจบ้าง** **มีโทษด้วยเมื่อมีผู้ไม่พอใจ** **บอกอาบัติแก่ผู้อื่นบ้าง**. **แต่สำหรับภิกษุผู้โจทก์** **เธอได้เห็นภิกษุนั้นต้อง** **อาบัติ** **ในข้อนั้นไม่มีโทษ** **แต่มีโทษเพราะโจทก์ด้วยความไม่พอใจ** **แม้** **ไม่ใส่ใจถึงข้อนั้น** **ภิกษุนี้ก็พิจารณาเห็นโทษของตน** **ชื่อว่า** **ยอมใคร่** **ครวญอย่างนี้ว่า** **เป็นอย่างนี้** **โทษในกรณีนั้น** **ยอมตกอยู่แก่ข้าพเจ้า** **ผู้เดียว** **ดูโทษเพราะสินค้านำเลี้ยงนาฬิมาฉะนั้น**. **ในทุติยวาร** **พึง** **ประกอบเนื้อความว่า** **โทษ ๒ อย่าง** **คือ** **ภิกษุผู้โจทก์ไม่พอใจ ๑**

จำเลยถูกโจทด้วยความไม่พอใจ ๑ โทษล่วงเกินกันด้วยอำนาจโทษ ๒
อย่างนั้น. คำที่เหลือในที่นี้ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

สูตที่ ๖

ว่าด้วยเหตุปัจจัยให้สัตว์ตายแล้วเข้าถึงทุกติและสุคติ

[๒๖๒] ๑๖. ครั้งนั้นแล พราหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการ
ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้น
แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรหนอ
เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป
ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า
ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุแห่งการประพฤติน่าสมอ คือ ประพฤติ
เป็นอธรรม สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป จึงเข้าถึงอบาย
ทุกติ วินิบาต นรก.

พ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้สัตว์
บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ภ. ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุแห่งการประพฤติน่าสมอ คือ
ประพฤติน่าธรรม สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป จึงเข้า
ถึงสุคติโลกสวรรค์.

พ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาติของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ ภาติของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ท่านพระโคตมทรง

ประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของ
ที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้
มีจักขุจักเห็นรูปะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคตม กับทั้งพระ-
ธรรมและภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ. ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่า
เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบสูตรที่ ๖

อรรถกถาสูตรที่ ๖

ในสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อญฺญตโร ได้แก่ พราหมณ์คนหนึ่งไม่ปรากฏชื่อ. บทว่า
เยน ในคำว่า เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ นี้ เป็นตติยวิภัตติ ลงใน
อรรถแห่งสัตตมีวิภัตติ. เพราะฉะนั้น พึงทราบเนื้อความในที่นี้ว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในที่ใด พราหมณ์เข้าไปเฝ้าในที่นั้น. อีก
อย่างหนึ่ง พึงทราบเนื้อความในที่นี้ว่า พวกเทวดาและมนุษย์เข้า
ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเหตุใด พราหมณ์เข้าไปเฝ้าด้วยเหตุนั้น.
ก็พราหมณ์นั้นควรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเหตุอะไร. ด้วยความ
ประสงค์บรรลुकุณวิเศษนานัปการ เหมือนฝูงนกเข้าหาต้นไม้ใหญ่ที่ออกผล
เป็นนิจ ด้วยความต้องการกินผลไม้อร่อย ๆ. อนึ่ง บทว่า อุปสงฺกมิ
ท่านอธิบายว่า ไปแล้ว. บทว่า อุปสงฺกมิตฺวา เป็นคำแสดงถึง
ความสิ้นสุดของการเข้าไปเฝ้า. อีกอย่างหนึ่ง ท่านอธิบายว่า ผู้ที่ไป
อย่างนี้ ไปยังที่ไกลกว่านั้น กล่าวคือไกลชิดพระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า
ภควตา สทุธิ สมฺโอมฺหิ ความว่า พราหมณ์แม้นั้นได้มีความชื่นชมกับ

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น อย่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามพราหมณ์ถึงเรื่องพอทนได้เป็นต้น คือได้ถึงความชื่นชมอย่างเดียวกัน เหมือนน้ำร้อนกับน้ำเย็น. ก็ถาชื่อสัมโมทนิยะ เพราะให้เกิดความชื่นชมกล่าวคือปิติและปราโมทย์ และเพราะภาวะที่ควรชื่นชม ซึ่งชื่นชมด้วยคำเป็นต้นว่าพอทนหรือ ท่านพระโคดมพอเป็นไปได้หรือ ท่านพระโคดมและสาวกของท่านพระโคดม มีอาพาธน้อย มีโรคน้อย กะปรี่กะเปร่า มีกำลังอยู่สบายดีหรือ ชื่อสาราณียะ เพราะสมควรให้ระลึกถึงกันตลอดกาลนาน ระลึกอยู่เรื่อย ๆ และเพราะภาวะที่ควรระลึก เพราะมีความไพเราะ ทั้งอรรถและพยัญชนะ ชื่อว่า สัมโมทนิยะ เพราะเป็นสุขเมื่อฟัง ชื่อว่า สาราณียะ เพราะเป็นสุขเมื่อระลึกถึง อนึ่ง ชื่อว่า สัมโมทนิยะ เพราะพยัญชนะบริสุทธิ์ ชื่อว่า สาราณียะ เพราะอรรถบริสุทธิ์ พราหมณ์เสร็จการกล่าวสัมโมทนิยกถา สาราณียกถา คือให้จบสิ้นโดยอเนกปริยายอย่างนี้ด้วยประการฉะนี้แล้ว ประสงค์จะทูลถามเรื่องที่ตนมา จึงนั่งลง ณ ที่อันสมควร. ศัพท์ว่า เอกทนต์ แสดงภาวนปungสะ เหมือนในประโยคเป็นต้นว่า วิสม จนุทิมสุริยา ปริวตุนติ พระจันทร์และพระอาทิตย์โคจรไม่เท่ากัน ดังนี้ ฉะนั้น ฟังทราบเนื้อความในที่นี้ อย่างนี้ว่า นั่งอย่างที่สูงนั่งในที่อันสมควร. อีกอย่างหนึ่ง บทนี้เป็นทุกุติยาวิภักติ ลงในอรรถแห่งสัตตมวิภักติ. บทว่า นิสีทิ ได้แก่ เข้าไปใกล้. ธรรมดาคนฉลาด เข้าไปหาผู้ที่มีฐานะเป็นครู ย่อมนั่งในที่อันสมควร ด้วยความเป็นผู้ฉลาดในเรื่องนั่ง. และพราหมณ์นี้ก็เป็นคนหนึ่งในบรรดาคนฉลาดเหล่านั้น ฉะนั้น จึงนั่ง ณ ที่อันสมควร.

ถามว่า นั่งอย่างไร จึงชื่อนั่ง ณ ที่อันสมควร. แก้วว่า นั่งเว้น โทษของการนั่ง ๖ อย่าง. โทษของการนั่ง ๖ อย่าง อะไรบ้าง. โทษของการนั่ง ๖ อย่าง คือ ไกลเกินไป ใกล้เกินไป นั่งเหนือลม นั่งที่สูง นั่งตรงหน้าเกินไป นั่งข้างหลังเกินไป. ผู้นั่งไกลเกินไป ถ้าต้องการจะพูด ก็ต้องพูดเสียงดัง. นั่งใกล้เกินไป ย่อมจะเสียดสี. นั่งเหนือลม ย่อมจะเบียดเบียนด้วยกลิ่นตัว. นั่งที่สูง ย่อมประกาศว่าไม่เคารพ. นั่งตรงหน้าเกินไป ถ้าต้องการจะดู ก็จะสบตากัน. นั่งข้างหลังเกินไป ถ้าต้องการจะดู ก็จะต้องยื่นคอดู. เพราะฉะนั้น พราหมณ์เมื่อนั่งจึงนั่งเว้นโทษของการนั่ง ๖ อย่างเหล่านี้ เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า นั่งลง ณ ที่อันสมควร.

บทว่า **เอตทโวจ** ความว่า คำถามมี ๒ อย่าง คือ คำถามของคฤหัสถ์ ๑ คำถามของบรรพชิต ๑ ใน ๒ อย่างนั้น คำถามของคฤหัสถ์ มาโดยนัยเป็นต้นว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล. คำถามของบรรพชิตมาโดยนัยนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้หรือหนอแล. ก็พราหมณ์นี้เมื่อจะถามคำถามของคฤหัสถ์ซึ่งสมควรแก่ตน จึงได้กราบทูลคำนี้ คือคำเป็นต้นว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม อะไรหนอเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย. บรรดาบทเหล่านั้น บททั้งสองว่า เหตุปัจจัย นี้ เป็นคำแสดงไขถึงเหตุนั่นเอง. บทว่า **อธมฺมจริยา** **วิสมจริยาเหตุ** แปลว่า เพราะเหตุแห่งความประพฤตินี้ไม่เรียบร้อย กล่าวคือความประพฤติผิดธรรม อธิบายว่า เพราะความประพฤตินั้นเป็นเหตุ เพราะความประพฤตินั้นเป็นปัจจัย. ในบทนั้น มีอรรถของบท ดังนี้ ความประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ชื่อว่าความประพฤติผิดธรรม อธิบายว่า การกระทำที่ไม่เป็นธรรม ความประพฤติที่ไม่เรียบร้อย หรือความ

ประพตติซึ่งกรรมอันไม่เรียบร้อย เหตุนั้น จึงชื่อว่าความประพตติไม่เรียบร้อย. ความประพตติไม่เรียบร้อยนั้นด้วย เป็นความประพตติผิดกรรมด้วย เหตุนั้น จึงชื่อว่าความประพตติไม่เรียบร้อย เป็นความประพตติผิดกรรม. แม้ในธรรมฝ่ายขาว ก็พึงทราบเนื้อความโดยอุบายนี้ แต่โดยใจความในที่นี้ พึงทราบว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่าความประพตติไม่เรียบร้อย คือความประพตติผิดกรรม กุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่าความประพตติเรียบร้อย กล่าวคือความประพตติถูกต้องกรรม.

อภิกุณฺถ ศัพทํ ในคำว่า อภิกุณฺถํ โภ โคตน อภิกุณฺถํ โภ โคตม นี้ แปลว่า สิ้นไป ดี งาม และนำอนุโมทนายิ่ง. แปลว่า สิ้นไป ได้ในประโยคเป็นต้นว่า อภิกุณฺธา ภาเน รตฺติ นิกุขนฺโต ปฐฺโม ยาโม จิรฺนิตฺติโน ภิกฺขุสงฺโฆ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราชรีสิ้นไปแล้ว ปฐมยามล่วงไปแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งนานแล้ว. แปลว่า ดี ได้ในประโยคเป็นต้นว่า บุคคล ๔ คนเหล่านี้ คนนี้ดีกว่าและประณีตกว่า. แปลว่า งาม ได้ในคาถาเป็นต้นว่า

ใครมีวรรณะงามยิ่งนัก รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์ รุ่งเรือง

ด้วยยศ ยังทิศทั้งปวงให้สว่างไสว ไหว้ทำของเรา.

แปลว่า นำอนุโมทนายิ่ง ได้ในคำเป็นต้นว่า นำอนุโมทนายิ่ง พระเจ้าข้า. แม้ในที่นี้ อภิกุณฺถ ศัพทํ ก็แปลว่า นำอนุโมทนายิ่งนั่นแล. และเพราะแปลว่า นำอนุโมทนายิ่ง ฉะนั้น พึงทราบว่า ท่านอธิบายไว้ว่า ดียิ่ง พระโคตมผู้เจริญ ดังนี้.

**ท่านผู้รู้ย่อมพูดซ้ำ เพราะความกลัว โกรธ
สรรเสริญ รับผิดชอบ ตื่นตระหนก รำเรง โศก
และเลื่อมใส.**

ก็ อภิกุณฑ ศัพท์นี้ ฟังทราบว่า ท่านกล่าว ๒ ครั้งในที่นี้ ด้วย
อำนาจความเลื่อมใส และด้วยอำนาจความสรรเสริญ ตามลักษณะดังกล่าว
มานี้. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อภิกุณฑ แปลว่า นำปรารถนาซึ่ง คือ
นำพอใจยิ่ง อธิบายว่า ดียิ่ง. ในสองศัพนั่น ด้วย อภิกุณฑ ศัพท์
หนึ่งพราหมณ์ชมเทศนา อีกศัพท์หนึ่งชมความเลื่อมใสของตน. แลใน
ที่นี้มีอธิบายดังนี้ว่า พราหมณ์ชมพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมาย
เอาเนื้อความ ๒ เนื้อความว่า ดียิ่ง พระโคตมผู้เจริญ คือ ธรรมเทศนา
ของพระโคตมผู้เจริญ ดียิ่ง และข้าพระองค์เลื่อมใส ก็เพราะอาศัยเทศนา
ของพระโคตมผู้เจริญ. พระดำรัสของพระโคตมผู้เจริญ ดียิ่ง เพราะ
ดียิ่ง เพราะให้บรรลुकุณ ฟังประกอบเหมือนกัน ด้วยบทมีอาทิอย่างนี้
ว่า เพราะให้เกิดศรัทธา เพราะให้เกิดปัญญา เพราะมีอรรถ เพราะมี
พยัญชนะ เพราะบทสั้น เพราะอรรถลึกลับ เพราะสะดวกหู เพราะถึงใจ
เพราะไม่ยกตน เพราะไม่ข่มท่าน เพราะเย็นด้วยกรุณา เพราะตรัสด้วย
ปัญญา เพราะเป็นทางที่นำรื่นรมย์ เพราะข่มศัตรูได้ เพราะสบายแก่ผู้ฟัง
เพราะนำพิจารณา และเพราะเกื้อกูล. แม้ต่อจากนั้น ก็ยังชมเทศนาด้วย
อุปมาถึง ๔ ข้อทีเดียว. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิกุขุชิต์ ได้แก่
ตั้งคว่ำหน้า หรือเอาหน้าไว้ล่าง. บทว่า อุกุขุเขยฺย แปลว่า
หงายหน้า. บทว่า ปฏิจฺจนฺน ได้แก่ ปกปิดด้วยหญ้าเป็นต้น. บทว่า
วิวเรยฺย แปลว่า หงายหน้าขึ้น. บทว่า มุพฺพหฺสุต ได้แก่ คนหลงทิศ.

บทว่า มลฺลํ อจฺจิกฺขเยย ความว่า จูงมือไปบอกว่าทางนี้. บทว่า
อนุชฺคาเร ได้แก่ มีด ๔ อย่าง คือ แรม ๑๔ ค่ำ เทียงคีน ไพรสัณท์ทีบ
เมฆหนา. เนื้อความของบทที่ยากเท่านั้น. มีอธิบายดังต่อไปนี้ พระโคดม
ผู้เจริญให้ข้าพระองค์ผู้หันหลังให้พระสัทธรรม ตกอยู่ในอสังขธรรม ออก
จากอสังขธรรมได้ เหมือนคนบางคนหงายของที่คิดว่า ทรงเปิดคำสอนที่ถูก
มิจฉาทฎฐิปกปิดจำเดิมแต่ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะอันตรธาน
เหมือนเปิดของที่ปิด ทรงทำให้แจ้งซึ่งทางสวรรค์และนิพพานแก่ข้าพระ-
องค์ผู้ดำเนินทางชั่วทางผิด เหมือนบอกทางแก่คนหลง ทรงประกาศ
ธรรมแก่ข้าพระองค์ ด้วยทรงชูประทีปคือเทศนา กำจัดความมืดคือโมหะ
ที่ปกปิดพระรัตนตรัยนั้น แก่ข้าพระองค์ผู้จมอยู่ในที่มืดคือโมหะ ไม่เห็น
รูปแห่งพุทธรัตนะเป็นต้น เหมือนคนส่องประทีปน้ำมันในที่มืด. เพราะ
ทรงประกาศโดยปริยายเหล่านี้ เป็นอันทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย.
พราหมณ์ชมเทศนาอย่างนี้แล้ว มีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเพราะเทศนา
นี้ เมื่อกระทำอาการของผู้ที่เลื่อมใส จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เอสาหิ ดังนี้.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอสาหิ ตัดบทเป็น เอโส อหิ แปลว่า
ข้าพระองค์นี้. บทว่า ภวนฺตุ โคตมฺ สรณฺ คจฺฉามิ ความว่า
ข้าพระองค์ขอถึง คือคบ เสด นั่งใกล้ ซึ่งพระโคดมผู้เจริญ ด้วย
ความประสงค์นี้ว่า พระโคดมผู้เจริญ เป็นที่พึ่ง เป็นที่ไปในเบื้องหน้า
เป็นผู้กำจัดความชั่ว และเป็นผู้ประทานประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพระองค์
อธิบายว่า ทราบ คือรู้อย่างนี้. ก็ธาตุเหล่าใดมีความว่า ไป ธาตุเหล่า
นั้นมีความว่า รู้ ก็มี ฉะนั้น ความของบทว่า คจฺฉามิ นี้ ท่านจึงกล่าว
ว่า ชานามิ พุชฺฉามิ ข้าพระองค์ทราบ คือรู้ ดังนี้. ในบทว่า

**เรื่องเข้าถึงสงฆ์ คือ คนสะอาด ๔ คู่ เป็น
พระอริยบุคคล ๘ ซึ่งบัณฑิตกล่าววาทานที่ถวายนั่น
ท่านแล้วมีผลมาก นี้ ว่าเป็นสระณะเถิด.**

หมู่แห่งภิกษุทั้งหลาย ชื่อภิกษุสงฆ์. พรหมณ์ประกาศการถึงสระณะ ๓ ประการ ด้วยคำเพียงเท่านี้. เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในสระณคมนั้นเหล่านั้น แม้ในที่นี้ก็ควรทราบวิธีนี้ว่า สระณคมนั้นของผู้ที่ถึงสระณะมี ๒ ประเภท คือ สระณคมนั้นประเภท ๑ อานิสงส์แห่งสระณคมนั้นประเภท ๑. คือ อย่างไร. ฟังทราบโดยเนื้อความของบทก่อน ชื่อว่าสระณะ เพราะอรรถว่ากำจัด อธิบายว่า ฆ่าเครื่องเศร้าหมองรอบ ๆ คือความสะดุ้ง ความทุกข์ และทุกข์ ทำให้พินาศ ด้วยสระณคมนั้นนั้นแหละ ของผู้ที่ถึงสระณะ คำว่า สระณคมนั้นนี้เป็นชื่อของพระรัตนตรัย. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า พุทธ เพราะกำจัดภัยของเหล่าสัตว์ ด้วยให้สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นไปให้ออกจากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์. ชื่อว่า ธรรม เพราะยกสัตว์ให้ข้ามจากกัณดารคือภพ และเพราะทำความเบาใจแก่สัตว์โลก ชื่อว่า สงฆ์ เพราะทำสักการะแม้มีประมาณน้อย กลับได้ผลไพบุลย์. ฉะนั้น พระรัตนตรัยจึงเป็นสระณะ โดยปริยายแม้จะ จิตตูปบาทที่กำจัดกิเลสได้ด้วย ความเลื่อมใสและความเคารพพระรัตนตรัยนั้น ที่เป็นไปโดยอาการ คือ ความเป็นผู้มีพระรัตนตรัยนั้นเป็นเบื้องหน้า ชื่อว่าสระณคมนั้น สัตว์ที่มีความพร้อมเพรียงด้วยสระณคมนั้นนั้น ถึงสระณะ คือถึงรัตนะ ๓ เหล่านี้ว่าเป็นสระณะ ด้วยจิตตูปบาทมีประการดังกล่าวแล้ว อธิบายว่า เข้าถึงรัตนะ ๓ เหล่านี้ว่า เป็นที่ไปในเบื้องหน้าอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้. ก็สระณคมนั้นของผู้ที่ถึงสระณะ ฟังทราบเพียงเท่านี้ก่อน. ก็ในประเภทแห่งสระณคมนั้น

สรณคมนีมี ๒ ประเภท คือ ที่เป็นโลกุตระประเภท ๑ ที่เป็นโลกิยะ
ประเภท ๑. ใน ๒ ประเภทนั้น สรณคมนีที่เป็นโลกุตระ สำหรับผู้
ที่เห็นอริยสังแล้ว โดยอภิญญาธรรมนิพพานเป็นอภิญญา โดยกิจ ย่อม
สำเร็จในพระรัตนตรัยทั้งสิ้น ด้วยการตัดขาดอุปกิเลสด้วยสรณคมนีใน
มรรคขณะ. สรณคมนีที่เป็นโลกิยะสำหรับพวกปุถุชน โดยอภิญญาธรรมนิพพาน
เป็นต้นเป็นอภิญญา ย่อมสำเร็จด้วยการข่มอุปกิเลสด้วยสรณคมนีแล.
สรณคมนีนั้น โดยอรรถ ได้แก่การได้ศรัทธาในวัตถุ ๓ มีพระพุทธเจ้า
เป็นต้น และสัมมาทิฎฐิที่มีศรัทธาเป็นมูล. ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ท่าน
เรียกว่า ทิฎฐชุกกรรม. สรณคมนีนั้นเป็นไปโดยอาการ ๔ คือ โดย
การมอบถวายตน ๑ โดยความเป็นผู้มีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า ๑ โดย
เข้าถึงความเป็นศิษย์ ๑ โดยการนอบน้อม ๑. ใน ๔ อย่างนั้น ที่ชื่อว่า
การมอบถวายตน ได้แก่การสละตนถวายแด่พระพุทธเจ้าเป็นต้น อย่างนี้
ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอมอบถวายตนแด่พระพุทธเจ้า แต่
พระธรรม แต่พระสงฆ์. ที่ชื่อว่าความเป็นผู้มีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า
ได้แก่ความเป็นผู้มีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า อย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็น
ต้นไป ข้าพเจ้ามีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเบื้องหน้า
ขอท่านทั้งหลายจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ ดังนี้. ที่ชื่อว่าเข้าถึงความเป็นศิษย์
ได้แก่การเข้าถึงความเป็นศิษย์ อย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้า
เป็นอันเตวาลิก (ศิษย์) ของพระพุทธเจ้า ของพระธรรม ของพระสงฆ์
ขอท่านทั้งหลายจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ ดังนี้. ที่ชื่อว่าทำความนอบน้อม
ได้แก่การทำความเคารพอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้าเป็นต้น อย่างนี้ว่า ตั้งแต่
วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอการทำอภิวาท การลูบขึ้นรับ อัญชลีกรรม

สามีจิกรรม แล้ววัดดู ๓ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเท่านั้น ขอท่านทั้งหลาย
จงทรงจำข้าพเจ้าไว้ ดังนี้. เมื่อทำอาการ ๔ อย่างนี้แม้อย่างไรอย่างหนึ่ง
ย่อมเป็นอันรับสรณคมน์แล้วทีเดียว. อีกอย่างหนึ่ง ฟังทราบการมอบ
ถวายตน แม้อย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าขอสละตน แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอสละ
ตน แต่พระธรรม แต่พระสงฆ์ ข้าพเจ้าขอสละชีวิต ดังนี้ เป็นอัน
ข้าพเจ้าสละตนแล้วทีเดียว เป็นอันข้าพเจ้าสละชีวิตแล้วทีเดียว ข้าพเจ้า
ขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ พระพุทธเจ้าเป็นสรณะ เป็นที่เร้น เป็นที่
พึ่งของข้าพเจ้า จนสุดสิ้นชีวิต ด้วยประการฉะนี้. การเข้าถึงความเป็น
ศิษย์ ฟังเห็นเช่นสรณคมน์ของพระมหากัสสปะ แม้อย่างนี้ว่า ถ้าข้าพเจ้า
จะฟังเห็นพระศาสดา ก็ขอเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น ถ้าข้าพเจ้าจะ
ฟังเห็นพระสุคต ก็ขอเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น ถ้าข้าพเจ้าจะฟัง
เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ขอเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น. ความ
เป็นผู้มีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า ฟังทราบอย่างสรณคมน์ของอาฬวก-
ยักษ์เป็นต้น แม้อย่างนี้ว่า

โส อหํ วจริสุตฺตานิ คามา คามิ ปุรา ปุริ

นฺมสุตฺตมาโน สฺมพุทฺธํ ฌมฺมสุตฺต จ สุทฺทมมตฺ.

ข้าพเจ้านั้น จักเที่ยวไป จากบ้านสู่บ้าน จาก

เมืองสู่เมือง ขอนมัสการพระพุทธเจ้า และพระ-

ธรรมของพระองค์อันเป็นธรรมดี ดังนี้แล.

ครั้งนั้นแล พราหมณ์พรหมายู ลุกจากอาสนะ ห่มผ้าเฉียงบ่า
หมอบศิรชะลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า จูบพระยุคลบาท
นวดด้วยฝ่ามือ และประกาศชื่อว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้า

ด้วยคิดว่า ผู้นี้เป็นญาติของเรา ดังนี้ สรรณคมนี่ไม่ขาด จะป่วยกล่าว
ไปไปถึงผู้ที่มิได้บวช ไหว้พระราชาดำวยอำนาจความกลัวว่า ชรามคาวา
พระราชานั้น เพราะเขาบูชากันทั่วประเทศ เมื่อเราไม่ไหว จะพึงทำความ
พินาศให้ ดังนี้ เหมือนกัน แม้ไหว้เดียรฉัตรผู้สอนศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง
ด้วยคิดว่า ผู้นี้เป็นอาจารย์ของเรา สรรณคมนี่ไม่ขาด พึงทราบประเภท
แห่งสรณคมนี่ ด้วยประการฉะนี้. และในที่นี้ สรรณคมนี่ที่เป็นโลกุตระ
มีสามัญญผล ๔ เป็นวิบากผล มีความสิ้นทุกข์ทั้งหมด เป็นอานิสังสผล.
สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า

โย จ พุทธลฺยจ ชมฺมลฺยจ สงฺฆลฺยจ สรณํ กโต

จตุตฺตริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปฺลฺยณาย ปสฺสูตติ

ทฺกขํ ทฺกขสมฺมปฺปาทํ ทฺกขสฺสูต จ อตฺติกฺกมํ

อริยลฺยจฺญจฺจฺจฺจํ มคฺคํ ทฺกขุปฺสรมคฺคามินํ

เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตตมํ

เอตํ สรณมคคฺคม สพฺพทฺกฺขขา ปมฺจฺจติ

ผู้ใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์

เป็นสรณะ ผู้นั้นย่อมเห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาอัน

ชอบ คือเห็นทุกข์ ทุขสมุทัย ทุขนิโรธ และ

อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ซึ่งให้ถึงความสงบ

ทุกข์ นั้นแลเป็นสรณะอันเกษม นั้นเป็นสรณะสูงสุด

ผู้อาศัยสรณะนี้ ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบอานิสังสผลของสรณคมนั้นนี้ แม้ด้วย
สามารถความไม่เข้าไปยึด โดยความเป็นของเที่ยงเป็นต้น. สมจริงดังที่

ตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทิฐิจะพึงเข้ายึดสังขารอะไร ๆ ว่าเที่ยง ว่าเป็นสุข เข้าถึงธรรมอะไร ๆ ว่าเป็นตัวตน ฆ่าแม่ ฆ่าพ่อ ฆ่าพระอรหันต์ คิดร้ายทำพระ-ตถาคตถึงห้อเลือด ทำลายสงฆ์ อุทิศศาสดาอื่น นั้นมิใช่ฐานะที่จะมีได้. แต่ทั้งภวสมบัติ ทั้งโกศสมบัติ ก็เป็นผลของสรวงคมนต์ที่เป็นโลกิยะนั่นเอง. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า

เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ คตาเส

น เต คมิสฺสฺสนฺติ อปายญฺมิ

ปหาย มานุสฺสํ เทหิ

เทวกายํ ปริปุเรสฺสนฺติ

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงพระพุทธเจ้า เป็นสรณะ

ชนเหล่านั้นจักไม่ไปสู่อบายภูมิ เขาละกายมนุษย์

แล้ว จักทำกายเทพให้บริบูรณ์ ดังนี้.

ท่านกล่าวไว้อีกอย่างหนึ่งว่า ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพ พร้อมด้วยเทวดา ๘๔,๐๐๐ เข้าไปหาท่านมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ฯลฯ ท่านมหาโมคคัลลานะได้กล่าวคำนี้กะท้าวสักกะจอมเทพ ผู้ยืนอยู่ ณ ที่อันสมควรว่า คุณก่อนจอมเทพ การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ มีประโยชน์จริง คุณก่อนจอมเทพ เพราะเหตุที่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะนั้นแหละ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาทั้งหลายย่อมเหนือเทวดาอื่น ๆ โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุข ยศ อธิปไตยทิพย์ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ อันเป็นทิพย์. ในพระธรรมและพระสงฆ์คัมภีร์นี้. อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบผลวิเศษแห่งสรวงคมนต์ แม้ด้วยอำนาจเวลามสูตรเป็นต้น

ผลแห่งสรณคัมภ์พึงทราบอย่างนี้. แลในสรณคัมภ์ ๒ อย่างนั้น สรณคัมภ์ที่เป็นโลกียะ ย่อมเสร้าหมองด้วยไม่รู้ สงสัย และรู้ผิดเป็นต้น ในพระรัตนตรัย ย่อมไม่มีผลรุ่งโรจน์ ไม่มีผลแผ่ไพศาล. สรณคัมภ์ที่เป็นโลกุตระไม่มีเสร้าหมอง. อนึ่ง สรณคัมภ์ที่เป็นโลกียะ มี ๒ ชนิด คือ ชนิดมีโทษ ๑ ชนิดไม่มีโทษ ๑. ใน ๒ ชนิดนั้น ชนิดมีโทษย่อมมิได้ด้วยการมอบถวายตนในศาสดาอื่นเป็นต้น ชนิดนั้นมีผลไม่น่าปรารถนา. ชนิดไม่มีโทษ ย่อมมิได้ด้วยกาลกิริยา [ตาย] ชนิดนั้นไม่มีผลเพราะไม่มีวิบาก. ส่วนสรณคัมภ์ที่เป็นโลกุตระไม่มีขาดเลยทีเดียว. ด้วยว่าแม้ในระหว่างภพ พระอริยสาวกก็ไม่อุทิศศาสดาอื่น พึงทราบความเสร้าหมอง และความขาดแห่งสรณคัมภ์อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า อุปาสกัม มัม ภวั โคตโม ชารตุ ความว่า ขอท่านพระโคตมผู้เจริญจงทรงจำ คือจงทรงทราบข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ผู้นี้เป็นอุปาสก ดังนี้. เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในเรื่องของอุปาสก พึงทราบข้อเบ็ดเตล็ดในที่นี้ดังนี้ว่า อุปาสกคือใคร เหตุไรจึงเรียกอุปาสก อุปาสกมีศีลเท่าไร มีอาชีวะอย่างไร มีวิบัติอย่างไร มีสมบัติอย่างไร. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โโกอุปาสก ได้แก่ คฤหัสถ์บางคนถึงพระสงฆ์สาม. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า คุณก่อนมหานามะ บุคคลเป็นอุปาสกด้วยเหตุใดแล บุคคลเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ คุณก่อนมหานามะ บุคคลย่อมเป็นอุปาสกด้วยเหตุเพียงนี้แล. ถามว่า เหตุไรจึงเรียกอุปาสก แก้วว่า เรียกว่า อุปาสก เพราะนั่งใกล้พระรัตนตรัย คือเรียกเขาว่า อุปาสก เพราะนั่งใกล้พระพุทธเจ้า เรียกว่าอุปาสก เพราะนั่งใกล้พระธรรม พระสงฆ์. ถามว่า อุปาสกมีศีล

เท่าไร แก้วว่า มีเจตนาเครื่องงดเว้นบาป ๕ ข้อ. อย่างที่ตรัสว่า คุณก่อน
มหานามะ ด้วยเหตุใดแล อุบาสกเป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต เป็นผู้งด
เว้นจากอทินนาทาน จากกาเมสุมิฉฉาจาร จากมูสาวาท จากการคิมน้ำเมา
คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คุณก่อนมหานามะ อุบาสก
ย่อมมีศีลด้วยเหตุเพียงนี้แล. ถ้ามว่า มีอาชีพะอย่างไร แก้วว่า ละเว้น
การค้าขายที่ผิด ๕ อย่าง เลี้ยงชีพโดยธรรมโดยเหมาะสม. สมจริงดังที่
ตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย ๕ อย่าง อุบาสกไม่พึงกระทำ
๕ อย่างอะไรบ้าง คือขายศัสตรา ขายสัตว์ ขายเนื้อ ขายน้ำเมา ขาย
ยาพิษ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย ๕ อย่างเหล่านี้แล อุบาสกไม่
พึงกระทำ. ถ้ามว่า มีวิบัติอย่างไร แก้วว่า ศีลวิบัติและอาชีพวิบัตินั้น
แหละ เป็นวิบัติของอุบาสก. อีกอย่างหนึ่ง กิริยาที่เป็นเหตุให้อุบาสกนี้
เป็นผู้ต่ำช้า มัวหมอง เลวทราม แม้นั้น พึงทราบว่าเป็นวิบัติของ
อุบาสกนั้น. กิริยาที่ว่านั้น โดยความก็คือธรรม ๕ ประการมีความเป็นผู้
ไม่มีศรัทธาเป็นต้น. เหมือนอย่างที่ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสก
ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นอุบาสกต่ำช้า เป็นอุบาสกมัว
หมอง เป็นอุบาสกเลวทราม ธรรม ๕ ประการอะไรบ้าง คือเป็นผู้ไม่มี
ศรัทธา ๑ ทุศีล ๑ ถือมงคลตื่นข่าว กิดเชื่อมงคล ไม่เชื่อกรรม ๑
แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา ๑ ไม่บำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา ๑
ดังนี้. ถ้ามว่า มีสมบัติอย่างไร. แก้วว่า ศีลสมบัติและอาชีพสมบัติ
แหละ เป็นสมบัติของอุบาสก ธรรม ๕ ประการ มีศรัทธาเป็นต้น
ทำอุบาสกนั้นให้เป็นอุบาสกแก้วเป็นต้น. เหมือนอย่างที่ตรัสว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นอุบาสก

แก้ว อุบาสกปทุม และอุบาสกบุณฑริก ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง
คือเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีศีลบริสุทธฺิ ๑ ไม่ถือมงคลด้นขาว คือเชื่อกกรรม
ไม่เชื่อมงคลด ๑ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา ๑ บำเพ็ญบุญแต่ใน
พุทธศาสนา ๑ ดังนี้.

อตุค ศัพท์ ในบทว่า อชชตตุเค นี้ ย่อมปรากฏในความว่า
(แปลว่า) เป็นต้น ปลาย ส่วน และประเสริฐที่สุด. ปรากฏในความ
ว่า เป็นต้น ในประโยคเป็นต้นว่า เน้นนายประตุเพื่อนรัก ตั้งแต่นี้
เป็นต้นไป ท่านจงกันประตุพวกนิครนถ์ ชายหญิง ดังนี้. ในความว่า
ปลาย ในประโยคเป็นต้นว่า พึงเอาปลายนี้วนั้นแหละจบปลายนี้ ปลาย
อ้อย ปลายไฟ ดังนี้. ในความว่า ส่วน ในประโยคเป็นต้นว่า ลูกอน
ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้แบ่งส่วนของมิลสเบริยว หรือส่วนน้ำผึ้ง ตาม
ส่วนของวิหาร หรือตามส่วนของบริเวณ ดังนี้. ในความว่า ประเสริฐที่สุด
ในประโยคเป็นต้นว่า ลูกอนภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใดไม่มีเท้าก็ตาม ฯลฯ
บรรดาสัตว์เหล่านั้น เรากล่าวพระตถาคต ว่าประเสริฐที่สุด ดังนี้. ก็ในที่นี้
อตุค ศัพท์นี้ พึงเห็นในความว่า เป็นต้น. ฉะนั้น ในบทว่า อชช-
ตตุเค นี้ พึงเห็นความอย่างนี้ว่า ทำวันนี้ให้เป็นต้น (ตั้งต้นแต่นี้
เป็นต้นไป) บทว่า อชชต แปลว่า ความเป็นวันนี้. ปาฐะว่า
อชชตตุเค ดังนี้ก็มี. ท อักษรทำหน้าที่เชื่อมบท. ความว่า ทำวันนี้ให้
เป็นต้น .

บทว่า ปาณเปตฺติ ความว่า เข้าถึงด้วยลมปราณทั้งหลาย คือเข้า
ถึงชั่วเวลาที่ชีวิตของข้าพระองค์ยังเป็นไปอยู่. ขอท่านพระโคตมผู้เจริญ
จงทรงจำ คือทรงทราบข้าพระองค์ว่าไม่มีศาสดาอื่น เป็นอุบาสกผู้ถึง

สรณะด้วยไตรสรณคมนั้น เป็นกบปียการก ถ้าแม้จะมีใครเอาดาบคมกริบ มาตัดศีรษะของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ก็จะไม่ยอมกล่าวพระพุทธรเจ้าว่า ไม่ใช่พระพุทธรเจ้า พระธรรมว่าไม่ใช่พระธรรม หรือพระสงฆ์ว่าไม่ใช่พระสงฆ์ พราหมณ์ (ไม่ปรากฏนาม) ถึงสรณะด้วยการมอบถวายตน อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ ปวารณาด้วยปัจจัย ๔ แล้วลุกจากอาสะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณ รอบแล้วหลีกไป แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖

สูตรที่ ๗

ว่าด้วยเหตุปัจจัยให้สัตว์ตายแล้วเข้าถึงทุกติและสุคติ

[๒๖๓] ๑๗. ครั้งในแคว พราหมณ์ชานุกสโธณิเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คู่ก่อนพราหมณ์ เพราะการทำด้วย เพราะไม่กระทำด้วย สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป จึงเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต. นรก.

ชา. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

พ. คู่ก่อนพราหมณ์ เพราะกระทำด้วย เพราะไม่กระทำด้วย สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ชา. ข้าพระองค์ย่อมไม่รู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งภายิต ที่ท่านพระโคดมตรัสแล้วโดยย่อได้โดยพิสดาร ขอประทานวโรกาส ขอท่านพระโคดมจงทรงแสดงธรรม โดยที่ข้าพระองค์จะพึงรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งภายิต ที่ท่านพระโคดมตรัสแล้วโดยย่อได้โดยพิสดารเถิด.

พ. คุณ่อนพราหมณ์ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงตั้งใจให้ดี เรา จักกล่าว พราหมณ์ชานูสโสนิ ได้ทูลสนองพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุททวจนะดังนี้ว่า คุณ่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมทำแต่กายทุจริต มิได้ทำกายสุจริต ย่อมทำแต่วจีทุจริต มิได้ทำวจีสุจริต ย่อมทำแต่มนทุจริต มิได้ทำมนสุจริต คุณ่อนพราหมณ์ เพราะกระทำด้วย เพราะไม่กระทำด้วย สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก คุณ่อนพราหมณ์ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมทำแต่กายสุจริต มิได้ทำกายทุจริต ย่อมทำแต่วจีสุจริต มิได้ทำวจีทุจริต ย่อมทำแต่มนสุจริต มิได้ทำมนทุจริต คุณ่อนพราหมณ์ เพราะกระทำด้วย เพราะไม่กระทำด้วย สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ชา. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีจักขุจักเห็นรูปฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคดม กับทั้งพระธรรมและภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคดมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถาสูตที่ ๗

ในสูตที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

คำว่า **ชาณฺสุโสณิ** ในบทว่า **ชาณฺสุโสณิ** นี้ เป็นตำแหน่ง ตำแหน่งอะไร. ตระกูลใด ได้ตำแหน่ง ตระกูลนั้น ท่านเรียกว่า ตระกูลชาณฺสุโสณิ (ตระกูลที่เป็นเหตุให้ได้ตำแหน่งนั้น ท่านเรียกว่า ตระกูลชาณฺสุโสณิ). ด้วยว่า พราหมณ์นี้ เรียกกันว่า ชาณฺสุโสณิ เพราะ เกิดในตระกูลนั้น และเพราะได้สักการะตำแหน่งชาณฺสุโสณิแต่ราชสำนัก. บทว่า **เตนุปลสงฺกมิ** ความว่า พราหมณ์ทราบมาว่า พระสมณโคดม เป็นบัณฑิต เป็นผู้เฉียบแหลม เป็นพหูสูต คิดว่า ถ้าพระสมณโคดมนี้ จักรู้ประเภทลึงค์ วิภคติ และ การกเป็นต้นไซ้ พระองค์จักรู้สิ่งที่พวก เรารู้เท่านั้น หรือว่าสิ่งที่พวกเราไม่รู้พระองค์ก็รู้ พระองค์จักตรัสสิ่งที่ พวกเรารู้เท่านั้น หรือว่าสิ่งที่พวกเราไม่รู้ พระองค์ก็ตรัส เขาถือธงคือ มานะชูขึ้นทันที แวดล้อมไปด้วยบริวารเป็นอันมาก เข้าไปเฝ้าพระผู้มี- พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ.

บทว่า **กตฺตา จ พฺราหฺมณ อกตฺตา จ** ความว่า พระ- ศาสดาทรงสดับคำของพราหมณ์นั้นแล้ว มีพระดำริว่า พราหมณ์นี้มาใน ที่นี้ มิใช่ประสงค์จะรู้ แต่มาเพื่อแสวงหาเนื้อความ จึงได้ถือธงคือมานะ ชูขึ้นทันทีที่มา จะมีอะไรหนอ เมื่อเราบอกโดยวิธีที่พราหมณ์นี้ จะรู้ทั่วถึงเนื้อความของปัญหา จักมีความเจริญ หรือว่าบอกโดยวิธีที่ พราหมณ์ยังไม่รู้ทั่วถึง จึงจักมีความเจริญ ทรงทราบว่า บอกโดยวิธีที่ พราหมณ์ไม่รู้ จักมีความเจริญ จึงตรัสว่า **กตฺตา จ พฺราหฺมณ อกตฺตา จ** ดังนี้. พราหมณ์ได้ฟังดังนั้นก็แล้ว คิดว่า พระสมณโคดม

๑. บาลี ชาณฺสุโสณิ.

ตรัสถึงการบังเกิดในนรก เพราะทำก็มี เพราะไม่ทำก็มี ข้อนี้รู้ได้ยาก มีคคือ เพราะตรัสถึงการบังเกิดในที่แห่งเดียว ด้วยเหตุถึงสองอย่าง เราไม่มีที่ฟังในเรื่องนี้ แต่ถ้าเราจะนั่งเสียบเลย ถึงเวลาพูดในท่ามกลางพวก พราหมณ์ พราหมณ์ทั้งหลายจะฟังกล่าวกะเราอย่างนี้ว่า ท่านยกชงคือ มานะชูขึ้นทันทีที่มาในสำนักของพระสมณโคดม ถูกเข้าคำเดียวเท่านั้นก็นั่งเสียบ พูดอะไรไม่ออก ท่านจะพูดในที่นี้ทำไม ฉะนั้น ก็ต้องทำเป็นไม่แพ้ จักถามปัญหาในการไปสวรรค์อีก จึงเริ่มปัญหาที่สองว่า ก็ ปน โภ โคตม ดังนี้. อนึ่ง พราหมณ์นั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เราจักรู้ปัญหาเบื้องล่างด้วยปัญหาเบื้องบน จักรู้ปัญหาเบื้องบนด้วยปัญหาเบื้องล่าง ฉะนั้น พราหมณ์จึงถามปัญหานี้. พระศาสดามีพระดำริโดยนัยก่อนนั้นเอง เมื่อจะตรัสโดยวิธีที่พราหมณ์ไม่รู้ จึงตรัสว่า กตตุดา จ พุราหุณ ออกตตุดา จ ดังนี้อีก. เมื่อพราหมณ์ไม่อาจจะดำรงอยู่ในเรื่องนั้นได้ จึงตกลงใจว่า เรื่องนั้นจงยกก็ได้ คนที่มาสำนักของคนขนาดนี้ ควรจะรู้เรื่องแล้วไป เราจักละวาทะของตน อนุวัตรตามพระสมณโคดม แสวงหาประโยชน์ จักชำระทางไปสู่ปรโลก เมื่อจะอาราธนาพระศาสดา จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า น โข อหิ ดังนี้. ถ้าคืบนั้น พระศาสดาทรงทราบว่ พราหมณ์ลดมานะลงแล้ว เมื่อจะทรงขยายเทศนาให้สูงขึ้น จึงตรัสว่า เตนหิ พุราหุณ เป็นต้น . บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เตนหิ แสดงถึงเหตุ. อธิบายว่า เพราะพราหมณ์นั้น เมื่อไม่รู้เนื้อความของพระดำรัสที่ตรัสโดยย่อ จึงอาราธนาให้แสดงโดยพิสดาร. ฉะนั้น คำที่เหลือในที่นี้ ง่ายทั้งนั้นแล.

สูตรที่ ๘

ทุจจริต ๓ เป็นกิจที่ไม่ควรทำโดยส่วนเดียว เพราะมีโทษ ๕ ประการ

สุจจริต ๓ เป็นกิจที่ควรทำโดยส่วนเดียว เพราะมีอนิสงห์ ๕ ประการ

[๒๖๔] ๑๘. ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า คุณก่อนอานนท์ เรากล่าวกายทุจจริต วจีทุจจริต มโนทุจจริต ว่าเป็นกิจไม่ควรทำโดยส่วนเดียว ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลทำกายทุจจริต วจีทุจจริต มโนทุจจริต ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นกิจไม่ควรทำโดยส่วนเดียว โทษอะไรอันผู้นั้นพึงหวังได้.

พ. คุณก่อนอานนท์ เมื่อบุคคลทำกายทุจจริต วจีทุจจริต มโนทุจจริต ที่เรากล่าวว่าเป็นกิจไม่ควรทำโดยส่วนเดียว โทษอย่างนี้อันผู้นั้นพึงหวังได้ คือ ๑. แมตณกัตติเตยนตนเองได้ ๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วยอมติเตยนได้ ๓. กิตติศัพท์ชั่วยอมกระฉ่อนไป ๔. เป็นคนหลงทำกาละ ๕. เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

คุณก่อนอานนท์ เมื่อบุคคลทำกายทุจจริต วจีทุจจริต มโนทุจจริต ที่เรากล่าวว่าเป็นกิจไม่ควรทำโดยส่วนเดียว โทษอย่างนี้อันผู้นั้นพึงหวังได้ คุณก่อนอานนท์ เรากล่าวกายสุจจริต วจีสุจจริต มโนสุจจริต ว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลทำกายสุจจริต วจีสุจจริต มโนสุจจริต ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว

อานิสงส์อะไรอันผู้นั้นพึงหวังได้.

พ. คู่ก่อนอาณนท์ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ที่เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้อันผู้นั้นพึงหวังได้ คือ ๑. แม้นกัณฑ์เตียนตนเองไม่ได้ ๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วสรรเสริญ ๓. กิตติศัพท์อันดีย่อมกระฉ่อนไป ๔. ไม่เป็นคนหลงทำกาละ ๕. เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

คู่ก่อนอาณนท์ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ที่เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้อันผู้นั้นพึงหวังได้.

จบสูตรที่ ๘

อรรถกถาสูตรที่ ๘

ในสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

คำว่า **อายุสมา** เป็นคำแสดงความรัก. คำว่า **อาณนุโท** เป็นชื่อของพระเถระนั้น. บทว่า **เอกเสณ** แปลว่า โดยส่วนเดียว. บทว่า **อนุวิจฺจ** แปลว่า ใคร่ครวญแล้ว. บทว่า **วิญญู** ได้แก่ บัณฑิต บทว่า **ครหนฺติ** แปลว่า ดำหนิ คือกล่าวโทษ. คำที่เหลือในที่นี้ ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๙

ว่าด้วยจงละอกุศล เจริญกุศล

[๒๖๕] ๑๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละอกุศล

กุศลอันบุคคลอาจจะได้ ถ้าบุคคลไม่อาจจะอกุศลได้ เราไม่พึงกล่าว
อย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละอกุศล ดังนี้ คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะอกุศลอันบุคคลอาจจะได้ ฉะนั้น เราจึงกล่าว
อย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละกุศล คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ถ้าอกุศลนี้อันบุคคลละได้แล้ว จะพึงเป็นไปเพื่อไม่เป็นประโยชน์
เพื่อทุกข์ไซ้ เราไม่พึงกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย
จงละอกุศล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะอกุศลอันบุคคลละได้แล้ว ย่อม
เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข ฉะนั้น เราจึงกล่าวอย่างนี้ว่า
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังกุศลให้เกิด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
กุศลอันบุคคลอาจให้เกิดได้ ถ้าบุคคลไม่อาจให้เกิดได้ เราไม่พึงกล่าว
อย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังกุศลให้เกิด คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เพราะกุศลอันบุคคลอาจให้เกิดได้ ฉะนั้น เราจึงกล่าว
อย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังกุศลให้เกิด คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากุศลนี้อันบุคคลให้เกิดแล้ว จะพึงเป็นไปเพื่อไม่เป็น
ประโยชน์ เพื่อทุกข์ไซ้ เราไม่พึงกล่าวอย่างนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายจงยังกุศลให้เกิด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะกุศลอันบุคคล
ให้เกิดแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข ฉะนั้น เราจึงกล่าว
อย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังกุศลให้เกิด.

จบสูตรที่ ๕

อรรถกถาสูตรที่ ๕

คำทั้งหมดในสูตรที่ ๕ ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๑๐

ว่าด้วยธรรม ๒ อย่างที่เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมเลือนหาย และตั้งมั่น

[๒๖๖] ๒๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความพินเพื่อนเลือนหายแห่งพระสังฆกรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ บทพยัญชนะที่ตั้งไว้ไม่ดี ๑ อรรถที่นำมาไม่ดี. แม้เนื้อความแห่งบทพยัญชนะที่ตั้งไว้ไม่ดี ก็ย่อมเป็นอันนำมาไม่ดี คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความพินเพื่อนเลือนหายแห่งพระสังฆกรรม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่พินเพื่อนไม่เลือนหายแห่งพระสังฆกรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ บทพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี ๑ อรรถที่นำมาดี ๑ แม้เนื้อความแห่งบทพยัญชนะที่ตั้งไว้ดีแล้ว ก็ย่อมเป็นอันนำมาดี คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่พินเพื่อน ไม่เลือนหายแห่งพระสังฆกรรม.

จบสูตรที่ ๑๐

จบอภิกษณวรรคที่ ๒

อรรถกถาสูตรที่ ๑๐

ในสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทฺหุณิกุจิตฺตฺถจ ปทพฺยญฺชนํ** ได้แก่ บาลีที่เรียงไว้ผิดลำดับ กับบทนั้นแหละ เรียกว่าพยัญชนะ เพราะเป็นที่ปรากฏชัดแห่งข้อความ. บทและพยัญชนะทั้งสองนั้น เป็นชื่อของบาลีนั่นเอง. บทว่า **อตุโถ จ ทฺหุณฺโถ** ความว่า อรรถกถาแห่งบาลีที่แปลจับความผิดลำดับ. บทว่า **ทฺหุณิกุจิตฺตฺส ภิกฺขเว ปทพฺยญฺชนฺตฺส อตุโถปี ทฺหุณโย โหติ**

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 344

ความว่า อรรถกถาของบาลีที่แปลจับความผิดลำดับสับสน ย่อมชื่อว่า
นำมาชั่ว ทำชั่ว.

จบอรรถกถาที่ ๑๐

อรรถกถาสูตที่ ๑๑

ในสุตที่ ๑๑ พึงทราบเนื้อความโดยนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๑

จบอริกถวรรคที่ ๒

๑. ในพระบาลีมีเพียง ๑๐ สุต สุตที่ ๑๑ รวมอยู่ในข้อ ๒๖๖ ซึ่งเป็นสุตที่ ๑๐.

พาลวรรคที่ ๓

สูตรที่ ๑

ว่าด้วยคนพาล ๒ จำพวก

[๒๓๖] ๒๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวก ๒ จำพวก เป็นโฉน คือ คนที่ไม่เห็นโทษโดยความเป็นโทษ ๑ คนที่ไม่รับรองตามธรรม เมื่อผู้อื่นแสดงโทษ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวก ๒ จำพวกเป็นโฉน คือ คนที่เห็นโทษโดยความเป็นโทษ ๑ คนที่รับรองตามธรรม เมื่อผู้อื่นแสดงโทษ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑

พาลวรรคที่ ๓

อรรถกถาสูตรที่ ๑

พาลวรรคที่ ๓ สูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อจฺจยฺ อจฺจยฺโต น ปสฺสติ ความว่า ทำผิดแล้ว ไม่เห็นความผิดของตนว่า เราทำผิด ได้แก่ ไม่กล่าวว่ ข้าพเจ้าทำผิดแล้ว นำทัณฑกรรมมาขอมาโทษ. บทว่า อจฺจยฺ เทสนฺตสฺส ความว่า เมื่อเขากล่าวอย่างนี้แล้วนำทัณฑกรรมมาขอมาโทษ. บทว่า ยถาธมฺมํ น ปฏิกุณฺหาติ ความว่า เมื่อเขากล่าวว่า ข้าพเจ้าจักไม่กระทำอย่างนี้

อีก ขอท่านโปรดยกโทษแก่ข้าพเจ้า ดังนี้ ก็ไม่ยอมรับการขอมานี้ตาม
ธรรม คือตามสมควร คือไม่กล่าวว่า จำเดิมแต่นี้ ท่านอย่าได้ทำอย่างนี้
อีก เรายกโทษแก่ท่าน ดังนี้. ธรรมฝ่ายชาวพึงทราบโดยนัยตรงกันข้าม
กับที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

สูตที่ ๒

ว่าด้วยคน ๒ จำพวก กล่าวคู่พระตถาคต

[๒๖๘] ๒๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ย่อมกล่าวคู่
ตถาคต ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ คนเจ้าโทษะซึ่งมีโทษอยู่ภายใน ๑ คน
ที่เชื่อโดยถ้อยคำ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ ย่อมกล่าว
คู่ตถาคต.

จบสูตที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๒

ในสูตที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อพฺภากิจฺจนฺติ** ได้แก่ กล่าวคู่ คือกล่าวด้วยเรื่องไม่จริง
บทว่า **โทสนฺตุโร** แปลว่า มีโทษะตั้งอยู่ในภายใน. จริงอยู่ คนแบบนี้
ย่อมกล่าวคู่พระตถาคต เช่น สุนัขขัตตลิจฉวี กล่าวว่ อุตตริมนุสสรธรรม
ของพระสมณโคดมหาไม่มี. บทว่า **สทฺโธ** วา **ทฺถุคฺคฺหิตน** ความว่า
หรือว่า ผู้ที่มีศรัทธาแก่กล้า ด้วยศรัทธาที่เว้นจากญาณ มีความเลื่อมใส
อ่อนนั้น ถ้อยคำ ๆ กล่าวคู่พระตถาคตโดยนัยเป็นต้นว่า ขึ้นชื่อว่า

พระพุทธเจ้า^{นั้น} เป็นโลกุตระ^{ทั้ง}พระองค์ พระอาการ ๓๒ มีพระเกศา

เป็นต้นของพระองค์ล้วนเป็นโลกุตระทั้งนั้น ดังนี้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

สูตที่ ๓

ว่าด้วยคน ๒ จำพวกที่กล่าวคู่และไม่กล่าวคู่พระตถาคต

[๒๖๕] ๒๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ ย่อมกล่าวคู่ตถาคต ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ คนที่แสดงสิ่งที่ตถาคตมิได้ภายิตไว้ มิได้ตรัสไว้ว่า ตถาคตได้ภายิตไว้ ได้ตรัสไว้ ๑ คนที่แสดงสิ่งที่ตถาคตภายิตไว้ ตรัสไว้ว่า ตถาคตมิได้ภายิตไว้ มิได้ตรัสไว้ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้แล. ย่อมกล่าวคู่ตถาคต คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ ย่อมไม่กล่าวคู่ตถาคต ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ คนที่แสดงสิ่งที่ตถาคตมิได้ภายิตไว้ มิได้ตรัสไว้ว่า ตถาคตมิได้ภายิตไว้ มิได้ตรัสไว้ ๑ คนที่แสดงสิ่งที่ตถาคตภายิตไว้ ตรัสไว้ว่า ตถาคตภายิตไว้ ตรัสไว้ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้แล ย่อมไม่กล่าวคู่ตถาคต.

จบสูตที่ ๓

อรรถกถาสูตที่ ๓

ในสูตที่ ๓ ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๓

สูตรที่ ๔

ว่าด้วยคน ๒ จำพวกที่กล่าวคู่และไม่กล่าวคู่พระตถาคต

[๒๓๐] ๒๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ ย่อมกล่าวคู่ตถาคต ๒ จำพวกเป็นโฉน คือ คนที่แสดงพระสุตตันตที่มีอรรถ จะพืงนำไปว่า พระสุตตันตที่มีอรรถนำไปแล้ว ๑ คนที่แสดงพระสุตตันตที่มีอรรถอันนำไปแล้วว่า พระสุตตันตที่มีอรรถที่จะพืงนำไป ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้แล ย่อมกล่าวคู่ตถาคต คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ ย่อมไม่กล่าวคู่ตถาคต ๒ จำพวกเป็นโฉน คือ คนที่แสดงพระสุตตันตที่มีอรรถจะพืงนำไปว่า พระสุตตันตที่มีอรรถที่จะพืงนำไป ๑ คนที่แสดงพระสุตตันตที่มีอรรถอันนำไปแล้วว่า พระสุตตันตที่มีอรรถอันนำไปแล้ว ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้แล ย่อมไม่กล่าวคู่ตถาคต.

จบสูตรที่ ๔

อรรถกถาสูตรที่ ๔

ในสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เนยยตุถิ สุตตุนตุ ความว่า สุตตันตใดมีเนื้อความพืงแนะนำ ซึ่งสุตตันตมีเนื้อความพืงแนะนำนั้น. บทว่า นิตตุโถ สุตตุนโตติ ทีเปติ ความว่า เมื่อกล่าววว่า สุตตันตนี้ มีเนื้อความกล่าวไว้แล้ว. ในบาลีประเทศนั้น สุตตันตเห็นปานนี้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวก ๑ บุคคล ๒ จำพวก บุคคล ๓ จำพวก บุคคล ๔ จำพวก

ดังนี้ เชื่อว่ามีเนื้อความพึงแนะนำ. ก็ในที่นี้ ถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวก ๑ ดังนี้ เป็นต้นก็จริง ถึง
อย่างนั้น เมื่อว่าโดยปรมัตถ์ บุคคลหาไม่ พึงแนะนำเนื้อความแก่เขา
อย่างนี้ด้วยประการฉะนี้ทีเดียว แต่บุคคลผู้นี้โง่เขลา จึงแสดงว่า สุตตันตะ
นี้มีเนื้อความแนะนำแล้ว. เพราะว่าเมื่อบุคคลไม่มีโดยปรมัตถ์แล้ว พระ-
ตถาคตก็ไม่พึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลจำพวก ๑ ดังนี้
เป็นต้นซี. แต่เพราะพระองค์ตรัสอย่างนั้น ฉะนั้น จึงถือว่า บุคคลมีอยู่
โดยปรมัตถ์ เชื่อว่าย่อมแสดงสุตตันตะมีเนื้อความควรแนะนำ ว่าเป็น
สุตตันตะมีเนื้อความแนะนำแล้ว. บทว่า นิตตุถิ ได้แก่ มีเนื้อความที่
ตรัสไว้อย่างนี้ว่า อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ซึ่งในที่นี้ก็มีเนื้อความชัดเจน
แล้วว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน. แต่บุคคลผู้นี้โง่เขลา คิดว่า
ยังมีสุตตันตะที่มีเนื้อความพึงแนะนำ เราจักนำเนื้อความของสุตตันตะนั้น
มา ถู่ว่าที่เที่ยง ที่เป็นสุข ที่เป็นตัวตนก็มีอยู่ ดังนี้ เชื่อว่าย่อมแสดง
สุตตันตะมีเนื้อความแนะนำแล้ว ว่าเป็นสุตตันตะมีเนื้อความควรแนะนำ.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๔

อรรถกถาสูตฺรที่ ๕*

ในสูตฺรที่ ๕ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๕

๑. อรรถกถาสูตฺรที่ ๔ - ๕ นี้ แก้วพระสูตฺรที่ ๔ (ข้อ ๒๗๐) แต่อรรถกถาแบ่งเป็น ๒ สูตฺร.

สูตรที่ ๕

ว่าด้วยคติ ๒ อย่างของผู้มีกรรมลามกและไม่ลามก

[๒๗๐] ๒๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คติ ๒ อย่าง คือ นรกหรือ
กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง อันผู้มีกรรมลามกพึงหวังได้
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คติ ๒ อย่าง คือ เทวดาหรือมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่ง
อันผู้มีกรรมไม่ลามกพึงหวังได้.

จบสูตรที่ ๕

อรรถกถาสูตรที่ ๖

ในสูตรที่ ๖ (บาลีข้อ ๒๗๑) มีวินิจฉัยดัง

บทว่า ปฏิจุนนทมนุสส ได้แก่ ผู้มีการกระทำอันเป็นบาป.
เพราะคนทั้งหลายย่อมทำบาปโดยอาการปกปิด แม้หากทำโดยอาการไม่
ปกปิด บาปกรรมก็ได้ชื่อว่า กรรมอันปกปิดอยู่นั่นเอง. บทว่า นิรโย
ได้แก่ ชั้นพร้อมทั้งโอกาส และชั้นในกำเนิดดิรัจฉาน.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๖

ว่าด้วยคติ ๒ อย่างที่คนมีจลาทิภูฏีและสัมมาทิภูฏีพึงหวังได้

[๒๗๒] ๒๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คติ ๒ อย่าง คือ นรกหรือ
กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง อันคนมีจลาทิภูฏีพึงหวังได้ คู่ก่อน

๑. อรรถกถาเป็นสูตรที่ ๖ แต่แก้บาลีสูตรที่ ๕ (ข้อ ๒๗๑)
๒. พระสูตรเป็นสูตรที่ ๕.
๓. บาลีเป็นสูตรที่ ๖ แต่อรรถกถาเป็นสูตรที่ ๗-๘.

พระสูตรต้นปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 351

ภิกษุทั้งหลาย คติ ๒ อย่าง คือ เทวดาหรือมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่ง
อันคนสัมมาทิฐิพึงหวังได้.

จบสูตรที่ ๖

อรรถกถาสูตรที่ ๖-๘

ในสูตรที่ ๖ และสูตรที่ ๘ ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๖-๘

สูตรที่ ๗

ว่าด้วยฐานะ ๒ ที่ต้อนรับคนทุศีลและคนมีศีล

[๒๗๓] ๒๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ต้อนรับคนทุศีลมี
๒ อย่าง คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ
ที่ต้อนรับคนมีศีล ๒ อย่าง คือ มนุษย์หรือเทวดา.

จบสูตรที่ ๗

อรรถกถาสูตรที่ ๕

ในสูตรที่ ๕ มีวินัยจลยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปฏิกุคฺหา แปลว่า ฐานะที่ต้อนรับ ความว่า สถานที่ ๒ แห่ง
ย่อมต้อนรับบุคคลทุศีล.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๕

๑. อรรถกถาเป็นสูตรที่ ๕.

สูตรที่ ๘

ว่าด้วยประโยชน์ ๒ ประการในการเสพเสนาสนะอันสงัด

[๒๓๔] ๒๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพิจารณาเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ จึงเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและป่าเปลี่ยว อำนาจประโยชน์ ๒ ประการเป็นไฉน คือ เห็นการอยู่สบายในปัจจุบันของตน ๑ อนุเคราะห์หมู่ชนในภายหลัง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการนี้แล จึงเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและป่าเปลี่ยว.

จบสูตรที่ ๘

อรรถกถาสูตรที่ ๑๐

ในสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อตฺถวเส** ได้แก่ เหตุ. บทว่า **อรณฺณวนปญฺจานิ** ได้แก่ ป่าและดง. ใน ๒ อย่างนั้น ในอิทธิมทานเรียกที่ทั้งหมดที่อยู่นอกเสาอินทชิล [เสาหลักเมือง] ออกไปว่า ป่า โดยตรงก็จริง ถึงอย่างนั้นป่าที่ภิกษุผู้ถืออรัญญิกควรตั้งพักอยู่ได้ ที่ท่านกล่าววว่าไกลที่สุดชั่ว ๕๐๐ ฆนุั้นแหละ พึงทราบว่ ท่านประสงค์. บทว่า **วนปญฺจ** ได้แก่ ป่าที่เลยเขตบ้านออกไป ไม่เป็นถิ่นของมนุษย์ ไม่เป็นที่ไถที่หว่าน. บทว่า **ปนฺตานิ** ได้แก่ สูดกู่ คือ ไกลมาก. บทว่า **ทิจฺจธมฺมสุขวิหาร** ได้แก่ การอยู่อย่างผาสุกทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ. บทว่า **ปจฺจิมมฺจ** **ชนฺต** อนุกรมฺปมาโน ความว่า อนุเคราะห์สาวกรุ่นหลังของเรา.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๑๐

๑. อรรถกถาเป็นสูตรที่ ๑๐.

สูตรที่ ๕

ว่าด้วยกรรม ๒ อย่างที่เป็นไปในส่วนแห่งวิชา

[๒๓๕] ๒๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๒ อย่างเป็นไปในส่วนแห่งวิชา กรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ สมณะ ๑ วิปัสสนา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อมเสวยประโยชน์อะไร ย่อมอมรมจิต จิตที่อบรมแล้ว ย่อมเสวยประโยชน์อะไร ย่อมละราคะได้ วิปัสสนาที่อบรมแล้ว ย่อมเสวยประโยชน์อะไร ย่อมอมรมปัญญา ปัญญาที่อบรมแล้ว ย่อมเสวยประโยชน์อะไร ย่อมละวิชาได้.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๑๐

[๒๓๖] ๓๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตที่เศร้าหมองด้วยราคะ ย่อมไม่หลุดพ้น หรือปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชา ย่อมไม่เจริญ ด้วยประการฉะนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะสำรอกราคะได้ จึงชื่อว่า เจโตวิมุตติ เพราะสำรอกอวิชาได้ จึงชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ.

จบสูตรที่ ๑๐

จบพาลวรรคที่ ๓

อรรถกถาสูตรที่ ๑๑^๒

ในสูตรที่ ๑๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า วิชาภาคิยา แปลว่า เป็นไปในส่วนวิชา. บทว่า สมโธ

๑. สูตรที่ ๙-๑๐ มีเนื้อความติดต่อกัน ควรจะรวมไว้ในสูตรเดียวกัน แต่บาลีแยกเป็น ๒ สูตร
อรรถกถารวมไว้เป็นสูตรเดียวกัน คือสูตรที่ ๑๑.

๒. บาลีข้อ ๒๓๕-๒๓๖.

ได้แก่ ความที่จิตมีอารมณ์เดียว (แน่วแน่). บทว่า วิปัสสนา ได้แก่
ญาณกำหนดสังขารเป็นอารมณ์. บทว่า กิमतมมโนโภติ ความว่า ให้สำเร็จ
ประโยชน์อะไร คือให้ถึงพร้อม ให้บริบูรณ์. บทว่า จิตตํ ภāvียติ
ความว่า เจริญเพิ่มพูน พัฒนามรรคจิต. บทว่า โย ราโค โส ปหียติ
ความว่า ละกิเลสที่ชื่อว่าราคะด้วยอำนาจย่อมนใจได้. เพราะราคะเป็นข้าศึก
ของมรรคจิต มรรคจิตเป็นข้าศึกของราคะ. ขณะมีราคะ ไม่มีมรรคจิต
ขณะมีมรรคจิต ไม่มีราคะ. ราคะเกิดขึ้นเมื่อใด ย่อมห้ามมิให้มรรคจิต
เกิดขึ้นเมื่อนั้น คือตัดหนทาง. มรรคจิตเกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นมรรคจิต
ก็เพิกถอนราคะพร้อมทั้งรากที่เดียว ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า ราโค ปหียติ.

บทว่า วิปัสสนา ภิกฺขเว ภāvิตา ความว่า วิปัสสนาญาณอันภิกษุ
เพิ่มพูนแล้วให้เจริญแล้ว. บทว่า ปญฺญา ภāvียติ ความว่า มรรคปัญญา
อันวิปัสสนาให้เจริญ คือให้เพิ่มพูนให้พัฒนา บทว่า ยา อวิชฺชา ตา
ปหียติ ความว่า ละอวิชชาใหญ่ที่มีมูลแห่งวิภูฏะได้ในฐานะทั้ง ๘. อวิชชา
เป็นข้าศึกของมรรคปัญญา มรรคปัญญาก็เป็นข้าศึกของอวิชชา. ในขณะที่
มีอวิชชา ไม่มีมรรคปัญญา ในขณะที่มีมรรคปัญญา ไม่มีอวิชชา. อวิชชา
เกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นย่อมห้ามมิให้มรรคปัญญาเกิดขึ้น คือตัดหนทาง.
มรรคปัญญาเกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นมรรคปัญญาก็เพิกถอนอวิชชาพร้อมทั้ง 3
รากที่เดียว. เพราะเหตุนี้จึงตรัสว่า อวิชฺชา ปหียติ. สหชาตธรรมทั้งสอง
คือมรรคจิต มรรคปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

ด้วยพระดำรัสว่า ราอุปทุกิลิฏฺฐํ วา ภิกฺขเว จิต्तํ น วิมฺจฺจติ
ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า มรรคจิตย่อมไม่หลุดพ้น เพราะ

จิตยังเศร้าหมองด้วยราคะ. ด้วยพระดำรัสว่า อวิชชูปกุกิฏฐา วา ปญฺญา
น ภาวียติ ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า มรรคปัญญา ภิกษุ
ย่อมเจริญไม่ได้ เพราะปัญญายังเศร้าหมองด้วยอวิชา. บทว่า
อติ โข ภิกฺขเว แปลว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล. บทว่า
ราควิราคะ เจโตวิมุตติ ความว่า ธรรมคาเจโตวิมุตติย่อมมี เพราะ
สํารอกราคะ คือราคะสิ้นไป. คำนี้เป็นชื่อของผลสมาธิ. บทว่า อวิชา-
วิราคะ ปญฺญาวิมุตติ ความว่า ธรรมคาปัญญาวิมุตติย่อมมี เพราะสํารอก
อวิชา คืออวิชาสิ้นไป. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสมาธิ
วิปัสสนาที่เป็นไปในขณะต่าง ๆ ดังนี้แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๑

จบพาลวรรคที่ ๓

สมจิตตวรรคที่ ๔

สูตรที่ ๑

ว่าด้วยภูมิของอัสตบรูชและสัตบรูช

[๒๗๗] ๓๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงภูมิอัสตบรูชและสัตบรูชแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุทั้งหลายนั้นทูลรับพระดำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภูมิอัสตบรูชเป็นไหน อัสตบรูชย่อมนเป็นคนอกัตถัญญอกตเวทีกี่ความเป็นคนอกัตถัญญอกตเวทีนี้ อัสตบรูชทั้งหลายสรรเสริญ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นคนอกัตถัญญอกตเวทีนี้ เป็นภูมิอัสตบรูชทั้งสิ้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนสัตบรูชย่อมนเป็นคนกัตถัญญอกตเวทีก็ความเป็นคนกัตถัญญอกตเวทีนี้ สัตบรูชทั้งหลายสรรเสริญ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นคนกัตถัญญอกตเวทีทั้งหมดนี้ เป็นภูมิสัตบรูช.

จบสูตรที่ ๑

สมจิตตวรรคที่ ๔

อรรถกถาสูตรที่ ๑

สมจิตตวรรค สูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อสปุริสภูมิ ได้แก่ ฐานะที่ดำรงอยู่ของพวกอัสตบรูช. แม้ในภูมิของสัตบรูช ก็เช่นนี้แหละ. บทว่า ออกตญญุ ได้แก่ไม่รู้บุญคุณ

ที่ผู้อื่นกระทำแก่ตน. บทว่า **อกตเวทิต** ได้แก่ **ไม่รู้บุญคุณ**ที่ผู้อื่นกระทำแก่ตนโดยทำให้ปรากฏ. บทว่า **อุปญญาต** แปลว่า **ยกย่อง ชมเชย สรรเสริญ**. บทว่า **ยทิต** แปลว่า **นี้ใด** (หมายความว่า **คือ**). บทว่า **อกตญญาตา อกตเวทิตา** ได้แก่ **ความไม่รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำ** และ **ความไม่รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำโดยทำให้ปรากฏ** (ไม่ตอบแทนคุณเขา). บทว่า **เกวลา** แปลว่า **ทั้งสิ้น**. แม้ในธรรมฝ่ายขาว ก็พึงทราบเนื้อความตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

สูตที่ ๒

บุคคล ๒ พวกที่กระทำตอบแทนไม่ได้ง่าย

[๒๓๘] ๓๒. **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** เรากล่าวการกระทำตอบแทนไม่ได้ง่ายแก่ท่านทั้งสอง ทั้งสองท่านคือใคร คือ **มารดา ๑ บิดา ๑** **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** บุตรพึงประทับประคองมารดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง พึงประทับประคองบิดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง เขามีอายุ มีชีวิต อยู่ตลอด ๑๐๐ ปี และเขาพึงปฏิบัติท่านทั้งสองนั้นด้วยการอบกลิ่น การนวด การให้อาบน้ำ และการตัด และท่านทั้งสองนั้น พึงถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่าทั้งสองของเขานั้นแหละ **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** การกระทำอย่างนั้นยังไม่ชื่อว่า **อันบุตรทำแล้วหรือทำตอบแทนแล้วแก่มารดาบิดาเลย** **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** อนึ่ง **บุตรพึงสถาปนาศาสนาในราชสมบัติ อันเป็นอิสราธิปัตย์** ในแผ่นดินใหญ่อันมีรตนะ ๘ ประการมากหลายนี้ การกระทำกิจอย่างนั้นยังไม่ชื่อว่า **อันบุตรทำแล้วหรือทำตอบแทนแล้วแก่มารดาบิดาเลย** **ข้อนี้**

เพราะเหตุไร เพราะมารดาบิดามีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้
แก่บุตรทั้งหลาย ส่วนบุตรคนใดยังมารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธา ให้สมาทาน
ตั้งมั่นในศรัทธาสัมปทา ยังมารดาบิดาผู้ทุศีล ให้สมาทานตั้งมั่นในศีล-
สัมปทา ยังมารดาบิดาผู้มีความตระหนี่ ให้สมาทานตั้งมั่นในจาคสัมปทา
ยังมารดาบิดาผู้ทราญปัญญา ให้สมาทานตั้งมั่นในปัญญาสัมปทา คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล การกระทำอย่างนั้นย่อมชื่อว่า
อันบุตรนั้นทำแล้วและทำตอบแทนแล้วแก่มารดาบิดา.

จบสูตรที่ ๒

อรรถกถาสูตรที่ ๒

ในสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า มาตุ จ ปิตุ จ ได้แก่ มารดาผู้บังเกิดเกล้า ๑ บิดาผู้
บังเกิดเกล้า ๑. บทว่า เอเกน ภิกขเว อสเนน มาตริ ปรีหเรยฺย ความว่า
บุตรพึงปรนนิบัติมารดาแบกไว้บนจะงอยบ่าข้างหนึ่ง. บทว่า เอเกน
อสเนน ปิตริ ปรีหเรยฺย ความว่า บุตรพึงปรนนิบัติบิดาแบกไว้บนจะงอย
บ่าข้างหนึ่ง. บทว่า วสุสตายุโก วสุสตาชีวี ความว่า มีอายุถึง ๑๐๐ ปี
ทรงชีพอยู่ ๑๐๐ ปี. มีคำอธิบายว่า ถ้าบุตรคิดว่าจักตอบแทนคุณบิดา
มารดา ภาวะวิกระวาดให้มารดานั่งบนจะงอยบ่าข้างขวา ให้บิดานั่งบน
จะงอยบ่าข้างซ้าย มีอายุถึง ๑๐๐ ปี ทรงชีพแบกอยู่ ๑๐๐ ปี. บทว่า
โส จ เนลลํ อจฺจุภาทนปริมฺพุทฺทนนฺหาปนสมฺพุทฺทาหเนน ความว่า บุตรนั้น
แลพึงบำรุงบิดามารดาผู้นั่งอยู่บนจะงอยบ่าตนเอง ด้วยการอบกลิ่นให้
ตัวหอม เพื่อบรรเทากลิ่นเหม็น ด้วยการนวดมือเท้า เพื่อบรรเทาเมื่อยขบ

เวลาหนาวให้อาบน้ำอุ่น เวลาร้อนให้อาบน้ำเย็น ด้วยการตัดคือ ดึงมือ และเท้าเป็นต้น . บทว่า เต จ ตตุเถว ความว่า บิดามารดาทั้งสองก็นั่ง ถ่ายอุจจาระปัสสาวะอยู่บนนั้นแหละ ก็อบนจะงอบ่าทั้งสองของบุตรนั้น . บทว่า น เตวว ภิกขเว ความว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการปรนนิบัติถึงเพียงนี้ จะเป็นอันบุตรนั้นได้ทำคุณหรือได้ตอบแทนคุณแก่ บิดามารดาแล้ว หามิได้เลย . บทว่า อิสฺสราธิปฺจฺเจ รหฺเซ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายถึงความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิทีเดียว . บทว่า อาปาหกา แปลว่า เป็นผู้ให้เติบโต เป็นผู้ดูแล . เพราะบุตรทั้งหลาย บิดามารดา ทำให้เติบโตและดูแลแล้ว . บทว่า โปสกา ได้แก่ เป็นผู้เลี้ยงดู โดยให้มือเท้าเติบโต ให้ดื่มโลหิตในหทัย . เพราะบิดามารดาเลี้ยงบุตรอย่างดี ประคบประหงมด้วยข้าวน้ำเป็นต้น . บทว่า อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโร ความว่า ถ้าในวันที่บุตรเกิด บิดามารดาจะจับเท้าบุตรเหวี่ยงไปในป่าหรือในเหว บุตรก็จะไม่ได้เห็นอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ในโลกนี้ แต่เพราะท่านไม่ทำอย่างนี้ พุ่มฟักเลี้ยงดู บุตรจึงเห็นอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ในโลกนี้ เพราะอาศัยบิดามารดา ฉะนั้น บิดามารดาจึงชื่อว่าเป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตร . บทว่า สมากเปติ ได้แก่ ให้เชอถือ . ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรทธา ศีล จาคะ ปัญญา ผสมกันทั้งโลกิยะ และโลกุตระ ภิกษุเช่นพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ ฟังทราบว่าเป็นชื่อว่ายังบิดามารดาให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมเหล่านั้น .

สูตรที่ ๓

ว่าด้วยไม่ควรทำทุจริต ๓ ควรทำสุจริต ๓

[๒๗๕] ๓๓. ครั้งนั้นแล พราหมณ์คนหนึ่งเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตมมีวาทะว่าอย่างไร กล่าววาทะอย่างไร พระผู้มีพระภาคเจ้าตอบว่า คุณก่อนพราหมณ์ เรามีวาทะว่าควรทำ และมีวาทะว่าไม่ควรทำ.

พ. ท่านพระโคตม มีวาทะว่าควรทำ และมีวาทะว่าไม่ควรทำอย่างไร.

ภ. คุณก่อนพราหมณ์ เรากล่าวว่า ไม่ควรทำกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต เรากล่าวว่า ไม่ควรทำอกุศลกรรมอันลามกหลายอย่าง และเรากล่าวว่า ควรทำกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต เรากล่าวว่า ควรทำกุศลกรรมหลายอย่าง คุณก่อนพราหมณ์ เรากล่าวว่าควรทำและกล่าวว่าไม่ควรทำอย่างนี้แล.

พ. ข้าแต่ท่านพระโคตม ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก... ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบสูตรที่ ๓

อรรถกถาสูตที่ ๓

ในสูตที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เตนุปลสงฺกมิ** ความว่า พราหมณ์นั้น ทราบมาว่า พระสมณโคดมตรัสตอบคำที่คนถาม พระองค์ไม่ทรงเบื่อหน่ายคำถาม จำเราจักแต่งปัญหาชนิดมีเงื่อนไข จึงบริโภกโภชนะอันประณีตแล้วปิดประตูห้องนั่งเริ่มคิด (แต่งปัญหา). ลำดับนั้น พราหมณ์ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ในที่นี้มีเสียงอึกทึกกึกก้อง จิตไม่สงบ เราจักให้ทำเรือดัดพื้นดิน ให้ทำเรือดัดพื้นดินแล้วเข้าไปในเรือดัดนั้น คิดว่า เราถูกถามอย่างนี้แล้วจักตอบอย่างนี้ เขาผูกปัญหาข้อหนึ่ง เมื่อจะวิสาขนาปัญหาข้อหนึ่ง ไม่สามารถจะเห็นคำตอบอะไร ๆ สิ้นทั้งวัน. เขาคิดอยู่โดยทำนองนี้ ล่วงไป ๔ เดือน. พอล่วงไป ๔ เดือน เขาจึงได้พบปัญหา ๒ เดือน เล่ากันมาว่า พราหมณ์นั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เราจักเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดม ทูลถามว่า พระโคดมผู้เจริญเป็นวาทีอะไร ถ้าพระสมณโคดมกล่าวว่า เราเป็นกิริยวาที เราจักข่มพระสมณโคดมว่า พระองค์สอนให้คนทำชั่วทุกอย่าง ถ้าพระสมณโคดมกล่าวว่า เราเป็นอกิริยวาที เราจักข่มพระสมณโคดมว่า พระองค์สอนไม่ให้คนทำดี พระสมณโคดมถูกถามปัญหา ๒ เดือนแล้ว จักกลืนไม่เข้าคายไม่ออก เราก็จักชนะ พระสมณโคดมก็จักแพ้ ด้วยอาการอย่างนี้ เขาลุกขึ้นปรบมือออกจากเรือดัดพื้นดิน คิดว่า ผู้ถามปัญหานานี้ ไม่ควรไปคนเดียว จึงให้โฆษณาทั่วเมือง แวดล้อมไปด้วยชาวเมืองทั้งสิ้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. บทว่า **กิวาที** แปลว่า มีลัทธิตะไร. ด้วยบทว่า **กิมกฺขายติ** พราหมณ์

ทูลถามว่า พระองค์สอนปฏิบัติแก่สาวกอย่างไร.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า พราหมณ์แต่งปัญหา อยู่ ๔ เดือน มาด้วยถือตัวว่า เราเห็นปัญหาที่ทำให้พระสมณโคดมแพ้ แล้ว เมื่อจะทรงทำลายปัญหานั้นด้วยบทเดียวเท่านั้น จึงตรัสว่า กิริยวาที จาหํ พุราหุมน อกิริยวาที จ ดังนี้. ถ้าคัมภีร์นั้น พราหมณ์ถอนมานะ ของตนได้แล้ว เมื่ออาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกล่าวเป็นคำต้นว่า ยถากถํ ปน ดังนี้. คำที่เหลือในที่นี้ ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๓

สูตที่ ๔

ว่าด้วยทักษิณยบุคคล ๒ จำพวก

[๒๘๐]๓๘. ครั้งนั้นแล อนาถบิณฑิกคฤหบดี ได้เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ในโลกมีทักษิณยบุคคลกี่จำพวก และควรให้ทานใน เขตไหน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คู่ก่อนคฤหบดี ในโลกมี ทักษิณยบุคคล ๒ จำพวก คือ พระเสขะ ๑ พระอเสขะ ๑ คู่ก่อน คฤหบดี ในโลกนี้มีทักษิณยบุคคล ๒ จำพวกนี้แล และควรให้ทานใน เขตนี้.

ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตศาสดาได้ตรัสไวยากรณภาษิตนี้จบลง แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกในภายหลังว่า

"ในโลกนี้ พระเสขะกับพระอเสขะเป็นผู้ควรแก่
ทักษิณาของทายกผู้บูชาอยู่ พระเสขะและอเสขะ
เหล่านั้นเป็นผู้ตรงทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ
นี้เป็นเขตบุญของทายกผู้บูชาอยู่ ทานที่ให้แล้วใน
เขตนี้มีผลมาก."

จบสูตรที่ ๔

อรรถกถาสูตรที่ ๔

ในสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทกฺขิณฺเญยฺยา ความว่า ทานท่านเรียกว่า ทักษิณา. ท่าน
อนาถบิณฑิกกฤหบดีถามว่า บุคคลก็เหล่าที่ควรรับทานนั้น. ด้วยบทว่า
เสกฺโข นี้ ท่านแสดงพระเสขบุคคล ๗ จำพวก. แลในบทนี้ ท่าน
สงเคราะห์แม้ปุถุชนผู้มีศีล ด้วยพระโศคานันนั้นแล. บทว่า อาหุเนยฺยา
ยชฺฆานานํ โหณฺติ ความว่า เป็นผู้ควรแก่ของที่นำมาบูชา ของผู้ถวาย
ทาน คือเป็นผู้รับทาน. บทว่า เขตฺตํ ได้แก่ เป็นพื้นที่ คือที่ตั้ง
อธิบายว่า เป็นที่งอกงามแห่งบุญ.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

ว่าด้วยบุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายในและในภายนอก

[๒๘๑] ๓๕. สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล ท่านพระสารีบุตรอยู่ที่ปราสาทของนางวิสาขาภิคารมารดา ในบุพพาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นตอบรับท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เราจักแสดงบุคคลที่มีสังโยชน์ในภายใน และบุคคลที่มีสังโยชน์ในภายนอก ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นตอบรับท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคลที่มีสังโยชน์ในภายในเป็นไฉน ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึนศีล ดำรวมแล้วในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เมื่อแตกกายตายไป ภิกษุนั้นย่อมเข้าถึงหมู่เทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง ครั้นจติจากอรรถภาพนั้นแล้ว เป็นอนาคามี กลับมาสู่ความเป็นผู้เช่นนี้ นี้เรียกว่า บุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายใน เป็นอนาคามี กลับมาสู่ความเป็นผู้เช่นนี้.

คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายนอกเป็นไฉน ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึนศีล ดำรวมแล้วในพระปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนั้นย่อมบรรลุเจโตวิมุตติอัน

สงบอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงหมู่เทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง
ครั้งจตุจากอัทธานั้นแล้ว เป็นอนาคามี ไม่กลัว มาสู่ความเป็นผู้เช่นนี้
นี้เรียกว่า บุคคลผู้มีสังโยชน์ในภายนอก เป็นอนาคามี ไม่กลับมาสู่ความ
เป็นผู้เช่นนี้.

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง. ภิกษุเป็นผู้มีศีล ดำรวม
แล้วในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัย
ในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทั้งหลาย ภิกษุนั้น
ย่อมปฏิบัติเพื่อความหน่าย เพื่อคลาย เพื่อความดับกามทั้งหลาย ย่อม
ปฏิบัติเพื่อความหน่าย เพื่อคลาย เพื่อความดับภพทั้งหลาย ย่อมปฏิบัติ
เพื่อสิ้นตัณหา เพื่อสิ้นความโลภ ภิกษุนั้นเมื่อแตกกายตายไป ย่อม
เข้าถึงหมู่เทพหมู่ใดหมู่หนึ่ง ครั้งจตุจากอัทธานั้นแล้ว เป็นอนาคามี
ไม่กลับมาสู่ความเป็นผู้เช่นนี้ ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย นี้เรียกว่า บุคคลมี
สังโยชน์ในภายนอก เป็นอนาคามี ไม่กลับมาสู่ความเป็นผู้เช่นนี้.

ครั้งนั้นแล เทวดาที่มีจิตเสมอกันมากองค์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตรนั้นกำลังเทศนาถึงบุคคลที่มีสังโยชน์ในภายใน
และบุคคลที่มีสังโยชน์ในภายนอกแก่ภิกษุทั้งหลาย อยู่ที่ปราสาทของนาง
วิสาขามิคารมารดา ในบุพพาราม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บริษัทร่าเริง
ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงพระกรุณาเสด็จไป
หาท่านพระสารีบุตรจนถึงที่อยู่เถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับคำอาราธนา
ด้วยคุณิภาพ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหายจากพระเชตวันวิหาร

ไปปรากฏเฉพาะหน้าท่านพระสารีบุตร ที่ปราสาทของนางวิสาขาภิคาร-
มารดา ในบุพพาราม เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้หรือคู้แขนที่
เหยียดฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ แม้ท่าน
พระสารีบุตรก็ได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่งลง ณ ที่ควรส่วน
ข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อน
สารีบุตร เทวดาที่มีจิตเสมอกันมากองค์เข้าไปหาเราจนถึงที่อยู่ ให้อุไร
แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วบอกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ท่านพระสารีบุตรกำลังเทศนาถึงบุคคลที่มีสังโยชน์ในภายใน และบุคคลที่มี
สังโยชน์ในภายนอกแก่ภิกษุทั้งหลาย อยู่ที่ปราสาทของนางวิสาขาภิคาร-
มารดา ในบุพพาราม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บริษัทร่ำเรียง ขอประทาน
พระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระกรุณาเสด็จไปหาท่านพระ-
สารีบุตรจนถึงที่อยู่เถิด คุณก่อนสารีบุตร ก็เทวดาเหล่านั้นยืนอยู่ในโอกาส
แม้เท้าปลายเหล็กแหลมจดลง ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ องค์บ้าง ๓๐ องค์บ้าง
๔๐ องค์บ้าง ๕๐ องค์บ้าง ๖๐ องค์บ้าง แต่ก็ไม่เบียดกันและกัน
คุณก่อนสารีบุตร เธอก็พึงมีความคิดอย่างนี้ว่า จิตอย่างนั้น ซึ่งเป็นเหตุ
ให้เทวดาเหล่านั้นยืนอยู่ได้ในโอกาสแม้เท้าปลายเหล็กแหลมจดลง ๑๐ องค์
บ้าง... ๖๐ องค์บ้าง เป็นจิตอันเทวดาเหล่านั้นอบรมแล้วในภพนั้น
แน่นอน คุณก่อนสารีบุตร ก็ข้อนั้นเธอไม่ควรเห็นเช่นนี้ คุณก่อนสารีบุตร
ก็จิตอย่างนั้น ซึ่งเป็นเหตุให้เทวดาเหล่านั้นยืนอยู่ได้ในโอกาสแม้เท้าปลาย
เหล็กแหลมจดลง ๑๐ องค์บ้าง ฯลฯ แต่ก็ไม่เบียดกันและกัน เทวดา
เหล่านั้นได้อบรมแล้วในศาสนานี้เอง เพราะฉะนั้นแหละ สารีบุตร เธอ
พึงศึกษาอย่างนี้ว่า จักเป็นผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจระงับอยู่ เธอควรศึกษา

เช่นนี้แหละ สารีบุตร กายกรรม วจีกรรม มโนกรรมของผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจระงับ จักสงบระงับ เพราะฉะนั้นแหละ สารีบุตร เธอพึงศึกษาว่า จักนำกายและจิตที่สงบระงับแล้วเท่านั้นเข้าไปในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย คู่ก่อนสารีบุตร เธอควรศึกษาเช่นนี้แหละ คู่ก่อนสารีบุตร พวกอัญญ- เดียรถีย์ปริพาชกที่ไม่ได้ฟังธรรมบรรยายนี้ ได้พากันฉิบหายเสียแล้ว.

จบสูตรที่ ๕

อรรถกถาสูตรที่ ๕

ในสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปุพฺพพาราม** ได้แก่ ณ อารามทางทิศตะวันออกเฉียงใต้.

บทว่า **มิกการมาตุปาสาเท** ได้แก่ เป็นปราสาทของอุบาสิกาชื่อวิสาขา.

ก็อุบาสิกาวิสาขานั้น เรียกกันว่า มิกการมารดา เพราะท่านมิกการเศรษฐี (พ่อค้า) ตั้งไว้ในฐานะมารดาด้วย เพราะมีชื่อเหมือนชื่อของเศรษฐีผู้ เป็นปู่ [วิสาขาเศรษฐี] ซึ่งเป็นบุตรคนหัวปีด้วย. ปราสาทที่นางวิสาขา สร้าง มีห้อง ๑,๐๐๐ ห้อง ชื่อว่าปราสาทมิกการมารดา. พระเถระพักอยู่ใน ปราสาทนั้น. บทว่า **ตตฺร โข อายสฺมา สารีปฺตุโต** ความว่า พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระพักอยู่ในปราสาทนั้น.

บทว่า **ภิกฺขุ อามนฺเตติ** ความว่า พระเถระเรียกเวลาไหน. เพราะ สูตรบางสูตร กล่าวว่่าก่อนภัตก็มี บางสูตรว่า หลังภัต บางสูตรว่า ยามแรก บางสูตรว่า ยามกลาง บางสูตรว่า ยามท้าย. ก็ปฏิบัติทาสูตรใน สมจิตตวรรคนี้ กล่าวว่่า หลังภัต ฉะนั้น พระเถระจึงเรียกภิกษุทั้งหลาย เวลาเย็น. ความจริงสูตรนี้ พระเถระมิได้กล่าวองค์เดียวเท่านั้น แม้

พระตถาคตก็ตรัส. ถ้ามว่า ประทับนั่งที่ไหน ตอบว่า ประทับนั่ง ณ
รัตนปราสาทของนางวิสาขา. จริงอยู่ ๒๐ พรรษาตอนปฐมโพธิกาล
พระตถาคตมิได้ประทับอยู่ประจำ ที่ใด ๆ มีความผาสุก ก็เสด็จไปประทับ
อยู่ ณ ที่นั้น ๆ นั้นแล.

พรรษาแรก ทรงประกาศธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนะ ให้มหาพรหม
๑๘ โกฏิค้ำน้ำอมฤต ทรงอาศัยกรุงพาราณสีประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนะ
พรรษาที่ ๒ ทรงอาศัยกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ เวฬุวันวิหาร
พรรษาที่ ๓ และ ที่ ๔ ก็ประทับอยู่ เวฬุวันวิหารนั้นแหละ
พรรษาที่ ๕ ทรงอาศัยกรุงเวสาลี ประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลา
ป่ามหาวัน

พรรษาที่ ๖ ประทับอยู่ ณ มกุลลบรรพต

พรรษาที่ ๗ ประทับอยู่ (ณ ปีนทุกัมพลศิลาอาสน์) บนสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์

พรรษาที่ ๘ ทรงอาศัยสูงสูมารคิรนคร แคว้นภักคะ ประทับอยู่
ณ เกสภพาววัน.

พรรษาที่ ๙ ประทับอยู่ ณ กรุงโกสัมพี

พรรษาที่ ๑๐ ประทับอยู่ ณ ไพรสณฑ์ปาลีเลยยกะ

พรรษาที่ ๑๑ ประทับอยู่ ณ พราหมณคาม เมืองนาลา

พรรษาที่ ๑๒ ประทับอยู่ เมืองเวรัญชา

พรรษาที่ ๑๓ ประทับอยู่ ณ จาติยบรรพต

พรรษาที่ ๑๔ ประทับอยู่ ณ เขตวันวิหาร

พรรษาที่ ๑๕ ประทับอยู่ ณ กรุงกบิลพัสดุ์

พรรษาที่ ๑๖ ทรงโปรดอาพาทยกษัย ให้สัตว์แปดหมื่นสี่พันคัมภ์น้ำ

อมฤต ประทับอยู่ ณ เมืองอาฬวี

พรรษาที่ ๑๗ ประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์อีก

พรรษาที่ ๑๘ ประทับอยู่ ณ จาลิยบรรพตอีก

พรรษาที่ ๑๙ ประทับอยู่ ณ จาลิยบรรพตเหมือนกัน

พรรษาที่ ๒๐ ทรงอาศัยกรุงราชคฤห์นั้นแล ประทับอยู่.

๒๐ พรรษาแรก พระตถาคตมิได้ประทับอยู่ประจำดังกล่าวมานี้
ที่ใด ๆ มีความผาสุก ก็ประทับอยู่ ที่นั้น ๆ นั้นแล. ต่อจากนั้น ทรง
ใช้เสนาสนะ ๒ แห่งเป็นประจำ. ๒ แห่ง คือที่ไทรบ้าง. คือ เขตวัน ๑
บุพพาราม ๑. เพราะเหตุไร. เพราะ ๒ ตระกูลมีคุณมาก. พระศาสดา
ทรงใช้สอยเสนาสนะ ๒ แห่งนั้นเป็นประจำ เพราะทรงอาศัยคุณ ซึ่ง
หมายถึงคุณของท่านอนาถิกและนางวิสาขา. แม้เสด็จจาริกไปใน
ฤดูฝน เมื่อวันเข้าพรรษาก็ประทับอยู่ เสนาสนะ ๒ แห่งนั้นแหละ.
พระองค์ประทับอยู่อย่างนี้ กลางคืนประทับอยู่ ณ พระเชตวัน รุ่งขึ้น
แวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี ทางประตู
ทิศใต้ แล้วเสด็จออกทางประตูทิศตะวันออก ทรงพักผ่อนกลางวัน
บุพพาราม. กลางคืนประทับอยู่ ณ บุพพาราม รุ่งขึ้น เสด็จเข้าไปบิณฑบาต
ยังกรุงสาวัตถี ทางประตูทิศตะวันออก แล้วเสด็จออกทางประตูทิศใต้
ทรงพักผ่อนกลางวัน ณ พระเชตวัน.

ก็ในวันนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันนั่นเอง.
พระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ย่อมไม่ทรงเว้นพุทธกิจ ๕

ประการเลย. พุทธกิจ ๕ ประการนั้น กล่าวไว้พิสดารแล้วในหนหลัง.
บรรดากิจเหล่านั้น เวลาของกิจในปัจจุบันยาม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นว่า ชาวกรุงสาวัตถีและเหล่าสัตว์หาประมาณ
มิได้รอบ ๆ กรุงสาวัตถีในพื้นที่คาบหนึ่งและกิ่งโยชน์จะได้ตรัสรู้ ต่อ
จากนั้นทรงตรวจดูว่า เวลาไหนหนอ จักมีการตรัสรู้ ทรงเห็นว่า เวลาเย็น
ทรงตรวจดูว่า เมื่อเรากล่าว จักมีการตรัสรู้ หรือว่าเมื่อสาวกกกล่าว จัก
มีการตรัสรู้ ทรงเห็นว่า เมื่อพระสารีบุตรเถระกล่าว จักมีการตรัสรู้
ครั้นแล้วทรงตรวจดูว่า นั่งกล่าวที่ไหน จักมีการตรัสรู้ ทรงเห็นว่า
นั่งที่รัตนปราสาทของนางวิสาขา ได้ทรงทราบว่ ธรรมคาพระพุทเจ้า
ทั้งหลาย ย่อมมีประชุมสาวก ๓ ครั้ง พระอัครสาวกทั้งหลาย มีประชุม
ครั้งเดียว บรรดาประชุมเหล่านั้น วันนี้จักมีประชุมสาวกของพระธรรม.
เสนาบดีสารีบุตรเถระ ครั้นทรงทราบแล้ว ทรงปฏิบัติพระสรีระแต่เช้า
ทีเดียว ทรงนุ่งสบง ห่มสุกคจีวร ทรงถือบาตรเสลมัยบาตรหิน แวดล้อม
ไปด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้าเมืองทางประตูทิศใต้ เสด็จบิณฑบาตอยู่ ทรง
ทำให้ภิกษุสงฆ์หาบิณฑบาตได้ง่าย เสด็จหวนกลับออกทางประตูทิศใต้
เหมือนเรือที่ต่อลงลม ประทับยืนอยู่นอกประตู. ลำดับนั้น พระอสีติมหา-
สาวก ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท รวมเป็นบริษัท ๔
แวดล้อมพระศาสดา. พระศาสดาตรัสเรียกพระสารีบุตรเถระมารับสั่งว่า
สารีบุตร เธอควรจะไปบุพพาราม จงพาบริษัทของเธอไป. พระเถระ
รับพระพุทเจ้าว่า ดีแล้ว พระพุทเจ้าข้า แวดล้อมด้วยภิกษุบริวาร
ของตนประมาณ ๕๐๐ รูป ได้ไปยังบุพพาราม. พระศาสดาทรงส่งพระ-
อสีติมหาสาวกไปยังบุพพารามเหมือนกันโดยทำนองนี้แหละ พระองค์เอง

เสด็จไปพระเชตวันกับพระอานนทเถระองค์เดียวเท่านั้น. แม้พระอานนทเถระก็กระทำวัตรแต่พระศาสดาแล้วถวายบังคมกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะไปบุพพาราม พระเจ้าข้า. ตรัสว่า ไปเถิดอานนท์. พระอานนทเถระถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้ไปในบุพพารามนั้นทีเดียว. พระศาสดาทรงค้อยู่ที่พระเชตวันพระองค์เดียวเท่านั้น. ก็วันนั้น บริษัท ๔ ประสงค์จะฟังธรรมกถาของพระเถระเท่านั้น. แม้พระเจ้าโกศลมหाराชก็แวดล้อมไปด้วยพลนิกาย เสด็จไปยังบุพพารามเหมือนกัน. ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีมีอุบาสก ๕๐๐ คนเป็นบริวาร ก็ได้ไปเหมือนกัน. ฝ่ายมหาอุบาสิกาวีสาขา แวดล้อมไปด้วยหญิง ๑,๐๐๐ คน ได้ไปแล้ว. ในกรุงสาวัตถี ซึ่งเป็นที่อยู่ของตระกูลที่องอาจ ๕,๖๐๐,๐๐๐ ตระกูล ชนทั้งหลายนอกจากเด็กเฝ้าบ้าน ต่างพากันถือจรรยาของหอมและดอกไม้เป็นต้นไปยังบุพพารามกันทั้งนั้น. และมนุษย์ทุกหมู่เหล่า ในที่คาจูดหนึ่ง กิ่งโยชน์ และโยชน์หนึ่ง ในหมู่บ้านที่ประคุมเมืองทั้ง ๔ ได้ถือจรรยาของหอมและดอกไม้เป็นต้นไปยังบุพพาราม. ท้าวทั้งวิหารได้เป็นเหมือนเกลื่อนกลาดไปด้วยดอกไม้ทั้งหลาย. แม้พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระก็ได้ไปยังวิหารยืนอยู่ ณ ที่เป็นเนินในบริเวณวิหาร. ภิกษุทั้งหลายช่วยกันปูลาดอาสนะถวายพระเถระ. พระเถระนั่งบนอาสนะนั้น เมื่อพระเถระผู้อุปัฏฐากกระทำวัตรแล้ว ให้โอรพาทแก่ภิกษุสงฆ์ เข้าไปยังคันธกุฎี นั่งเข้าสมาบัติ. ได้เวลาตามกำหนด ท่านออกจากสมาบัติ ไปยังแม่น้ำอจิรวดี ชำระเหงื่อไคลระงับความกระวนกระวาย แล้วขึ้นจากน้ำทางท่าที่ลงนั้นแหละ ครองสรงจิรวแล้วยืนห่มสังฆาฏิ. แม้ภิกษุสงฆ์ก็ลงสรงน้ำพร้อมกัน ชำระเหงื่อไคลแล้วกลับขึ้นมาแวดล้อมพระเถระ. แม้ภายในวิหารก็ได้จัดปูลาด

ธรรมาสนี้ไว้สำหรับพระเถระ. บริษัททั้ง ๔ รู้โอกาสของตน ๆ จึงนั่ง
เว้นทางไว้. พระสารีบุตรเถระแวดล้อมด้วยภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป มา
ยังธรรมสภา นั่งผินหน้าไปทางทิศตะวันออก จับพัดวิชนีอันวิจิตร บน
รัตนบัลลังก์ที่ยกเสวตฉัตรขึ้น ซึ่งประดิษฐานอยู่บนหัวสิงห์ [รูป]. ครั้น
นั่งแล้วแลดูบริษัท คิดว่า บริษัทนี้ใหญ่เหลือเกิน การแสดงธรรมเบ็ดเตล็ด
มีประมาณน้อย ไม่สมควรแก่บริษัทนี้ แสดงธรรมข้อไหนจึงจักสมควร
หนอ เมื่อนึกถึงพระไตรปิฎก จึงได้เห็นธรรมเทศนาว่าด้วยสังโยชน์นี้
ครั้นกำหนดธรรมเทศนาอย่างนี้แล้ว ประสงค์จะแสดงข้อนั้น จึงเรียก
ภิกษุทั้งหลายว่า อาวุโส ภิกษโว ดังนี้.

คำว่า ภิกษโว ไม่กล่าววว่า อาวุโส พระพุทธเจ้าทรงใช้เรียกภิกษุ
ทั้งหลาย. ก็ท่านพระสารีบุตรนี้คิดว่า เราจักไม่เรียกเหมือนพระทศพล
เมื่อจะเรียกสาวก จึงกล่าวว่า อาวุโส ภิกษโว ดังนี้ ด้วยความเคารพ
ในพระศาสดา. บทว่า เอตทโวจ ความว่า ท่านพระสารีบุตรได้กล่าว
คำนี้ คือบทธรรมเทศนาว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ข้าพเจ้าจักแสดงบุคคล
ผู้มีสังโยชน์ภายใน และบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายนอก ดังนี้. ก็ที่รัตน-
ปราสาทนั้น มีเทพบุตรเป็นพระโสดาบันสิงอยู่องค์หนึ่ง พอพระพุทธเจ้า
หรือพระสาวกทั้งหลายเริ่มเทศนาเท่านั้น เทพบุตรองค์นั้นก็ทราบว่
เทศนานี้จักตั้ง เทศนานี้จักลึก เทศนานี้จักพาดพิงฉาน เทศนานี้จัก
พาดพิงวิปัสสนา เทศนานี้จักพาดพิงมรรค เทศนานี้จักพาดพิงผล เทศนา
นี้จักพาดพิงถึงพระนิพพาน. แม้ในวันนั้น พอพระเถระเริ่มเทศนาเท่านั้น
เทพบุตรองค์นั้นก็ทราบได้ว่า พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระผู้เป็น
เจ้าของเรา เริ่มเทศนาโดยทำนองใด ๆ ก็ตาม เทศนานี้จักหยั่งลงถึง

วิปัสสนา พระเถระจกกล่าววิปัสสนาโดยมุขทั้ง ๖ เวลาจบเทศนา เทวดา
พันโกฏิจกบรรลुพระอรหัต ส่วนเทวดาและมนุษย์ที่เป็นพระโสดาบัน
เป็นต้น กำหนดไม่ได้ เราจกถวยาสาธุการแด่พระผู้เป็นเจ้าของเราให้
สมควรแก่เทศนา จึงใช้เทวานี้ภาพเปล่งเสียงดัง กล่าวว่ สาธุ สาธุ
พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ดังนี้ .

เมื่อเทวราชให้สาธุการ เหล่าเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ปราสาท ๑,๐๐๐
องค์ซึ่งเป็นบริวาร ก็พากันให้สาธุการพร้อมกันทั้งหมดทีเดียว. ด้วย
เสียงสาธุการของเทวดาเหล่านั้น เหล่าเทวดาที่อยู่ในบุพพารามได้ให้
สาธุการ. ด้วยเสียงของเทวดาที่อยู่ในบุพพารามเหล่านั้น เหล่าเทวดาที่อยู่ใน
พื้นที่ประมาณควาตหนึ่งได้ให้สาธุการ ต่อจากนั้น เหล่าเทวดาผู้อยู่
ในพื้นที่กึ่งโยชน์. เหล่าเทวดาผู้อยู่ในพื้นที่โยชน์หนึ่ง เหล่าเทวดาใน
จักรวาลหนึ่ง สองจักรวาล สามจักรวาล ฯลฯ รวมเป็นเหล่าเทวดา
ในหมื่นจักรวาล ได้ให้สาธุการโดยอุบายนี้ ด้วยประการฉะนี้. ด้วยเสียง
สาธุการของเทวดาเหล่านั้น เหล่าเทวดาที่อยู่ในแผ่นดิน และเหล่าเทวดา
ที่อยู่ในอากาศได้ให้สาธุการ ต่อจากนั้น เทวดาเมฆหมอก เทวดาเมฆร้อน
เทวดาเมฆหนาว เทวดาเมฆฝน มหาราชทั้ง ๔ ชั้นจาตุนหาราชิกา ท้าว
สักกเทวราช ชั้นดาวดึงส์ สุยามเทวราช เทวดาชั้นยามา สันตสูติเทวราช
เทวดาชั้นคูลิต นิมมานรดีเทวราช เทวดาชั้นนิมมานรดี วสวัตดีเทวราช
เทวดาชั้นวสวัตดี พรหมปาริสัชชา พรหมปุโรหิตา มหาพรหม พวก
ปริตตภา พวกอัปมาณภา พวกอภัสสรา พวกปริตตสุภา พวก
อัปมาณสุภา พวกสุภิกินหา พวกเวหัพผลา พวกอวิหา พวกอตัปปา
พวกสุทัสสา พวกสุทัสสี และเทวดาพวกอกนิฏฐา รวมเทวดาทั้งปวง

ในที่ที่พอจะฟังเสียงได้ นอกจากพวกอสังขญีและพวกอรุปาวจร ได้ให้
สาธุการ. ต่อจากนั้น เหล่ามหาพรหมผู้เป็นพระจีณาสพราพิงว่า เสียง
สาธุการนี้ดังจริงหนอ มาจากพื้นแผ่นดินจนถึงชั้นนอกนิฏฐา นี่เรื่องอะไร
กันหนอ คิดว่า พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ นั่งที่รัตนปราสาทของ
นางวิสาขา ในบุพพาราม เริ่มแสดงธรรมว่าด้วยสังโยชน์ แม้พวกเรา
ควรจะเป็นกายสักขีในที่นั้น จึงได้พากันไปในที่นั้น. บุพพารามจึงเต็ม
ไปด้วยเทวดาทั้งหลาย. ที่รอบๆ บุพพารามคาวุดหนึ่ง กิ่งโยชน์ โยชน์หนึ่ง
ขยายไปทั่วจักรวาล ค้านขวางใต้แผ่นดิน จดขอบจักรวาล เนืองแน่น
ไปด้วยเหล่าเทวดาหมื่นจักรวาลมาประชุมกัน. เทวดา ๖๐ โภกฏีเบื้องบน
ได้ยินเนรมิตอัศจรรย์ให้ละเอียดย ในที่เท่าปลายเหล็กแหลมจดลง.

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรรำพึงว่า โกลาหลนี้ให้จริงหนอ. นี่
เรื่องอะไรกัน ได้เห็นเทวดาที่อยู่ในหมื่นจักรวาลมารวมกันอยู่ในจักรวาล
เดียว หนึ่ง เพราะพระพุทธรเจ้าทั้งหลายไม่มีความจำเป็นเรื่องอธิษฐาน
ทรงเห็นและให้ได้ยินเสียงโดยประมาณบริษัทเท่านั้น แต่เหล่าสาวกควร
อธิษฐาน ฉะนั้น พระเถระจึงเข้าสมบัติ ออกจากสมบัติแล้วจึงอธิษฐาน
ด้วยมหัคคจิตว่า ขอบริษัททั่วถึงขอบจักรวาลทั้งหมดจงเห็นเรา และ
เมื่อเราแสดงธรรมจงได้ยินเสียง. จำเดิมแต่เวลาที่พระเถระอธิษฐาน ผู้ที่
นั่งอยู่ข้างเข้าขวาพระเถระก็ตาม ที่ขอบปากจักรวาลก็ตาม ไม่มีเรื่องที่จะ
ต้องพูดว่า พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระเป็นเช่นไร สูง ต่ำ ดำ ขาว
อย่างไร. พระเถระได้ปรากฏเฉพาะหน้าของบริษัททั้งหมดที่นั่งอยู่ทุกทิศ
เหมือนดวงจันทร์ที่ลอยอยู่กลางอากาศ. แม้เมื่อพระเถระกำลังแสดงธรรม
อยู่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหมด ที่นั่งอยู่ข้างเข้าขวาพระเถระก็ตาม ที่ขอบ

ปากจักรวาลก็ตาม ต่างได้ฟังเสียงพร้อมกันเลยทีเดียว. ครั้นอธิฐานแล้ว พระเถระจึงเริ่มแสดงบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายใน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อหฺมตฺตํ** ได้แก่ กามภพ. บทว่า **พหิทฺธา** ได้แก่ รูปภพและอรูปรภพ. จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลายมีเวลาอยู่ในกามภพน้อย เป็นส่วนที่ ๔ ของกัปเท่านั้น เวลา ๓ ส่วนนอกนี้ กามภพว่างเปล่า. สัตว์ทั้งหลายมีเวลาอยู่ในรูปภพมากก็จริง ถึงอย่างนั้น เพราะสัตว์เหล่านั้นมีจิตและปฏิสนธิในกามภพมาก ในรูปภพและอรูปรภพ น้อย และภพใดมีจิตและปฏิสนธิมาก ภพนั้นย่อมมีอาลัยบ้าง ปรารถนา บ้าง ราพึงรำพันบ้างมาก ภพใดมีจิตและปฏิสนธิ น้อย ภพนั้นก็มิอาลัย ปรารถนาหรือรำพึงรำพันน้อย ฉะนั้น กามภพจึงชื่อว่า ภายใน รูปภพ และอรูปรภพจึงชื่อว่า ภายนอก แล. ฉันทราคะในกามภพกล่าวคือภายใน ชื่อว่า **สังโยชน์ภายใน**. ฉันทราคะในรูปภพและอรูปรภพกล่าวคือภายนอก ชื่อว่า **สังโยชน์ภายนอก**.

อีกอย่างหนึ่ง **สังโยชน์ ๕** ที่เป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ชื่อว่า **สังโยชน์ภายใน**. **สังโยชน์ ๕** ที่เป็นไปในส่วนเบื้องบน ชื่อว่า **สังโยชน์ภายนอก**. ในข้อนี้มีเนื้อความของคำดังต่อไปนี้ :-

กามธาตุ ท่านเรียกว่า **เบื้องต่ำ** เหล่าสัตว์ย่อมเกี่ยวข้องกับเรื่องต่ำๆ นั้น เพราะให้สำเร็จการเกิดในกามธาตุนั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ. รูปธาตุและอรูปรธาตุ ท่านเรียกว่า **เบื้องบน** เหล่าสัตว์ ย่อมเกี่ยวข้องกับในเบื้องบนนั้น เพราะให้สำเร็จการเกิดในรูปธาตุและอรูปรธาตุ นั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นไปในส่วนเบื้องบน. บุคคลผู้ประกอบด้วย **สังโยชน์ภายใน**มีประเภทดังกล่าวแล้ว ชื่อว่า **สังโยชน์ภายใน** บุคคล

ผู้ประกอบด้วยสังโยชน์ภายนอก ชื่อว่าผู้มีสังโยชน์ภายนอก ด้วยประการ
ฉะนี้. ทั้งสองนี้จะเป็นชื่อของโลกิชนส่วนมากที่ยังอาศัยวัฏฏะอยู่ ก็
ห้ามได้. แต่ทั้งสองนี้เป็นชื่อของพระอริยสาวกชั้นโสดาบัน สกทาคามี
และอนาคามีเหล่านั้นที่กำหนดเป็น ๒ พวก. เหมือนอย่างว่า ป่าตะเคียน
และป่าสาละเป็นต้น ย่อมไม่ได้ชื่อว่าเสา ว่าชื้อ ว่าเต้า ย่อมได้ชื่อว่า
ป่าตะเคียน ป่าสาละเท่านั้น แต่เมื่อใดคนใช้ขวานคมตัดต้นไม้จากป่านั้น
แล้วถากโคลนรูป เป็นเสาเป็นต้น ย่อมได้ชื่อว่าเสา ว่าชื้อ ว่าเต้า
เมื่อนั้น ฉันทิ ปุถุชนผู้มีกิเลสหนายังกำหนดตัดภพไม่ได้ ก็ฉันทิ
เหมือนกัน ยังไม่ได้ชื่อนั้น พระโสดาบันเป็นต้นเท่านั้นที่กำหนดตัดภพได้
ทำกิเลสให้เบาบางดำรงอยู่จึงจะได้.

อนึ่ง เพื่อให้เนื้อความนี้แจ่มแจ้ง พึงทราบอุปมาออกลูกวัวดังต่อ
ไปนี้. เรื่องมีว่า ชาวบ้านทำออกลูกวัว ตอกหลักข้างในหลายหลัก ใช้
เชือกผูกลูกวัวแล้วเข้าไปผูกไว้ที่หลักเหล่านั้น เมื่อเชือกไม่พอ จึงจับที่หู
ทั้งสองให้ลูกวัวทั้งหลายเข้าคอก พื้นที่ภายนอกไม่เพียงพอ จึงตอกหลัก
ไว้ข้างนอกหลายหลัก แล้วทำ (ผูก) อย่างนั้นเหมือนกัน ที่คอกนั้น
ลูกวัวที่ผูกไว้ข้างในบางตัวนอนข้างนอก บางตัวที่ผูกไว้ข้างนอกนอน
ข้างใน บางตัวที่ผูกไว้ข้างในนอนข้างใน บางตัวที่ผูกไว้ข้างนอกก็นอน
ข้างนอกนั่นเอง บางตัวไม่ได้ผูกไว้ ก็เที่ยวอยู่ข้างในนั่นเอง บางตัว
ไม่ได้ผูกไว้ ก็เที่ยวออกข้างนอกก็มี. บรรดาลูกวัวเหล่านั้น ลูกวัวที่ผูกไว้
ข้างในนอนข้างนอก เชือกที่ผูกยาว. เพราะลูกวัวตัวนั้นถูกความร้อน
เป็นต้นเบียดเบียน จึงออกไปนอนร่วมกับลูกวัวทั้งหลายข้างนอก. แม้
ในลูกวัวที่ผูกไว้ข้างนอกเข้าไปนอนข้างใน ก็ฉันทิเหมือนกัน. ส่วนลูกวัว

ตัวใดผูกไว้ข้างใน นอนข้างในนั่นเอง เชือกที่ผูกลูกว้าวตัวนั้นสั้น. แม้ในลูกว้าวที่ผูกไว้ข้างนอก นอนข้างนอก ก็นัยนี้แหละ. ลูกว้าวทั้งสองพวกนั้นคงวนเวียนหลักอยู่ในคอกนั่นเองตลอดวัน. แต่ลูกว้าวตัวใดไม่ได้ผูกไว้ข้างใน ย่อมเที่ยวอยู่ในกลุ่มลูกว้าวทั้งหลายในคอกนั่นเอง. ลูกว้าวตัวที่นอนนี้ ถูดึงหุบล่อยเข้าไปในกลุ่มลูกว้าวทั้งหลาย ก็ไม่ไปที่อื่น คงเดินอยู่ในกลุ่มนั่นเอง. ลูกว้าวที่ไม่ได้ผูกไว้ข้างนอกก็ตาม ที่เที่ยวอยู่ในคอกนั่นเองก็ตาม ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

ในอุปมานั้น พึงทราบว่ ภพ ๓ เหมือนคอกลูกว้าว. อวิชชาเหมือนหลักในคอกลูกว้าว. สังโยชน์ ๑๐ เหมือนเชือกผูกลูกว้าวที่หลัก. เหล่าสัตว์ที่เกิดในภพ ๓ เหมือนลูกว้าว. พระโศดาบันและพระสกทาคามีในรูปภพและอรูปภพ เหมือนลูกว้าวที่ผูกไว้ข้างใน นอนข้างนอก. พระอริยบุคคลเหล่านั้นอยู่ในรูปภพและอรูปภพนั้นก็จริง ถึงอย่างนั้น สังโยชน์ก็ยังเข้าไปพัวพันท่านเหล่านั้นไว้ในกามาวจรภพ. แม้ปุถุชนในรูปภพและอรูปภพ ก็สงเคราะห์เข้าในกามาวจรภพนั้นเหมือนกัน เพราะอรรถว่ายังละสังโยชน์อะไรไม่ได้. จริงอยู่ แม้ปุถุชนนั้นอยู่ในรูปภพและอรูปภพนั้นก็จริง ถึงอย่างนั้น สังโยชน์ก็ยังเข้าไปพัวพันเขาไว้ในกามาวจรภพเหมือนกัน. พระอนาคามีในกามาวจรภพ เหมือนลูกว้าวที่ผูกไว้ข้างนอก นอนข้างใน. ด้วยว่า พระอนาคามีนั้น อยู่ในกามาวจรภพก็จริง ถึงอย่างนั้น สังโยชน์ก็ยังเข้าไปพัวพันท่านไว้ในรูปภพและอรูปภพเหมือนกัน. พระโศดาบันและพระสกทาคามีในกามาวจรภพ เหมือนลูกว้าวที่ผูกไว้ข้างใน นอนข้างใน. ด้วยว่า ท่านเหล่านั้นอยู่ในกามาวจรภพเองบ้าง สังโยชน์เข้าไปพัวพันท่านไว้ในกามาวจรภพบ้าง. พระอนาคามีในรูปภพ

และอรุปรภ เหมือนลูกวัวที่ผูกไว้ข้างนอก นอนข้างนอก ด้วยว่า ท่าน อยู่ในรูปภและอรุปรภนั่นเองบ้าง สังโยชน์เข้าไปพัวพันท่านไว้ในรูปภและอรุปรภบ้าง. พระจีณาสพในกามาวจรภ เหมือนลูกวัวที่ไม่ได้ผูกไว้ข้างใน ท่องเที่ยวอยู่ข้างใน. พระจีณาสพในรูปภและอรุปรภ เหมือนลูกวัวที่ไม่ได้ผูกไว้ข้างนอก เที่ยวอยู่ข้างนอก. ก็บรรดาสังโยชน์ทั้งหลาย สังโยชน์ ๓ เหล่านี้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ไม่ห้ามบุคคลผู้กำลังไปไม่ได้ ผู้ไปแล้วก็นำกลับมาไม่ได้. แต่สังโยชน์ ๒ เหล่านี้ คือ กามฉันทะ ยาบาท อันบุคคลไม่ข่มไว้ด้วยสมาบัติ หรือไม่ถอนออกด้วยมรรค ย่อมไม่อาจเพื่อให้เกิดในรูปภและอรุปรภได้.

บุรุษวางอุรังคณะ ๒ อุ้งไว้ข้างตัว แบ่งรัตนะ ๗ ประการให้แก่บริษัทที่มาหาเต็มคนละ ๒ มือ ครั้นให้รัตนะอุ้งแรกอย่างนี้แล้ว แม้อุ้งที่ ๒ ก็ให้เหมือนกันเหมือนกัน แม้นั้นใด พระสารีบุตรเถระก็ฉันนั้นเหมือนกัน ตั้งบท ๒ บทเหล่านี้ว่า **อขุณฺตตฺตสังโยชนํ จ อาวุโส ปุคฺคํ เทเสสุตฺตานิ พหิทฺธาตฺตสังโยชนญจ** คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ข้าพเจ้าจักแสดงบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายใน และบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายนอก ดังนี้ เป็นหัวข้อไว้ก่อน บัดนี้ เพื่อจะแสดงรายละเอียดแก่บริษัท ๘ เหล่า จึงเริ่มกล่าวอย่างพิสดารนี้ว่า **กตโม จาวุโส** คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้มีสังโยชน์ภายในเป็นอย่างไร ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิธ** แปลว่า ในศาสนานี้. บทว่า **สีลวา โหติ** ความว่า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยจตุปาริสุทธิศีล. พระสุธรรมเถระผู้อยู่ที่ปวิหารกล่าวว่า พระเถระยกจตุปาริสุทธิศีลขึ้นแสดงด้วยคำเพียงเท่านี้

แล้วแสดงเชฏฐกศีลในบาลีประเทศนั้นอย่างพิสดาร ด้วยบทที่ว่า ปาฏิโมกขสัวรสูโต ตำรวมโดยปาติโมกขสังวร ด้วยประการฉะนี้. ฝ่ายพระจุพนาศเถระผู้ทรงพระไตรปิฎก อันเตวาทิกของพระสุธรรมเถระกล่าวว่า พระสารีบุตรเถระกล่าวถึงปาติโมกขสังวร แม้ด้วยบททั้งสอง เพราะปาติโมกขสังวรนั้นแหละเป็นศีล ส่วน ๓ อย่างนอกนี้ ย่อมมีฐานะที่เรียกได้ว่า ศีล ดังนี้. เมื่อไม่คล้อยตาม ท่านยังกล่าวยิ่งขึ้นไปว่า เพียงรักษาทวาร ๖ เท่านั้น ก็ชื่อว่า อินทริยสังวร เพียงให้ปัจจัยเกิดขึ้นโดยธรรมโดยสม่ำเสมอ ก็ชื่อว่า อาชีวปาริสุทธิศีล เพียงพิจารณาปัจจัยที่ได้มาว่า นี้มีประโยชน์ ดังนี้แล้วบริโภก ก็ชื่อว่า ปัจจัยสันนิสสิตศีล แต่ปาติโมกขสังวรเป็นศีลโดยตรง ภิกษุผู้มีปาฏิโมกขสังวรแตก ไม่ควรจะกล่าวว่า จักรักษาข้อที่เหลือไว้ได้ เหมือนคนศีรษะขาด ก็ไม่ควรกล่าวว่า จักรักษามือเท้าไว้ได้ฉะนั้น ส่วนภิกษุผู้มีปาติโมกขสังวรไม่ค้างพร้อย ย่อมสามารถรักษาข้อที่เหลือให้เป็นปกติได้อีก เหมือนคนศีรษะยังไม่ขาด ย่อมรักษาชีวิตไว้ได้ฉะนั้น พระสารีบุตรเถระจึงแสดงปาติโมกขสังวร ด้วยบทว่า สีลวา เมื่อจะให้ปาฏิโมกขสังวรนั้นพิสดาร จึงกล่าวว่า ปาฏิโมกขสัวรสูโต เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาฏิโมกขสัวรสูโต ความว่า ผู้ประกอบด้วยความสำรวมในพระปาติโมกข์. บทว่า อาจารย์โคจรสมฺปนฺโน ความว่า ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร. บทว่า อณุมตฺเตสุ แปลว่า ประมานน้อย. บทว่า วขุเชสุ ได้แก่ในอกุศลธรรมทั้งหลาย. บทว่า ภยทสุสาวิ แปลว่า เห็นเป็นภัย. บทว่า สมาทาย แปลว่า ถือเอาโดยชอบ. บทว่า สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ ความว่า สมาทานศึกษาสิกขาบทนั้น ๆ. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ ความว่า

บรรดาสิกขาบททั้งหลาย คือบรรดาส่วนแห่งสิกขาบททั้งหลาย สิกขาบท
ข้อใดข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นไปทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ที่ควรศึกษา
ถือเอาสิกขาบทนั้น ๆ ทั้งหมดโดยชอบศึกษา. ในเรื่องนี้มีความย่อ ดังนี้.
ก็บททั้งหลายมีปาฏิโมกข์สังวรเป็นต้น เหล่านี้ทั้งหมด กล่าวไว้อย่างพิสดาร
แล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรค และจตุปารีสุทธิศีล ก็แสดงแยกแยะไว้แล้ว
โดยอาการทั้งปวง.

บทว่า อญฺญตรฺ เทวณิกายํ ความว่า หมู่เทพเจ้าพวกใดเจ้าพวกหนึ่ง
ในบรรดาหมู่เทพชั้นกามาพจร ๖. บทว่า อาคามี โหติ ความว่า เป็น
ผู้มาเกิดในเบื้องต่ำ. บทว่า อานนฺตา อิตฺถตฺตํ ความว่า เป็นผู้มาสู่ความ
เป็นอย่างนี้ คือความเป็นขั้นของมนุษย์นี้แหละ. พระเถระแสดงว่า เป็นผู้
เกิดในภพนั้น หรือเกิดในภพสูงขึ้นไป ก็หาไม่ได้ ย่อมเป็นผู้มาเกิดในภพ
เบื้องต่ำอีกนั่นเอง. ด้วยองค์นี้ ท่านกล่าวถึงมรรคเบื้องต่ำทั้ง ๒ และผล
ทั้ง ๒ ของภิกษุที่เจริญธาคัมมัฏฐาน. ผู้เป็นสุขทวีปีสสก. บทว่า
อญฺญตรฺ สนฺคํ เจโตวิมฺุตติ ความว่า จตุตถฌานสมาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง
ในสมาบัติ ๘. ด้วยว่า จตุตถฌานสมาบัตินั้น เรียกว่า สงบ เพราะกิเลส
ที่เป็นข้าศึกสงบ และเรียกว่า เจโตวิมุตติ เพราะใจพ้นจากกิเลสเหล่านั้น
นั่นเอง. บทว่า อญฺญตรฺ เทวณิกายํ ได้แก่เทพนิกายเจ้าพวกใดเจ้าพวกหนึ่ง
ในเทพนิกายชั้นสุทธवास ๕. บทว่า อานนฺตา อิตฺถตฺตํ ความว่า
ไม่มาสู่ความเป็นปัญจชั้นนี้อีก. พระเถระแสดงว่า ไม่เกิดขึ้นภพเบื้องต่ำ
จะเกิดในภพสูงขึ้นไปที่นั่น หรือปรินิพพานในภพนั่นเอง. ด้วยองค์นี้
ท่านกล่าวถึงมรรค ๓ และผล ๓ ของภิกษุผู้ประกอบการบำเพ็ญสมาธิ.

บทว่า กามานฺเย นิพฺพิทาย ได้แก่เพื่อต้องการหน่าย คือเมื่อ

กามทั้งสอง. บทว่า **วิราคาย** ได้แก่ เพื่อต้องการคลายกำหนด. บทว่า **นิโรธาย** ได้แก่ เพื่อต้องการทำให้เป็นไปไม่ได้. บทว่า **ปฏิปนฺโน โหติ** ได้แก่ เป็นผู้บำเพ็ญข้อปฏิบัติ. ด้วยคำเพียงเท่านี้ ย่อมเป็นอันพระเถระกล่าวอนาคามิมรรควิปัสสนา เพื่อต้องการให้ความกำหนดที่เป็นไปในกามคุณ ๕ ของพระโสดาบันและของพระสกทาคามีสิ้นไป. บทว่า **ภวานฺเวย** ได้แก่ ซึ่งภพ ๓. ด้วยบทนี้ ย่อมเป็นอันพระเถระกล่าวอหัตมรรควิปัสสนา เพื่อต้องการให้ความกำหนดในภพของพระอนาคามีสิ้นไป. ด้วยบทว่า **โส ตณฺหุขยาย ปฏิปนฺโน โหติ** เธอเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นตัณหา แม่นี้ เป็นอันพระเถระกล่าวอนาคามิมรรควิปัสสนา เพื่อทำให้ตัณหาที่เป็นไปในกามคุณ ๕ ของพระโสดาบันและพระสกทาคามีนั้นแลสิ้นไป. ด้วยบทว่า **โส โลกุขยาย** เธอเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นโลภะ แม่นี้ เป็นอันพระเถระกล่าวอหัตมรรควิปัสสนา เพื่อต้องการให้ความโลภในภพของพระอนาคามีสิ้นไป. บทว่า **อญฺญตรฺ เทวณิกาย** ได้แก่ เทพนิกายจำพวกใดจำพวกหนึ่ง ในชั้นสุทธาวาสทั้งหลายนั้นแหละ. บทว่า **อนาคนฺตา อิตฺถติตฺติ** ความว่า ไม่มาสู่ความเป็นขันธปัญจกนี้. เป็นผู้ไม่เกิดในภพเบื้องต่ำ เป็นผู้เกิดในภพสูงขึ้นไปที่นั่น หรือปรินิพพานในภพนั่นเอง. พระเถระกล่าวมรรคและผล ๒ เบื้องต่ำ ของภิกษุผู้เจริญธาตุกัมมัฏฐาน ผู้สุขขวิปัสสก ด้วยองค์แรก กล่าวมรรคและผล ๓ ของภิกษุผู้ประกอบการบำเพ็ญสมาธิ ด้วยองค์ที่ ๒ ด้วยประการฉะนี้.

ด้วยบทว่า **โส กามาน** เธอเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อดับเสียซึ่งกามทั้งหลายนี้ พระเถระกล่าวอนาคามิมรรควิปัสสนาเบื้องสูง เพื่อให้ความกำหนดที่

เป็นไปในกามคุณ ๕ ของพระโศคานันและพระสกทาคามีทั้งหลายสิ้นไป. ด้วยบทว่า โส ภวายเยว เธอเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อตัดเสียซึ่งภพทั้งหลาย นั้นเทียว นี้ พระเถระกล่าวอรรถมรรควิปัสสนาเบื้องสูง เพื่อต้องการให้ความกำหนดในภพของพระอนาคามีสิ้นไป. ด้วยบทว่า โส ตณฺหุ- ขยาย เธอเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นตัณหา นี้ พระเถระกล่าว อนาคามีมรรควิปัสสนาเบื้องสูง เพื่อให้ตัณหาที่เป็นไปในกามคุณ ๕ ของพระโศคานันและพระสกทาคามีทั้งหลายสิ้นไป. ด้วยบทว่า โส โลภุขขยาย เธอเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นโลภะ นี้ พระเถระกล่าว อรรถมรรควิปัสสนาเบื้องสูง เพื่อให้โลภะของพระอนาคามีสิ้นไป. พระเถระกล่าววิปัสสนา ด้วยหัวข้อทั้ง ๖ เทศนาไปตามลำดับอนุสนธิอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้. เวลาจบเทศนา เทวคาพันโกฏิ บรรลุพระอรหัต. และที่เป็นพระโศคานันเป็นต้น นับไม่ถ้วน. เมื่อตรัสมหาสมยสูตรก็ตี มงคลสูตรก็ตี จูพราหุโลวาทสูตร เทวคาพันโกฏิบรรลุพระอรหัต เหมือนในสมาคมนี. เทวคาและมนุษย์ที่เป็นพระโศคานันเป็นต้น นับไม่ถ้วน.

บทว่า สมจิตตา เทวตา ความว่า เทวตาทั้งหลาย ชื่อว่าเหล่า สมจิตตา เพราะความที่มีจิตละเอียดเสมอกัน. ด้วยว่า เทวตาเหล่านั้น ทั้งหมด เนมิตตอัคคาพของตนให้ละเอียดคล้ายจิต เหตุนั้น จึงชื่อว่า สมจิตตา. ชื่อว่า สมจิตตา ด้วยเหตุอื่น ๆ ก็มี. พระเถระกล่าวสมาบัติ ก่อน แต่มิได้กล่าวถึงกำลังของสมาบัติ เทวคาทั้งปวงได้มีความคิดเป็น อย่างเดียวกันว่า พวกเราจักอัญเชิญพระทศพลให้ตรัสกำลังของสมาบัติ เหตุนั้น จึงชื่อว่า สมจิตตา. เหตุอย่างหนึ่ง พระเถระกล่าวทั้งสมาบัติ ทั้งกำลังของสมาบัติ โดยปริยายหนึ่ง. เทวคาทั้งหลายตรวจดูว่า ใครบ้าง

หนอมาสมาคมนี้ ใครไม่มา ทราบว่า พระตถาคตไม่เสด็จมา ทั้งหมด ได้มีความคิดเป็นอย่างเดียวกันว่า พวกเราจักอัญเชิญพระตถาคต ทำบริษัทรูปให้บริบูรณ์ เหตุนี้บ้างจึงชื่อว่า สมจิตตา. เหตุอีกอย่างหนึ่ง เทวดาทั้งหลายทั้งปวงที่เดียว ได้มีความคิดเป็นอย่างเดียวกันว่า ใคร ๆ ในอนาคตไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณีก็ตาม เทวดา มนุษย์ก็ตาม จะไม่เคารพ เพราะคิดว่าเทศนาเรื่องนี้ เป็นสาวกภายิต (ไม่ใช่พุทธภายิต) พวกเราจักอัญเชิญพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำเทศนาเรื่องนี้ให้เป็นสัพพัญญูภายิต เทศนาเรื่องนี้จักเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพในอนาคตด้วยอาการอย่างนี้ เหตุนี้บ้างจึงชื่อว่า สมจิตตา. เหตุอีกอย่างหนึ่ง เทวดาเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้ได้สมบัติอย่างเดียวกันบ้าง ได้อารมณ์อย่างเดียวกันบ้าง เหตุนี้บ้างจึงชื่อว่า สมจิตตา อย่างนี้ก็มี.

บทว่า ภูฏา ได้แก่ ยินดี รื่นเริง บันเทิงใจ. บทว่า สาธุ เป็นนิบาต ในอรรถว่า วิงวอน. บทว่า ออนุกรมปี อุปาทาย ความว่า อาศัยความอนุเคราะห์ กรุณาเอ็นดูพระเถระ. ความจริงในฐานะแม่นี้ ไม่มีกิจที่จะต้องอนุเคราะห์พระเถระ. ในวันที่พระศาสดากำลังตรัสเวทนากัมมัฏฐาน แก่ที่ฆนชปริพาชกผู้เป็นหลาน ที่ประตูล้ำสูกรขาตะ พระเถระยืนถือก้านตาลถวายงานพัดพระศาสดาอยู่ ได้สำเร็จสาวกบารมีญาณ โดยไม่ต้องชี้แจง เหมือนคนบริโศกโศกนะที่เขาจัดไว้เพื่อผู้อื่น บรรเทาความหิวและเหมือนคนเอาเครื่องประดับที่เขาจัดไว้เพื่อผู้อื่น มาสวมศิระษะตนในวันนั้นแหละ ชื่อว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์แล้ว. เทวดาทั้งหลายทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดเสด็จไปอนุเคราะห์เหล่าเทวดาและมนุษย์ที่เหลือ ซึ่งอยู่ ณ ที่นั้น. บทว่า

พลวา ปุริโส ความว่า คนกำลังน้อยไม่สามารถจะสู้แขนเข้าหรือเหยียดแขนออกได้จับปล้น คนมีกำลังเท่านั้นสามารถ เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวดังนี้.
บทว่า สมมุเข ปาตุโรหิ ความว่า ได้ปรากฏในที่พร้อมหน้า คือต่อหน้าทีเดียว.

บทว่า ภควา เอตทโวจ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคำนี้คือเหตุที่พระองค์เสด็จมา โดยนัยว่า **อิธ สาริปุตฺต** เป็นต้น. เเล่กันมาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระดำริอย่างนี้ว่า ถ้าคนพาลอกตัญญูบางคนไม่ว่าเป็นภิกษุ ภิกษุณีก็ตาม เป็นอุบาสก อุบาสิกาก็ตาม จะพึงคิดอย่างนี้ว่า พระสารีบุตรเถระได้บริษัทยาหลายเหลือเกิน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่อาจจะทรงอดกลั้นเรื่องอย่างนี้ได้ จึงเสด็จมาทรงตั้งบริษัทด้วยความริษยา ผู้นั้นคิดประทุษร้ายเรา ดังนี้ จะพึงบังเกิดในอบาย. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสถึงเหตุที่พระองค์เสด็จมา ได้ตรัสพระพุทธานุญาตว่า **อิธ สาริปุตฺต** เป็นต้น. ครั้นตรัสถึงเหตุที่พระองค์เสด็จมาอย่างนี้แล้ว บัดนี้เพื่อจะตรัสกำลังแห่งสมาบัติ จึงตรัสพระพุทธานุญาตว่า **ตา โข ปน สาริปุตฺต เทวตา ทสปี หุตฺวา** เป็นต้น. ในบาติประเทศนั้น ควรจะนำเนื้อความมา ด้วยอำนาจยศบ้าง ด้วยอำนาจสมาบัติบ้าง. จะกล่าวด้วยอำนาจยศก่อน เทวดาพวกเป็นใหญ่มาก ได้ยืนอยู่ที่แห่งละ ๑๐ องค์ เทวดาพวกเป็นใหญ่น้อยกว่าพวกนั้น ได้ยืนอยู่ที่แห่งละ ๒๐ องค์. เทวดาพวกเป็นให้น้อยกว่าพวกนั้น ฯลฯ ได้ยืนอยู่ที่แห่งละ ๖๐ องค์. ส่วนด้วยอำนาจสมาบัติ พึงทราบ ดังนี้ เทวดาเหล่าใดเจริญสมาบัติขั้นประณีต เทวดาเหล่านั้น ได้ยืนอยู่ที่แห่งละ ๖๐ องค์. เทวดาเหล่าใดเจริญสมาบัติต่ำกว่านั้น เทวดาเหล่านั้น ได้ยืน

อยู่ในที่แห่งละ ๕๐ องค์. เทวดาเหล่าใดเจริญสมาบัติต่ำกว่านั้น ฯลฯ เทวดาเหล่านั้น ได้ยืนอยู่ในที่แห่งละ ๑๐ องค์. อีกอย่างหนึ่ง เทวดาเหล่าใดเจริญสมาบัติขึ้นต่ำ เทวดาเหล่านั้น ได้ยืนอยู่ในที่แห่งละ ๑๐ องค์ เทวดาเหล่าใดเจริญ สมาบัติประณีตกว่านั้น เทวดาเหล่านั้น ได้ยืนอยู่ในที่แห่งละ ๒๐ องค์ เทวดาเหล่าใดเจริญสมาบัติประณีตกว่านั้น ฯลฯ เทวดาเหล่านั้น ได้ยืนอยู่ในที่แห่งละ ๖๐ องค์.

บทว่า อารคฺคโกลฺหิณฺตุทฺถมตฺเต แปลว่า ในที่ว่างพอจดปลายเข็ม ลงได้. บทว่า น จ อลฺยณมลฺลํ พฺยาพาเชนฺติ ความว่า ถึงยืนอยู่ในที่แคบอย่างนี้ ก็ไม่เบียดกัน ไม่สีกัน ไม่กดกัน ไม่คั่นกันเลย มิได้มีเหตุที่จะต้องพูดว่า มือท่านบีบเรา เท้าท่านเบียดเรา ท่านยื่นเหยียบเรา ดังนี้. บทว่า ตตฺถ นฺน ได้แก่ ในภพนั้นเป็นแน่. บทว่า ตถา จิตฺตภาวิตฺติ ความว่า จิตอันเทวดาเหล่านั้นอบรมด้วยอาการนั้น. บทว่า เยน ตา เทวตา ความว่า จิตที่เทวดาอบรมด้วยอาการนั้น จึงเป็นเหตุให้เทวดาเหล่านั้นแม้มีจำนวน ๑๐ ฯลฯ ก็ยืนอยู่ได้และไม่เบียดกันและกัน. บทว่า อิเชว โข ได้แก่ ในศาสนา หรือในมนุษยโลก. เป็นสัตตมีวิภคฺติ. ความว่า ในศาสนานี้แหละ. ในมนุษยโลกนี้แหละ. จริงอยู่ จิตอันเทวดาเหล่านั้นอบรมแล้ว ในมนุษยโลกนี้แหละ และในศาสนานี้แหละ ซึ่งเป็นเหตุที่เทวดาเหล่านั้นบังเกิดในรูปภพที่มีอยู่ ก็แลเทวดาเหล่านั้นมาจาก รูปภพนั้นแล้ว เนรมิตอิตถภาพละเอียดยืนอยู่อย่างนี้. บรรดาเทวดาเหล่านั้น แม้เทวดาที่ทำมรรคและผล ๓ ให้บังเกิดในศาสนาของพระ-กัสสปทศพลจะมีอยู่ก็จริง ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำว่า พระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลาย มีอนุสนธิตามต่อเนื่องอย่างเดียวกัน ศาสนา

คำสอนอย่างเดียวกัน เมื่อทรงทำศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ เป็นพระพุทธศาสนานี้แล จึงตรัสว่า **อิเชว โข สาริปุตฺต** ดังนี้ พระตถาคตตรัสกำลังแห่งสมบัติ ด้วยพระพุทธคำรัสเพียงเท่านี้.

บัดนี้ เมื่อจะตรัสอนุสาสนีตามระบบ ปรรากพระสารีบุตรเถระ จึงตรัสว่า **ตสมฺมาติห สาริปุตฺต** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตสมฺมา** ความว่า เพราะเหตุที่เทวดาเหล่านั้นทำสมบัติที่มีอยู่ในภพนี้แหละให้บังเกิดแล้วจึงได้บังเกิดในภพที่มีอยู่. บทว่า **สนฺตินุทฺริยา** แปลว่ามีอินทรีย์สงบ เพราะอินทรีย์ทั้ง ๕ สงบ เย็น ประณีต. บทว่า **สนฺตมานสา** แปลว่า มีใจสงบ เพราะใจสงบ เย็น ประณีต. บทว่า **สนฺตยฺวุปหารํ อูปหริสฺสาม** ความว่า พวกเราจักเสนอความนับถือบูชาด้วยกายและใจ ซึ่งเป็นความนับถือบูชาอันสงบ เย็น ประณีต ที่เดียว. บทว่า **สพฺุรหฺมจาริสฺสุ** ได้แก่ในสหธรรมิกทั้งหลายผู้ประพฤติธรรมชั้นสูงที่เสมอกัน มีเป็นผู้มีอุเทศอันเดียวกันเป็นต้น. ด้วยพระพุทธคำรัสนี้ว่า **เอวณฺหิ เต สาริปุตฺต ลิกฺขิตพฺพ** ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำเทศนาให้เป็นภายิตของพระสัพพัญญูพุทธะโดยฐานเพียงเท่านี้. บทว่า **อนสฺสุ** แปลว่า เสียว เสียวหาย. บทว่า **เย อิมํ ฆมฺมปริยาโย นาสฺโสสุ** ความว่า พวกนักบวชผู้นับถือลัทธิอื่น อาศัยทิฏฐิของตนที่ลามก เปล่าสาระ ไร้ประโยชน์ ไม่ได้ฟังธรรมเทศนาที่ เห็นปานนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจบเทศนาคามอนุสนธิ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

สูตรที่ ๖

ว่าด้วยกามราคะและทิวฐิราคะเป็นเหตุให้วิวาทกัน

[๒๘๒] ๓๖. สมัยหนึ่ง ท่านพระมหากัจจានะอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำ กัททมทหะ โกลัพระนครวรรณา ครั้งนั้นแล พรหมณ์อารามทัณฑะได้ เข้าไปหาท่านพระมหากัจจានะถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระมหากัจจานะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามว่า คุณก่อนท่านกัจจานะ อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัย เครื่องให้กษัตริย์กับกษัตริย์ พรหมณ์กับพรหมณ์ คฤหบดี กับคฤหบดี วิวาทกัน ท่านมหากัจจานะตอบว่า คุณก่อนพรหมณ์ เพราะเหตุเวียนเข้าไปหากามราคะ ตกอยู่ในอำนาจกามราคะ กำหนดยินดีในกามราคะ ถูกกามราคะกั้มรุม และถูกกามราคะท่วมทับ แม้กษัตริย์กับกษัตริย์ พรหมณ์กับพรหมณ์ คฤหบดีกับคฤหบดี ก็วิวาทกัน.

อา. คุณก่อนกัจจานะ ก็อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย เครื่องให้สมณะ กับสมณะวิวาทกัน .

มหา. คุณก่อนพรหมณ์ เพราะเหตุเข้าไปหาทิวฐิราคะ ตกอยู่ในอำนาจทิวฐิราคะ กำหนดยินดีในทิวฐิราคะ ถูกทิวฐิราคะกั้มรุม และถูกทิวฐิราคะท่วมทับ แม้สมณะกับสมณะก็วิวาทกัน.

อา. คุณก่อนกัจจานะ ก็ในโลก ยังมีใครบ้างไหม ที่ก้าวล่วงการเวียนเข้าไปหากามราคะ การตกอยู่ในอำนาจกามราคะ การกำหนดยินดีในกามราคะ การถูกกามราคะกั้มรุม และการถูกกามราคะท่วมทับนี้ และก้าวล่วงการเวียนเข้าไปหาทิวฐิราคะ การตกอยู่ในอำนาจทิวฐิราคะ การถูกทิวฐิราคะกั้มรุม และการถูกทิวฐิราคะท่วมทับนี้เสียได้.

มหา. คู่ก่อนพราหมณ์ ในโลก มีท่านที่ก้าวล่วงการเวียนเข้าไป
หากามราคะ การตกอยู่ในอำนาจกามราคะ การกำหนดยินดีในกามราคะ
การถูกกามราคะกั้มรุม และการถูกกามราคะท่วมทับนี้เสียได้ และก้าว
ล่วงความเวียนเข้าไปหาทิวฐิราคะ การตกอยู่ในอำนาจทิวฐิราคะ การ
กำหนดยินดีในทิวฐิราคะ การถูกทิวฐิราคะกั้มรุม และการถูกทิวฐิราคะ
ท่วมทับนี้.

อา. คู่ก่อนกัจจานะ ใครในโลกเป็นผู้ก้าวล่วงการเวียนเข้าไปหา
กามราคะ... และการถูกทิวฐิราคะท่วมทับนี้.

มหา. คู่ก่อนพราหมณ์ ในชนบทด้านทิศบูรพา มีพระนครชื่อว่า
สาวัตถิ ฌ พระนครสาวัตถินั้นทุกวันนี้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมา-
สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นกำลังประทับอยู่ คู่ก่อนพราหมณ์ ก็พระผู้มี-
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงก้าวล่วงการเวียนเข้าไปหากามราคะ...
และการถูกทิวฐิราคะท่วมทับนี้ด้วย.

เมื่อท่านพระมหากัจจานะตอบอย่างนี้แล้ว พราหมณ์อารามทัณฑะ
ลุกจากที่นั่ง ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่งแล้ว คุกมณฑลเข้าขวาลงบนแผ่นดิน
ประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่แล้วเปล่งอุทาน ๓ ครั้ง
ว่า ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอ
นอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ก้าว
ล่วงการเวียนเข้าไปหากามราคะ การตกอยู่ในอำนาจกามราคะ การกำหนด
ยินดีในกามราคะ การถูกกามราคะกั้มรุม และการถูกกามราคะท่วมทับ
นี้แล้ว กับทั้งได้ก้าวล่วงการเวียนเข้าไปหาทิวฐิราคะ การตกอยู่ในอำนาจ

ทิวฐิราคะ การกำหนดยินดีในทิวฐิราคะ การถูกทิวฐิราคะกลุ่มรุม และ การถูกทิวฐิราคะท่วมทับนี้ด้วย ข้าแต่ท่านกัจจานะ ภาณิตของท่าน แจ่มแจ่มนัก ข้าแต่ท่านกัจจานะ ภาณิตของท่านแจ่มแจ่มนัก ท่านกัจจานะ ประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิด ของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีจักขุจักเห็นรูปฉะนั้น ข้าแต่ท่านกัจจานะ ข้าพเจ้านี้ ขอถึงพระ- โคดมผู้เจริญพระองค์นั้น กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านกัจจานะจงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต จำเดิม ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบสูตรที่ ๖

อรรถกถาสูตรที่ ๖

ในสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปรณาย** วิหริติ ความว่า เมืองมีชื่อว่าปรณา ท่าน พระมหากัจจานะเข้าไปอาศัยเมืองนั้นอยู่. บทว่า **กาม^{*}ราควินิเวสวินิพยุช- ปลิเคชปรียฎฐานชุณณสถานเหตุ** เพราะเวียนเข้าไปหากามราคะ เป็นเหตุ ตกอยู่ในอำนาจกามราคะเป็นเหตุ มีความกำหนดยินดีในกามราคะ เป็นเหตุ เพราะกามราคะกลุ่มรุมอยู่เป็นเหตุ และท่วมทับอยู่เพราะกามราคะ เป็นเหตุ. มีคำอธิบายดังนี้ เพราะกามราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ นั้น ยึดไว้เป็นต้นเป็นเหตุ เพราะถูกกามราคะพัวพัน ผูกพันไว้เพราะ ละโมบ กิเลสกรรมเพราะกามราคะนั้นแหละ ซึ่งเป็นเหมือนหล่มใหญ่ เพราะกลุ่มรุมอยู่เพราะกามราคะนั้นแหละ ก็ถูกกามราคะจับไว้ และเพราะ

๑. บาลีเป็น **วณาย** วิหริติ. ๒. ม. **กามราคากินิเวส.**

จดจ่อเพราะกามราคะ คือถูกกามราคะกลืนสำเร็จเสร็จสิ้นยึดไว้. แม้ใน
บทว่า **ทิจฺจฺจฺราคะ** เป็นต้น ก็นัยนี้แหละ. แต่ในบทว่า **ทิจฺจฺจฺราโค** นี้
บัณฑิตพึงทราบว่าได้แก่ราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยทิจฺจฺ ๖๒.

บทว่า **ปฺรตุถิมสฺส ชนฺปเทสฺส** ความว่า จากที่ที่พระเถระอยู่ไป
ทางทิศตะวันออก มีสาวัดดีชนบท. พระเถระเมื่อนั่ง ก็นั่งหันหน้าไป
ทางทิศนั้น ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **อุทานํ อุทานติ**
แปลว่า แปลงอุทาน. เหมือนอย่างว่า น้ำมัน ไม่อาจขังเครื่องตวงได้
ไหลล้นไป เขาเรียกว่า ล้นเหลือ และน้ำที่ไม่อาจขังเหมือนน้ำได้ไหลล้น
ไปนั้น เขาเรียกว่า น้ำหลาก ฉนฺใด คำที่เกิดแต่ปิตีก็ฉนฺนั้นเหมือนกัน
ขังหทัยไม่ได้ คือเก็บไว้ข้างในไม่อยู่ ก็ล้นออกข้างนอกนั้น ท่านเรียกว่า
อุทาน อธิบายว่า พราหมณ์อารมณ์ทักทอะ แปลงคำที่เกิดแต่ปิตีเห็น
ปานนี้.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๖

สุตฺรที่ ๗

ว่าด้วยชื่อว่าเป็นบัณฑิตและเป็นเถระ มิใช่เพราะเป็นคนแก่

[๒๘๓] ๓๗. สมัยหนึ่ง ท่านพระมหากัจจანะอยู่ที่ป่าคุนทาวัน
ใกล้เมืองมธฺรา ครั้งนั้นแล พราหมณ์กัณฺทรายณะเข้าไปหาท่านพระมหา-
กัจจานะถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระมหากัจจานะ ครั้นผ่านการ
ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้น
แล้วได้ถามว่า คุณก่อนท่านกัจจานะ ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่า ท่านสมณะ
กัจจานะ หาวธฺวาท ลูกขึ้นดื้อนรับพวกพราหมณ์ ที่ชราแก่เฒ่าล่วงกาล

ผ่านวัย หรือเชื่อเชิญด้วยอาสนะไม้ คุณก่อนท่านกัจจนะ ข่าวที่ได้ฟังมา นั้นจริงแท้ เพราะท่านกัจจนะหาอภิวัต ลูกขึ้นต้อนรับพวกพราหมณ์ ที่ชราแก่เฒ่าล่วงกาลผ่านวัย หรือเชื่อเชิญด้วยอาสนะไม้ คุณก่อนกัจจนะ การกระทำเช่นนั้นนั้นเป็นการไม่สมควรแท้.

ท่านพระมหากัจจนะตอบว่า คุณก่อนพราหมณ์ ภูมิกนแก่และภูมิดี ที่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงรู้ทรงเห็นพระองค์ นั้นตรัสไว้มีอยู่ คุณก่อนพราหมณ์ ถึงแม้จะเป็นคนแก่มีอายุ ๘๐ ปี ๙๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี แต่กำเนิดก็ดี แต่เขายังบริโภคมาม อยู่ในท่ามกลางกาม ถูกความเร่าร้อนเพราะกามแผดเผา ถูกกามวิตกเกี่ยวกินอยู่ ยังเป็นผู้ ขวนขวายเพื่อแสวงหากาม เขาก็ยอมถึงการนับว่าเป็นพาล ไม่ใช่เถระ โดยแท้ คุณก่อนพราหมณ์ ถึงแม้ว่าจะเป็นเด็กยังเป็นหนุ่ม มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่มอันเจริญ ยังตั้งอยู่ในปฐมวัย แต่เขาไม่ บริโภคมาม ไม่อยู่ในท่ามกลางกาม ไม่ถูกความเร่าร้อนเพราะกามแผดเผา ไม่ถูกกามวิตกเกี่ยวกิน ไม่ขวนขวายเพื่อแสวงหากาม เขาก็ยอมถึงการ นับว่าเป็นบัณฑิต เป็นเถระแน่แท้ทีเดียวแล.

ทราบว่ เมื่อท่านพระมหากัจจนะกล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ กัณฑรายณะได้ลุกจากที่นั่งแล้วห่มผ้าเจวียงป่าข้างหนึ่ง ไหว้เท้าของภิกษุ ที่หนุ่มด้วยเศียรเกล้า กล่าวว่ พระผู้เป็นเจ้าแก่ ตั้งอยู่แล้วในภูมิกนแก่ เรายังเด็ก ตั้งอยู่ในภูมิดี ข้ำแต่ท่านกัจจนะ ภาษิตของท่านแจ่มแจ้ง นั้ก ข้ำแต่ท่านกัจจนะ ภาษิตของท่านแจ่มแจ้งนั้ก ท่านพระกัจจนะ ประกาศธรรมโดยอนนคปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิด ของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่

คนมีจักขุจักเห็นรูปฉะนั้น ข้าแต่ท่านกัจจानะ ข้าพเจ้านี้ ขอลงพระโคดม ผู้เจริญพระองค์นั้น กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่าน พระกัจจानะจงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบสูตรที่ ๗

อรรถกถาสูตรที่ ๗

ในสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **คุณุทวเน** ได้แก่ ณ ป่าซึ่งมีชื่ออย่างนี้. บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า กัณฺฐรายนพราหมณ์ได้ทราบข่าวเล่ากันมาว่า พระมหากัจจानะ-เถระเห็นคนคราวพ่อของตนก็ตาม คราวปู่ก็ตาม คราวทวดก็ตาม ไม่กราบไหว้ไม่ลุกต้อนรับ ไม่เชื่อเชิญให้นั่ง ดังนี้ คิดว่า ไม่มีใครสามารถแก้เรื่องเพียงเท่านั้นให้สำเร็จได้ เราจักเข้าไปข่มท่าน ดังนี้ รับประทานอาหารเข้าแล้ว เข้าไปหาท่านพระมหากัจจानะถึงที่อยู่. บทว่า **ชิลฺลเณ** ได้แก่ ผู้คร่ำคร่าเพราะชรา. บทว่า **วฺจฺจเต** ได้แก่ ผู้เจริญโดยวัย. บทว่า **มหลฺลเก** ได้แก่ ผู้แก่โดยชาติ (เกิดมานาน). บทว่า **อทฺทคเต** ได้แก่ ผู้ผ่านเวลายาวนาน. บทว่า **วโยยอนุปฺตเต** ได้แก่ ผู้อยู่ถึงปัจฉิมวัย.

บทว่า **ตยิทฺ โภ กจฺจาน ตเถว** ความว่า ท่านกัจจानะผู้เจริญ ข้อใดที่พวกข้าพเจ้าได้ฟังมาอย่างชัดเจน ข้อนั้นก็สมกับเรื่องที่ข้าพเจ้าได้เห็นนี้ ทำไม่ถึงเป็นอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คำว่า **น หิ ภว กจฺจानो พฺราหฺมเณ** นี้ กัณฺฐรายนพราหมณ์กล่าวหมายถึงตนเอง.

นัยว่า ข้อนั้นมีอธิบายดังนี้ว่า ท่านกัจจานะผู้เจริญเห็นพวกเราผู้เป็น
คนแก่ขนาดนี้ ก็ไม่มีแม่เพียงการกราบไหว้ แม่เพียงการลูบต้อนรับ
แต่เพียงการเชื้อเชิญให้ที่นั่ง. บทว่า น สมฺปนฺนเมว แปลว่า ไม่
เหมาะสมเลย คือไม่สมควรทีเดียว. พระเถระฟังคำของพราหมณ์แล้ว คิดว่า
พราหมณ์นี้ไม่รู้จักคนแก่ ไม่รู้จักเด็ก จำเราจักบอกคนแก่และเด็กแก่เขา
ดังนี้ เมื่อจะขยายเทศนา จึงกล่าวคำว่า อตฺถิ พฺราหฺมณ เป็นต้น .

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชานตา ได้แก่ ผู้รู้ทั้งปวง. บทว่า
ปฺลุตฺตา ได้แก่ ผู้เห็นนัยนั้นนั่นแหละ เหมือนเห็นผลมะขามป้อมที่วาง
ไว้ในมือ. บทว่า วุฑฺฒณฺมิ ได้แก่ เหตุที่ทำให้เป็นคนแก่. บทว่า
ทฺหรณฺมิ ได้แก่ เหตุที่ทำให้เป็นเด็ก. บทว่า อสฺติโก ได้แก่ มีวัย
๘๐ ปี. บทว่า กาม ปริภุญฺชติ ความว่า ยังต้องการบริโภคกามทั้ง
๒ คือ วัตถุกาม และกิเลสกาม. บทว่า กามมชฺฌาวสฺติ ความว่า
ยังอยู่คือครองกามทั้ง ๒ อย่าง เหมือนเจ้าของเรือนอยู่ครองเรือน. บทว่า
กามปริเยสฺนาย อุตฺตฺสโก ความว่า ยังชวนชวายเป็นแสวงหากามทั้ง ๒
อย่าง. บทว่า โส พาโล น เถโรเตวฺว สงฺขํ คจฺจติ ความว่า
บุคคลนั้นไม่นับว่าเป็นเถระ นับว่าเป็นเด็ก คือคนปัญญาอ่อนโดยแท้
สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า

น เตน จ เถโร โหติ เยนสฺส ปฺลิตฺติ ลีโร
ปริปกฺโก วโย ตสฺส โมฆชฺฌิโนติ วุจฺจติ
บุคคลจะเป็นเถระ เพราะเหตุที่มีผมหงอกบน
ศีรษะก็หาไม่ได้ ผู้นั้นมีวัยหง่อมแล้ว เรียกว่า
คนแก่เปล่า.

บพว่า ทหโร แผลว่า เต็กรุ่น. บพว่า ยูว ใต้แก้ ประกอบ
ด้วยความเป็นหนุ่ม. บพว่า สุสุกาพเกโส แผลว่า มีผมคำสนิท
บพว่า ภทฺรณ โยพพเนน สมณฺหาคโต ความว่า บุคคลชื่อว่า
คนหนุ่ม เพราะประกอบด้วยความเป็นหนุ่มใด ท่านแสดงความเป็นหนุ่ม
นั้นว่า ภทฺรก กำล้งเจริญ. บพว่า ปฐฺเมน วยสา ความว่า อายุ
๓๓ ปี ชื่อว่าปฐฺมวัย ประกอบด้วยปฐฺมวัยนั้น. บพว่า ปญฺทิตโต
เถโรเตว สงฺขํ จจฺจติ ความว่า บุคคลนั้น ก็เห็นปานนี้ นับว่า
เป็นบัณฑิตด้วย เป็นเถระด้วยแล. สมจริงดังที่ตรัสไว้

ยมฺหิ สจฺจญฺจ ฐมฺโฆ จ อหีสา ลฺยโม ทโม

สเว วนฺตมโล ธีโร โส เถโรติ ปวฺจจติ

ผู้ใดมีศีลจะ เทียงธรรม ไม่เบียดเบียน ตำรวม
ฝึกฝน ผู้นั้นแหละเป็นผู้กายกิลเสด็จจุติแล้ว เป็น
ปราชญ์ เราเรียกว่าเถระ

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๗

สุตฺรที่ ๘

ว่าด้วยเหตุเป็นไปและไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชน

เป็นอันมาก

[๒๘๔] ๓๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด พวกโจรมีกำลัง
สมัยนั้น พระเจ้าแผ่นดินย่อมถอยกำลัง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสมัย
เช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินย่อมไม่สะดวกที่จะเสด็จผ่านไป. เสด็จออกไป

หรือจะออกคำสั่งไปยังชนบทชายแดน ในสมัยเช่นนั้น แม้พวกพราหมณ์ และคฤหบดีก็ไม่สะดวกที่จะผ่านไป จะออกไป หรือเพื่อตรวจตราการงาน ภายนอก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน สมัยใด พวกภิกษุ เลวทรามมีกำลัง สมัยนั้น พวกภิกษุที่มีศีลเป็นที่รักยอมถอยกำลัง คู่ก่อน ภิกษุทั้งหลาย ในสมัยเช่นนั้น ภิกษุพวกที่มีศีลเป็นที่รัก เป็นผู้นั่งเสียบ ทีเดียว นั่งในท่ามกลางสงฆ์ หรือคบชนบทชายแดน ข้อนี้อยอมเป็นไป เพื่อมิใช่ประโยชน์ของชนมาก เพื่อมิใช่สุขของชนมาก เพื่อความฉิบหาย เพื่อมิใช่ประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด พระเจ้าแผ่นดินมีกำลัง สมัยนั้น พวกโจร ย่อมถอยกำลัง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสมัยเช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดิน ย่อมสะดวกที่จะเสด็จผ่านไป เสด็จออกไป หรือที่จะออกคำสั่งไปยัง ชนบทชายแดน ในสมัยเช่นนั้น แม้พวกพราหมณ์และคฤหบดียอม สะดวกที่จะไป ออกไป หรือตรวจการงานภายนอก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน สมัยใด พวกภิกษุที่มีศีลเป็นที่รัก มีกำลัง สมัยนั้น พวกภิกษุที่เลวทราม ย่อมถอยกำลัง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสมัยเช่นนั้น พวกภิกษุที่เลวทราม เป็นผู้นั่งเสียบทีเดียว นั่งในท่ามกลางสงฆ์ หรือ ออกไปทางใดทางหนึ่ง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้อยอมเป็นไปเพื่อ ประโยชน์ของชนมาก เพื่อสุขของชนมาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

อรรถกถาสูตที่ ๘

ในสูตที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า โจรา พลนุโต โหนติ ความว่า พวกโจรพร้อมพร้อมด้วยพรรคพวก พร้อมพร้อมด้วยบริวาร พร้อมพร้อมด้วยสถานที่อยู่ พร้อมพร้อมด้วยพาหนะ. บทว่า ราชาโน ตสุมี สมเย ทุพฺพลา โหนติ ความว่า ในสมัยนั้น ฝ่ายเจ้าทั้งหลาย เป็นฝ่ายอ่อนกำลัง เพราะไม่มีสมบัติเหล่านั้น. บทว่า อติยาตุ ความว่า เพื่อเที่ยวตรวจตราชนบท ภายนอกแล้วประสงค์จะเข้าพระนครในขณะที่ต้องการ. บทว่า นิยฺยาตุ ความว่า ไม่มีความผาสุก ที่จะเสด็จออกไปไม่ว่าในปฐมยาม มัชฌิมยาม หรือปัจฉิมยาม ด้วยมีพระดำรัสว่า พวกโจรปล้นย่ำยีชนบทจักษุป้องกันพวกมัน. จำเดิมแต่นั้น พวกโจรเที่ยวตีแย่งชิงผู้คน. บทว่า ปจฺจนฺติเม วา ชนปเท อนุสฺสณฺยาตุ ความว่า แม้จะปกครองชนบทชายแดน เพื่อสร้างบ้านที่อยู่ สร้างสะพาน ขุดสระโบกขรณี และสร้างศาลา เป็นต้น ก็ไม่สะดวก. บทว่า พุราหุมนคหปติกานํ ได้แก่ พวกพราหมณ์ และคฤหบดีทั้งหลายที่อยู่ภายในพระนคร. บทว่า พาหิรานิ วา กมฺมฺนฺตานิ ได้แก่ งานสวนงานนานอกบ้าน.

บทว่า ปาปภิกฺขุ พลนุโต โหนติ ความว่า พวกภิกษุชั่วเป็นฝ่ายมีกำลัง พร้อมพร้อมด้วยอุปฐากชายหญิงเป็นอันมาก และได้พึงพิงพระราชและราชมหาอำมาตย์. บทว่า เปสฺลา ภิกฺขุ ตสุมี สมเย ทุพฺพลา โหนติ ความว่า ในสมัยนั้น พวกภิกษุที่มีศีลเป็นที่รัก (เรียบริ้อย) เป็นที่อ่อนกำลัง เพราะไม่มีสมบัติเหล่านั้น. บทว่า ตฺถุหิฏฺฐตา ตฺถุหิฏฺฐตา สฺงฺฆมฺมชฺเช สฺงฺกสายนฺติ ความว่า เป็นผู้เจียม

เสียงนึ่งในท่านกลางสงฆ์ ไม่อาจเงยหน้าอ้าปากกล่าวอะไร ๆ แม้แต่คำเดียว
นั่งประหนึ่งชบเขาอยู่. บทว่า ตยิทํ ได้แก่ เหตุนั้นนั้น. ในฝ่ายขาว
ก็พึงทราบตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

สูตรที่ ๙

ว่าด้วยการปฏิบัติผิผิตไผ่ยังกุศลธรรมให้สำเร็จ การปฏิบัติชอบ

ยังกุศลธรรมให้สำเร็จ

[๒๘๕] ๙๙. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญความปฏิบัติ
ผิผิตของคน ๒ จำพวก คือคฤหัสถ์ ๑ บรรพชิต ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
คฤหัสถ์หรือบรรพชิตปฏิบัติผิผิตแล้ว ย่อมไผ่ยังกุศลธรรมที่นำออกให้สำเร็จ
ก็ได้ เพราะการปฏิบัติผิผิตเป็นเหตุ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราสรรเสริญ
ความปฏิบัติชอบของคน ๒ จำพวก คือ คฤหัสถ์ ๑ บรรพชิต ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์หรือบรรพชิตปฏิบัติชอบแล้ว ย่อมยังกุศลธรรม
ที่นำออกให้สำเร็จได้ เพราะการปฏิบัติชอบเป็นเหตุ.

จบสูตรที่ ๙

อรรถกถาสูตที่ ๙

ในสูตรที่ ๙ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า มิจุณาปฏิบัติพุตาธิกรณเหตุ ความว่า เพราะกระทำคือ
ปฏิบัติข้อปฏิบัติผิผิตเป็นเหตุ. บทว่า ญาย ฆมมํ กุสลํ ได้แก่ มรรค

พร้อมทั้งวิปัสสนา. ด้วยว่าบุคคลเห็นปานนี้ ย่อมไม่อาจทำมรรคพร้อมทั้ง

วิปัสสนาให้สำเร็จ คือให้ถึงพร้อมได้. ในฝ่ายขวาก็พึงทราบตรงกันข้าม
กับที่กล่าวแล้ว. ในสูตรนี้ ตรัสมรรคพร้อมวิปัสสนา

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

สูตรที่ ๑๐

ว่าด้วยเหตุให้พระสังฆกรรมอันตรธานและดำรงอยู่

[๒๘๖] ๔๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพวกที่ห้ามอรรถและธรรม
โดยสูตรซึ่งตนเรียนไว้ไม่ดี ด้วยพยัญชนะปฏิรูปนั้น ชื่อว่าปฏิบัติแล้วเพื่อ
มิใช่ประโยชน์ของชนมาก เพื่อมิใช่สุขของชนมาก เพื่อความฉิบหาย
เพื่อมิใช่ประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุนั้นยังจะประสบบาปเป็นอันมาก และทั้งชื่อว่า
ทำสังฆกรรมนี้ให้อันตรธานไปอีกด้วย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพวกที่
อนุโลมอรรถและธรรม โดยสูตรซึ่งตนเรียนไว้ดี ด้วยพยัญชนะปฏิรูปนั้น
ชื่อว่าปฏิบัติแล้วเพื่อประโยชน์ของชนมาก เพื่อความสุขของชนมาก เพื่อ
ประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่เทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุพวกนั้นประสบบุญเป็น
อันมาก ทั้งชื่อว่าดำรงสังฆกรรมนี้ไว้อีกด้วย.

จบสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาสูตที่ ๑๐

ในสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทุกฺคฺหิตฺติ ได้แก่ ที่ถือมาผิกระเปียบ. บทว่า พุญฺญชน-

ปฏิรูปเกหิ ได้แก่ ที่มีพยัญชนะงดงาม คือที่ได้มาด้วยมีอักษรวิจิตร.
บทว่า อตุลฺลฺย ฌมฺมฺลฺย ปฏิวาหนฺติ ความว่า ย่อมค้ำทั้งอรรถกถา
และบาลี แห่งสุตตันตตะทั้งหลายที่ถือมาถูก. ภิกษุเหล่านั้นแสดงทั้งอรรถ
ทั้งบาลีของสุตตันตตะที่ถือมาผิด ยิ่งยวดกว่า. ฝ่ายชาวก็พึงทราบ
ตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว. ในสูตรนี้ ตรีสทั้งความเจริญและความเสื่อม
แห่งพระศาสดา แล.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๑๐

จบสมจิตตวรรคที่ ๔

ปริสวารรคที่ ๕

สูตรที่ ๑

ว่าด้วยบริษัท ๒ จำพวก คือ ตื่น และ ลึก

[๒๘๗] ๔๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายบริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวก เป็นไฉน คือ บริษัทตื่น ๑ บริษัทลึก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทตื่นเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุ ฟุ้งซ่านเชิดตัว มีจิตกวัดแกว่ง ปากกล้า พูดจาอื้อฉาว หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น กิเลสลึก ไม่สำรวมอินทรีย์ บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทตื่น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทลึกเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เชิดตัว มีจิต ไม่กวัดแกว่ง ปากไม่กล้า ไม่พูดจาอื้อฉาว ดำรงสติมั่น มีสัมปชัญญะ มีใจตั้งมั่น มีจิตเป็นเอกัคคตา สำรวมอินทรีย์ บริษัทเช่นนี้ เรียกว่า บริษัทลึก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้แล บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้ บริษัทลึกเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑

อรรถกถาปริสวารรคที่ ๕

อรรถกถาสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๕ สูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุตตนา ได้แก่ เปิดเผย ไม่ปกปิด. บทว่า คมภีรา

ได้แก่ เร็นลับ ปกปิด. บทว่า อุตฺตา ได้แก่ ประกอบด้วยความ

ฟุ้งเฟ้อ. บทว่า อุนฺนพา ได้แก่ ถือดี อธิบายว่า มีมานะเปล่านั้น ปลี ๆ ที่ตั้งขึ้น. บทว่า จปฺลา ความว่า ประกอบด้วยความชุกชนมิตกแต่งจิวรเป็นต้น. บทว่า มุขฺรา ได้แก่ ปากจัด วาจาหยาบ. บทว่า วิภินฺนวาจา ได้แก่ พูดไม่สำรวม พูดคำที่ไร้ประโยชน์ได้ทั้งวัน. บทว่า มุฏฺฐสฺสตี ได้แก่ ปล่อยสดี. บทว่า อสมฺปชานา ได้แก่ ไร้ปัญญา. บทว่า อสมฺมาหิตา ได้แก่ ไม่ได้แม้เพียงความที่จิตมีอารมณ์เดียว. บทว่า ปากคินฺทุริยา ความว่า ประกอบด้วยอินทรีย์ที่ตั้งอยู่ตามปกติ เปิดเผยไม่รักษา (ไม่สำรวม). ฝ่ายขาว ฟิงทราบตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๑

สุตฺรที่ ๒

ว่าด้วยบริษัทที่แยกเป็นพวก และที่สามัคคีกัน

[๒๘๘] ๔๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นโฉน คือ บริษัทที่แยกออกเป็นพวก ๑ บริษัทที่สามัคคีกัน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่แยกออกเป็นพวกเป็นโฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุหมายมั่นทะเลาะวิวาทกัน ต่างเอาหอกคือปากทิ่มแทงกันและกันอยู่ บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทที่แยกกันเป็นพวก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่สามัคคีกันเป็นโฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุพร้อมเพรียงกัน ชื่นชมกันไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ ต่างมองดูกันและกันด้วยนัยน์ตาเป็นที่รักอยู่ บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทที่สามัคคีกัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้แล บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้ บริษัทที่สามัคคีกันเป็นเลิศ.

จบสุตฺรที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๒

ในสูตที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ภณฺฑชนชาติ** ความว่า เบื้องต้นของการทะเลาะ ท่านเรียกว่า แต้กร้าว. การแตกร้าวนั้นเกิดแล้วแก่ภิกษุเหล่านั้น ดังนั้นจึงชื่อว่าเกิดแตกร้าว อนึ่ง ได้แก่การทะเลาะที่เกิดขึ้น โดยกล่าวคำเป็นต้นว่า พวกเราจักให้ลงอาชญา จักให้จงจำพวกท่าน. นัยฝ่ายคฤหัสถ์ ฟังทราบเท่านั้นก่อน ส่วนพวกบรรพชิตที่กล่าววาจาถึงการล่วงอาบัติ ชื่อว่าเกิดทะเลาะกัน. บทว่า **วิวาทาปนฺนา** ได้แก่ ถึงวาทะที่ขัดแย้งกัน. บทว่า **มุขสตฺตีหิ วิตุทฺตนา** ความว่า วาจาเป็นทุกายิตท่านเรียกว่า หอกคือปาก เพราะอรรถว่าตัดคุณความดีทั้งหลาย ที่มคือแทงกันด้วยวาจาเหล่านั้น. บทว่า **สมคฺคา** ความว่า ประกอบด้วยความเป็นผู้พร้อมเพรียงกันด้วยการกระทำสิ่งเหล่านี้ คือ งานเดียวกัน อุเทศเดียวกัน มีการศึกษาเสมอกัน. บทว่า **ปิยจฺกฺขุณี** ได้แก่ ด้วยจักขุที่แสดงเมตตา หวังดีกัน.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

สูตที่ ๓

ว่าด้วยบริษัทที่ไม่มีอัครบุคคล และมีอัครบุคคล

[๒๘๕] ๔๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ บริษัทที่ไม่มีอัครบุคคล ๑ บริษัทที่มีอัครบุคคล ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่ไม่มีอัครบุคคลเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีพวกภิกษุเถระเป็นคณมกมาก เป็น

คนย่อหย่อน เป็นหัวหน้าในการก้าวไปสู่ทางต่ำ ทอดทิ้งธุระในปวิเวก ไม่ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึงเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง ประชุมชนภายหลังต่างถือเอา ภิภุเถระเหล่านั้นเป็นตัวอย่าง ถึงประชุมชนนั้นก็เป็นผู้มักมาก ย่อหย่อน เป็นหัวหน้าในการก้าวไปสู่ทางต่ำ หยุดทิ้งธุระในปวิเวก ไม่ปรารภความ เพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้ง ซึ่งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทเช่นนี้ เรียกว่า บริษัทไม่มีอัครบุคคล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่มีอัครบุคคลเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีพวกภิภุเถระเป็นคน ไม่มักมาก ไม่ย่อหย่อน ทอดทิ้งธุระในการก้าวไปสู่ทางต่ำ เป็นหัวหน้า ในปวิเวก ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยัง ไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง ประชุมชนภาย ภายหลังต่างถือเอาภิภุเถระเหล่านั้นเป็นตัวอย่าง ถึงประชุมชนนั้นก็เป็นผู้ไม่ มักมาก ไม่ย่อหย่อน ทอดทิ้งธุระในการก้าวไปสู่ทางต่ำ เป็นหัวหน้าใน ปวิเวก ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทมีอัครบุคคล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้ บริษัท ที่มีอัครบุคคลเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๓

อรรถกถาสูตรที่ ๓

ในสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อकुควตี** ได้แก่ มีบุคคลสูงสุด หรือประกอบด้วยการปฏิบัติอย่างเลิศคือสูงสุด. บริษัทตรงข้ามจากบริษัทที่มีตนเลิศนั้น. ชีวิตที่ไม่มีคนเลิศ. บทว่า **พาหุลิกา** ได้แก่ ผู้ปฏิบัติด้วยความมักมากด้วยปัจจัย ๔ มีจีวรเป็นต้น. บริษัทชื่อว่า **สาถิลิกา** เพราะอรรถว่า ถือศาสนาอย่างอ่อน. นีวรณ์ ๕ เรียกว่า **โอกุมน** ในคำว่า **โอกุมน** **ปุพฺพุกมา** นี้ ด้วยอรรถว่า ดำเนินต่ำลง. อธิบายว่า ภิกษุเถระเหล่านั้นมุ่งหน้าด้วยทำนีสวรรณ์ ๕ ให้เต็ม. บทว่า **ปวิเวเก** **นิกฺขิตฺตชฺร** ความว่าเป็นผู้ทอดธุระในวิเวก ๓ อย่าง. บทว่า **น วิริย** **อารภนฺติ** ความว่า ไม่ทำความเพียรทั้ง ๒ อย่าง. บทว่า **อปฺปตฺตสฺส** **ปตฺติยา** ความว่า เพื่อต้องการบรรลुकุณพิเศษคือฉานวิปัสสนามรรคและผลที่คนยังไม่ได้บรรลุมาก่อน. สองบทนอกนี้ **อนธิคตฺสฺส** **อธิคมา** **อสจฺฉิกตฺสฺส** **สจฺฉิกิริยา** เป็นไวพจน์ของบท (อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา) นั้นเอง. บทว่า **ปจฺฉิมา** **ชนตา** ได้แก่ ชนผู้เป็นสัททวิหาริกและอันเตวสิก. บทว่า **ทิจฺจนฺนุกฺตี** **อาปชฺชติ** ความว่า เมื่อกระทำความข้อที่อุปัชฌาย์อาจารย์กระทำแล้ว ชื่อว่าประพฤติดตามอาจารย์ของท่านเหล่านั้นที่ตนเห็นแล้ว. คำที่เหลือ ฟังทราบโดยนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๓

สูตฺรที่ ๔

ว่าด้วยบริษัทที่มีโชริยะ และเป็นอริยะ

[๒๕๐] ๔๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นไฉน คือบริษัทที่มีโชริยะ ๑ บริษัทที่เป็นอริยะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่มีโชริยะเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใน

บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ ไม่รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทที่มีใจอริยะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่เป็นอริยะเป็นใจน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทที่เป็นอริยะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้ บริษัทที่เป็นอริยะ เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๔

อรรถกถาสูตรที่ ๔

ในสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อริยา ได้แก่ อริยสาวกบริษัท. บทว่า อนริยา ได้แก่ ปุถุชนบริษัท. บทว่า อิทั ทุกฺขนฺหติ ยถาภูตํ นปฺปชานนฺหติ ความว่า เว้นค้นหา เบญจขันธ์ที่เป็นไปในภูมิ ๓ ชื่อว่าทุกข์ ไม่รู้ทุกข์เพียงเท่านี้ตามสภาวะที่เป็นจริงว่า ทุกข์นอกจากนี้ ไม่มี. ในบททั้งปวงก็นัยนี้ ก็ในบทที่เหลือมีอธิบายว่า ตัณหามีในก่อนซึ่งทำทุกข์นั้นให้ตั้งขึ้น ชื่อว่า ทุกฺขสมุทฺถย ความสิ้นไปอย่างเด็ดขาด คือไม่เกิดขึ้นอีกแห่งตณหานั้นนั่นแล หรือแห่งสัจจะทั้งสองนั้น ชื่อว่าทุกฺขนิโรธ. อริยมรรคประกอบด้วย องค์ ๘ ด้วยสัจจะ ๔ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

ว่าด้วยบริษัทหยากเหื่อ และบริษัทใสสะอาด

[๒๕๑] ๔๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวก เป็นไฉน คือ บริษัทหยากเหื่อ ๑ บริษัทใสสะอาด ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทหยากเหื่อเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ ย่อมถึงฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยากติ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทหยากเหื่อ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทใสสะอาดเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่ถึงฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยากติ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้ บริษัทใสสะอาดเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๕

อรรถกถาสูตรที่ ๕

ในสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยต่อไปนี้.

บทว่า **ปริสทสโฏ** ได้แก่ บริษัทกาก บริษัทหยากเหื่อ อธิบายว่า บริษัทไม่มีประโยชน์. บทว่า **ปริสมณโฑ** ได้แก่ บริษัทผ่องใส อธิบายว่า บริษัทผู้มีประโยชน์. บทว่า **ฉนุทาคตี ฉจฉนุติ** ความว่า ลुकคติเพราะความพอใจ อธิบายว่า ทำสิ่งที่ไม่ควรทำ. แม้ในบทที่เหลือก็นัยนี้แหละ.

ก็การลुकคติ ๔ เหล่านี้ จะมีขึ้นในการแบ่งสิ่งของและในสถานที่วินิจฉัยอริกรรม ใน ๒ อย่างนั้น จะกล่าวในการแบ่งสิ่งของก่อน เมื่อสิ่งของไม่เป็นที่ชอบใจถึงแก่พวกภิกษุที่เป็นภาระของตน ในฐานะที่ตนต้องเลี้ยงดู เปลี่ยนสิ่งของนั้น ให้สิ่งของที่ชอบใจ ชื่อว่าลुकฉันทาคติ.

แต่เมื่อสิ่งของเป็นที่ชอบใจถึงแก่พวกภิกษุที่มีได้เป็นภาระของตน เปลี่ยน
สิ่งของนั้นเสีย ให้สิ่งของไม่เป็นที่ชอบใจไป ชื่อว่าลูโทสาคติ. เมื่อไม่รู้
วัตถุคือสิ่งของที่ควรจะแบ่งและหลักเกณฑ์ ชื่อว่าลูโมหาคติ. เปลี่ยนให้
สิ่งของที่ชอบใจแก่คนปากจัดหรือคนอาศัยพระราชาราชเป็นต้น เพราะกลัวว่า
เมื่อเราให้สิ่งของที่เป็นที่ชอบใจ คนพวกนี้จะพึงทำความพินาศให้ ชื่อว่า
ลูภยากติ. แต่ผู้ใดไม่ดำเนินอย่างนี้ เป็นตราฐของตนทั้งปวง วางตน
เป็นกลาง มีความพอดี สิ่งใดถึงแก่ผู้ใด ก็ให้สิ่งนั้นแหละแก่ผู้นั้น ผู้นี้
ชื่อว่าไม่ลुकคติ ๔ อย่าง. ส่วนในสถานวินิจฉัยอริกรรม พึงทราบดังนี้
กล่าวครุภักติของภิกษุผู้เป็นภาระของตน ระบุว่า เป็นลหุภักติ ชื่อว่าลู
ฉันทาคติ. กล่าวลหุภักติของภิกษุพวกอื่น ระบุว่า เป็นครุภักติ ชื่อว่า
ลูโทสาคติ. ไม่รู้การออกจากอาบัติและกองอาบัติ ชื่อว่าลูโมหาคติ. กล่าว
อาบัติหนักจริง ๆ ของภิกษุปากจัด หรือภิกษุที่พระราชาทิ้งหลายนุชา
ระบุว่า เป็นอาบัติเบา เพราะกลัวว่า เมื่อเรากล่าวอาบัติ ระบุว่า เป็นอาบัติ
หนัก ภิกษุนี้จะพึงทำความพินาศให้ ชื่อว่าลูภยากติ. แต่ผู้ใดกล่าวตาม
เป็นจริงทุกอย่างของคนทั้งปวง ชื่อว่าไม่ลुकคติทั้ง ๔ อย่างแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

สูตรที่ ๖

ว่าด้วยบริษัทที่ดีอด้าน และไม่อด้าน

[๒๕๒] ๔๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวก
เป็นโฉน คือบริษัทที่ดีอด้านได้รับการสอบถามแนะนำ ๑ บริษัทที่ได้
รับการสอบถามแนะนำไม่อด้าน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่
ดีอด้านไม่ได้รับการสอบถามแนะนำเป็นโฉน ภิกษุในบริษัทใดในธรรม

วินัยนี้ เมื่อผู้อื่นกล่าวพระสูตรที่ตถาคตภายิตไว้ซึ่งลึกล้ำ มีอรรถอันลึกล้ำ เป็นโลกุตระ ปฏิสังยุตด้วยสัตถุญชธรรม ไม่ตั้งใจฟังให้ดี ไม่เงี่ยหูลง สดับ ไม่เข้าไปตั้งจิตไว้เพื่อจะรู้ทั่วถึง อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นไม่เข้าใจธรรม ที่ตนควรเล่าเรียนท่องขึ้นใจ แต่เมื่อผู้อื่นกล่าวพระสูตรที่กวีได้รจนาไว้ เป็นคำกวี มีอักษรวิจิตร มีพยัญชนะวิจิตร มีในภายนอก ซึ่งสาวกได้ ภายิตไว้ ย่อมตั้งใจฟังเป็นอย่างดี เงี่ยหูลงสดับ เข้าไปตั้งจิตไว้เพื่อจะรู้ ทั่วถึง อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นย่อมเข้าใจธรรมที่ตนควรเล่าเรียน ท่องขึ้นใจ ภิกษุเหล่านั้นเรียนธรรมนั้นแล้ว ไม่สอบสวน ไม่เที่ยวได้ถามกันและกันว่า พยัญชนะนี้อย่างไร อรรถแห่งภายิตนี้เป็นไฉน ภิกษุเหล่านั้นไม่เปิดเผย อรรถที่ลึกลับ ไม่ทำอรรถที่ลึกลับให้ตื่น และไม่บรรเทาความสงสัยใน ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยหลายอย่างเสีย คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท นี้ เรียกว่าบริษัทคือด้าน ไม่ได้รับการสอบถามแนะนำ. คุก่อนภิกษุ ทั้งหลาย ก็บริษัทที่ได้รับการสอบถามแนะนำ ไม่คือด้านเป็นไฉน ภิกษุ ในบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ เมื่อผู้อื่นกล่าวพระสูตรที่กวีรจนาไว้เป็นคำกวี มีอักษรวิจิตร มีพยัญชนะวิจิตร มีในภายนอก เป็นสาวกภายิต ไม่ตั้งใจ ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูลงสดับ ไม่เข้าไปตั้งจิตไว้เพื่อจะรู้ทั่วถึง อนึ่ง ภิกษุ เหล่าเหล่านั้นไม่เข้าใจธรรมที่ตนควรเล่าเรียน ท่องขึ้นใจ แต่ว่า เมื่อผู้อื่น กล่าวพระสูตรที่ตถาคตภายิตไว้ ซึ่งลึกล้ำ มีอรรถลึกล้ำ เป็นโลกุตระ ปฏิสังยุตด้วยสัตถุญชธรรม ย่อมตั้งใจฟังเป็นอย่างดี เงี่ยหูลงสดับ เข้าไป ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และภิกษุเหล่านั้นย่อมเข้าใจธรรมที่ตนควรเล่าเรียน ท่องขึ้นใจ ภิกษุเหล่านั้นเรียนธรรมนั้นแล้ว ย่อมสอบสวนเที่ยวได้ถาม กันว่า พยัญชนะนี้อย่างไร อรรถแห่งภายิตนี้เป็นไฉน ภิกษุเหล่านั้นย่อม

ศาสดาเหล่านั้นกล่าวไว้. บทว่า **สุตฺตฺตุนฺติ** ความว่า มีใจเข้มแข็งตั้งใจ
ฟังอย่างดี เพราะมีอักษรวิจิตร และสมบูรณ์ด้วยบท. บทว่า **น เจว**
อนฺุณฺมณฺุณฺ ปฺปฺทิจฺจุนฺติ ความว่า มิได้ถามเพื่อความ อนุสนธิ หรือ
เบื้องต้นเบื้องปลายกัน และกัน. บทว่า **น ปฺปฺทิจฺจนฺติ** ความว่า มิได้
เที่ยวไปไต่ถาม. บทว่า **อิทฺ กถํ** ความว่า พยายามนี้ ฟังเข้าใจอย่างไร
คือฟังเข้าใจว่าอย่างไร. บทว่า **อิมฺสฺส กฺวตฺโต** ความว่า ภาษิตนี้มีเนื้อ
ความอย่างไร มีอนุสนธิอย่างไร มีเบื้องต้นและเบื้องปลายอย่างไร บทว่า
อวิวํ ใคฺกํ ที่ยังปกปิด. บทว่า **น วิจฺจนฺติ** ได้แก่มิเปิดเผย บทว่า
อนฺุคฺตฺตานิกํ ได้แก่มิปรากฏ. บทว่า **น อฺุคฺตฺตานิกโรนฺติ** ความว่า
มิได้ทำให้ปรากฏ. บทว่า **กนฺุขาณฺุจฺจาณียสฺส** ได้แก่อันเป็นเหตุแห่งความ
สงสัย. ฝ่ายชาว ก็ฟังทราบตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖

สุตที่ ๗

ว่าด้วยบริษัทที่หนักในอามิส หนักในสังฆธรรม และบริษัทที่หนัก

ในสังฆธรรม หนักในอามิส

[๒๕๓] ๔๗. ก่อนกฤษฎ์ทั้งหลายบริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวก
เป็นโจน คือบริษัทที่หนักในอามิส หนักในสังฆธรรม ๑ บริษัทที่หนัก
ในสังฆธรรม หนักในอามิส ๑ ก่อนกฤษฎ์ทั้งหลาย ก็บริษัทที่หนัก
ในอามิส หนักในสังฆธรรมเป็นโจน กฤษฎ์บริษัทใดในธรรมวินัยนี้
ต่างสรรเสริญคุณของกันและกันต่อหน้าคฤหัตถ์ผู้มุ่งห่มผ้าขาวว่า กฤษฎ์
รูปโน้นเป็นอุกโตภาคิमत รูปโน้นเป็นปัญญาวิमत รูปโน้นเป็นกายสักจี

รูปโน้นเป็นทิวฎีปัตตะ รูปโน้นเป็นสัทธาวิมุต รูปโน้นเป็นธัมมานุสारी
รูปโน้นเป็นสัทธานุสारी รูปโน้นมีศีล มีกัลยาณธรรม รูปโน้นทุศีล มีธรรม
เลวทราม เธอต่างได้ลากด้วยเหตุนี้ ครั้นได้แล้ว ต่างก็กำหนดยินดี
หมกมุ่นไม่เห็นโทษ ไร้ปัญญาเป็นเหตุออกไปจากภพวิโรกอยู่ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย บริษัทนี้เรียกว่าบริษัทผู้หนักในอามิส ไม่หนักในสัทธรรม
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่หนักในสัทธรรม ไม่หนักในอามิสเป็นใจ
ภิกษุในบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ ต่างไม่พุดสรรเสริญคุณของกันและกัน
ต่อหน้าคฤหัสถ์ผู้มุ่งห่มผ้าขาวว่า ภิกษุรูปโน้นเป็นอุกโตภาควิมุต รูปโน้น
เป็นปัญญาวิมุต รูปโน้นเป็นกายสักขี รูปโน้นเป็นทิวฎีปัตตะ รูปโน้นเป็น
สัทธาวิมุต รูปโน้นเป็นธัมมานุสारी รูปโน้นเป็นสัทธานุสारी รูปโน้นมีศีล
มีกัลยาณธรรม รูปโน้นทุศีลมีธรรมเลวทราม เธอต่างได้ลากด้วยเหตุนี้
ครั้นได้แล้วก็ไม่กำหนดไม่ยินดีไม่หมกมุ่น มักเห็นโทษ มีปัญญาเป็นเหตุ
ออกไปจากภพวิโรกอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทนี้เรียกว่า บริษัทผู้
หนักในสัทธรรม ไม่หนักในอามิส คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวก
นี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้ บริษัทที่หนักใน
สัทธรรม ไม่หนักในอามิสเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๗

อรรถกถาสูตรที่ ๗

ในสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อามิสครุ ได้แก่ หนักในปัจจัย ๔ คือเป็นบริษัทที่ถือ
โลกุตรธรรมเป็นของทราบดีดำรงอยู่. บทว่า สัทธมมครุ ได้แก่ เป็น

บริษัทที่ยกโลกุตตรธรรม ๕ เป็นที่เคารพ ถือปัจจัย ๔ เป็นของทราวม
ดำรงอยู่. บทว่า อุกโตภาควิมุตโต ความว่า เป็นผู้หลุดพ้นโดยส่วน
ทั้งสอง. บทว่า ปญญาวิมุตโต ได้แก่ เป็นผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา คือ
เป็นพระชีนาสพประเภทสุขขวิปีตสก. บทว่า กายสกุจิ ได้แก่เป็นผู้ถูก
ต้องฉานด้วยนามกาย ภายหลังทำนิโรธคือนิพพานให้แจ้งดำรงอยู่. บทว่า
ทัญญูปโต แปลว่า เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งความเห็น. ทั้ง ๒ พวกเหล่านี้
ย่อมได้ในฐานะ ๔. บทว่า สทฐาวิมุตโต ได้แก่ ชื่อว่า สทฐาวิมุตติ
เพราะเชื่อจนหลุดพ้น. แม้พวกนี้ก็ย่อมได้ในฐานะ ๖. ชื่อว่า ชัมมานุสारी
เพราะตามระลึกถึงธรรม. ชื่อว่า สทฐานุสारी เพราะตามระลึกถึงศรัทธา
แม้ ๒ พวกเหล่านี้ ก็เป็นผู้พร้อมเพรียงกันด้วยปฐมมรรค. บทว่า
กถยาณชมโม แปลว่า เป็นผู้มิชธรรมงาม. บทว่า ทุตฺตลีโล ปาปชมโม
แปลว่า เป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก. เพราะเหตุไรจึงถือข้อนี้. เพราะพวก
เขาสำคัญว่า เมื่อคนมีศีลทั้งหมดเสมอกันคนเดียวกัน ความเคารพอย่างมีกำลัง
ในคนผู้มีศีล ก็จะไม่มี แต่เมื่อมีบางพวกเป็นคนทุศีล ความเคารพมีกำลัง
จึงมีเหนือพวกคนมีศีล จึงถืออย่างนี้. บทว่า เต เตเนว ลาลัม ลภนฺติ
ความว่า ภิกษุเหล่านั้นกล่าวสรรเสริญภิกษุบางพวก ติภิกษุบางพวก ย่อม
ได้ปัจจัย ๔. บทว่า คธิตา ได้แก่ เป็นผู้ละโมบเพราะค้นหา. บทว่า
มัจฉิตา ได้แก่ เป็นผู้สยบเพราะอำนาจค้นหา. บทว่า อชฺโณสนฺนา
ได้แก่ เป็นผู้อันความอยากท่วมทับกลืนกินสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว. บทว่า
อนาทินวทสฺสาวิโน ได้แก่ ไม่เห็นโทษในการบริโภคโดยไม่พิจารณา
บทว่า อนิสฺสรณปญฺญา ได้แก่ เว้นจากปัญญาเครื่องสลัดออก ที่บุคคลร่า
ฉันทราคะในปัจจัย ๔ คือ ไม่รู้ว่าเนื้อความนี้เป็นอย่างนี้. บทว่า ปริภุญฺชนฺติ

ได้แก่เป็นผู้มีฉันทราคะบริโภค.

ในบทว่า อุกโตภาควิมุตโต เป็นต้นในธรรมฝ่ายขาว มีวินิจฉัย
ดังต่อไปนี้.

พระอริยบุคคล ๗ จำพวก มีอธิบายสังเขปดังนี้. ภิกษุรูปหนึ่ง
ยึดมั่นทางปัญญาฐานะ ทำสมาบัติ ๘ ให้บังเกิด บรรลุโสดาปัตติมรรค เธอ
ย่อมชื่อว่า รัชมานุสสารี ในขณะนั้น ชื่อว่า กายสักขี ในฐานะ ๖ มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ชื่อว่า อุกโตภาควิมุตโต ในขณะบรรลุอรหัตผล
อธิบายว่า เป็นผู้หลุดพ้น ๒ ครั้ง หรือหลุดพ้นทั้ง ๒ ส่วน คือโดย
วิหังคนวิมุตติด้วยสมาบัติทั้งหลาย โดยสมุจเฉทวิมุตติด้วยมรรค. อีกรูป
หนึ่งยึดมั่นทางปัญญาฐานะ ไม่อาจจะทำสมาบัติให้บังเกิดได้ เป็นสุกข-
วิปัสสกเท่านั้น บรรลุโสดาปัตติมรรค เธอย่อมชื่อว่า รัชมานุสสารี ในขณะ
นั้น ชื่อว่า ทิฏฐิปัตติยะ ถึงที่สุดแห่งความเห็น ในฐานะ ๖ มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ ในขณะบรรลุอรหัตผล. อีกรูป
หนึ่งยึดมั่นทางสัทธาฐานะ ทำสมาบัติ ๘ ให้บังเกิดแล้วบรรลุโสดาปัตติผล
เธอย่อมชื่อว่า สัทธานุสสารี ในขณะนั้น ชื่อว่า กายสักขี ในฐานะ ๖
มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ชื่อว่า อุกโตภาควิมุตโต ในขณะบรรลุอรหัตผล.
อีกรูปหนึ่งยึดมั่นทางสัทธาฐานะ ไม่อาจจะทำสมาบัติให้บังเกิดได้ เป็น
สุกขวิปัสสกเท่านั้น บรรลุโสดาปัตติมรรค ย่อมชื่อว่า สัทธานุสสารี
ในขณะนั้น ชื่อว่า สัทธาวิมุตโต ในฐานะ ๖ มีโสดาปัตติผลเป็นต้น
ชื่อว่า ปัญญาวิมุตโต ในขณะบรรลุอรหัตผล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

สูตรที่ ๘

ว่าด้วยบริษัทที่เรียบร้อย และไม่เรียบร้อย

[๒๕๔] ๔๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายบริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวก เป็นโชน คือบริษัทไม่เรียบร้อย ๑ บริษัทเรียบร้อย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทไม่เรียบร้อยเป็นโชน ในบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ กรรมฝ่ายธรรมเป็นไป กรรมฝ่ายธรรมไม่เป็นไป กรรมที่ไม่เป็นวินัยเป็นไป กรรมที่เป็นวินัยไม่เป็นไป กรรมฝ่ายธรรมรุ่งเรือง กรรมฝ่ายธรรมไม่รุ่งเรือง กรรมที่ไม่เป็นวินัยรุ่งเรือง กรรมที่เป็นวินัยไม่รุ่งเรือง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทนี้เรียกว่าบริษัทไม่เรียบร้อย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะบริษัทเป็นผู้ไม่เรียบร้อยกรรมฝ่ายธรรมจึงเป็นไป กรรมฝ่ายธรรมจึงไม่เป็นไป กรรมที่ไม่เป็นวินัยจึงเป็นไป กรรมที่เป็นวินัยจึงไม่เป็นไป กรรมฝ่ายธรรมจึงรุ่งเรือง กรรมที่เป็นธรรมจึงไม่รุ่งเรือง กรรมที่ไม่เป็นวินัยจึงรุ่งเรือง กรรมที่เป็นวินัยจึงไม่รุ่งเรือง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทเรียบร้อยเป็นโชน ในบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ กรรมฝ่ายธรรมเป็นไป กรรมฝ่ายธรรมไม่เป็นไป กรรมที่เป็นวินัยเป็นไป กรรมที่ไม่เป็นวินัยไม่เป็นไป กรรมฝ่ายธรรมรุ่งเรือง กรรมฝ่ายธรรมไม่รุ่งเรือง กรรมที่เป็นวินัยรุ่งเรือง กรรมที่ไม่เป็นวินัยไม่รุ่งเรือง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทนี้เรียกว่า บริษัทเรียบร้อย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายเพราะบริษัทเรียบร้อย กรรมฝ่ายธรรมจึงเป็นไปกรรมฝ่ายธรรมจึงไม่เป็นไป กรรมที่เป็นวินัยจึงเป็นไป กรรมที่ไม่เป็นวินัยจึงไม่เป็นไป กรรมฝ่ายธรรมจึงรุ่งเรือง กรรมฝ่ายธรรมจึงไม่รุ่งเรือง กรรมที่เป็นวินัยจึงรุ่งเรือง กรรมที่ไม่เป็นวินัยจึงไม่รุ่งเรือง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดา

บริษัท ๒ จำพวกนี้ บริษัทที่เรียบริ้อยเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๘

อรรถกถาสูตรที่ ๘

ในสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า วิสมา ได้แก่ ชื่อว่า ไม่เรียบริ้อย เพราะอรรถว่าพลังพลาด
บทว่า สมา ได้แก่ ชื่อว่า เรียบริ้อย เพราะอรรถว่าไม่พลังพลาด. บทว่า
อหฺมมกฺกฺขมานิ ได้แก่ กรรมนอกกรรม. บทว่า อวินยกฺกฺขมานิ ได้แก่
กรรมนอกวินัย.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๙

ว่าด้วยบริษัทที่ไร้ธรรมและที่ประกอบด้วยธรรม

[๒๕๕] ๔๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวก
เป็นไฉน คือ บริษัทไร้ธรรม ๑ บริษัทที่ประกอบด้วยธรรม ๑ ฯลฯ
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดา
บริษัท ๒ จำพวกนี้ บริษัทที่ประกอบด้วยธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๙

อรรถกถาสูตรที่ ๙

ในสูตรที่ ๙ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อชฺมุภิกา แปลว่า ปราศจากกรรม. บทว่า ชฺมุภิกา แปลว่า
ประกอบด้วยกรรม.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

สูตรที่ ๑๐

ว่าด้วยบริษัท ๒ คือ อธรรมวาทีและธรรมวาที

[๒๕๖] ๕๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวก เป็นไฉน คือ อธรรมวาทีบริษัท ๑ ธรรมวาทีบริษัท ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อธรรมวาทีบริษัทเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในบริษัทใด ในธรรมวินัยนี้ ภิกษุทั้งหลายยึดถืออชักรณ เป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรม ก็ตาม ภิกษุเหล่านั้น ครั้นยึดถืออชักรณนั้นแล้ว ไม่ยังกันและกันให้ ยินยอม ไม่เข้าถึงความตกลงกัน ไม่ยังกันและกันให้เพ่งโทษตน ภิกษุเหล่านั้นมีการไม่ตกลงกันเป็นกำลัง มีการไม่เพ่งโทษตนเป็นกำลัง คิด ไม่สละคืน ยึดมั่นอชักรณนั้นแหละด้วยกำลัง ด้วยอุปคตแล้วกล่าวว่า "คำนี้เท่านั้นจริง คำอื่นเปล่า" ดังนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทนี้ เรียกว่า "อธรรมวาทีบริษัท."

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมวาทีบริษัทเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ ภิกษุทั้งหลายยึดถืออชักรณ เป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรมก็ตาม ภิกษุเหล่านั้นครั้นยึดถืออชักรณนั้นแล้ว ยังกันและกันให้ยินยอม เข้าถึงความตกลงกัน ยังกันและกันให้เพ่งโทษ เข้าถึงการเพ่งโทษตน ภิกษุเหล่านั้นมีความตกลงกันเป็นกำลัง คิดสละคืน ไม่ยึดมั่นอชักรณนั้นด้วยกำลัง" ด้วยการอุปคตแล้วกล่าวว่า "คำนี้ เท่านั้นจริง คำอื่นเปล่า" ดังนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทนี้เรียกว่า "ธรรมวาทีบริษัท" คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้แล คู่ก่อน

ภิกษุทั้งหลาย บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้ ธรรมวาทีบริษัทเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑๐

จบปริสวรรคที่ ๕

จบปฐมปัจฉิมกาล

อรรถกถาสูตรที่ ๑๐

ในสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อธิกรณ์ได้แก่ อธิกรณ์ ๔ อย่าง มีวิวาทาธิกรณ์เป็นต้น.

บทว่า อาทียนุติ แปลว่า ถือเอา. บทว่า สลฺยฺยาเปฺนฺติ แปลว่า ให้รู้กัน.

บทว่า น จ สลฺยฺยตฺถึ อุปคฺจฺจนฺติ ความว่า ไม่ประชุมแม้เพื่อประกาศให้รู้กัน. บทว่า น จ นิชฺฌาเปฺนฺติ ได้แก่ ไม่ให้ฟังโทษกัน. บทว่า

น จ นิชฺฌตฺถึ อุปคฺจฺจนฺติ ความว่า ไม่ประชุมเพื่อให้ฟังโทษกันและกัน. บทว่า อสฺสยฺยตฺถึพฺลา ความว่า ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่า อสฺสยฺยตฺถึพฺลา

เพราะมีการไม่ตกลงกันเป็นกำลัง. บทว่า อปฺปญฺญินิสฺสคฺคฺมฺนฺติโน

ความว่า ภิกษุเหล่าใดมีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าอธิกรณ์ที่พวกเราถือ จักเป็น

ธรรมไซ้ พวกเราจักถือ ถ้าไม่เป็นธรรมไซ้พวกเราจักวางมือ ดังนี้

ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่ามีการไม่คิดสละคืน. แต่ภิกษุเหล่านี้ไม่คิดกัน

อย่างนั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีการคิดกันสละคืน. บทว่า ฐาณสา

ปฺรามสา อภินิวิสฺส ความว่า ยึดมั่นโดยกำลังทักขุและโดยการลูปค้ำทักขุ.

บทว่า อิทเมว สจฺจํ ความว่า คำของพวกเรานี้เท่านั้น จริง. บทว่า

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 418

โหมมณฺณ ความว่า คำของพวกที่เหลือเป็นโหมณะ คือเปล่า. ฝ่ายขาว
มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๐

จบปริสวารคที่ ๕

จบปฐมปณาสกั

ทศตปิณฑาสกั

ปุคคฉวรรคที่ ๑

สูตรที่ ๑

ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวก ที่เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข

แก่เทวดาและมนุษย์

[๒๕๗] ๕๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูลของชนมาก เพื่อสุขของชนมาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระเจ้าจักรพรรดิ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูลของชนมาก เพื่อสุขของชนมาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

จบสูตรที่ ๑

ทศตปิณฑาสกั

ปุคคฉวรรคที่ ๑

อรรคฉาสูตรที่ ๑

ทศิยปณณาสกั สุตริที่ ๑ มีวินิจันัยคังตังไปนั.

เพราเถือเอาพร้อมกัับพระเจ้าจักรพรรดิ จึงมิได้ตรัสบทว่า โลกั-

นุกมฺพาย ไว้ด้วย. และในสูตรนี้ เพราะความเกิดขึ้นแห่งพระเจ้าจักร-
พรรดิ สัตว์โลกย่อมได้สมบัติ ๒ (คือมนุษย์สมบัติ และสวรรค์สมบัติ)
ส่วนความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมได้สมบัติทั้ง ๓ (คือได้
เพิ่มนิพพานสมบัติด้วย).

จบอรรถกถาสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

ว่าด้วยอจรรย์บุคคล ๒ จำพวก

[๒๕๘] ๕๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้ เมื่อเกิด
ขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเป็นอจรรย์มนุษย์ ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ พระ-
ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระเจ้าจักรพรรดิ ๑ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเป็น
อจรรย์มนุษย์.

จบสูตรที่ ๒

อรรถกถาสูตรที่ ๒

ในสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อจรรย์มनुสฺสา ความว่า เหล่ามนุษย์ผู้สร้างสมบารมี
ชื่อว่ามนุษย์อจรรย์.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

ว่าด้วยกาลกิริยาของบุคคล ๒ จำพวก

[๒๕๕] ๕๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กาลกิริยาของบุคคล ๒ จำพวกนี้ เป็นความเดือดร้อนแก่ชนเป็นอันมาก กาลกิริยาของบุคคล ๒ จำพวก เป็นไฉน คือ ของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ ของพระเจ้าจักรพรรดิ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กาลกิริยาของบุคคล ๒ จำพวกนี้แล เป็นความเดือดร้อนแก่ชนเป็นอันมาก.

จบสูตรที่ ๓

อรรถกถาสูตรที่ ๓

ในสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า พหุโน ชนสุส อนุตปฺปา โหติ ความว่า ย่อมกระทำ ความร้อนใจแก่มหาชน. บรรดาบุคคล ๒ จำพวกนั้น กาลกิริยาของพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมกระทำความร้อนใจแก่เทวดาและมนุษย์ในจักรวาลเดียว กาลกิริยาของพระตถาคต ย่อมกระทำความร้อนใจแก่เทวดาและมนุษย์ในหมื่นจักรวาล.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

ว่าด้วยอุปารหบุคคล ๒ จำพวก

[๓๐๐] ๕๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฎปรารหมุคคค ๒ จำพวกนี้
๒ จำพวกเป็นไฉน คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระ-

เจ้าจักรพรรดิ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุปรารหบุคคล ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๔

อรรถกถาสูตรที่ ๔

ในสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุปรารหา แปลว่า ผู้สมควรคือคู่ควรเหมาะสมแก่สอุป.
เพราะผู้ปรนนิบัติพระเจดีย์ของพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมได้สมบัติ ๒ ผู้
ปรนนิบัติพระเจดีย์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมได้สมบัติแม้ทั้ง ๓.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

ว่าด้วยพระพุทธเจ้า ๒ จำพวก

[๓๐๑] ๕๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระพุทธเจ้า ๒ จำพวกนี้
๒ จำพวกเป็นไฉน คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระ-
ปัจเจกพุทธเจ้า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระพุทธเจ้า ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๕

อรรถกถาสูตรที่ ๕

ในสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า พุทธา ได้แก่ ท่านผู้ตรัสรู้หรือริยัจจ ๔ ด้วยอานุภาพของตน
(ตรัสรู้เอง).

จบอรรถกถาสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวก เมื่อฟ้าผ่าไม่สะดุ้ง

[๓๐๒] ๕๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ จำพวกนี้ เมื่อฟ้าผ่ายอมไม่สะดุ้ง ๒ จำพวกเป็นโชน คือ พระภิกษุจีณาสพ ๑ ช้างอาชาไนย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ จำพวกนี้แล เมื่อฟ้าผ่ายอมไม่สะดุ้ง.

จบสูตรที่ ๖

อรรถกถาสูตรที่ ๖

ในสูตรที่ ๖ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ผลนุติยา แปลว่า เมื่อฟ้าทำเสียง [ผ่า]. บทว่า นสนุตสนุตติ ความว่า ย่อมไม่กลัวเพราะละสัถกายทิฐิฐิได้แล้ว. บรรดาคนและสัตว์ทั้งสองนั้น พระจีณาสพไม่กลัว เพราะละสัถกายทิฐิฐิของตนได้แล้ว ช้างอาชาไนยไม่กลัว เพราะมีสัถกายทิฐิฐิจัด.

อรรถกถาสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวก เมื่อฟ้าผ่าไม่สะดุ้ง

[๓๐๓] ๕๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ จำพวกนี้ เมื่อฟ้าผ่ายอมไม่สะดุ้ง ๒ จำพวกเป็นโชน คือ พระภิกษุจีณาสพ ๑ ม้าอาชาไนย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ จำพวกนี้แล เมื่อฟ้าผ่ายอมไม่สะดุ้ง.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๘

ว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวก เมื่อฟ้าผ่าไม่สะดุ้ง

[๓๐๔] ๕๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ จำพวกนี้ เมื่อฟ้าผ่ายอมไม่สะดุ้ง ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ พระภิกษุจีณาสพ ๑ สีหมฤกราช ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ จำพวกนี้แล เมื่อฟ้าผ่ายอมไม่สะดุ้ง.

อรรถกถาสูตรที่ ๗ - ๘

แม้ในสูตรที่ ๗ ข้อ ๓๐๓ และสูตรที่ ๘ ข้อ ๓๐๔ ก็นัยนี้แหละ.
จบอรรถกถาสูตรที่ ๗ - ๘

สูตรที่ ๙

กิณนรเห็นประโยชน์ ๒ ประการจึงไม่พูดภาษามนุษย์

[๓๐๕] ๕๙. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กิณนรเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการนี้ จึงไม่พูดภาษามนุษย์ อำนาจประโยชน์ ๒ ประการเป็นไฉน คือ เราอย่าพูดเท็จ ๑ เราอย่าพูดผู้อื่นด้วยคำไม่จริง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กิณนรเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการนี้แล จึงไม่พูดภาษามนุษย์.

จบสูตรที่ ๙

อรรถกถาสูตที่ ๕

ในสูตที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า กิปริสา ได้แก่ กิณร. บทว่า มานูสิ วาจิ น ภาสนติ ความว่า ไม่พูดภาษามนุษย์.

เล่ากันมาว่า ราชภูรนาภิณรตัวหนึ่งมาแสดงแก่พระเจ้าธรรมาโศก. พระองค์มีรับสั่งว่า พวกท่านจงให้มันพูด. กิณรไม่ปรารถนาจะพูด. บุรุษคนหนึ่งคิดว่า เราจักให้กิณรนี้พูด จึงพาภิณรลงไปยังปราสาท ชั้นล่าง ตอกหลัก ๒ หลักแล้วยกมือเข้าขึ้นตั้ง. มือซ้ายตกลงข้าง โนนข้างนี้บ้าง. กิณรเห็นดังนั้น ก็กล่าวคำเพียงเท่านั้นว่า ตอกหลัก เพิ่มอีกหลักหนึ่ง จะไม่เหมาะหรือ. เวลาต่อมา เขานำภิณรมาแสดงอีก ๒ ตัว พระราชามีรับสั่งว่า. พวกเจ้าจงให้มันพูด กิณรทั้งสองนั้นก็ไม่ได้ปรารถนาจะพูด. บุรุษคนหนึ่งคิดว่า เราจักให้กิณรทั้งสองนี้พูด จึงได้พาภิณรเหล่านั้นไปตลาด. ที่ตลาดนั้น กิณรตัวหนึ่งได้เห็นมะม่วงสุก และปลา กิณรอีกตัวหนึ่งได้เห็นผลมะขวิดและผลไม้มีรสเปรี้ยว. บรรดา กิณร ๒ ตัวนั้น กิณรตัวหนึ่งพูดว่า เพื่อนยาก พวกมนุษย์เกี่ยวกิน (ผลไม้มีมะม่วงเป็นต้น) พวกเขาจะไปเป็นโรคกลากได้อย่างไรเล่า. กิณร อีกตัวหนึ่งพูดว่า คนเหล่านี้อาศัยปลาและผลไม้ นั้น จะไม่เป็นโรคเรื้อนได้อย่างไรเล่า. กิณรทั้งหลายแม้ไม่อาจพูดภาษามนุษย์ แต่เมื่อเห็นอำนาจ ประโยชน์ ๒ อย่างดังกล่าวมานี้ ก็พูด แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

สูตรที่ ๑๐

ว่าด้วยมาตุคามไม่อิมไม่ระอาธรรม ๒ ประการ

[๓๐๖] ๖๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามไม่อิม ไม่ระอาต่อ
ธรรม ๒ ประการ ทำกาลกิริยา ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน คือ การ
เสพเมถุนธรรม ๑ การตลอดบุตร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคาม
ไม่อิม ไม่ระอาต่อธรรม ๒ ประการนี้แล ทำกาลกิริยา.

จบสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาสูตรที่ ๑๐

ในสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อปฺปฏิวาโน ได้แก่ ไม่เธอ ไม่ท้อแท้.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๑๐

สูตรที่ ๑๑

ว่าด้วยการอยู่ร่วมของอัสตบรูษและสตับรูษ

[๓๐๗] ๖๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงการอยู่ร่วมของ
อัสตบรูษ ๑ การอยู่ร่วมของสตับรูษ ๑ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง
จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคแล้ว พระ-
ผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็การอยู่ร่วมของอัสตบรูษเป็น
อย่างไร และอัสตบรูษยอมอยู่ร่วมอย่างไร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่

เป็นเถระในธรรมวินัยนี้ ย่อมคิดเช่นนี้ว่า ถึงภิกษุที่เป็นเถระก็ไม่ควรว่า
กล่าวเรา ถึงภิกษุที่เป็นมัชฌิมะก็ไม่ควรว่ากล่าวเรา ถึงภิกษุที่เป็นนวกะ

ก็ไม่ควรว่ากล่าวเรา แม้เราก็ไม่ฟังว่ากล่าวภิกษุที่เป็นเถระ ภิกษุที่เป็น
มัชฌิมะ ภิกษุที่เป็นนวกะ ถ้าแม้ภิกษุที่เป็นเถระจะฟังว่ากล่าวเราไซร้
ก็ฟังปรารณาส่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่ปรารณาส่งที่เป็นประโยชน์ว่า
กล่าวเรา เราฟังพูดกะเขาว่า จักไม่ทำละ ดังนี้ แม้เราก็ฟังเบียดเบียน
เขาบ้าง เราแม้เห็นอยู่ก็ได้ฟังตามถ้อยคำของเขา แม้หากภิกษุที่เป็น
มัชฌิมะจะฟังว่ากล่าวเราไซร้ ก็ฟังปรารณาแต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่
ใช่ปรารณาส่งที่เป็นประโยชน์ว่ากล่าวเรา เราฟังพูดกะเขาว่า จักไม่ทำละ
ดังนี้ แม้เราก็ฟังเบียดเบียนเขาบ้าง แม้เราเห็นอยู่ ก็ไม่ฟังทำตามถ้อยคำ
ของเขา ถ้าแม้ภิกษุที่เป็นนวกะ จะฟังว่ากล่าวเราไซร้ ก็ฟังปรารณาแต่สิ่ง
ที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่ปรารณาส่งที่เป็นประโยชน์ว่ากล่าวเรา เราฟังพูด
กะเขาว่า จักไม่ทำละ ดังนี้ แม้เราก็ฟังเบียดเบียนเขาบ้าง เราแม้จะเห็น
อยู่ ก็ไม่ฟังทำตามถ้อยคำของเขา แม้ภิกษุที่เป็นมัชฌิมะก็คิดอย่างนี้ ฯลฯ
แม้ภิกษุที่เป็นนวกะก็คิดเช่นนี้ว่า ถึงภิกษุที่เป็นเถระก็ไม่ควรว่ากล่าวเรา
ถึงภิกษุที่เป็นมัชฌิมะก็ไม่ควรว่ากล่าวเรา ถึงภิกษุที่เป็นนวกะก็ไม่ควรว่า
กล่าวเรา แม้เราก็ไม่ฟังว่ากล่าวภิกษุที่เป็นเถระ ภิกษุที่เป็นมัชฌิมะ ภิกษุ
ที่เป็นนวกะ ถ้าแม้ภิกษุที่เป็นเถระจะฟังว่ากล่าวเราไซร้ ก็ฟังปรารณา
สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ปรารณาส่งที่เป็นประโยชน์ว่ากล่าวเรา เราฟัง
พูดกะเขาว่า จักไม่ทำละ ดังนี้ แม้เราก็ฟังเบียดเบียนเขาบ้าง เราแม้จะ
เห็นอยู่ ก็ไม่ฟังทำตามถ้อยคำของเขา ถ้าแม้ภิกษุที่เป็นมัชฌิมะจะฟังว่ากล่าว
เราไซร้ ... ถ้าแม้ภิกษุที่เป็นนวกะจะฟังว่ากล่าวเราไซร้ ก็ฟังปรารณาแต่
สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ปรารณาส่งที่เป็นประโยชน์ว่ากล่าวเรา เรา
ฟังพูดกะเขาว่า จักไม่ทำละ ดังนี้ แม้เราก็ฟังเบียดเบียนเขาบ้าง เรา

แม้จะเห็นอยู่ ก็ไม่ฟังทำตามถ้อยคำของเขา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การอยู่
ร่วมของอัสตบรูชเป็นเช่นนี้แล และอัสตบรูชย่อมอยู่ร่วมเช่นนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การอยู่ร่วมของอัสตบรูชเป็นอย่างไร และอัสตบรูช
ย่อมอยู่ร่วมอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่เป็นเถระในธรรมวินัยนี้
ย่อมคิดเช่นนี้ว่า ถึงภิกษุที่เป็นเถระก็ฟังว่ากล่าวเรา ถึงภิกษุที่เป็นมัชฌิมะก็
ฟังว่ากล่าวเรา ถึงภิกษุที่เป็นนวกะก็ฟังว่ากล่าวเรา แม้เราก็จึง ๆ กล่าวภิกษุ
ที่เป็นเถระ ภิกษุที่เป็นมัชฌิมะ ภิกษุที่เป็นนวกะ ถ้าภิกษุที่เป็นเถระจะฟัง
ว่ากล่าวเราไซ้ร้ ก็ฟังปรารณาส่งที่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่ปรารณาส่งที่
ไม่เป็นประโยชน์ว่ากล่าวเรา เราฟังพูดกะเขาว่า ดิละ ดังนี้ แม้เราก็ก็นี่
ฟังเบียดเบียนเขา เราแม่เห็นอยู่ ก็ควรทำตามถ้อยคำของเขา ถ้าแม่ภิกษุ
ที่เป็นมัชฌิมะจะฟังว่ากล่าวเราไซ้ร้ ... ถ้าแม่ภิกษุที่เป็นนวกะจะฟังว่ากล่าว
เราไซ้ร้ ก็ฟังปรารณาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่ปรารณาส่งที่ไม่เป็น
ประโยชน์ว่ากล่าวเรา เราฟังพูดกะเขาว่า ดิละ ดังนี้ แม้เราก็ก็นี่
ฟังเบียดเบียนเขา เราแม่เห็นอยู่ ก็ควรทำตามถ้อยคำของเขา แม้ภิกษุที่เป็น
มัชฌิมะก็คิดเช่นนี้ ๆลฯ แม่ภิกษุที่เป็นนวกะก็คิดเช่นนี้ว่า ถึงภิกษุที่
เป็นเถระก็ฟังว่ากล่าวเรา ถึงภิกษุที่เป็นมัชฌิมะก็ฟังว่ากล่าวเรา ถึงภิกษุ
ที่เป็นนวกะก็ฟังว่ากล่าวเรา เราก็จึงว่ากล่าวภิกษุที่เป็นเถระ ที่เป็น
มัชฌิมะ ภิกษุที่เป็นนวกะ ถ้าแม่ภิกษุที่เป็นเถระจะฟังว่ากล่าวเรา ก็ฟัง
ปรารณาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่ปรารณาส่งที่ไม่เป็นประโยชน์ว่า
กล่าวเรา เราฟังพูดกะเขาว่า ดิละ ดังนี้ แม้เราไม่ฟังเบียดเบียนเขา
เราแม่เห็นอยู่ ก็ควรทำตามถ้อยคำของเขา ถ้าแม่ภิกษุที่เป็นมัชฌิมะจะ
ฟังว่ากล่าวเราไซ้ร้ ... ถ้าแม่ภิกษุที่เป็นนวกะจะฟังว่ากล่าวเราไซ้ร้ ก็ฟัง

ปรารถนาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่ปรารถนาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ว่า
กล่าวเรา เราฟังพูดกะเขาว่า ดีละ ดังนี้ แม้เราไม่ฟังเบียดเบียนเขา
เราแม้เห็นอยู่ ก็ควรทำตามถ้อยคำของเขา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การอยู่
ร่วมของสัตบุรุษเป็นเช่นนี้แล และสัตบุรุษย่อมอยู่ร่วมเช่นนี้.

จบสูตรที่ ๑๑

อรรถกถาสูตรที่ ๑๑

ในสูตรที่ ๑๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อสนุตสนุนิวาส์ ได้แก่ การอยู่ร่วมกันของเหล่าสัตบุรุษ.
บทว่า น วเทยฺย ความว่า ไม่ฟังกล่าวกล่าว อธิบายว่า จงอย่าว่ากล่าว
ด้วยโอวาทก็ตาม ด้วยอนุสาสนีก็ตาม. บทว่า เถรฺปาหํ น วเทยฺย
ความว่า แม้เราก็อไม่ฟังว่ากล่าวภิกษุผู้เถระ โดยโอวาทและอนุสาสนี.
บทว่า อหิตานุกมฺปิ ได้แก่ นุ่งหวังแต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์. บทว่า
โน หิตานุกมฺปิ ได้แก่ ไม่มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า โนติ น
วเทยฺย ความว่า ฟังกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักไม่เชื่อคำของท่าน. บทว่า
วิหเสยฺย ความว่า ฟังเบียดเบียนเพราะเหตุแห่งถ้อยคำ. บทว่า ปสฺส-
มฺปิ ส น ปฏิกรเยฺย ความว่า แม้เราเห็นอยู่ก็ตาม รู้ที่อยู่ก็ตาม จะไม่เชื่อ
คำของผู้นั้น. ฟังทราบเนื้อความในบททั้งปวงโดยอุบายนี้. ส่วนในฝ่าย
ขาว บทว่า สาธฺฐติ น วเทยฺย ความว่า เมื่อเราชื่นชมคำของเขา จะ
ฟังกล่าววว่า ดีละ เจริญแท้ ท่านกล่าวดีแล้ว.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๑๑

สูตรที่ ๑๒

ว่าด้วยอริกรรมที่เป็นเหตุให้ภิกษุอยู่ไม่ผาสุกและอยู่ผาสุก

[๓๐๘] ๖๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอริกรรมใด การด่าได้
ตอบกัน ความแ่งดีกัน เพราะทิฐฐิ ความอาฆาตแห่งใจ ความไม่พอใจ
ความซึ่งเคียด ยังไม่สงบระงับไป ณ ภายใน ความมุ่งหมายนี้ในอริกรรม
นั้น จักเป็นไปเพื่อความเป็นอริกรรมยึดเชื้อ กล้าแข็ง ร้ายแรง และภิกษุ
ทั้งหลายจักอยู่ไม่ผาสุก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนในอริกรรมใดแล การด่า
ได้ตอบกัน ความแ่งดีกันเพราะทิฐฐิ ความอาฆาตแห่งใจ ความไม่พอใจ
ความซึ่งเคียด สงบระงับดีแล้ว ณ ภายใน ความมุ่งหมายนี้ในอริกรรมนั้น
จักไม่เป็นไปเพื่อความเป็นอริกรรมยึดเชื้อ กล้าแข็ง ร้ายแรง และภิกษุ
ทั้งหลายจักอยู่เป็นผาสุก.

จบสูตรที่ ๑๒

จบปุคคลวรรคที่ ๑

อรรถกถาสูตรที่ ๑๒

ในสูตรที่ ๑๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุกโต วจิตฺตาริ ความว่า วาจาที่สาธใส่กันและกัน
ออกมาเป็นคำและคำตอบกันทั้งสองฝ่าย ชื่อว่าการต่อปากต่อคำ. บทว่า
ทิฐฐิปลาโส ความว่า การตีเสมอมีลักษณะเทียบคู่ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะ
อาศัยทิฐฐิ ชื่อว่าการตีเสมอด้วยอำนาจทิฐฐิ. บทว่า เจตโส อาฆาโต
ได้แก่ ความโกรธ. จริงอยู่ ความโกรธนั้น เกิดขึ้นทำจิตให้อาฆาต.
บทว่า อปฺปจฺจโย ได้แก่ อาการที่ไม่ยินดี อธิบายว่า โทมนัส. บทว่า

อนภิริทุธิ ได้แก่ ความโกรธนั่นเอง. ก็ความโกรธนั้น ท่านเรียกว่า **อนภิริทุธิ** เพราะไม่ยินดีอย่างยิ่ง. บทว่า **อชฺฌตฺตํ อวฺปสฺนตฺตํ โหติ** ความว่า เรื่องนั้นทั้งหมดไม่สงบเสียได้ ในจิตของตนซึ่งเป็นภายในของตน และในบริษัทของตน คือสัทธวิหาริกและอันเตวาสิก. บทว่า **ตสฺมตฺตํ** ตัดบทเป็น **ตสฺมี** เอตํ แปลว่า ชื่อที่จะพึงหวังได้ในอธิกรณ์เรื่องนั้น. บทที่เหลือ พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๑๒

จบปุคฺคลวรรคที่ ๑

สุขวรรคที่ ๒

สูตรที่ ๑

[๓๐๙] ๖๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น
ไฉน คือ สุขของกฤหัสถ์ ๑ สุขเกิดแต่บรรพชา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
สุข ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ สุขเกิดแต่
บรรพชาเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

[๓๑๐] ๖๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น
ไฉน คือ กามสุข ๑ เนกขัมมสุข ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่าง
นี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ เนกขัมมสุขเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

[๓๑๑] ๖๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น
ไฉน คือ สุขเจือกิเลส ๑ สุขไม่เจือกิเลส ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
สุข ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ สุขไม่เจือ
กิเลสเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

[๓๑๒] ๖๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น
ไฉน คือ สุขมีอาสวะ ๑ สุขไม่มีอาสวะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข
๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ สุขไม่มีอาสวะ
เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

[๓๑๓] ๖๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น
ไฉน คือ สุขอิงอามิส ๑ สุขไม่อิงอามิส ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข
๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ สุขไม่อิงอามิส
เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

[๓๐๔] ๖๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น
ไฉน คือ สุขของพระอริยเจ้า ๑ สุขของปุถุชน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
สุข ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ สุขของ
พระอริยเจ้าเป็นเลิศ

จบสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

[๓๑๕] ๖๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น
ไฉน คือ กายิกสุข ๑ เจตสิกสุข ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่าง
นี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ เจตสิกสุขเป็นเลิศ.
จบสูตรที่ ๗

สูตรที่ ๘

[๓๑๖] ๗๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน
คือ สุขอันเกิดแต่ฌานที่ยังมีปีติ ๑ สุขอันเกิดแต่ฌานที่ไม่มีปีติ ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข
๑ อย่างนี้ สุขอันเกิดแต่ฌานไม่มีปีติเป็นเลิศ.
จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๙

[๓๑๗] ๗๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น
ไฉน คือ สุขเกิดแต่ความยินดี ๑ สุขเกิดแต่ความวางเฉย ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข ๒
อย่างนี้ สุขเกิดแต่การวางเฉยเป็นเลิศ.
จบสูตรที่ ๙

สูตรที่ ๑๐

[๓๑๘] ๗๒. ดอก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน
คือ สุขที่ถึงสมาธิ ๑ สุขที่ไม่ถึงสมาธิ ๑ ดอก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒

อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ สุขที่ถึงสมาธิ
เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑๐

สูตรที่ ๑๑

[๓๑๕] ๓๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ สุขเกิดแต่ฌานมีปีติเป็นอารมณ์ สุขเกิดแต่ฌานไม่มี
ปีติเป็นอารมณ์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ สุขเกิดแต่ฌานไม่มีปีติเป็นอารมณ์เป็น
เลิศ.

จบสูตรที่ ๑๑

สูตรที่ ๑๒

[๓๒๐] ๓๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ สุขที่มีความยินดีเป็นอารมณ์ ๑ สุขที่มีความวางเฉยเป็น
อารมณ์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ สุขที่มีความวางเฉยเป็นอารมณ์เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑๒

สูตรที่ ๑๓

[๓๒๑] ๓๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ สุขที่มีรูปเป็นอารมณ์ ๑ สุขที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์ ๑

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุข ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสุข
๒ อย่างนี้ สุขที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑๓

จบสุขวรรคที่ ๒

๑. สุขวรรคที่ ๒ มีพระสูตร ๑๓ สูตร เป็นพระสูตรสั้น ๆ ทั้งอรรถกถาแก้ไขสั้น ๆ จึงลงติดต่อกันไว้ทั้งวรรค โดยลงเลขข้อแต่ละสูตรกำกับไว้ด้วยเพื่อความไม่สับสน.

อรรถกถาสูตที่ ๔

ในสูตที่ ๔ (ข้อ ๓๑๒) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สาสวสุขุํ ได้แก่ สุขในวัฏฏะ ซึ่งเป็นปัจจัยแก่อาสวะทั้งหลาย. บทว่า อนาสวสุขุํ ได้แก่ สุขในพระนิพพาน ซึ่งไม่เป็นปัจจัยแก่อาสวะเหล่านั้น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕

ในสูตที่ ๕ (ข้อ ๓๑๓) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า นิรามิสฺ ได้แก่ สุขเครื่องให้ถึงวัฏฏะ ยังมีกิเลส. บทว่า นิรามิสฺ ได้แก่ สุขเครื่องให้ถึงพระนิพพาน ปราศจากกิเลส.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖

ในสูตที่ ๖ (ข้อ ๓๑๔) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อริยสุขุํ ได้แก่ สุขของอริยบุคคล. บทว่า อนริยสุขุํ ได้แก่ สุขของปุถุชน.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖

อรรถกถาสูตที่ ๗

ในสูตที่ ๗ (ข้อ ๓๑๕) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า กายิกํ ได้แก่ สุขที่เกิดร่วมกับกายวิญญาณ. บทว่า เจตสิกํ

ได้แก่ สุขที่เกิดทางมโนทวาร. ตรีศคละกันทั้งโลกิยะและโลกุตระ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

อรรถกถาสูตที่ ๘

ในสูตที่ ๘ (ข้อ ๓๑๖) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สปริตัก ได้แก่ สุขในปฐมฌานและทุติยฌาน. บทว่า นิปริตัก ได้แก่ สุขในตติยฌานและจตุตถฌาน. บรรดาสุข ๒ อย่างนั้น พึงทราบความเป็นเลิศ โดยไม่แบ่งชั้นอย่างนี้ คือ สุขปราศจากปิตที่เป็น โลภิยะ เลิศกว่าสุขมีปิตที่เป็น โลภิยะ และสุขปราศจากปิตที่เป็น โลภุตระ เลิศกว่าสุขมีปิตที่เป็น โลภุตระ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๙

ในสูตที่ ๙ (ข้อ ๓๑๗) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สาสสุข ได้แก่ สุขในฌานทั้ง ๓. บทว่า อูปกขาสุข ได้แก่ สุขในจตุตถฌาน.

จบอรรถกถาสูตที่ ๙

อรรถกถาสูตที่ ๑๐

ในสูตที่ ๑๐ (ข้อ ๓๑๘) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สมานิสุข ได้แก่ สุขที่ถึงอัปนาสมาธิ หรืออุปปจารสมาธิ. บทว่า อสมานิสุข ได้แก่ สุขที่ไม่ถึงสมาธิทั้งสองนั้น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๐

อรรถกถาสูตที่ ๑๑/H3

ในสูตที่ ๑๑ (ข้อ ๓๑๕) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สปริปีติการมมณฺ์ ได้แก่ สุขที่เกิดขึ้นแก่ผู้พิจารณาตาม ทั้งสอง ที่มีปีติเป็นอารมณ์ แม้ในขณะ ที่ไม่มีปีติเป็นอารมณ์ ก็นัย นี้แหละ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๑

อรรถกถาสูตที่ ๑๒

ในสูตที่ ๑๒ (ข้อ ๓๒๐) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๒

อรรถกถาสูตที่ ๑๓

ในสูตที่ ๑๓ (ข้อ ๓๒๑) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า รูปารมมณฺ์ ได้แก่ สุขที่เกิดขึ้นเพราะปรารภรูปอย่างใด อย่างหนึ่ง อันเป็นอารมณ์ของรูปาวจรจตุตถฌาน. บทว่า อรูปารมมณฺ์ ได้แก่ สุขที่เกิดขึ้นเพราะปรารภรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง อันเป็นอารมณ์ ของอรูปาวจรฌาน.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๓

จบสุขวรรคที่ ๒

สนิมิตตวรรคที่ ๓

สูตรที่ ๑

[๓๒๒] ๓๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี นิมิตจึงเกิดขึ้น ไม่มีนิมิตไม่เกิดขึ้น เพราะละนิมิตนั้นเสีย ธรรมที่เป็น อกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วยประการดังนี้.

จบสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

[๓๒๓] ๓๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี นิทานจึงเกิดขึ้น ไม่มีนิทานไม่เกิดขึ้น เพราะละนิทานนั้นเสีย ธรรมที่ เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วยประการดังนี้.

จบสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

[๓๒๔] ๓๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี เหตุจึงเกิดขึ้น ไม่มีเหตุไม่เกิดขึ้น เพราะละเหตุนั้นเสีย ธรรมที่เป็นบาป อกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วยประการดังนี้.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

[๓๒๕] ๓๙. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี

เครื่องปรุงจึงเกิดขึ้น ไม่มีเครื่องปรุงไม่เกิดขึ้น เพราะละเครื่องปรุงนั้น
เสีย ธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วยประการดังนี้.

จบสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

[๓๒๖] ๘๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี
ปัจจัยจึงเกิดขึ้น ไม่มีปัจจัยไม่เกิดขึ้น เพราะละปัจจัยนั้นเสีย ธรรมที่
เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วยประการดังนี้.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

[๓๒๗] ๘๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี
รูปจึงเกิดขึ้น ไม่มีรูปไม่เกิดขึ้น เพราะละรูปนั้นเสีย ธรรมที่เป็นบาป
อกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วยประการดังนี้.

จบสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

[๓๒๘] ๘๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี
เวทนาจึงเกิดขึ้น ไม่มีเวทนาไม่เกิดขึ้น เพราะละเวทนานั้นเสีย ธรรมที่
เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วยประการดังนี้.

จบสูตรที่ ๗

สูตรที่ ๘

[๓๒๙] ๘๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี
สัญญาจึงเกิดขึ้น ไม่มีสัญญาไม่เกิดขึ้น เพราะละสัญญานั้นเสีย ธรรมที่

เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วยประการดังนี้.
จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๕

[๓๓๐] ๘๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี
วิญญานจึงเกิดขึ้น ไม่มีวิญญานไม่เกิดขึ้น เพราะละวิญญานนั้นเสีย ธรรม
ที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วยประการดังนี้.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๑๐

[๓๓๑] ๘๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มี
สังขตธรรมเป็นอารมณ์จึงเกิดขึ้น ไม่มีสังขตธรรมเป็นอารมณ์ไม่เกิดขึ้น
เพราะละสังขตธรรมนั้นเสีย ธรรมที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้นจึงไม่มี ด้วย
ประการดังนี้.

จบสนิมิตตวรรคที่ ๓

สนิมิตตวรรคที่ ๓

อรรถกถาสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๓ สูตรที่ ๑ (ข้อ ๓๒๒) มีนิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สนิมิตตา แปลว่า มีเหตุ.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๑

อรรถกถาสูตรที่ ๒ เป็นต้น (ข้อ ๓๒๓-๓๒๗)

แม้ในสูตรที่ ๒ เป็นต้น ก็นัยนี้แหละ. กีบทั้งหมด คือ นิทาน
เหตุ สังขาร ปัจจัย รูป เหล่านี้ เป็นไวพจน์ของ ภาวะ ทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๒

๑. วรรคที่ ๓ มี ๑๐ สูตร เป็นสูตรสั้น ๆ จึงรวมอรรถกถาไว้ติดต่อกัน โดยลงเลขข้อสูตร
กำกับไว้ด้วย.

อรรถกถาสูตที่ ๗

ในสูตที่ ๗ (ข้อ ๓๒๘) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สเวทนา ความว่า เมื่อสัมปยุตตเวทนาที่เป็นปัจฉิมนั้น
แหละมีอยู่ ธรรมที่เป็นบาปอกุศลทั้งหลายจึงเกิดขึ้น เมื่อไม่มี ก็ไม่เกิด.

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

อรรถกถาสูตที่ ๘ - ๙

แม้ในสูตที่ ๘ และสูตที่ ๙ (ข้อ ๓๒๙-๓๓๐) ก็นัยนี้
แหละ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘ - ๙

อรรถกถาสูตที่ ๑๐

ในสูตที่ ๑๐ (ข้อ ๓๓๑) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สงฺขตารมฺมณา ความว่า ธรรมที่เป็นบาปอกุศลทั้งหลาย
เกิดขึ้น เพราะกระทำสังขตธรรมที่บังเกิดขึ้นด้วยปัจฉิม ให้เป็นอารมณ์.

บทว่า โน อสงฺขตารมฺมณา ความว่า แต่ธรรมที่เป็นบาปอกุศล
จะไม่เกิดขึ้น เพราะปรารถนาพระนิพพาน อันเป็นอสังขตะ.

บทว่า น โหนฺติ ความว่า ในขณะที่แห่งมรรค ธรรมที่เป็นบาป
อกุศล ชื่อว่าไม่มีอยู่ เมื่อบรรลุผลแล้ว ก็ชื่อว่ามีได้มีแล้ว. ในสูตทั้ง
๑๐ สูตเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเทศนาจนถึงพระอรหันต์
อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๐

จบสัณนิมิตตวรรษที่ ๓

ธรรมวรรคที่ ๔

สูตรที่ ๑

[๓๓๒] ๘๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ เจโตวิมุตติ ๑ ปัญญาวิมุตติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

[๓๓๓] ๘๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ความเพียร ๑ ความไม่ฟุ้งซ่าน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

[๓๓๔] ๘๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ นาม ๑ รูป ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

[๓๓๕] ๘๙. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง

เป็นไฉน คือ วิชา ๑ วิมุติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.
จบสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

[๓๓๖] ๕๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ภวทิวฐิ ๑ วิภวทิวฐิ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

[๓๓๗] ๕๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ความไม่ละอาย ๑ ความไม่เกรงกลัว ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

[๓๓๘] ๕๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๗

สูตรที่ ๘

[๓๓๙] ๕๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ความเป็นคนว่ายาก ๑ ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๕

[๓๔๐] ๕๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ความเป็นคนว่าง่าย ๑ ความเป็นผู้มีมิตรดี ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๑๐

[๓๔๑] ๕๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ฉลาดในธาตุ ๑ ความเป็นผู้ฉลาดในมนสิการ ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๐

สูตรที่ ๑๑

[๓๔๒] ๕๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ฉลาดในอาบัติ ๑ ความเป็นผู้ฉลาดในการออก
จากอาบัติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๑

จบธรรมวรรคที่ ๔

ธรรมวรรคที่ ๔

อรรถกถาสูত্রที่ ๑

วรรคที่ ๔ สูทรที่ ๑ (ข้อ ๓๓๒) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เจโตวิมุตติ ได้แก่ ผลสมาธิ สมาธิที่สัมปยุตด้วยอรหัตผล.

บทว่า ปญญาวิมุตติ ได้แก่ ผลปัญญา ปัญญาที่สัมปยุตด้วย
อรหัตผล.

จบอรรถกถาสูทรที่ ๑

อรรถกถาสูทรที่ ๒

ในสูทรที่ ๒ (ข้อ ๓๓๓) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปคคาโห ได้แก่ ความเพียร.

บทว่า อวิทุเขโป ได้แก่ ความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง.

จบอรรถกถาสูทรที่ ๒

อรรถกถาสูทรที่ ๓

ในสูทรที่ ๓ (ข้อ ๓๓๔) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า นามิ ได้แก่ อรูปขันธ์ทั้ง ๔.

บทว่า รูปิ ได้แก่ รูปขันธ์. ในสูทรนี้ ตรัสญาณเครื่องกำหนด
ธรรมโกฏฐาส.

จบอรรถกถาสูทรที่ ๓

๑. วรรคที่ ๔ มี ๑๑ สูตรสั้น ๆ จึงรวมอรรถกถาไว้ติดต่อกัน โดยลงเลขท้ายสูตรกำกับไว้ด้วย.

อรรถกถาสูตที่ ๔

ในสูตที่ ๔ (ข้อ ๓๓๕) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า วิชฺชา ได้แก่ ผลญาณ.

บทว่า วิมุตติ ได้แก่ ธรรมที่เหลือที่สัมปยุตด้วยผลญาณนั้น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕

ในสูตที่ ๕ (ข้อ ๓๓๖) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ภวทิสฺส ได้แก่ สัสสตทิสฺส.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖-๗

ในสูตที่ ๖ (ข้อ ๓๓๗) และ สูตที่ ๗ (ข้อ ๓๓๘) มี
เนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖-๗

อรรถกถาสูตที่ ๘

ในสูตที่ ๘ (ข้อ ๓๓๙) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า โทวจสุตฺตา แปลว่า ความเป็นผู้ว่ายาก.

บทว่า ปาปมิตฺตฺตา แปลว่า การช้องเสพปาปมิตร.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๕

ในสูตที่ ๕ (ข้อ ๓๔๐) ฟังทราบโดยปริยายตรงข้ามกับที่กล่าว
แล้ว.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๑๐

ในสูตที่ ๑๐ (ข้อ ๓๔๑) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ชาตูกุสลา ได้แก่ ฐาตุ ๑๘ อย่าง ว่าเป็นชาตุ.

บทว่า มนสิการกุสลา ได้แก่ ฐาตุเหล่านั้นนั้นแล ยกขึ้นสู่
ลักษณะ ๓ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๐

อรรถกถาสูตที่ ๑๑

ในสูตที่ ๑๑ (ข้อ ๓๔๒) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อาปตติกุสลา ได้แก่ ฐาติ ๕ กอง และ ๗ กอง.

บทว่า อาปตติวิภูจนกุสลา ได้แก่ ฐาติออกจากอาติทั้ง
หลาย ด้วยการแสดงอาติก็ตาม ด้วยสวดกรรมวาจาที่ตาม.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๑

จบธรรมวรรคที่ ๔

พาลวรรคที่ ๕

สูตรที่ ๑

[๓๔๓] ๕๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวก เป็นโฉน คือ คนที่นำเอาภาระที่ยังมาไม่ถึงไป ๑ คนที่ไม่นำเอาภาระที่มา ถึงไป ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

[๓๔๔] ๕๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวก เป็นโฉน คือ คนที่นำภาระที่มาถึงไป ๑ คนที่ไม่นำเอาภาระที่ยังไม่มา ถึงไป ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

[๓๔๕] ๕๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวก ๒ จำพวก เป็นโฉน คือ คนที่เข้าใจว่าควรในของที่ไม่ควร ๑ คนที่เข้าใจว่าไม่ควร ในของที่ควร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

[๓๕๖] ๑๐๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ คนที่เข้าใจว่าไม่ควรในของที่ไม่ควร ๑ คนที่เข้าใจ

ว่าควรในของที่ควร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

[๓๔๗] ๑๐๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นโณน คือ คนที่เข้าใจว่าเป็นอาบัติ ในข้อที่ไม่เป็นอาบัติ ๑ คนที่เข้าใจว่าไม่เป็นอาบัติในข้อที่เป็นอาบัติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

[๓๔๘] ๑๐๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นโณน คือ คนที่เข้าใจว่าไม่เป็นอาบัติในข้อที่ไม่เป็นอาบัติ ๑ คนที่เข้าใจว่าเป็นอาบัติในข้อที่เป็นอาบัติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

[๓๔๙] ๑๐๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นโณน คือ คนที่เข้าใจว่าเป็นธรรมในของที่ไม่เป็นธรรม ๑ คนที่เข้าใจว่าไม่เป็นธรรมในข้อที่เป็นธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๘

[๓๕๐] ๑๐๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นโฉน คือ คนที่เข้าใจว่าไม่เป็นธรรมในข้อที่ไม่เป็นธรรม ๑ คน ที่เข้าใจว่าเป็นธรรมในข้อที่เป็นธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๙

[๓๕๑] ๑๐๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นโฉน คือ คนที่เข้าใจว่าเป็นวินัยในข้อที่ไม่เป็นวินัย ๑ คนที่เข้าใจว่าไม่เป็นวินัยในข้อที่เป็นวินัย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๙

สูตรที่ ๑๐

[๓๕๒] ๑๐๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นโฉน คือ คนที่เข้าใจว่าไม่เป็นวินัยในข้อที่ไม่เป็นวินัย ๑ คนที่เข้าใจว่าเป็นวินัยในข้อที่เป็นวินัย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๐

สูตรที่ ๑๑

[๓๕๓] ๑๐๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมเจริญแก่คน ๒
จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่รังเกียจสิ่งที่ไม่น่ารังเกียจ ๑ ผู้ที่

ไม่รังเกียจสิ่งที่น่ารังเกียจ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมเจริญแก่คน
๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๑

สูตรที่ ๑๒

[๓๕๔] ๑๐๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมไม่เจริญแก่คน ๒
จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่ไม่รังเกียจสิ่งที่ไม่น่ารังเกียจ ๑ ผู้ที่
รังเกียจสิ่งที่น่ารังเกียจ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมไม่เจริญแก่คน
๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๒

สูตรที่ ๑๓

[๓๕๕] ๑๐๙. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมเจริญแก่คน ๒
จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่เข้าใจว่าควรในของที่ไม่ควร ๑ ผู้ที่
เข้าใจว่าไม่ควรในของที่ควร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมเจริญ
แก่คน ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๓

สูตรที่ ๑๔

[๓๕๖] ๑๑๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมไม่เจริญแก่คน
๒ จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่เข้าใจว่าไม่ควรในของที่ไม่ควร ๑
ผู้ที่เข้าใจว่าควรในของที่ควร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมไม่เจริญ

แก่นคน ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๔

สูตรที่ ๑๕

[๓๕๗] ๑๑๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมเจริญแก่คน ๒
จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่เข้าใจว่าเป็นอาบัติในข้อที่ไม่เป็น
อาบัติ ๑ ผู้ที่เข้าใจว่าไม่เป็นอาบัติในข้อที่เป็นอาบัติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้ง
หลาย อาสวะย่อมเจริญแก่คน ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๕

สูตรที่ ๑๖

[๓๕๘] ๑๑๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมไม่เจริญแก่คน ๒
จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่เข้าใจว่าไม่เป็นอาบัติในข้อที่ไม่เป็น
อาบัติ ๑ ผู้ที่เข้าใจว่าเป็นอาบัติในข้อที่เป็นอาบัติ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
อาสวะย่อมไม่เจริญแก่คน ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๖

สูตรที่ ๑๗

[๓๕๙] ๑๑๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมเจริญแก่คน ๒
จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่เข้าใจว่าเป็นธรรมในข้อที่ไม่เป็น
ธรรม ๑ ผู้ที่เข้าใจว่าไม่เป็นธรรมในข้อที่เป็นธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย อาสวะย่อมเจริญแก่คน ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๗

สูตรที่ ๑๘

[๓๖๐] ๑๑๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมไม่เจริญแก่คน ๒
จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่เข้าใจว่าไม่เป็นธรรมในข้อที่ไม่เป็น

ธรรม ๑ ผู้ที่เข้าใจว่าเป็นธรรมในข้อที่เป็นธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
อาสวะย่อมไม่เจริญแก่คน ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๘

สูตรที่ ๑๙

[๓๖๑] ๑๑๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมเจริญแก่คน ๒
จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่เข้าใจว่าเป็นวินัยในข้อที่ไม่เป็น
วินัย ๑ ผู้ที่เข้าใจว่าไม่เป็นวินัยในข้อที่เป็นวินัย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
อาสวะย่อมเจริญแก่คน ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๙

สูตรที่ ๒๐

[๓๖๒] ๑๑๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะย่อมไม่เจริญแก่คน ๒
จำพวก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ ผู้ที่เข้าใจว่าไม่เป็นวินัยในข้อที่ไม่เป็น
วินัย ๑ ผู้ที่เข้าใจว่าเป็นวินัยในข้อที่เป็นวินัย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
อาสวะย่อมไม่เจริญแก่คน ๒ จำพวกนี้แล.

จบสูตรที่ ๒๐

จบพาลวรรคที่ ๕

จบทุกขิปป์ณาสกั

พาลวรรคที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๑

วรรคที่ ๕ สูตที่ ๑ (ข้อ ๓๔๓) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อนาคตํ ภาริ วหติ ความว่า เป็นนวกะ พระเถระมิได้
เชื่อเชิญ ก็กระทำภาระ ๑๐ อย่าง ในพระบาลีนี้ว่า ถวายโรงอุโบสถ ๑
ตามประทีป ๑ ตั้งน้ำดื่ม ๑ ตั้งอาสนะ ๑ นำจันทะมา ๑ นำปาริสุทธิ
มา ๑ บอกรุก ๑ นับภิกษุ ๑ โอวาท ๑ สวดปาติโมกข์ ๑ ท่าน
เรียกว่า ภาระหน้าที่ของพระเถระ ดังนี้ ซึ่งว่านำพาภาระที่ยังไม่มาถึง.

บทว่า อาคตํ ภาริ น วหติ ความว่า เป็นพระเถระอยู่ ไม่
กระทำภาระ ๑๐ นั้นแหละด้วยตน หรือไม่ชักชวนมอบหมายผู้อื่น ซึ่งว่า
ไม่นำพาภาระที่มาถึงเข้า.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

อรรถกถาสูตที่ ๒

แม้ในสูตที่ ๒ (ข้อ ๓๔๔) ก็พึงทราบเนื้อความโดยนัยนี้แหละ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๓

ในสูตที่ ๓ (ข้อ ๓๔๕) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อกบปิเย กบปิยสญฺญิ ได้แก่ ผู้มีความสำคัญในสิ่งที่เป็น
อกบปิยะ คือเนื้อราชสีห์เป็นต้น อย่างนี้ว่า นี้เป็นกบปิยะ.

๑. วรรคนี้มี ๒๐ สุตระ แต่บรรดกถาแก้ไขเพียง ๑๖ สุตระ จึงลงเลขข้อสุตระกำกับไว้.

บทว่า กบปิเย อกบปิเยสญฺญิ ได้แก่ ผู้มีความสำคัญในสิ่งที่เป็น
กบปิเย มีเนื้อจระเข้ และเนื้อแมวเป็นต้น อย่างนี้ว่า นี่เป็นอกบปิเย.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๓

อรรถกถาสูตฺรที่ ๔

ในสุตฺรที่ ๔ (ข้อ ๓๔๖) พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๔

อรรถกถาสูตฺรที่ ๕

ในสุตฺรที่ ๕ (ข้อ ๓๔๗) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อนาปตฺติยา อาปตฺติสญฺญิ ได้แก่ เป็นผู้มีความสำคัญ
ในเรื่องที่ไม่เป็นอาบัติ เป็นต้นว่า ภิกษุทำความสะอาดกัณเฑาะ รมบาตร
ตัดผม เข้าบ้านโดยบอกลา นั้นอย่างนี้ว่า นี่เป็นอาบัติ. บทว่า อาปตฺติยา
อนาปตฺติสญฺญิ ได้แก่ เป็นผู้มีความสำคัญในอาบัติเพราะไม่เอื้อเพื่อต่อ
เรื่องเหล่านั้นนั้นแหละ นั้นอย่างนี้ว่า นี่ไม่เป็นอาบัติ.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๕

อรรถกถาสูตฺรที่ ๖

ในสุตฺรที่ ๖ (ข้อ ๓๔๘) พึงทราบเนื้อความโดยนัยที่กล่าวแล้ว
นั้นแล.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๖

อรรถกถาสูตที่ ๗

ในสูตที่ ๗ (ข้อ ๓๔๕ - ๓๕๒) มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

อรรถกถาสูตที่ ๑๑

ในสูตที่ ๑๑ (ข้อ ๓๕๓) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อาสวา ได้แก่ กิเลส. บทว่า น กุกกุจฺจายิตพฺพํ ความว่า ความไม่ปรารถนาไม่วิจารณ์ส่วนในสงฆ์ ชื่อว่าสิ่งที่ไม่ควรรำคาญ. บทว่า กุกกุจฺจายิตพฺพํ ความว่า ไม่รำคาญความปรารถนาวิจารณ์ส่วนในสงฆ์ นั้นนั่นแหละ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๑

อรรถกถาสูตที่ ๑๒ เป็นต้น

ในสูตที่ ๑๒ (ข้อ ๓๕๔-๓๖๒) พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้ว
ในหนหลังนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๒ เป็นต้น

จบพาลวรรคที่ ๕

จบทุกขปัจฉิมวรรค

คติยปณณสก์

อาสาवरคที่ ๑

สูตรที่ ๑

[๓๖๓] ๑๑๗. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความหวัง ๒ อย่างนี้ละ
ได้ยาก ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ความหวังในลาภ ๑ ความหวังในชีวิต
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความหวัง ๒ อย่างนี้แลจะได้ยาก.

จบสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

[๓๖๓] ๑๑๘. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้หาได้
ยากในโลก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ บุพพการีบุคคล ๑ กตัญญูกต-
เวทีบุคคล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้แลหาได้ยากในโลก.

จบสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

[๓๖๔] ๑๑๙. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้หาได้
ยากในโลก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ คนที่พอใจ ๑ คนที่อิมหน้า ๑
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้แลหาได้ยากในโลก.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

[๓๖๖] ๑๒๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้ให้อัม
ไฉ่ยาก ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลผู้เก็บสิ่งที่ได้ไว้แล้ว ๆ ๑ บุคคล
ผู้สละสิ่งที่ได้ไว้แล้ว ๆ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้แลให้อัม
ไฉ่ยาก.

จบสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

[๓๖๗] ๑๒๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกนี้ให้อัม
ไฉ่ง่าย ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลผู้ไม่เก็บสิ่งที่คนได้ไว้แล้ว ๆ ๑
บุคคลผู้ไม่สละสิ่งที่ตนได้ไว้แล้ว ๆ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวก
นี้แลให้อัมไฉ่ง่าย.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

[๓๖๘] ๑๒๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่ง
ราคะ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ สุกนิमित ๑ อโยนิโสมนสิการ ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งราคะ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

[๓๖๕] ๑๒๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่ง
โทษะ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ปฏินิมิต ๑ อโยนิโสมนสิการ ๑

คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งโทสะ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๗

สูตรที่ ๘

[๓๗๐] ๑๒๔. คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมัจฉาทิฏฐิ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ การโฆษณาแต่บุคคลอื่น ๑ อโยนิโสมนสิการ ๑ คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมัจฉาทิฏฐิ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๙

[๓๗๑] ๑๒๕. คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐิ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ การโฆษณาแต่บุคคลอื่น ๑ อโยนิโสมนสิการ ๑ คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐิ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๙

สูตรที่ ๑๐

[๓๗๒] ๑๒๖. คูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาบัติ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ลหุกาบัติ ๑ ครุกาบัติ ๑ คูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาบัติ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๐

สูตรที่ ๑๑

[๓๗๓] ๑๒๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาบัติ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ อาบัติชั่วหยาบ ๑ อาบัติไม่ชั่วหยาบ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาบัติ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๑

สูตร ๑๒

[๓๗๔] ๑๒๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาบัติ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ อาบัติที่มีส่วนเหลือ ๑ อาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาบัติ ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๒

จบอาสาวรรคที่ ๑

ตติยปัณณสก์

อาสาวรรคที่ ๑

อรรถกถาสูตรที่ ๑

ตติยปณณสก์ สูตรที่ ๑ (ข้อ ๓๖๓) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อาสา ได้แก่ ตัณหา ความอยาก. บทว่า ทุปฺปชหา ได้แก่ ละได้ยาก คือนำออกได้ยาก. สัตว์ทั้งหลายใช้เวลา ๑๐ ปีข้าง

๒๐ ปีบ้าง ๖๐ ปีบ้าง รัชใช้พระราชฯ ทำกิจกรรมเป็นต้น เข้า
สู่สงความที่ฝ่ายสองรบประชิดกัน ดำเนินอาชีพเลี้ยงแพะและทำหอ
เป็นต้น แล่นเรือไปยังมหาสมุทร ด้วยหวังว่า พวกเราจักได้วันนี้ พวก

เราจักได้พรุ่งนี้ ดังนี้ เพราะความหวังในลาภเป็นเรื่องละเอียดยาก แม้เมื่อถึงเวลาจะตาย ก็ยังสำคัญตนว่าจะอยู่ได้ ๑๐๐ ปี แม้จะเห็นกรรมและกรรมนิमितเป็นต้น มีผู้หวังดีตัดเตือนว่า จงให้ทาน จงทำการบูชาเถิด ก็ไม่เชื่อคำของใคร ๆ ด้วยหวังอย่างนี้ว่า เราจักยังไม่ตาย นี้เพราะความหวังในชีวิตเป็นเรื่องละเอียดยาก.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

อรรถกถาสูตที่ ๒

ในสูตที่ ๒ (ข้อ ๓๖๔) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปุพฺพการี ได้แก่ ผู้ทำอุปการะก่อน.

บทว่า กตญฺญกตเวทึ ได้แก่ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วตอบแทนภายหลัง. ในสองท่านนั้น ผู้ทำอุปการะก่อน ย่อมสำคัญว่า เราให้กฐินนี้ ผู้ตอบแทนภายหลัง ย่อมสำคัญว่า เราชำระหนี้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๓

ในสูตที่ ๓ (ข้อ ๓๖๕) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทิตฺโต จ ตปฺเปตา จ ความว่า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชินาสพผู้เป็นสาวกของพระตถาคต ชื่อว่าผู้อิ่มแล้ว. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่าผู้อิ่มแล้วด้วย ผู้ทำคนอื่นให้อิ่มด้วย.

จบอรรถกถาสูตที่ ๓

อรรถกถาสูตที่ ๔

ในสูตที่ ๔ (ข้อ ๓๖๖) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทุตตปฺปยา** ความว่า ทายกทำให้อ้อมได้ยาก คือ การทำให้เขาอ้อม ทำไม่ได้ง่าย. บทว่า **นิกฺขิปปติ** ได้แก่ ไม่ให้ใคร ไม่ใช่สอยเอง. บทว่า **วิสขุเชติ** ได้แก่ ให้แก่ผู้อื่น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕

ในสูตที่ ๕ (ข้อ ๓๖๗) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **น วิสขุเชติ** ความว่า ไม่ให้แก่ผู้อื่นเสียทั้งหมดทีเดียว แต่ให้ถือเอาพอเยียวยาอัฏฐภาพตน เหลือนอกนั้นไม่ให้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖

ในสูตที่ ๖ (ข้อ ๓๖๘) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สุภณิมิตฺตํ** ได้แก่ อารมณ์ที่น่าปรารถนา.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖

อรรถกถาสูตที่ ๗

ในสูตที่ ๗ (ข้อ ๓๖๙) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปฏฺฐณิมิตฺตํ** ได้แก่ นิมิตที่ไม่น่าปรารถนา.

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

อรรถกถาสูตที่ ๘

ในสูตที่ ๘ (ข้อ ๓๗๐) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปรโต จ โฆโส** ได้แก่ การฟังอสังขธรรมจากสำนัก
ของผู้อื่น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๙

ในสูตที่ ๙ (ข้อ ๓๗๑) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปรโต จ โฆโส** ได้แก่ การฟังพระสังขธรรมจากสำนัก
ของผู้อื่น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๙

คำที่เหลือในบททั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอาสาวรรคที่ ๑

อายาจนวรรคที่ ๒

สูตรที่ ๑

[๓๗๕] ๑๒๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีศรัทธา เมื่ออ้อนวอนโดยชอบ พึงอ้อนวอนอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเถิด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสารีบุตรและภิกษุโมคคัลลานะนี้ เป็นตราขุมมาตรฐานของภิกษุสาวกของเรา.

จบสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

[๓๗๖] ๑๓๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นางภิกษุณีผู้มีศรัทธา เมื่ออ้อนวอนโดยชอบ พึงอ้อนวอนอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นภิกษุณีเขมาและอุบลวรรณาเถิด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีเขมาและภิกษุณีอุบลวรรณา นี้ เป็นตราขุมมาตรฐานของภิกษุณีสาวิกาของเรา.

จบสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

[๓๗๗] ๑๓๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้มีศรัทธา เมื่ออ้อนวอนโดยชอบ พึงอ้อนวอนอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นจิตตคฤหบดีและหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีเถิด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตตคฤหบดีและหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีนี้ เป็นตราขุมมาตรฐานของอุบาสกสาวกของเราแล.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

[๓๗๘] ๑๓๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้มีศรัทธา เมื่อ อ่อนนวยโดยชอบ พึงอ่อนนวยอย่างนี้ว่า ขอเราจงเป็นเช่นอุบาสิกา ขุชชุตตราและนางเวพุกัณฐิกีนันทมารดาเถิด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายอุบาสิกา ขุชชุตตราและนางเวพุกัณฐิกีนันทมารดา เป็นตราฐมาตรฐานของอุบาสิกา สาวิกาของเรา.

จบสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

[๓๗๙] ๑๓๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อัสตบรุษผู้เขลา ไม่เฉียบแหลม ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ให้ ถูกทำลาย เขาย่อมเป็นไปกับด้วยโทษ ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบาป เป็นอันมาก ธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ไม่พิจารณาไตร่ตรองพูด สรรเสริญคุณของตนที่ควรติเตียน ๑ ไม่พิจารณาไตร่ตรองพูดติโทษของ คนที่ควรสรรเสริญ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อัสตบรุษผู้เขลา ไม่เฉียบแหลม ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัดถูกทำลาย เขาย่อมเป็นไปกับด้วยโทษถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบาปเป็นอันมากอีกด้วย.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบรุษผู้ฉลาด เฉียบแหลม ประกอบด้วย ธรรม ๒ ประการ ย่อมบริหารคนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย เขาย่อมไม่มีโทษ ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบุญเป็นอันมากอีกด้วย ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน คือ พิจารณาไตร่ตรองแล้วพูดติเตียนคนที่ควร ติเตียน ๑ พิจารณาไตร่ตรองแล้วพูดสรรเสริญ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบรุษผู้ฉลาด เฉียบแหลม ประกอบด้วยธรรม ๒ การนี้แล ย่อม

บริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย เขาย่อมไม่มีโทษ ไม่ถูกผู้รู้
ติเตียน ทั้งได้ประสบบุญเป็นอันมากอีกด้วย.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

[๓๘๐] ๑๓๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อัสตบรุษผู้เขลา ไม่เฉียบ
แหลม ประกอบด้วยกรรม ๒ ประการ ย่อมบริหารคนให้ถูกกำจัด ให้
ถูกทำลาย เขาย่อมเป็นไปกับด้วยโทษ ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบาป
เป็นอันมากอีกด้วย กรรม ๒ ประการเป็นไฉน คือ ไม่พิจารณาไตร่ตรอง
แล้ว เกิดเลื่อมใสในฐานะอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑ ไม่พิจารณา
ไตร่ตรองแล้ว เกิดไม่เลื่อมใสในฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อัสตบรุษผู้เขลา ไม่เฉียบแหลม ประกอบด้วย
กรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมบริหารคนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย เขาย่อม
เป็นไปกับด้วยโทษ ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบาปเป็นอันมากอีกด้วย.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบรุษผู้ฉลาดเฉียบแหลม ประกอบด้วย
กรรม ๒ ประการ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลายเขาย่อม
ไม่มีโทษ ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบุญเป็นอันมากอีกด้วย กรรม
๒ ประการเป็นไฉน คือ พิจารณาไตร่ตรองแล้ว เกิดไม่เลื่อมใสในฐานะ
อันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เลื่อมใส ๑ พิจารณาไตร่ตรองแล้ว เกิดเลื่อมใส
ในฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบรุษ
ผู้ฉลาดเฉียบแหลม ประกอบด้วยกรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมบริหารตน

ไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย เขาย่อมไม่มีโทษ ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้ง
ได้ประสบบุญเป็นอันมากอีกด้วย.

จบสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

[๓๘๐] ๑๓๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อัสตบรุษผู้เขลา ไม่เฉียบ
แหลม ปฏิบัติผิดในบุคคล ๒ จำพวก ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ให้
ถูกทำลาย เขาย่อมเป็นไปกับด้วยโทษ ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบาป
เป็นอันมากอีกด้วย บุคคล ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ มารดา ๑ บิดา ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อัสตบรุษผู้เขลา ไม่เฉียบแหลม ปฏิบัติผิดในบุคคล ๒
จำพวกนี้แล ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ให้ถูกทำลาย เขาย่อมเป็นไปกับ
ด้วยโทษ ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบาปเป็นอันมากอีกด้วย.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตตบรุษผู้ฉลาด เฉียบแหลม ปฏิบัติชอบใน
บุคคล ๒ จำพวก ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย เขา
ย่อมไม่มีโทษ ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบุญเป็นอันมากอีกด้วย
บุคคล ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ มารดา ๑ บิดา ๑.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตตบรุษผู้ฉลาด เฉียบแหลม ปฏิบัติชอบใน
บุคคล ๒ จำพวกนี้แล ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย
เขาย่อมไม่มีโทษ ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบุญเป็นอันมากอีกด้วย.

จบสูตรที่ ๗

สูตรที่ ๘

[๓๘๒] ๑๓๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อัสตบรุษผู้เขลา ไม่

เขียนแหลม ปฏิบัติผิดในบุคคล ๒ จำพวก ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด

ให้ถูกทำลาย เขาย่อมเป็นไปกับด้วยโทษ ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบาปเป็นอันมากอีกด้วย บุคคล ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ พระตถาคต ๑ สาวกของพระตถาคต ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อสัตบุรุษผู้เขลา ไม่เฉียบแหลม ปฏิบัติผิดในบุคคล ๒ จำพวกนี้แล ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ให้ถูกทำลาย เขาย่อมเป็นไปกับด้วยโทษ ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบาปเป็นอันมากอีกด้วย.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษผู้ฉลาด เฉียบแหลม ปฏิบัติชอบในบุคคล ๒ จำพวก ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย เขาย่อมไม่มีโทษ ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบุญเป็นอันมากอีกด้วย บุคคล ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ พระตถาคต ๑ สาวกของพระตถาคต ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษผู้ฉลาด เฉียบแหลม ปฏิบัติชอบในบุคคล ๒ จำพวกนี้แล ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย เขาย่อมไม่มีโทษ ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน ทั้งได้ประสบบุญเป็นอันมากอีกด้วย.

จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๙

[๓๘๓] ๑๓๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ๑ การไม่ถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๙

สูตรที่ ๑๐

[๓๘๔] ๑๓๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง

เป็นไฉน คือ ความโกรธ ๑ ความผูกโกรธ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
กรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๐

สูตรที่ ๑๑

[๓๘๕] ๑๓๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ การกำจัดความโกรธ ๑ การกำจัดความผูกโกรธ ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๑

จบอายาจนวนวรรคที่ ๒

อายาจนวนวรรคที่ ๒

อรรถกถาสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๒ สูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่าสทฺโธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวํ สมฺมา อายาจมาโน อายาเจยฺย
ความว่า ภิกษุผู้มีศรัทธา เมื่อจะขอ คือต้องการปรารณาอย่างนี้ว่า
แม้เราก็จงเป็นเช่นพระสารีบุตรเถระ ทางปัญญา แม้เราก็จงเป็นเช่นพระ-
โมคคัลลานเถระ ทางฤทธิ์ ดังนี้ ชื่อว่าพึงปรารณาโดยชอบ เพราะ
ปรารณาส่งที่มีอยู่เท่านั้น. เมื่อปรารณายิ่งกว่านี้ พึงปรารณาผิด
ด้วยว่าละความปรารณา ๒ อย่างเสีย ปรารณาเห็นปานนี้ ย่อมชื่อว่า
ปรารณาผิด เพราะปรารณาส่งที่ไม่มี. เพราะเหตุไร. บทว่า เอสา
ภิกฺขเว เอตํ ปมาณํ ความว่า เหมือนอย่างว่า เมื่อจะชั่งทองหรือเงิน

พึงใช้ตราฐ เมื่อจะตวงข้าวเปลือก พึงใช้เครื่องตวง ตราฐเป็นมาตรฐาน ในการชั่ง และเครื่องตวงเป็นมาตรฐานในการตวง ด้วยประการดังนี้ นั้นใด สารีบุตรและโมคคัลลณะเป็นเครื่องชั่ง เป็นเครื่องตวง สำหรับ เหล่าภิกษุผู้เป็นสาวกของเรา ยึดท่านทั้งสองนั้น จึงอาจที่จะชั่งหรือตวง คนว่า แม้เราก็เท่ากัน ทางญาณ หรือทางฤทธิ์ นอกไปจากนี้ไม่อาจจะ ชั่งหรือตวงได้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

อรรถกถาสูตที่ ๒ เป็นต้น

แม้ในสูตที่ ๒ เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน . แต่ในสูตนี้ แยกกัน ดังนี้.

บทว่า เขมา จ ภิกขุณี อุปลวณฺณา จ ความว่า ก็บรรดา ภิกษุณี ๒ รูปนั้น ภิกษุณีเขมาเลิศทางปัญญา ภิกษุณีอุปลวณฺณาเลิศทาง ฤทธิ์ ฉะนั้น เมื่อขอโดยชอบ พึงขอว่า ขอเราจงเป็นแม่เช่นนี้ ทาง ปัญญาก็ตาม ทางฤทธิ์ก็ตาม แม่อุบาสิกาขุชุตตราที่เลิศเพราะมีปัญญามาก นั้นทมารดาเลิศเพราะมีฤทธิ์มาก เพราะฉะนั้น เมื่อขอโดยชอบ พึงขอว่า ขอเราจงเป็นแม่เช่นนี้ ทางปัญญาก็ตาม ทางฤทธิ์ก็ตาม.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒ เป็นต้น

อรรถกถาสูตที่ ๕

สูตที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ขติ ความว่า ชื่อว่าถูกกำจัด เพราะถูกกำจัดคุณความดี.

๑. พระสูตรข้อ ๓๓๘ ว่านางเวพุกัณฐิกีนันทมารดา.

บทว่า **อุปหตฺ** ความว่า ชื่อว่าถูกทำลาย เพราะถูกทำลายคุณความดี
อธิบายว่า ถูกตัดคุณความดี ขาดคุณความดี เสียคุณความดี. บทว่า
อดุตานํ ปรีหริติ ความว่า รักษาคุ้มครองตนที่ปราศจากคุณความดี.
บทว่า **สธารชฺโซ** แปลว่า มีโทษ. บทว่า **สทฺทวชฺโซ** แปลว่า ถูก
ตำหนิ. บทว่า **ปสวติ** แปลว่า ย่อมได้. บทว่า **อนนฺทวิจฺจ** ได้แก่
ไม่รู้ ไม่พิจารณา. บทว่า **อปรีโยคาเหตุว** แปลว่า ไม่สอบสวน.
บทว่า **อวณฺณารหฺสฺส** ความว่า ของเดียรถีย์ก็ตาม ของสาวกเดียรถีย์
ก็ตาม ผู้ปฏิบัติผิด ควรตำหนิ. บทว่า **วณฺณํ ภาสติ** ความว่า
กล่าวคุณว่า ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ดังนี้. บทว่า **วณฺณารหฺสฺส**
ความว่า บรรดาพระอริยบุคคลมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น องค์ใดองค์หนึ่ง
ผู้ปฏิบัติชอบ. บทว่า **อวณฺณิํ ภาสติ** ความว่า กล่าวโทษว่า ผู้
ปฏิบัติชั่วปฏิบัติผิด ดังนี้.

บทว่า **อวณฺณารหฺสฺส อวณฺณํ ภาสติ** ความว่า บุคคลบางคน
ในโลกนี้ กล่าวตำหนิเดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ ผู้ปฏิบัติชั่วปฏิบัติผิด ว่าเป็น
ผู้ปฏิบัติชั่วเพราะเหตุดังนี้บ้าง เป็นผู้ปฏิบัติเพราะเหตุดังนี้บ้าง ชื่อว่าย่อม
กล่าวตำหนิผู้ที่ควรตำหนิ. บทว่า **วณฺณารหฺสฺส วณฺณํ** ความว่า กล่าว
สรรเสริญพระพุทธเจ้าและเหล่าพุทธสาวกผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ว่าเป็น
ผู้ปฏิบัติดีเพราะเหตุดังนี้บ้าง เป็นผู้ปฏิบัติชอบเพราะเหตุดังนี้บ้าง.

จบอรรถกถาสูตฺรที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖

สูตที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อุปฺปสาทนีเย** **จฺานเ** ได้แก่ ในเหตุที่ทำให้ไม่เลื่อมใส
บทว่า **ปฺสาทํ** **อุปฺชฺเสติ** ความว่า ให้เกิดความเลื่อมใสในข้อปฏิบัติชั่ว
ข้อปฏิบัติผิด ว่านี้ข้อปฏิบัติดี ข้อปฏิบัติชอบ ดังนี้. บทว่า **ปฺสาทนีเย**
จฺานเ **อุปฺปสาทํ** ความว่า ให้เกิดความไม่เลื่อมใสในข้อปฏิบัติดีข้อ
ปฏิบัติชอบว่า นี้ข้อปฏิบัติชั่ว นี้ข้อปฏิบัติผิด ดังนี้. คำที่เหลือในสูตนี้
ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖

อรรถกถาสูตที่ ๗

สูตที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทฺวีสุ** ได้แก่ในโอกาสสอง ในเหตุสอง. บทว่า **มิจฺจฺา-**
ปฺปฏิปฺหฺมาโน ได้แก่ ถือข้อปฏิบัติผิด. บทว่า **มาตริ** **จ** **ปิตริ** **จ**
ความว่า ปฏิบัติผิดในมารดาเหมือนนายमितตวินทุกะ ปฏิบัติผิดในบิดา
เหมือนพระเจ้าอชาตศัตรู. ธรรมฝ่ายขาวพึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

อรรถกถาสูตที่ ๘

สูตที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ตถาคเต** **จ** **ตถาคตสาวเก** **เจ** ความว่า ปฏิบัติผิดใน
พระตถาคต เช่นพระเทวทัต และปฏิบัติผิดในสาวกของพระตถาคต

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 475

เช่นพระโกกาลิกะ. ในฝ่ายขาว ปฏิบัติชอบในพระตถาคต เช่นพระ
อานนทเถระ และปฏิบัติชอบในสาวกของพระตถาคต เช่นบุตรของ
เศรษฐีผู้เลี้ยงโคชื่อนันทะ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๙

สูตที่ ๙ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สจิตตโวจานัน แปลว่า ความผ่องแผ้วแห่งจิตของตน
บทนี้ เป็นชื่อของสมาบัติ ๘. บทว่า น จ กิลฺยจิ โลเก อุปาทยติ
ความว่า ไม่ถือ คือไม่แต่ต้องบรรดาธรรมมีรูปเป็นต้นแม้ธรรมอย่างหนึ่ง
ไร ๆ ในโลก. ในสูตนี้ ความไม่ถือมั่น เป็นธรรมที่ ๒ ด้วยประการ
ฉะนี้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๙

อรรถกถาสูตที่ ๑๐ - ๑๑

สูตที่ ๑๐ และสูตที่ ๑๑ ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๐ - ๑๑

จบอายาจนวรรคที่ ๒

ทานวรรคที่ ๓

สูตรที่ ๑

[๓๘๖] ๑๔๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาน ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ อามิสทาน ๑ ธรรมทาน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาน ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทาน เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

[๓๘๗] ๑๔๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การบูชา ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ การบูชาด้วยอามิส ๑ การบูชาด้วยธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การบูชา ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดา การบูชา ๒ อย่างนี้ การบูชาด้วยธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

[๓๘๘] ๑๔๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การสละ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ การสละอามิส ๑ การสละธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การสละ ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาการสละ ๒ อย่างนี้ การสละธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

[๓๘๙] ๑๔๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การบริจาค ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ การบริจาคอามิส ๑ การบริจาคธรรม ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย การบริจาค ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดา
การบริจาค ๒ อย่างนี้ การบริจาคธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

[๓๙๐] ๑๔๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การบริโภค ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ การบริโภคอามิส ๑ การบริโภคธรรม ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย การบริโภค ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดา
การบริโภค ๒ อย่างนี้ การบริโภคธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

[๓๙๑] ๑๔๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การสมโภค ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ สมโภคอามิส ๑ การสมโภคธรรม ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย การสมโภค ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดา
การสมโภค ๒ อย่างนี้ การสมโภคธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

[๓๕๒] ๑๔๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การจำแนก ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง

เป็นไฉน คือ การจำแนกอามิส ๑ การจำแนกกรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย การจำแนก ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาการ
จำแนก ๒ อย่างนี้ การจำแนกกรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๗

สูตรที่ ๘

[๓๕๓] ๑๔๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การสงเคราะห์ ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ การสงเคราะห์ด้วยอามิส ๑ การสงเคราะห์ด้วย
กรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การสงเคราะห์ ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย บรรดาการสงเคราะห์ ๒ อย่างนี้ การสงเคราะห์ด้วยกรรม
เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๙

[๓๕๔] ๑๔๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ การอนุเคราะห์ด้วยอามิส ๑ การอนุเคราะห์ด้วย
กรรม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บรรดาการอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้ การอนุเคราะห์ด้วยกรรม
เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๙

สูตรที่ ๑๐

[๓๕๔] ๑๔๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเอื้อเฟื้อ ๒ อย่างนี้

๒ อย่างเป็นไฉน คือ ความเอื้อเฟื้อด้วยอามิส ๑ ความเอื้อเฟื้อด้วย
ธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเอื้อเฟื้อ ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บรรดาความเอื้อเฟื้อ ๒ อย่างนี้ ความเอื้อเฟื้อด้วยธรรม
เป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑๐

จบทานวรรคที่ ๓

ทานวรรคที่ ๓

อรรถกถาสูตที่ ๑

วรรคที่ ๓ สูต (ข้อ ๓๘๖). มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทานานิ ความว่า ชื่อว่า ทาน ด้วยอำนาจแห่งวัตถุมี
ทานเป็นต้นที่เขาให้ บทนี้เป็นชื่อของไทยธรรม อีกอย่างหนึ่ง เจตนา
พร้อมด้วยวัตถุ ชื่อว่า ทาน บทนี้เป็นชื่อของการบริจาคสมบัติ. บทว่า
อามิสทานิ ความว่า ปัจจัย ๔ ชื่อว่า อามิสทาน โดยเป็นของให้.
บทว่า ธรรมทานิ ความว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ กล่าวปฏิบัติเครื่อง
บรรลุอมตะให้ นี้ชื่อว่า ธรรมทาน.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

๑. วรรคนี้ประกอบด้วยสูตรสั้น ๆ ๑๐ สูตร จึงลงอรรถกถาธิบายไว้ ติดต่อกันทั้งวรรค
แต่เพื่อความไม่สับสน จึงใส่ชื่อบาลีกำกับไว้ในอรรถกถาสูตด้วย.

อรรถกถาสูตที่ ๒

สูตที่ ๒ (ข้อ ๓๘๓) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ปัจจัย ๔ ชื่อว่า ยาคะ โดยเป็นเครื่องบูชา แม้ธรรมะ ก็พึงทราบว่าเป็นชื่อว่า ยาคะ โดยเป็นเครื่องบูชา.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๓

สูตที่ ๓ (ข้อ ๓๘๔) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

การสละอามิส ชื่อว่า อามิสจาคะ การสละธรรม ชื่อว่า ธรรมจาคะ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๓

อรรถกถาสูตที่ ๔

สูตที่ ๔ (ข้อ ๓๘๕) แปลกกันเพียงอุปสรรค.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕

สูตที่ ๕ (ข้อ ๓๘๖) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

การบริโภคนปัจจัย ๔ ชื่อว่า อามิสโภคะ การบริโภคนธรรม ชื่อว่า ธรรมโภคะ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖

สูตที่ ๖ (ข้อ ๓๕๑) แปลกกันเพียงอุปสรรค.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖

อรรถกถาสูตที่ ๗

สูตที่ ๗ (ข้อ ๓๕๒) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

การแจกจ่ายปัจจัย ๔ ชื่อว่า อามิสสังวิภาค การแจกจ่ายธรรม
ชื่อว่า ธรรมสังวิภาค.

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

อรรถกถาสูตที่ ๘

สูตที่ ๘ (ข้อ ๓๕๓) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ชื่อว่า อามิสสงเคราะห์ การ
สงเคราะห์ด้วยธรรม ชื่อว่า ธรรมสงเคราะห์.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๙

สูตที่ ๙ (ข้อ ๓๕๔) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

การอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ชื่อว่า อามิสอนุเคราะห์ การ
อนุเคราะห์ด้วยธรรม ชื่อว่า ธรรมอนุเคราะห์.

จบอรรถกถาสูตที่ ๙

อรรถกถาสูตที่ ๑๐

สูตที่ ๑๐ (ข้อ ๓๕๕) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

การแสดงความเอ็นดูด้วยปัจจัย ๔ ชื่อว่า อามิสอนุกัมปะ เกื้อกูล

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 482

ด้วยอามิส การแสดงความเอ็นดูด้วยธรรม ชื่อว่า **ธรรมอนุกัมปะ**
เกื้อกูลด้วยธรรม.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๐

จบทานวรรคที่ ๓

สังถาวรรคที่ ๔

สูตรที่ ๑

[๓๕๖] ๑๕๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สังถาร ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ อามิสสังถาร ๑ ธรรมสังถาร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สังถาร ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสังถาร ๒ อย่างนี้ ธรรมสังถารเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

[๓๕๗] ๑๕๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิสังถาร ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ อามิสปฏิสังถาร ๑ ธรรมปฏิสังถาร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิสังถาร ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดา ปฏิสังถาร ๒ อย่างนี้ ธรรมปฏิสังถารเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

[๓๕๘] ๑๕๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เอสนา ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ อามิสเอสนา การเสาะหาอามิส ๑ ธรรมเอสนา การเสาะหา ธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เอสนา ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาเอสนา ๒ อย่างนี้ ธรรมเอสนาเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

[๓๕๕] ๑๕๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปรีเยสนา ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ อามิสปรีเยสนา การแสวงหาอามิส ๑ ธรรมปรีเยสนา
การแสวงหาธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปรีเยสนา ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย บรรดาปรีเยสนา ๒ อย่างนี้ ธรรมปรีเยสนาเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

[๔๐๐] ๑๕๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปรีเยญฺฐิ ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ อามิสปรีเยญฺฐิ การแสวงหาอามิสอย่างสูง ๑
ธรรมปรีเยญฺฐิ การแสวงหาธรรมอย่างสูง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปรีเยญฺฐิ
๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาปรีเยญฺฐิ ๒ อย่างนี้ ธรรม-
ปรีเยญฺฐิเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

[๔๐๑] ๑๕๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การบวชา ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ อามิสบวชา ๑ ธรรมบวชา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
การบวชา ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาการบวชา ๒ อย่างนี้
ธรรมบวชาเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

[๔๐๒] ๑๕๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ของต้อนรับแขก ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ ของต้อนรับคืออามิส ๑ ของต้อนรับคือธรรม ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ของต้อนรับแขก ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
บรรดาของต้อนรับแขก ๒ อย่างนี้ ของต้อนรับแขกคือธรรมเป็นเลิศ

จบสูตรที่ ๗

สูตรที่ ๘

[๔๐๓] ๑๕๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสำเร็จ ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ ความสำเร็จคืออามิส ๑ ความสำเร็จคือ
ธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสำเร็จ ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บรรดาความสำเร็จ ๒ อย่างนี้ ความสำเร็จคือธรรมเป็นเลิศ

จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๙

[๔๐๔] ๑๕๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเจริญ ๒ อย่างนี้
๒ อย่างเป็นไฉน คือ ความเจริญด้วยอามิส ๑ ความเจริญด้วยธรรม ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเจริญ ๒ อย่างนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
บรรดาความเจริญ ๒ อย่างนี้ ความเจริญด้วยธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๙

สูตรที่ ๑๐

[๔๐๕] ๑๕๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย รัตนะ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ รัตนะคืออามิส ๑ รัตนะคือธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย รัตนะ ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดารัตนะ ๒ อย่างนี้ รัตนะ คือธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑๐

สูตรที่ ๑๑

[๔๐๖] ๑๖๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสะสม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ความสะสมอามิส ๑ ความสะสมธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสะสม ๒ อย่างนี้ ความสะสมธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑๑

สูตรที่ ๑๒

[๔๐๗] ๑๖๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความไพบุลย์ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ความไพบุลย์แห่งอามิส ๑ ความไพบุลย์แห่งธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความไพบุลย์ ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาความไพบุลย์ ๒ อย่าง ความไพบุลย์แห่งธรรมเป็นเลิศ.

จบสูตรที่ ๑๒

จบสังถาวรรคที่ ๔

สังขารวรรคที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๑

วรรคที่ ๔ สูตที่ ๑ (ข้อ ๓๕๖) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.
การปลุกด้วยปัจจัย โดยปกปิดช่องว่างคนและคนอื่น ชื่อว่า
อามิสสังขาร. การปลุกด้วยธรรม ชื่อว่า ธรรมสังขาร.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

อรรถกถาสูตที่ ๒

ในสูตที่ ๒ (ข้อ ๓๕๗) แปลกกันเพียงอุปสรรค
จบอรรถกถาสูตที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๓

ในสูตที่ ๓ (ข้อ ๓๕๘) การหาอามิสมีประการดังกล่าวแล้ว
ชื่อว่า อามิสเอสนา. การหาธรรม ชื่อว่า ธรรมเอสนา.

จบอรรถกถาสูตที่ ๓

อรรถกถาสูตที่ ๔

ในสูตที่ ๔ (ข้อ ๓๕๙) แปลกกันเพียงอุปสรรค.
จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕

ในสูตที่ ๕ (ข้อ ๔๐๐) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

๑. อรรถกถาแก้ไว้สั้น ๆ จึงเรียงติดต่อกันไปทั้งวรรค โดยลงเลขข้อสูตรกำกับไว้ด้วย.

การแสวงหาอามิสถึงที่สุด ท่านเรียกว่า **อามิสปริเยฐิ** การ
แสวงหาธรรมถึงที่สุด ท่านเรียกว่า **ธรรมปริเยฐิ**.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖

ในสูตที่ ๖ (ข้อ ๔๐๑) การบูชาอามิส ชื่อว่า **อามิสบูชา**
การบูชาด้วยธรรม ชื่อว่า **ธรรมบูชา**.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖

อรรถกถาสูตที่ ๗

ในสูตที่ ๗ (ข้อ ๔๐๒) บทว่า **อติถะยยานิ** ได้แก่ ทาน
เพื่อผู้จรมมา (ของรับแขก) ปาฐะว่า **อภิถะยยานิ** ดังนี้ก็มี.

จบอรรถกถาสูตที่ ๗

อรรถกถาสูตที่ ๘

ในสูตที่ ๘ (ข้อ ๔๐๓) **อามิสอิทธิ** ชื่อว่า **อามิสอิทธิ**
ให้สำเร็จเสร็จสรรพ แม้ธรรมก็ชื่อว่า **ธรรมอิทธิ** เพราะให้สำเร็จ
เสร็จสรรพ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๙

ในสูตรที่ ๕ (ข้อ ๔๐๔) ความเจริญด้วยอามิส ชื่อว่า อามิสรูป

ความเจริญด้วยธรรม ชื่อว่า **ธรรมวุฒิ.**

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๑๐

ในสูตที่ ๑๐ (ข้อ ๔๐๕) อามิสที่ทำให้เกิดความยินดี ชื่อว่า
อามิสรัทธนะ ธรรม ชื่อว่า **ธรรมรัทธนะ.**

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๐

อรรถกถาสูตที่ ๑๑

ในสูตที่ ๑๑ (ข้อ ๔๐๖) การสะสมเพิ่มพูนอามิส ชื่อว่า
อามิสสันนิยยะ การสะสมเพิ่มพูนธรรม ชื่อว่า **ธรรมสันนิยยะ.**

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๑

อรรถกถาสูตที่ ๑๒

ในสูตที่ ๑๒ (ข้อ ๔๐๗) ความไพบุลย์แห่งอามิส ชื่อว่า
อามิสเวปุลละ ความไพบุลย์แห่งธรรม ชื่อว่า **ธรรมเวปุลละ** แล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๒

จบสังถาวรรคที่ ๔

สมาบัติวรรคที่ ๕

สูตรที่ ๑

[๔๐๘] ๑๖๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือความเป็นผู้ฉลาดในสมาบัติ ๑ ความเป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาบัติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑

สูตรที่ ๒

[๔๐๙] ๑๖๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ชั่งตรง ๑ ความเป็นผู้อ่อนโยน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๓

[๔๑๐] ๑๖๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ขันติ ๑ โสรัจจะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๔

[๔๑๑] ๑๖๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง

เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้มีวาจาอ่อนหวาน ๑ การต้อนรับแขก ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕

[๔๑๒] ๑๖๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ความไม่เบียดเบียน ๑ ความเป็นคนสะอาด ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๖

[๔๑๓] ๑๖๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ๑ ความ
เป็นู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒
อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๖

สูตรที่ ๗

[๔๑๔] ๑๖๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ๑ ความเป็น
ผู้รู้จักประมาณในการบริโภค ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่าง
นี้แล.

จบสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๘

[๔๑๕] ๑๖๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ กำลังคือการพิจารณา ๑ กำลังคือการอบรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๙

[๔๑๖] ๑๗๐. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ กำลังคือสติ ๑ กำลังคือสมาธิ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๙

สูตรที่ ๑๐

[๔๑๗] ๑๗๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ สมถะ ๑ วิปัสสนา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๐

สูตรที่ ๑๑

[๔๑๘] ๑๗๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ศีลวิบัติ ๑ ทิฏฐิวิบัติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒

อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๑

สูตรที่ ๑๒

[๔๑๙] ๑๗๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ศีลสมบัติ ๑ ทิฏฐิสมบัติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม
๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๒

สูตรที่ ๑๓

[๔๒๐] ๑๗๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ศีลบริสุทธี ๑ ทิฏฐิบริสุทธี ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม
๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๓

สูตรที่ ๑๔

[๔๒๑] ๑๗๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ทิฏฐิบริสุทธี ๑ ความเพียรที่สมควรแก่ทิฏฐิ ๑ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๔

สูตรที่ ๑๕

[๔๒๒] ๑๗๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ยังไม่พอในกุศลธรรม ๑ ความเป็นผู้ไม่ทอดย

ในความเพียร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.
จบสูตรที่ ๑๕

สูตรที่ ๑๖

[๔๒๓] ๑๓๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่าง ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ ความเป็นคนหลงลืมสติ ๑ ความไม่รู้สีกตัว ๑ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๖

สูตรที่ ๑๗

[๔๒๔] ๑๓๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง
เป็นไฉน คือ สติ ๑ สัมปชัญญะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒
อย่างนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๗

จบสมาบัติวรรคที่ ๕

จบตติยปัณณาสกั

สมาบัติวรรคที่ ๕

อรรถกถาสูตรที่ ๑

สมาบัติวรรคที่ ๕ สูตรที่ ๑ (ข้อ ๔๐๘) มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สมาปตฺติกุสลตา ได้แก่ความเป็นผู้ฉลาดในการกำหนด
อาหารสัปปายะเข้าสมาบัติ. บทว่า สมาปตฺติกุฏฺฐานกุสลตา ความว่า
เมื่อได้เวลาตามกำหนดเป็นผู้ฉลาดออก. ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในการออกจาก

๑. วรรณนี้ประกอบด้วยพระสูตร ๑๘ สูตร อรรถกถาแก้ไข้สั้น ๆ จึงลงติดต่อกันไปทั้งวรรณ
โดยลงหัวข้อบาลีประจำสูตรประจำสูตรกำกับไว้ด้วย.

สมาบัติ เพราะฉะนั้น ผู้นี้ชื่อว่าฉลาด ดังนี้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑

อรรถกถาสูตที่ ๒

ในสูตที่ ๒ (ข้อ ๔๐๕) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อาชฺหฺว แปลว่า ความตรง. บทว่า มทุทฺทฺว แปลว่า ความอ่อนโยน.

จบอรรถกถาสูตที่ ๒

อรรถกถาสูตที่ ๓

ในสูตที่ ๓ (ข้อ ๔๐๑) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ขนฺติ ได้แก่ อธิวาสนขันติ. บทว่า โสฺรจฺจํ ได้แก่ ความเรียบร้อย ความสงบเสงี่ยม.

จบอรรถกถาสูตที่ ๓

อรรถกถาสูตที่ ๔

ในสูตที่ ๔ (ข้อ ๔๑๑) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ตาขลฺย ได้แก่ ความชื่นชมโดยใจวาจาอ่อนหวาน.
บทว่า ปฏฺิสฺนุถาโร ได้แก่ การต้อนรับด้วยอามิสก็ตาม ด้วยธรรมก็ตาม
ชื่อว่าปฏิสันถาร.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาสูตที่ ๕

ในสูตที่ ๕ (ข้อ ๔๑๒) มีวินิจฉัยต่อไปนี้.

บทว่า อวิหีสา ได้แก่กรรมอันเป็นส่วนเบื้องต้นของกรุณา. บทว่า โสเจยฺย ได้แก่ ความสะอาดโดยศีล.

จบอรรถกถาสูตที่ ๕

อรรถกถาสูตที่ ๖ - ๗

ในสูตที่ ๖ และสูตที่ ๗ (ข้อ ๔๑๓ - ๔๑๔) มีเนื้อความง่าย
ทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสูตที่ ๖ - ๗

อรรถกถาสูต ๘

ในสูตที่ ๘ (ข้อ ๔๑๕) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปฏิสงฺขานพลํได้แก่ กำลังคือการพิจารณา.

จบอรรถกถาสูตที่ ๘

อรรถกถาสูตที่ ๙

ในสูตที่ ๙ (ข้อ ๔๑๖) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ชื่อว่า กำลังคือสติ เพราะเมื่อหลงลืมสติ ก็ไม่หวนไหว. ชื่อว่า
กำลังคือสมาธิ เพราะเมื่อฟุ้งซ่าน ก็ไม่หวนไหว.

จบอรรถกถาสูตที่ ๙

อรรถกถาสูตที่ ๑๐

ในสูตที่ ๑๐ (ข้อ ๔๑๗) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สมโธ ได้แก่ ความที่จิตแน่วแน่. บทว่า วิปัสสนา
ได้แก่ ญาณกำหนดสังขารเป็นอารมณ์.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๐

อรรถกถาสูตที่ ๑๑

ในสูตที่ ๑๑ (ข้อ ๔๑๘) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สิวิปตติ ได้แก่ ความทูล. บทว่า ทิฏฐิวิปตติ
ได้แก่ มิจฉาทิฏฐิ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๑

อรรถกถาสูตที่ ๑๒

ในสูตที่ ๑๒ (ข้อ ๔๑๙) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สิวสมปทา ได้แก่ ความมีศีลบริบูรณ์. บทว่า ทิฏฐิ-
สมปทา ได้แก่ความเป็นสัมมาทิฏฐิ. ด้วยบทนั้น สัมมาทิฏฐิแม้ทั้งปวง
ที่สงเคราะห์ด้วยสัมมาทิฏฐิ คือ กัมมัตสกตาสัมมาทิฏฐิ ฌานสัมมาทิฏฐิ
วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ มัคคสัมมาทิฏฐิ ผลสัมมาทิฏฐิ ชื่อว่า สัมมาทิฏฐิ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๒

อรรถกถาสูตที่ ๑๓

ในสูตที่ ๑๓ (ข้อ ๔๒๐) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สิววิสุทฺธิ ได้แก่ ศีลที่ปมวิสุทฺธิ. บทว่า ทิฏฐิวิสุทฺธิ

พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 499

อรรถกถาสูตที่ ๑๗

ในสูตที่ ๑๗ (ข้อ ๔๒๔) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

สติ มีใจไม่ลอยเป็นลักษณะ. สัมปชัญญะ มีรู้สีกตัวเป็นลักษณะ.

จบอรรถกถาสูตที่ ๑๗

จบสมาบัติวรรคที่ ๕

จบตติยปัณณาสกั

พระสูตรที่ไม่จัดเข้าในปณณาสก

[๔๒๕] ๑๗๘. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ความโกรธ ๑ ความผูกโกรธไว้ ๑... ความลบหลู่คุณท่าน ๑ ความดีเสมอ ๑... ความริษยา ๑ ความตระหนี่ ๑... มายา ๑ โอ้อวด ๑... ความไม่ละอาย ๑ ความไม่เกรงกลัว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

[๔๒๖] ๑๗๙. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ๒ อย่าง เป็นไฉน คือ ความไม่โกรธ ๑ ความไม่ผูกโกรธไว้ ๑... ความไม่ลบหลู่คุณท่าน ๑ ความไม่ดีเสมอ ๑... ความไม่ริษยา ๑ ความไม่ตระหนี่ ๑... ความไม่มายา ๑ ความไม่โอ้อวด ๑... หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล.

[๔๒๗] ๑๘๐. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน คือ ความโกรธ ๑ ความผูกโกรธไว้ ๑... ความลบหลู่คุณท่าน ๑ ความดีเสมอ ๑... ความริษยา ๑ ความตระหนี่ ๑... มายา ๑ โอ้อวด ๑... ความไม่ละอาย ๑ ความไม่เกรงกลัว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมอยู่เป็นทุกข์.

[๔๒๘] ๑๘๑. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมอยู่เป็นสุข ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน คือ ความไม่โกรธ ๑ ความไม่ผูกโกรธไว้ ๑... ความไม่ลบหลู่คุณท่าน ๑ ความไม่ดีเสมอ... ความไม่ริษยา ๑ ความไม่ตระหนี่ ๑... ความไม่มายา ๑

ความไม่โอ้อวด ๑ ... หิริ ๑ โอตตปปะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล
ผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมอยู่เป็นสุข.

[๔๒๘] ๑๘๓. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ เป็นไป
เพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุที่ยังเป็นเสาะ ธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ความ
โกรธ ๑ ความผูกโกรธไว้ ๑ ... ความลบหลู่คุณท่าน ๑ ความดีเสมอ
๑ ... ความริษยา ๑ ความตระหนี่ ๑ ... มายา ๑ โอ้อวด ๑ ... ความ
ไม่ละอาย ๑ ความไม่เกรงกลัว ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่าง
นี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุที่ยังเป็นเสาะ.

[๔๓๐] ๑๘๔. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ย่อม
เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุที่ยังเป็นเสาะ ธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน
คือ ความไม่โกรธ ๑ ความไม่ผูกโกรธไว้ ๑ ... ความไม่ลบหลู่คุณ
ท่าน ๑ ความไม่ดีเสมอ ๑ ... ความไม่ริษยา ๑ ... ความไม่ตระหนี่ ๑ ...
ความไม่มายา ความไม่โอ้อวด ๑ ... หิริ ๑ โอตตปปะ ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุที่
ยังเป็นเสาะ.

[๔๓๑] ๑๘๕. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม
๒ ประการ ตั้งอยู่ในนรกเหมือนดังถูกนำมาฝังไว้ ธรรม ๒ ประการเป็น
ไฉน คือ ความโกรธ ๑ ความผูกโกรธไว้ ๑ ... ความลบหลู่คุณท่าน ๑
ความดีเสมอ ๑ ... ความริษยา ๑ ความตระหนี่ ๑ ... มายา ๑ โอ้อวด
๑ ... ความไม่ละอาย ๑ ความไม่เกรงกลัว ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล
ผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ตั้งอยู่ในนรกเหมือนถูกนำมาฝังไว้.

[๔๓๒] ๑๘๖. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ตั้งอยู่ในสวรรค์เหมือนดังถูกนำมาตั้งลงไว้ ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน คือ ความไม่โกรธ ๑ ความไม่ผูกโกรธไว้ .... ความไม่ลบหลู่คุณท่าน ๑ ความไม่ตีเสมอ ๑... ความไม่ริษยา ๑ ความไม่ตระหนี่ ๑... ไม่มายา ๑ ไม่โอ้อวด ๑... หิริ ๑ โอตตปปะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ อย่างนี้แล ตั้งอยู่ในสวรรค์เหมือนถูกนำมาตั้งลงไว้.

[๔๓๓] ๑๘๗. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยธรรม ๒ อย่าง เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ความโกรธ ๑ ความผูกโกรธไว้ ๑ ... ความลบหลู่คุณท่าน ๑ ความตีเสมอ ๑ ... ความริษยา ๑ ความตระหนี่ ๑... มายา ๑ โอ้อวด ๑ ... ความไม่ละอาย ๑ ความไม่เกรงกลัว คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบด้วยธรรม ๒ อย่างนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

[๔๓๔] ๑๘๘. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยธรรม ๒ อย่าง เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือความไม่โกรธ ๑ ความไม่ผูกโกรธไว้ ๑.... ความไม่ลบหลู่คุณท่าน ๑ ความไม่ตีเสมอ ๑ ... ความไม่ริษยา ๑ ความไม่ตระหนี่ ๑ ... ไม่มายา ๑ ไม่โอ้อวด ๑.... หิริ ๑ โอตตปปะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยธรรม ๒ อย่างนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

[๔๓๕] ๑๘๘. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้เป็น
อกุศล... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้เป็นกุศล... คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้มีโทษ... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒
อย่างนี้ไม่มีโทษ... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้มีทุกข์เป็น
กำไร... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้มีสุขเป็นกำไร... คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้มีทุกข์เป็นวิบาก... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ธรรม ๒ อย่างนี้มีสุขเป็นวิบาก... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้
เป็นไปกับด้วยความเบียดเบียน... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้
ไม่มีความเบียดเบียน ธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ความไม่โกรธ ๑
ความไม่ผูกโกรธไว้ ๑... ความไม่ลบหลู่คุณท่าน ๑ ความไม่ตีเสมอ ๑...
ความไม่ริษยา ๑ ความไม่ตระหนี่ ๑... ไม่มายา ๑ ไม่โอ้อวด ๑...
หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล ไม่มี
ความเบียดเบียน.

[๔๓๖] ๑๘๙. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์
๒ อย่างนี้ พระตถาคตจึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวก อำนาจประโยชน์
๒ อย่างเป็นไฉน คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่ง
สงฆ์ ๑... เพื่อความข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๑ เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีล
เป็นที่รัก ๑... เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๒ เพื่อกำจัด
อาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑... เพื่อป้องกันเวรอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑
เพื่อกำจัดเวรอันจักบังเกิดในอนาคต ๑... เพื่อป้องกันโทษอันจักบังเกิด
ในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดโทษอันจักบังเกิดในอนาคต ๑... เพื่อป้องกันภัย
อันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดภัยอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ ...

เพื่อป้องกันอกุศลธรรมอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอกุศลธรรม
อันจักบังเกิดในอนาคต ๑ ... เพื่ออนุเคราะห์แก่กฤหัสถ์ ๑ เพื่อเข้าไป
ตัดรอนฝักฝายของภิกษุผู้มีความปรารถนาลามก ๑ ... เพื่อความเลื่อมใส
ของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ๑ ...
เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม ๑ เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย ๑ ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ อย่างนี้แล พระตถาคต
จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวก.

[๔๓๗] ๑๕๑. ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์
๒ อย่างนี้ พระตถาคตจึงทรงบัญญัติปาติโมกข์แก่สาวก... ทรงบัญญัติ
ปาติโมกข์ทุเทศ... ทรงบัญญัติการตั้งปาติโมกข์... ทรงบัญญัติปวารณา...
ทรงบัญญัติการตั้งปวารณา... ทรงบัญญัติดัชนีกรรม... ทรงบัญญัติ
นิยัสสกรรม... ทรงบัญญัติปัพพชาชนิยกรรม... ทรงบัญญัติปฏิสารณิ-
กรรม... ทรงบัญญัติอุกเขปนนิยกรรม... ทรงบัญญัติการให้ปริวาส...
ทรงบัญญัติการชักเข้าหาอาบัติเดิม... ทรงบัญญัติการให้มานัต... ทรง
บัญญัติอัพทาน... ทรงบัญญัติการเรียกเข้าหมู่... ทรงบัญญัติการขับออก
จากหมู่... ทรงบัญญัติการอุปสมบท... ทรงบัญญัติญัตติกรรม... ทรง
บัญญัติญัตติทุติยกรรม... ทรงบัญญัติจิตตุดตกรรม ... ทรงบัญญัติ
สิกขาบทที่ยังไม่ได้ทรงบัญญัติ ... ทรงบัญญัติเพิ่มเติมในสิกขาบทที่ทรง
บัญญัติไว้แล้ว... ทรงบัญญัติสัมมุขาวินัย... ทรงบัญญัติสตีวินัย... ทรง
บัญญัติอมุพหวินัย... ทรงบัญญัติปฏิญญาตถกณะ ... ทรงบัญญัติเยภุช-
สิกา... ทรงบัญญัติตัสสปาปิยสิกา... ทรงบัญญัติติณวัตถารกวินัย อำนาจ
ประโยชน์ ๒ อย่างนี้เป็นไฉน คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความ

สำราญแห่งสงฆ์ ๑... เพื่อความข่มขู่บุคคลผู้เก้อยาก ๑ เพื่ออยู่สำราญ
แห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑... เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑
เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑... เพื่อป้องกันเวรอันจักบังเกิด
ในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดเวรอันจักบังเกิดในอนาคต ๑... เพื่อป้องกัน
โทษอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัด โทษอันจักบังเกิดในอนาคต ๑...
เพื่อป้องกันภัยอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดภัยอันจักบังเกิด
ในอนาคต ๑... เพื่อป้องกันอกุศลธรรมอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑
เพื่อกำจัดอกุศลธรรมอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ ... เพื่ออนุเคราะห์แก่
คฤหัสถ์ ๑ เพื่อเข้าไปตัดรอนฝักฝายของภิกษุที่มีความปรารถนาลามก ๑...
เพื่อความเต็มใสของผู้ที่ยังไม่เต็มใส ๑ เพื่อความเต็มใสยิ่งของผู้ที่
เต็มใสแล้ว ๑... เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม ๑ เพื่ออนุเคราะห์
พระวินัย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ อย่าง
นี้แล พระตถาคตจึงทรงบัญญัติติณวัตถารกวินัยไว้แก่สาวก.

[๔๓๘] ๑๕๒. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพื่อรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่ง
ราคะ จึงควรอบรมธรรม ๒ อย่าง ธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ สมณะ ๑
วิปัสสนา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพื่อรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งราคะ จึงควร
อบรมธรรม ๒ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพื่อกำหนดรู้ราคะ...
เพื่อความสิ้นไปรอบแห่งราคะ... เพื่อละราคะเด็ดขาด... เพื่อความสิ้นไป
แห่งราคะ... เพื่อความเสื่อมไปแห่งราคะ... เพื่อความสำรอกราคะ ...
เพื่อความดับสนิทแห่งราคะ... เพื่อสละราคะ... เพื่อปล่อยราคะเสีย จึง
ควรอบรมธรรม ๒ อย่างนี้แล.

[๔๓๙] ๑๕๓. เพื่อรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง... เพื่อกำหนดรู้... เพื่อ

ความสิ้นไปรอบ... เพื่อสละ... เพื่อความสิ้นไป... เพื่อความเสื่อมไป
เพื่อความสำรอก... เพื่อความดับสนิท... เพื่อสละ... เพื่อปล่อยวางซึ่ง
โทสะ... ซึ่งโมหะ... ซึ่งความโกรธ... ความผูกโกรธไว้... ซึ่งการ
ลบหลู่คุณท่าน... ซึ่งการตีเสมอ... ซึ่งความริษยา... ซึ่งความตระหนี่
ซึ่งมายา... ซึ่งความโอ้อวด... ซึ่งความหวัศ... ซึ่งความแข่งดี...
ซึ่งการถือตัว... ซึ่งการดูหมิ่นท่าน... ซึ่งความมัวเมา... ซึ่งความ
ประมาท... จึงควรอบรมธรรม ๒ อย่างนี้แล.

จบทุกนิบาต

อรรถกถาแห่งพระสูตรที่ไม่สงเคราะห์ลงในปณณาสกั*

(ข้อ ๔๒๕ - ๔๓๘)

ในบทอื่น ๆ จากนี้ โภคะ มีโกรธเป็นลักษณะ อุปนาหะ
มีคุมแค้นเป็นลักษณะ มกฺขะ มีลบหลู่การกระทำที่ท่านทำดีแล้วเป็น
ลักษณะ ปพาสะ มีเทียบคู่เป็นลักษณะ อิสสา มีริษยาเป็นลักษณะ
ความเป็นผู้ตระหนี่ ชื่อว่า มัจฉริยะ ทั้งหมดนั้น มีเห็นแก่ตัวเป็นลักษณะ
มายา มีปกปิดสิ่งที่ทำไว้เป็นลักษณะ สาลีโย มีดีสองหน้าเป็นลักษณะ
อาการคือความไม่ละอาย ชื่อว่า อหิริกะ อาการคือความไม่กลัวแต่ความ
ติเตียน ชื่อว่า อนนต์ตัปปะ ธรรมมีอีกโภคะเป็นต้น พึงทราบว่าตรง
กันข้ามกับอุปกิเลสเหล่านั้น.

บทว่า เสกฺขสุตฺต วิกฺขุโน ความว่า ธรรม ๒ อย่าง ย่อมเป็นไป
เพื่อความเสื่อมจากคุณสูง ๆ ขึ้นไป ของพระเสขะทั้ง ๘ จำพวก แต่ย่อม

๑. บาลีข้อ ๔๒๕ - ๔๓๘ อรรถกถาแก้รวม ๆ กันไป ไม่ได้แบ่งเป็นสูตร.

เป็นไปเพื่อความเสื่อมแห่งปुरुชนผู้หนักในพระสังฆธรรมเหมือนกัน บัณฑิต
พึงทราบ ดังนี้. บทว่า **อปริหานาย** ความว่า เพื่อความไม่เสื่อมจากคุณ
สูง ๆ ในรูป.

ในบทว่า **ยถาภคฺติ นิกฺขิตฺโต** นี้ พึงทราบความว่าอยู่ในนรกทีเดียว
เหมือนถูกนำมาเก็บไว้.

บทว่า **เอกฺจฺโจ** ความว่า ความโกรธเป็นต้นเหล่านี้มีอยู่แก่ผู้ใด
ผู้นั้นชื่อว่าบางคน. บทว่า **สาवชฺชา** ได้แก่ มิโทษ. บทว่า **อนวชฺชา**
ได้แก่ ไร้โทษ. บทว่า **ทฺถชฺชทฺรยา** ได้แก่ มิทุกข์เป็นกำไร. บทว่า
สุชฺชทฺรยา ได้แก่ มิสุขเป็นกำไร. บทว่า **สพฺยาปชฺชมา** ได้แก่ มิทุกข์.
บทว่า **อพฺยาปชฺชมา** ได้แก่ ไร้ทุกข์. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าวิภูษะและ
วิวัฏฐะนั้นเที่ยว ด้วยพระดำรัสเพียงเท่านี้.

บทว่า **เทวม ภิภฺชเว อตฺถวเส ปฏฺิจฺจ** ความว่า คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ตถาคตอาศัยผลทั้งสองเหตุทั้งสอง. บทว่า **ลิกฺขาปทํปฺลฺลตฺต**
ความว่า ทรงบัญญัติส่วนแห่งสิกขา. บทว่า **สงฺฆสฺสจฺจุตฺตาย** ความว่า
เพื่อให้สงฆ์รับว่าดี อธิบายว่า เพื่อสงฆ์กล่าวรับว่า ดีแล้ว พระเจ้าข้า.
บทว่า **สงฺฆสฺสจฺจุตฺตาย** ความว่า เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งสงฆ์. บทว่า
ทฺมมฺมจฺจนํ ได้แก่ คนทุศีล. บทว่า **เปสฺสานํ** ได้แก่ คนมีศีลเป็นที่รัก.
บทว่า **ทฺธิจฺจธฺมมิกานํ อาสวานํ** ความว่า ซึ่งอาสวะทั้งหลาย กล่าวคือ
ทุกขธรรมมีการฆ่า การจองจำ และการดิเตียนเป็นต้น ที่จะพึงได้รับ
เพราะการล่วงละเมิดเป็นเหตุ ในปัจจุบัน คือในอรรถาพนี้แหละ. บทว่า
ลํวราย ได้แก่ เพื่อปิดกั้น. บทว่า **สมฺปฺปรายิกานํ** ความว่า ซึ่งอาสวะ
ที่เกิดในสัมปรายภพ กล่าวคือทุกข์ที่เป็นไปในออบาย เห็นปานนั้นทีเดียว.

บทว่า ปฏิฆาตาย ได้แก่ เพื่อกำจัด. บทว่า เวรานํ ได้แก่ อกุศล
ที่เป็นเวรบ้าง บุคคลที่มีเวรกันบ้าง. บทว่า รชฺชานํ ได้แก่ โทษทั้ง-
หลาย. อีกอย่างหนึ่ง ทุกขธรรมเหล่านั้นแหละประสงค์เอาว่า วชฺช คือ โทษ
ในที่นี้ เพราะเป็นสิ่งจำต้องเว้น. บทว่า ภยานํ ได้แก่ ภัย คือจิต
หวาดสะดุ้งบ้าง ทุกขธรรมเหล่านั้นแหละที่เป็นเหตุแห่งภัยบ้าง. บทว่า
อกุสฺสาณํ ได้แก่ ทุกขธรรมทั้งหลาย กล่าวคืออกุศล เพราะอรรถว่า ไม่
เกษม. บทว่า คิหิณํ ออนุมุปาย ความว่า สิกขาบทที่ทรงบัญญัติเมื่อ
พวกคฤหัสถ์กล่าวโทษ ชื่อว่าทรงบัญญัติ เพื่ออนุเคราะห์คฤหัสถ์ทั้งหลาย
บทว่า ปาปิจฺจนํ ปกฺขุ ปฺเจทฺถน ตฺถาย ความว่า เพื่อตัดพรรคพวกของเหล่า
ภิกษุผู้มีความปรารถนาลามกซึ่งคิดว่าพวกเราอาศัยพรรคพวกทำลายสงฆ์
บทว่า อปฺปสฺสนฺทานํ ปสฺสาทาย ความว่า เพื่อให้เกิดความเลื่อมใส
เพราะได้เห็นความถึงพร้อมแห่งการบัญญัติสิกขาบท ของมนุษย์บัณฑิต
แม้ยังไม่เลื่อมใสมาก่อน. บทว่า ปสฺสนฺทานํ ภิกฺขุโยภาวาย ความว่า
เพื่อให้ผู้เลื่อมใสแล้วเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้น. บทว่า สทฺธมฺมฏฺฐิตฺติยา ความ
ว่า เพื่อให้พระสัทธรรมดำรงอยู่นาน. บทว่า วินฺยานุคฺคหฺวย ความว่า
เพื่ออนุเคราะห์พระวินัยทั้ง ๕ อย่าง.

บทว่า ปาฏฺฐิโมกฺขํ ปลฺลุตฺตํ ความว่า ทรงบัญญัติปาติโมกข์
ทั้งสองอย่าง คือ ภิกฺขุปาติโมกข์ ภิกฺขุณีปาติโมกข์. บทว่า ปาฏฺฐิโมกฺ-
ขุทฺเตสฺสา ความว่า ทรงบัญญัติปาติโมกข์ทเทศ ๘ คือ สำหรับภิกษุ ๕
สำหรับภิกษุณี ๔. บทว่า ปาฏฺฐิโมกฺขฏฺฐปฺนํ ได้แก่ จดอุโบสถ (หยุด
สวดปาติโมกข์เมื่อมีเหตุอุกฉิน). บทว่า ปวารณฺหา ปลฺลุตฺตา ความว่า
ทรงบัญญัติปวารณา ๒ คือปวารณาวัน ๑๔ ค่ำ ปวารณาวัน ๑๕ ค่ำ

บทว่า **ปวารณาอุรปนํ ปณฺณตฺตํ** ความว่า ทรงบัญญัติการงดปวารณา เมื่อภิกษุมีอาบัติสวดญัตติปวารณา.

ในคัมภีร์ธรรมเป็นต้น เมื่อภิกษุทั้งหลายทิ่มแทงกันด้วยหอกคือ วาจา ทรงบัญญัติคัมภีร์ธรรมแก่เหล่าภิกษุพวกป้อนทุกะและพวกโลหิตกะ. ทรงบัญญัตินิยัสสกรรมแก่ภิกษุเสขยสะกะผู้เป็นพาลไม่ฉลาด. ทรงปรารภภิกษุพวกอัสสชิปนัปปสุกะผู้ประทุษร้ายตระกูล บัญญัติปีพาทชนิยกรรม. ทรงบัญญัติปฏิสารณียกรรมแก่พระสุธรรมเถระผู้ดำพวกคฤหัสถ์ ทรงบัญญัติอุกเขปนียกรรม ในเพราะไม่เห็นอาบัติเป็นต้น.

ทรงบัญญัติการให้ปริวาส เพื่ออาบัติที่ปกปิดไว้สำหรับภิกษุผู้ต้องครุกาบัติ ทรงบัญญัติมูลาปฎีกัสสนะ แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติในระหว่างอยู่ปริวาส. ทรงบัญญัติการให้มานัตเพื่ออาบัติที่ปกปิดก็ดี ที่มีได้ปกปิดก็ดี. ทรงบัญญัติอัพทานแก่ภิกษุผู้ประพฤติมานัตแล้ว.

ทรงบัญญัติโอสธารณียกรรมแก่อุปัสมปทาเปกชะผู้ปฏิบัติอุกระเบียบ. ทรงบัญญัตินิสสารณียกรรมในเพราะปฏิบัติไม่อุกระเบียบเป็นต้น .

ทรงบัญญัติอุปสัมปทา ๘ อย่าง คือ ๑. เอหิภิกษุอุปสัมปทา ๒. สรณคมนอุปสัมปทา ๓. โอวาทอุปสัมปทา ๔. ปัญหาพยากรณ์อุปสัมปทา ๕. ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา ๖. ครุธรรมอุปสัมปทา ๗. อุกโตสังเขมอุปสัมปทา ๘. ทูเตนอุปสัมปทา.

ทรงบัญญัติกรรมซึ่งประกอบด้วยฐานะ ๕ อย่างนี้ว่า ญัตติกรรม ย่อมถึงฐานะ ๕ ดังนี้. ทรงบัญญัติญัตติทุติยกรรม ซึ่งประกอบด้วยฐานะ ๗ อย่างนี้ว่า ญัตติทุติยกรรมย่อมถึงฐานะ ๗ ดังนี้. ทรงบัญญัติญัตติจตุตถกรรมซึ่งประกอบด้วยฐานะ ๗ เหมือนกันอย่างนี้ว่า ญัตติจตุตถ-

กรรมย่อมถึงฐานะ ๗ ดังนี้ .

เมื่อยังมีได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ก่อน พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท มีปฐมปาราชิกเป็นต้น ชื่อว่าปฐมบัญญัติ. เมื่อทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว ทรงบัญญัติเพิ่มสิกขาบทเหล่านั้นแหละ ชื่อว่าอนุบัญญัติ.

ทรงบัญญัติสัมมุขาวินัย ซึ่งประกอบด้วยความพร้อมหน้า ๔ อย่างนี้ คือ ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย ความพร้อมหน้าสงฆ์ ความพร้อมหน้าบุคคล. ทรงบัญญัติสตีวินัย เพื่อมิให้โจทพระจีณาสพ ผู้มีสติโง่เขลา. ทรงบัญญัติอมุพหวินัยสำหรับ ภิกษุบ้า. ทรงบัญญัติปฎิญา-ญาตกรณะ เพื่อไม่ปรับอาบัติแก่ภิกษุที่ถูกโจทโดยไม่ปฎิญา. ทรงบัญญัติ เยภุชยสิกขา เพื่อระงับอธิกรณ์ โดยถือความเห็นของพวกธรรมวาทีที่มากกว่า. ทรงบัญญัติตัสสปาปิยสิกขา เพื่อข่มบุคคลมีบาปมาก. ทรงบัญญัติ ติณวัตถารกะ เพื่อระงับอาบัติที่เล็กลง นอกจากอาบัติที่มีโทษหนักและ ที่เกี่ยวข้องกฤหัสถ์ แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ เพราะประพฤติเรื่องไม่สมควร แก่สมณเพศเป็นอันมาก เช่นทะเลาะกัน เป็นต้น .

บทว่า รากสุส ภิกขเว อภิญญา ความว่า เพื่อรู้ชัด คือทำให้ประจักษ์ ซึ่งรากะที่เป็นไปในกามคุณ ๕ นั้นแล. บทว่า ปริญญา ได้แก่ เพื่อกำหนดรู้. บทว่า ปริกขยาย ได้แก่ เพื่อถึงความสิ้นสุด. บทว่า ปหานาย ได้แก่ เพื่อละ. บทว่า ขยวยาย ได้แก่ เพื่อถึงความสิ้นไปเสื่อมไป. บทว่า วิกาตาย ได้แก่ เพื่อคลายกำหนด. บทว่า นิโรธาย ได้แก่ เพื่อดับ. บทว่า จาคาย ได้แก่ เพื่อสละ. บทว่า ปฏินิสสัคคาน ได้แก่ เพื่อสละคืน.

บทว่า ฌมฺภสฺส ได้แก่ ความกระด้าง เพราะอำนาจความโกรธและ

มานะ. บทว่า **ธารมฺหสฺส** ได้แก่ ความแข่งดี มีลักษณะทำเกินกว่าเหตุ. บทว่า **มานสฺส** ได้แก่ มานะ ๕ อย่าง. บทว่า **อติมานสฺส** ได้แก่ ถือตัวสำคัญว่าเหนือเขา (ดูหมิ่นท่าน). บทว่า **มทสฺส** ได้แก่ ความเมาคืออาการเมา. บทว่า **ปมทสฺส** ได้แก่ ปราศจากสติ หรือปล่อยใจไปในกามคุณ ๕. บทที่เหลือในที่ทุกแห่ง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบมโนรทปุรณี

อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต